

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการ

การศึกษาแบบองค์รวมของการปรับตัวในบริบทใหญ่ที่แตกต่าง
ของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาวในพื้นที่ลุ่มน้ำภาคกลาง
ของประเทศไทย

โดย

ศาสตราจารย์ อรศิริ ปาณินท์ และคณะ

ตุลาคม 2555

รายงานฉบับสมบูรณ์

โครงการ

การศึกษาแบบองค์รวมของการปรับตัวในบริบทใหญ่ที่แตกต่าง
ของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาวในพื้นที่ลุ่มน้ำภาคกลาง
ของประเทศไทย

ศาสตราจารย์ อรศิริ ปาณินท์ และคณะ
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

สนับสนุนโดยสำนักงานคณะกรรมการอุดมศึกษา
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
และ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

(ความเห็นในรายงานนี้เป็นของผู้วิจัย สกอ. สกว. และ มก.ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป)

บ้านไม้โบราณ
วัดป่าสัก

สารบัญ	หน้า
บทคัดย่อ	ฉ
Abstract	ช
คำขอบคุณ	ซ
บทสรุปสำหรับผู้บริหาร	ฅ
สารบัญภาพประกอบ	ฒ
สารบัญตาราง	ณ
บทที่ 1 บทนำ	1
- ความสำคัญและที่มาของปัญหาที่ทำการวิจัย	1
- โจทย์วิจัย	2
- วัตถุประสงค์ของการวิจัย	3
- ผลงานวิจัยและวิชาการที่เกี่ยวข้อง	4
- วิธีวิจัย	11
- ขอบเขตการวิจัย	12
- กรอบแนวคิด	13
- ข้อตกลงเบื้องต้น	14
- นิยามศัพท์เฉพาะ	14
บทที่ 2 การตั้งถิ่นฐานและการย้ายเข้าสู่ประเทศไทยของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว	16
- ข้อตกลงเบื้องต้น	16
- แนวความคิดเรื่องการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของกลุ่มชาติพันธุ์ในตระกูลภาษาไท-กะได	16
- สถานภาพการศึกษาและการแบ่งกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่ลุ่มน้ำโขงและแม่น้ำสาขา	17
- สถานภาพการศึกษาและการจำแนกกลุ่มชาติพันธุ์ที่ตั้งถิ่นฐานใน สปป.ลาว	17
- ประวัติศาสตร์การเคลื่อนย้ายของชาติพันธุ์ไท-ลาว สู่ลุ่มน้ำภาคกลางของไทย	30
- การตั้งถิ่นฐานของชุมชนชาติพันธุ์ไท-ลาวในภาคกลางของไทย	32
- ถิ่นฐานเดิมของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว และการตั้งถิ่นฐานใหม่ในลุ่มแม่น้ำภาคกลางของไทย จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์และการสำรวจภาคสนาม	33
- เส้นทางเชื่อมต่อจากแผ่นดินลาวสู่ลุ่มน้ำภาคกลางของสยามกับการตั้งถิ่นฐาน	38
- ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของชุมชนไท-ลาว ในลุ่มน้ำภาคกลาง	45
- สรุป	47
- เชิงอรรถบทที่ 2	49
- บรรณานุกรมบทที่ 2	50
บทที่ 3 ลาวโขง	54
- พื้นที่หลักในการศึกษาในลุ่มน้ำภาคกลาง	54
- พื้นที่เลือกสรรเพื่อการศึกษาเปรียบเทียบในชุมชนดั้งเดิม	57
- ความสัมพันธ์ระหว่างบริบทธรรมชาติ บริบทสรรค์สร้าง และชีวิต	60

- ความแปรเปลี่ยนของปัจจัย	65
- การปรับตัวของหมู่บ้าน เรือน และชีวิต	70
- สรุปการศึกษาการปรับตัวแบบองค์รวมของลาวโซ่ง	79
- บรรณานุกรมบทที่ 3	81
บทที่ 4 ลาวพวน	84
- พวนคือใคร	84
- พวนในไทย	86
- การกำหนดพื้นที่ศึกษาในไทย	86
- พื้นที่หลักในการศึกษาในกลุ่มน้ำภาคกลาง	89
- พื้นที่เลือกสรรเปรียบเทียบในเชิงขวาง ชุมชนต้นกำเนิดของชาวพวนในไทย	90
- ความสัมพันธ์ระหว่างบริบทธรรมชาติ บริบทสรรค์สร้างและชีวิตของทั้งสองพื้นที่	91
- การปรับตัวของหมู่บ้าน กลุ่มบ้านและเรือนของทั้งสองพื้นที่	96
- ความแปรเปลี่ยนของเรือนพื้นถิ่น	98
- ผังกายภาพของหมู่บ้านพวนเชียงขวาง สปป.ลาว และความเปลี่ยนแปลง	104
- เรือนพื้นถิ่นพวน เชียงขวางในอดีต	105
- เรือนพวนเชียงขวางในปัจจุบัน	109
- ความต่อเนื่องของเรือนพวนจากอดีตถึงปัจจุบัน	110
- คำตอบที่ค้นพบจากการปรับตัวและเปลี่ยนแปลงของทั้งสองพื้นที่	113
- พวนบ้านมะขามล้ม บางปلام้า สุพรรณบุรี การปรับตัวของวิถีชีวิต ในระบบนิเวศใหม่	114
- การปรับตัวของวิถีชีวิตตามนโยบายเศรษฐกิจและสังคมภาครัฐ	114
- การปรับตัวและแปรเปลี่ยนของผังกายภาพของหมู่บ้าน	115
- ภูมิปัญญาในการดำรงชีพในพื้นที่ใหม่	117
- การปรับตัวของชาวพวนเชียงขวางเมื่อย้อนกลับมาตั้งถิ่นฐานใหม่ในพื้นที่เดิม	118
- ปัจฉิมบท	121
- บรรณานุกรมบทที่ 4	126
บทที่ 5 ลาวเวียง	128
- ความนำ	128
- พื้นที่หลักในการศึกษาในกลุ่มน้ำภาคกลาง	130
- พื้นที่เลือกสรรในการศึกษาเปรียบเทียบชุมชนดั้งเดิม	132
- บริบทธรรมชาติ บริบทสรรค์สร้างและชีวิตในเวียงจันทน์	134
- บ้านและเรือนในเวียงจันทน์	136
- บริบทธรรมชาติ บริบทสรรค์สร้าง และชีวิตในตำบลบ้านเลือก	141
- การปรับตัวของหมู่บ้านและเรือนในตำบลบ้านเลือก	146
- สรุปการศึกษาในการปรับตัวแบบองค์รวมของชาวลาวเวียงในตำบลบ้านเลือก	166

- บรรณานุกรมบทที่ 5	167
- เชิงอรรถบทที่ 5	169
บทที่ 6 ลาว(ครั้ง) คัง	170
- การวิจัยทบทวนเพื่อสืบค้นทางประวัติศาสตร์	170
- การวิจัยด้านสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น	179
- รูปแบบเรือนแบบเวียงจันทน์	182
- ความเชื่อมโยงทางรูปทรงและแผนผังเรือนของไท-ลาวคัง ไทเลย ไทพวนและมลายู	183
- ความแตกต่างกันของรหัสและการปรับตัว “แผนผังหมู่บ้าน” สามภูมิภาค	190
- การปรับตัวในระบบนิเวศ	191
- การปรับตัวในวิถีชีวิตและระบบเศรษฐกิจในกรณีศึกษา	193
- แนวโน้มในอนาคตของชุมชนไท-ลาวคังในพื้นที่ภาคกลาง	196
- วิจารณ์ผลการศึกษา	196
- ข้อค้นพบ “ความพลัดถิ่นที่ย้อนแย้งในวงจรปริวัตรสาม”	199
- สรุป	204
- เชิงอรรถบทที่ 6	208
- บรรณานุกรมบทที่ 6	212
บทที่ 7 ปัจจัยทางกายภาพและวิถีชีวิตที่บ่งบอกอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาวในไทย	220
- การสืบค้น ข้อจำกัดในการศึกษา และสำรวจ	220
ตอนที่ 1 การปรับตัวของการใช้ที่ว่างภายในเรือนพื้นถิ่นไท-ลาว	222
- ลักษณะทางกายภาพและการใช้ที่ว่างในเรือนพื้นถิ่นไท-ลาว	222
- ลาวพวน : แขวงเชียงขวาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว	222
- ลาวพวน : จังหวัดสุพรรณบุรี ประเทศไทย	223
- ลาวเวียง : นครหลวงเวียงจันทน์ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว	223
- ลาวเวียง : จังหวัดราชบุรี ประเทศไทย	224
- ลาวครั้ง : แขวงหลวงพระบาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว	224
- ลาวครั้ง : จังหวัดชัยนาท ประเทศไทย	225
- ลาวโซ่ง : จังหวัดเดียนเบียนฟู ประเทศเวียดนาม	225
- ลาวโซ่ง : จังหวัดเพชรบุรี ประเทศไทย	226
- ปัจจัยที่ส่งผลต่อการปรับตัวของการใช้ที่ว่างในเรือนพื้นถิ่นไท-ลาว	229
- สรุป	229
- ข้อเสนอแนะ	230
ตอนที่ 2 ความสัมพันธ์ของที่ว่างกับวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว : ที่ว่างสาธารณะและที่ว่างในและนอกเรือน	233
- ที่มา	233
- ลักษณะทางกายภาพและข้อมูลเบื้องต้นของพื้นที่กรณีศึกษา	236

- ความสัมพันธ์ของที่ว่างกับวิถีชีวิตของชาวลาวครั้ง	240
- ที่ว่างกับการทำมาหากินและชีวิตความเป็นอยู่	240
- ความสัมพันธ์ของที่ว่างกับประเพณีและความเชื่อ	241
- ผังบริเวณและกลุ่มเรือนและพื้นที่ว่างระหว่างเรือนที่สัมพันธ์กับประเพณีและความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษ	243
- ความแปรเปลี่ยนและปัจจัยที่ส่งผลต่อความแปรเปลี่ยนของที่ว่าง	243
- สรุป	244
ตอนที่ 3 ศรัทธาวิวัฒน์ในกลุ่มชาติพันธุ์ลาวโซ่ง	246
- วิวัฒนาการความศรัทธาของกลุ่มชาติพันธุ์ลาวโซ่ง	246
- การปรับตัวตามวิวัฒนาการความศรัทธากับความสัมพันธ์เชิงนิเวศวิทยา	252
- สรุปผลการศึกษา	254
ตอนที่ 4 การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนที่สัมพันธ์กับประเพณีของลาวโซ่งในบริบทใหม่	255
- ภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนคืออะไร	255
- การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนและที่ว่างสาธารณะของลาวโซ่ง	256
- โลกทัศน์ของลาวโซ่งในบริบทใหม่ : ที่ว่างที่แปรเปลี่ยน ประเพณีที่เลือนหาย	257
- สรุปผลการศึกษา	262
ตอนที่ 5 วัสดุก่อสร้างและความแปรเปลี่ยนในเรือนลาวโซ่ง	268
- เรือนลาวโซ่งแบบดั้งเดิมในเมืองเพชรบุรี	268
- เรือนลาวโซ่งปัจจุบันในเมืองเพชรบุรี	272
- ผลของการศึกษาร้านของลาวโซ่งในปัจจุบัน	273
- สรุป	277
ตอนที่ 6 ภูมิปัญญาสร้างสรรค์เครื่องมือเครื่องใช้ในประเพณี พิธีกรรมของลาวโซ่ง	278
- ความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรมของชาวลาวโซ่ง	278
- ประเพณีและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องผี	279
- เครื่องมือ เครื่องใช้	281
- ภูมิปัญญาในการสร้างเครื่องมือเครื่องใช้ของชาวลาวโซ่ง	282
- เครื่องมือเครื่องใช้ที่เกี่ยวข้องกับประเพณีและพิธีกรรมของชาวลาวโซ่ง	286
- สรุป	291
ตอนที่ 7 การเปลี่ยนแปลงในเครื่องใช้ เครื่องจักสานในการดำรงชีวิตของลาวโซ่ง	292
- การสร้างสรรค์เครื่องใช้ เครื่องจักสานของลาวโซ่ง	295
- การเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตและการปรับตัวในเครื่องใช้ เครื่องจักสานของลาวโซ่ง	296
- บทสรุป	304
- เชิงอรรถบทที่ 7	305

บทที่ 8 สรุปผลการวิจัย	308
- ข้อตกลงเบื้องต้น	308
- ลาวโซ่ง	312
- การปรับตัวเนื่องจากปัจจัยภายใน	312
- การปรับตัวเนื่องจากปัจจัยภายนอก	313
- ระบบนิเวศ	313
- วิถีชีวิตและระบบเศรษฐกิจของภาครัฐ	313
- ภูมิปัญญาพื้นถิ่นและความเชื่อ	313
- การปรับตัวทางกายภาพที่แสดงออกในผังหมู่บ้านและเรือน	313
- การปรับตัวของเรือนและสภาพแวดล้อม	314
- ลาวพวน	315
- การปรับตัวเนื่องจากปัจจัยภายใน	315
- การปรับตัวเนื่องจากปัจจัยภายนอก	316
- ระบบนิเวศ	316
- วิถีชีวิตและระบบเศรษฐกิจของภาครัฐ	316
- ภูมิปัญญาพื้นถิ่นและความเชื่อ	316
- การปรับตัวทางกายภาพที่แสดงออกในผังหมู่บ้านและเรือน	317
- การปรับตัวของเรือนและสภาพแวดล้อม	317
- ลาวเวียง	318
- การปรับตัวเนื่องจากปัจจัยภายใน	319
- การปรับตัวเนื่องจากปัจจัยภายนอกในลักษณะความสัมพันธ์แบบองค์รวม	319
- ลาวครั่ง(คัง)	321
- การปรับตัวในระบบนิเวศใหม่	321
- วิถีชีวิตและระบบเศรษฐกิจ	322
- ภูมิปัญญาใหม่ที่ปรากฏในบริบทใหม่เพื่อปรับให้วิถีชีวิตสมดุล	322
- การปรับตัวของหมู่บ้านและเรือน	322
- แนวโน้มในอนาคตของชุมชนลาวครั่ง (คัง) ในพื้นที่ภาคกลาง	323
- สรุป	323
- ข้อเสนอแนะในการศึกษาต่อเนื่อง	324
- บรรณานุกรมบทที่ 8	325
ประวัติคณะวิจัย	328

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้เน้นการศึกษาถึงการปรับตัวแบบของครัวเรือน ซึ่งเป็นการปรับตัวของการดำรงชีวิตซึ่งสัมพันธ์กับปัจจัยรอบด้าน โดยเฉพาะในระบบนิเวศ ทรัพยากรชีวภาพ เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเมือง การปกครอง สภาพแวดล้อมทางกายภาพของหมู่บ้านและเรือน ของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว 4 กลุ่ม คือ ลาวเวียง ลาวครั่ง ลาวพวน ซึ่งมีถิ่นกำเนิดในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และลาวโซ่ง ซึ่งมีถิ่นกำเนิดในประเทศเวียดนาม ลาวทั้ง 4 กลุ่มได้มาตั้งถิ่นฐานในประเทศไทยหลากหลายพื้นที่เมื่อ 2 ศตวรรษที่ผ่านมา แต่งานวิจัยเน้นพื้นที่ที่มีระบบนิเวศและทรัพยากรชีวภาพต่างไปจากพื้นที่ต้นกำเนิด ซึ่งเลือกพื้นที่ในการศึกษาแบบเฉพาะเจาะจงในลุ่มน้ำภาคกลาง โดยอาศัยการศึกษาวิจัยลักษณะวิจัยสำรวจที่มีการสืบค้นข้อมูลแบบสามเส้า โดยการศึกษาเอกสารสำรวจภาคสนามด้วยแผนที่ ภาพถ่ายทางอากาศ สำรวจทางกายภาพ สัมภาษณ์เชิงลึกแบบไม่กำหนดโครงสร้าง และการสัมภาษณ์แบบมีส่วนร่วมในชุมชน เน้นการสำรวจในจังหวัดราชบุรี ชัยนาท สุพรรณบุรี และเพชรบุรี ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีการตั้งถิ่นฐานอย่างเข้มข้นของกลุ่มไท-ลาว ทั้ง 4 กลุ่ม ระบบการวิเคราะห์และสืบค้น ใช้การวิเคราะห์เชิงลึกจากเอกสารวิเคราะห์จากการสำรวจ วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของเนื้อหา และการวิเคราะห์เปรียบเทียบกับพื้นที่ต้นกำเนิดของทุกกลุ่ม จากการดำเนินการวิจัยตามกระบวนการ โดยอาศัยกรอบการวิจัยด้านนิเวศวิทยา วัฒนธรรม นิเวศชุมชน และสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ได้ค้นพบว่าในช่วงเวลา 2 ศตวรรษของการตั้งถิ่นฐาน การปรับตัวของวิถีชีวิตกับระบบนิเวศและทรัพยากรชีวภาพที่แตกต่างจากพื้นที่ต้นกำเนิด มีมากและเข้มข้นในในช่วงเวลา 50 ปีแรกซึ่งต้องเผชิญความต่างของสภาพแวดล้อมธรรมชาติ และการดำรงชีพภายใต้วัฒนธรรมหลักของคนไทยในพื้นที่ ดังนั้นการรับรู้แบบที่อยู่อาศัยแบบเรือนไทยประเพณี โดยเฉพาะรูปทรง เป็นการอยู่ร่วมอย่างกลมกลืนในบริบทเดียวกัน แต่ผังพื้นเรือนยังคงความเป็นเรือนลาวที่แตกต่างจากเรือนไทย การปรับตัวในวิถีชีวิตของคนลาวทั้ง 4 กลุ่มหลัง 50 ปีของการเริ่มต้นตั้งถิ่นฐานที่มีผลกระทบรุนแรง คือ การปรับวิถีการทำนาตามนโยบาย “ปฏิวัติเขียว” ของภาครัฐ การทำนาเปลี่ยนแปลงจากนาปีเป็นนาปรัง ซึ่งส่งผลกระทบเป็นวงจรทั้งวิถีชีวิต ไร่นา หมู่บ้าน และเรือน รวมทั้งวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับข้าว การทำนาปีหลายครั้งทำให้วัช ควาย หายไปจากไร่นา กลายเป็นเทคโนโลยีใหม่ องค์ประกอบของหมู่บ้านต้องเพิ่มเติมและปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับวิถีเกษตรกรรมแบบทันสมัย รูปลักษณะผังหมู่บ้านเปลี่ยนไป จากถนนรูปทรงอิสระในหมู่บ้านต้องเพิ่มถนนแบบตารางสำหรับองค์ประกอบชุมชนที่เพิ่มเติม กลุ่มลาวโซ่งและลาวพวนมีการโยกย้ายไปหาที่ทำกินใหม่ เนื่องจากประชากรเพิ่ม กลุ่มลาวเวียงซึ่งมีผลกระทบจากนโยบายอุตสาหกรรมใหม่ ทำให้การทำนาลดลง กลุ่มลาวครั่งบางกลุ่มได้รับประโยชน์จากระบบชลประทานใหม่ ปรับวิถีชีวิตจากชาวนาเป็นชาวสวน กลุ่มลาวโซ่งและลาวพวนยังคงดำรงไว้ซึ่งอัตลักษณ์ด้านความเชื่อและประเพณีไว้ได้ค่อนข้างมากกว่ากลุ่มลาวเวียง กลุ่มลาวครั่งจังหวัดชัยนาทพยายามแสดงภูมิปัญญาใหม่ในการเน้นอัตลักษณ์จากผ้าทอ แต่ถึงแม้จะมีการแปรเปลี่ยนตามกระแสโลกาภิวัตน์ แต่ยังเห็นได้ชัดเจนว่ากลุ่มลาวทั้ง 4 กลุ่มยังคงรักษาอัตลักษณ์เฉพาะตัวไว้ได้อย่างมาก โดยเฉพาะการสื่อสารด้วยภาษาลาวในการสื่อสารในครอบครัวผ่านสังคมระบบเครือญาติที่ยังเข้มข้น

Abstract

This research emphasized on the holistic study for the living adaptability inconcerning with the environment and biological resources, social and economic, culture, politic and the physical environment of villages and vernacular houses of 4 Tai-Lao Ethnic groups; Lao-Vieng, Lao-Krang Lao Phuan, whose the original settlement are in the Lao PDR, and Lao-Song in Vietnam. Two, hundred years ago, a large number, of Tai-Lao Ethnic had migrated to Thailand and settled down in various Locations. With Triangulation Research Method, this research stressed on selecting villages in Rachaburi Petchaburi Supanburi and Chainart which contained high-density of Tai-Lao, population. Data, contents and comparative analysis should be used under the framework of Cultural Ecology, Community Ecosystem and Vernacular Built Environment. The research found that the real living adaptability of the Tai-Lao Ethnic in the new context occurred only on the first 5 decades of settlement. Those holistic adaptability were playing around the natural environment of Low Land paddy fields with flooding conditions and cultural adaptability upon the major culture of the Thais and various minority groups. The house form were overshadowed with Thai traditional style but the house plan still express the strong pattern of Lao-houses. The significant changes which totally effected to the Lao's pattern of living were the adaptability in the Governmental Policy "Green Revolution" which were declared for maximizing rice production for inter-trade. This policy totally change the farmer's life-cycle, timing for crops, water management and technology. These effected to the whole life cycle, way of living, rice culture, village patterns, granary, and lastly Vernacular Built Environment, With Lack of Land for expansion for "Green Revolution," Lao-Phuan from Supanburi had to seek for other location for their new generation as well as Lao-Song in Petchaburi, Lao-Vieng in Ratchaburi were effected from the "New Industrialized Policy" with the minimizing of paddy field. Lao-Krang in Chainart sought for new wisdom in weaving products. Every Tai-Lao Ethnic Group in this research faced more or less changes and adaptability during 2 centuries of settlement, but even though they can not deny globalization, but their local Language, their beliefs and kinship are still remain as their significant identities.

คำขอบคุณ

การปฏิบัติงานวิจัยภาคสนามอย่างเข้มข้นตลอดช่วงเวลาเกือบ 40 ปีที่ผ่านมาได้รับความรู้และประสบการณ์จากแหล่งที่ตั้งซึ่งเป็นกรณีศึกษาของงานวิจัยมากมายทั้งในประเทศและนอกประเทศ งานวิจัยประเภทนี้จำเป็นต้องอาศัยผู้ร่วมวิจัย ผู้ช่วยวิจัย และผู้ให้ข้อมูลต่างๆ มากมายเหลือคณานับ การปฏิบัติงานวิจัยด้วยความรัก ความตั้งใจและความเอื้ออาทรจากครู อาจารย์ เพื่อ ลูกศิษย์ ครอบครัว และพี่น้องญาติโยมในพื้นที่ที่เข้าสำรวจด้วยความเป็นกัลยาณมิตร ทำให้งานวิจัยทุกชิ้นประสบผลสำเร็จอย่างงดงามเสมอมา

งานวิจัย “การศึกษาแบบองค์รวมในบริบทใหม่ที่แตกต่างของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาวในพื้นที่ลุ่มน้ำภาคกลางของประเทศไทย” เป็นผลงานวิจัยชิ้นสุดท้ายที่ได้รับทุนอุดหนุนวิจัยศาสตราจารย์วิจัยดีเด่น พ.ศ.2552 จากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.) สำนักงานคณะกรรมการอุดมศึกษา(สกอ.) และมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ทั้งยังเป็นงานวิจัยโครงการเดียวที่มีผู้ร่วมวิจัยทั้งสิ้น 23 คน จากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร มหาวิทยาลัยขอนแก่น และมหาวิทยาลัยสุพรรณบุรี (สปป.ลาว)

ขอขอบคุณหน่วยงานไตรภาคีที่สนับสนุนทุนอุดหนุนวิจัยศาสตราจารย์วิจัยดีเด่น พ.ศ.2552 (2552-2555) อันประกอบด้วย

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

สำนักงานคณะกรรมการอุดมศึกษา (สกอ.)

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ (มก.)

มหาวิทยาลัยต้นสังกัดของคณะวิจัยที่ให้การสนับสนุน สถานที่ เครื่องมือ และอุปกรณ์ตลอดจนการจัดประชุมเสนอรายงานผลความก้าวหน้าของงานวิจัยทุกครั้ง

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุพรรณบุรี

องค์กรส่วนท้องถิ่นทุกแห่งที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่วิจัยซึ่งให้ความอนุเคราะห์ข้อมูลมากมายหลายประเภท และชาวบ้านในพื้นที่โครงการที่ให้ความเมตตา เอื้ออาทร และเป็นกัลยาณมิตร อาจารย์สัญญา สุพิพัฒน์มงคล มิตรผู้นำทางให้ความกระจ่างในพื้นที่แขวงเชียงขวาง สปป.ลาว

คุณประพันธ์พงษ์ มนต์แก้ว ผู้ควบคุมการจัดพิมพ์ต้นฉบับรายงานวิจัย

ขอขอบคุณทุกท่านที่มีส่วนร่วมในการสนับสนุนทั้งกำลังใจ กำลังกาย แก่ผู้ลงงานวิจัยขึ้นนี้

ศาสตราจารย์อริศรี ปาณินท์

หัวหน้าโครงการฯ

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร

การศึกษาแบบองค์รวมของการปรับตัวในบริบทใหม่ที่แตกต่างของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาวในพื้นที่ลุ่มน้ำภาคกลางของประเทศไทย

Holistic Study for the Adaptability in the Different Context of Tai-Lao Ethnic in the Central Region Basin of Thailand

ความสำคัญและที่มาของปัญหาการวิจัย

จากการศึกษาวิจัยอย่างต่อเนื่องของผู้วิจัยและจากการศึกษาเอกสารเกี่ยวเนื่องกับกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว หลากหลายกลุ่ม ได้พบว่ากลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาวมิได้กระจายตัวอยู่ในภาคอีสานของไทยเท่านั้น และที่น่าสนใจคือพบว่าในพื้นที่เขตลุ่มน้ำสำคัญของภาคกลางทั้งในลุ่มน้ำท่าจีน ลุ่มน้ำแม่กลอง และลุ่มน้ำเพชรบุรี ได้พบหลักฐานการกระจายตัวของการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว โดยอาศัยการศึกษาวิเคราะห์จากกลุ่มชนที่ยังใช้ภาษาลาวในภาษาพูดอยู่ถึงปัจจุบัน (สุวัฒนา เลี่ยมประวัตติ และ กันทิมา วัฒนประเสริฐ : 2539) ในพื้นที่ตำบลศรีสำราญ อำเภอสองพี่น้อง และตำบลกุดจอก อำเภอหนองมะโมง จังหวัดชัยนาท ตำบลดอนข่อย อำเภอกำแพงแสน และตำบลเกาะแรด อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม ในลุ่มแม่น้ำท่าจีน อำเภอบ้านโป่ง และอำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี ในลุ่มน้ำแม่กลอง และอำเภอหนองหญ้าปล้อง อำเภอเขาย้อย และอำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี ในลุ่มน้ำเพชรบุรี โดยบริบทที่กล่าวมาข้างต้นล้วนมีสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศที่ต่างกันโดยสิ้นเชิงกับบริบทของภาคอีสานและ สปป.ลาว ทำให้เกิดโจทย์ใหม่ของการวิจัยเกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว ในบริบทใหม่ของลุ่มน้ำภาคกลางถึงการปรับตัวในระบบนิเวศ ในวิถีชีวิตและระบบเศรษฐกิจ การคงอยู่และแปรเปลี่ยนของภูมิปัญญาพื้นถิ่น การปรับตัวทางกายภาพของผังหมู่บ้าน และการปรับตัวของเรือนและสภาพแวดล้อม โดยทำการศึกษาประเด็นหลักทั้งหมดแบบความสัมพันธ์ที่เป็นองค์รวม

องค์ความรู้ใหม่ที่คาดว่าจะได้รับ

- การปรับตัวและภูมิปัญญาของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว ในพื้นที่ที่มีระบบนิเวศต่างไปจากถิ่นฐานดั้งเดิม
- ลักษณะหมู่บ้านและชุมชนในพื้นที่ใหม่
- ความแปรเปลี่ยนและ/หรือคงอยู่ของวัฒนธรรมตามทรัพยากรชีวภาพในพื้นที่ใหม่
- การปรับตัวของวิถีชีวิตและเรือนพื้นถิ่น
- การเสริมสร้างภูมิทัศน์วัฒนธรรม (Cultural Landscape) อย่างยั่งยืน
- การจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน

ผลกระทบขององค์ความรู้ใหม่ที่จะได้รับต่อความก้าวหน้าทางวิชาการของสาขาที่ทำการวิจัย

- นิเวศน์วัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ และความสัมพันธ์กับทรัพยากรชีวภาพที่แปรเปลี่ยนไปจากเดิม

- ระบบการวางผังชุมชนและหมู่บ้านในระบบที่แตกต่างไปจากเดิม
- ภูมิปัญญาใหม่กับทรัพยากรทางชีวภาพและวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับการอยู่และการดำรงชีพ

วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

- เพื่อค้นหาความสัมพันธ์ระหว่างวิถีชีวิตและระบบนิเวศของกลุ่มชนที่มีบริบทของการตั้งถิ่นฐานแตกต่างไปจากพื้นที่ดั้งเดิมในครั้งบรรพบุรุษ
- เพื่อค้นหาภูมิปัญญาที่เกิดขึ้นในบริบทใหม่
- เพื่อศึกษาและเข้าใจการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนของกลุ่มชน

กรอบแนวคิด

การวิจัยนี้อิงกรอบแนวคิด นิเวศวิทยาชาติพันธุ์ (Ethnoecology) และนิเวศวิทยาวัฒนธรรม (Cultural Ecology) ผสมกับทฤษฎีและแนวคิดด้านสถาปัตยกรรมและชุมชนพื้นถิ่น (Vernacular Architecture and Community) และสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืน (Sustainable Environment)

กระบวนการวิจัย

งานวิจัยนี้เน้นงานวิจัยเชิงสำรวจ โดยใช้ระบบการเก็บข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation Method for Research Information Collection) อันประกอบด้วยข้อมูลเอกสารและแผนที่ ข้อมูลจากการสำรวจภาคสนามด้านชุมชนและสถาปัตยกรรม และข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกแบบไม่กำหนดโครงสร้างและการมีส่วนร่วมในพื้นที่สำรวจ

กลุ่มตัวอย่าง

ประชากรที่ใช้เป็นเครื่องมือในการศึกษา ใช้วิธีสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (purposive sampling) เลือกพื้นที่ที่ผูกพันกับภาษาลาวที่ยังมีคนพูดและใช้ กลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาวที่อยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำภาคกลางที่ยังมีการใช้ภาษาลาวเป็นภาษาพูดในสังคมระบบเครือญาติ ได้แก่กลุ่มลาวครั้ง ลาวโซ่ง ลาวเวียง ลาวใต้ และลาวพวน (สุวัฒนา เลี่ยมประวัติ และ กันทิมา วัฒนประเสริฐ : 2539) ในพื้นที่ลุ่มน้ำท่าจีน ลุ่มน้ำแม่กลอง และลุ่มน้ำเพชรบุรี

การลงพื้นที่สำรวจภาคสนามของพื้นที่ลุ่มน้ำภาคกลางมี 3 ขั้นตอน คือ การสำรวจเบื้องต้นหลากหลายพื้นที่ตามข้อมูลเอกสารที่สืบค้นได้ การสำรวจเจาะลึกในพื้นที่เลือกสรร และการสำรวจเพิ่มเติมในข้อมูลที่ยังขาดในพื้นที่เลือกสรร

กลุ่มตัวอย่างในพื้นที่หลัก

กลุ่มตัวอย่างของพื้นที่ศึกษาหลักในลุ่มน้ำภาคกลางคือกลุ่มลาวโซ่งในพื้นที่ตำบลเขาย้อย ตำบลหนองปรัง อำเภอยะย้อย จังหวัดเพชรบุรี พื้นที่บ้านเกาะแรด ตำบลบางปลา อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม และพื้นที่บ้านหนองสองห้องอำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร พื้นที่ที่เน้นเป็นกรณีศึกษา คือตำบลหนองปรัง ตำบลเขาย้อย อำเภอยะย้อย จังหวัดเพชรบุรี

กลุ่มตัวอย่างของลาวพวน คือ กลุ่มพื้นที่ตำบลมะขามล้ม ตำบลวัดโบสถ์ ตำบลโคกคราม อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี บ้านวังรอ ตำบลวังมหากกร อำเภอท่าตะโก จังหวัดนครสวรรค์ พื้นที่ที่เน้นเป็นกรณีศึกษา คือ ตำบลมะขามล้ม อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี

กลุ่มตัวอย่างของลาวเวียง คือพื้นที่อำเภอโพธาราม และอำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี พื้นที่บ้านจรัลเก่า อำเภออุทอง จังหวัดสุพรรณบุรี พื้นที่ที่เน้นเป็นกรณีศึกษา คือ บ้านเลือก บ้านซ้อง และบ้านสิงห์ อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี

กลุ่มตัวอย่างลาวครั่ง คือพื้นที่ตำบลเนินขาม อำเภอหันคา และตำบลลูกจอก อำเภอหนองมะโมง จังหวัดชัยนาท ซึ่งทั้งสองพื้นที่เน้นเป็นกรณีศึกษา

กลุ่มตัวอย่างในพื้นที่รอง

กลุ่มตัวอย่างในพื้นที่รองในชุมชนต้นกำเนิดเพื่อศึกษาเปรียบเทียบกับกลุ่มตัวอย่างในพื้นที่ลุ่มน้ำภาคกลาง แบ่งเป็นสองกลุ่ม คือ กลุ่มลาวเวียง ลาวครั่ง และลาวพวน ในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และกลุ่มลาวโซ่ง ในจังหวัดเดียนเบียน และเซินลา ประเทศเวียดนาม

พื้นที่เลือกสรรแบบเจาะจงของกลุ่มลาวเวียง คือ พื้นที่ในนครเวียงจันทน์ ซึ่งยังมีเรือนพื้นถิ่นหลงเหลืออยู่ให้สืบค้นลักษณะหมู่บ้านและเรือนได้ พื้นที่ที่เข้าสำรวจได้แก่ บ้านดอนหนูน เมืองไซทานี และบ้านหัวห้า เมืองหาดชายฟอง

กลุ่มลาวครั่งเป็นกลุ่มที่คณะวิจัยมีข้อถกเถียงในเรื่องแหล่งตั้งถิ่นฐานเดิม เพราะเอกสารitudinal ภูมิไม่ชัดเจน จำเป็นต้องค้นข้อมูลเกี่ยวเนื่องกับการก่อตั้งหัวเมืองต่างๆ ย้อนไปกว่าศตวรรษ และได้ข้อสรุปว่าพื้นที่ที่ควรศึกษาเปรียบเทียบของกลุ่มลาวครั่ง คือ พื้นที่เกี่ยวเนื่องกับเมืองหลวงพระบางปัจจุบัน ซึ่งคณะวิจัยได้สรุปกรณีศึกษาที่สำรวจภาคสนามพร้อมนักวิชาการลาว ในพื้นที่บ้านเชียงแมนและบ้านม่วงแก้ว เมืองจอมเพ็ด บ้านช่างไห และบ้านปากอู เมืองปากอู และบ้านปากซี เมืองหลวงพระบาง

สำหรับกลุ่มลาวพวน ได้เข้าสำรวจโดยการให้คำปรึกษาจากอาจารย์สัญญา สุพิพัฒน์มงคล จากคณะครุศาสตร์อุตสาหกรรม สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง ผู้เชี่ยวชาญในพื้นที่สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ได้นำเข้าสำรวจในพื้นที่เมืองแปก (โพนสะหวัน) ซึ่งเป็นซึ่งเป็นเมืองหลวงใหม่ของแขวงเชียงขวาง และเมืองคุนซึ่งเป็นเมืองหลวงเก่าของเชียงขวาง โดยมีหมู่บ้านที่เข้าสำรวจประกอบด้วย บ้านหมี่ เมืองแปก บ้านนาอู่ บ้านโรงสี บ้านกาง บ้านหินโงน และบ้านหินฟายเมืองคุน

สำหรับกลุ่มสุดท้าย คือลาวโซ่ง หรือไทดำ ได้เข้าศึกษาและสำรวจภาคสนามที่บ้านขาม ตำบลหัวลา จังหวัดเซินลา บ้านบาน ตำบลกล้วยเตือ อำเภอท่วนลา จังหวัดเดียนเบียน และบ้านเม้น ตำบลถนเหนือ จังหวัดเดียนเบียน ประเทศเวียดนาม

ข้อมูลที่น่าสนใจในการศึกษาวิจัย

นอกเหนือจากการศึกษาและทบทวนงานวิจัยและการศึกษาเกี่ยวเนื่องกับระบบนิเวศ ระบบเศรษฐกิจ วัฒนธรรมหมู่บ้านและเรือนของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว ทั้งในพื้นที่ศึกษาภาคกลาง และแหล่งต้นกำเนิดแล้ว จากการสำรวจภาคสนามอย่างเข้มข้น โดยอาศัยแผนที่ ภาพถ่ายทางอากาศ ภาพถ่าย และ

แผนผังหมู่บ้าน ซึ่งใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับสภาพทางกายภาพของชุมชนและการตั้งถิ่นฐาน ส่วนการสำรวจจริงวัด (measured survey) ใช้สำหรับข้อมูลทางกายภาพของเรือนและผังบริเวณเรือนเพื่อแสดงความชัดเจนของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

การสัมภาษณ์เชิงลึก (indepth – interview) แบบไม่กำหนดโครงสร้าง ใช้ในการเก็บข้อมูลด้านประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐาน การดำรงชีพ ความแปรเปลี่ยนของเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ซึ่งได้มาพร้อมๆ กับ visual survey จากภาพถ่ายซึ่งแสดงระบบนิเวศสภาพแวดล้อมธรรมชาติและทรัพยากรชีวภาพ

การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (participation observation) ใช้สำหรับข้อมูลการดำรงชีวิต ความแปรเปลี่ยนของสังคมวัฒนธรรมของคนในชุมชน รวมทั้งกิจกรรมทางศาสนา ประเพณี และความเชื่อ การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมโดยความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชาวบ้านมีความจำเป็นมากต่อการศึกษาในโครงการนี้ เพราะสามารถได้ข้อมูลที่เป็นนามธรรมที่ใช้จากการสังเกตแบบมีส่วนร่วมมากกว่าการสอบถามและสัมภาษณ์อย่างมากมาย

การวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล

แบ่งเป็น 3 กลุ่มใหญ่ๆ คือ การวิเคราะห์กลุ่มข้อมูลทั้งหมดที่ได้มา (Data Analysis) รวมทั้งความสัมพันธ์ของกลุ่มข้อมูลกับโจทย์วิจัย ซึ่งนำไปสู่การวิเคราะห์สภาพปัจจุบันของความสัมพันธ์ของระบบนิเวศ และวิถีชีวิต ระบบเศรษฐกิจอันเนื่องมาแต่ทรัพยากรชีวภาพ และการเสริมสร้างปลูกเลี้ยงเพื่อความอยู่รอดในระบบเศรษฐกิจและสังคม และวิเคราะห์ความแปรเปลี่ยนของวิถีชีวิต และองค์รวมที่เกี่ยวข้อง ซึ่งเป็นการวิเคราะห์เนื้อหาของโจทย์วิจัย (Content Analysis) ซึ่งจะสืบเนื่องไปยังการวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบ (Comparative Analysis) ของแหล่งที่ศึกษาในพื้นที่ลุ่มทั้งภาคกลางและแหล่งต้นกำเนิด เพื่อให้ตอบคำถามของโจทย์วิจัยที่เกี่ยวข้องกับการปรับตัวในระบบนิเวศ วิถีชีวิตและเศรษฐกิจ ภูมิปัญญา ผังกายภาพของหมู่บ้าน และเรือนพื้นถิ่น

สรุปผลของการวิจัย

การศึกษาแบบองค์รวมของการปรับตัวในบริบทใหม่ที่แตกต่างของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว ในพื้นที่ลุ่มน้ำภาคกลางของประเทศไทย เพื่อตอบโจทย์หรือคำถามที่เกี่ยวข้องกับการปรับตัวในบริบทที่มาตั้งถิ่นฐานใหม่ในเนื้อหาต่างๆ ประกอบด้วย

การปรับตัวในระบบนิเวศ

ในบริบทของกลุ่มน้ำภาคกลาง ซึ่งมีความแตกต่างไปจากพื้นที่อีสานและ สปป.ลาวอย่างมาก ทำให้วิถีชีวิตและวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว แปรเปลี่ยนไปอย่างไร? เพราะเหตุใด

การปรับตัวในวิถีชีวิตและระบบเศรษฐกิจ

ทรัพยากรชีวภาพในบริบทใหม่ทำให้เกิดการปรับตัวเพียงไร? ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตและการดำรงชีพเพียงไร?

การปรับตัวของภูมิปัญญาพื้นถิ่น

ภูมิปัญญาดั้งเดิมในการดำรงชีพยังคงอยู่ในวิถีชีวิตหรือไม่? เพียงไร? มีความแปรเปลี่ยนหรือมีภูมิปัญญาใหม่เพื่อการปรับตัวให้วิถีชีวิตและระบบนิเวศมีความสมดุลหรือไม่? เพียงไร?

การปรับตัวทางกายภาพที่แสดงออกกับผังหมู่บ้านและเรือน

หมู่บ้านและเรือนไท-ลาว ในพื้นที่ลุ่มน้ำภาคกลาง มีความเหมือนหรือต่างไปจากหมู่บ้านและเรือนใน สปป.ลาวอย่างไร

การปรับตัวของเรือนและสภาพแวดล้อม

แนวโน้มในอนาคตของเรือนในชุมชนไท-ลาว ในพื้นที่ลุ่มน้ำภาคกลางจะเป็นอย่างไร?

ตามกรอบของการสืบค้นการปรับตัวในบริบทใหญ่ที่แตกต่างของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว 4 กลุ่ม 5 ประเด็นตามข้างต้น แต่ละกลุ่มมีความเหมือนและความต่างในการปรับตัวเฉพาะกลุ่ม เนื่องจากอิทธิพลของสังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มชนที่รายรอบซึ่งมีทั้งไทยสยาม และกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ในลักษณะพหุชาติพันธุ์ ดังนั้นนอกจากการปรับตัวตามกรอบของโจทย์ที่ 5 ประเด็นแล้ว ยังพบว่าอิทธิพลจากภายในของกลุ่มชาติพันธุ์เองก็มีอิทธิพลต่อการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตและความเชื่อในระดับหนึ่งด้วย โดยเฉพาะกลุ่มลาวโซ่งและลาวครั่ง ซึ่งแตกต่างไปจากลาวเวียงและลาวพวน

การปรับตัวในช่วงระยะเวลา 200 ปี ของการอพยพโยกย้ายถิ่นฐานเข้ามาในไทยทั้งในการปรับตัวกับระบบนิเวศใหม่ ระบบเศรษฐกิจ ภูมิปัญญาและการดำรงชีพ การปรับตัวทางกายภาพและเรือนของกลุ่มไท-ลาวทั้ง 4 กลุ่มต่างก็มีบริบทใหม่และปัญหาในการปรับตัวต่างกันไป แต่ได้พบว่าไม่ว่าจะเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาวกลุ่มใดก็ตาม ปัจจัยที่ก่อให้เกิดปัญหาที่ต้องปรับตัวกับเป็นวงจรต่อเนื่อง คือ นโยบายการพัฒนาของภาครัฐ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนาสาธารณูปโภคและนโยบายด้านการเกษตรและอุตสาหกรรม โดยเฉพาะนโยบายการเพิ่มผลผลิตข้าว หรือ “ปฏิวัติเขียว” ที่เริ่มมาตั้งแต่ประมาณ พ.ศ. 2510 เป็นต้นมา การเพิ่มผลผลิตข้าวเพื่อส่งออกทำให้เกิดปัจจัยเกี่ยวเนื่องมากมาย อาทิเช่น ระบบการจัดการน้ำในการชลประทาน การสร้างถนนเพื่อเป็นสาธารณูปโภคหลักเพื่อการขนส่งสินค้าทางการเกษตรและอุตสาหกรรม เกิดอุตสาหกรรมปุ๋ยและยาฆ่าแมลงเพื่อส่งเสริมอุตสาหกรรมการเกษตรเปลี่ยนแปลงพันธุ์ข้าวซึ่งเป็นภูมิปัญญาเดิมเป็นพันธุ์ข้าวใหม่ที่ให้ผลผลิตมากและต้องใช้ปุ๋ยและยาฆ่าแมลงมากเป็นเงาตามตัว วิถีชีวิตของชาวนาที่ทำนาปีปรับเป็นนาปรัง เป็นการเปลี่ยนแปลงไปโดยสิ้นเชิงทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม รวมทั้งก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงที่ต้องปรับตัวในระบบนิเวศเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเองกลายเป็นเศรษฐกิจสองระบบ (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา : 2541) ภูมิปัญญาชาวบ้านในการเลือกสรรพันธุ์ข้าวซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของเศรษฐกิจชุมชนเปลี่ยนไป เป็นรับพันธุ์ข้าวจากหน่วยงานของรัฐ (อัมมาร สยามวาลา 2533 : 72) ภูมิปัญญาเกี่ยวกับหัตถกรรมซึ่งในเวลารว่างจากนา จักสาน ทอผ้า หายไปหมด เนื่องจากเวลาหายไปกับการปลูกข้าวและเตรียมดินปีละ 2 ครั้ง หรือ 2 ปี 5 ครั้ง (พอพันธ์ อุยยานนท์ 2546 : 286) ความสัมพันธ์เกื้อกูลในการลงแขกทำนาแบบบุพการีหายสาบสูญไป (เอกวิทย์ ณ ถลาง 2540 : 327) วัฒนธรรมเนื่องในวัฒนธรรมข้าวหายไปเพราะไม่มีช่วงเวลาในการประกอบพิธีกรรม (อรศิริ ปาณินท์ : 2546)

นอกจากปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นเพราะการปรับเปลี่ยนนโยบายการเกษตรของภาครัฐที่เป็นผลกระทบโดยตรงแล้ว ยังปรากฏผลกระทบต่างๆ ทางอ้อมที่เกิดแก่ชุมชนอีกมากมาย อาทิเช่น สภาพของผังหมู่บ้านเปลี่ยนแปลงไปตามกลไกที่เพิ่มเติมของนโยบาย หมู่บ้านเก่าแก่อายุเกิน 100 ปี จะปรากฏลักษณะทิวทัศน์ของแบบแผนของผังหมู่บ้าน คือถนนรูปทรงอิสระตามกลุ่มเรือนที่ยังมีพื้นที่ว่างระหว่างกลุ่ม ถนนกั้นระบบถนนแบบตาตารางในกลุ่มการใช้สอยที่เกิดขึ้นใหม่ตามการพัฒนาโดยรอบ อาทิเช่น องค์การบริหารของทางราชการ และอาคารอื่นที่เพิ่มตามระบบสังคมและเศรษฐกิจ แต่หมู่บ้านเกิดใหม่ระบบถนนของผังหมู่บ้านจะเป็นระบบตาตาราง องค์ประกอบของผังหมู่บ้านที่เกี่ยวกับความเชื่อ เช่น ศาลปู่ตา ศาลพระภูมิ และศาลเจ้าที่ต่างๆ ยังปรากฏทั้งในผังหมู่บ้านเก่าและใหม่

เรือนพื้นดินของทุกกลุ่มในหมู่บ้านเก่าแก่จะถูกครอบคลุimdด้วยอิทธิพลของเรือนไทยแบบประเพณี และค่อยๆ แปรเปลี่ยนไปตามช่วงเวลา และมีแนวโน้มว่าในอนาคตเรือนแบบสมัยใหม่จะเข้ามาแทนที่ แต่เป็นที่สังเกตว่าแม้เรือนไท-ลาวทุกกลุ่มจะมีความแปรเปลี่ยนไปตามกระแสวัฒนธรรมหลักที่ให้อิทธิพล แต่ลักษณะผังพื้นของเรือนไท-ลาวทุกกลุ่มยังคงรูปลักษณะตามวิถีชีวิตแบบเดิม ยังให้อัตลักษณ์ของผังพื้นแบบเรือนลาว ไม่ใช่เรือนไทยประเพณีแบบเรือนลื้อมซาน

พื้นที่นาที่ล้อมรอบหมู่บ้านมีความแปรเปลี่ยน เพราะระบบการทำนาเปลี่ยนไป ยิ่งข้าวไม่มีความจำเป็นในการใช้งาน และด้วยความเปลี่ยนแปลงระบบชลประทานของรัฐ บางพื้นที่เช่นลาวโซ่งในอำเภอบ้านแพ้ว สมุทรสาคร เปลี่ยนระบบการเกษตรจากนาเป็นสวน ที่อื่นๆ ยังคงทำนาแต่มีปริมาณน้อยลง ลาวเวียง ราชบุรี ชายที่นาให้แกระบบอุตสาหกรรมสนองนโยบายของรัฐ

ในกลุ่มไท-ลาว ทั้ง 4 กลุ่มได้พบว่ากลุ่มที่ยังคงดำรงอัตลักษณ์เดิมไว้ได้มากที่สุดคือลาวโซ่ง รองลงมาคือลาวพวน เพราะเป็นกลุ่มที่การพัฒนาของภาครัฐไปถึงน้อยกว่า กลุ่มที่ปรับเปลี่ยนเกือบทั้งสิ้นคือลาวเวียง ซึ่งได้รับอิทธิพลจากกระแสวัฒนธรรมหลักจากคนไทยทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง และความเชื่อ ส่วนกลุ่มลาวครั่ง(ลาวคัง) จากชัยนาทเป็นกลุ่มที่พยายามใช้อัตลักษณ์ของผ้าทอเป็นตัวนำในการแสดงตัวตนทางวัฒนธรรมพร้อมๆ กับวัฒนธรรมด้านอาหาร ดนตรี และการแสดง ซึ่งขยายตัวได้ในระดับภูมิภาค และความเชื่อมโยงกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

แต่อย่างไรก็ตามจากการศึกษาวิจัยและการสำรวจภาคสนามและการสัมภาษณ์เชิงลึกในทุกๆ แหล่งที่ตั้งที่เป็นกรณีศึกษา ผู้วิจัยมีความเห็นสรุปว่า แม้จะประสบกับกระแสโลกาภิวัตน์ที่ถาโถมเข้าสู่กลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาวทั้ง 4 กลุ่ม อย่างไรก็ตามแม้จะมีความแปรเปลี่ยนทางรูปธรรมเกิดขึ้นในวิถีชีวิต การทำมาหากิน เศรษฐกิจและสังคม และสิ่งที่น่าสนใจยกย่องสำหรับกลุ่มไท-ลาวทั้ง 4 กลุ่ม คือทุกกลุ่มรักษาลักษณะทางนามธรรมของกลุ่ม อันได้แก่ ความเชื่อ ความเอื้ออาทร ความร่วมมือระหว่างกลุ่ม การธำรงลักษณะเฉพาะของกลุ่ม และการใช้ภาษาลาวสื่อสารไว้ได้อย่างน่าทึ่งและน่าสนใจยิ่ง

สารบัญภาพประกอบ

หน้า

บทที่ 1 บทนำ

รูป 1-1	แผนที่แสดงพื้นที่ศึกษาในกลุ่มน้ำภาคกลาง (5) ซึ่งประกอบด้วย จังหวัดชัยนาท สุพรรณบุรี ราชบุรี เพชรบุรี เพื่อเปรียบเทียบกับ กลุ่มชาติพันธุ์ไทย-ลาว นอกประเทศไทย	13
---------	--	----

บทที่ 2 การตั้งถิ่นฐานและการย้ายเข้าสู่ประเทศไทยของกลุ่มชาติพันธุ์ไทย-ลาว

รูป 2-1	แผนที่แสดงลักษณะภูมิประเทศ เมืองหลัก และโครงข่ายเส้นทางคมนาคมภายในประเทศ	20
รูป 2-2	แผนที่แสดงการแบ่งเขตการปกครองในระบบแขวงและเมืองต่างๆ ในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว	21
รูป 2-3	แผนที่แสดงร้อยละของพลเมืองของหมู่บ้านแต่ละชาติพันธุ์ที่อ้างอิงตามภาษาพูดในกลุ่มตระกูลภาษาต่างๆ	22
รูป 2-4	แผนที่แสดงร้อยละของพลเมืองของหมู่บ้านในกลุ่มตระกูลภาษาต่างๆ	23
รูป 2-5	แผนที่แสดงที่ตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ในกลุ่มตระกูลภาษาต่างๆ	24
รูป 2-6	แผนที่แสดงการกระจายตัวประชากรของกลุ่มชนเผ่าอ้างอิงตามภาษาพูด	25
รูป 2-7	แผนที่แสดงแผนผังชาติพันธุ์กลุ่มตระกูลภาษาไท-กะได และแขนงย่อย	27
รูป 2-8	ความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ในลาวผ่านการบันทึกผ่านฝีมือและสายตาของนักเดินทางชาวตะวันตก	28
รูป 2-9	บรรยากาศตลาดเมืองพวนเชียงขวาง	28
รูป 2-10	คาราวานวัวต่าง ซึ่งเป็นพาหนะนำพาให้สินค้าและผู้คนติดต่อสัมพันธ์ และแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมกัน	29
รูป 2-11	เจ้าหญิงราชสำนักหลวงพระบางและหญิงสาว	29
รูป 2-12	หญิงสาวชาวไตลื้อ	29
รูป 2-13	ผู้หญิงชาวไตแดง เมืองแฮด แขวงคำมู	29
รูป 2-14	หญิงสาวชาวลาวพวน เมืองเชียงขวาง	29
รูป 2-15	แผนที่แสดงที่ตั้งเมืองที่สัมพันธ์กับกลุ่มชาติพันธุ์ที่เคลื่อนย้ายเข้าสู่ภาคกลาง	36
รูป 2-16	แผนที่จากเมืองไล-เดือนเปียนฟู-หลวงพระบาง	37
รูป 2-17	แผนที่แสดงเส้นทางที่เชื่อมโยงจากลาวสู่ที่ราบภาคกลางของไทย ผ่านเส้นทางแม่น้ำป่าสักลงมายังภาคกลาง	39
รูป 2-18	แผนที่แสดงจังหวัดที่มีการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ไทย-ลาว เป็นชุมชนที่มีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม และมีความเข้มข้นทางวัฒนธรรม	44
รูป 2-19	แผนภูมิแสดงโครงสร้างระบบสังคมและหน้าที่ในชุมชนลาวสมัยต้นรัตนโกสินทร์	47

บทที่ 3 ลาวโซ่ง

รูป 3-1	ภาพถ่ายทางอากาศบ้านหนองปรัง	56
---------	-----------------------------	----

รูป 3-2	แผนที่สิบสองจุไท	58
รูป 3-3	บ้านขาม ชุมชนไทดำ ณ พุ่งราบหุบเขาจังหวัดเขินลา	62
รูป 3-4	บ้านลาวโซ่งเมืองเพชรบุรี เมื่อ พ.ศ.2410 ที่อยู่อาศัยล้วนเป็นเรือนกระดองเต่า	63
รูป 3-5	วัดหนองปรัง วัดประจำชุมชนลาวโซ่ง ตำบลหนองปรัง	68
รูป 3-6	แผนผังชุมชนไทดำบ้านขามที่สิบสองจุไท 1 กลุ่มเรือน 2 พุ่งนา 3 ป่าแอ่ว	70
รูป 3-7	ศาลผีประจำชุมชนบ้านดอน จังหวัดสมุทรสาคร ตั้งอยู่ริมคลองชายขอบชุมชน	71
รูป 3-8	ภาพถ่ายทางอากาศชุมชนบ้านกลางนา จังหวัดสมุทรสาคร พุ่งเกษตรกรรม รอบชุมชนค่อยๆ เปลี่ยนจากนาเป็นสวน	72
รูป 3-9	เรือนไทดำสิบสองจุไท ก. เรือนทรงกระดองเต่า ข. เรือนตูปลาด	75
รูป 3-10	เรือนลาวโซ่งในประเทศไทย ก. เรือนทรงกระดองเต่า ข. เรือนทรงไทย ค. เรือนทรงฝรั่ง ง. เรือนทรงบังกะโล	76
รูป 3-11	เรือนแอ่วพร้อมเครื่องประกอบพิธีศพ ซึ่งจัดขึ้นที่ป่าแอ่ว	78

บทที่ 4 ลาวพวน

รูป 4-1	ขอบเขตที่ตั้งของเมืองพวนเชียงขวาง สาธารณรัฐประชาธิปไตย ประชาชนลาว	85
รูป 4-2	ตำแหน่งที่ตั้งของพื้นที่โครงการและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี ในลุ่มน้ำภาคกลางของไทย	88
รูป 4-3	พื้นที่กรณีศึกษาในบ้านมะขามล้มและพื้นที่เกี่ยวเนื่องในอำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี	88
รูป 4-4	สภาพทางกายภาพจากภาพถ่ายทางอากาศของบ้านโคกโก หมู่ 1 ตำบลมะขามล้ม อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี	89
รูป 4-5	สภาพทางกายภาพจากภาพถ่ายทางอากาศของบ้านมะขามล้มหมู่ 3 และหมู่ 4 ตำบลมะขามล้ม อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี	90
รูป 4-6	สภาพทางกายภาพเรือนที่บ้านหมี่ เมืองแปก แขวงเชียงขวาง	91
รูป 4-7	วัดบ้านหมี่ เมืองแปก แขวงเชียงขวางในปัจจุบัน	91
รูป 4-8	สภาพกลุ่มเรือนในบ้านกาง เมืองคูน แขวงเชียงขวาง	91
รูป 4-9	สภาพแวดล้อมธรรมชาติของบ้านนาอู่ เมืองคูน แขวงเชียงขวาง	91
รูป 4-10	แสดงบริบทธรรมชาติในพื้นที่ที่แตกต่างกัน ในฤดูแล้ง ช่วงเวลาปกติ และช่วงน้ำหลาก ของบ้านลานคา ตำบลโคกคราม อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี	92
รูป 4-11	คณะวิจัยจากอีสานและ สปป.ลาว สัมภาษณ์ผู้ใหญ่ศักดิ์ศิลป์ วงษ์พันธ์ุ ผู้ใหญ่นานหมู่ 1 บ้านโคกโก ตำบลมะขามล้ม อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี	93
รูป 4-12	การทำนาในเชียงขวางปัจจุบัน	95

รูป 4-13	ลักษณะทางกายภาพของกลุ่มเรือนในระบบเครือญาติที่บ้านโคกโก หมู่ 1 ตำบลมะขามล้ม อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี	97
รูป 4-14	สภาพแวดล้อมของบ้านมะขามล้ม	97
รูป 4-15	สภาพแวดล้อมของบ้านวัดโบสถ์	97
รูป 4-16	แสดงผังกลุ่มเรือนระบบเครือญาติของบ้านมะขามล้ม หมู่ 3 กลุ่มเรือนของนายศรีไพร พันธุ์ชัย	98
รูป 4-17	กลุ่มเรือนของผู้ใหญ่ศักดิ์ศิลป์ วงษ์พันธุ์ และญาติพี่น้อง บ้านโคกโก หมู่ 1	98
รูป 4-18	ผังกลุ่มเรือนระบบเครือญาติ บ้านมะขามล้ม หมู่ 3 ของนายเสนาะ มาตรวิจิตร และกลุ่มเรือนสกุลดวงจันทร์	99
รูป 4-19	ผังเรือนและรูปด้านของเรือนนายเสนาะ มาตรวิจิตร บ้านมะขามล้ม หมู่ 3	99
รูป 4-20	เรือนนางบุญเสริม กุณาทน อายุการสร้าง 50 ปี เลขที่ 15 หมู่ 3 บ้านวังรอ ตำบลวังมหาร อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครสวรรค์	100
รูป 4-21	เรือนนายทิม โสมภีร์ อายุการสร้าง 40 ปี เลขที่ 30 หมู่ 3 บ้านวังรอ ตำบลวังมหาร อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครสวรรค์	100
รูป 4-22	เปรียบเทียบเรือนจั่วแฝดหลายรูปแบบหลายอายุการสร้าง	101
รูป 4-23	เรือนจั่วแฝดรูปลักษณะง่ายกว่าเดิม และเรือนจั่วเดี่ยวบนผังพื้นแบบเดิม	102
รูป 4-24	แสดงลักษณะพื้นที่ใช้สอยในการอยู่อาศัยของชาวพวนบ้านมะขามล้ม ซึ่งมีพื้นที่ใช้สอยหลักคือโถงกลาง มีส่วนนอนคู่ขนานกับโถงกลางและครัวปิดท้ายเรือน	103
รูป 4-25	ลักษณะเรือนพวนเขียงขวางเกาะตัวตามยาวของถนน	105
รูป 4-26	การต้อนรับผู้มาเยือนแบบเรียงแถวเสมือนคล้อยตามการจัดเรือนเกาะยาวตามถนน	105
รูป 4-27	รูปทรงเรือนพวนโบราณจากการสันนิษฐานโดยนพดล จันทวีระ จากเอกสาร “ในความทรงจำ” ของพุมิ วงวิจิตร (2546:18-19)	106
รูป 4-28	ผังพื้นเรือนพวนในอดีต ถอดความเป็นรูปแบบผังพื้นโดย อรศิริ ปาณินท์ (บน) ทรงยศ วีระทวีมาศ และ นพดล ตั้งสกุล (กลาง) และ นพดล จันทวีระ (ล่าง)	107
รูป 4-29	ผังพื้นสันนิษฐานโดย นพดล จันทวีระ จากเอกสารของคำตา อุดมสุข (อ้างใน ทรงยศ วีระทวีมาศ และคณะฯ มปป. มปป.:38)	109
รูป 4-30	เปรียบเทียบผังพื้นเรือนจากการสำรวจภาคสนาม (ตุลาคม 2552) บ้านหมี่ เมืองแปก (บนซ้าย) บ้านนาอู่ เมืองคุน (บนขวา) คุ่มบ้านโรงสี เมืองคุน (ล่างซ้าย) และบ้านทาง เมืองคุน (ล่างขวา)	111
รูป 4-31	ผังเรือนเวียงจันทน์ (ไซฟี เคลมองค์ ชาปองเตียร์ และปีแอร์ เคลมองค์ (เกรียงไกร เกิดศิริ (แปล) มปป. มปป.:89)	113

รูป 4-32	เรือนอนุรักษ์ของแม่ต๋ิงคำ และพ่อบัวลา คำวงใส ที่บ้านดอนหนูน เมืองໄຊທານີ เวียงจันทน์	113
รูป 4-33	เรือนเวียงจันทน์ที่บ้านหัวห้า เมืองหาดชายฟอง เวียงจันทน์	113
รูป 4-34	ผังหมู่บ้านที่อายุเกิน 100 ปี ถนนรูปทรงอิสระ ไม่มีรั้วบ้าน และมีช่องระหว่างกลุ่มเรือน	116
รูป 4-35	ผังหมู่บ้านที่อายุ 50-100 ปี เริ่มปรับเปลี่ยนเป็นถนนแบบตาราง มีรั้วกันระหว่างเรือน	116
รูป 4-36	ยุงข้าวที่ยังหลงเหลือในบ้านมะขามล้ม	118
รูป 4-37	เครื่องมือ เครื่องใช้ที่ยังผลิต	118
รูป 4-38	เรือนจั่วแฝดมีเรือนครัวข้างอัตลักษณ์ของเรือนพวนบ้านมะขามล้ม	118
รูป 4-39	ไต้ถุนเรือนยังใช้ได้เสมอในช่วงที่น้ำยังไม่หลาก	118
รูป 4-40	เรือนพวนที่บ้านโรงสี เมืองคุน จากการสำรวจภาคสนาม	121
รูป 4-41	เรือนพวนที่บ้านหมี่ เมืองปาก จากการสำรวจภาคสนาม	121
รูป 4-42	เรือนพวนบ้านหัวกระสังข์ ตำบลบ้ายช่อง อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา	123
รูป 4-43	เรือนพวนแบบโถงโปร่งที่มีองค์ประกอบป้องกันจากภายนอกที่แข็งแรง บ้านม่วงขาว ตำบลโคกปี่ อำเภอศรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี	124

บทที่ 5 ลาวเวียง

รูป 5-1	แหล่งที่ตั้งของชาวลาวเวียง(ชาวลาวหัวเมืองลาว) ในภาคกลาง ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น	128
รูป 5-2	ลักษณะของชุมชนที่ล้อมรอบด้วยพื้นที่ในการทำนา	135
รูป 5-3	ลักษณะการวางตัวเรือนที่มีทิศทางที่ขนานกัน ที่บ้านหัวห้า เมืองหาดชายฟอง	137
รูป 5-4	การใช้ประโยชน์จากบ่อน้ำของชาวบ้านที่บ้านหัวห้า เมืองหาดชายฟอง	137
รูป 5-5	ลักษณะผังเรือนและองค์ประกอบการใช้สอย	138
รูป 5-6	ลักษณะการคลุมหลังคาของเรือนแบบไม่มีระเบียง	139
รูป 5-7	ลักษณะการคลุมหลังคาของเรือนแบบมีระเบียง(หรือเทิบ)	139
รูป 5-8	ลักษณะการคลุมหลังคาของพื้นที่ครัว	140
รูป 5-9	การเปลี่ยนแปลงของผังเรือนที่บ้านดอนหนูน เมืองໄຊທານີ ซึ่งเป็นเรือนที่ได้รับ การอนุรักษ์ไว้	141
รูป 5-10	การปรับเปลี่ยนลักษณะเรือนที่บ้านห้องคำ เมืองจันทะบูลี	141
รูป 5-11	การแบ่งเขตของหมู่บ้านในตำบลบ้านเลือก(หมายเลขแสดงชื่อหมู่บ้าน)	143
รูป 5-12	งานบายศรีสู่ขวัญในตำบลบ้านเลือก อำเภอโพธาราม	146

รูป 5-13	การแต่งกายของชาวลาวเวียงในช่วงเทศกาลและงานบุญประเพณี ในตำบลบ้านเลือก	146
รูป 5-14	กลุ่มบ้านในบริเวณตำบลบ้านเลือกในปี พ.ศ.2455 และตำแหน่งที่ตั้งของ ศาลปู่ตา และศาลปู่ท่ง	147
รูป 5-15	ศาลปู่ตาทั้งสองแห่งในตำบลบ้านเลือก	147
รูป 5-16	พิธีกรรมทำขวัญและการบำบัดรักษาในงานบุญเบิกบ้าน	149
รูป 5-17	งานบุญเบิกบ้าน ณ ศาลปู่ท่ง ในหมู่ 4 ตำบลบ้านเลือก	149
รูป 5-18	ศาลเจ้าพ่อสายบัวในหมู่ 6	149
รูป 5-19	ลักษณะผังหมู่บ้านและการวางตัวเรือนในบริเวณหมู่ 1 ตำบลบ้านเลือก	150
รูป 5-20	เรือนเครื่องผูกผสมไม้จริงบางส่วน	151
รูป 5-21	การจำลองลักษณะผังเรือนในอดีตของชาวลาวเวียงในตำบลบ้านเลือก	151
รูป 5-22	หิ้งคุณพระที่ยังหลงเหลือในเรือนของชาวลาวเวียงในชุมชนอื่นๆ	152
รูป 5-23	ไม้แป้นทอง และการถ่ายระดับของเรือนนอนและระเบียง	153
รูป 5-24	เรือนดั้งเดิมของชาวลาวเวียงในตำบลบ้านเลือก	154
รูป 5-25	เรือนที่ยังมีองค์ประกอบบางส่วนของเรือนในอดีต	155
รูป 5-26	การลดระดับพื้นภายในของเรือนนอนและโถง	156
รูป 5-27	ลักษณะหลังคาในกลุ่มเรือนที่มีอายุในช่วง 40-60 ปี	157
รูป 5-28	ลักษณะการปิดล้อมบริเวณโถง	157
รูป 5-29	การยกหลังคาสูงสองชั้นบริเวณหน้าเรือนในหมู่ 6 ซึ่งขยายขยาย ออกจากชุมชนหมู่ 1	158
รูป 5-30	การต่อเติมหลังคาบริเวณหน้าบ้านเพื่อทำการค้าในหมู่ 1	159
รูป 5-31	ยุงข้าวที่ยังมีการใช้ในการเก็บข้าว	159
รูป 5-32	เรือนพื้นถิ่นของชาวลาวเวียงในบ้านจรั้งเก่า ตำบลบ้านโข้ง อำเภออุทุมพร จังหวัดสุรินทร์บุรี	163

บทที่ 6 ลาว(ครั้ง)คัง

รูป 6-1	ต้นฉบับจดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ.117 เลขที่ (14) “นายลาวเมืองพุทราอยู่สามปทวร แขวงเมืองนครชัยศรี 10 คน”	172
รูป 6-2	ต้นฉบับจดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ.117 เลขที่ (14) “ลาวเมืองภูครั้งเจ้าเวียงจันทน์ส่งมา”	173
รูป 6-3	ต้นฉบับจดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ.117 เลขที่ (14) “ครีวลาวภูครั้งแขวงเมืองพิษณุโลกภากันหลับหนีขึ้นไปเมืองเวียงจัน”	173
รูป 6-4	การเปรียบเทียบข้อมูลแผนที่ภูมิประวัติศาสตร์ของภูมิ-เศรษฐกิจ/ ภูมิ-ภาษา/ภูมิ-โบราณคดี	176

รูป 6-5	เปรียบเทียบข้อมูลที่ผลลัพธ์สลับกลับกันในตำแหน่งเสาแฮก-เสาขวัญของวีรวัฒน์ และ SPC	182
รูป 6-6	เปรียบเทียบเรือนจากกลันตัน มาเลเซีย เรือนลาวเมืองหลวงพระบาง และเรือนปะกาเกอญอร์(กะเหรี่ยงจกอร์) อุ่มผาง จ.ตาก	183
รูป 6-7	เรือนศรีเมือง คำยา และความเป็นลูกผสมของรูปแบบการก่อสร้างในเรือนหลังนี้	184
รูป 6-8	เรือนแขวงคำไซ นครเวียงจันทน์ ผังกลับคล้ายเรือนหลวงพระบาง	185
รูป 6-9	เรือนหลังเดียวกันในการวิจัยสองครั้งและการต่อเติมอันเป็นผลจากการอนุรักษ์	186
รูป 6-10	ที่ว่างแบบ “ร้านลุ่ม” ในเรือนลาวหลวงพระบางและเรือนกะเหรี่ยงในอุ่มผางลุ่มน้ำแม่จัน ตาก	187
รูป 6-11	การพลัดถิ่นแบบสำนึกอัตลักษณ์ทางประวัติศาสตร์ (Homeland Idealism diasporic Conscienceness) ของชาวกุดจอก	194
รูป 6-12	การพลัดถิ่นแบบ Boutique Multicultural Manifestation จากการตอบรับโดยวาทกรรมการพัฒนา	194
รูป 6-13	แบบจำลองความคิดของ Triangulation Diasporic Manifestation	203
รูป 6-14	ตารางแสดงความฟ้องทางตำแหน่งเนื้อหาในทฤษฎีสำคัญในสาขาวิชาต่างๆ	206

บทที่ 7 ปัจจัยทางกายภาพและวิถีชีวิตที่บ่งบอกอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาวในไทย

รูป 7-1	ลักษณะทางกายภาพของเรือนพื้นถิ่นลาวพวน แขวงเชียงขวาง สปป.ลาว	230
รูป 7-2	ลักษณะทางกายภาพของเรือนพื้นถิ่นลาวพวน จ.สุพรรณบุรี ประเทศไทย	230
รูป 7-3	ลักษณะทางกายภาพของเรือนพื้นถิ่นลาวเวียง นครเวียงจันทน์ สปป.ลาว	231
รูป 7-4	ลักษณะทางกายภาพของเรือนพื้นถิ่นลาวเวียง จ.ราชบุรี ประเทศไทย	231
รูป 7-5	ลักษณะทางกายภาพของเรือนพื้นถิ่นลาวครั่ง แขวงหลวงพระบาง สปป.ลาว	231
รูป 7-6	ลักษณะทางกายภาพของเรือนพื้นถิ่นลาวครั่ง จ.ชัยนาท ประเทศไทย	231
รูป 7-7	ลักษณะทางกายภาพของเรือนพื้นถิ่นลาวโซ่ง จ.เดียนเบียน ประเทศเวียดนาม	232
รูป 7-8	ลักษณะทางกายภาพของเรือนพื้นถิ่นลาวโซ่ง จ.เพชรบุรี ประเทศไทย	232
รูป 7-9	ผังหมู่บ้านกุดจอก อำเภอหนองมะโมง จังหวัดชัยนาท	236
รูป 7-10	ผังหมู่บ้านปากอู แขวงหลวงพระบาง	238
รูป 7-11	ผังหมู่บ้านม่วงแก้ว แขวงหลวงพระบาง	238
รูป 7-12	ผังหมู่บ้านปากซี้ แขวงหลวงพระบาง	238
รูป 7-13	สภาพแวดล้อมเมืองเดียนเบียนฟู ประเทศเวียดนาม	246
รูป 7-14	ภาพถ่ายทางอากาศแสดงที่ตั้งถิ่นฐานของชุมชนหมู่บ้านหนองปรัง จังหวัดเพชรบุรี และที่ตั้งถิ่นฐานชุมชนหมู่บ้านเกาะแรด จังหวัดนครปฐม	248
รูป 7-15	แผนที่แสดงการแบ่งเขตการปกครองชุมชนหมู่บ้านหนองปรัง จังหวัดเพชรบุรี และชุมชนหมู่บ้านเกาะแรด จังหวัดนครปฐม	248

รูป 7-16	แสดงการใช้พื้นที่ “เรือน” สำหรับการประกอบพิธีศพ	250
รูป 7-17	แสดงการใช้พื้นที่ “กะล่อห้อง” ภายใน “เรือน” สำหรับการประกอบพิธีเสนเรือน	250
รูป 7-18	แสดงการใช้พื้นที่ “ป่าแหว่” สำหรับการประกอบพิธีศพ	250
รูป 7-19	แสดงการใช้พื้นที่ “ศาลประจำหมู่บ้าน” สำหรับประกอบพิธีไหว้ผีฟ้าและผีบรรพบุรุษ	250
รูป 7-20	แสดงการใช้พื้นที่ “ศาสนสถาน” สำหรับประกอบพิธีกรรมทางศาสนาพุทธ วัดหนองปรัง	250
รูป 7-21	แสดงการใช้พื้นที่ “ศาสนสถาน” สำหรับประกอบพิธีทางศาสนาคริสต์	250
รูป 7-22	แผนที่แสดงตำแหน่ง “ศาลประจำหมู่บ้าน” ชุมชนหมู่บ้านหนองปรัง จังหวัดเพชรบุรี และชุมชนหมู่บ้านเกาะแรต จังหวัดนครปฐม	252
รูป 7-23	แผนที่แสดงตำแหน่ง “ป่าแหว่และศาสนสถาน” ชุมชนหมู่บ้านหนองปรัง จังหวัดเพชรบุรี และชุมชนหมู่บ้านเกาะแรต จังหวัดนครปฐม	252
รูป 7-24	ภูมิประเทศกับสภาพบ้านเรือนและการตั้งถิ่นฐานของชาวไทยดำประเทศเวียดนาม	262
รูป 7-25	ทิวทัศน์ทุ่งนาเมื่อมองจากบริเวณทางเข้าบ้านหนองเข้ ต.หนองปรัง อ.เขาย้อย จ.เพชรบุรี	262
รูป 7-26	ป่าแหว่บริเวณบ้านกุ ต่าบลฮัลลัก (ฮาดลือต) อำเภอมายเงิน จังหวัดเซินลา(ซ้าย) และป่าแหว่บ้านหนองปรัง (หมู่ที่ 3 และหมู่ที่ 4) ต.หนองปรัง อ.เขาย้อย จ.เพชรบุรี (ขวา)	263
รูป 7-27	ตำแหน่งศาลปู่ตา และป่าแหว่ บ้านหนองจิก(หมู่ที่ 1 และหมู่ที่ 2) ต.หนองปรัง อ.เขาย้อย จ.เพชรบุรี	263
รูป 7-28	ตำแหน่งศาลปู่ตาและป่าแหว่ บ้านหนองปรัง (หมู่ที่ 3 และหมู่ที่ 4) ต.หนองปรัง อ.เขาย้อย จ.เพชรบุรี	264
รูป 7-29	ตำแหน่งศาลปู่ตาและป่าแหว่ บ้านหนองปรัง (หมู่ที่ 5 และหมู่ที่ 6) ต.หนองปรัง อ.เขาย้อย จ.เพชรบุรี	264
รูป 7-30	ผังการใช้ที่ว่างใต้ถุนเรือน บ้านนายอุบล อยู่แทน เลขที่ 77/14 บ้านหนองเข้ หมู่ที่ 6	265
รูป 7-31	ผังการใช้ที่ว่างใต้ถุนเรือน บ้านนางแสง หวนระลึก เลขที่ 68 บ้านหนองเข้ หมู่ที่ 6	266
รูป 7-32	กลุ่มเรือนบ้านนายสาย ชมยี่ม นายประเสริฐ บุญช่วย และนายมานพ ลู่वंง บ้านหนองปรัง หมู่ที่ 4	266
รูป 7-33	(ซ้าย) เรือนลาวโซ่ง เพชรบุรี	268
รูป 7-34	(ขวา) เรือนลาวโซ่งที่เหลื่ออยู่ บ้านแม่ประจันต์ ต.วังไคร้ อ.ท่ายาง จ.เพชรบุรี	268

รูป 7-35 (ซ้าย) เส้า	270
รูป 7-36 (กลาง) รอดหรือหาง	270
รูป 7-37 (ขวา) ฝักมะขาม หรือปิง	270
รูป 7-38 (ซ้าย) พื้นเรือน	270
รูป 7-39 (กลาง) ฝาเรือน	270
รูป 7-40 (ขวา) ช่อ	270
รูป 7-41 (ซ้าย) ดั่ง	270
รูป 7-42 (กลาง) ออกไก่	270
รูป 7-43 (ขวา) แปะหัวเส้า	270
รูป 7-44 (ซ้าย) จันทัน	271
รูป 7-45 (กลาง) แปะลานหรือฮาง	271
รูป 7-46 (ขวา) กลอน	271
รูป 7-47 (ซ้าย) หลังคา	271
รูป 7-48 (กลาง) บันลม หรือ ขอกุด	271
รูป 7-49 (ขวา) บันได	271
รูป 7-50 ยั่งข้าวลาวโซ่ง	272
รูป 7-51 การกลายรูปของเรือนลาวโซ่ง	272
รูป 7-52 เรือนเก่าโครงสร้างไม้ เรือนประยุกต์โครงสร้างไม้ผสมคอนกรีต และเรือนสมัยใหม่ โครงสร้างคอนกรีต : เรือนลาวโซ่ง อ.เขาย้อย	274
รูป 7-53 หลังคาเรือนลาวโซ่ง อำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี	275
รูป 7-54 ผนังเรือนลาวโซ่ง อำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี	275
รูป 7-55 พื้นเรือนลาวโซ่ง อำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี	276
รูป 7-56 รั้ว เรือนลาวโซ่ง อำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี	276
รูป 7-57 ภาพสถานที่ตั้งชาวลาวโซ่ง เดียนเบียนฟู ประเทศเวียดนาม	278
รูป 7-58 เรือนแหว่ในพิธีศพของชาวลาวโซ่ง หมู่บ้านเกาะแรต อ.บางเลน จ.นครปฐม	281
รูป 7-59 ฝ้ายหญิงกำลังประดับประดาผ้าสีต่างๆ เพื่อใช้ประกอบพิธีศพของ ชาวลาวโซ่ง	283
รูป 7-60 การทอผ้าของหญิงชาวลาวโซ่ง เพื่อใช้สอยตามวัตถุประสงค์ต่างๆ	285
รูป 7-61 ฝ้ายชายกำลังจัดเตรียมเครื่องใช้ประกอบพิธีศพชาวลาวโซ่ง	285
รูป 7-62 กระเจียด ชาวโซ่งใส่ของใช้ต่างๆ ทั้งในชีวิตประจำวันและในงานพิธี	286
รูป 7-63 กะเหล็บ	287
รูป 7-64 ชันห่มะ	288
รูป 7-65 การใช้เสื้อฮีคลุ่มโรงศพ ความเชื่อตามพิธีกรรมของชาวลาวโซ่ง	289
รูป 7-66 หมู่บ้านชาวลาวโซ่งที่อยู่ร่วมกับนาข้าวในจังหวัดเดียนเบียนฟู ประเทศเวียดนาม	292

รูป 7-67	งานฝีมือจักสานเป็นงานของผู้ชาย ในรูปผู้ชายชาวลาวโซ่งบ้านเกาะแรต จังหวัดนครปฐม กำลังช่วยกันในพิธีงานศพ	292
รูป 7-68	สะพานที่ทำจากการจักสาน พื้นสะพานก็เป็นไม้ไผ่เช่นกัน จ.เดียนเบียน ประเทศเวียดนาม	294
รูป 7-69	เหลว หรือ ตะเหลว การสานแบบง่ายๆ ที่กลายเป็นเครื่องรางสำหรับ ป้องกันสิ่งร้าย จ.เซินลา ประเทศเวียดนาม	294
รูป 7-70	กะเหล็บ บ้านเกาะแรต นครปฐม	295
รูป 7-71	ขมุก บ้านเกาะแรต นครปฐม	295
รูป 7-72	โฮ่ที่ยังใช้งานอยู่ บ้านเกาะแรต นครปฐม	295
รูป 7-73	ครกตำข้าวที่พิพิธภัณฑ์บ้านเกาะแรต นครปฐม	296
รูป 7-74	สีข้าวโดยใช้แรงงานคน ภาพวาดจากบ้านหนองจิก จ.เพชรบุรี	296
รูป 7-75	กระบุงที่จังหวัดเซินลา ประเทศเวียดนาม สานด้วยลายสองทั้งใบ	296
รูป 7-76	โหล่หนึ่งวางคู่กับแอบข้าวและกะเหล็บ ที่ อ.ดอนมะเกลือ จ.สุพรรณบุรี	299
รูป 7-77	โหล่หนึ่งแบบเดียวกัน ยังพบเห็นใช้กันทั่วไป เมืองเซินลา ประเทศเวียดนาม	299
รูป 7-78	เปรียบเทียบตั้งสองตัวซึ่งโครงเป็นไม้เหมือนกัน แต่วัสดุที่ทำส่วนนั่งต่างกัน อันหนึ่งเป็นไม้ไผ่ อีกอันหนึ่งเป็นสายรัดพลาสติก จังหวัดเซินลา ประเทศเวียดนาม	299
รูป 7-79	การใช้เชือกพลาสติกเสริมส่วนกันของตะเหล็บเพื่อเพิ่มความทนทาน จังหวัดเดียนเบียน ประเทศเวียดนาม	299
รูป 7-80	เครื่องจักสานจากวัสดุธรรมชาติ (จนถึงพลาสติก) อยู่ร่วมกันกับเครื่องใช้ ที่เกิดจากวัสดุแบบใหม่ อ.บ้านแพ้ว จ.สมุทรสาคร	300
รูป 7-81	กระบุงสานที่ใช้สายรัดของพลาสติก แล้วยึดด้วยลวดมีความแข็งแรงมาก กว่าวัสดุที่มาจากธรรมชาติ อ.บ้านแพ้ว จ.สมุทรสาคร	300
รูป 7-82	ห้องครัวสมัยใหม่ในเรือนชาวลาวโซ่ง ในรูปจะเห็นหม้อหุงข้าวและเตาแก๊ส เมืองเซินลา ประเทศเวียดนาม	300
รูป 7-83	ครัวไฟแบบโบราณที่ยังคงใช้งานอยู่ เมืองเซินลา ประเทศเวียดนาม	300
รูป 7-84	รูปทรงของกะเหล็บที่พบมากในประเทศไทย บ้านเกาะแรต จ.นครปฐม	302
รูป 7-85	เหล็บหรือกะเหล็บที่พบมาในเวียดนาม เมืองเซินลา ประเทศเวียดนาม	302
รูป 7-86	ปากด้านบนของกะเหล็บเป็นรูปร่างกลม บ้านเกาะแรต จ.นครปฐม	302
รูป 7-87	ด้านข้างของกะเหล็บจะแบนสำหรับสะพายแนบลำตัว เมืองเซินลา ประเทศเวียดนาม	302
รูป 7-88	การสะพายกะเหล็บของชาวลาวโซ่งในประเทศไทย	303
รูป 7-89	การสะพายกะเหล็บของชาวไทดำ(ลาวโซ่ง) ในเมืองเซินลา ประเทศเวียดนาม	303

บทที่ 8 สรุปผลการวิจัย

รูป 8-1	แหล่งที่ตั้งของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว ทั้ง 4 กลุ่ม	309
รูป 8-2	เรือนลาวโห่งที่ตำบลเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี (ซ้าย) และที่ตำบล หนองสองห้อง อำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร (ขวา)	314
รูป 8-3	เรือนพวนที่บ้านมะขามล้ม (ซ้าย) และบ้านโคกโก (ขวา) ตำบลมะขามล้ม อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี	318
รูป 8-4	เรือนลาวเวียงที่ตำบลบ้านเลื่อ (ซ้าย) และบ้านสิงห์ (ขวา) อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี	320
รูป 8-5	เรือนลาวครึ่ง(ลาวคัง) ที่บ้านกุดจอก อำเภอหนองมะโมง จังหวัดชัยนาท	323

สารบัญตาราง

	หน้า
บทที่ 2	
ตาราง 2-1 แสดงกลุ่มข้อมูลกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว ที่เคลื่อนย้ายจากถิ่นฐานเดิม สู่ถิ่นฐานใหม่ในลุ่มน้ำภาคกลางของไทย	34
ตาราง 2-2 แสดงข้อมูลเมือง(จังหวัด) และหมู่บ้านที่มีการตั้งถิ่นฐานของกลุ่ม ชาติพันธุ์ไท-ลาว อย่างเข้มข้น	41
บทที่ 3	
ตาราง 3-1 เมืองคนไทในภาคตะวันตกเฉียงเหนือของเวียดนาม	58
บทที่ 7	
ตาราง 7-1 ตัวอย่างประเพณีและพิธีกรรมการใช้ที่ว่างของชาวไทดำ ประเทศ เวียดนาม และชาวลาวโซ่ง จังหวัดเพชรบุรี	267
บทที่ 8	
ตาราง 8-1 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ ระบบนิเวศและวิถีชีวิต	310

၀၁၀၅
ပုံနှိပ် / ဖော်ပြ
၁၁/၀၁/၂၀၁၆ နတ် အလှူအတန်း
၆၈ ရာသီ / ၆၈၆၃

บทที่ 1 บทนำ

ความสำคัญและที่มาของปัญหาที่ทำการวิจัย

เหตุผลของการเลือกหัวข้อวิจัย

นิเวศวิทยาชาติพันธุ์ (Ethnoecology) เป็นมุมมองทางมานุษยวิทยาที่ให้ความสนใจกับสัมพันธภาพระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ (ยศ สันตสมบัติ : 2547) และในความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติในวิถีการดำรงชีวิต จะมีการแทรกตัวของสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างที่มนุษย์เสริมแต่งเข้าไปในสภาพแวดล้อมธรรมชาติของแต่ละบริบทและแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ด้วยภูมิปัญญา หรืออีกนัยหนึ่งด้วยมิติทางวัฒนธรรมนั่นเอง ทำให้เกิดการผสมเป็นนิเวศวิทยาวัฒนธรรมชาติพันธุ์ (Cultural Ethnoecology) ยศ สันตสมบัติ (2547:2) ได้อ้างถึง Harold Conklin : 1954 ในวิทยานิพนธ์เรื่อง “The Relation of the Hanunuo Culture of the Plant World” ว่าการศึกษาในแนวของนิเวศวิทยาชาติพันธุ์ได้เริ่มต้นโดยใช้ชื่อที่มีความหลากหลาย อาทิเช่นวิทยาศาสตร์ชาติพันธุ์ (Ethnoscience) พฤกษศาสตร์ชาติพันธุ์ (Ethnobotany) นิเวศวิทยาวัฒนธรรม (Cultural Ecology) และระบบความรู้นิเวศพื้นบ้าน (Traditional Ecological Knowledge) เป็นต้น ในแนวคิดลักษณะดังกล่าวสอดคล้องกับอานันท์ กาญจนพันธ์ : 2543 ที่กล่าวถึงแนวคิดระบบนิเวศชุมชน (Community Ecosystem) ว่าเป็นการเชื่อมโยงระหว่างสังคมหรือชุมชนกับระบบทรัพยากร สังคมได้ปรับเปลี่ยนฐานทรัพยากรจนกลายเป็นวิถีชีวิต ทำให้เกิดความกลมกลืนระหว่างมนุษย์ที่เป็นชุมชนกับระบบทรัพยากร เช่น ชาวสวนที่นครชัยศรีและดำเนินสะดวก ได้ปรับพื้นที่ราบลุ่มที่น้ำท่วมให้กลายเป็นสวนยกทรงและคูคลอง ชุมชนประมงชายฝั่งมีวิถีชีวิตที่พึ่งพาทรัพยากรชายฝั่งจนกลายเป็นเอกลักษณ์ของชุมชน ศรีศักร วัลลิโภดม : 2544 ได้อธิบายรายละเอียดและแนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมไวโน “พัฒนาการทางสังคม-วัฒนธรรมไทย” ไว้ว่า คนในท้องถิ่นแต่เดิมปรับตัวสามสภาพแวดล้อมท้องถิ่นที่ต่างกัน ทำให้เกิดรูปแบบของการดำรงชีวิตหรือวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่นที่แตกต่างกันออกไป ซึ่งนักวิชาการส่วนใหญ่มักใช้คำว่า “วัฒนธรรมชุมชน” แต่ ศรีศักร วัลลิโภดม เห็นควรใช้คำว่า “วัฒนธรรมท้องถิ่น” เพราะสังคมไทยแต่ดั้งเดิมมิได้มีชีวิตอยู่กับชุมชนหนึ่งใดๆ มีความเกี่ยวเนื่องกับหลายชุมชนในลักษณะเครือข่าย ฉัตรทิพย์ นาถสุภา : 2544 ได้เสนอแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนที่มีวัฒนธรรมชุมชนเป็นเครื่องมือเพื่อเป็นเป้าหมายในการสร้างเศรษฐกิจวัฒนธรรม ซึ่งมีความต่างกันไปตามสภาพแวดล้อมและวัฒนธรรม

จากเอกสารวิชาการและวิจัยต่างๆ ดังกล่าวข้างต้น ได้พบว่าการศึกษานิเวศวิทยาวัฒนธรรมชาติพันธุ์ เป็นการศึกษาแบบองค์รวมที่น่าสนใจ และในช่วง 2545-2549 อรศิริ ปาณินท์ : 2550 ได้ศึกษาในโครงการวิจัยเมธีวิจัยอาวุโส สกว. ในโครงการ **“ภูมิปัญญา พัฒนาการ และความสัมพันธ์ระหว่างกันของเรือนพื้นถิ่นไทย-ไท : คุณลักษณะของสถาปัตยกรรมสิ่งแวดล้อมในเรือนพื้นถิ่น”** และให้นิยามของสถาปัตยกรรมสิ่งแวดล้อมไว้ว่า คือ **สถาปัตยกรรมที่ตระหนักในข้อจำกัดของสภาพแวดล้อมธรรมชาติและสามารถดำรงอยู่ในสภาพแวดล้อมได้อย่างสมดุลด้วยภูมิปัญญา** ซึ่งเป็นการศึกษาความสัมพันธ์ของมนุษย์และสภาพแวดล้อม ด้วยการศึกษาแบบองค์รวม ทั้งสภาพแวดล้อมธรรมชาติ วิถีชีวิต และสภาพแวดล้อมสรรค์สร้างที่มนุษย์และกลุ่มชาติพันธุ์สอดแทรกไว้ด้วยภูมิปัญญา

จากการศึกษาดังกล่าวได้ทำการศึกษาเปรียบเทียบระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ไทยและไททั้งในและนอกประเทศ 6 กลุ่ม คือ ไทจีนเชียงใหม่-เชียงตุง ไทลื้อพะเยา-สิบสองปันนา ไทดำเพชรบุรี-เดียนเบียนฟู ไท-ลาวในภาคอีสาน และสปป.ลาว ไทใหญ่แม่ฮ่องสอน และใต้คง มณฑลยูนนาน และสุดท้ายคือไทยมุสลิมภาคใต้กับมุสลิมในมาเลเซีย ในบรรดา 6 กลุ่มที่ศึกษาล้วนมีระบบนิเวศและวิถีชีวิตแตกต่างกันที่น่าสนใจทั้งสิ้น ในบทสรุปของการศึกษาทุกกลุ่มพบว่าความสัมพันธ์ระหว่างระบบนิเวศและวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ไทนอกประเทศมีมากกว่ากลุ่มชาติพันธุ์ไทในประเทศทั้งสิ้น

จากบทสรุปของการศึกษาเปรียบเทียบ 6 กลุ่มดังกล่าว เมื่อนำมาวิเคราะห์ต่อเนื่องถึงความสัมพันธ์ระหว่างระบบนิเวศและวิถีชีวิต ได้พบข้อสังเกตที่น่าจะนำมาศึกษาวิจัยต่อเนื่อง คือกลุ่มไท-ลาว

การศึกษากลุ่มไท-ลาวที่ทำการศึกษเสร็จสิ้นไปแล้วนั้นเป็นการศึกษาเปรียบเทียบบริบทของพื้นที่ภาคอีสานในเขตจังหวัดติดต่อกับ สปป.ลาว อันได้แก่จังหวัดมุกดาหารและกาฬสินธุ์ ศึกษาเปรียบเทียบกับพื้นที่เมืองเชียงขวางและเมืองพนมใน สปป.ลาว ได้ผลสรุปออกมาเป็นความคล้ายคลึงทั้งสภาพแวดล้อมธรรมชาติ หมู่บ้าน เรือนและวิถีชีวิต โดยการศึกษาในครั้งนี้เป็นการศึกษาร่วมกันระหว่างนักวิชาการไทยจากมหาวิทยาลัยขอนแก่น และนักวิชาการลาวจากมหาวิทยาลัยแห่งชาติลาว ภายใต้การกำกับดูแลของหัวหน้าชุดโครงการ หลังจากศึกษากลุ่มวิจัยจบสิ้นและตีพิมพ์ผลสรุปของทุกโครงการออกมาแล้ว หัวหน้าชุดโครงการได้ทำการศึกษาต่ออีกลงไปในรายละเอียดของกลุ่มไท-ลาว ได้พบลักษณะเด่นที่น่าสนใจมาก คือ กลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาวมิได้กระจายตัวอยู่ในพื้นที่ภาคอีสานของไทยเท่านั้น แต่ได้พบว่าในพื้นที่เขตลุ่มน้ำสำคัญในภาคกลางทั้งในพื้นที่ลุ่มน้ำท่าจีน ลุ่มน้ำแม่กลอง และลุ่มน้ำเพชรบุรี ได้พบหลักฐานการกระจายตัวของการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว โดยศึกษาวิเคราะห์จาก**กลุ่มที่ยังใช้ภาษาพูดและยังใช้งานอยู่ถึงปัจจุบัน** (สุวรรณ เลี่ยมประดิษฐ์ และ กันทิมา วัฒนะประเสริฐ : 2539) ในพื้นที่ชุมชนลาวลุ่มน้ำท่าจีน ในพื้นที่**ตำบลศรีสำราญ อำเภอสองพี่น้อง และตำบลมะขามล้ม อำเภอบางปลาหม้อ จังหวัดสุพรรณบุรี ตำบลเนินขาม อำเภอนาคู และตำบลกุดจอก อำเภอนองมะโมง จังหวัดชัยนาท ตำบลหนองสองห้อง จังหวัดสมุทรสาคร และตำบลเกาะแรด อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม** ในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่กลองพบที่**อำเภอบ้านโป่งและอำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี** และในพื้นที่ลุ่มน้ำเพชรบุรีพบที่**อำเภอนองหญ้าปล้อง และอำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี** ซึ่งในบริบทของพื้นที่ต่างๆ ที่กล่าวมาล้วนมีสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศที่ต่างกันโดยสิ้นเชิงกับบริบทของภาคอีสานและสปป.ลาว ทำให้มีคำถามซึ่งเป็นโจทย์ของงานวิจัยเกี่ยวกับการปรับตัวในบริบทใหม่ตามมาทันที

โจทย์วิจัย

- ในบริบทของลุ่มน้ำภาคกลาง ซึ่งมีความต่างไปจากพื้นที่อีสานและ สปป.ลาว ทำให้ชีวิตและวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาวเป็นอย่างไร?.....การปรับตัวในระบบนิเวศ
- ทรัพยากรทางชีวภาพในบริบทใหม่ทำให้เกิดการปรับตัวเพียงไร?.....การปรับตัวในวิถีชีวิตและระบบเศรษฐกิจ

- ภูมิปัญญาใหม่ที่เกิดมาพร้อมบริบทใหม่เพื่อการปรับตัวให้วิถีชีวิตและระบบนิเวศมีความสมดุลเป็นอย่างไร?.....การปรับตัวและ/หรือก่อให้เกิดภูมิปัญญา
- หมู่บ้านและเรือนไท-ลาว ในภาคกลางมีความเหมือนหรือความต่างไปจากหมู่บ้านและเรือนไท-ลาวในภาคอีสานและใน สปป.ลาวอย่างไร? เพราะเหตุใด?.....การปรับตัวทางกายภาพที่แสดงออกกับผังหมู่บ้าน
- แนวโน้มในอนาคตของชุมชนไท-ลาวในพื้นที่ภาคกลางจะเป็นอย่างไร?.....การปรับตัวของเรือนและสภาพแวดล้อม

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ นักวิชาการส่วนหนึ่งได้ศึกษาวิจัยในโครงการเดิมที่รับทุนเมธีวิจัยอาวุโส ที่เกี่ยวเนื่องกับกลุ่มไท-ลาวมาแล้ว รวมทั้งนักวิชาการจากคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยแห่งชาติลาว และมหาวิทยาลัยสุพานุงค์ ซึ่งให้ความอนุเคราะห์ในการนำเข้าสู่หมู่บ้านใน สปป.ลาว โดยในโครงการใหม่จะได้เข้าพื้นที่ในภาคกลางซึ่งแตกต่างไปจากภาคอีสานและ สปป.ลาว ซึ่งจะทำให้มิติของความคิดที่สัมพันธ์กับนิเวศวิทยาวัฒนธรรมกว้างขวางขึ้นจากการเข้าสำรวจในพื้นที่จริง

องค์ความรู้ใหม่ที่คาดว่าจะได้รับ

- การปรับตัวและภูมิปัญญาของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว ในพื้นที่ที่มีระบบนิเวศที่ต่างไปจากที่เคยตั้งถิ่นฐาน
- ลักษณะหมู่บ้านและชุมชนในพื้นที่ใหม่
- วัฒนธรรมที่แปรเปลี่ยนตามทรัพยากรชีวภาพในพื้นที่ใหม่
- การปรับตัวของวิถีชีวิตและเรือนพื้นถิ่น
- การเสริมสร้างภูมิทัศน์วัฒนธรรม (Cultural Landscape) อย่างยั่งยืน
- การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน

ผลกระทบขององค์ความรู้ใหม่ที่จะได้รับต่อความก้าวหน้าทางวิชาการของสาขาที่ทำการ

วิจัย

- นิเวศวิทยาวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์และความสัมพันธ์กับทรัพยากรชีวภาพที่แปรเปลี่ยนไปจากเดิม
- ระบบการวางผังชุมชนและหมู่บ้านในระบบที่แตกต่างไปจากเดิม
- ภูมิปัญญาใหม่กับทรัพยากรชีวภาพที่เกี่ยวกับการอยู่และการดำรงชีพ

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- เพื่อค้นหาความสัมพันธ์ระหว่างวิถีชีวิตของระบบนิเวศของกลุ่มชนที่มีบริบทของการตั้งถิ่นฐานแตกต่างไปจากพื้นที่เดิมในครั้งบรรพบุรุษ
- เพื่อค้นหาถึงการปรับตัวและภูมิปัญญาใหม่ที่เกิดขึ้นในบริบทใหม่

- เพื่อศึกษาและวิเคราะห์ถึงลักษณะทางกายภาพของหมู่บ้านและเรือน รวมทั้งความเชื่อที่ยังหลงเหลือในวิถีชีวิต
- เพื่อศึกษาและเสนอแนะการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนของกลุ่มชน

ผลงานวิจัยและวิชาการที่เกี่ยวข้อง

เนื่องจากเนื้อหาของงานวิจัยเป็นการศึกษาบูรณาการหลายสาขาอันประกอบด้วยเนื้อหาหลักที่เกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศ ซึ่งสัมพันธ์กับวัฒนธรรมการอยู่อาศัยของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว ในพื้นที่ลุ่มน้ำภาคกลางของประเทศไทย ซึ่งจำเป็นต้องศึกษาเปรียบเทียบกับกลุ่มไท-ลาว ในภาคอีสานของไทย ดังนั้นผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องจำเป็นต้องแยกเป็นหลายกลุ่ม ซึ่งศึกษาเกี่ยวเนื่องทั้งกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาวในประเทศไทยและ สปป.ลาว อันประกอบด้วย

- ประวัติศาสตร์และการตั้งถิ่นฐาน
- ระบบนิเวศและสภาพแวดล้อม
- วัฒนธรรม คติความเชื่อ ประเพณี
- ศาสนสถาน
- เรือนและชุมชน

ทุกเนื้อหาจำเป็นต้องศึกษาย้อนในอดีตพร้อมกับค้นหาพลวัตและแนวโน้มในอนาคต

ประวัติศาสตร์และการตั้งถิ่นฐาน

เนื้อหาเกี่ยวเนื่องกับประวัติศาสตร์และการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาวที่เป็นผลงานวิจัยหรือหนังสือ มีปริมาณค่อนข้างน้อย ส่วนใหญ่เป็นบทความทางวิชาการและบทของหนังสือ เนื้อหาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์และการตั้งถิ่นฐานเท่าที่สืบค้นได้ พบหนังสือ **ประวัติศาสตร์ลาว** (เดิม วิชาญพจนกิจ : 2513) และ **ไท ลาว อีสาน** (นิวัฒน์ พ.ศรีสุวรรณนันท : 2529) **ห้วงพื้นที่ห้าทั้งหก : ชนชาติและความขัดแย้งในประวัติศาสตร์** (จิระนันท์ พิตรปรีชา : 2530) **เปิดแหล่งอารยธรรมโลกที่อีสาน** (สุจิตต์ วงษ์เทศ : 2530) มีเนื้อหาที่กล่าวถึงเมืองและประวัติศาสตร์ของการตั้งชุมชน สองเล่มแรกกล่าวถึงเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว ทั้งในและนอกประเทศ ส่วนสองเล่มหลัง เล่มแรกกล่าวถึงเฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์ไทยนอกประเทศ เล่มหลังกล่าวถึงเฉพาะในอีสาน นอกจากนั้นยังมีนักวิชาการลาวเรียบเรียงหนังสือประวัติศาสตร์และการตั้งถิ่นฐาน คือ นครเชียงทอง หลวงพระบาง (หุมพันธ์ รัตตะนะวง : 2537) ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับความเป็นมาของนครหลวงพระบาง ประวัติศาสตร์ลาว (มหาสีลา วีระวงศ์ และ สมหมาย เปรมจิต : 2540) กล่าวถึงลาวในเนื้อหาของเมือง ประวัติศาสตร์ของการตั้งชุมชน ความเชื่อต่อสภาพทางกายภาพ การพัฒนาของเรือนและวัฒนธรรมท้องถิ่น **ตามรอยสวัสดิการะ สวากาเนตไทย-ลาว** (ชลธิรา สัตยวัฒนา และ ชัยสิริ สมุทวณิช : 2540) กล่าวถึงเนื้อหาของเมือง ประวัติศาสตร์การก่อตั้งชุมชนและวัฒนธรรมท้องถิ่นทั้งในประเทศไทยและลาว **ประวัติศาสตร์ สังคมและวัฒนธรรมของสิบสองจุไท** (ภักทิยา ยิมเรวัต : 2540) เป็นบทความวิจัยซึ่งสรุปมาจากหนังสือและงานวิจัยชื่อเดียวกัน ได้ศึกษาสิบสองจุไทในเนื้อหาของเมือง ชุมชนเมือง ชุมชนชนบท ประวัติศาสตร์ของการตั้งชุมชน รวมทั้งลักษณะทางกายภาพของชุมชน

ระบบนิเวศและสภาพแวดล้อม

เนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศและสภาพแวดล้อมนี้เป็นเนื้อหาที่สับสนพบว่ามื่อนักวิชาการที่กล่าวถึงเนื้อหาในกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาวน้อยมาก ส่วนใหญ่ไปให้ความสนใจกับตัวสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรม นักวิชาการที่สนใจในเนื้อหาส่วนใหญ่เป็นนักวิชาการในท้องถิ่นอีสาน

ชุมชนชนบทและบ้านชนบทในภาคอีสาน (สุนทร ตุลยสุข : 2530) ได้เสนอบทความวิชาการขนาดยาวในวารสารวิชาการของมหาวิทยาลัยขอนแก่น โดยเน้นเนื้อหาของเรือนอีสานและสภาพแวดล้อม รวมทั้งรูปแบบของเรือนที่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อม **คู่มือการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทางด้านกายภาพประเภทวัดเล่มที่ 3 : วัดในภาคอีสาน** (อรศิริ ปาณินท์ และคณะ : 2530) เป็นการศึกษาวิเคราะห์เนื้อหาของวัดและรูปแบบโดยเน้นความสำคัญของสภาพแวดล้อมของวัดทั้งผังบริเวณของวัดและการเชื่อมโยงกับสภาพแวดล้อมภายนอก **สังเขปการตั้งถิ่นฐานมนุษย์ในภาคอีสาน** (วิวัฒน์ เตมียพันธ์ : 2530) เสนอแนวคิดเกี่ยวกับโลกทัศน์และสภาพแวดล้อมเมืองและชุมชน **สถาปัตยกรรมกลุ่มชนสายวัฒนธรรมไท-ลาว** (วิโรฒ ศรีสุโร : มปป.) เสนอการศึกษาและวิเคราะห์บ้านและวัดในแง่ของประวัติศาสตร์ รูปแบบและปรัชญาความเชื่อ โดยเน้นความสำคัญของสภาพแวดล้อมธรรมชาติที่เป็นปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลต่อรูปแบบของวัดและบ้าน **ล่องน้ำอู ภูดอยเสียดฟ้า สุดทางพงสาลี** (วิโรฒ ศรีสุโร : 2538) เป็นบทความในวารสารอาษาที่เน้นความสำคัญของสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศและการผสมผสานวิถีชีวิตกับสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศ **เรือนไทดำ** (โชติมา จตุรงค์ : 2540) เสนองานวิจัยเกี่ยวเนื่องกับไทดำที่เน้นความเชื่อมโยงของชุมชนเมือง ชุมชนชนบท ประวัติศาสตร์ชุมชน ระบบนิเวศ ลักษณะทางกายภาพและโลกทัศน์ สภาพแวดล้อม เป็นการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นแบบบูรณาการ **ลาวโซ่ง : พลวัตรบววัฒนธรรมในสองทศวรรษ** (สุมิตร ปิติพัฒน์ และ เสมอชัย พูลสุวรรณ : 2540) ได้เสนองานวิจัยซึ่งได้ศึกษาวิเคราะห์กลุ่มชาติพันธุ์ไทดำ(ลาวโซ่ง) ในเนื้อหาของชุมชนชนบท ประวัติศาสตร์ชุมชน ความเชื่อ โลกทัศน์ต่อสภาพแวดล้อม และวัฒนธรรมท้องถิ่น

ข้อมูลที่สับสนการศึกษาเกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว ทั้งในประเทศไทยและลาวที่เน้นการศึกษาความสัมพันธ์ของสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศกับวิถีชีวิตมีเพียง 7 ชิ้น ในช่วง 2 ทศวรรษ (2530-2551)

วัฒนธรรม ความเชื่อ ประเพณี

เนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม ความเชื่อ และประเพณี เมื่อเปรียบเทียบกับการศึกษาในเนื้อหาอื่นๆ มีค่อนข้างมาก และมีการศึกษากระจายตัวหลายกลุ่มในชาติพันธุ์ลาว อาทิ **ผู้ไท ไทดำ พวน** เป็นต้น เอกสารเท่าที่สับสนประกอบด้วย **ประเพณี คติความเชื่อที่มีต่องานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น** (สุวิทย์ จิระมณี : 2530) เอกสารนี้เป็นบทของหนังสือซึ่งเป็นงานพัฒนาความรู้ เนื้อหาสาระกล่าวถึงชุมชนชนบทที่เน้นความสำคัญของความเชื่อต่อกายภาพ และวัฒนธรรมท้องถิ่น **ชุมชนชนบทและบ้านชนบทในภาคอีสาน** (สุนทร ตุลยสุข : 2530) เสนองานพัฒนาความรู้ของชุมชนชนบทที่มีเนื้อหาเกี่ยวเนื่องหลายประเภท ซึ่งรวมถึงความเชื่อต่อกายภาพ โลกทัศน์ต่อสภาพแวดล้อมและวัฒนธรรมท้องถิ่น และระบบนิเวศ ซึ่งเป็นการศึกษาแบบองค์รวมทำให้เข้าใจสภาพแวดล้อม ความเชื่อ และวัฒนธรรมอีสานได้ชัดเจน **เสาหลักบ้านในภาคอีสาน** (วิโรฒ ศรีสุโร และ ธาดา สุทธิธรรม : 2534) เสนองานวิจัยเสาหลักบ้านซึ่ง

สัมพันธ์กับเนื้อหาสาระของเมือง ชุมชนเมือง และชุมชนชนบท โดยเสนอประเด็นของเนื้อหาทางประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานและความเชื่อต่อกายภาพ และวัฒนธรรมท้องถิ่น **ความเชื่อที่มีต่อการตั้งถิ่นฐานและสถาปัตยกรรมบ้านเรือน** (สุรัตน์ วรารัตน์ : 2537) ได้เสนอบทความที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อในการปลูกเรือนทั้งในชุมชนเมืองและชุมชนชนบท **วัฒนธรรมอีสานกับการพัฒนา** (วิโรฒ ศรีสุโร : 2538) ให้ข้อคิดไว้ในบทความวิชาการขนาดยาวถึงโลกทัศน์ของอีสาน ความเชื่อกับการอนุรักษ์และพัฒนา **ประเพณีชาวไทยโซ่งที่เกาะแรด** (นุกูล ชมภูนิช : 2532) เสนองานวิจัยเกี่ยวเนื่องกับชุมชนชนบทของไทย โซ่งหรือลาวโซ่งที่บ้านเกาะแรด ในประเด็นเนื้อหาของประวัติศาสตร์ ความเชื่อ โลกทัศน์ต่อสภาพแวดล้อมและวัฒนธรรมท้องถิ่น **เรือนไทดำ : กรณีศึกษาเพชรบุรี** (โชติมา จตุรวงศ์ : 2540) เสนองานวิจัยที่มีเนื้อหาหลากหลายสัมพันธ์กับแบบบูรณาการ และเน้นประเด็นความเชื่อต่อกายภาพและวัฒนธรรมท้องถิ่นด้วย เช่นเดียวกับ **ลาวโซ่ง : พลวัตระบบวัฒนธรรมในสองทศวรรษ** (สมิตร ปิติพัฒน์ และ เสมอชัย พูลสุวรรณ : 2540) เสนองานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับชุมชนชนบทซึ่งเป็นประเด็นความเชื่อต่อกายภาพ ระบบนิเวศ และโลกทัศน์สภาพแวดล้อม **วัฒนธรรมและประเพณีไทยพวน** (โพธิ์ แคมลำเจียก : 2538) กล่าวถึงกลุ่มไทยพวนในประเทศไทย ในพื้นที่เมือง ชุมชนเมือง และชุมชนชนบท ในเนื้อหาของความเชื่อและประเพณีที่มีในอดีตและที่ยังถือปฏิบัติกันในปัจจุบัน **เรือนอีสานและประเพณีการอยู่อาศัย** (สมชาย นิลอาธิ : 2530) เสนอบทความขนาดยาวที่เน้นประเด็นของความเชื่อที่มีต่อรูปแบบของการอยู่อาศัย **คติความเชื่อและพิธีกรรมในการปลูกเรือน : ศึกษากรณีกลุ่มชาวผู้ไทอำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดกาฬสินธุ์** (ไพโรจน์ เพ็ชรสังหาร : 2530) และ **คติการปลูกเรือนผู้ไท อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดกาฬสินธุ์** (ไพโรจน์ เพ็ชรสังหาร : 2531) ได้นำเสนองานวิจัยและบทความที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อในการปลูกเรือน **เล่าชาวผู้ไท : ศึกษากรณีบ้านหนองสูง ตำบลหนองสูง อำเภอนาทม จังหวัดน่าน** (วิทยา นาควิเชียร : 2539) ได้เสนองานวิจัยเกี่ยวเนื่องกับเล่าชาวในประเด็นของความเชื่อที่ส่งผลต่อรูปแบบ ตำแหน่ง และรายละเอียดทางสถาปัตยกรรมของเล่าชาว **เคหสถานชาวเรือนของชาวไทพวนเมืองสรวงโลก** (พ.อ.วิเชียร วงศ์วิเศษ : 2525) เสนอข้อมูลเกี่ยวเนื่องกับปรัชญาและความเชื่อที่เกี่ยวกับเรือน **ประเพณีเลี้ยงผีของชาวไทยพวน** (โพธิ์ แคมลำเจียก : 2538) กล่าวถึงประเพณี และปรัชญาความเชื่อเกี่ยวกับการเลี้ยงผีของชาวไทยพวนในประเทศไทย ซึ่งปฏิบัติกันมาถึงปัจจุบัน ซึ่งมีทั้งประเพณีในเรือน นอกเรือน และในหมู่บ้าน **เรือนพื้นถิ่นไทพวนในประเทศไทย** (อรศิริ ปาณินท์ : 2546) ได้นำเสนองานวิจัยเกี่ยวกับเรือนพื้นถิ่นไทยพวน ที่เน้นประเด็นเกี่ยวเนื่องกับประเพณีความเชื่อเกี่ยวกับการอยู่และการดำรงชีวิตของไทยพวนในประเทศไทย

การศึกษาเกี่ยวเนื่องกับประเพณี และความเชื่อของกลุ่มชาติพันธุ์ไทลาวนี้มีค่อนข้างมากกว่าเนื้อหาอื่นๆ และส่วนใหญ่เป็นนักวิชาการท้องถิ่นที่มีผลงานการศึกษาวิจัย และการเสนอเอกสารวิชาการอย่างต่อเนื่องยาวนาน อาทิเช่น วิโรฒ ศรีสุโร ปราชญ์อีสานที่เพิ่งล่วงลับไปเป็นที่น่าเสียดายยิ่ง สุนทร ตูลยสุข ไพโรจน์ เพ็ชรสังหาร สุวิทย์ จิระมณี สมชาย นิลอาธิ ธาดา สุทธิธรรม อธิติ เสงี่ยมิ ทุกท่านล้วนทำการศึกษาวิจัยต่อเนื่องกันมาเป็นเวลายาวนาน

ศาสนสถาน

เนื้อหาในการศึกษาเกี่ยวกับศาสนสถานอยู่ในความสนใจของนักวิชาการกลุ่มใหญ่ทั้งไทยและลาว แต่ส่วนใหญ่เป็นการศึกษาในประเด็นของรูปแบบมีน้อยชิ้นที่จะศึกษาสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศ

บันทึกจากอีสาน (วิโรฒ ศรีสุโร : 2510) เสนอบทความเกี่ยวกับวัด บ้าน และอาคารเบ็ดเตล็ดของอีสาน โดยเน้นศาสนสถาน **ลิมเก่าภาคอีสาน** (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ : 2525) หลังจากบันทึกจากอีสานของวิโรฒ ศรีสุโร ถึง 10 ปี วิบูลย์ ลี้สุวรรณ เสนอบทความรายละเอียดในรูปแบบของลิมอีสาน โดยเสนอรูปแบบสถาปัตยกรรมของลิมอีสาน เนื้อหาเกี่ยวกับลิมอีสานมีนักวิชาการเสนออย่างต่อเนื่อง **ลิมอีสาน** (สมชาย นิลอาธิ : 2527) **สถาปัตยกรรมอีสาน** (ธิตี เสงี่ยม : 2530) **ลิม** (ไพโรจน์ สโมสร : 2530) **สมณะสถาปัตยกรรม** (วิโรฒ ศรีสุโร : 2530) ทั้งหมดเป็นบทความที่เสนอรูปแบบและการวิเคราะห์วิจารณ์เกี่ยวกับลิมอีสาน **ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับสถาปัตยกรรมอีสาน** (บันทึก พูลศิลป์ : 2530) เริ่มมีการเสนอเนื้อหาลิมควบคู่ไปกับเนื้อหาของเรือนอีสาน **จุดเด่นในงานสถาปัตยกรรมอีสาน** (อนุวิทย์ เจริญศุภกุล : 2530) เสนอรายละเอียดของบ้าน วัด และอาคารเบ็ดเตล็ด ในแง่ของรูปแบบสถาปัตยกรรมอีสาน **ธาตุอีสาน** (วิโรฒ ศรีสุโร : 2531) เรียบเรียงหนังสือเกี่ยวกับการศึกษาและวิเคราะห์ธาตุอีสานในแง่ของความหลากหลายของรูปแบบที่กระจายตัวอยู่พื้นที่ต่างๆ ของอีสาน **การศึกษารูปแบบสถาปัตยกรรมของพระธาตุพนมและพระธาตุอื่นๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย** (ชัยมงคล จินดาสมุทร : 2532) เสนองานวิจัยซึ่งวิเคราะห์ถึงพระธาตุพนมในด้านประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานและรูปแบบของพระธาตุ เปรียบเทียบกับพระธาตุอื่นๆ ในพื้นที่ภาคอีสาน **ลิมพื้นที่อีสานตอนกลาง** (สุวิทย์ จิระมณี : 2533) เสนองานวิจัยเกี่ยวกับลิมอีสานซึ่งเน้นประเด็นของประวัติศาสตร์ **รูปแบบ และปรัชญาความเชื่อ ศาสนา การในกาฬสินธุ์** (วิโรฒ ศรีสุโร และ ธาดา สุทธิธรรม : 2534) เสนองานวิจัยเกี่ยวกับรูปแบบของอาคารทางศาสนา ทั้งลิมและหอแจก ในจังหวัดกาฬสินธุ์ **รูปแบบลิมที่พบในจังหวัดหนองคาย** (เผด็จ สุขเกษม : 2535) เสนองานวิจัยเกี่ยวกับลิมในจังหวัดหนองคาย เน้นประเด็นของรูปแบบและปรัชญาความเชื่อ **การศึกษาและสำรวจลักษณะและรูปแบบอาคารศาสนาในภาคอีสาน** (เฉพาะจังหวัดร้อยเอ็ด) (วิโรฒ ศรีสุโร : 2535) เสนองานวิจัยเกี่ยวกับรูปแบบของลิมในจังหวัดร้อยเอ็ด **ส่วนประดับของสถาปัตยกรรมอีสาน กรณีศึกษาจังหวัดอุบลราชธานี** (วิโรฒ ศรีสุโร : 2536) เสนองานวิจัยลิมอีสานจังหวัดอุบลราชธานี เน้นประเด็นของรูปแบบและการอนุรักษ์ **ลิมอีสาน** (วิโรฒ ศรีสุโร : 2536) เรียบเรียงหนังสือรวบรวมรูปแบบของลิมทั่วอีสาน รวมทั้งเสนอแนวคิดเกี่ยวกับปรัชญาความเชื่อ การประยุกต์และพัฒนา **วิฤตสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในดินแดนอีสาน** (วิโรฒ ศรีสุโร : 2537) เสนอบทความวิชาการเน้นสืบและเรือนอีสาน เน้นประเด็นรูปแบบ ปรัชญาและความเชื่อ และการอนุรักษ์ **พระธาตุบังพวนล้ำค่าควรเมืองหนองคาย** (สิทธิพร ณ นครพนม : 2538) ให้ข้อคิดในเชิงข้อมูลทั่วไปของพระธาตุบังพวน ในประเด็นของ ความสำคัญทางประวัติศาสตร์และรูปแบบสถาปัตยกรรม

เรือนและชุมชน

เรือนและชุมชนของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว เน้นเนื้อหาที่มีนักวิชาการทั้งไทย ลาว และ นักวิชาการตะวันตกสนใจทำการศึกษาต่อเนื่องกันมายาวนานและยังสามารถแยกการศึกษาเฉพาะกลุ่มย่อย ในกลุ่มชาติพันธุ์ลาวซึ่งสืบค้นได้ว่าแยกกลุ่มของการศึกษาออกเป็น กลุ่มผู้ไท ไทดำ พวน และลาว ทั้งในประเทศและนอกประเทศ ได้ดังนี้

เรือนและชุมชนไทยลาว (อีสาน)

เรือนพื้นบ้านในเขตอำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม (สุวิทย์ จิระมณี : 2521) เป็นงานวิจัยซึ่งเน้นรายละเอียดของเรือนพื้นถิ่นที่เน้นประเด็นในการศึกษาของรูปแบบและปรัชญาความเชื่อ เรือนเหี้ย : เรือนพักผู้ยากไร้หรือ (สมชาย นิลอาธิ : 2527) เป็นเอกสารสัมมนา ซึ่งเน้นการวิเคราะห์เรือนเหี้ยของอีสานในรายละเอียดเกี่ยวกับรูปแบบและปรัชญาความเชื่อ รูปแบบเรือนพักอาศัยในภาคอีสานริมฝั่งแม่น้ำโขง : กรณีตัวอย่างจังหวัดหนองคาย (เผ่า สุวรรณศักดิ์ศรี : 2530) เป็นบทความในวารสารที่วิเคราะห์รูปแบบเรือน ในจังหวัดหนองคาย เอือนอีสาน (วิชิต คลังบุญครอง และ ไพโรจน์ เพชรสังหาร : 2530) เสนอบทความวิชาการที่เน้นประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐาน เรือนอีสานและประเพณีการอยู่อาศัย (สมชาย นิลอาธิ : 2530) เป็นบทความในวารสารที่เสนอเนื้อหาของรูปแบบเรือนอีสานและปรัชญาความเชื่อ ชุมชนชนบทและบ้านชนบทในภาคอีสาน (สุนทร ตูละสุข : 2530) ศึกษาถึงเรือนและรูปแบบของเรือน เอือนอีสาน (อุดม บัวศรี : 2532) เป็นบทความในวารสารที่เน้นประเด็นการศึกษาในปรัชญาความเชื่อและรูปแบบของเรือนอีสาน การศึกษารวบรวมแบบบ้านพักอาศัยในชนบทภาคอีสานแถบกลุ่มแม่น้ำชี (อิติ เสงี่ยมศรี และคณะ : 2535) เป็นงานวิจัยซึ่งศึกษาวิเคราะห์รูปแบบผนวกกับปรัชญาความเชื่อ และการประยุกต์และพัฒนาเรือนอีสานแถบกลุ่มน้ำชี ล้วม : ห้องนอนในเรือนอีสาน (สมชาย นิลอาธิ : 2535) เสนอบทความในวารสารที่วิเคราะห์รูปแบบของเรือนอีสาน เรือนไทยภาคอีสาน (วิโรฒ ศรีสุโร : 2536) วิเคราะห์รูปแบบและปรัชญาความเชื่อที่มีในเรือนอีสาน

นอกจากนักวิชาการไทยที่สนใจศึกษาเรือนและชุมชนอีสานแล้วยังมีนักวิชาการต่างประเทศที่สนใจเรือนลาวเปรียบเทียบกับการศึกษาเรือนไทย The Lao House : Vientiane and Louang Prabang (Sophie Charpentier : 1982) เสนอบทความวิจัยในเนื้อหาของเรือนลาวในประเด็นของรูปแบบและปรัชญาความเชื่อ The Spatial Organization of The Lao House (Pierre Clement : 1982) ศึกษาและวิเคราะห์เรือนลาวในประเด็นของรูปแบบและตำแหน่งที่ตั้ง The Lao House Among the Thai House : A Comparative Survey and A Preliminary Classification (Pierre Clement : 1982) ศึกษาเปรียบเทียบเรือนลาวและเรือนไทยในภาคต่างๆ ในประเด็นของแผนผัง รูปแบบ และรูปทรง

เรือนลาวโซ่ง (ไทดำ)

เรือนลาวโซ่ง หรือ ลาวทรงดำ หรือไทดำ เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว ที่มีนักวิชาการศึกษากว้างขวาง เพราะสามารถศึกษาได้ทั้งถิ่นฐานนอกประเทศ ในประเทศ ทั้งในอีสาน และภาคกลางเท่าที่สืบค้นได้มีดังนี้

เรือนลาวโซ่ง (กรมยุทธโยธาทหารบก : 2514) อธิบายถึงรูปแบบของเรือนลาวโซ่งที่เป็นรูปต้นแบบและปัจจุบัน **ลาวโซ่ง** (ชูชีพ อุดมชัย และคณะ : 2518) ศึกษาถึงรูปแบบและพัฒนาการของเรือนลาวโซ่งในภาคกลาง **เรือนโซ่ง บ้านโซ่ง ตำบลสระยายโสม อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดสุพรรณบุรี** (สมชาย นิลอาธิ : 2519) เป็นงานวิจัยที่ศึกษาถึงเรือนลาวโซ่งในประเด็นของรูปแบบและปรัชญาความเชื่อ **การศึกษาประเพณีชาวไทยโซ่ง หมู่บ้านเกาะแรด (นุกูล ชมภูนิช : 2531)** เสนองานวิจัยที่วิเคราะห์รายละเอียดของรูปแบบเรือนไทยโซ่ง **แบบแผนบ้านเรือนในสยาม (น. ณ ปากน้ำ : 2535)** เป็นหนังสือที่อธิบายถึงรายละเอียดของรูปแบบเรือนไทย **วัฒนธรรมของไทยโซ่งดำ (ลาวโซ่ง) ในจังหวัดพิษณุโลก และพิจิตร (สมคิด ศรีสิงห์ : 2536)** เป็นงานวิจัยที่เสนอการวิเคราะห์เรือนและความเชื่อของลาวโซ่ง **เรือนไทดำ (ศรีศักร วัลลิโภดม : 2537)** เสนอหนังสือที่อธิบายถึงเรือนไทดำทั้งในและนอกประเทศ **เรือนไทดำ : กรณีศึกษาเพชรบุรี (โชติมา จตุรงค์ : 2540)** เสนองานวิจัยที่ทำการศึกษาวเคราะห์เรือนไทดำทั้งในและนอกประเทศในประเด็นของรูปแบบ ปรัชญาความเชื่อ และการประยุกต์และพัฒนา **ปลูกเรือนใหม่ไทขาวฉลองเรือนไทดำที่จำลองและเขียนเขียนฟู (ขวัญใจ เอมใจ : 2538)** เสนอข้อคิดเกี่ยวกับเรือนและรูปแบบของเรือนไทดำในเวียดนาม **ไทดำเมืองวาด (มนู อุดมเวช : 2538)** กล่าวถึงข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับไทดำเมืองวาด ความเชื่อเรื่องแกนในไทดำ **ศาสนาสังคมเดิมของไทย (ศรีศักร วัลลิโภดม : 2538)** เสนอบทความวิจัยขนาดยาวเกี่ยวกับรูปแบบและปรัชญาความเชื่อของไทดำดั้งเดิมในสิบสองจุไทย **โลกของไทดำ (วีระ อินพันทัง และคณะ : 2550)** ศึกษาเปรียบเทียบเรือนและระบบนิเวศของไทดำในไทยและในเวียดนาม

นอกจากนี้ยังปรากฏเอกสารวิชาการของนักวิชาการต่างชาติที่สนใจศึกษาเกี่ยวกับไทดำทั้งในประเทศไทยและนอกประเทศ

The First Excavated Prehistoric House Site in Southeast Asia (Merete Aagaard Henriksen : 1982) กล่าวถึงเรือนและรูปแบบของเรือนไทดำในและนอกประเทศไทย **The Influence of Spirit World on The Habitation of the Lao Song Dam, Thailand (Lise Rishoj Pedersen : 1982)** เสนอแนวคิดและปรัชญาความเชื่อเกี่ยวกับไทดำในประเทศไทย **A Brief Survey of East and Southeast Asian Prehistoric House (Per Sorensen : 1982)** ศึกษาเปรียบเทียบเรือนของไทดำในและนอกประเทศไทย เน้นเนื้อหาประวัติศาสตร์และการตั้งถิ่นฐาน **Socio Aspect of the Ban-Muong-Systems of the Thai Dam in Northern Vietnam (Oliver Raencheis : 1996)** ศึกษาวิเคราะห์รูปแบบของเรือนไทดำในภาคเหนือของเวียดนามในประเด็นของรูปแบบเรือนและการพัฒนา

เรือนผู้ไท

เรือนผู้ไท (ทวีศักดิ์ สืบวัฒนะ : 2526) เรียบเรียงหนังสือเกี่ยวกับเรือนผู้ไท เน้นรูปทรงเน้นรูปแบบของเรือน **คติความเชื่อและพิธีกรรมในการปลูกเรือน : กรณีศึกษากลุ่มผู้ไท อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ (ไพโรจน์ เพชรสังหาร : 2531)** เป็นผลงานวิจัยที่เสนอรายละเอียดการวิเคราะห์เรือนผู้ไทในประเด็นของรูปแบบและปรัชญาความเชื่อที่ส่งผลต่อรูปแบบของเรือน **เล่าขานผู้ไท : กรณีศึกษา**

บ้านหนองสูง อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร (วิทยา นาควิชัย : 2539) เป็นผลงานวิจัยที่ศึกษาวิเคราะห์เกี่ยวกับรูปแบบและความเชื่อที่มีต่อสถาปัตยกรรมเล่าข้าวของผู้ไทที่จังหวัดมุกดาหาร

เรือนพน

เคหสถานบ้านเรือนของชาวไทพน เมืองสวรรคโลก (พ.อ.วิเชียร วงศ์วิเศษ : 2525) เรียบเรียงหนังสือที่เสนอข้อมูลของเรือนไทพนในประเด็นของรูปแบบและปรัชญาความเชื่อ **ประเพณีเลี้ยงผีของชาวไทพน** (โพธิ์ แคมลำเจียก : 2538) เป็นหนังสือที่เกี่ยวข้องกับประเพณี ซึ่งเกี่ยวเนื่องกับความเชื่อของชาวไทพนในประเทศไทย ซึ่งสัมพันธ์กับสถาปัตยกรรมขนาดเล็ก เช่น ศาลผีประจำหมู่บ้าน และศาลที่เกี่ยวกับความเชื่ออื่นๆ **เรือนพื้นถิ่นไทพนในประเทศไทย** (อรศิริ ปาณินท์ : 2546) เป็นงานวิจัยที่ศึกษาถึงความสัมพันธ์ของเรือนพนในประเทศไทย ซึ่งสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมธรรมชาติและระบบนิเวศ และคุณสมบัติของสถาปัตยกรรมที่ยั่งยืนในเรือนไทพน

เรือนลาว

นอกจากการศึกษาเรือนอีสานและเรือนกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาวในประเทศไทยแล้ว จากการสืบค้นเอกสารวิจัยเกี่ยวเนื่อง ได้พบว่ามีการศึกษาาร่วมของนักวิชาการไทยและลาว และการศึกษาของนักวิชาการลาวถึงลักษณะของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในลาว อาทิเช่น **สถาปัตยกรรมสิ่งแวดล้อมในเรือนพื้นถิ่นไท-ลาว ในภาคอีสานของประเทศไทยและใน สปป.ลาว** (ทรงยศ วีระทวีมาศ และคณะ : 2550) ซึ่งเป็นกลุ่มวิจัยย่อยในโครงการกลุ่มวิจัยเมธีวิจัยอาวุโส ของศาสตราจารย์อรศิริ ปาณินท์ ซึ่งทำการศึกษาความร่วมมือระหว่างนักวิจัยไทยและลาว ได้ศึกษาเปรียบเทียบเรือนอีสานที่มุกดาหารและกาฬสินธุ์ โดยเน้นความสัมพันธ์ของเรือนและระบบนิเวศ **ลักษณะเฉพาะในสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว** (วิไล อาโนลัก : 2006) ได้ศึกษาวิเคราะห์ถึงลักษณะของเรือนลาวในพื้นที่ต่างๆ ที่มีความต่างกันไปตามลักษณะของสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศ **เรือนพื้นถิ่นผู้ไทในเมืองพิน แขวงสะหวันนะเขต สปป.ลาว** (ทรงยศ วีระทวีมาศ : 2006) กล่าวถึงความละม้ายของเรือนผู้ไทและเรือนลาวซึ่งมีมากกว่าความละม้ายกับกลุ่มเรือนไทดำ

จากการสืบค้นเอกสารวิจัยและเอกสารวิชาการที่มีเนื้อหาเกี่ยวเนื่องกับโครงการวิจัยที่เสนอได้พบว่า จากเอกสารที่สืบค้นมาได้ประมาณ 90 รายการ มีเพียง 7 รายการที่ศึกษาเกี่ยวกับระบบนิเวศและสภาพแวดล้อม และมีอีก 5-6 รายการ จากกลุ่มที่ศึกษาเรื่องเรือนที่ครอบคลุมการศึกษาสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศ ส่วนการศึกษาเนื้อหาของเรือนและชุมชนไท-ลาว ในภาคกลางปรากฏมีเพียง 3 รายการที่ศึกษาเกี่ยวกับไทดำในจังหวัดเพชรบุรี และพนมในพื้นที่ภาคกลาง และภาคตะวันตก ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวเนื่องในความสัมพันธ์ของระบบนิเวศและวิถีชีวิต

ดังนั้นจึงพบว่าการศึกษาเกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาวในเขตพื้นที่ลุ่มน้ำภาคกลางและภาคตะวันตก (ลุ่มน้ำท่าจีน ลุ่มน้ำแม่กลอง และลุ่มน้ำเพชรบุรี) ในเนื้อหาของความสัมพันธ์ระหว่างระบบนิเวศและวิถีชีวิต เพื่อค้นหาการปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่ที่แตกต่างไปจากภูมิลักษณะของภาคอีสาน เป็นเนื้อหาการค้นคว้าวิจัยที่น่าสนใจและน่าสืบค้นองค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย ยังไม่ปรากฏว่ามีการศึกษาค้นคว้ามาก่อนเลย ทั้งในประเด็นของระบบนิเวศ วิถีชีวิต เรือน และชุมชน และการศึกษาค้นคว้าร่วมระหว่างนักวิชาการไทยและลาวจะทำให้ทั้งสองฝ่ายได้รับองค์ความรู้ใหม่อันเนื่องมาแต่ความ

ต่างของสภาพแวดล้อมธรรมชาติ ทรัพยากรทางชีวภาพ และระบบนิเวศ ซึ่งเป็นตัวแปรในวิถีชีวิตและการอยู่ของกลุ่มชาติพันธุ์ และเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างภูมิปัญญาใหม่ที่เป็นปัจจัยให้ระบบนิเวศและวิถีชีวิตมีความสมดุล

วิธีวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) ซึ่งเน้นการเก็บข้อมูลภาคสนามในพื้นที่เป็นหลัก โดยมีวิธีการเก็บข้อมูล และการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลดังนี้

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

กลุ่มตัวอย่าง

ประชากรที่ใช้เป็นเครื่องมือในการศึกษา ใช้วิธีสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling)

เลือกพื้นที่ที่ผูกพันกับภาษาลาวที่ยังมีคนพูดและใช้ กลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาวที่ยังมีการใช้ภาษาพูดในการดำรงชีพ ได้แก่กลุ่ม **ลาวโซ่ง ลาวเวียง ลาวครั่ง และลาวพวน** (สุวัฒนา เลี่ยมประวัตติ และ กันทิมา วัฒนะประเสริฐ : 2539) ในพื้นที่ลุ่มน้ำท่าจีน แม่กลอง และลุ่มน้ำเพชรบุรี

เลือกชุมชนที่ปรากฏหลักฐานในการศึกษาวิจัยมาก่อนว่ามีกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว ตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ทั้ง 3 ลุ่มน้ำ อันประกอบด้วยพื้นที่อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี ในลุ่มน้ำแม่กลอง พื้นที่ตำบลมะขามล้ม อำเภอบางปลาม้า และอำเภ่อูทอง จังหวัดสุพรรณบุรี ตำบลเนินขาม อำเภอนาคู และตำบลกุฉจอก อำเภอนองมะโมง จังหวัดชัยนาท ตำบลหนองสองห้อง จังหวัดสมุทรสาคร ตำบลบางปลา อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม ในลุ่มน้ำท่าจีน ตำบลหนองหญ้าปล้อง อำเภอนองหญ้าปล้อง ตำบลเขาย้อย อำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี ในลุ่มน้ำเพชรบุรี ซึ่งเป็นชุมชนที่มีประชากรส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว มีการตั้งถิ่นฐานแบบกระจุกตัวและมีระยะเวลาของการตั้งถิ่นฐานยาวนาน จำนวน 12 ชุมชน เพื่อเก็บข้อมูลทางกายภาพและนิเวศวัฒนธรรม

เลือกเรือนพักอาศัยพื้นถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว จากชุมชนที่มีการตั้งถิ่นฐานยาวนานและเข้มข้น ชุมชนละ 3-6 หลัง รวมทั้งสิ้น 11 ชุมชน แยกตามกลุ่มอายุการสำรวจ 3 ช่วงเวลา คือ เก่า (เกิน 50 ปี) กลาง (30-50 ปี) และใหม่ (ต่ำกว่า 30 ปี) เพื่อเป็นกรณีศึกษา และเก็บข้อมูลทรงสถาปัตยกรรมของเรือน สภาพแวดล้อมกายภาพและภูมิทัศน์วัฒนธรรม และข้อมูลเกี่ยวกับวิถีชีวิตและการดำรงชีพของผู้อยู่อาศัยในเรือน

วิธีการเก็บข้อมูล

ศึกษาแหล่งข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Sources) ที่เกี่ยวเนื่องกับระบบนิเวศ ระบบเศรษฐกิจ วัฒนธรรมหมู่บ้านและเรือนของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว ในภาคกลาง ในขอบเขตพื้นที่ลุ่มน้ำแม่กลอง ลุ่มน้ำท่าจีน และลุ่มน้ำเพชรบุรี จากเอกสารวิชาการและวิจัย

แผนที่ ภาพถ่าย ภาพถ่ายทางอากาศ (Aerial Photographs) และแผนผังหมู่บ้าน ใช้ในการเก็บข้อมูลเกี่ยวกับสภาพทางกายภาพของชุมชนและการตั้งถิ่นฐาน รวมทั้งสำรวจสภาพจริงของพื้นที่ (Visual Survey)

การสำรวจรังวัด (Measure Drawing) ใช้ในการเก็บข้อมูลสภาพทางกายภาพของเรือนและผังบริเวณเรือน เพื่อจัดทำแบบสถาปัตยกรรม

การสัมภาษณ์ในเชิงลึก (in-depth interview) แบบไม่กำหนดโครงสร้างใช้ในการเก็บข้อมูลด้านการดำรงชีวิต ระบบเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม

การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) ใช้ในการเก็บข้อมูลการดำรงชีวิตความแปรเปลี่ยนด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของคนในชุมชน และกิจกรรมทางประเพณีและสังคม

การวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล

- วิเคราะห์สภาพปัจจุบันของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว ในพื้นที่โครงการถึงความสัมพันธ์ของระบบนิเวศ วิถีชีวิต ระบบเศรษฐกิจอันเนื่องมาแต่ทรัพยากรชีวภาพ และการเสริมสร้างปลูกเลี้ยงเพื่อความอยู่รอดในระบบเศรษฐกิจและสังคม

- วิเคราะห์ความแปรเปลี่ยนของวิถีชีวิต ระบบเศรษฐกิจและสังคมวัฒนธรรม

- วิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบ (Comparative Analysis) ของนิเวศวิทยาวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว ใน สปป.ลาว และในภาคอีสาน โดยการอ้างอิงผลงานวิจัยที่คณะวิจัยเคยทำมาแล้วระหว่าง พ.ศ.2545-2549 ผนวกกับการสำรวจเพิ่มเติม แบบ visual survey เพื่อเปรียบเทียบกับการสำรวจแบบลงลึกในพื้นที่ชุมชนไท-ลาว ในลุ่มน้ำภาคกลางของโครงการวิจัยนี้ เพื่อให้พบความเหมือน ความต่าง และการปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว ในการตั้งถิ่นฐานในบริบทที่ต่างไปจากเดิม

- วิเคราะห์เชิงรูปลักษณะ (Morphological Analysis) ทั้งแบบแผนของเรือนพักอาศัยดั้งเดิมใน สปป.ลาว ปรับตัวเป็นเรือนไทอีสาน และท้ายสุดเป็นเรือนลาวในภาคกลางของพื้นที่ 3 ลุ่มน้ำ ซึ่งสามารถแสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาในการปรับตัวตามระบบนิเวศ และทรัพยากรทางชีวภาพเพื่อการดำรงชีวิต ซึ่งสัมพันธ์กับระบบเศรษฐกิจและสังคมของกลุ่มชาติพันธุ์มีความสมดุล รวมทั้งสามารถแสดงให้เห็นการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของชุมชนและเรือนตามสภาพแวดล้อมที่ต่างได้อย่างชัดเจน

- สังเคราะห์ผลระหว่างผลวิเคราะห์เกี่ยวกับการปรับตัวในบริบทใหม่ อันประกอบด้วย การปรับตัวในระบบนิเวศ วิถีชีวิต เศรษฐกิจ สังคม ภูมิปัญญา สภาพทางกายภาพของชุมชน หมู่บ้าน และเรือน

ขอบเขตของการวิจัย

ขอบเขตด้านประชากร คือกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว ในพื้นที่ลุ่มน้ำภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงใต้ แก่กลุ่มน้ำท่าจีน ลุ่มน้ำแม่กลอง และลุ่มน้ำเพชรบุรี ซึ่งยังคงใช้ภาษาพูดต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

ขอบเขตด้านพื้นที่จำกัดอยู่ในชุมชนในสามลุ่มน้ำซึ่งมีการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ลาวอย่างเข้มข้น (เกรียงไกร เกิดศิริ, 2555:76-79) ได้แก่ชุมชนในอำเภอบางปลาม้า และอำเภออุทุมพร จังหวัดสุพรรณบุรี อำเภอหันคา และอำเภอหนองมะโมง จังหวัดชัยนาท อำเภอหนองสองห้อง จังหวัด

สมุทรสาคร อำเภोधาบักย์ จังหวัดราชบุรี อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม และอำเภอหนองหญ้าปล้อง และอำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี จำนวน 11 ชุมชน เพื่อศึกษาระบบนิเวศและสภาพแวดล้อมธรรมชาติที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตในแต่ละพื้นที่

ด้านสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในชุมชน จำแนกการเก็บตัวอย่างแยกตามกลุ่มอายุเก่า (เกิน 50 ปี) กลาง (30-50 ปี) ใหม่ (ต่ำกว่า 30 ปี) เก็บตัวอย่างในรายละเอียดผังบริเวณ และสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นชุมชนละ 3-6 ตัวอย่าง เพื่อศึกษาความแปรเปลี่ยนและการปรับตัวของการดำรงชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว ในบริบทใหม่ที่ไม่ใช่ภาคอีสานและ สปป.ลาว

รูป 1-1 แผนที่แสดงพื้นที่ศึกษาในลุ่มน้ำภาคกลางของไทย และพื้นที่ต้นกำเนิดใน สปป.ลาวและเวียดนาม
ที่มา : ดัดแปลงจาก maps, google.ca.th เข้าถึงเมื่อ 6 มิถุนายน 2555

กรอบแนวคิด

การวิจัยนี้ถือกรอบแนวคิด นิเวศวิทยาชาติพันธุ์ (Ethnoecology) และ นิเวศวิทยาวัฒนธรรม (Cultural Ecology) ซึ่งเป็นมุมมองทางมานุษยวิทยาที่ให้ความสนใจกับสัมพันธ์ภาพของมนุษย์กับธรรมชาติ (ยศ สันตสมบัติ : 2547) และในความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติในวิถีการดำรงชีพ จะมีการแทรกตัวของสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างที่มนุษย์เสริมแต่งเข้าไปในสภาพแวดล้อมธรรมชาติของแต่ละบริบทด้วยภูมิปัญญาหรืออีกนัยหนึ่งด้วยมิติทางวัฒนธรรม ซึ่งทำให้ผสมผสานเป็นนิเวศวิทยาวัฒนธรรมชาติพันธุ์ (Cultural Ethnoecology)

อานันท์ กาญจนพันธ์ : 2543 ได้กล่าวถึงแนวคิดระบบ**นิเวศชุมชน** (Community ecosystem) ว่าเป็นการเชื่อมโยงระหว่างสังคมหรือชุมชนกับระบบทรัพยากร สังคมได้ปรับเปลี่ยนฐานทรัพยากรจนกลายเป็นวิถีชีวิต ทำให้เกิดความกลมกลืนระหว่างมนุษย์ที่รวมตัวกันเป็นชุมชนกับระบบทรัพยากร

ศรีศักร วัลลิโภดม : 2544 ได้กล่าวไว้ว่า คนในท้องถิ่นแต่เดิมปรับตัวตามสภาพแวดล้อมของท้องถิ่นต่างกัน ทำให้เกิดรูปแบบของการดำรงชีวิตหรือ**วัฒนธรรมท้องถิ่น**ที่แตกต่างกันออกไป และเป็นลักษณะที่มีความเกี่ยวเนื่องกันหลายชุมชนในลักษณะเครือข่าย ไม่ใช่ชุมชนเดียวโดดๆ

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา : 2544 เสนอแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนที่มีวัฒนธรรมท้องถิ่นเป็นเครื่องมือเพื่อเป็นเป้าหมายสร้าง**เศรษฐกิจวัฒนธรรม** ซึ่งมีความต่างกันไปตามบริบทของสภาพแวดล้อมวัฒนธรรมและทรัพยากรทางชีวภาพ

ข้อตกลงเบื้องต้น

จากการศึกษาเอกสารเกี่ยวเนื่องทั้งของนักวิชาการไทยและเทศ ได้พบว่าการกระจายตัวของการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาวในประเทศไทย มีทั้งในพื้นที่ภาคเหนือ ภาคอีสาน ภาคกลาง และภาคใต้ แต่เพื่อให้บรรลุผลตามเป้าประสงค์ของงานวิจัยนี้ที่ต้องการการศึกษาแบบองค์รวมของการปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว 4 กลุ่ม ในพื้นที่ลุ่มน้ำท่าจีน ลุ่มน้ำแม่กลอง และลุ่มน้ำเพชรบุรี ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีลักษณะรูปพรรณสัณฐานทางธรณีวิทยา และระบบนิเวศที่คล้ายคลึงกัน เป็นพื้นที่ลุ่มน้ำหลากเช่นเดียวกัน ซึ่งต่างกันโดยสิ้นเชิงกับพื้นที่ต้นกำเนิดของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว ทั้ง 4 กลุ่ม ขอบเขตของการวิจัยนี้จึงกำหนดขอบเขตพื้นที่การศึกษาในพื้นที่ร่วมทางภูมิศาสตร์เพื่อค้นหาพลวัตของการปรับตัวซึ่งมีความเหมือนและความต่าง มิใช่การระบุว่ากลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว ทั้ง 4 กลุ่มมีถิ่นฐานเฉพาะในพื้นที่การศึกษาเท่านั้น

นิยามศัพท์เฉพาะในงานวิจัยนี้

- การศึกษาแบบองค์รวม (holistic study)

การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างระบบนิเวศ วิถีชีวิต ระบบเศรษฐกิจ และสภาพทางกายภาพของเรือนและชุมชน เพื่อค้นหาคำตอบของการปรับตัวในถิ่นฐานใหม่

- พื้นที่ลุ่มน้ำภาคกลาง

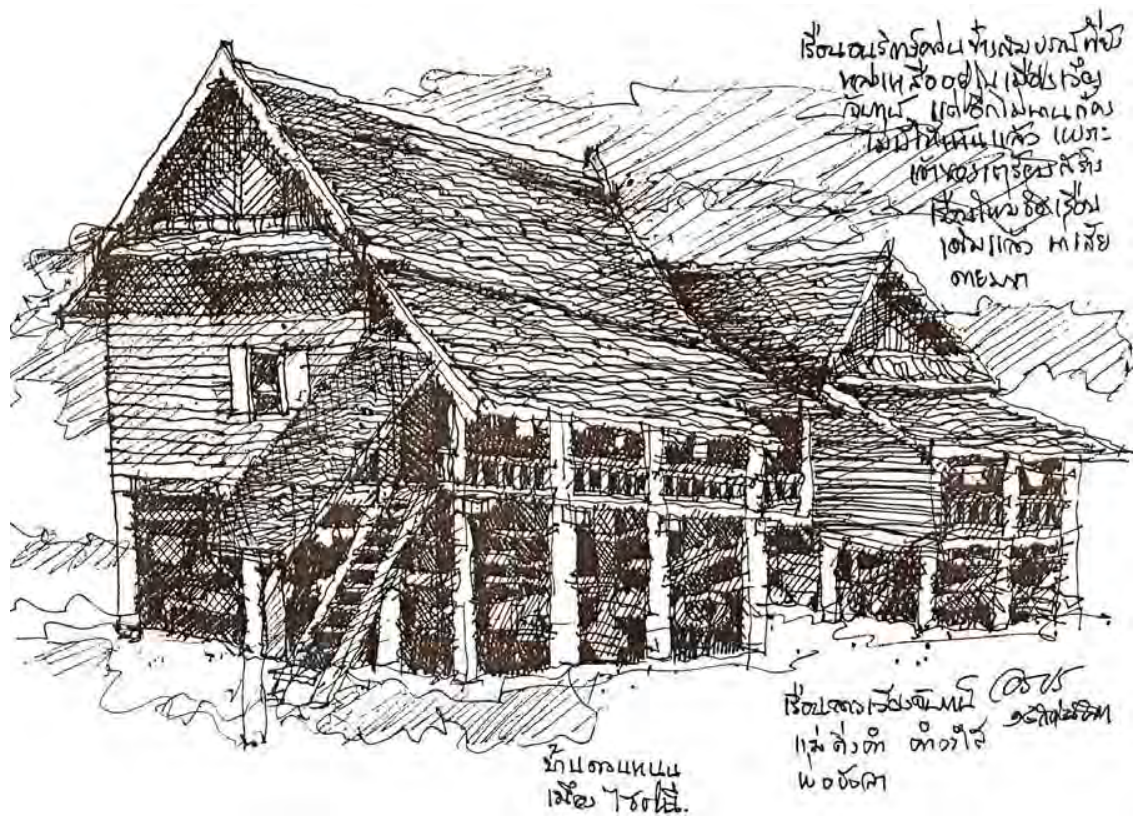
พื้นที่ศึกษาในขอบเขตของลุ่มน้ำท่าจีน ลุ่มน้ำแม่กลอง และลุ่มน้ำเพชรบุรี ที่มีการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาวอย่างเข้มข้น ไม่รวมถึงลุ่มน้ำเจ้าพระยา

- บริบท

สภาพแวดล้อมทางกายภาพของแหล่งที่ตั้งของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว ในลุ่มน้ำภาคกลางที่ครอบคลุมทั้งสภาพแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้าง

- พื้นที่ต้นกำเนิด

แหล่งที่ตั้งดั้งเดิมของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาวทั้ง 4 กลุ่ม ก่อนการโยกย้ายมาตั้งถิ่นฐานในประเทศไทย ซึ่งประกอบด้วย เมืองหลวงพระบาง เมืองเวียงจันทน์ เมืองเชียงขวาง และเมืองแฉก(เดียนเบียนฟู)

บทที่ 2

การตั้งถิ่นฐานและการย้ายเข้าสู่ประเทศไทยของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว

ข้อตกลงเบื้องต้น

เนื่องจากมีวิธีการจำแนกกลุ่มชาติพันธุ์อยู่หลายวิธี รวมทั้งแนวคิดต่อการเรียกชื่อหรือจำแนกชื่อกลุ่มชาติพันธุ์ที่พูดกลุ่มตระกูลภาษาไทที่แตกต่างกันว่า “กลุ่มชาติพันธุ์ไท-ไต” และ “กลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว” ซึ่งแปลผันไปตามวิธีคิดที่อยู่เบื้องหลังของแต่ละรัฐชาติ ในการศึกษาครั้งนี้จึงขอเรียกว่า “กลุ่มชาติพันธุ์ในตระกูลภาษาไท-กะได” ตามทฤษฎีการจำแนกกลุ่มชาติพันธุ์ตามตระกูลภาษาตามที่นิยมใช้กันแบบสากล

แนวความคิดเรื่องการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของกลุ่มชาติพันธุ์ในตระกูลภาษาไท-กะได

สำหรับแนวความคิดเรื่องถิ่นฐานดั้งเดิมของกลุ่มชนที่พูดกลุ่มตระกูลภาษาไท-กะได มีหลากหลายดังต่อไปนี้ คือ 1. ถิ่นฐานเดิมอยู่ที่เทือกเขาอัลไต ได้รับการเผยแพร่โดยหลวงวิจิตรวาทการ ดังกล่าวว่า ถิ่นฐานเดิมของชนชาติไทยอยู่ที่เทือกเขาอัลไตแล้วเคลื่อนย้ายมาสร้างอาณาจักรน่านเจ้า แล้วอพยพมาตั้งถิ่นฐานยังล้านนาและสุโขทัย แต่สถานภาพความรู้ในปัจจุบันนั้นรับรู้กันแล้วว่าพื้นที่ดังกล่าวเป็นถิ่นฐานของกลุ่มชนชาติไป 2. ถิ่นฐานเดิมอยู่ในหมู่เกาะทะเลใต้ โดยสันนิษฐานว่าคนไทย ฟิลิปปินส์ และมาเลเซียอพยพขึ้นมาจากหมู่เกาะทะเลใต้บริเวณเส้นศูนย์สูตรแล้วอพยพขึ้นมามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทั้งส่วนที่เป็นภาคพื้นทวีป และส่วนที่เป็นหมู่เกาะ โดยใช้แนวความคิดเรื่องความเหมือนกันทางภาษา และลักษณะทางกายวิภาค 3. ถิ่นฐานเดิมอยู่ในดินแดนสุวรรณภูมิ สืบเนื่องจากหลักฐานทางโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่ขุดค้นพบในพื้นที่ต่างๆ เช่น บ้านเชียง ทำให้มีข้อสันนิษฐานว่ามีชุมชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่แห่งนี้มาตั้งแต่โบราณ และข้อคิดเห็นที่ 4. ถิ่นฐานเดิมอยู่ในบริเวณจีนตอนใต้ และเขตเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคพื้นทวีปซึ่งมีการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชนที่พูดภาษากลุ่มตระกูลภาษาไท-กะได สืบเนื่องจากข้อคิดเห็นทางด้านภาษาศาสตร์ และนิรุกติศาสตร์ที่กล่าวว่าในพื้นที่ที่มีความหลากหลายของจำนวนภาษาในกลุ่มตระกูลภาษาเดียวกันจะแสดงให้เห็นถึงการตั้งถิ่นฐานและวิวัฒนาการทางภาษาของพื้นที่ว่ามีการตั้งถิ่นฐานมาอย่างยาวนานจนเกิดวิวัฒนาการทางภาษาไปมาก ซึ่งข้อคิดเห็นดังกล่าวได้รับการยอมรับมากที่สุดเหนือกว่าข้อสันนิษฐานข้ออื่นๆ

กลุ่มตระกูลภาษาไท-กะได เป็นตระกูลภาษาที่พบทางตอนใต้ของจีน และภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งแต่เดิมเคยกำหนดให้ภาษาในตระกูลชีโน-ทิเบต แต่นักภาษาศาสตร์ในปัจจุบันได้จำแนกเป็นอีกตระกูลภาษา และเมื่อพิจารณาถึงจำนวนอันมากมายของกลุ่มผู้พูดภาษาในกลุ่มตระกูลภาษาไท-กะไดที่กระจายตัวอยู่อย่างมากมายในแถบจีนตอนใต้ และภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตอนบน สอดคล้องกับแนวความคิดทางภาษาศาสตร์ และนิรุกติศาสตร์ที่ให้เหตุผลว่า ในพื้นที่ที่มีความหลากหลายของภาษาถิ่นมาก จะเป็นพื้นที่ที่เป็นต้นกำเนิดของกลุ่มตระกูลภาษาและเมื่อมีการตั้งถิ่นฐานมาอย่างยาวนานในพื้นที่นั้นๆ จนเกิดมีการตั้งถิ่นฐานกระจายตัวไปจึงเกิดวิวัฒนาการทางภาษา จนบางครั้งทำให้ภาษาต่างๆ ที่อยู่ในตระกูลภาษาเดียวกันนั้นมิมีวิวัฒนาการแยกออกจากกันจนอาจจะพูดกันไม่เข้าใจ

จากแนวความคิดดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงถิ่นฐานเดิมของผู้คนที่พูดภาษากลุ่มตระกูลภาษาไท-กะไดเคลื่อนย้ายจากตอนใต้ของจีนลงทางใต้เข้าสู่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตั้งแต่โบราณ มายังดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทั้งในพม่า ไทย และลาว

แม้ว่าข้อสันนิษฐานเรื่องถิ่นฐานดั้งเดิมจะมีความหลากหลายและยังไม่มีบทสรุปที่ชัดเจน อย่างไรก็ตามการศึกษานี้ **มุ่งเน้นศึกษาการเคลื่อนย้ายของกลุ่มชาติพันธุ์ในตระกูลภาษาไท-กะไดระลอกหลังจากพื้นที่ลุ่มน้ำโขง ซึ่งมีบริบททางประวัติศาสตร์ที่แสดงความเชื่อมต่อการเคลื่อนย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาวในแถบลุ่มน้ำภาคกลางของไทยเป็นสำคัญ**

สถานภาพการศึกษา และการจัดแบ่งกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำโขง และแม่น้ำสาข

ในพื้นที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคพื้นทวีป มีกลุ่มชาติพันธุ์ที่หลากหลาย นักมานุษยวิทยาจึงมีความพยายามจำแนก และจัดกลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มต่างๆ ตามตระกูลภาษาที่ใช้พูด ซึ่งในพื้นที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีกลุ่มตระกูลภาษาหลักไท-กะไดเป็นประชากรหลักของพื้นที่ โดยทั้งนี้สามารถจำแนกกลุ่มชาติพันธุ์ในกลุ่มตระกูลภาษาไท-กะได ออกได้เป็น 6 กลุ่ม ดังนี้ (F.M. Lebar et al. 1964. อ้างใน ศิริพร ณ ถลาง. 2545: 3-7)

1. **กลุ่มที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ทางตะวันตกของภูมิภาค (Western Group)** ได้แก่ พื้นที่พม่าและอินเดีย ได้แก่ กลุ่มไตอาหม, ไตอ้ายตอน, ไตฟ้าเก, ไตคำตี, ไตใหญ่
2. **กลุ่มที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ทางด้านใต้ (Southern Group)** ได้แก่ กลุ่มไทในประเทศไทย
3. **กลุ่มที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่แม่น้ำโขงตอนกลางของภูมิภาค (Central Mekong River Group)** ได้แก่ คนไตที่อยู่ในที่ราบลุ่มแม่น้ำโขงตั้งแต่รัฐฉานของพม่าลงไปตอนเหนือของลาว ได้แก่ ไตเหนือ, ไตลื้อ, ไตจีน และไตยวน
4. **กลุ่มที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในที่ราบสูงตอนกลางของภูมิภาค (Central Upland Group)** ได้แก่ ไทดำ, ไทแดง, ไทขาว, ไทข่าเหนือ, ไทพวน, ผู้ไท, ไทกะเลิง, ไทย้อ และสแมก
5. **กลุ่มที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ทางด้านตะวันออกของภูมิภาค (Eastern Group)** ได้แก่ กลุ่มคนไทในจีน และเวียดนาม คือ ไทย้อย, จ้วง, ไทนอง และไทไท้
6. **กลุ่มกะได (Kadai Group)** ได้แก่ กลุ่มคนไทบนเกาะไหหลำ

นอกจากนี้ ยังมีข้อเสนอในการจำแนกกลุ่มชาติพันธุ์ไท และไต ออกจากกันโดยพิจารณาจากแหล่งที่ตั้งถิ่นฐานเป็นตัวกำหนด กล่าวคือ **“กลุ่มไต”** คือ กลุ่มชนที่ตั้งถิ่นฐานกระจายตัวอยู่ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำโขง ครอบคลุมไปถึงลุ่มน้ำสาละวิน และอรวดีตอนบน ส่วน **“กลุ่มไท”** คือ กลุ่มชนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ฝั่งตะวันออกของแม่น้ำโขง (ศรีศักดิ์ วลัยโกตม และสุจิตต์ วงศ์เทศ. 2534: 4-5)

สถานภาพการศึกษาและการจำแนกกลุ่มชาติพันธุ์ที่ตั้งถิ่นฐานใน สปป. ลาว

สำหรับจำนวนของกลุ่มชาติพันธุ์ที่ตั้งถิ่นฐานในเขตสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ยังไม่แน่ชัด เนื่องจากยังไม่ได้ศึกษาวิเคราะห์อย่างเป็นระบบ และแต่ละหน่วยงานที่ทำการศึกษาก็มีกรอบเกณฑ์ในการวิเคราะห์ตัดสินที่แตกต่างกันไป

การศึกษาวิจัยของคณะค้นคว้าสังคมลาวได้ทำให้สถานภาพการศึกษา และการจำแนกกลุ่มชาติพันธุ์ใน สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ออกเป็น 4 ตระกูลภาษา 49 กลุ่มชาติพันธุ์ (กมชน เผ่า 2008.) ซึ่งบางกลุ่มชาติพันธุ์จะประกอบไปด้วย **“แซก”** หรือ **“แซง”** หรือ **“แซนง”** จากฐานข้อมูล

ของ Joshua Project: A ministry of the U.S. Center for World Mission ระบุว่ามียุทธศาสตร์ชาติพันธุ์ตั้งถิ่นฐานในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวทั้งสิ้น 147 ชาติพันธุ์

ซึ่งบางกลุ่มมีจำนวนประชากรน้อยมากจนถือว่าเป็นกลุ่มเสี่ยงต่อการสูญสิ้น และจะเห็นได้ว่ามีกลุ่มชนชาติหลายชนชาติที่ที่คำนำหน้าชื่อชนชาติว่า “ไท” ซึ่งในที่นี้ไม่ได้มีความหมายว่า “กลุ่มชนที่พูดภาษาในกลุ่มตระกูลภาษาไท-กะได” เพียงอย่างเดียว หากแต่มีความหมายว่า “คน” หรือ “ชน” เนื่องจากบางกลุ่มชาติพันธุ์ไม่ได้พูดภาษากลุ่มตระกูลภาษาไท-กะได

สถานภาพการศึกษาและการจำแนกกลุ่มชาติพันธุ์ในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวเดิมได้มีการจำแนกกลุ่มชาติพันธุ์ออกเป็น 3 กลุ่มใหญ่ โดยเรียกชื่อกลุ่มที่แบ่งดังกล่าวว่า “ชนชาติ” อันได้แก่ “ชนชาตินาลวม” “ชนชาตินาลวม” และ “ชนชาตินาลวม” โดยแปลเก็บความจากหนังสือบันดาชนเผ่าในสปปลาว (The Ethnic Groups in Lao P.D.R.) ให้ความหมายของการแบ่งกลุ่มตามชนชาติว่า “กลุ่มวงศาความญาติคนซึ่งมีจุดพิเศษร่วมกันทางด้านภาษาพูด ด้านประวัติศาสตร์ความเป็นมา ด้านพื้นแผ่นดิน และด้านการดำเนินชีวิตทางเศรษฐกิจ ทั้งหมดคือการประกอบสร้างทางด้านจิตใจที่แสดงออกทางด้านวัฒนธรรม” และจำแนกแยกย่อยออกเป็น “ชนเผ่า (Ethnic)” ซึ่งให้ความหมายของชนเผ่าไว้ดังนี้ “คือกลุ่มคนที่มีภาษาปากพูดเดียวกัน มีต้นเค้าทางประวัติศาสตร์ความเป็นมาเดียวกัน มีพื้นฐานทางวัฒนธรรมร่วมกัน และเชื่อว่าสืบเชื้อสายมาจากบรรพบุรุษเดียวกัน (มีบางกลุ่มที่เกือบจะมีพื้นที่การตั้งถิ่นฐานเดียวกัน)” (กมชนเผ่า 2008: ด-ย) โดยคำว่า “ชนเผ่า (Ethnic)” ซึ่งต่อไปในการศึกษานี้จะเรียกว่า “ชาติพันธุ์” ดังรายละเอียดดังนี้ คือ

ชนชาตินาลวม หมายถึง คนลาวที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในเขตที่ราบต่ำ ประกอบด้วย 12 ชนเผ่า คือ ลาว พวน ลื้อ ไทดำ ไทแดง ไทขาว ไทเมี่ยง ไทเหนือ ไทยี่ ยี่ และแซก

ชนชาตินาลวม หมายถึง คนลาวที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในเขตที่ลาดภูเขา และที่ราบสูงชันพอสมควร ประกอบด้วย 32 ชนเผ่า คือ ขมุ สะเมต ยิด ผ่อง ปวก ยรุ ผู้น้อย กะเสง ดอย ไฟ มะกอง กะตาง ปะโก ละเน ยะเหิน ตูย สุ สะปวน สอก ติว ตะเลียง ตะโอย อาลัก กะตู แยะ ส่วย เจง ดากัง ละวัก โอย ตอง เหลือง กาโด ถิ่น และสามต้า

ชนชาตินาลวม หมายถึง คนลาวที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในเขตภูเขาสูงชัน ประกอบด้วย 20 ชนเผ่า คือ ม้งขาว ม้งลาย ม้งดำ ย้าว แลนแตน กอปานา กอสิดา กอมูจี กอเพ กอพูซาง กอพูยอต กอมูเตน กอจีจัน กอกงสาด ฮายี่ ลาหู่ มูเซอดำ มูเซอขาว และกูย

คณะค้นคว้าสังคมลาว กรมชนเผ่า สำนักงานศูนย์กลางแนวลาสร้างชาติมีความคิดเห็นว่าการแบ่งกลุ่มชาติพันธุ์ออกเป็น 3 ชนชาติใหญ่นั้น เป็นผลมาจากการกำหนดตามลักษณะภูมิภานาว่าตั้งอยู่ในภูมิประเทศที่จำแนกตามความสูงจากระดับน้ำทะเล ซึ่งถูกกำหนดมาจากแนวความคิดทางการเมืองซึ่งต้องการความสามัคคีปรองดอง และการมองที่ตั้งของชุมชนชาติพันธุ์ในฐานะของชุมชนกำลังที่ต้องการระดมเข้าสู่การปฏิบัติปลดปล่อยสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ซึ่งฐานความคิดดังกล่าวได้รับนโยบายมาจากฝ่ายบริหาร ดังที่ ฯพณฯ ท่านโกสอน พมวิหาร ได้กล่าวว่า “ควรเรียกว่าบรรดาชนเผ่า หรือชนเผ่าต่างๆ ตามชื่อแต่ละชนเผ่าที่พวกเขาเรียกตนเองมาแต่โบราณ”¹ ซึ่งทำให้ในแนวทางการศึกษาค้นคว้าด้านชาติพันธุ์ซึ่งรับหลักการดังกล่าว จึงมีวิธีการศึกษาเพื่อกำหนดกลุ่มชาติพันธุ์ โดยมีพื้นฐานความคิดใน 4 องค์ประกอบ คือ (กมชนเผ่า 2008: ต-ถ)

1. การกำหนดจากแนวทางด้านภาษาศาสตร์ของกลุ่มชาติพันธุ์

ในแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์จะมีภาษาพูดของกลุ่มชาติพันธุ์ตน เช่น ภาษาขมุ, ภาษาม้ง, ภาษาลื้อ, ภาษายวน, ภาษาตะไถ่, ภาษากะตัง เป็นต้น แต่อย่างไรก็ตามแต่ละภาษาของกลุ่มชาติพันธุ์ก็สามารถจัดแบ่งอยู่ในกลุ่มตระกูลภาษา (Language Family) ซึ่งในที่นี้ แบ่งกลุ่มตระกูลภาษาที่ปรากฏในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ได้ 4 ตระกูลภาษา คือ “ตระกูลภาษาลาว-ไต (Lao-Tai Language Family)”, ตระกูลภาษามอญ-เขมร (Mon-Khmer Language Family), ตระกูลภาษาจีน-ทิเบต (Chine-Tibet Language Family) และ ตระกูลภาษาม้ง-อีวเมียน (Hmong-lumien Language Family) (กมชนเฝ้า 2008: ต)

2. การกำหนดจากแนวทางด้านพื้นที่

จากแนวคิดของการปฏิเสธรการแบ่งกลุ่มชาติพันธุ์ออกเป็น 3 ชนชาติดังที่จำแนกไว้ในอดีตทำให้แนวคิดใหม่ของการจำแนกกลุ่มชาติพันธุ์ไม่เลือกใช้วิธีการแบบดั้งเดิม โดยให้เหตุผลว่า กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในลาวไม่ได้แบ่งแยกกันตั้งถิ่นฐานและมีเขตปกครองของตนแยกเป็นเอกเทศ หากแต่มีการตั้งถิ่นฐานกระจายตัวและปะปนกัน เพราะฉะนั้นแนวความคิดเรื่องการจำแนกเป็น 3 ชนชาตินั้นจึงไม่เป็นแนวคิดที่ถูกต้อง

แต่อย่างไรก็ตาม เมื่อผู้วิจัยได้ลงพื้นที่เพื่อศึกษาภาคสนามในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เพื่อตรวจสอบและพิจารณาในประเด็นลักษณะการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ตามสมมติฐานของคณะค้นคว้าสังคมลาวซึ่งปฏิเสธการจำแนกดังที่กล่าวมาข้างต้น พบว่า การจำแนกกลุ่มชาติพันธุ์ตามลักษณะการตั้งถิ่นฐานที่สัมพันธ์กับภูมิประเทศยังมีความถูกต้องอยู่ เนื่องจากชุมชนที่มีการตั้งถิ่นฐานอย่างยาวนานจะแสดงลักษณะของถิ่นฐานที่ยังผูกติดอยู่กับสภาพภูมิศาสตร์และระดับความสูงของพื้นที่เช่นเดียวกับบริบทที่เกิดขึ้นมาอดีต เพราะยังแสดงออกในวิถีการดำเนินชีวิต และการตั้งถิ่นฐานของผู้คนที่ปฏิสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมอยู่ ยกเว้นชุมชนที่มีการตั้งถิ่นฐานใหม่ในชั้นหลังที่ฝ่าขีดจำกัดด้านต่างๆ ทั้งในมิติด้านการดำรงชีวิต และวัฒนธรรมออกไป ในที่นี้ผู้วิจัยจึงมีข้อคิดเห็นว่า การปฏิเสธเรื่องการจำแนกกลุ่มชาติพันธุ์ข้างต้นอย่างสิ้นเชิงนั้น ไม่ได้มาจากการศึกษาบนพื้นที่อย่างตรงไปตรงมา หากแต่มีนัยของความต้องการผสานกันเป็นเนื้อเดียวของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ตามนโยบายการเมืองเป็นสำคัญ

3. การกำหนดจากแนวทางด้านเศรษฐกิจ

การศึกษาค้นคว้าเรื่องเศรษฐศาสตร์ท้องถิ่นของชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ สรุปว่า กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ มีระบบเศรษฐกิจโดยรวมเป็นเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเองด้วยการเกษตรกรรม ได้แก่ การเพาะปลูกเลี้ยงสัตว์ และหัตถกรรม แต่ก็มีลักษณะทางเศรษฐกิจที่แตกต่างกันไปในแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์

4. การกำหนดจากแนวทางด้านวัฒนธรรม

กลุ่มชาติพันธุ์ที่แตกต่างกันจะมีการแสดงออกทางวัฒนธรรมที่แตกต่างกันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ของตนเอง แต่อย่างไรก็ตาม เมื่อสำรวจสถานภาพของข้อมูล และเอกสารที่กล่าวถึงประเด็นด้านความหลากหลายทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์แล้วจะพบว่ามักให้ข้อสรุปว่า แม้ว่าแต่ละกลุ่มชนเผ่าจะมีวัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์ของตน แต่ก็ไม่ได้ขัดแย้งกับวัฒนธรรมรวมของชาติ

จากการศึกษาข้อมูล และเอกสารที่เกี่ยวข้องข้างต้นจะเห็นว่า เป็นวาทกรรมของแนวคิดการเมืองเรื่องชาติพันธุ์ และการรวมกันเป็นเนื้อเดียวกันตามแนวความคิดชาตินิยมแฝงอยู่เสมอ ดังตัวอย่างเช่น การกำหนด “ตระกูลภาษาลาว-ไต (Lao-Tai Language Family)”² ซึ่งการจำแนกแบบ

สากลได้รวมไว้ในกลุ่ม “ตระกูลภาษาไท-กะได (Tai-Kadai Language Family)” นอกจากนี้ยังมีชื่อที่แตกต่างกันคือคำเรียก “กลุ่มตระกูลภาษามอญ-เขมร” แต่แบบสากลเรียกกลุ่มดังกล่าวว่า “กลุ่มตระกูลภาษาออสโตรเอเชียติก (Austroasiatic language family)”

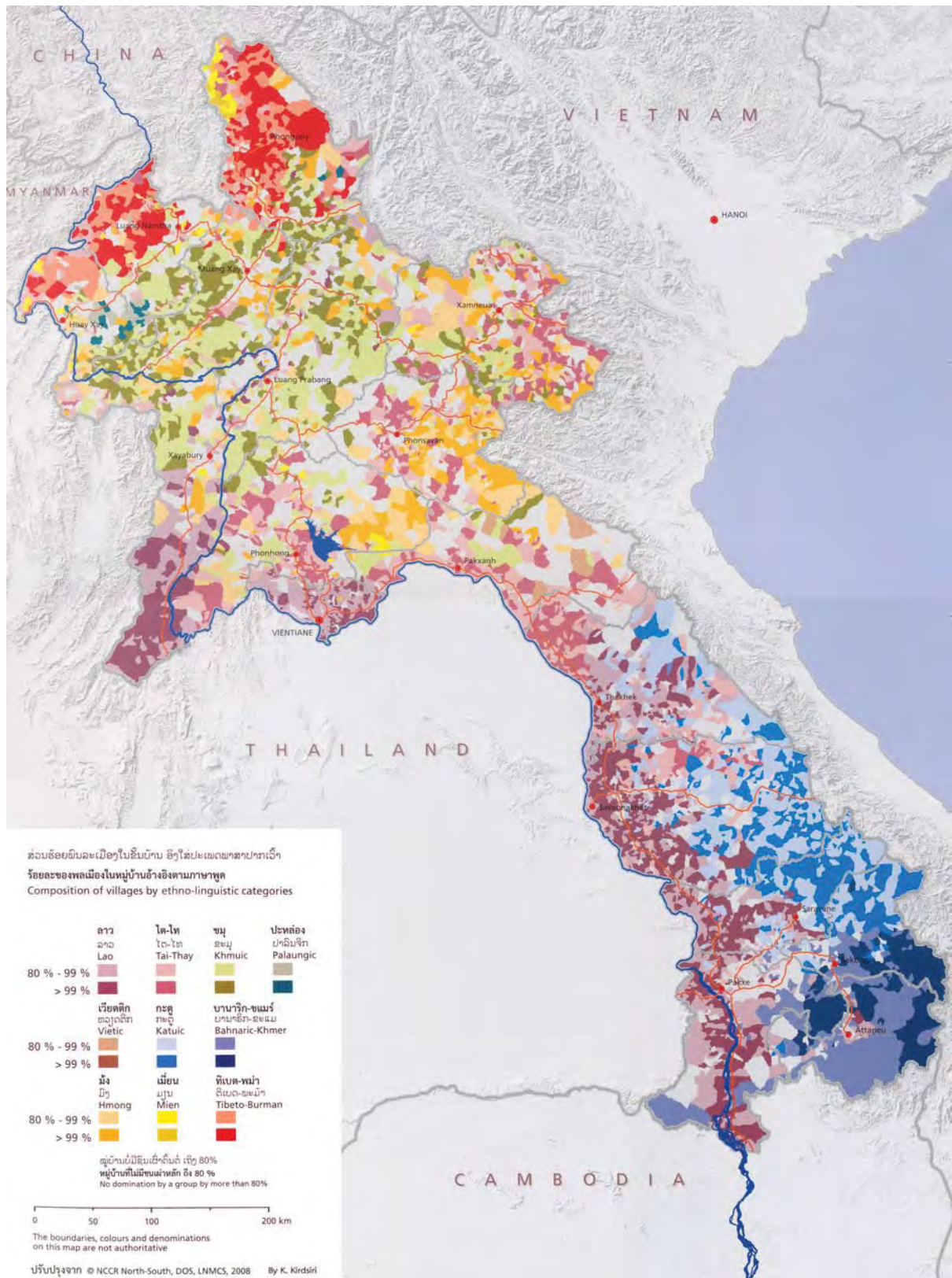

รูป 2-1 : แผนที่แสดงลักษณะภูมิประเทศ เมืองหลัก และโครงข่ายเส้นทางคมนาคมภายในประเทศ จะเห็นได้ว่าภูมิประเทศของสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวส่วนใหญ่เป็นเทือกเขาสูงชัน และมีที่ราบลุ่มระหว่างหุบเขา และที่ราบลุ่มแม่น้ำอยู่เพียงเล็กน้อย

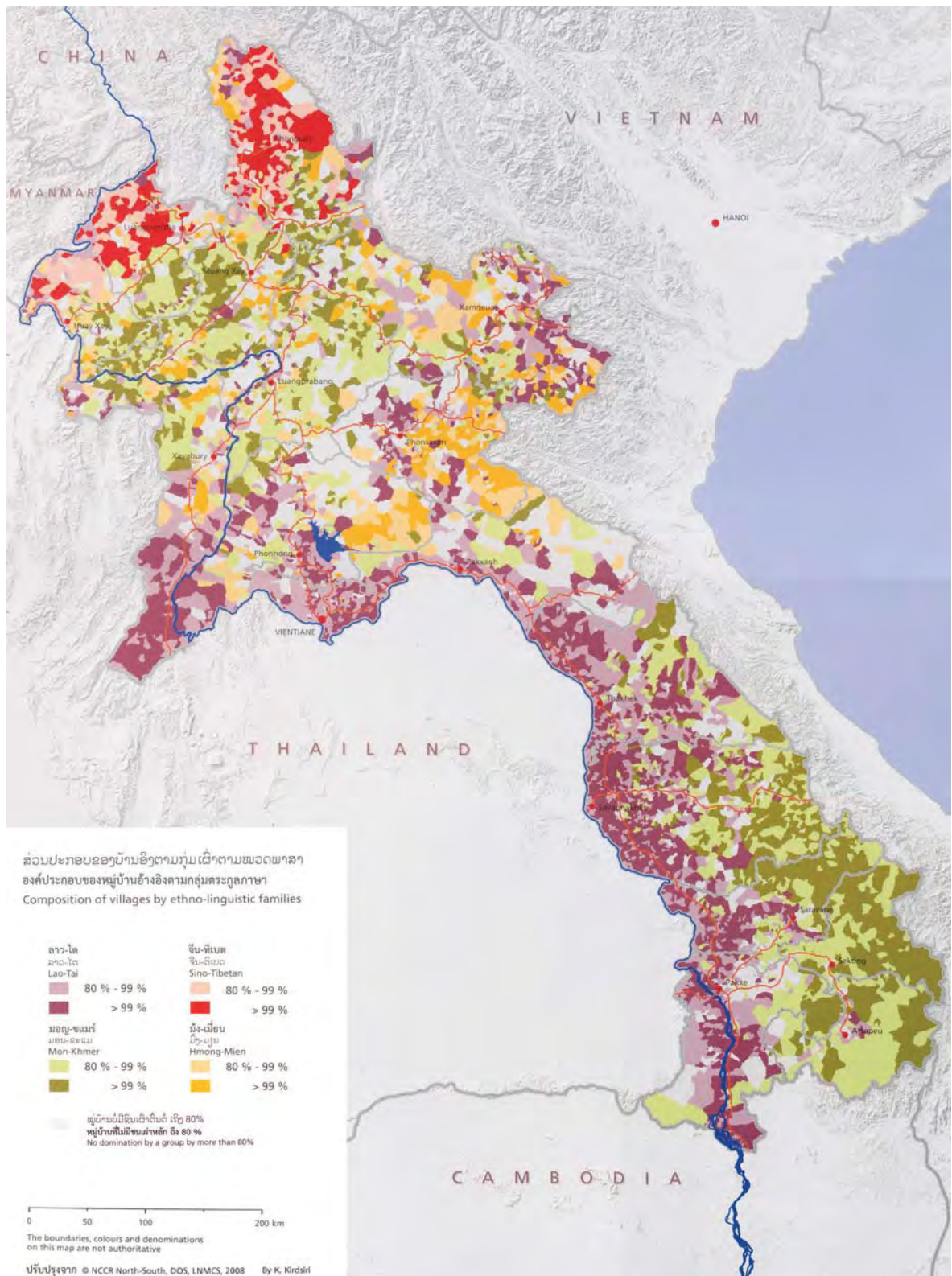
ปรับปรุงจาก: NCCR North-South, DOS. LNMCS. 2008.

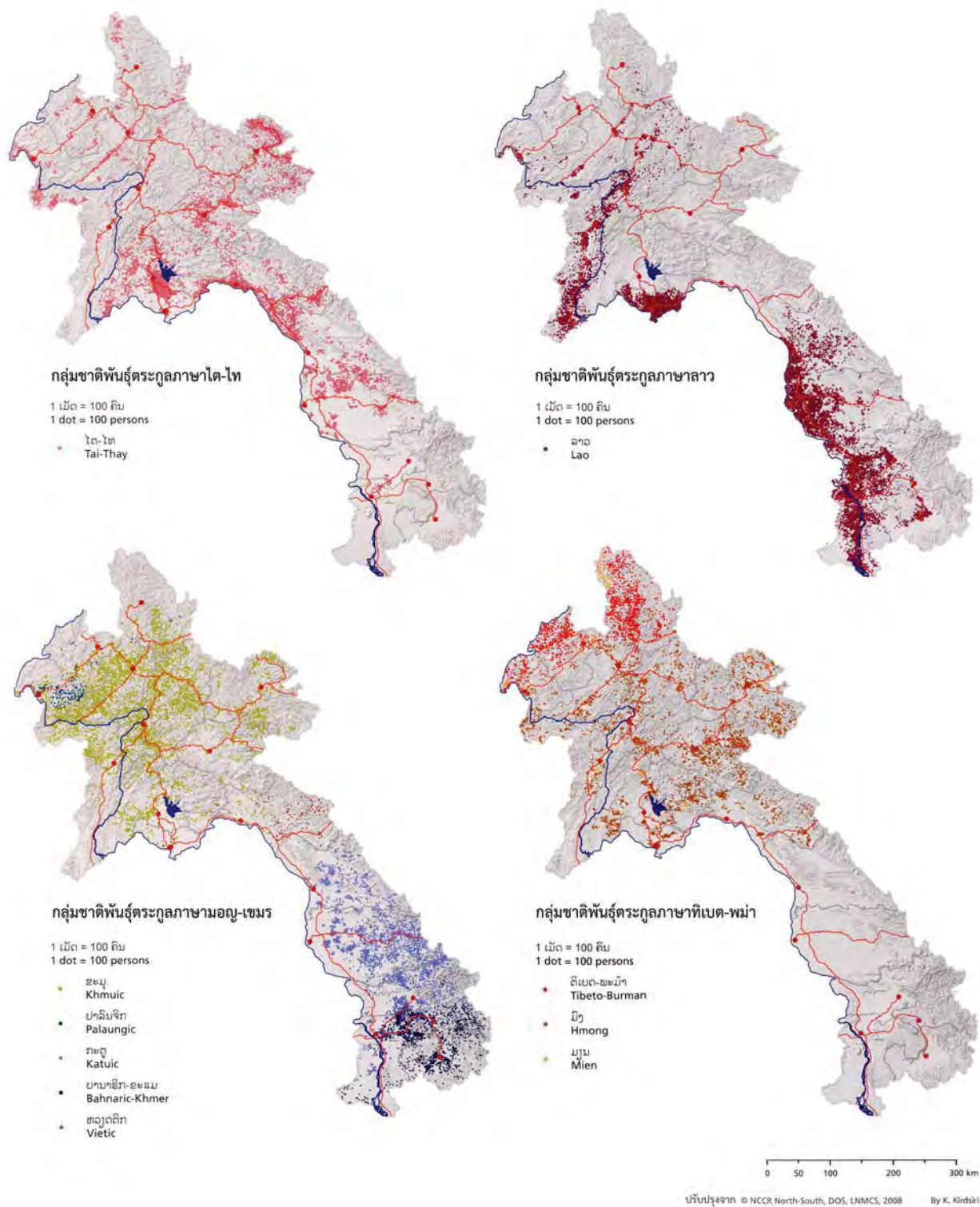
รูป 2-2 : แผนที่แสดงการแบ่งเขตการปกครองในระบบแขวง และเมืองต่างในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว
 ปรับปรุงจาก: NCCR North-South, DOS, LNMCS, 2008.

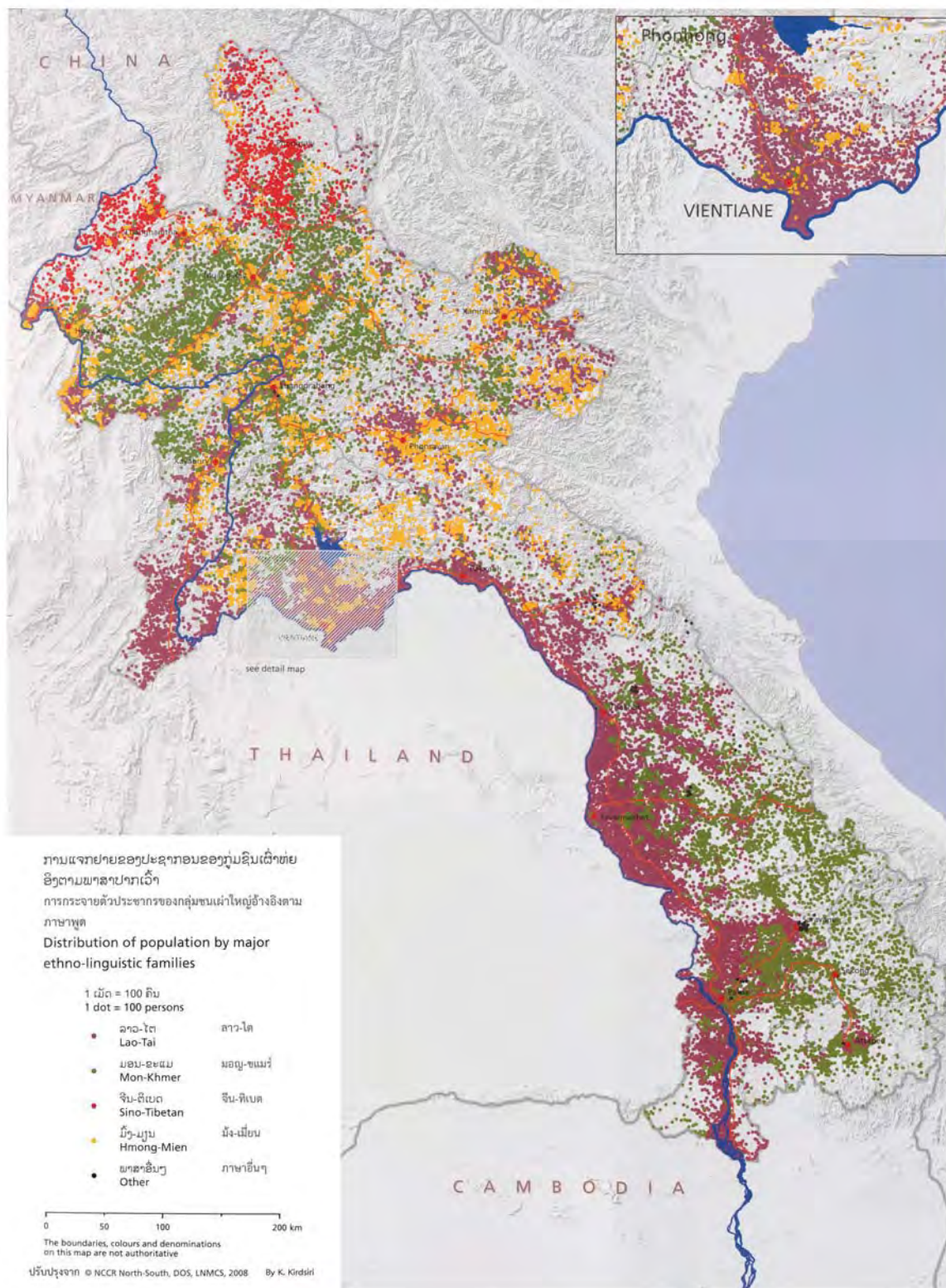
รูป 2-3 : แผนที่แสดงร้อยละของพลเมืองของหมู่บ้านแต่ละชาติพันธุ์ที่อ้างอิงตามภาษาพูดในกลุ่มตระกูลภาษาต่างๆ จะเห็นว่า กลุ่มชาติพันธุ์ในกลุ่ม ตระกูลภาษาไท-ไตจะตั้งถิ่นฐานเกาะตัวตามที่ราบริมฝั่งแม่น้ำโขง และแม่น้ำสาขา
ปรับปรุงจาก: NCCR North-South, DOS, LNMCS, 2008.

รูป 2-4 : แผนที่แสดงร้อยละของพลเมืองของหมู่บ้านแต่ละชาติพันธุ์ในกลุ่มตระกูลภาษาต่างๆ จะเห็นว่า กลุ่มชาติพันธุ์ในกลุ่มตระกูลภาษาไท-โคจะตั้งถิ่นฐานเกาะตัวตามที่ราบริมฝั่งแม่น้ำโขง และแม่น้ำสาขาทิศใต้
ปรับปรุงจาก: NCCR North-South, DOS. LNMCS. 2008.

รูป 2-5 : แผนที่แสดงที่ตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ในกลุ่มตระกูลภาษาต่างๆ
 ปรับปรุงจาก: NCCR North-South, DOS. LNMCS. 2008.

รูป 2-6 : แผนที่แสดงการกระจายตัวประชากรของกลุ่มชนเผ่าอ้างอิงตามภาษาพูด
ปรับปรุงจาก: NCCR North-South, DOS, LNMCS, 2008.

สำหรับการศึกษานี้ มุ่งเน้นศึกษาเฉพาะ “กลุ่มตระกูลภาษาลาว-ไต (The Lao-Tai Language Family)” ตามการจำแนกของกมลชนเผ่า สปป.ลาว หรือ “ตระกูลภาษาไท-กะได (Tai-Kadai Language Family)” ตามการจำแนกแบบสากล จากวัตถุประสงค์ในการวิจัยเรื่องการศึกษาแบบองค์รวมของการปรับตัวในบริบทใหญ่ที่แตกต่างของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว ในพื้นที่ลุ่มน้ำภาคกลางของประเทศไทย (Holistic Study for the Adaptability in the Different Context of Tai-Lao Ethnic in the Central Region Basin of Thailand)

โดยในลำดับแรกขอเสนอข้อมูลในการจำแนกกลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มตระกูลภาษาไท-กะได (ซึ่งในสปป.ลาวเรียกว่ากลุ่มตระกูลภาษาลาว-ไต) ที่ตั้งถิ่นฐานในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ซึ่งจัดว่าเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีจำนวนมากที่สุด (Chazee Laurent .1999: 2) ประกอบไปด้วย 8 ชาติพันธุ์หลัก ดังต่อไปนี้ คือ (กมลชนเผ่า 2008.)

1. ชาติพันธุ์ลาว

สันนิษฐานว่ามีถิ่นฐานเดิมอยู่ทางตอนบนของกลุ่มน้ำโขง และเคลื่อนย้ายลงมาทางตอนใต้ หลังจากการขยายอำนาจของราชวงศ์มองโกล และเมื่อมาตั้งถิ่นฐานอยู่ในเขตพื้นที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคพื้นทวีปก็มีปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มชนชาติพันธุ์ที่พูดภาษากลุ่มมอญ-ขแมร์ที่เป็นกลุ่มชนชาติพันธุ์ที่อยู่อาศัยในพื้นที่นี้มาแต่เดิม ประกอบด้วย หลายแขนง เช่น พวน กะเลิง บอ โยย และย้อ เป็นต้น

2. ชาติพันธุ์ไท-ไต

มีประวัติว่าเคลื่อนย้ายลงมาจากทางตอนใต้ของจีน โดยเคลื่อนย้ายลงมาตามแม่น้ำดำ และแม่น้ำเมมา มาตั้งถิ่นฐานยังเมืองเดียนเบียนฟู และเมืองไลเจา ประเทศเวียดนามในปัจจุบัน สำหรับในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวนั้นมีตั้งถิ่นฐานอยู่ในแขวงต่างๆ ทางภาคเหนือจนถึงแขวงบอลิคำไซ สันนิษฐานว่ามีเหตุผลในการอพยพ 2 ประการ คือ หลบหนีภัยสงคราม และการแสวงหาที่ทำกินใหม่ หลังจากการมีการขยายตัวของโครงสร้างประชากร สำหรับคำว่า “ไท” หรือ “ไต” นั้นมีความหมายว่า “คน” หรือ “มนุษย์” กลุ่มชาติพันธุ์ไท-ไต แบ่งออกเป็น หลายแขนง เช่น ไตดำ ไตขาว ไตแดง และไตเมี่ยง เป็นต้น

3. ชาติพันธุ์ผู้ไท

มีประวัติความเป็นมาใกล้เคียงกับกลุ่มชาติพันธุ์ไท-กระไดกลุ่มอื่นๆ เคลื่อนตัวลงมาจากทางตอนใต้ของจีน และแถบนาน้อยอ้อยหนู กระจายตัวไปยังพื้นที่ต่างๆ ปัจจุบันตั้งถิ่นฐานอยู่แถบเมืองหนองบก, เมืองมะหาไซ, เมืองหินบูน เมืองบัวละพา ในแขวงคำม่วน เมืองพิน เมืองเซโปน เมืองวิไลบุรี ในแขวงสหัสวันเขต ประกอบด้วยแขนงต่างๆ

4. ชาติพันธุ์ยวน

ตั้งถิ่นฐานอยู่ในแขวงไชยะบุรี แขวงหลวงพระบาง แขวงบ่อแก้ว แขวงอุดมไซ และแขวงพงสาตี เป็นกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันกับกลุ่มไทยวนที่เป็นประชากรกลุ่มหลักของดินแดนล้านนาเดิม หรือในภาคเหนือของประเทศไทยในปัจจุบัน ซึ่งมีชื่อเรียกตามสำเนียงที่แตกต่างกัน เช่น ยวน ไตยวน ไทยวน โยน ไตโยน ไทโยน และประกอบไปด้วย 2 แขนง คือ กะลอม และเงี้ยว

5. ชาติพันธุ์ลื้อ

มีถิ่นฐานเดิมอยู่ในมณฑลสิบสองปันนา ซึ่งมีศูนย์กลางการปกครองเดิม คือ เมืองเชียงรุ่ง และอพยพลงมายังพื้นที่ตอนล่างของลำน้ำโขง และแม่น้ำสาขา เข้ามาตั้งถิ่นฐานในแขวงพงสาตี แขวงบ่อแก้ว แขวงหลวงน้ำทา แขวงอุดมไซ แขวงไชยะบุรี และแขวงหลวงพระบาง และถือว่ากลุ่มชาติพันธุ์ลื้อหรือไตซิ่นเป็นแขนงหนึ่งของชาติพันธุ์ลื้อ

6. ขาติพัันธ์ไทเหนือ

มีประวัติว่าเคลื่อนย้ายมาจากประเทศจีนทางตอนใต้ และทางยูนนาน มีการเคลื่อนย้ายเข้ามา ลาวอยู่หลายระลอก โดยตั้งถิ่นฐานอยู่ที่เมืองโสมย เมืองแฮด เมืองเชียงค้ำ เมืองหัวเมือง ในแขวงหัวพัน และในเขตบ้านน้ำม้า, บ้านลานตุย บ้านแส่วจาย ในเมืองยอดดู่ แขวงพงสาสี นอกจากนี้ ยังมีกลุ่มที่อพยพผ่านทางยูนนานผ่านเมืองเชียงตุง สหภาพพม่า แล้วเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่บ้านน้ำแก้วหลวง บ้านสิริเรือง บ้านป่าต้อย ในเขตเมืองสิง แขวงเมืองหลวงน้ำทา

7. ขาดความพร้อม

มีประวัติว่าเคลื่อนย้ายมาจากประเทศจีนทางตอนใต้ผ่านมาทางเมืองลาวกาย เซินลา และไลเจา ซึ่งปัจจุบันอยู่ในเขตเวียดนาม และเคลื่อนย้ายต่อมาตั้งถิ่นฐานอยู่แถบภาคเหนือของลาวในแขวงพงสาลี แขวงอุดมไซ แขวงหลวงน้ำทา และแขวงบ่อแก้ว ซึ่งวัฒนธรรมความเชื่อของกลุ่มชาติพันธุ์นี้ในกลุ่มที่นับถือผี และสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ ซึ่งเป็นความเชื่อดั้งเดิมก่อนที่จะพุทธศาสนาจะเดินทางมา แต่อย่างไรก็ตาม ประวัติศาสตร์บอกเล่าของกลุ่มชาติพันธุ์นี้กล่าวว่า แต่เดิมเคยนับถือพุทธศาสนาแต่ต่อมาได้เปลี่ยนมานับถือผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ ซึ่งหากเป็นอย่างที่ประวัติศาสตร์มุขปาฐะกล่าวไว้จริงก็นับว่าเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่น่าสนใจอย่างยิ่ง

8. **ชาติพันธุ์แซก หรือ “ชาติพันธุ์แสง”**

แต่เดิมกลุ่มชาติพันธุ์แซกเดิมตั้งถิ่นฐานอยู่ในเขตสาธารณรัฐประชาชนจีนในปัจจุบัน และมีการเคลื่อนย้ายถิ่นฐานมายังทางตอนเหนือของเวียดนามในแขวงเหงะอาน ต่อมาจึงตั้งถิ่นฐานในแขวงต่างๆ ของสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ในเมืองคำเกิด แขวงบอลิคำไซ และแขวงคำม่วน ในเมืองท่าแขก เมืองหินบูน เมืองนากาย และเมืองยมมะลาด

รูป 2-7: แผนภูมิแสดงแผนผังชาติพันธุ์กลุ่มตระกูลภาษาไท-กะได และแขนงย่อย เรียบเรียงจากการค้นคว้าของคณะค้นคว้าสังคม
สำนักงานศูนย์กลางแนวลาสร้างชาติ เมืองเวียงจันทน์ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว.

รูป 2-8 : ความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ในลาวผ่านการบันทึกผ่านฝีมือ และสายตาของนักเดินทางชาวตะวันตก

รูป 2-9 : บรรยากาศตลาดเมืองพนมเปญ

รูป 2-10 : คาราวานวัวต่างซึ่งเป็นพาหนะนำพาให้สินค้า และผู้คนติดต่อสัมพันธ์ และแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมแก่กัน

รูป 2-11 : เจ้าหญิงราชสำนักหลวงพระบาง และหญิงสาว
ชาวลาว

รูป 2-12 : หญิงสาวชาวไตลื้อ

รูป 2-13 : ผู้หญิงชาวไตแดง เมืองแอต แขวงคำม่วน

รูป 2-14 : หญิงสาวชาว
ลาวพวน เมืองเชียงขวาง

ประวัติศาสตร์การเคลื่อนย้ายของชาติพันธุ์ไท-ลาวสู่พื้นที่ลุ่มน้ำภาคกลางของไทย

ในหน้าประวัติศาสตร์พื้นที่ซึ่งปัจจุบันอยู่ภายใต้อำนาจอธิปไตยของไทยมีประวัติการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ที่พูดภาษาไท-กะไดมาตั้งแต่โบราณ และมีการขยายตัวทางโครงสร้างประชากร และมีระบบการจัดการทางสังคมที่ซับซ้อนขึ้นจนเป็นรัฐจารีต (Traditional State) ในราวพุทธศตวรรษที่ 18 เป็นต้นมา ดังปรากฏการก่อสร้างตัวของอาณาจักรต่างๆ ขึ้นในดินแดนลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาและแม่น้ำสาขา อาทิ อาณาจักรสุโขทัย ในราว พ.ศ. 1726 อาณาจักรล้านนา ในราว พ.ศ. 1839 และอาณาจักรอยุธยา ในราว พ.ศ. 1839 เป็นต้น และการขยายตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ไตที่มีมากขึ้นจนเป็นเหตุให้กลุ่มชาติพันธุ์ที่พูดภาษากลุ่มตระกูลภาษาออสโตรเอเชียติกหรือกลุ่มตระกูลภาษามอญ-ขแมร์ที่ตั้งถิ่นฐานอยู่เดิมในพื้นที่ต้องถอยร่นไปตั้งถิ่นฐานบนที่สูง เช่น กลุ่มชาติพันธุ์ลัวะ ดังปรากฏกล่าวถึงในเอกสารประเภทตำนาน และพงศาวดารต่างๆ ของล้านนา

การขยายตัวของเมืองต่างๆ จึงตั้งอยู่บนเส้นทางการค้าที่เชื่อมโยงสู่เส้นทางแพรร่ไหมภาคพื้นทวีป รวมไปถึงเส้นทางการค้าข้ามข้ามสมุทร จึงทำให้เมืองต่างๆ อาทิ เมืองเชียงใหม่ เมืองสุโขทัย เมืองหลวงพระบาง และเมืองบริวารอื่นๆ ที่อยู่ภายใต้การปกครองของเมืองหลักพลอยเจริญเติบโตมากขึ้นในฐานะของแหล่งผลิตสินค้าที่ป้อนสู่เมืองศูนย์กลาง และเมืองศูนย์กลางก็ทำหน้าที่กระจายสินค้าเหล่านั้นต่อไป

ต่อมาเมื่อมีการขยายเส้นทางการค้าทางไกลข้ามคาบสมุทรที่เชื่อมต่อกับทวีปอื่นๆ มากขึ้นทำให้เมืองศูนย์กลางอำนาจที่เป็นเมืองท่ามีบทบาทที่รุ่งเรืองมากขึ้น ในขณะที่เมืองศูนย์กลางอำนาจที่ตั้งอยู่หลังเมืองท่าต้องเสื่อมลงจนอยู่ภายใต้อำนาจของเมืองศูนย์กลางที่เป็นท่าการค้าในที่สุด เช่นการขึ้นมามีบทบาทของเมืองท่า และการจัดการทรัพยากรของดินแดนตอนใน (Hinterland) ของราชอาณาจักรอยุธยา

นอกจากทรัพยากรประเภทต่างๆ อาทิ ของป่า และผลิตผลทางการเกษตรแล้ว แรงงานยังเป็นทรัพยากรที่สำคัญในฐานะตัวจักรสำคัญของวงจรการผลิต ดังจะเห็นได้ว่า มีการก่อกองครามแย่งชิงความเป็นใหญ่ทางการค้า และการจัดการทรัพยากรของอาณาจักรต่างๆ เกิดขึ้นบ่อยครั้งขึ้นตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมา การเทครัวเพื่อขนถ่ายผู้คนในฐานะทรัพยากรแรงงานจึงเกิดขึ้นอย่างมากมายเป็นเงาตามตัว และมูลเหตุดังกล่าวทำให้มีการอพยพโยกย้ายถิ่นฐานขนาดใหญ่ของกลุ่มชนชาติพันธุ์ไท-ไตให้กระจายตัวอยู่ตามพื้นที่ต่างๆ ในดินแดนลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา และแม่น้ำสาขาในพื้นที่ภาคกลางของไทย ซึ่งการเคลื่อนย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานยังพื้นที่ดังกล่าวมีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีทั้งที่ยินยอมพร้อมใจ และถูกกวาดต้อนมาเป็นแรงงานในการผลิตในฐานะของเชลยสงคราม

กลุ่มชนชาติพันธุ์ไท-ลาวในการศึกษาเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มชาติพันธุ์ในตระกูลภาษาไท-กะได ซึ่งในเอกสารทางประวัติศาสตร์ที่เขียนโดยจากส่วนกลางโดย “*ไทสยาม*” ที่มีจารีตทางราชสำนักที่รับเอาภาษาอื่นๆ เช่น ภาษาเขมร และบาลีเข้ามาใช้ในในฐานะเครื่องมือแห่งความศักดิ์สิทธิ์ และทำให้มีการแบ่งแยก “*เขา*” และ “*เรา*” เกิดขึ้น โดยเรียกกลุ่มชาติพันธุ์ในตระกูลภาษาไท-กะไดว่า “*ลาว*” ซึ่งมีนัยยะที่แสดง “*ความเป็นอื่น (Otherness)*” ผ่านการบ่งชี้จากถิ่นฐานดั้งเดิมก่อนถูกกวาดต้อนมาอาศัยยังส่วนกลางแห่งอำนาจ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

1. ลาวที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ล้านนา

ดินแดนล้านนาเป็นพื้นที่ที่มีการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ที่พูดภาษาไท-ไต อันประกอบด้วยชาติพันธุ์ไทยวนเป็นประชากรหลัก นอกจากนี้ ยังมีกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่ ไตลื้อ ไตซิ่น ไตยอง เข้ามาตั้งถิ่นฐานในฐานะของเมืองที่มีความสัมพันธ์กันทางเครือญาติทางสายเลือด การปกครอง และการติดต่อค้าขายสำหรับกลุ่มลาวที่ถูกกวาดต้อนลงมาจากล้านนาครั้งแรกตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์กล่าวว่า ใน

รัชกาลพระราเมศวรมีการกวาดต้อนครัวลาวเมืองเชียงใหม่ และส่งไปตั้งถิ่นฐานยังเมืองพัทลุง สงขลา นครศรีธรรมราช และจันทบุรี (พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) กับฉบับจักรพรรดิพงศ์ (จาต). 2507: 507-508.) ต่อมาในรัชกาลพระบรมราชาธิราชที่ 2 ในคราวที่พระองค์ยกกองทัพไปยังล้านนาและกวาดต้อนครัวลาวเข้ามาตั้งถิ่นฐานในอยุธยา (พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) กับฉบับจักรพรรดิพงศ์ (จาต): 512) และในสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช และสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระนเรศวร. 2514: 235-237.) ดังปรากฏหลักฐานของการก่อสร้างเจดีย์ศิลปะล้านนาแถบวัดแค และวัดใหม่บางกระบือที่อยุธยา

ภายหลังเหตุการณ์เสียเมืองเชียงใหม่แก่พม่าในปี พ.ศ. 2101 ทำให้มีการเคลื่อนย้ายผู้คนจากดินแดนล้านนาไปเป็นทรัพยากรแรงงานของพม่า และเมื่อมีการขับไล่พม่าออกไปจากล้านนาจึงต้องกวาดต้อนเอาชาวเมืองต่างๆ ที่อยู่ใกล้เคียงเข้ามาตั้งถิ่นฐานยังเมืองเชียงใหม่ ดังวลีว่า “เก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง”

สำหรับทัศนคติของชาวอยุธยา และรัตนโกสินทร์ตอนต้นคงเรียกกลุ่มชาติพันธุ์ไทที่มีถิ่นฐานในล้านนาว่า “ลาว” และเนื่องจากนิยมสักร่างกายด้วยหมึกจนดำพืด จึงเรียกว่า “ลาวพุงดำ” ดังกล่าวถึงในหลักฐานทางประวัติศาสตร์เรื่องปราบกบฏเมืองเวียงจันทน์ว่า “...เป็นชาวลาวพุงดำเมืองเชียงใหม่...” (จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3. เลขที่ 4 และเลขที่ 4/ก. 2370) และเอกสารทางประวัติศาสตร์ที่สมเด็จพระราชวังบรมมหาศัศดิพลเสพย์ทรงเรียกกองทัพจากหัวเมืองล้านนา ได้แก่ เมืองเชียงใหม่ เมืองลำปาง เมืองลำพูน เมืองแพร่ และเมืองน่าน ว่า “ทัพพุงดำ 5 หัวเมือง” “จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3. เลขที่ 4/ข. 2370). หรือแม้แต่ในราชสำนักก็เรียกคนที่มาจากดินแดนล้านนาว่า “ลาว” หรือ “ลาวเหนือ” เช่นกัน ซึ่งกลุ่มลาวพุงดำได้ถูกกวาดต้อนมาอยู่อาศัยในภาคกลาง ที่บ้านเสาไห้ เมืองสระบุรี ฉะเชิงเทรา และราชบุรี แต่เรียกตนเองว่า “ไต่ยวน”

2. ลาวที่อาศัยอยู่ในพื้นที่อีสาน (ฝั่งขวาของลำน้ำโขง)

ดินแดนอีสานเป็นพื้นที่ที่มีการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีความสัมพันธ์กับกลุ่มชาติพันธุ์ตระกูลภาษาไท-กะไดที่ตั้งถิ่นฐานในลาว ทั้งกลุ่มลาว พวน ลื้อ ไทดำ ไทแดง ไทขาว ไทเมี่ยง ยัง และแสกล ลาวกลุ่มนี้มีลักษณะทางกายภาพที่แตกต่างไปจากลาวในภาคเหนือ คือ ไม่สักร่างกายเป็นพืดเช่นลาวพุงดำ ลาวกลุ่มนี้เข้ามาตั้งถิ่นฐานยังดินแดนภาคกลางเนื่องจากการกวาดต้อนมาเป็นแรงงานในคราวสงคราม ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช และพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยเข้ามาตั้งถิ่นฐานแถบเมืองพนัสนิคม เมืองปากน้ำ เมืองฉะเชิงเทรา เป็นต้น

3. ลาวที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ฝั่งซ้ายของลำน้ำโขง

พื้นที่ฝั่งขวาของลำน้ำโขงเป็นศูนย์กลางของอาณาจักรล้านช้างมาแต่เดิม ทั้งเมืองหลวงพระบาง เมืองเวียงจันทน์ และเมืองจำปาสัก ซึ่งเมืองศูนย์กลางอาณาจักรทั้งสามเคยทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางราชอาณาจักรล้านช้างในช่วงเวลาที่แตกต่างกัน จนกระทั่งภายหลังที่อาณาจักรล้านช้างล่มสลายลงเพราะความขัดแย้งภายใน ทำให้เจ้าเมืองทั้งสามตั้งตนขึ้นเป็นใหญ่ สำหรับชาวลาวที่อาศัยอยู่ในเมืองต่างๆทั้งที่เคยเป็นเมืองศูนย์กลาง และเมืองบริวารเหล่านี้ก็เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ในตระกูลภาษาไท-กะไดกลุ่มต่างๆ โดยมีประชากรหลักเป็น “ลาวลุ่ม” ที่ตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณที่ราบประกอบอาชีพเกษตรกรรม และถือว่าได้ว่าเป็นกลุ่มชนกลุ่มเดียวกับลาวที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่อีสานของไทย เพียงแต่ถูกแบ่งออกจากกันด้วยพรมแดนรัฐชาติในปัจจุบัน เนื่องจากไม่นิยมสักร่างกายเป็นพืดแตกต่างไปจากลาวในล้านนาจึงเรียกลาวกลุ่มนี้ว่า “ลาวพุงขาว” ดังปรากฏในหลักฐานทางประวัติศาสตร์ (จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3. เลขที่ 53. 2378)

การเคลื่อนย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำภาคกลางของไทยนั้นเป็นเพราะการกวาดต้อนเข้ามาเป็นแรงงานในการผลิต และป้องกันไม่ให้เมืองศูนย์กลางอำนาจเดิมพื้นตัวได้จนท้าทายอำนาจกับศูนย์กลางในลุ่มน้ำแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งนอกจากจะเรียกลาวกลุ่มนี้ว่าลาวพุงขาว ยังมีชื่อเรียกเฉพาะว่า **“ลาวเวียง”** สำหรับกลุ่มลาวที่มีถิ่นฐานเดิมก่อนการอพยพอยู่ที่เมืองเวียงจันทน์ **“ลาวครั่ง”** สำหรับกลุ่มลาวที่มีถิ่นฐานเดิมก่อนการอพยพอยู่ที่ภูกระแต และ **“ลาวพวน”** สำหรับกลุ่มชาติพันธุ์ลาวพวนที่มีถิ่นฐานดั้งเดิมอยู่ที่เมืองพวนเชียงขวางที่มีที่ตั้งสัมพันธ์อยู่ใกล้กับญวนจึงถูกกวาดต้อนลงมาทั้งหมดเพื่อไม่ให้เป็นการก้ำกึ่งแก่ญวน³

กลุ่มชาวลาวที่มาจากฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงถูกกำหนดให้มาตั้งถิ่นฐานเพื่อเป็นแรงงานในภาคเกษตรกรรม และส่งส่วย และการเกณฑ์ไพร่ โดยให้ตั้งชุมชนอยู่ในพื้นที่ภาคกลาง ทั้งในกรุงเทพฯ ลพบุรี สระบุรี ฉะเชิงเทรา เพชรบุรี ราชบุรี กาญจนบุรี สุพรรณบุรี นครปฐม เป็นต้น

4. ลาวโซ่ง หรือไทดำ

มีถิ่นฐานอยู่แถบลุ่มแม่น้ำดำ และแม่น้ำแดง ในแถบสิบสองจุไทย เมืองแฉ่ง(เดียนเบียนฟู) ในประเทศเวียตนามในปัจจุบัน และมีการตั้งถิ่นฐานอยู่ในแขวงต่างๆ ทางภาคเหนือจนถึงแขวงบอลิคำไซ เคลื่อนย้ายเข้ามายังพื้นที่ลุ่มแม่น้ำภาคกลางของไทยในมาตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรี (ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา: 32) แต่เคลื่อนย้ายเข้ามามากครั้งใหญ่ในช่วงต้นรัตนโกสินทร์ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ในปี พ.ศ. 2335 โดยมีวัตถุประสงค์ว่าหากปล่อยกลุ่มไทดำให้ตั้งถิ่นฐานอยู่ที่เดิมจะเป็นกำลังให้แก่พวกญวน และต่อมาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวก็มีการกวาดต้อนเข้ามาอีกครั้ง โดยให้ตั้งชุมชนอยู่ที่จังหวัดเพชรบุรี

จะเห็นได้ว่า การจำแนกกลุ่มชนชาติพันธุ์ไท-ลาวโดยใช้เกณฑ์ของถิ่นฐานดั้งเดิมเป็นตัวบ่งชี้ก็ไม่สามารถทำความเข้าใจต่อความแตกต่างระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาวกลุ่มต่างๆ ได้อย่างแจ่มชัด เนื่องจากในความเป็นจริงแล้ว **“พรมแดนทางวัฒนธรรม (Cultural Boundaries)”** ซึ่งหมายถึง เส้นแบ่งสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรม **“พรมแดนทางสังคม (Social Boundaries)”** ซึ่งหมายถึง องค์การทางสังคมที่มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ไม่ได้ซ้อนทับกันสนิทกับ **“พรมแดนทางกายภาพและการเมือง (Geopolitical Territory)”** ซึ่งเป็นแนวความคิดรัฐชาติที่พัฒนาขึ้นในภายหลัง หากแต่มีการซ้อนทับการเหลื่อมล้ำ และการยกเว้นที่แตกต่างกันออกไปตามบริบทของพื้นที่⁴

การตั้งถิ่นฐานของชุมชนชาติพันธุ์ไท-ลาวในภาคกลางของไทย

มูลเหตุของการเทครัวผู้คนเข้ามาพื้นที่ตอนในของศูนย์กลางอำนาจของราชอาณาจักรในดินแดนลุ่มน้ำเจ้าพระยามาในสมัยโบราณ เป็นผลมาจากการขยายตัวทางโครงสร้างประชากรของเมืองที่มีปรับเปลี่ยนบทบาทมาสู่เมืองท่าการค้า จึงต้องการเพิ่มผลิตผลทางการเกษตรเพื่อการบริโภคภายในราชอาณาจักร และการเป็นสินค้าส่งออกเพื่อแลกเปลี่ยนกับสินค้าที่นำเข้าจากต่างชาติ ซึ่งควอริช เวลส์ได้กล่าวถึงมูลเหตุของการเทครัวผู้คนในอดีตไว้ว่า **“ปัญหาการขาดแคลนกำลังคนในการเพาะปลูกในราชอาณาจักรที่มีเขตแดนกว้างขวาง การขาดกำลังคนที่จะเข้ามาเป็นทหารในกองทัพยามสงครามเมื่ออาณาจักรเหล่านี้มีจำนวนคนน้อยจึงพยายามเพิ่มพูนจำนวนพลเมืองโดยการกวาดต้อนเชลยจากการทำสงคราม”**⁵ รวมไปถึงเป็นการเร่งการฟื้นตัวของบ้านเมืองหลังภาวะสงคราม เนื่องจากการรณรงค์สงครามทำให้สูญเสียไพร่พลไปในการรบจำนวนมาก หรือการที่ถูกข้าศึกกวาดต้อนผู้คนไปเป็นเชลยจำนวนมากทำให้โครงสร้างประชากร และแรงงานซึ่งเป็นทรัพยากรต่อการฟื้นฟูเมืองมีจำนวนน้อยลง ทั้งแรงงานภาค

เกษตรกรรม และแรงงานฝีมือ ดังจะเห็นได้ว่าภายหลังเหตุการณ์สงครามจะเกิดภาวะข้าวยากหมากแพงขึ้นเสมอ

เมื่อมีโอกาสที่จะปฏิเสธอำนาจทางการเมืองที่เข้ามาครอบงำ รวมทั้งมีการฟื้นฟูเมือง ลำดับแรกที่ต้องทำคือการไปกวาดต้อนผู้คนจากชุมชนหรือเมืองข้างเคียงให้มาอยู่อาศัยในเมืองศูนย์กลางอำนาจ ตัวอย่างเช่น บริบทของเมืองเชียงใหม่หลังจากการฟื้นฟูที่ไปเทครัวกลุ่มชนชาติพันธุ์ไท-ไตกลุ่มต่างๆ จากรัฐฉานให้มาตั้งถิ่นฐานในเมืองเชียงใหม่, กรุงศรีอยุธยาหลังจากการเสียกรุงครั้งที่ 1 และกรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์ที่ต้องฟื้นฟูเมืองและโครงสร้างทางสังคมครั้งใหญ่หลังจากที่พม่าได้กวาดต้อนผู้คนจำนวนมากมายังอาณาจักรอยุธยาสมณชีพราหมณ์ไปยังกรุงอังวะ เป็นต้น

นอกจากนี้ เมืองศูนย์กลางอำนาจมักเกรงจะเกิดการกระด้างกระเดื่องขึ้นท้าทายอำนาจการบริหารราชการแผ่นดิน และการบริหารจัดการทรัพยากร รวมไปถึงการทำการค้าแข่งขันกันของเมืองที่อยู่รอบข้าง จึงทำให้มีการเทครัวผู้คนจากพื้นที่ปะทะกันของขอบวงแห่งอำนาจอยู่เนืองๆ เพื่อไม่ให้ฝ่ายตรงข้ามนำแรงงานเหล่านี้ไปใช้เสริมสร้างความแข็งแกร่งของตนจนมาท้าทายอำนาจด้านต่างๆ ดังที่กล่าวมาข้างต้น เช่นเดียวกับบริบทของกรุงรัตนโกสินทร์ที่มีต่อญวนในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช⁶ และสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว หรือบริบทของกรุงรัตนโกสินทร์ที่มีต่อเมืองเวียงจันทน์ในทั้งสองรัชสมัยเช่นเดียวกัน

จะเห็นได้ว่า กลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาวที่ถูกกวาดต้อนมาให้ตั้งถิ่นฐานยังพื้นที่ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์นั้น จะเป็นกลุ่มชนชาวลาวเวียงที่ตั้งถิ่นฐานอยู่แถบเมืองเวียงจันทน์, กลุ่มชนชาวลาวพวนที่ตั้งถิ่นฐานแถบเมืองเชียงขวาง, และกลุ่มชนชาวไทดำที่ตั้งถิ่นฐานอยู่แถบเมืองแกลง(เดียนเบียนฟู) โดยที่กลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาวกลุ่มอื่นๆ กลับไม่ได้ถูกกวาดต้อนลงมาด้วย เนื่องมาจากในช่วงต้นรัตนโกสินทร์โดยเฉพาะสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช และพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นมีศึกที่ติดพันอยู่กับเมืองเวียงจันทน์ซึ่งการอพยพผู้คนมามาจึงเท่ากับการทำลายทรัพยากรแรงงานของเมืองเพื่อมิให้ตั้งตนขึ้นเป็นใหญ่ได้ สำหรับเมืองพวน และเมืองแกลง(เดียนเบียนฟู)ซึ่งเป็นที่ตั้งถิ่นฐานของชาวลาวพวน และชาวไทดำนั้น แม้ว่า กรุงรัตนโกสินทร์จะไม่ได้เปิดฉากสงครามกับเมืองดังกล่าวโดยตรง แต่เกรงว่าหากปล่อยให้ชาวลาวพวน และชาวไทดำตั้งถิ่นฐานอยู่ที่เดิมจะเป็นฐานกำลังให้กับญวนที่กำลังขยายขอบเขตอาณา และจะเป็นภัยต่อกรุงรัตนโกสินทร์ได้ในอนาคต

ถิ่นฐานเดิมของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว และการตั้งถิ่นฐานใหม่ในลุ่มน้ำภาคกลางของไทย จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ และการสำรวจภาคสนาม

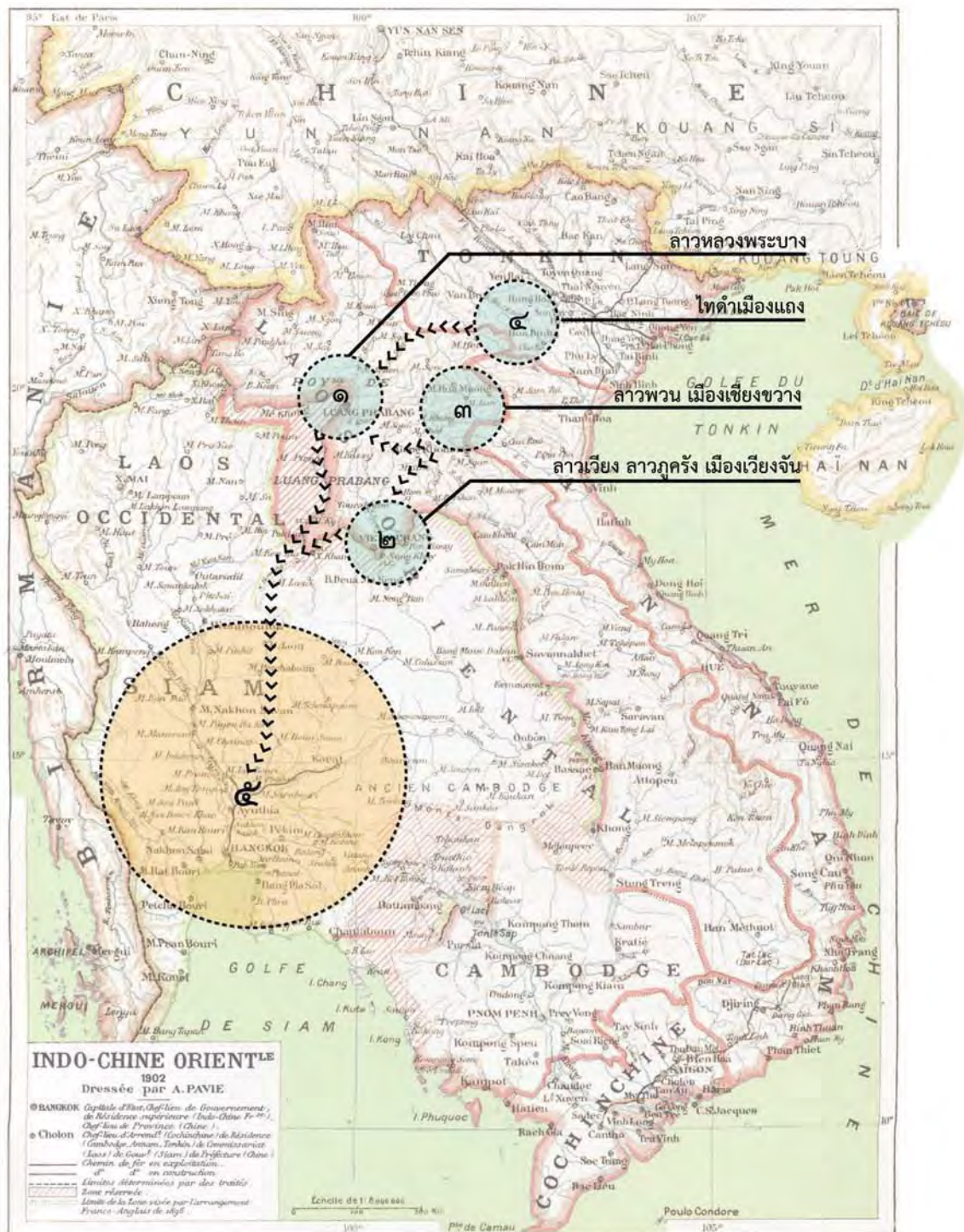
ในการศึกษาบริบททางประวัติศาสตร์ของถิ่นฐานดั้งเดิมของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาวก่อนการเคลื่อนย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานใหม่ในลุ่มน้ำเจ้าพระยาได้ศึกษาจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ประเภทต่างๆ ทั้งหลักฐานเอกสาร และประวัติศาสตร์มุขปาฐะที่บอกเล่ากันในชุมชนต่างๆ ที่ลงพื้นที่สำรวจภาคสนาม โดยในที่นี้จะนำเสนอที่ตั้งของชุมชน และเมืองเดิมของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ผ่านตารางข้อมูลต่อไปนี้

ตารางที่ 2-1 แสดงข้อมูลกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาวที่เคลื่อนย้ายมาจากถิ่นฐานเดิมมาสู่ถิ่นฐานใหม่ในกลุ่มน้ำภาคกลางของไทย

กลุ่มชาติพันธุ์	ถิ่นฐานเดิม (ม.=เมือง)	ถิ่นฐานใหม่ (ม.=เมือง)	ปีที่เคลื่อนย้าย เข้ามาตั้งถิ่นฐาน
รัชกาลพระเจ้ากรุงธนบุรี			
ลาวเวียง	ม.เวียงจันทน์ และเมืองข้างเคียง	ม.สระบุรี, ม.ธนบุรี (แถบบางยี่ขัน), ม.ราชบุรี, ม.จันทบุรี	พ.ศ. 2322
ไทดำ	ม.แก่ง, ม.กาย, ม.ม่วย, ม.ลา, ม.โมะ, ม.หวัด, ม.ซาง	ม.เพชรบุรี	พ.ศ. 2322
รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช			
ลาวพุงดำ	ม.เชียงแสน, ม.เชียงใหม่, ม.ลำปาง	ม.สระบุรี, ม.ราชบุรี	พ.ศ. 2317-พ.ศ. 2318
ไทดำ	ม.แก่ง	ม.เพชรบุรี	พ.ศ. 2335
ลาวพวน	ม.คำเกิด, ม.พวน	ม.กรุงเทพฯ	พ.ศ. 2335 และ พ.ศ. 2337
รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย			
ลาวนครพนม (ลาวอาสาปากน้ำ)	ม.นครพนม	ม.สมุทรปราการ	พ.ศ. 2352
ลาวภูครัง	ม.ภูครัง	ม.นครชัยศรี	พ.ศ. 2358 และ พ.ศ. 2360
รัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว			
ลาวอาสาปากน้ำ (ลาวนครพนมเดิม)	ม.สมุทรปราการ	ม.พนัสนิคม	พ.ศ. 2372
ลาวนครพนม	ม.นครพนม	ม.พนัสนิคม, ม.ฉะเชิงเทรา	พ.ศ. 2372
ลาวเวียง	ม.เวียงจันทน์, ม.ท่าสาร, ม.พันพร้าว, ม.เวียงครั่ง, ม.เวียงพิน้อง	ม.สระบุรี, ม.อยุธยา.	พ.ศ. 2370
ลาวครั่ง	ม.ภูครัง	ม.นครชัยศรี	พ.ศ. 2373
ลาวพวน	ม.พวน, ม.ห้วยหลวง	ม.กรุงเทพ, ม.ปราจีนบุรี	พ.ศ. 2373
ลาวหลวงพระบาง	ม.สามมิน, ม.เพวียง, ม.เลย, ม.แก่นท้าว, ม.จัน, ม.กลาง, ม.ลม, ม.ปากลาย	บ.อรัญญิก, ม.อยุธยา	พ.ศ. 2372 และ พ.ศ. 2373
ไทดำ	ม.เหิม, ม.เชียงคาน, ม.จำเริญ, ม.จำไ้, ม.โศย, ม.ซอน, ม.แก่ง, ม.หิม, ม.คอย, ม.ควรร	ม.เพชรบุรี	พ.ศ. 2379 และ พ.ศ. 2381 และ พ.ศ. 2382

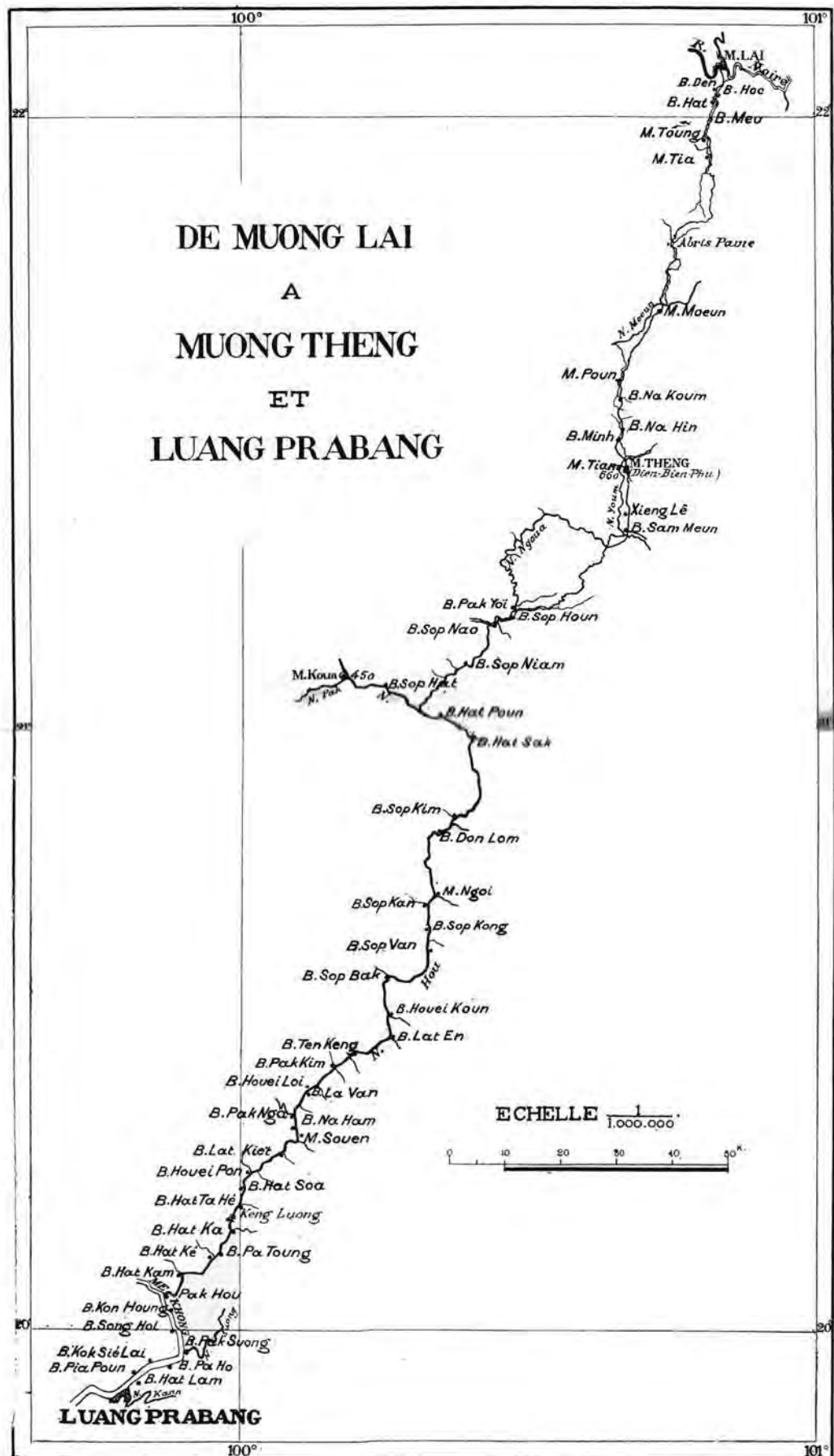
เมื่อพิจารณารายแสดงข้อมูลกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาวที่เคลื่อนย้ายมาจากถิ่นฐานเดิมมาสู่ถิ่นฐานใหม่ในกลุ่มน้ำภาคกลางของไทย จะพบว่าการกวาดต้อนผู้คนชาติพันธุ์ไท-ลาวเพื่อมาตั้งถิ่นฐานเป็นทรัพยากรแรงงานในดินแดนลุ่มแม่น้ำภาคกลางของไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้น จะเห็นได้ว่าการเคลื่อนย้ายผู้คนมาจาก 3 พื้นที่หลัก คือ “เมืองเวียงจันทน์” ซึ่งเป็นแหล่งที่ตั้งถิ่นฐานของลาวเวียง ลาวภูคั้ง “เมืองพวนเชียงขวาง” ซึ่งเป็นแหล่งที่ตั้งถิ่นฐานของลาวพวน และ “เมืองแฉ่ง (เดียนเบียนฟู)” ซึ่งเป็นแหล่งที่ตั้งถิ่นฐานของไทดำ ในขณะที่พื้นที่อื่นๆ เช่นภูมิภาคลาวทางตอนเหนือซึ่งเป็นที่ตั้งถิ่นฐานของชาวไตลื้อกลับไม่ถูกแตะต้องเลย เหตุผลดังกล่าวยิ่งแสดงให้เห็นว่า การกวาดต้อนเคลื่อนย้ายผู้คนให้เข้ามาตั้งถิ่นฐานยังดินแดนลุ่มแม่น้ำภาคกลางนั้นมีจุดมุ่งหมายด้วยต้องการลดจำนวนประชากรในเมืองดังกล่าวไม่ให้ขึ้นมาท้าทายอำนาจเช่นกรณีของเมืองเวียงจันทน์ และไม่ต้องการให้ข้าอำนาจอื่นมากวาดต้อนผู้คนไปเป็นทรัพยากรในการผลิต และเป็นแสนยานุภาพทางการทหาร ดังกรณีของเมืองพวนเชียงขวาง และเมืองแฉ่ง(เดียนเบียนฟู) ที่ราชสำนักกรุงรัตนโกสินทร์เกรงว่าจะเป็นฐานอำนาจให้แก่เมืองญวนใช้ในการขยายตัวเข้ามาจนขอบวงแห่งอำนาจมาประชิดกับพระราชอาณาจักรสยาม

ในขณะที่เมืองหลวงพระบางนั้นได้ยอมสวามิภักดิ์กับราชสำนักรัตนโกสินทร์ และชุมชนชาวไตลื้อที่มีสายสัมพันธ์กับเมืองหลวงพระบาง พื้นที่ดังกล่าวจึงไม่ได้รับการกวาดต้อนลงมาด้วยตนเอง ในแง่นี้จึงแสดงให้เห็นว่าการเคลื่อนย้ายผู้คนกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาวมาตั้งถิ่นฐานยังพื้นที่ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยานั้น จึงไม่ได้มุ่งหมายเพื่อเพิ่มพูนผลผลิตของอาณาจักรโดยตรง หากแต่ทรัพยากรแรงงานและการเพิ่มพูนผลผลิตดังกล่าวเป็นผลพลอยได้จากการบริหารจัดการราชการแผ่นดินเพื่อความมั่นคงของพระราชอาณาจักรเป็นสำคัญ

- ๑ เมืองหลวงพระบาง และเมืองใกล้เคียง
- ๒ เมืองเวียงจันทน์ และเมืองใกล้เคียง
- ๓ เมืองเชียงขวาง และเมืองใกล้เคียง
- ๔ เมืองน่าน (เตียนเบียนฟู) และเมืองใกล้เคียง
- ๕ กลุ่มแม่น้ำภาคกลาง

รูป 2-15 : แผนที่แสดงที่ตั้งเมืองที่สัมพันธ์กับกลุ่มชาติพันธุ์ที่เคลื่อนย้ายสู่ภาคกลางของไทย
 ปรับปรุงจาก: Eastern Indochina, 1902. By A. Pavie.

รูป 2-16 : แผนที่จากเมืองไล-เตียนเบียนฟู-หลวงพระบาง
 ปรับปรุงจาก: Eastern Indochina, 1902. By A. Pavie.

เส้นทางเชื่อมต่อกับแผ่นดินลาวสู่ลุ่มน้ำภาคกลางของสยาม กับการตั้งถิ่นฐาน และการกระจายตัว

เมืองประวัติศาสตร์ที่พบในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มักเป็นเมืองที่สร้างขึ้นบนเส้นทาง การค้า หรือชุมทางการค้า และการคมนาคม และจะเห็นได้ว่าเมืองต่างๆที่มีพัฒนาการขึ้นมาสู่การเป็น ศูนย์กลางอำนาจก็จะมีทำเลที่ตั้งที่สามารถทำการค้าทางทะเล และสามารถควบคุมจัดการทรัพยากรของ ดินแดนตอนในได้ นอกจากนี้ยังมีเมืองอีกจำนวนไม่น้อยที่พัฒนาขึ้นมาจากการเป็นเมืองผ่านบนเส้นทาง การค้า หรือเมืองชุมทางที่เกิดจากจุดตัดกันของเส้นทางการค้าหลายสาย

จากการศึกษาพบว่า การเดินทางเชื่อมต่อกันระหว่างเมืองต่างๆ หากเลือกได้เลือกใช้เส้นทาง เลียบตามลำน้ำ เนื่องจากเป็นภูมิประเทศที่ไม่ลาดชัน สามารถใช้น้ำในการอุปโภค-บริโภค รวมทั้งหาก แม่น้ำไม่มีเกาะแก่งเป็นอุปสรรคก็สามารถใช้เรือเป็นยานพาหนะที่สามารถขนผู้คนและสินค้าที่มีน้ำหนัก มากได้

สำหรับการเชื่อมต่อกันของดินแดนลาวและพื้นที่ตอนในกับดินแดนที่ราบลุ่มภาคกลางของไทย นั้นมีเส้นทางหลากหลายขึ้น ในที่นี้ จะพบว่าเมืองสำคัญที่อยู่บนตำแหน่งของชุมทางที่สำคัญ คือ เมือง หลวงพระบาง และเมืองเวียงจันทน์ จึงเป็นเหตุให้เมืองหลวงพระบาง และเมืองเวียงจันทน์จึงรุ่งเรืองขึ้นเป็น ศูนย์กลางของราชอาณาจักรล้านช้างได้

เมืองหลวงพระบาง สามารถเชื่อมต่อไปยังดินแดนตอนเหนือของแม่น้ำโขงทั้งรัฐฉาน สิบสองปัน นา และยูนนาน และทางตะวันออกสามารถเชื่อมต่อไปยังเมืองสำคัญต่างๆ เช่น เมืองเดียนเบียนฟู เมือง พวนเชียงขวาง หัวพันห้าทั้งหก และเมืองเวียงจันทน์ สำหรับเมืองเวียงจันทน์เป็นศูนย์กลางที่เชื่อมต่อกับพื้นที่ ตอนในที่เชื่อมต่อไปยังเมืองพวนเชียงขวาง และเมืองต่างๆทางด้านตะวันออกของเวียงจันทน์

กรณีการเคลื่อนย้ายของ “กลุ่มไทดำ” จากเมืองเดียนฟู และเมืองข้างเคียงใช้เส้นทางตามแม่น้ำ อุ และแม่น้ำคานลงมายังเมืองหลวงพระบาง “กลุ่มลาวพวน” เคลื่อนย้ายจากเมืองเชียงขวางมายังเมือง หลวงพระบาง จากหลวงพระบางเดินใช้เรือหรือเดินทางเท้าไปยังเมืองน่าน จากเมืองน่านใช้เรือหรือเดิน เท้าไปยังเมืองปากลาย ไปเมืองไชยะบุรี ไปเมืองแก่นท้าว จากเมืองแก่นท้าวเดินทางตามแม่น้ำเหืองมายัง เมืองเลย และเดินทางต่อมายังเมืองด่านซ้าย เมืองหล่มสัก แล้วเดินทางต่อลงมาตามลำน้ำป่าสักผ่านเมือง เพชรบูรณ์ ผ่านเมืองศรีเทพ ผ่านสระบุรี และมาบรรจบกับแม่น้ำเจ้าพระยา

สำหรับ “ลาวเวียง” และ “ลาวภูกระง” เดินทางจากเวียงจันทน์ผ่านมาทางที่ราบสูงภาคอีสานแล้ว มาข้ามเทือกเขาตองพระยาไฟลงสู่ที่ราบภาคกลางผ่านมาทางสระบุรี หรือใช้เส้นทางเลียบตามลำน้ำโขงจาก เวียงจันทน์ขึ้นเหนือมายังเมืองปากลายแล้วใช้เส้นทางเดียวกันกับเส้นทางจากหลวงพระบางมายังภาคกลาง จะเห็นได้ว่า “ลำน้ำป่าสัก” เป็นเส้นทางสัญจรหลักมายังลุ่มแม่น้ำภาคกลาง และมี “เมืองสระบุรี” เป็น เมืองสำคัญที่ทำหน้าที่เป็นหน้าด่านของการรับเอากลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาวก่อนจะมาบรรจบกับลำแม่น้ำ เจ้าพระยาอันเป็นสายเลือดหลักของภาคกลางของไทย จึงทำให้เมืองสระบุรีจึงทำหน้าที่เป็นจุดพักก่อนจะ จัดส่งชาวลาวไปตั้งถิ่นฐานยังเมืองต่างๆตามความเหมาะสม รวมทั้งเป็นพื้นที่ตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ ไท-ลาวเป็นจำนวนมาก จนกระทั่งมีการตั้งชาวลาวขึ้นเป็นเจ้าเมืองซึ่งในขณะนั้นเมืองอื่นๆ นั้นเจ้าเมืองจะ เป็นคนไทยสยามทั้งสิ้น ยกเว้นเมืองพนัสนิคมที่มีเจ้าเมืองเป็นชาติพันธุ์ลาว

สำหรับถิ่นฐานใหม่ที่กำหนดโดยชนชั้นนำเพื่อให้เป็นที่ตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาวนั้น มีปัจจัยแวดล้อมในการกำหนดดังนี้

- ถิ่นฐานใหม่มีลักษณะเชื่อมโยงกับถิ่นฐานเดิม

สืบเนื่องจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ไม่ได้กล่าวถึง สาเหตุแรกเริ่มของการให้กลุ่มชาติพันธุ์ไทดำไปตั้งถิ่นฐานที่เพชรบุรีซึ่งเป็นการเคลื่อนย้ายมาครั้งแรกตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรี แต่เป็นที่น่าสนใจว่าในถิ่นฐานเดิมที่เมืองเดียนเบียนฟูซึ่งมีภูมิประเทศเป็นที่ราบระหว่างหุบเขาและการมายังถิ่นฐานใหม่ที่บ้านเขาย้อยเมืองเพชรบุรีก็มีสภาพแวดล้อมที่มีภูเขาหินปูนที่สูงชันรอบล้อม จึงอาจแสดงถึงความเชื่อมต่อกับบริบทดั้งเดิมของมาตุภูมิก็เป็นได้

- ถิ่นฐานใหม่เป็นพื้นที่ภายใต้ความรับผิดชอบ และการจัดเก็บประโยชน์ของผู้ที่ได้รับพระราชทานเลกลาว

สืบเนื่องจากขุนนาง และแม่ทัพนายกอง ผู้ที่ทำความดีความชอบในการสงครามมักจะได้รับพระราชทานครุฑ และเชลยที่กวาดต้อนมาได้ให้ไปเป็นแรงงานตอบแทน ไปเป็น “**เลกสม**” ของมูลนาย

- ถิ่นฐานใหม่เป็นพื้นที่ที่มีทรัพยากรที่ต้องการของรัฐ

สืบเนื่องจากรัฐต้องการผลผลิต และของป่าเพื่อนำไปค้าขายแลกเปลี่ยนกับสินค้าที่นำเข้ามาจากภายนอก จึงมีการกำหนดให้ชาวลาวบางส่วนเป็น “**เลกลาวกองนอก**” ให้ไปตั้งถิ่นฐานอยู่ตามเมืองที่มีทรัพยากรประเภทต่างๆ และทำหน้าที่ส่งส่วยให้แก่รัฐ

- ถิ่นฐานใหม่เป็นพื้นที่ที่ต้องการกำลังพลในการปกป้องพระราชอาณาจักร

สืบเนื่องจากบางเมืองมีพรมแดนต่อเนื่องกับอาณาจักรอื่นๆ ทำให้มีการกำหนดให้ชาวลาวบางส่วนไปตั้งถิ่นฐานยังเมืองใกล้เคียงเพื่อให้สะดวกในการเกณฑ์กำลังไปกับกองทัพ

เมื่อถูกกำหนดให้มีการตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ใดๆ แล้วก็ไม่สามารถเคลื่อนย้ายได้ตามปกติ เพราะมีระบบการปกครองชุมชนชาวลาวเป็นลำดับขั้น และมูลนายก็จะได้ประโยชน์จากชุมชนชาวลาวในทางใดทางหนึ่ง เหตุดังกล่าวจึงไม่เปิดโอกาสให้มีการเคลื่อนย้ายพื้นที่ไปหลังจากถูกกำหนดให้ตั้งถิ่นฐานแล้ว ยกเว้นบางกรณีที่อาจจะมีอำนาจต่อรอง หรือเสนอผลประโยชน์แบบใหม่ที่มากกว่าเดิมให้แก่มูลนาย ทำให้ชุมชนชาวลาวที่ย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานใหม่ในพื้นที่ลุ่มน้ำภาคกลางจำเป็นต้องมีการปรับตัวในการดำเนินชีวิตให้สอดคล้องกับระบบนิเวศวิทยา และสภาพแวดล้อมแบบใหม่เพื่อให้สามารถดำเนินชีวิตอยู่ได้ จนกระทั่งรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงเริ่มมีอิสระในการเคลื่อนย้ายที่อยู่

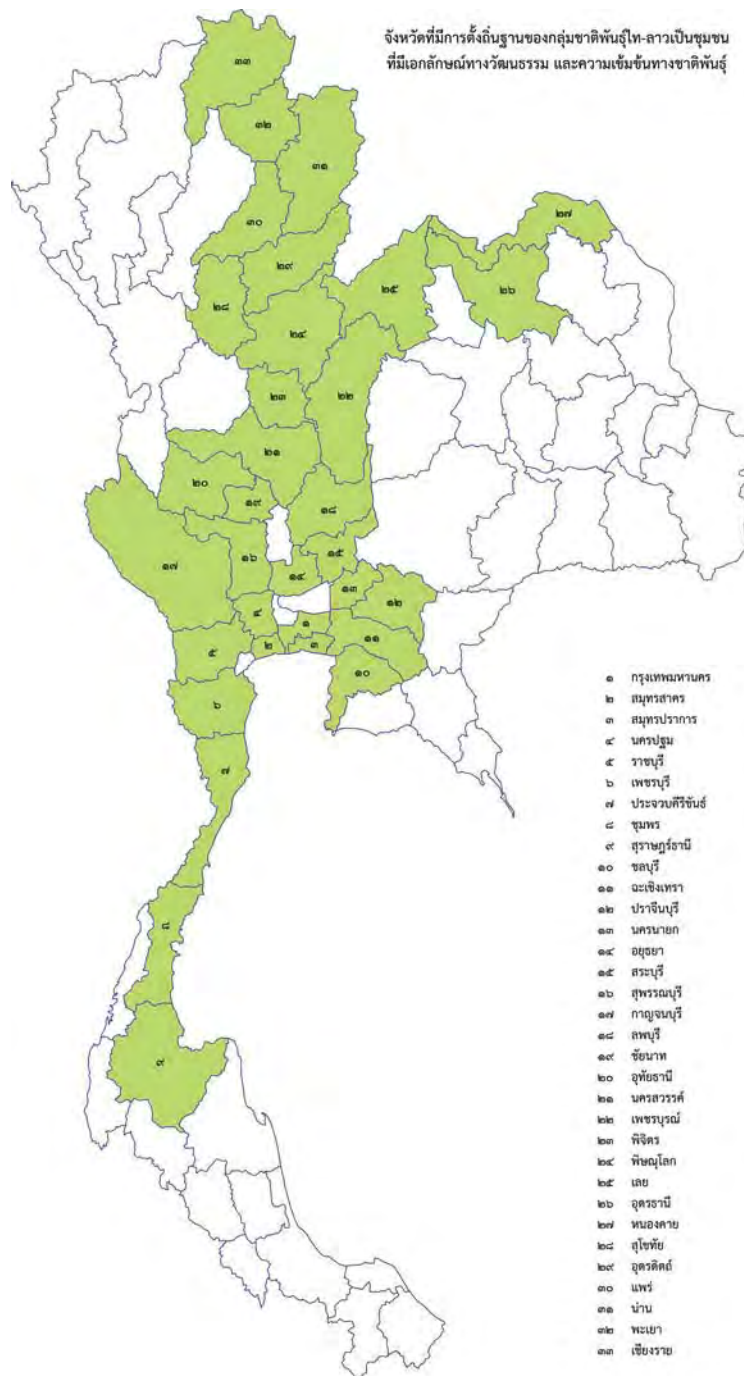
การเคลื่อนย้ายถิ่นฐานจากพื้นที่ที่ถูกกำหนดให้ตั้งถิ่นฐาน แต่ทว่าพื้นที่ดังกล่าวไม่เหมาะสมสำหรับการอยู่อาศัยและการดำเนินชีวิต จึงมีการขยายตัวและการแสวงหาที่ทำกินใหม่ของชุมชนชาติพันธุ์ไท-ลาวต่างๆ หากแต่กรณีศึกษาของชุมชนไทดำเมืองเพชรบุรีเป็นกรณีศึกษาที่ชัดเจนที่สุด เนื่องจากกลุ่มไทดำถูกกำหนดให้มีการตั้งถิ่นฐานเฉพาะในเมืองเพชรบุรี และเมื่อมีการกวาดต้อนประชากรกลุ่มใหม่เข้ามา ก็จะทำให้มาตั้งถิ่นฐานรวมกับกลุ่มเก่าที่เมืองเพชรบุรีเท่านั้น แต่ต่อมาก็มีการขยายตัวและย้ายถิ่นฐานกระจายตัวไปยังพื้นที่ต่างๆ ทั้ง ที่อ.บางเลน จ.นครปฐม, อ.อู่ทอง จ.สุพรรณบุรี, จ.นครสวรรค์, จ.พิจิตร และอ.บ้านนาป่าหนาด จ.เลย จึงทำให้มีผู้สันนิษฐานว่าชาวไทดำเหล่านี้ต้องการเคลื่อนย้ายกลับไปยังถิ่นฐานเดิมของตนที่เดียนเบียนฟู แต่อย่างไรก็ตาม มูลเหตุหลักอีกประการหนึ่งคือการแสวงหาที่ทำกินใหม่เพื่อการขยายตัวของชุมชนก็เป็นปัจจัยสำคัญ ดังปรากฏว่ามีการเคลื่อนย้ายลงไปตั้งถิ่นฐานที่ อ.บางสะพาน จ.ประจวบคีรีขันธ์, อ.นาสาร จ.สุราษฎร์ธานี, จ.ชุมพรด้วย

ตารางที่ 2-2 แสดงข้อมูลเมือง (จังหวัด) และหมู่บ้านที่มีการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาวอย่างเข้มข้น

จังหวัด	หมู่บ้าน	กลุ่มชาติพันธุ์
กรุงเทพ	บ.ลาว, บ.บางยี่ขัน	ลาวพวน
กาญจนบุรี	บ.พนมทวน	ลาวพวน
	บ.หลุมรัง, บ.ยางสูง, บ.บ่อพลอย, บ.วังกาบ, บ.เขาคุคี, บ.ตลาดเขต, บ.เบญจพาส, บ.ลำพญา, บ.แหลมทอง, บ.หนองขโมย, บ.ลาดหมอสอ, บ.ห้วยยาง, บ.วังกะโล้, บ.สระจันทร์ทอง, บ.หนองบัวหึง	ไทดำ
ฉะเชิงเทรา	บ.วัดโบสถ์, บ.วัดหลวง	ลาวนครพนม
	บ.เมืองกลาย, บ.เมืองแมด, บ.หนองปรือน้อย, บ.หนองเค็ด, บ.หนองรี, บ.เซียงใต้, บ.หนองยาว, บ.หนองป่าตอง, บ.นาเหล่าน้ำ, บ.นาเหล่านก, บ.จอมศรี, บ.เตาเหล็ก, บ.มหาเจดีย์, บ.ราชฮ้าง, บ.ซ่อง, บ.จอมมณี, บ.โพธิ์ใหญ่, บ.ค้อ, บ.แสง, บ.ท่าสาร, บ.โคกหัวข้าว, บ.หัวกระสังข์, บ.ท่าเหล่า, บ.เมืองเก่า, บ.แรน, บ.ท่อม, บ.หอ, บ.โรง	ลาวพวน
ชัยนาท	บ.หนองมะโมง, บ.เนินขาม, บ.กุตจอก, บ.หนองยาง	ลาวครั่ง
ชุมพร	บ.รอนรวบ	ไทดำ
ชลบุรี	บ.พนัสนิคม	ลาวพวน
	บ.พนัสนิคม	ลาวเวียง
เชียงราย	บ.ป่าสักน้อย, บ.ศรีดอนมูล, บ.ศรีดอนชัย, บ.ป่าก่อ	ลาวพวน
นครนายก	บ.หนองหัวลิงนอก, บ.คลองคล้า, บ.โคกกะชาย, บ.หนองหัวลิงใน, บ.หนองแสง, บ.หินแร่, บ.โพธิ์ศรี, บ.สันป่าตั่ง, บ.บุงเข้, บ.เหล่าเดิน, บ.ชุมข้าว, บ.กลางโสภา, บ.คลองคล้า, บ.คลองตะเคียน, บ.ท่าแดง, บ.ฝั้คลอง, บ.ใหม่, บ.เกาะคา, บ.สี่เสียด, บ.สะแกชิง, บ.นา, บ.เกาะกาบ, บ.แหมโค้ง, บ.เกาะโพธิ์, บ.เกาะหวาย, บ.ท่าเรือ, บ.ช่องพลี, บ.เขาพระ, บ.สาริกา	ลาวพวน
นครปฐม	บ.หัวถนน, บ.เกาะแรด, บ.ดอนขมิ้น, บ.ดอนยอ, บ.ดอนทอง, บ.บ่อน้ำจืด, บ.ไผ่หูช้าง, บ.ดอนมะกอก, บ.หนองไฮ, บ.หนองหมู, บ.แหลมกระเจา, บ.หนองเทียม, บ.สระ, บ.หัวบัวจุก, บ.ไผ่สงคราม, บ.ไผ่ค้อย, บ.ไผ่คอกเนื้อ, บ.ไผ่เถื่อน, บ.ไผ่โน, บ.ฟากราง, บ.เกาะเล็ก, บ.ลำพญา, บ.สระกระเทียม, บ.ดอนขนาก, บ.สะแกราย	ไทดำ
นครสวรรค์	บ.เก้าเลี้ยว, บ.ทับตะโก	ไทดำ
น่าน	บ.ฝายมูล, บ.หลับมีนพวน	ลาวพวน
ประจวบคีรีขันธ์	บ. ตาลเจ็ดยอด, บ.หนองประดู่	ไทดำ
ปราจีนบุรี	บ.คลองโสม, บ.หนองแฟม, บ.หนองทุ่งน้อย, บ.หนองสี่เสียด, บ.หัวไผ่, บ.ต้นตาล, บ.หนองตานาก, บ.ละเบาไผ่, บ.ปรือหวาย, บ.หนอง	ลาวพวน

	ปรือน้อย, บ.หนองปรือใหญ่, บ.หนองบัวหมู, บ.ชัยมงคล, บ.ดงไค้, บ.ดงกระทงยาม, บ.สระ มะนาว, บ.โพนไซ, บ.หัวนา, บ.โพนกระเบา, บ.หัวหว่า (โพนตูม), บ.เกาะสมอ (โพนไทร), บ.ดอนสับฟาก, บ.หาย โคก (ดอนผักเน่า), บ.หัวซา	
พะเยา	บ.ห้วยก้าน	ลาวพวน
แพร่	บ.บ.ทุ่งโฮ้ง	ลาวพวน
พิจิตร	บ.หนองหยาน, บ.หลุมปลาไหล, บ.หนองโสน, บ.เนินยาว, บ.ทุ่งโพธิ์ , บ.หนองพงษ์, บ.หนองแก, บ.ไต้หวัน, บ.ป่าแดง, บ.เขาหัวล้าน, บ.ห้วยหลบ, บ.เขาทราย, บ.เขาเจ็ดลูก, บ.บางลายเหนือ, บ.บึงนาราง, บ.บางลายใต้, บ.ทับ คล้อ, บ.บางมูลนาค	ลาวพวน
	บ.ดอนโก, บ.เสือเหลือง	ไทดำ
พิษณุโลก	อ.วชิรบำรุง, อ.เมืองฯ	ไทดำ
เพชรบุรี	บ.ท่ายาง, บ.หนองปลาไหล	ลาวพวน
	บ.ทับคา, บ.เขาย้อย, บ.ป่าตาล, บ.เขาแร้ง, บ.หนองจิก, บ.หนอง กระพ้อ, บ.ท่าช้าง, บ.ท่าลาว, บ.วังตะโก, บ.เวียงคอก, บ.แม่ ประจันต์, บ.หนองปรัง, บ.เขากระโจม, บ.ดอนทราย, บ.หนองชุมพล, บ.หนองประดู่, บ.หนองกระพ้อ, บ.หนองซอ, บ.หัวเขาจีน, บ.กรวย	ไทดำ
เพชรบูรณ์	บ.หล่มสัก, บ.หล่มเก่า	ลาวหลวงพระ บาง
	บ.ดงขุย, บ.สระกรวด, บ.หนองไผ่	ลาวพวน
ราชบุรี	บ.วังมะนาว, ตลาดควาย, บ.ดอนคลัง, บ.โคกตบเปิด, บ.ดอนคา, บ. บัวงาม, บ.ตากแดด, บ.ดอนพรม, บ.ภูเขาทอง	ไทดำ
	บ.นาหนอง, บ.ดอนแร่, บ.ห้วยไผ่, บ.ดอนตะโก, บ.หินกอง, บ. อ่างทอง, บ.เจดีย์หัก, บ.ไร่, บ.ซาด, บ.ดอนตัน, บ.ห้วย, บ.ดอนกอก, บ.หนองสระ, บ.หนองโป่ง, บ.รางบัว, บ.หนองโพ, บ.บ้านหนอง มะตูม, บ.หนองปลาหมอ, บ.บ่อเจ๊ก, บ.หัวโป่ง, บ.เขาซูลง, บ.หนอง กบ, บ.หลวง, บ.บางกระโด, บ.ดอนกระเบื้อง, บ.นาคอก, บ.หนอง โก, บ.อ่างหิน, บ.หนองนกกระเรียน, บ.รางบัว, บ.รางอาว, บ.ซำ ใหญ่, บ.ทุ่งกว้าง, บ.นาสมอ, บ.หนองกระเรียน, บ.หนองสินวล, บ. บ้านโป่ง, บ.ทุ่งหลวง, บ.เขาหลักไก่อ, บ.พุกาย, บ.หนองบัว, บ.หนองปากทาง, บ.บ้านห้วย, บ.ยางโทน, บ.ท่าเคย, บ.นาขุนแสน, บ.ซำหนองหมี่, บ.นาไร่เดียว, บ.หนองกลางเนิน, บ.หนองขาม, บ.หนองมะค่า, บ.ซำป่าห้วย, บ. ทุ่งแหลม	ลาวพุงดำ หรือไทยวน
	บ.ลูกแก, บ.เขาแร้ง, บ.บ่อมะกรูด, บ.เก่า, บ.ซ้อง, บ.สิงห์, บ.กำแพงเหนือ, บ.เลือก, บ.กำแพงใต้, บ.น้ำหัก, บ.วัดโบสถ์	ลาวเวียง

	, บ.ดอนกลาง, บ.หนองรี, บ.หนองเต่าดำ, บ.ขนุน, บ.หนองกลาง ด่าน, บ.เตาเหล็ก, บ.หุบเกล้า, บ.บางลาน, บ.ดอนทราย, บ.กรับใหญ่ , บ.อ้ออเขียว, บ.หนองประทุน, บ.หนองโรง, บ.รางพลับ, บ.หนอง ปลาตุก, บ.ปลักแรด, บ.หนองอ้อ, บ.ดอนเสลา, บ.ฆ้องน้อย, บ.เขา แร้ง, บ.เกาะ, บ.นาสมอ	
ลพบุรี	บ.โคกสำโรง, บ.วังกระโดน, บ.เพนียด, บ.สะแกราบ, บ.หินปัก, บ. ทราย, บ.เช่า, บ.กลาง, บ.สว่างอารมณ์, บ.ราษฎร์ธานี, บ.โบสถ์, บ. โพหนอง, บ.เชียงงา, บ.หัวเขา, บ.สายห้วยแก้ว, บ.กล้วย, บ.ทราย, บ.มะขามเอน, บ.สำโรง, บ.บางกระพี้, บ.สะเตย, บ.เนินยาว, บ. หนองหอย, บ.โคกกระเทียม, บ.ถนนใหญ่, บ.ถนนแค	ลาวพวน
	บ.หนองเมือง, บ.ธวัช, บ.ห้วยขมิ้น, บ.ห้วยพุด, บ.เขาพระราม, บ. กกโก	ลาวเวียง
เลย	บ.นาป่าหนาด	ไทดำ
สมุทรปราการ	บ.ปากน้ำ	ลาวนครพนม
สมุทรสาคร	บ.หนองสองห้อง	ไทดำ
สระบุรี	บ.ไก่อ้อ, บ.กระเปื้อง, บ.ท่าทราย, บ.ท่าเรือ, บ.เสาไห้	ลาวเวียง
	บ.ขอนแก่น, บ้านเสาไห้	ลาวพุงดำ หรือไทยวน
	บ.ตาลเดี่ยว, บ.หาดเสี้ยว, บ.ดอนพุท, บ.วิหารแดง, บ.หนองโดน	ลาวพวน
สุโขทัย	บ.คลองมะพลับ, บ.บ้านวังน้ำขาว, บ.หาดเสี้ยว, บ.หาดสูง, บ.ใหม่, บ.ป่าไผ่, บ.แม่ราก	ลาวพวน
สุพรรณบุรี	บ.สระยายโสม, บ.ดอนมะเกลือ, บ.ดอนบ่อ, บ.ดอนไฟไหม้, บ.ยาง, บ.ดอน, บ.อินทร์นาน, บ.โคกสำโรง, บ.คนที, บ.สระ, บ.บางกุ้ง, บ.บางหมั่น, บ.ไผ่แปลกแม่, บ.ไผ่ช้าง เล่น, บ.ดอนมะนาว, บ.หนองนา, บ.หนองไธ้, บ.โขง	ไทดำ
	บ.ไผ่เดี่ยว, บ.ท่าตลาด, บ.วัดโบสถ์, บ.ตะลุ่มบ้านหมี่, บ.ดอนขาด, บ.ดอนยอ, บ.สุด, บ.ไผ่ลูกนก, บ.โพธิ์ศรี, บ.โพธิ์ตะควน, บ.หมี่แม่น้ำ , บ.วัดกกม่วง, บ.วัดทุ่งอุทุมพร, บ.ด่านเหนือ, บ.ด่านใต้, บ.ดอน ไข่เต่า, บ.แก้ง, บ.หมี่, บ.ลานคา, บ.โคกโพธิ์, บ.สะแกยางหมู, บ. สะแก, บ.รางบัว, บ.ไผ่เดี่ยว, บ.ท่าตลาด, บ.หนามแดง	ลาวพวน
สุราษฎร์ธานี	บ.นาสาร, บ.สลกตู	ไทดำ
อยุธยา	บ.ท่างาม, บ.อรัญญิก, บ.กล้วย, บ.ศาลาลอย, บ.คลองท่อ, บ.จำปา, บ.ไผ่หนอง, บ.ต้นโพธิ์	ลาวเวียง
อุทัยธานี	บ.ทัพคล้าย, บ.ทัพหลวง	ลาวพวน
อุดรธานี	บ.เชียง, บ.ผือ	ลาวพวน
อุดรดิตถ์	บ.ท่าปลา, บ.ปากท่า, บ.จันทาม, บ.ลับแล, บ.มาบปลาเค้า, บ.นาขุม	ลาวพวน

รูป 2-18 : แผนที่แสดงจังหวัดที่มีการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาวเป็นชุมชนที่มีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม และความเข้มข้นทางวัฒนธรรม

จากข้อมูลในตารางที่นำเสนอข้างต้น จะเห็นว่า การตั้งถิ่นฐานรวมกันเป็นหมู่บ้านที่มีความเข้มข้นของกลุ่มชาติพันธุ์สูงส่วนใหญ่มีการตั้งถิ่นฐานอยู่แถบที่ราบลุ่มภาคกลาง พบการตั้งถิ่นฐานรวมกันของกลุ่มชาติพันธุ์อย่างเข้มข้นในภูมิภาคอื่นๆ น้อยชุมชน ในที่นี้จึงสันนิษฐานว่า มีมูลเหตุหลักมาจาก 2 ปัจจัยหลัก คือ

ปัจจัยภายนอกอันสืบเนื่องมาจากการบริหารราชการแผ่นดินที่มองเห็นประชาชนเป็นทรัพยากรแรงงานที่สำคัญของราชอาณาจักร การกวาดต้อนเชลยสงคราม และผู้คนลงมาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ภาคกลางจึงเป็นการเพิ่มพูนปัจจัยในการผลิต การให้ตั้งชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์รวมกันจึงเป็นการง่ายที่จะควบคุม กล่าวคือ ทางกรมโยธาธิการให้ขุนนางลาวปกครองชาวลาด้วยตนเอง (บังอร ปิยะพันธุ์. 2529: 104.) เพราะฉะนั้น การตั้งถิ่นฐานร่วมกันของกลุ่มชาติพันธุ์จึงมีประโยชน์ต่อการสื่อสาร และการปกครองเพื่อความสงบเรียบร้อย

สำหรับปัจจัยภายใน จะเห็นว่าการเคลื่อนย้ายถิ่นฐานด้วยสาเหตุของการถูกกวาดต้อนมาในฐานะของเชลยสงคราม ทำให้กลุ่มชนชาติพันธุ์ต้องจำยอมเคลื่อนย้ายจากดินแดนต้นกำเนิดที่ตนผูกพัน มาตั้งถิ่นฐานยังดินแดนที่ตนไม่คุ้นชินกับบริบทแวดล้อมใหม่ การตั้งถิ่นฐานรวมกันเป็นหมู่บ้านของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ยังเป็นการช่วยสร้างความอบอุ่นใจในการดำเนินชีวิตท่ามกลางสภาพแวดล้อมที่ไม่คุ้นชิน รวมไปถึงยังเป็นการรวมตัวกันขึ้นเพื่อธำรงรักษาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมด้านต่างๆ ทั้งภาษาพูด พิธีกรรมในการดำเนินชีวิต ดังปรากฏวัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์ และมีความเข้มแข็งอย่างยิ่งในชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งหลาย ทั้งกลุ่มไทดำ ลาวพวน เป็นต้น

นอกจากนี้ สาเหตุของการที่มีการตั้งถิ่นฐานร่วมกันเป็นชุมชนชาติพันธุ์ที่มีความเข้มข้นในภาคอื่นๆ น้อย อาจมีสาเหตุมาจาก การกวาดต้อนผู้คนลงมาตั้งถิ่นฐานนั้นได้มุ่งมาสู่พื้นที่ภาคกลางโดยตรงจึงทำให้ปรากฏความเข้มข้นของการตั้งถิ่นฐานอยู่ในภาคกลางมาก แต่อย่างไรก็ตามเมื่อศึกษาประวัติศาสตร์ในชั้นหลังที่เกิดเหตุการณ์ระส่ำระสายในประเทศเพื่อนบ้านอันเป็นเหตุให้มีการอพยพย้ายถิ่นด้วยความสมัครใจเข้ามายังพื้นที่ประเทศไทยบ้าง แต่เมื่อมีการตั้งถิ่นฐานในภูมิภาคอื่นๆ โดยเฉพาะภาคเหนือ และภาคอีสานซึ่งมีประชากรหลักของพื้นที่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาวเช่นเดียวกัน ในการนี้จึงอาจเป็นเหตุให้มีการตั้งถิ่นฐานแทรกตัวอยู่กับชุมชนดั้งเดิม ทำให้เกิดชุมชนการตั้งถิ่นฐานรวมตัวกันของกลุ่มชาติพันธุ์ที่เข้มข้นจำนวนน้อยกว่าที่พบในภาคกลาง

ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของชุมชนชาติพันธุ์ไท-ลาวในลุ่มน้ำภาคกลาง

ชุมชนชนชาติพันธุ์ไท-ลาวที่ตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ต่างๆในลุ่มน้ำภาคกลาง อันได้แก่ชุมชนไทดำหรือลาวโซ่ง, ชุมชนลาวพวน, ชุมชนลาวครั่ง, ชุมชนลาวเวียง ซึ่งกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาวที่ถูกกวาดต้อนมานี้จะถูกจัดแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ (บังอร ปิยะพันธุ์. 2529: 128-147)

ส่วนที่ 1 จัดเป็น **“เลกสม”** ของมูลนายที่พระราชทานให้แก่แม่ทัพนายกองที่มีความดีความชอบ บางส่วนแบ่งเป็น **“เลกพระโยมสงฆ์”** พระราชทานแก่วัดหลวงให้เป็นผู้ดูแล และเป็นแรงงานในวัด

ส่วนที่ 2 คือ พระราชทานไปยังเมืองต่างๆ จัดเป็น **“ไพร่หลวง”** หรือ **“เลกหลวง”** ซึ่งแบ่งออกเป็นกองๆ เรียก **“กองลาว”** โดยแบ่งเป็นประเภทต่างๆ ดังนี้ **“เลกลาวคองเมือง”** หมายถึง กองลาวที่ประจำการเป็นกำลังอยู่ตามเมือง โดยจะต้องเข้ามาทำงานให้เมืองนั้นๆ ปีละ 4 เดือน **“เลกลาวเข้าเดือน”** หมายถึง กองลาวที่มีสังกัดเป็นไพร่หลวงโดยรัฐเรียกเกณฑ์มาทำงานให้เดือนเว้นเดือน โดยทำงานในเมืองที่ตนอาศัย หรือถูกเรียกเข้ามาทำงานในเมืองหลวง **“เลกลาวกองด่าน”** ทำหน้าที่เป็นกอง

ลาดตระเวนตรวจตราเขตแดนระหว่างเอง และระหว่างพระราชอาณาจักร และ “เลกลาวกองนอก” เป็นชาวลาวที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ตามเมืองต่างๆ และทำหน้าที่ส่งส่วยให้แก่รัฐ ซึ่งกลุ่มเลกลาวกองนอกเหล่านี้ที่เป็นส่วนสำคัญของระบบเศรษฐกิจของภาคกลางในอดีต

สำหรับเลกลาวกองนอก แบ่งออกเป็น “เลกลาวกองโค” คือ ชาวลาวที่เมืองสระบุรี และราชบุรีที่ทำหน้าที่จัดหาโคสำหรับใช้ในราชการ รวมทั้งจัดหาหนังโคมาใช้สำหรับทำกลองในพระราชพิธี “เลกลาวกองช้าง” คือ ชาวลาวที่เมืองราชบุรี และลพบุรีมีหน้าที่จัดหาช้างสำหรับใช้ในราชการ “เลกลาวกองนา” เป็นชาวลาวที่มีหน้าที่ทำนาสังกัดกรมมหาดไทยตามหัวเมือง และกรุงเทพฯ “เลกลาวกองส่วย” ชาวลาวที่ทำหน้าที่ส่งส่วยให้แก่รัฐเป็นรายปี กระจายตัวตามหัวเมืองต่างๆ สำหรับข้าวของที่ต้องส่งส่วยให้แก่รัฐได้แก่ ผลแร่⁷ น้ำรัก กระวาน⁸ เสาไม้ ทอง ดีบุก กระเบื้อง ไม้ฝาง⁹

ชุมชนชาวลาว ในแต่ละเมืองถูกจัดแบ่งหน้าที่ในการจัดหาส่วยเพื่อส่งแก่รัฐที่แตกต่างกันตามแต่ละท้องที่ บนเงื่อนไขของทรัพยากรธรรมชาติ และสภาพแวดล้อมของแต่ละท้องที่จะเอื้ออำนวย กล่าวคือ เลกลาวกองส่วยที่ตั้งชุมชนใน “สุพรรณบุรี” ส่วยน้ำรัก กระวาน ดีบุก และแร่, เลกลาวกองส่วย “สระบุรี” ส่วยแร่, เลกลาวกองส่วย “ราชบุรี” ส่วยไม้ฝาง และเสาไม้, เลกลาวกองส่วย “นครนายก” ส่วยแร่, เลกลาวกองส่วย “ฉะเชิงเทรา” ส่วยแร่ และทองคำ, เลกลาวกองส่วย “เพชรบุรี” ส่วยดีบุก และเสาไม้, เลกลาวกองส่วย “กรุงเก่า (อยุธยา)” ส่วยกระเบื้อง, เลกลาวกองส่วย “นครชัยศรี (นครปฐม)” ส่วยแร่, เลกลาวกองส่วย “กาญจนบุรี” ส่วยดีบุก, ฝาง ทองคำ และเสาไม้, เลกลาวกองส่วย “พนมสารคาม” ส่วยทองคำ

ดังจะเห็นได้ว่า ชุมชนลาวที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในเมืองที่มีภูมิประเทศเป็นภูเขาซึ่งเป็นป่าไม้ และแหล่งแร่ธาตุจะถูกเกณฑ์ให้ส่งส่วยเป็นของป่า เช่น เสาไม้เพื่อนำมาใช้สร้างวัดวาอาราม และอาคารเฉพาะกิจ เช่น พระเมรุ เป็นต้น สำหรับไม้ฝางใช้เป็นเครื่องยาเป็นสินค้าออกที่สำคัญ สำหรับดีบุก และทองคำเป็นแร่ธาตุที่มีค่า และมีบางพื้นที่ที่ถูกเกณฑ์ส่วยที่ไม่พบการเกณฑ์ในท้องที่อื่น เช่น สุพรรณบุรี ที่ให้ส่งส่วยเป็นน้ำรักที่เป็นยางของต้นรักซึ่งเป็นไม้ยืนต้นในป่าเบญจพรรณ อยุธยาให้ส่งส่วยเป็นกระเบื้องซึ่งเป็นวัสดุก่อสร้างที่สำคัญต่อการสร้างอาคารศาสนสถานซึ่งอยุธยามีแหล่งดินเหนียวที่มีคุณภาพสูงต่อการผลิตอิฐและกระเบื้อง ส่วนแร่ซึ่งเป็นต้นไม้ตระกูลเดียวกับขิงที่สามารถปลูกได้ทั่วไป ดังจะเห็นว่า ชุมชนชาวลาวในภาคกลางนอกจากมีทำกสิกรรมปลูกข้าว แล้วคงมีการเก็บแร่เพื่อส่งส่วยอีกด้วย

รูป 2-19 : แผนภูมิแสดงโครงสร้างระบบสังคม และหน้าที่ในชุมชนลาวสมัยต้นรัตนโกสินทร์
ปรับปรุงจาก: บังอร ปิยะพันธุ์. ประวัติศาสตร์ของชุมชนชาวลาวในหัวเมืองชั้นในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น. กรุงเทพฯ: บัณฑิต
วิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร. 2529. หน้า 128-147.

สรุป

จากการศึกษาเรื่อง “ภูมิหลังการตั้งถิ่นฐานกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว และการเคลื่อนย้ายสู่ประเทศไทย” ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาในชุดโครงการวิจัยศาสตราจารย์วิจัยดีเด่น ศาสตราจารย์ อรศิริ ปาณินท์ หัวข้อ “การศึกษาแบบองค์รวมของการปรับตัวในบริบทใหญ่ที่แตกต่างของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาวในพื้นที่ลุ่มน้ำภาคกลางของประเทศไทย (Holistic Study for the Adaptability in the Different Context of Tai-Lao Ethnic in the Central Region Basin of Thailand)”

ซึ่งการศึกษานี้ได้ศึกษาข้อมูลเอกสารด้านประวัติศาสตร์ร่วมกับการศึกษาภาคสนามเพื่อศึกษาข้อมูลในประเด็นด้านภูมิศาสตร์ พบว่า กระบวนการเคลื่อนย้ายของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาวจากมาสู่ลุ่มน้ำภาคกลางของไทยในประวัติศาสตร์นั้น มิได้เป็นไปด้วยความยินยอมพร้อมใจ หากแต่เป็นผลกระทบที่เกิดขึ้นจากสงครามขยายอำนาจของสยาม ทั้งในประเด็นที่ไม่ต้องการให้ศูนย์กลางอำนาจเดิมตั้งตัวขึ้นได้ และกลับมาท้าทายอำนาจจากส่วนกลาง ดังเช่นกรณีของเมืองเวียงจันทน์ และไม่ต้องการให้เป็นฐานกำลังทางทหาร และแรงงานให้อาณาจักรชั่วคราวข้าม ดังกรณีของการกวาดต้อนชาวลาวพวนจากเชียงขวาง และชาวไทดำจากเดียนเบียนฟู สำหรับการผลิตผลทางการเกษตร และการผลิตต่างๆที่เกิดขึ้นหลังจากมีการตั้งถิ่นฐานในลุ่มแม่น้ำภาคกลางเป็นผลพลอยได้ที่สำคัญที่ส่งผลต่อระบบโครงสร้างทางเศรษฐกิจ และสังคมสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นอย่างมาก

นอกจากนี้ยังพบว่า การตั้งถิ่นฐานร่วมกันเป็นชุมชนที่มีความเข้มข้นทางชาติพันธุ์สูงของกลุ่มไทดำ ไทยวน ลาวพวน ลาวเวียง ลาวครั่ง ในพื้นที่ลุ่มน้ำภาคกลาง ในช่วงต้นเกิดจากการกำหนดพื้นที่สำหรับการตั้งถิ่นฐานโดยมุลนาย กลุ่มชาติพันธุ์ที่เคลื่อนย้ายมาไม่มีโอกาสเลือกพื้นที่เพื่อก่อตั้งถิ่นฐานได้เองจากการศึกษาภาคสนามพบว่า ถิ่นฐานดั้งเดิมของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว ในประเทศลาวและเวียตนามนั้นมีสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และระบบนิเวศวิทยาที่แตกต่างจากถิ่นฐานใหม่โดยสิ้นเชิง ทำให้เมื่อเข้ามา

ตั้งถิ่นฐานยังแผ่นดินที่ไม่คุ้นเคยจึงต้องมีการปรับตัวในระบบการดำเนินชีวิตแบบใหม่ หากแต่การมาตั้งถิ่นฐานยังพื้นที่ที่ไม่คุ้นเคยกลับทำให้เกิดความแน่นแฟ้น ของความสัมพันธ์กันในชุมชน และกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน จนเกิดเป็นเครือข่ายในการธำรงรักษาวัฒนธรรม ประเพณี และภาษาที่น่าสนใจอย่างยิ่ง

การเข้ามาตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาวยังลุ่มน้ำภาคกลางของไทยทำให้มีการปรับตัวของโครงสร้างทางเศรษฐกิจ และสังคมครั้งใหญ่ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น และส่งอิทธิพลเป็นรากฐาน ต่อเนื่องมาจนกระทั่งปัจจุบัน แต่ณ วันนี้ กระแสของการเปลี่ยนแปลงที่อิงอาศัยกับเทคโนโลยี และทุนนิยมที่แทรกตัวเข้าไปยังทุกหัวระแหงในปัจจุบัน ได้เป็นปัจจัยแวดล้อมใหม่ที่ทำให้ชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาวในภาคกลางต้องเกิดการปรับกระบวนการทัศน์ในการดำรงชีวิตครั้งใหญ่อีกครั้งหนึ่ง

เชิงอรรถบทที่ 2

- ¹ แนวคิดดังกล่าวอาจมีผลมาจากแนวคิดทางสังคมนิยมที่จะให้โครงสร้างทางสังคมมีความเท่าเทียมกัน โดยไม่แบ่งกลุ่มในลักษณะที่มีความเหลื่อมล้ำกัน จึงส่งผลให้มีนโยบายในการให้ความเสมอภาคของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์อย่างเท่าเทียมกัน ดังที่กล่าวว่า “...คำแนะนำของประธานไกสอน พมวิหาน ที่ว่าไม่ให้เรียกสามชนชาติ และก็ไม่ให้เรียกสามชนเผ่าใหญ่ คือ ลาวลุ่ม ลาวเทิง และลาวสูง ให้เรียกว่าชาวลาวอันเดียว แต่ประกอบด้วยหลายชนเผ่า หมายถึงทุกๆชนเผ่าที่อยู่ใน วงศ์ฌาญติแห่งชาตลาวใครๆก็คือชนเผ่าเหมือนกัน ต่างกันแต่ว่าชนเผ่าที่มีจำนวนพลเมืองน้อย หรือชนเผ่าที่มี จำนวนพลเมืองมากเท่านั้น” กมชนเผ่า. บันดาชนเผ่าใน สปป.ลาว (The Ethnic Groups in Lao P.D.R.), เวียง จัน: โรงพิมพ์มหาตุลาต. 2008. หน้า น.
- ² การจำแนกกลุ่มตระกูลภาษาโดยกำหนดเป็น “*กลุ่มตระกูลภาษาลาว-ไต (Lao-Tai Language Family)*” นั้นคง เป็นผลมาจากแนวความคิดเรื่องชาตินิยมลาวที่กำลังเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการสร้างชาตินิยมในปัจจุบัน ดังจะเห็น ว่าได้ปฏิเสธการเรียกชื่อกลุ่มตระกูลภาษาตามระบบสากลซึ่งเรียกว่า “*ตระกูลภาษาไท-กะได (Tai-Kadai Language Family)*” แต่อันที่จริงแล้ว แนวความคิดเรื่องการสร้าง “*ความเป็นลาว (Laoness)*” ด้วยการสร้าง “*อัตลักษณ์ลาว (Lao Identity)*” เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นมาตั้งแต่สมัยการขยายอำนาจของฝรั่งเศสในอินโดจีน ภายใต้ แผนปฏิบัติการชื่อ “*โครงการปฏิรูปลาวเพื่อฟื้นฟูชาติ*” โดยมีเป้าหมายหลัก 2 ประการ คือ การต้องการสร้างอัต ลักษณ์ลาว แต่ไม่ใช่เพื่อลาวเอง หากแต่ต้องการรวมลาวเข้าในสหพันธอินโดจีน และเป้าหมายที่สอง คือ การต่อต้าน ลัทธิไทยเป็นใหญ่ (Pan-Thai) ของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ดูเพิ่มเติมใน บัวไข เพ็งพระจันทร์. “*การฟื้นฟูวัฒนธรรมใน ลานลาวในยุคอาณานิคมฝรั่งเศส*”, วารสารสังคมมนุษย์โขง. ปีที่ 4 ฉบับที่ 3 กันยายน-ธันวาคม 2551.
- ³ ดังพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ในประเด็นเรื่องการกวาดต้อนครัวลาวพวน ความว่า “*เมือง พวนเป็นเมืองใหญ่กว่าเมืองหัวพันทั้งหก อ้ายญวนมาจัดแจงแต่งตั้งบ้านเมืองผูกพันเอาเป็นสนธิ มีกองทัพอ้ายญวนมา รักษาบ้านเมืองอยู่ อ้ายญวนหมายจะเอาเมืองพวนเป็นเมืองหน้าด่านทางเสบียงอาหาร...*” จาก “*จดหมายเหตุรัชกาล ที่ 3. เลขที่ 1. ร่างตราเจ้าพระยาจักรีตอบเรื่องส่งครัวเมืองพวน เมืองเวียงจันทน์*”, จ.ศ. 1199 (พ.ศ. 2380) หอ จดหมายเหตุแห่งชาติ, กรมศิลปากร.
- ⁴ มีการศึกษาค้นคว้าถึงปฏิสัมพันธ์ของมิติด้านต่างๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับพรมแดนและชาติพันธุ์ที่น่าสนใจ ดูเพิ่มเติมใน Frederik Barth. *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Cultural Difference*. Boston: Little Brown. 1969.
- ⁵ ควอริช เวลส์ (แต่ง), กาญจนา สมเกียรติกุล และยุพา ชมจันทร์ (แปล). *การปกครองและการบริหารของไทยสมัย โบราณ*. กรุงเทพฯ: โครงการตำราสังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์, 2519. หน้า 98.
- ⁶ “*จดหมายเหตุรัชกาลที่ 1. เลขที่ 7ก. สำเนาศุภอักษรเมืองเวียงจันทน์เกี่ยวกับข้อราชการเมืองเวียงจันทน์*”, จ.ศ. 1144 (พ.ศ. 2325). หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, กรมศิลปากร. และ “*จดหมายเหตุรัชกาลที่ 1. เลขที่ 2. พระราชสาส์นถึง ญวนว่าด้วยการทัพเมืองเวียงจันทน์*”, จ.ศ. 1156 (พ.ศ. 2337) หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, กรมศิลปากร.
- ⁷ “*เร่ว*” ชื่อวิทยาศาสตร์: *Amomum xanthioides* Wall. ชื่อสามัญ: Bustard cardamom, Tavoy cardamom. วงศ์: Zingiberaceae. ชื่อภาษาถิ่น: หมากแห้ง(สระบุรี) หมากเนิง(อีสาน) มะอี หมากอี มะหมากอี(เชียงใหม่) หมอ เนง(ชัยภูมิ). เป็นพืชล้มลุก มีเหง้าในดิน เป็นพืชสกุลเดียวกับกระวาน ข่า ขิง ใบมีลักษณะยาวเรียวแหลมและห้อยโค้ง ลง ก้านใบมีขนาดสั้น ออกดอกเป็นช่อจากยอดที่แทงขึ้นมาจากเหง้า ดอกมีสีขาวก้านช่อดอกสั้น ผลมีขนสีแดงปกคลุม เมล็ดมีสีน้ำตาล เร่วมีหลายชนิด เช่น เร่วหอม เร่วข่า เร่วกอ ซึ่งเร่วเหล่านี้มีลักษณะต้นแตกต่างกันไป.
- ⁸ “*กระวาน*” ชื่อวิทยาศาสตร์: *Amomum krevanh* Pierre ชื่อสามัญ: Siam Cardamom, Best Cardamom, Clustered Cardamom, Camphor Seed วงศ์: Zingiberaceae เป็นไม้ล้มลุก มีเหง้า สูงประมาณ 2 เมตร กาบใบ หุ้มซ้อนกันทำให้ดูคล้ายลำต้น ใบเดี่ยวแคบยาว รูปขอบขนาน ยาว 15-25 ซม. ปลายใบแหลม ช่อดอกออกจากเหง้าชู ขึ้นมาเหนือพื้นดิน รูปทรงกระบอก ยาว 6-15 ซม. ก้านช่อดอกยาว 5-15 ซม. ใบประดับสีเหลืองนวล มีขนคายเรียง ซ้อนสลับกันตลอดช่อ ในช่อใบประดับมีดอก 1-3 ดอก ปลายกลีบเลี้ยงมี 3 หยัก กลีบดอกสีเหลือง เป็นหลอดแคบ เกสรเพศผู้ไม่สมบูรณ์แปรสภาพเป็นกลีบขนาดใหญ่ สีขาว มีแถบสีเหลืองตรงกลาง ผลค่อนข้างกลม สีนวลมี 3 พู ผล อ่อนมีขนและจะร่วงไปเมื่อแก่ ผลแก่จะแตกมีเมล็ดขนาดเล็กจำนวนมาก เมล็ดอ่อนสีขาวมีเยื่อหุ้มเมื่อแก่เปลี่ยนเป็นสี ดำ ทั้งผลและเมล็ดมีกลิ่นหอม.

⁹ “ฝาง” ชื่อวิทยาศาสตร์: *Caesalpinia sappan* L. ชื่อวงศ์: Leguminosae - Caesalpinioideae ชื่อภาษาถิ่น: จ้าย (กะเหรี่ยง-กาญจนบุรี), ฝางส้ม(กาญจนบุรี), หนามโค้ง(แพร่), ฝางเสน (กรุงเทพฯ) เป็นไม้ต้นขนาดเล็กหรือไม้พุ่มรอเลื้อย สูง 8-10 ม. มีหนามแข็งๆ ทว่าทั้งลำต้น ผลัดใบแต่ผลิใบไว จะแตกกิ่งแขนงชิดพื้นดิน เลื้อยพาดเกาะไม้อื่นไปได้ถึง 10 ม. เปลือกนอกสีเทาออกเหลือง มีปมใหญ่ขนาดปลายนิ้วชี้ทั่วทั้งเถา ส่วนปลายกิ่งจะมีหนามแหลมสีดำ ถ้าปมหนามหลุดจะเป็นรอยแผลเป็น.

บรรณานุกรมบทที่ 2

เอกสารภาษาต่างประเทศ และภาษาลาว

- Chazee Laurent. *The People of Lao: Rural and Ethnic Diversities*. Bangkok: White Lotus. 1999. p. 2.
- F.M. Lebar et al. *Ethnic Groups of Mainland Southeast Asia*. 1964.
- Frederik Barth. *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Cultural Difference*. Boston: Little Brown. 1969.
- Schliesinger Joachim. *Ethnic Groups of Lao: Profile of Austro-Thai-Speaking Peoples, Volume 3*. Bangkok: White Lotus. 2003.
- Swiss National Centre of Competence in Research (NCCR). *ปัมแผนที่เกี่ยวกับเสดถะกิด-สังคมของ สปป ลาว: การวิเคราะห์พื้นถนด้านผนกานสำหรวตพนละเมือง และที่อยู่อาศัยในปี 2005*. เวียงจัน: กะชวงกะเหลงข่าว-วัดทะนะทำ. 2008.
- กมชนเผ่า. *บันดาชนเผ่าในสปปลาว (The Ethnic Groups in Lao P.D.R.)*. เวียงจัน: โรงพิมพ์มณฑาตุลาต. 2008.
- กรานท์ เอแวนส์. *ปะหวัดสาตโดยห้อยของปะเทดลาว เมืองอยู่ใจกางแห่งดินใหญ่อาชีอาคะเน*. เชียงใหม่: Silkworm. 2006.
- บุนมี เทปสีเมือง. *ความเป็นมาของชนชาตลาว เล่ม 1 กานตั้งถิ่นถน และการสร้างตั้งอาณาก*. เวียงจัน: โรงพิมพ์สีกสา. 2006.
- สะถาบันวิหะยาสาตสังคมแห่งชาต. *ชอกรู้ชนเผ่าในลาว*. นะคอนหลวงเวียงจัน: สะถาบันวิหะยาสาตสังคมแห่งชาต. 2009.
- หุมพัน รัตตะนะวง. *ชาตลาว และวัดทะนะทัมลาว*. เวียงจัน: สำนักพิมพ์ และจำหน่วยปัมแห่งลัดกะชวงกะเหลงข่าวและวัดทะนะทัม แห่งสปป ลาว. 2008.

เอกสารชั้นต้นภาษาไทยยังไม่ได้ตีพิมพ์

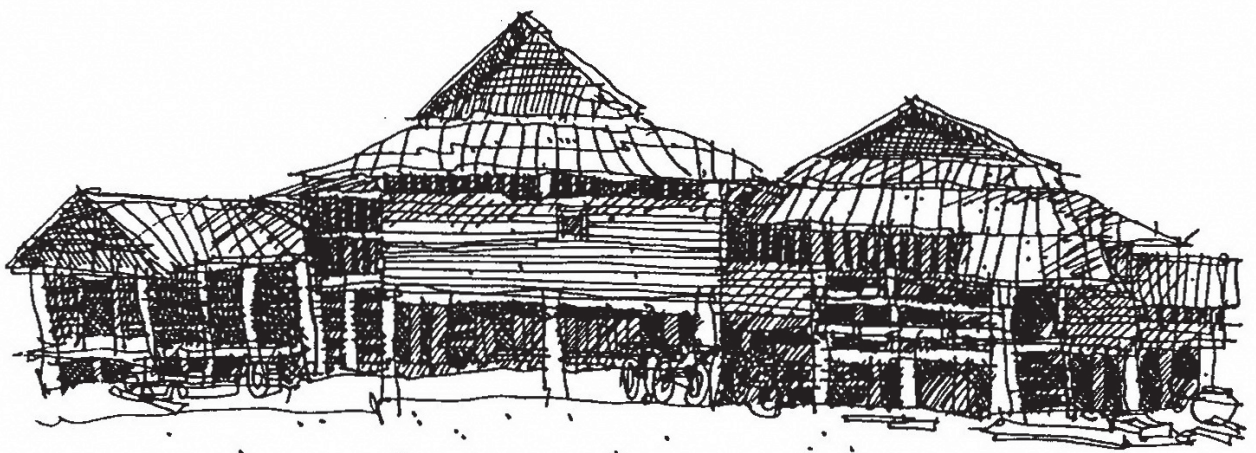
- “จดหมายเหตุรัชกาลที่ 1. เลขที่ 7ก. สำเนาสุภอักษรเมืองเวียงจันเกี่ยวกับข้อราชการเมืองเวียงจัน”, จ.ศ. 1144 (พ.ศ. 2325). หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, กรมศิลปากร. และ “จดหมายเหตุรัชกาลที่ 1. เลขที่ 2. พระราชสาส์นถึงญวนว่าด้วยการทัพเมืองเวียงจัน”, จ.ศ. 1156 (พ.ศ. 2337) หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, กรมศิลปากร.
- “จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3. เลขที่ 4 และเลขที่ 4/ก. เรื่องปราบกบฏเมืองเวียงจัน”, จ.ศ. 1189 (พ.ศ. 2370). หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, กรมแห่งชาต, กรมศิลปากร.ศิลปากร.

- “จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3. เลขที่ 4/ข. เรื่องปราบกบฏเมืองเวียงจันทน์”, จ.ศ. 1189 (พ.ศ. 2370). หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, กรมแห่งชาติ, กรมศิลปากร.ศิลปากร.
- “จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3. เลขที่ 53. เรื่องเบียดเบียนายกอง ปลัดกองลาว”, จ.ศ. 1197 (พ.ศ. 2378) หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, กรมศิลปากร.

เอกสารภาษาไทย

- กรวรรณ ชิวสันต์ และธิดินัดดา จินาจันทร์. ความสัมพันธ์ระหว่างล้านนา-ล้านช้าง การศึกษาเปรียบเทียบประเพณี 12 เดือน. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. 2546.
- ควอริช เวลส์ (แต่ง), กาญจนา สมเกียรติกุล และยุพา ชมจันทร์ (แปล). การปกครองและการบริหารของไทยสมัยโบราณ. กรุงเทพฯ: โครงการตำราสังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์, 2519. หน้า 98.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ. ไทยรบพม่า. พระนคร: คลังวิทยา. 2514. หน้า 235-237.
- ทรงยศ วีระทวีมาศ. “เรือนพักอาศัยกลุ่มชาติพันธุ์ไทในอีสาน” ในรายงานความก้าวหน้ารอบปีที่ 1 โครงการภูมิปัญญา พัฒนาการ และความสัมพันธ์ระหว่างกันของเรือนพื้นถิ่นไทย-ไท: คุณลักษณะของสถาปัตยกรรมสิ่งแวดล้อมในเรือนพื้นถิ่น. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร. 2536.
- ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร. หน้า 32.
- ธาดา สุทธิธรรม. รายงานการวิจัยเรื่องรูปแบบแผนผังชุมชนอีสานสายวัฒนธรรมไท. ขอนแก่น: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น. 2545.
- ธิติ เสงี่ยม และคณะ. รายงานวิจัยเรื่องการพัฒนาหมู่บ้านพักอาศัยในชนบทอีสานแถบลุ่มน้ำชี. ขอนแก่น: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น. 2535.
- นพดล ตั้งสกุล. “การเปลี่ยนแปลงรูปแบบของอาคารพักอาศัยและปัจจัยทางสังคมที่เกี่ยวข้องกรณีศึกษาบ้านเขว อ.มัญจาคีรี จ.ขอนแก่น.” วารสารวิชาการคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น. ขอนแก่น: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น. 2545. หน้า 29-37.
- บังอร ปิยะพันธุ์. ประวัติศาสตร์ของชุมชนชาวลาวในหัวเมืองชั้นในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น. กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร. 2529.
- บังอร ปิยะพันธุ์. ลาวในกรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. 2541.
- พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) กับ ฉบับจักรพรรดิพงศ์ (จาด). พระนคร: คลังวิทยา. 2507. หน้า 512.
- ยศ สันตสมบัติ. อำนาจ พื้นที่ และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์: การเมืองวัฒนธรรมของประเทศไทยในสังคมไทย 1. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร. 2551.
- โยชิยุกิ มาซุฮารุ. ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของราชอาณาจักรลาวล้านช้างสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 14-17: จาก “รัฐการค้าภายในภาคพื้นทวีป” ไปสู่ “รัฐกึ่งเมืองท่า” กรุงเทพฯ: มติชน. 2546.

- รัตนา จันทรเทว. “ประวัติความเป็นมา และวัฒนธรรมภาษาในการตั้งชื่อของไทแมน”. วารสารสังคมผู้นำโขง. ปีที่ 1 ฉบับที่ 3. กันยายน-ธันวาคม 2548.
- วิจิต บุญครอง และไพโรจน์ เพชรสังหาร. “เอือนอีสาน” ใน สถาปัตยกรรมอีสาน. กรุงเทพฯ: เมฆาเพลส. 2530. หน้า 59-77.
- วิโรฒ ศรีสุโร. “เรือนไทยในภาคอีสาน” ใน เรือนไทย. กรุงเทพฯ: ฉลองรัต. 2536. หน้า 119-156.
- ศรีสักดิ์ วัลลิโถม และสุจิตต์ วงศ์เทศ. ไทน้อย ไทยใหญ่ ไทยสยาม. กรุงเทพฯ: มติชน. 2534. หน้า 4-5.
- ศิริพร ณ ถลาง. ชนชาติไทในนิทาน แลลอดแวนคติชน และวรรณกรรมพื้นบ้าน. กรุงเทพฯ : มติชน. 2545. หน้า 3-7.
- ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร. อำนาจ พื้นที่ และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์: การเมืองวัฒนธรรมของรัฐชาติในสังคมไทย 2. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร. 2551.
- สมชาย นิลอาจิ. “เรือนอีสานและประเพณีการอยู่อาศัย” ใน สถาปัตยกรรมอีสาน. กรุงเทพฯ: เมฆาเพลส. 2530. หน้า 137-140.
- สมชาย นิลอาจิ. การสืบเนื่องและการเปลี่ยนแปลงของเรือนอีสาน: กรณีศึกษาบ้านหนองขาม จังหวัดกาฬสินธุ์. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศิลปากร. 2532.
- สุวิทย์ จิระมณี. ศิลปะสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นอีสานในวัฒนธรรมไทย-ลาว. ชลบุรี: คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา. 2545.
- สุวิทย์ จิระสาวัต และณรงค์ อูปัญญ. “ครอบครัวกับการเปลี่ยนแปลง: กรณีชาติพันธุ์ผู้ไทย” ใน วัฒนธรรมกับการพัฒนาทางเลือกของสังคมไทย เล่มที่ 2 ชนเผ่าอีสาน. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา. 2551.

บ้านทอม บ้านทอม บ้านทอม บ้านทอม
 ๑๐๖
 หมู่ ๘ ต. บ้านทอม อ. บ้านทอม
 ๐๐๐๐
 ๐๐/๐๐๐

บทที่ 3

ลาวโซ่ง

บนแผ่นดินไทยอันไพศาล นอกเหนือจากคนไทยผู้ครอบครองถิ่นฐานมาเก่าก่อนแล้วยังมีผู้คนอีกหลายหมู่เหล่าถากอรั้งมาอาศัยอยู่ด้วย หนึ่งในจำนวนนั้นคือชนกลุ่มชาติพันธุ์ลาวโซ่ง ชนหมู่นี้ส่วนใหญ่กระจายตัวอาศัยอยู่ในบริเวณพื้นที่ลุ่มน้ำภาคกลางของประเทศและเป็นที่รู้จักในวงกว้างในฐานะชนหมู่นักอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมอันโดดเด่น

ภาษาที่มีเป็นของตนเอง การแต่งกายตามแบบเฉพาะของชนหมู่ ประเพณีพิธีกรรมที่ไม่เหมือนใคร รวมทั้งบ้านเรือนทรงกระดองเต้าอันงามสะดุดตาและไม่มีใครเหมือน ล้วนเป็นวัฒนธรรมที่นำพาให้ชนหมู่นี้มีอัตลักษณ์ แม้วัฒนธรรมหลายอย่างจะห่างหายไปแล้วในกาลปัจจุบัน แต่อีกหลายอย่างยังคงได้รับการสืบสานต่อมา ทำให้ชาวลาวโซ่งได้ชื่อว่าเป็นชนกลุ่มชาติพันธุ์ที่สามารถธำรงวัฒนธรรมดั้งเดิมไว้ได้เหนียวแน่นที่สุดกลุ่มหนึ่ง

ความจริงแล้ว ชาวลาวโซ่งไม่ได้มีพื้นเพดั้งเดิมอยู่ในแผ่นดินไทย หากแต่อยู่ที่สิบสองจุไทยดินแดนที่แผ่อาณาบริเวณอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของประเทศเวียดนาม เหตุการณ์บ้านเมืองอันไม่สงบครั้งสมัยธนบุรีต่อเนื่องมาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ผลักดันให้ชนหมู่นี้จำต้องละทิ้งถิ่นฐานอพยพเข้ามาอาศัยอยู่บนผืนแผ่นดินไทย นับเนื่องแต่ครั้งนั้นจวบจนปัจจุบันนี้เป็นเวลาราว 200 ปีมาแล้วที่เหล่าพวกเขาเข้ามาร่วมอาศัยอยู่ในประเทศไทย

ย่อมเป็นที่แน่นอนว่า การผ่านกาลเวลามา 200 ปีทำให้ลาวโซ่งทุกวันนี้ไม่เหมือนลาวโซ่งในอดีต สิ่งที่น่าสนใจนี้สนใจก็คือ ชาวลาวโซ่งในพื้นที่ลุ่มน้ำภาคกลางมีการปรับตัวอย่างไรในการอาศัยอยู่ท่ามกลางกลุ่มคนไทยซึ่งเป็นชนหมู่ใหญ่ มีปัจจัยอะไรเป็นแรงผลักดัน วิถีชีวิตและถิ่นฐานบ้านเรือนมีการเปลี่ยนแปลงอย่างไร อะไรบ้างที่หายไป อะไรบ้างที่ยังคงอยู่ และเมื่อเปรียบเทียบกับชนกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันที่ยังคงปักหลักอาศัยอยู่บนถิ่นฐานดั้งเดิมที่สิบสองจุไทย มีความเหมือนหรือต่างกันอย่างไร

พื้นที่หลักในการศึกษาในลุ่มน้ำภาคกลาง

ย้อนอดีตไปราว 200 ปี ไทดำจำพรากจากถิ่นฐานบ้านเกิดที่สิบสองจุไทย อพยพรอนแรมลงใต้ผ่านลาวเข้าสู่ประเทศไทย ในช่วงเวลานั้นอำนาจของไทยแผ่คลุมเหนือดินแดนสิบสองจุไทย ความเป็นดินแดนปลายพระราชาอาณาเขตเบื่องเหนืออันไกลโพ้นจากเมืองหลวง จึงเกิดเหตุการณ์ไม่สงบอยู่เนือง ๆ ทำให้ไทยต้องส่งกองทัพขึ้นไปปราบปราม และกวาดต้อนผู้คนลงมายังส่วนกลางหลายคราหลายระลอก

บนแผ่นดินไทย ชนหมู่นี้เป็นที่รู้จักกันในนาม ลาวทรงดำ หรือ ลาวซ่งดำ หรือ ลาวโซ่งดำ ตามโลกทัศน์ของคนไทยที่มีกรรมเรียกผู้ที่มาจากดินแดนเบื่องเหนือว่า ลาว ส่วนที่มีคำว่า ทรง ซ่ง หรือ โซ่ง ผสมอยู่ด้วยนั้น สันนิษฐานกันโดยอาศัยหลักคำพ้องเสียงเป็น 2 กระแส กระแสหนึ่งว่า มาจากคำเรียกกางเกงของชายไทดำว่า ส้วง อีกกระแสหนึ่งว่า มาจากคำเรียกชนผู้มีถิ่นอาศัยอยู่นอกเชียง (เมือง) ตามระบบการปกครองของสิบสองจุไทยว่า โซ่ง เมื่อเรียกให้สั้นลงคำหลังก็กร่อนหายไปกลายเป็น ลาวซ่ง หรือ ลาวโซ่ง

“ในจุลศักราช ๑๑๔๑ ปีกุนเอกศก.....กองทัพนครเจ้าพระยามหากระษัตริย์ศึกและเจ้าพระยาสุรสีห์พิชิตเมืองลพบุรีได้แล้ว.....แล้วให้ทัพเมืองหลวงพระบางไปตีเมืองทนต์ ญวนเรียกว่าเมืองซื่อหี เมืองม่วย ๒ เมืองนี้เป็นลาวทรงดำ อยู่ริมเขตแดนเมืองญวน ได้ครอบครองลาวทรงดำเป็นอันมาก พาครอบครัวลาวเวียงลาวทรงดำ ลงมาถึงกรุงเทพในเดือนยี่ปีกุนเอกศกนั้น ลาวทรงดำนั้นโปรดให้ไปตั้งบ้านเรือนอยู่เมืองเพชรบุรี.....”

(กรมศิลปากร, 2478: 32)

เมืองเพชรบุรีคือถิ่นฐานแรกของชาวลาวโซ่งบนผืนแผ่นดินไทย บรรดาลาวโซ่งผู้ถูกกวาดต้อนมาในระลอกหลัง ๆ ล้วนถูกส่งให้ไปตั้งบ้านเรือนอยู่รวมกับกลุ่มที่มาก่อนที่เมืองเพชรบุรีทั้งสิ้น ในฐานะไพร่ภายใต้การกำกับดูแลของมูลนาย ชาวลาวโซ่งถูกจำกัดขอบเขตให้อยู่จำเพาะภายในเมืองเพชรบุรีเท่านั้น (สุมิตร ปิติพัฒน์ และ เสมอชัย พูลสุวรรณ, 2540: 7) จนเมื่อมีการปฏิรูปการปกครองในสมัยรัชกาลที่ 5 ระบบไพร่ถูกยกเลิก การอพยพโยกย้ายของชาวลาวโซ่งเพื่อไปตั้งถิ่นฐานนอกเมืองเพชรบุรีจึงเป็นไปได้โดยเสรี โดยเฉพาะอย่างยิ่งตั้งแต่ทศวรรษ 2440 เป็นต้นมา

ทุกวันนี้ เมืองเพชรบุรีซึ่งถือว่าเป็นบ้านเก่ายังคงมีชาวลาวโซ่งตั้งถิ่นฐานอาศัยอยู่อย่างหนาแน่น นอกเหนือจากนี้ ยังมีชาวลาวโซ่งตั้งถิ่นฐานอยู่ในอีกหลายจังหวัด ทั้งในพื้นที่ลุ่มน้ำภาคกลาง ได้แก่ ราชบุรี สมุทรสาคร นครปฐม สุพรรณบุรี กาญจนบุรี พื้นที่ภาคเหนือตอนล่าง ได้แก่ นครสวรรค์ กำแพงเพชร พิจิตร พิษณุโลก สุโขทัย หรือแม้แต่จังหวัดในพื้นที่ภาคใต้ก็มีชาวลาวโซ่งอพยพไปตั้งหลักแหล่งอยู่ที่จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ชุมพร และสุราษฎร์ธานี

ส่วนชนกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันนี้ที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ที่บ้านนาป่าหนาด ตำบลเขาแก้ว อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดเลย ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ นั้น เป็นกลุ่มชาวไทยดำผู้มีถิ่นฐานเดิมอยู่ที่ทุ่งเชียงคำ ดินแดนลาว ซึ่งได้อพยพข้ามแม่น้ำโขงเข้ามาอาศัยอยู่ในเขตแดนไทยตั้งแต่ราวปี พ.ศ. 2475 เป็นต้นมา (มนู อุคตเวส, 2547: 74-75)

สำหรับถิ่นฐานลาวโซ่งบริเวณลุ่มน้ำภาคกลางอันเป็นพื้นที่หลักในการศึกษาประกอบด้วย

- 1.บ้านหนองปรัง ตำบลหนองปรัง และบ้านเขาย้อย ตำบลเขาย้อย อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดเพชรบุรี
- 2.บ้านเกาะแรด ตำบลบางปลา อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม
- 3.บ้านหนองสองห้อง บ้านดอน และบ้านกลางนา เทศบาลตำบลหนองสองห้อง อำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร

บ้านหนองปรังเป็นชุมชนลาวโซ่งที่เก่าแก่ที่สุดแห่งหนึ่งบนผืนแผ่นดินไทย ทุกวันนี้ยังคงเป็นชุมชนที่มีชาวลาวโซ่งอาศัยอยู่อย่างหนาแน่น และพัฒนาขึ้นเป็นชุมชนระดับตำบล ขณะที่ชุมชนอื่น ๆ อย่าง บ้านเขาย้อย บ้านเกาะแรด บ้านหนองสองห้อง เป็นต้น ล้วนเป็นชุมชนระดับหมู่บ้านที่มีประวัติการอพยพย้ายขยายออกมาจากถิ่นฐานเดิมที่เพชรบุรี

รูป 3-1 ภาพถ่ายทางอากาศบ้านหนองปร่ง
ที่มา : <http://pointme.pointasia.com>, 2012

พื้นที่เลือกสรรเพื่อการศึกษาเปรียบเทียบในชุมชนดั้งเดิม

ชาวลาวโซ่งเป็นชนกลุ่มที่มีพื้นเพดั้งเดิมอยู่ที่สิบสองจุไท อันเป็นดินแดนที่ตั้งอยู่ท่ามกลางสามอาณาจักรใหญ่ คือ จีน เวียดนาม และลาว ที่นั่นบรรพบุรุษของชาวลาวโซ่งซึ่งรู้จักกันในนามไทดำตั้งหลักแหล่งอยู่ร่วมกับชนกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ได้แก่ ไทขาว รวมทั้งไทแดง ตลอดจนชาวเขาเผ่าต่าง ๆ อีกหลายหมู่เหล่า

ตามพงศาวดารเมืองไล (กรมศิลปากร, 2507) ซึ่งพระพลัษฐานุรักษ์ครั้งยังเป็นจำyard ปลัดทัพคราวขึ้นไปปราบฮ่อที่สิบสองจุไทเมื่อปี พ.ศ. 2428 ได้สวนสอบความจากท้าวขุนกรมการเมืองแล้วเรียบเรียงขึ้นในปี พ.ศ. 2431 กล่าวถึงสิบสองจุไทไว้ว่า

“เมืองสิบสองผู้ไทยนั้น คือ เมืองพวกผู้ไทยขาว ๑ เมืองพวกผู้ไทยดำ ๑ เป็น ๒ พวกด้วยกัน

เมืองที่พวกผู้ไทยขาวอยู่นั้น คือ เมืองไล ๑ เมืองเจียน ๑ เมืองมุน ๑ เมืองบาง ๑ รวมเป็น ๔ เมืองด้วยกัน

เมืองที่พวกผู้ไทยดำอยู่นั้น คือ เมืองแถง ๑ เมืองควาย ๑ เมืองดุง ๑ เมืองม่วย ๑ เมืองลา ๑ เมืองโมะ ๑ เมืองหวัด ๑ เมืองซาง ๑ รวมเป็น ๘ เมือง เมืองผู้ไทยขาว ๔ เมือง ผู้ไทยดำ ๘ เป็น ๑๒ เมือง จึงเรียกว่าเมืองสิบสองผู้ไทย แต่บัดนี้เรียกว่าสิบสองจุไทยบ้าง”

ไทยมีอิทธิพลเหนือดินแดนลาวและเผ่ากลุ่มถึงสิบสองจุไทมาตั้งแต่ครั้งสมัยธนบุรีต่อเนื่องมาจนสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ครั้นถึงสมัยรัชกาลที่ 5 ในปี พ.ศ. 2431 ไทยก็เสียการครอบครองสิบสองจุไทให้แก่ฝรั่งเศสชาติผู้ล่าอาณานิคมฝ่ายตะวันตกซึ่งครอบครองเวียดนามอยู่ก่อนแล้ว เมื่อเวียดนามสามารถปลดแอกจากฝรั่งเศสสู่ความเป็นเสรีได้ในปี พ.ศ. 2497 สิบสองจุไท ก็กลายเป็นดินแดนทางภาคตะวันตกเฉียงเหนือของเวียดนามแต่นั้นมา

ทั้งนี้ จากการศึกษาของนักวิชาการพบว่า ในปัจจุบันเมืองของคนไทในละแวกดินแดนสิบสองจุไทนั้นมีอยู่ด้วยกันทั้งหมด 19 เมือง เป็นเมืองของชาวไทดำ 9 เมือง เมืองของชาวไทขาวที่อยู่ทางด้านเหนือซึ่งเรียกว่า ไทด่อน (ด่อน = ขาว) 7 เมือง เมืองของชาวไทขาวทางด้านใต้ 3 เมือง (ทวีสว่างปัญญางกูร, 2550) ดังตารางที่ 1

รูป 3-2 แผนที่สืบสองจุไท
ที่มา : ทวี สว่างปัญญางกูร, 2550, 11)

ตารางที่ 3-1 เมืองของคนไทในภาคตะวันตกเฉียงเหนือของเวียดนาม

กลุ่มคน	ชื่อเมืองไท		ชื่อเมืองเวียดนาม	
	ภาษาไทย	ภาษาไทดำ	ภาษาเวียดนาม	เสียงอ่าน
ไทดำ	เมืองทาน	G,\ 5ko	Tuan Uye^ŋ	ทานเวียน
	เมืองควาย	G,\ 8:kp	Tua^ŋn Giawo	ต่วนย้าว
	เมืองแกง	G,\ c5\	>ie^ŋn Bie^ŋ	เตียนเบียน
	เมืองหม้วย	G,\ <tp	Thua^ŋn Cha^u	ถ่วนจา
	เมืองล่อ	G,\ Jv	NghiJa Lo^!	เงี้ยโฮ่
	เมืองลา	G,\ Jk	So_n La	เซินลา
	เมืองมวก	G,\ ,td	Mai So_n	มายเซิน
	น้ำมา	Oe,\ ,k	So^ŋg Maz	ซงมา
	เมืองวาด	G,\ ;kf	Ye^ŋn Cha^u	เอียนจา

ไท่ตอน (ไท่เหนือ)	เมืองแต	G,\ cm	Mu_o_[ng Te	เมืองแต
	เมืองซอ	G,\ lv	Phong Tho^\\	ฟงโถ
	เมืองซาต	G,\ :kf	Bawt Sawt	บ๊าดซาต
	เมืองหม้า	G,\ <hk	Cam >u_o_ng	กามเคื่อง
	เมืองไล	G,\ w]	Lai Cha^u	ลายเจา
	เมืองเจียน	G,\ 0Jo	Quyinh Nhai	กวิงญาย
	เมืองจัน	G,\ 0oy	Va n Bajn	วันบ้าน
ไท่ขาว (ไท่ใต้)	เมืองเติ๊ก	G,\ b9d	Phuj Ye^\\n	ฝู่เยียน
	เมืองซาง	G,\ lk\\	Mo^lc Cha^u	หมกเจา
	เมืองมน	G,\ ,6o	Mai Cha^u	มายเจา

ดินแดนสิบสองจุไทส่วนใหญ่แผ่อาณาบริเวณอยู่เหนือเส้นรุ้งที่ 21° เหนือขึ้นไป สภาพพื้นที่โดยทั่วไปมีลักษณะสูง ๆ ต่ำ ๆ เต็มไปด้วยภูเขาน้อยใหญ่แผ่กระจายอยู่ทั่ว เมืองสำคัญเช่นเมืองลา อยู่สูงจากระดับน้ำทะเลเฉลี่ยถึงราว 800 เมตร ส่วนเมืองแฉงอยู่สูงจากระดับน้ำทะเลเฉลี่ยราว 600 เมตร ขณะที่ยอดเขามีความสูงตั้งแต่ 1,000 เมตรขึ้นไปจนถึงราว 2,000 เมตร

ความเป็นดินแดนแห่งทะเลภูเขา ทำให้ทุ่งราบกลายเป็นสิ่งหายากและมีความสำคัญในฐานะเป็นบริเวณที่เหมาะสมแก่การตั้งถิ่นฐาน ชาวสิบสองจุไทมีคำกล่าวว่า *luj Fmj\\ d;hk\\ c5\\ Jyv 5ko b9d* [สี่ โห่ง (ทุ่ง) กว้าง แฉง ลอ ทาน เต็ก] (ทวิ สว่างปัญญางกูร, 2550: 27) ทุ่งกว้างที่สำคัญ 4 แห่ง ได้แก่ ทุ่งเมืองแฉง ทุ่งเมืองลอ ทุ่งเมืองทาน และทุ่งเมืองเติ๊ก ได้รับการกล่าวขวัญถึงสืบต่อกันมาจนกลายเป็นคำพูดติดปากและเป็นที่ยุ้จักกันโดยทั่วไป

สำหรับทุ่งเมืองแฉงนั้น เมื่อเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีกรีธาทัพขึ้นไปในคราวยกขึ้นไปปราบฮ่อครั้งสมัยรัชกาลที่ 5 ได้กล่าวว่า “เมืองแฉงเป็นเมืองงามมาก ด้วยมีเขาอยู่รอบ กลางเป็นท้องทุ่ง ในเมืองแฉงคนจะอยู่สัก ๓๐,๐๐๐ คนก็อยู่ได้” (เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี, 2504: 1) ขณะที่ ศรีศักร วัลลิโภดม (2534: 26-27) กล่าวถึงเมืองนี้ว่า “ลักษณะของเมืองแฉงเป็นบริเวณที่ราบลุ่มกว้างใหญ่กว่าบรรดาเมืองอื่น ๆ ในภูมิภาคนี้ มีความยาวประมาณ ๘ กิโลเมตร และกว้างประมาณ ๔-๖ กิโลเมตร ดูคล้าย ๆ กับเมืองแพร่หรือจังหวัดแพร่ที่มีภูเขาล้อมรอบ” อย่างไรก็ตาม ถัดจากทุ่งราบออกไปสภาพภูมิประเทศก็เปลี่ยนเป็นภูเขาสลับซับซ้อนอันเป็นลักษณะที่พบเห็นได้ทั่วไปในดินแดนสิบสองจุไท

ทั้งนี้ ชุมชนดั้งเดิมของชาวไทดำในสิบสองจุไทที่เลือกสรรเพื่อเป็นพื้นที่ศึกษาเปรียบเทียบกับเป็นชุมชนระดับหมู่บ้านอยู่ในเมืองแฉง 2 แห่ง และอยู่ในเมืองลาอีก 1 แห่ง ประกอบด้วย

1. บ้านเม้น ตำบลแฉงเหนือ เทศบาลนครเดียนเบียนฟู จังหวัดเดียนเบียน (Bafn Me^\\n Xaz Thanh Nu_a TP. >iel^\\n Bie^\\n Phuf T\\nh >iel^\\n Bie^\\n

2. บ้านบาน ตำบลควายเต๋อ อำเภอท่วนย้าว จังหวัดเดียนเบียน เบียน (Bafn Ban Xaz Quai To_f Huyel^\\n Tua^\\n Giawo T\\nh >iel^\\n Bie^\\n)

3. บ้านขาม ตำบลหัวลา เทศบาลเมืองเขินลา จังหวัดเขินลา (Bafn Kham Xaz Hua La TX. So_n La TiVnh So_n La)

ชุมชนไทดำบ้านขามตั้งอยู่บริเวณทุ่งราบเมืองแก่ง ส่วนบ้านบานและบ้านขามนั้นเป็นชุมชนที่พัฒนาขึ้นบนที่ราบกันกระทะของหุบเขา ทั้งสามแห่งเป็นชุมชนระดับหมู่บ้านที่มีขนาดใหญ่โต กล่าวคือมีเรือนปลูกทรายเรียงรวมกันอยู่ไม่ถึง 50 หลังคา ซึ่งชุมชนไทดำส่วนใหญ่ในดินแดนสิบสองจุไทยมีลักษณะเช่นเดียวกันนี้

ความสัมพันธ์ระหว่างบริบทธรรมชาติ บริบทสรรค์สร้าง และชีวิต

บริบทธรรมชาติ

กล่าวกันว่า การที่พระเจ้าแผ่นดินไทยทรงส่งกลุ่มลาวโซ่งที่ถูกกวาดต้อนมากับกองทัพให้ไปตั้งถิ่นฐานอยู่รวมกันที่เมืองเพชรบุรี เพื่อให้ได้อยู่อาศัยในถิ่นที่มีภูมิประเทศอันคุ้นเคยคล้ายเมืองแก่งที่เขาจากมา เพราะที่เมืองเพชรบุรีมีป่า ห้วยน้ำ ลำธาร และที่สำคัญคือมีภูเขา เช่น เขาวัง เขาขวด เขาย้อย เขาทะโมน เขาอีโก้ เป็นต้น (ศูนย์วัฒนธรรมไทยทรงดำ เขาย้อย, ม.ป.ป.: 2) หากค่อย ๆ พิจารณาอย่างถ่องแท้จะเห็นว่า สภาพภูมิประเทศที่มีแต่ภูเขาเป็นทิวเทือกสลับซับซ้อน มีเฉพาะทุ่งราบหุบเขาแทรกกระจายห่าง ๆ กันของเมืองแก่งนั้น แตกต่างอย่างสิ้นเชิงกับเมืองเพชรบุรีที่มีลักษณะภูมิประเทศเป็นทุ่งราบกว้างใหญ่ มีภูเขาลูกเล็ก ๆ กระจุกห่าง ๆ เสมือนเกาะท่ามกลางทะเลกว้าง แต่สิ่งที่เหมือนกันก็คือ ความเป็นถิ่นที่สมบูรณ์ มีน้ำท่าอุดม ฝนตกต้องตามฤดูกาล เอื้อต่อการทำนาเป็นอย่างยิ่ง นอกเหนือจากนี้ ยังมีไม้ไผ่ทั้งไม่จริง ไม่ไผ่ และหญ้าคา อันเป็นวัสดุที่ใช้ในการสร้างเรือนอย่างพร้อมมูล

ชาวลาวโซ่งชอบตั้งบ้านเรือนอยู่บนที่ดอน ใช้บริเวณที่ลุ่มกว่าเป็นทุ่งเกษตรกรรม ด้วยการท่อน้ำเข้ามาทำนา เล่ากันเป็นตำนานเกี่ยวกับถิ่นฐานของลาวโซ่งว่า

“.....พวกที่อพยพมารุ่นหลังในสมัยรัชกาลที่ ๓ ได้เข้ามาอยู่ที่หมู่บ้านท่าแร่ อำเภอบ้านแหลม แต่เนื่องจากลาวโซ่งไม่ชอบพื้นที่ลุ่มและน้ำท่วมถึง และบริเวณที่อาศัยเดิมขาดแคลนไม้ในการปลูกสร้างบ้านเรือนจึงอพยพเคลื่อนย้ายไปอยู่หลังเขาวังที่หมู่บ้านสพานยี่หน ต่อมากลุ่มหลังได้อพยพไปอยู่เวียงคอยและวังตะโก”

(สุมิตร ปิติพัฒน์ และคณะ, 2521: 8 อ้างถึง สมพนธ์ สุขวงศ์, 2518: 8)

ถิ่นฐานลาวโซ่งในพื้นที่ลุ่มน้ำภาคกลางของประเทศไทย ทั้งจังหวัดเพชรบุรีและจังหวัดอื่น ๆ ที่ชนกลุ่มนี้ขยับขยายโยกย้ายออกไปตั้งถิ่นฐาน ได้แก่ ราชบุรี สมุทรสาคร นครปฐม สุพรรณบุรี และกาญจนบุรี ล้วนอยู่ในอาณาบริเวณที่ราบลุ่มน้ำ อุดมด้วยน้ำท่าจากการไหลหล่อเลี้ยงของสามเส้นเลือดสายหลัก แม่น้ำเพชรบุรี แม่น้ำแม่กลอง แม่น้ำท่าจีน และธารน้ำลำคลองสาขาอีกมากมาย เหมาะแก่การตั้งถิ่นฐานของผู้คนในสังคมเกษตรกรรมชนิดหาที่เปรียบได้ยาก

พื้นที่ใดที่อำนวยให้ทำนาได้ดี ลาวโซ่งก็พร้อมที่จะเข้าไปจับจอง แล้วถางป่าให้เป็นนาอย่างไ้ก็ตาม หากเป็นที่ลุ่มเกินไปและมีน้ำท่วมขัง ชนหมู่นี้ก็หลีกเลี่ยงที่จะลงหลักปักฐาน ยืนยันได้จากประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของชุมชนลาวโซ่งบ้านเกาะแรด (ตำบลบางปลา อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม) ที่เล่าสืบต่อกันมาว่า

“ในราว พ.ศ. 2441 ชาวไทยโง่กลุ่มหนึ่งซึ่งตั้งหลักแหล่งบริเวณคลองในตำบลบ่อหลวง อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี ได้เดินทางโดยทางเท้ามุ่งหน้าไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ.....ไปถึงทุ่งหนองผั่ว (ซึ่งเป็นบ้านเกาะแรดในปัจจุบัน) ก็เดินทางข้ามแม่น้ำท่าจีนไปทางทิศตะวันออกถึงเขตคลองนกระทุง.....ปรากฏว่าเป็นที่ลุ่มไม่เหมาะที่จะตั้งบ้านเรือน จึงเดินทางย้อนกลับไปจนถึงบ้านเกาะแรดเห็นว่าเป็นทำเลที่เหมาะสมแก่การทำมาหากินจึงได้ตั้งบ้านเรือนอยู่กันจนถึงทุกวันนี้”

(นุกูล ชมภูนิช, 2531: 14-15)

แม้ว่าถิ่นฐานลาวโง่แหล่งต่าง ๆ ไม่ได้อยู่ริมแม่น้ำสายหลัก ซึ่งเป็นบริเวณที่มีผู้จับจองปักหลักอยู่อาศัยมาก่อนแล้ว แต่ลาวโง่ผู้มาทีหลังก็มักอิงห้วยน้ำลำคลองอันเป็นสาขาของแม่น้ำสายหลักในการตั้งถิ่นฐาน อาทิ บ้านห้วยท่าช้าง (ตำบลห้วยท่าช้าง อำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี) ตั้งอยู่ริมห้วยท่าช้าง บ้านหนองสองห้อง ตั้งอยู่ริมคลองสองห้อง บ้านเกาะแรด ตั้งอยู่ริมคลองบางปลา หรืออย่างน้อยก็ต้องมีหนอง บึง หรือสระอยู่ใกล้ ๆ เพื่อใช้เป็นแหล่งน้ำในการอยู่กินและเพาะปลูกพืชผลตามวิถีของผู้คนในสังคมเกษตรกรรม

บริบทสรรค์สร้าง

บรรพบุรุษของลาวโง่ที่สืบสองจุไทประสบความสำเร็จในการเข้าครอบครองที่ว่างหุบเขา ซึ่งเป็นทำเลที่หายากในดินแดนที่เต็มไปด้วยป่าเขาสลับซับซ้อน และก่อร่างสร้างชุมชนเป็นบ้านเป็นเมืองขึ้นมา ศรีศักร วัลลิโภดม (2534: 27-28) ได้กล่าวถึงการสร้างบ้านแปงเมืองภายหลังจากการไปเยือนถิ่นฐานบ้านเกิดเมืองนอนของชาวไทดำว่า

“การเดินทางขึ้นมาตามต้นลำน้ำรมนั้นกลับได้พบกับสถานที่น่าสนใจเกี่ยวกับตำนานการสร้างบ้านแปงเมืองแทน นั่นคือผ่านบริเวณหุบเขาเล็ก ๆ ที่เป็นที่ราบ มีลำน้ำผ่ากลางที่เรียกว่า บ้านนาน้อย (อ้อยหนู) และบ้านเต่าปุง ซึ่งมีแหล่งหินธรรมชาติบดในไหล่เขา ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นน้ำเต่าที่เมื่อแตกแล้วมีชนชาติต่าง ๆ คือ ข่าเงะ ผู้ไทยดำ ลาวพุงขาว ฮ่อ และแกวออกมา.....

ซึ่งถ้าเชื่อตำนานหรือใช้ตำนานมาอธิบายพัฒนาการของบ้านเมืองในแถบนี้แล้ว ก็อาจพูดได้ว่าชุมชนที่เป็นหมู่บ้านและเมืองเล็ก ๆ นั้นเกิดขึ้นตามที่ราบในหุบเขาเล็ก ๆ ที่มีลำน้ำรมไหลผ่านมาก่อน แล้วจึงค่อย ๆ ขยายสู่ที่ราบลุ่มกว้างใหญ่ เช่น ที่ราบลุ่มเมืองแกลง ทำให้มีพัฒนาการเป็นเมืองใหญ่ที่เป็นศูนย์กลางของรัฐเล็ก ๆ ขึ้น”

หมู่บ้านของชาวไทดำตั้งอยู่บนที่ราบหุบเขา ซึ่งมักมีลักษณะแคบและยาวเลียบไปตามแนวเชิงเขา เป็นเงื่อนไขให้ต้องเขยิบขึ้นไปสร้างชุมชนอยู่บนเชิงเขา เพื่อสงวนที่ราบหุบเขาไว้เป็นผืนนาที่ทำกิน ด้วยการตั้งถิ่นฐานในลักษณะรวมกลุ่มกระจุกตัวปลูกเรือนอยู่ใกล้ ๆ กันเรียงรายเป็นแนวยาวไปตามเชิงเขาเหนือผืนนา

ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของชุมชนลาวโง่บ้านเกาะแรด ทำให้พอสร้างจินตภาพการก่อร่างสร้างชุมชนของลาวโง่บนพื้นที่ลุ่มน้ำภาคกลางของประเทศไทยได้ ดังความว่า

“สาเหตุที่คนโง่กลุ่มแรกเลือกทำเลที่เป็นหมู่บ้านเกาะแรดในปัจจุบัน เนื่องจากพื้นที่บริเวณนี้มีความอุดมสมบูรณ์ มีแหล่งน้ำเพียงพอในการประกอบอาชีพเกษตร การตั้ง

ถิ่นฐานในระยะแรก ต้องหักร้างทางพงและจับจองที่ดินกันเอง แล้วแต่ความสามารถ
ของแต่ละครัวเรือน.....”

(งามพิศ สัตย์สงวน, 2545: 88)

รูป 3-3 บ้านขาม ชุมชนไทดำ ณ ทุ่งราบหุบเขาจังหวัดเขินลา

เหมือน ๆ กับบรรพบุรุษที่สืบสองจุไทในการตั้งถิ่นฐานที่มีลักษณะรวมกลุ่มกระจุกตัวด้วย
การปลูกเรือนเรียงรายอยู่ใกล้ ๆ ต่อเนื่องกันไป อย่างไรก็ตาม ลักษณะภูมิประเทศแบบที่ราบลุ่มน้ำ
นั้นแตกต่างอย่างสิ้นเชิงกับสืบสองจุไท ทำให้ชุมชนลาวโซ่งในประเทศไทยไม่จำเป็นต้องเป็นแนวยาว
สันฐานของหมู่บ้านเป็นไปตามสภาพพื้นที่ของที่ดินอันเป็นที่ตั้งกลุ่มเรือน โดยมีทุ่งนาดำผืนกว้างทอด
แนวโอบล้อมอยู่โดยรอบ เว้นแต่หมู่บ้านริมน้ำบางแห่งที่มีสันฐานเป็นแนวยาวเลียบขนานไปกับลำน้ำ
เช่น บ้านแม่ประจันต์ (ตำบลวังไคร้ อำเภอกำแพง จังหวัดเพชรบุรี) เป็นอาทิ

สำหรับเรือนอันเป็นที่อยู่อาศัย น่าเชื่อว่าลาวโซ่งนำวัฒนธรรมการปลูกสร้างติดตัวจาก
บ้านเกิดเมืองนอนมาสืบสานไว้บนแผ่นดินไทย เพราะเหล่าพวกเขา่อมไม่มีภูมิรู้ที่จะปลูกสร้างที่อยู่
อาศัยเป็นอย่างอื่น นอกเหนือจากทำอย่างที่ยุโรปบุรุษเคยทำกันมา ภาพเรือนอย่างที่ยุโรปบุรุษลาว
โซ่งปลูกสร้างปรากฏชัดจากคำพรรณนาของเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี (2504: 263-264) ดังความว่า

“พวกผู้ไทยดำนี้ ตั้งบ้านเรือนอาศัยอยู่ในดินแดนแขวงสืบสองจุไท ทำโรงเป็นที่
อาศัยก็เช่นเดียวกับลาวตามธรรมดา แต่แปลกกันอยู่ที่เฉลียวทางด้านสัคนั้นทำเป็นวง
โค้งดุกลมเหมือนกระโจมโรงที่บ แลใหญ่ยาวถึง ๙ ห้อง ๑๑ ห้องก็มี เรือนหลังหนึ่งก็
อยู่ด้วยกันได้หลายครัว คือ ลูกเขย ลูกสะใภ้ แลพวกญาติพี่น้องมักรวบรวมอยู่ใน
เรือนหลังเดียวกัน แลมิได้ทำเป็นห้องหับให้มืดชิดเลย.....ที่กลางเรือนนั้นก็มิได้ไฟ
เรียงกันไปถึง ๒-๓-๔ เตา ตามแต่เรือนใหญ่แลเล็ก.....พื้นเรือนนั้นก็ใช้ไม้ไผ่เหยียบได้มี
ไม้จริงใช้เลย”

ที่อยู่อาศัยดังกล่าวข้างต้น จะเป็นอื่นไปไม่ได้นอกจากเรือนทรงกระดองเต่า ซึ่งปลูกสร้างด้วยไม้ไผ่เป็นหลัก ลักษณะเป็นเรือนยกพื้นสูง หลังคาชัน มุงด้วยหญ้าคา ความโดดเด่นไม่เหมือนใครอยู่ที่หลังคาด้านสกัดทั้งหัวและท้ายมีลักษณะโค้งมน จนกลายเป็นอัตลักษณ์เรือนของชนหมู่นี้ ภาพบ้านลาวโซ่งเมืองเพชรบุรี ซึ่งถ่ายไว้เมื่อปี พ.ศ. 2410 โดยฟรันซิส จิต ช่างภาพหลวงในรัชกาลที่ 4 ยืนยันได้เป็นอย่างดีว่า เรือนลาวโซ่งล้วนเป็นเรือนทรงกระดองเต่าไม่มีเรือนอย่างอื่นปะปนอยู่เลย ถิ่นฐานที่ราบลุ่มน้ำภาคกลางของประเทศไทยอันอุดมด้วยไม้ไผ่และหญ้าคา ทำให้ลาวโซ่งนำเรือนทรงกระดองเต่าจากแผ่นดินแม่มาสานต่อบนแผ่นดินไทยได้โดยสะดวกตาย

รูป 3-4 บ้านลาวโซ่งเมืองเพชรบุรีเมื่อปี พ.ศ.2410 ที่อยู่อาศัยล้วนเป็นเรือนกระดองเต่า
ที่มา : สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร

ชีวิต

สิ่งซึ่งแสดงการมีพัฒนาการทางวัฒนธรรมของลาวโซ่งคือการมีภาษาพูดและภาษาเขียนเป็นของตนเอง ภาษาลาวโซ่งจัดอยู่ในตระกูลภาษาไท-กะไดเช่นเดียวกับภาษาไทย น้ำคำสำเนียงในภาษาลาวโซ่งคล้ายคลึงกับภาษาของคนไทยล้านนาและคนลาว ส่วนภาษาเขียนทั้งพยัญชนะและสระมีความละม้ายกับภาษาไทยอยู่เหมือนกัน กล่าวได้ว่า ลาวโซ่งเป็นชนหมู่ผู้มีวัฒนธรรมใกล้ชิดกับคนไทยเป็นอย่างมาก

สังคมลาวโซ่งมีลักษณะเป็นสังคมชนชั้น ผู้คนในสังคมถูกแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มหลัก คือ ชนชั้นเจ้า เรียกว่า ผู้ท้าว และสามัญชน เรียกว่า ผู้น้อย ผู้ท้าวคือชนชั้นปกครองซึ่งถือเป็นผู้อยู่ระดับสูงในสังคม ขณะที่คนทั่วไปซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ดำรงตนอยู่ในฐานะผู้น้อย ความเป็นชนชั้นผู้ท้าวหรือผู้น้อยเป็นสมบัติที่สืบทอดตามสิ่ง (สายสกุล) โดยผู้ท้าวเป็นผู้ที่อยู่ในสิ่งทองคำ ส่วนผู้น้อยอยู่ในสิ่งอื่น ๆ เช่น ลอ (น้อย) รู วิ กา กวาง เรือง เป็นต้น แม้ว่าลาวโซ่งจะเข้ามาอยู่อาศัยบนผืนแผ่นดินไทยอย่างปราศจากสังคมชนชั้นในทางนิตินัย แต่โดยพฤตินัยแล้ว ความเป็นสังคมชนชั้นยังคงดำรงอยู่คู่หมู่ชนลาวโซ่งเสมอมา แนวปฏิบัติที่แตกต่างกันในบางเรื่องเป็นสิ่งยืนยันได้เป็นอย่างดี เช่น ผู้ท้าวทำพิธีปาดตง (เช่นผีเรือน) 5 วันต่อครั้ง ขณะที่ผู้น้อยทำ 10 วันต่อครั้ง เป็นต้น

สังคมลาวโซ่งมีลักษณะชายเป็นใหญ่ (patriarchy) ฝ่ายชายทำหน้าที่หัวหน้าครอบครัวมีอำนาจในการตัดสินใจเรื่องต่าง ๆ โดยฝ่ายหญิงเป็นผู้ยินยอมพร้อมตาม การสืบสายสกุลใช้วิธีนับญาติทางฝ่ายพ่อ (patrilineal) โดยลูกชายจะเป็นผู้สืบผีเรือนต่อจากผู้เป็นพ่อ สำหรับลูกสาวเมื่อแต่งงานแล้วต้องไปอยู่กับครอบครัวฝ่ายชายและนับถือผีฝ่ายผัว (สมิทร ปิติพัฒน์ และคณะ, 2521: 21) นอกจากนี้ ชาวลาวโซ่งยังให้ความสำคัญกับความเป็นเครือญาติเดียวกันหรือสิ่งเดียวกัน และมีการถือลำดับอาวุโสอย่างเคร่งครัดอีกด้วย

ชาวลาวโซ่งทั้งมวลนับถือผีเป็นเครื่องนำทางชีวิต หรืออีกนัยหนึ่งศาสนาของลาวโซ่งคือการนับถือผี (animism) เช่นเดียวกับความเชื่อดั้งเดิมของคนไทย ก่อนที่จะหันมานับถือพุทธศาสนาในภายหลัง คำว่า ผี ในที่นี้ไม่ได้หมายความว่าคนทั่วไปเข้าใจกันว่า คือคนตาย หรือวิญญาณร้ายที่ปรากฏกายน่ากลัวหลอกหลอนผู้คน หากแต่ยืนตามความหมายดั้งเดิมซึ่งเทียบเคียงได้กับคำว่า เทวดา ในปัจจุบัน ดังนั้น จึงหมายถึงผู้มีอำนาจเหนือธรรมชาติ สามารถบันดาลให้เกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ นานา อย่างที่มนุษย์เดินดินไม่เข้าใจและไม่สามารถทำได้

ผีตามความเชื่อของชาวลาวโซ่งมีมากมายหลายอย่างหลายตน โดยมีแกนหรือผีฟ้าครองตำแหน่งอยู่เบื้องบนสุดเหนือบรรดาผีอื่น ๆ ทั้งปวง ทั้งนี้ แกนยังแบ่งย่อยไปได้อีกหลายประเภท นอกเหนือจากแกนหลวงผู้เป็นใหญ่แล้ว ยังมีแกนอื่นอีก เช่น แกนปู้ก่าลาวี แกนแนน แกนบุน เป็นต้น แยกกันทำหน้าที่บันดาลความเป็นไปให้แก่มนุษย์ต่างกรรมต่างวาระกัน เล็กลงมาในระดับชุมชนมีผีบ้านผีเมืองคอยปกป้องรักษา สำหรับชุมชนลาวโซ่งบนแผ่นดินไทยมีเฉพาะระดับหมู่บ้าน (ไม่มีระดับเมือง) โดยมีศาลผีที่เรียกกันว่า ศาลเจ้าปู่ หรือ ศาลพ่อปู่ เป็นที่สถิต ส่วนผีที่มีความสำคัญต่อชาวลาโว่งมากที่สุดคือผีเรือน ซึ่งได้แก่บรรพบุรุษผู้ล่วงลับได้รับการอัญเชิญให้วิญญาณมาสถิตที่เสาผีบนเรือนอยู่ร่วมกับบรรดาลูกหลาน ขณะที่ตามป่า เขา แม่น้ำ และสถานที่ต่าง ๆ นั้นมีผีป่า ผีขวง และผีอื่น ๆ สถิตอยู่ (นิพนธ์ เสนาพิทักษ์, 2523: 19-23)

ความสำคัญของผู้ที่มีการมีอำนาจเหนือมนุษย์ อาจบันดาลสิ่งดีหรือสิ่งร้ายต่อมนุษย์ได้ การสนองตอบของมนุษย์ก็ต้องกระทำการสิ่งที่ถูกที่ควรเพื่อให้ผีบันดาลสิ่งดี ๆ มาให้ หากกระทำการที่ผิดผีก็จะบันดาลสิ่งร้าย ๆ มาสู่ตน ยังผลให้เกิดเป็นแนวทางปฏิบัติตามครรลองลาวโซ่งหรือจารีตประเพณีขึ้นมา หนึ่งในสิ่งที่ลาวโซ่งถือปฏิบัติต่อผีคือการเซ่นสรวงตามวาระอย่างเคร่งครัด ด้วยการจัดเครื่องเซ่นไปส่งเวรมิให้ขาด เพื่อวอนขอให้ผีบันดาลแต่สิ่งที่ดีมาให้จนก่อให้เกิดเป็นพิธีกรรมของชาวลาโว่งที่ถือปฏิบัติกันสืบมา เช่น ปาดตง เสนเรื่อน เป็นต้น

บรรพบุรุษของลาวโซ่งที่สืบสองจุไทนั้นอาศัยทุ่งราบหุบเขาหล่อหลอมวิถีแห่งสังคมเกษตรกรรมทำนาดำขึ้นมา บริเวณลุ่มน้ำภาคกลางของไทยเอื้อให้ชาวลาโว่งหาอยู่หากินด้วยการทำนาดำสืบทอดจากบรรพบุรุษต่อมาได้อย่างไม่ขาดสาย การทำนาถือเป็นอาชีพหลักที่ชาวลาโว่งทุกครัวเรือนทำกัน พวกเขาจะหมุนเวียนปลูกข้าวเป็นประจำทุก ๆ ปี โดยปลูกข้าวเจ้าในพื้นที่นาแทบทั้งหมด ปลูกข้าวเหนียวบ้างเล็กน้อย เพื่อนำผลผลิตเข้าเก็บในเล้าข้าวไว้เป็นเสบียงสำหรับบริโภคตลอดปี ที่เหลือจึงนำออกขาย นอกเหนือจากนี้ ยังมีการจับสัตว์น้ำและเก็บของป่าตามฤดูกาล ในลักษณะวิถีชีวิตตามระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพของชนหมู่นี้เมื่อแรกเข้ามาอาศัยอยู่บนผืนแผ่นดินไทย

ความเปลี่ยนแปลงและปัจจัย

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับวิถีชีวิตของชาวลาวโซ่ง มีทั้งปัจจัยภายในซึ่งเกิดจากตัวลาวโซ่งเอง และปัจจัยภายนอกซึ่งเกิดจากบริบทที่แวดล้อมชาวลาวโซ่งอยู่

ปัจจัยภายใน: สถานภาพของลาวโซ่งบนแผ่นดินไทย

ลาวโซ่งจำพรากจากสิบสองจุไทยบ้านเกิดเมืองนอน อพยพรอนแรมเข้าสู่แผ่นดินไทยในฐานะผู้ถูกกวาดต้อนมากับกองทัพ เมื่อล่องลงมาถึงเมืองหลวงแล้ว จากนั้นจึงถูกส่งให้ตั้งบ้านเรือนอยู่รวมกันที่เมืองเพชรบุรีซึ่งเป็นหัวเมืองชั้นใน อยู่ห่างไกลจากเมืองหลวงนัก ง่ายต่อการควบคุมดูแล บรรดาผู้ถูกกวาดต้อนมา หลากหลายหลายระลอก ตั้งแต่ช่วงสมัยธนบุรีต่อเนื่องมาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ที่ลาวโซ่งถูกกองทัพกวาดต้อนลงมา ทุกครั้งพวกที่มาใหม่ถูกส่งไปตั้งบ้านเรือนอยู่ร่วมกับพวกที่มาก่อนแล้วที่เมืองเพชรบุรีทั้งสิ้น

ที่เมืองเพชรบุรีถิ่นฐานแรกในประเทศไทย บรรดาลาวโซ่งอาศัยอยู่ในสถานภาพไพร่ภายใต้ระบบการปกครองบ้านเมืองของไทย โดยมีมูลนายทำหน้าที่ปกครองซึ่งอาจเป็นคนลาวโซ่งด้วยกันเอง ทั้งนี้ มูลนายไม่ใช่ผู้นำตามแบบแผนการปกครองดั้งเดิมของชนหมู่นี้ หากแต่เป็นเสมือนตัวแทนของรัฐบาลไทยที่ถูกส่งมากำกับดูแลชนหมู่นี้มากกว่า (สมิตร ปิติพิพัฒน์ และ เสมอชัย พูลสุวรรณ, 2540: 17)

ในฐานะไพร่ภายใต้การกำกับเข้มของมูลนาย ลาวโซ่งต้องส่งส่วยหรือถูกเกณฑ์แรงงานตามที่ทางราชการกำหนด การถูกเกณฑ์แรงงานครั้งสำคัญ เช่น ถูกเกณฑ์ไปช่วยในการก่อสร้างพระนครคีรีบนเขาวิเศษครั้งสมัยรัชกาลที่ 4 และถูกเกณฑ์ไปเป็นทหารคราวไทยจัดส่งกองทัพขึ้นไปปราบฮ่อที่สิบสองจุไทยในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้น นอกเหนือจากนี้ ยังต้องถูกจำกัดให้อยู่จำเพาะในเมืองเพชรบุรีไม่สามารถเคลื่อนย้ายถิ่นฐานได้โดยเสรี

การเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญอุบัติขึ้น เมื่อเกิดการปฏิรูปการปกครองครั้งใหญ่ในสมัยรัชกาลที่ 5 ระบบไพร่และทาสถูกยกเลิก ตามพระราโชบายดำเนินการแบบค่อยเป็นค่อยไปเริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2417 จนเสร็จสิ้นสมบูรณ์ในปี พ.ศ. 2448 ลาวโซ่งทั้งหมดได้รับอานิสงส์จากการยกเลิกระบบไพร่และทาสเช่นเดียวกับชนทุกหมู่เหล่า เมื่อเป็นไทแก่ตัว ยังผลให้ไม่ต้องอยู่ภายใต้การกำกับของมูลนาย สามารถเลือกประกอบอาชีพได้ เคลื่อนย้ายถิ่นฐานได้ และจับจองที่ดินว่างเปล่าเพื่อทำมาหากินได้

ความเป็นไทแก่ตัวของลาวโซ่งถือเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญ ที่ทำให้การขยายขยายโยกย้ายถิ่นฐานออกนอกเมืองเพชรบุรีของชนหมู่นี้ดำเนินไปอย่างกว้างขวาง

ปัจจัยภายใน: การเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรลาวโซ่ง

นับตั้งแต่ราวต้นทศวรรษ 2440 เป็นต้นมา ลาวโซ่งหลายกลุ่มพากันทยอยอพยพออกนอกเมืองเพชรบุรี กระจายตัวไปตั้งถิ่นฐานใหม่ในจังหวัดอื่น ๆ เนื่องจาก

“ไทยดำรงเกินมีความปรารถนาแรงกล้าที่จะกลับไปถิ่นฐานบ้านเกิดของตน คือเมืองแฉ่ง จึงพยายามเดินทางขึ้นไปทางเหนือ เมื่อถึงฤดูฝนก็พัก ณ ที่ใดที่หนึ่งทำนาเพื่อหาเสบียงไว้สำหรับการเดินทางต่อไป เดินทางเรื่อยไปจนกระทั่งคนแก่อ่อนแอต้องตายจากไปในระหว่างการเดินทาง ลูกหลานก็ไม่สามารถจะเดินทางกลับไปได้จึงตั้งหลักแหล่ง

อาศัยอยู่ตามทางเป็นแห่ง ๆ ไป.....นอกจากเหตุผลนี้แล้ว ก็ยังมีเหตุผลอื่นคือการอพยพเพื่อไปหาที่ทำกินใหม่ในบริเวณจังหวัดใกล้เคียง”

(สมทรง บุรุษพัฒน์, 2540: 5)

“ส่วนชาวลาวโซ่งที่อพยพมาตั้งชุมชนอย่างหนาแน่นที่ตำบลดอนมะเกลือ อำเภอยุทอง จังหวัดสุพรรณบุรีในปัจจุบันนี้ ก็มีประวัติบอกเล่าต่อ ๆ กันมาว่า บรรพบุรุษของตนนั้นได้อพยพมาจากจังหวัดเพชรบุรีเพื่อมาตั้งหลักแหล่งหาที่ทำกินใหม่.....เมื่อประมาณราวสามสี่ชั่วอายุคนที่ผ่านมานี้เอง ราว ๆ ปี พ.ศ. 2441 เป็นต้นมา”

(มานิตา เชื้อนรินทร์, 2542: 16)

สองปัจจัยหลักที่นักวิชาการลงความเห็นว่าเป็นสาเหตุที่ผลักดันให้ลาวโซ่งขยับขยายออกจากเมืองเพชรบุรีไปตั้งถิ่นฐานยังจังหวัดอื่น ๆ คือ การมุ่งเดินทางกลับมาตุภูมิและการแสวงหาที่ทำกินใหม่ สำหรับประการแรกซึ่งดูเหมือนจะเป็นข้อที่มีน้ำหนักนั้น หากพิจารณาช่วงเวลาแห่งการอพยพออกนอกเมืองเพชรบุรีซึ่งเกิดขึ้นตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 2440 เป็นต้นมา ปรากฏว่า เกิดขึ้นหลังจากกลุ่มที่อพยพเข้ามาในสมัยธนบุรีและรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ตั้งหลักแหล่งที่เมืองเพชรบุรีมาแล้วราวหนึ่งศตวรรษและหลังจากกลุ่มที่อพยพเข้ามาในสมัยรัชกาลที่ 3 ตั้งหลักแหล่งมาแล้วกว่าครึ่งศตวรรษ ซึ่งหากยังมีชีวิตอยู่ก็คงอายุโสเกินกว่าจะเดินทางไกลได้ ความจริงอีกอย่างหนึ่งก็คือใช้เวลาเพียง 3-4 เดือนก็สามารถเดินทางจากเมืองเพชรบุรีถึงเมืองแกลงได้ ไม่ต้องหยุดพักทำนาสะสมเสบียงระหว่างทางไปเรื่อย ๆ แต่ประการใด

พินิจพิเคราะห์อย่างจริง ๆ จัง ๆ โดยมีเงื่อนไขของเวลาเป็นข้อพิจารณาสำคัญ ทำให้สรุปได้ว่า การอพยพโยกย้ายออกจากเมืองเพชรบุรีไปตั้งถิ่นฐานยังถิ่นอื่นไม่น่าจะเกิดขึ้นในช่วงของคนรุ่นแรกที่อพยพมาจากเมืองแกลง หากแต่ น่าจะเกิดขึ้นในช่วงคนรุ่นลูกหลานซึ่งเกิดและเติบโตบนผืนแผ่นดินไทย

ที่กล่าวมาข้างต้นทำให้สาเหตุประการที่สอง คือการโยกย้ายไปตั้งถิ่นฐานยังถิ่นอื่นเพื่อแสวงหาที่ทำกินใหม่มีน้ำหนักขึ้นมาทันที การแสวงหาที่ทำกินใหม่แสดงนัยว่าที่ทำกินเดิมตกอยู่ในภาวะอดคัต หรืออีกนัยหนึ่งที่ทำกินเดิมไม่สัมพันธ์พอดีกับจำนวนคน กล่าวคือ มีพื้นที่ทำกินเท่าเดิมแต่มีจำนวนคนเพิ่มขึ้น ภาวะเช่นนี้เองที่เป็นปัจจัยผลักดันให้มีการอพยพขยับขยายออกไปจากถิ่นฐานเดิม สอดคล้องกับที่ มนุ อุดมเวช (2547: 82) สรุปว่า “สาเหตุสำคัญยิ่งสำหรับการอพยพของชาวไทยดำในประเทศไทย คือเรื่องการทำที่ดินทำกินและภัยแล้ง เหตุซึ่งทำให้ที่ดินเดิมไม่เพียงพอนั้นก็เพราะประชากรมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น”

เป็นการยากที่จะจะคะเนว่า ประชากรลาวโซ่งมีเท่าไร และมีอัตราเพิ่มอย่างไร เพราะไม่มีการสำมะโนประชากรกลุ่มชาติพันธุ์กันอย่างเป็นกิจจะลักษณะ แม้ไม่มีข้อมูลเชิงสถิติที่ชัดเจนรองรับก็สามารถกล่าวได้อย่างชัดถ้อยชัดว่า การตั้งถิ่นฐานอยู่เมืองเพชรบุรีเป็นเวลาถาวรมานับร้อยปีประชากรของชนหมู่นี้ย่อมทวีจำนวนขึ้นเป็นลำดับเรื่อยมา โดยวิถีของผู้คนในสังคมเกษตรกรรมทุ่งที่ทำกินเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีพ ผลักดันให้ประชากรส่วนเพิ่มขยับขยายออกไปแสวงหาที่ทำกินใหม่ในถิ่นอื่น และปักหลักอยู่อาศัยจนกลายเป็นถิ่นฐานบ้านช่องขึ้นมา หมู่บ้านลาวโซ่งนับร้อยแห่งที่กระจายตัวอยู่ในหลายท้องที่หลายจังหวัดทุกวันนี้ เป็นสิ่งยืนยันการเพิ่มจำนวนประชากรลาวโซ่งอย่างต่อเนื่องได้เป็นอย่างดี

ปัจจัยภายนอก: ภูมิลักษณะถิ่นฐานและวัฒนธรรมกระแสหลัก

การที่ลาวโซ่งต้องย้ายถิ่นฐานเดิมลงมาทางใต้ และปักหลักอาศัยอยู่ในถิ่นฐานใหม่ ห่างไกลจากดินแดนมาตุภูมินับพันกิโลเมตร หมายถึงการเข้ามาอาศัยอยู่ท่ามกลางบริบทใหม่ที่ไม่คุ้นเคยทั้งสภาพแวดล้อมของถิ่นฐานและวัฒนธรรมกระแสหลักของผู้คนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ก่อน

ด้านภูมิลักษณะของถิ่นฐานนั้น แม้เพชรบุรีและจังหวัดอื่น ๆ ในพื้นที่ลุ่มน้ำภาคกลางของประเทศไทยมีสภาพเป็นที่ราบลุ่มน้ำ ซึ่งแตกต่างอย่างมากกับดินแดนสิบสองจุไทยถิ่นอาศัยเดิมที่มีสภาพเป็นพื้นที่ภูเขาสลับซับซ้อน และขาดแคลนที่ราบ แต่มีสิ่งหนึ่งที่เหมือนกัน คือการเป็นดินแดนที่สามารถทำนาได้เป็นอย่างดี ทั้งยังอุดมด้วยไม้จริง ไม้ไผ่ และหญ้าคาให้ใช้ในการปลูกสร้างเรือนเหมือน ๆ กับที่มีอยู่ในถิ่นที่เขามาจากมา ทำให้สามารถสืบทอดวิถีลาวโซ่งบนแผ่นดินไทยได้อย่างไม่ขัดเขิน

ส่วนด้านวัฒนธรรมกระแสหลัก หมายถึง แบบแผนการดำเนินชีวิตของคนไทย ผู้เป็นคนหมู่มากและเป็นคนที่อาศัยอยู่ก่อน วัฒนธรรมสำคัญที่แพร่อิทธิพลสู่หมู่มวลลาวโซ่ง ได้แก่ ความเชื่อ การปกครอง และเศรษฐกิจ

ด้านความเชื่อ คนไทยส่วนใหญ่ยึดเอาความเชื่อทางพุทธศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจมาช้านาน ศาสนาพุทธแพร่เข้าครองใจชาวลาวโซ่งได้อย่างไร? ถนอม คงยิ้มละมัย (ม.ป.ป.: 8-9) นักวิชาการท้องถิ่นชาวลาวโซ่งให้ความเห็นไว้ว่า

“ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4) พระองค์ท่านเป็นผู้ฝึกฝนในพระพุทธศาสนาและได้ทรงเกี่ยวพันกับไทยทรงดำเมื่อเสด็จพระราชดำเนินมาประทับที่พระนครคีรี (เขาวัง) ชาวไทยทรงดำได้เข้าไปรับใช้ใกล้ชิดเบื้องพระยุคลบาท ทำให้เกิดแนวคิดคล้อยตามยอมรับนับถือพระพุทธศาสนาในที่สุด”

ไม่อาจจะบ่งไปชัดเจนได้ว่า ชาวลาวโซ่งหันมาเป็นพุทธมากระด้างเต็มตัวเมื่อใดกันแน่? ตำบลหนองปรังชุมชนลาวโซ่งใหญ่และเก่าแก่วัดประจำชุมชนก่อนใครอื่น แม้ยังมีความคลุมเครือในเรื่องประวัติวัด แต่ก็พอจะอนุมานได้ว่าวัดประจำชุมชนลาวโซ่งแห่งแรก วัดหนองปรัง น่าจะได้รับการสถาปนาขึ้นมาแล้วในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 25 โดยเทียบเคียงกับประวัติโรงเรียนคูวัด คือ

“โรงเรียนวัดหนองปรัง (บุญมานุสรณ์) เป็นโรงเรียนสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ตั้งอยู่หมู่ที่ 2 ตำบลหนองปรัง อำเภอยะโฮย จังหวัดเพชรบุรี เริ่มก่อตั้งครั้งแรก เมื่อวันที่ 20 สิงหาคม พ.ศ. 2466 โดยอาศัยศาลาการเปรียญของวัดหนองปรังเป็นที่เล่าเรียน ดำรงอยู่ด้วยเงินศึกษาพลี”

<http://www.nongprong.ac.th>, 2554

รูป 3-5 วัดหนองปรัง วัดประจำชุมชนลาวโซ่งตำบลหนองปรัง

ขณะที่วัดกุญชรวิชาราม (ห้วยท่าช้าง) วัดประจำตำบลห้วยท่าช้าง (อำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี) ชุมชนลาวโซ่งใหญ่และเก่าแก่อีกแห่งหนึ่ง ซึ่งอยู่ห่างจากตำบลหนองปรังไปทางตะวันตกราว 3 กิโลเมตร ก่อตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2484 และได้มีการก่อสร้างอุโบสถและศาลาการเปรียญขึ้นในปี พ.ศ. 2500 และ 2503 ตามลำดับ

นอกจากนี้ในปี พ.ศ. 2404 ซึ่งตรงกับสมัยรัชกาลที่ 4 ช่วงสร้างพระนครคีรีบนเขาวังนั่นเอง คณะผู้เผยแผ่ศาสนาคริสต์ฝ่ายโปแตสแตนต์ 2 ครอบครัว คือ แมกกิลวารี (McGilvary) และแมกฟาร์แลนด์ (McFarland) ได้เดินทางเข้าสู่เมืองเพชรบุรี โดยมุ่งเผยแผ่ศาสนาในหมู่ชาวลาวที่มีถิ่นฐานอยู่ไม่ไกลจากเมืองนัก (McFarland, 1999: 95) ซึ่งน่าจะเป็นชุมชนลาวโซ่งย่านบ้านสะพานยี่หน เวียงคอย วังตะโก ที่อยู่หลังเขาวังห่างออกไปไม่ไกล

กล่าวได้ว่า หมู่ชนชาวลาวโซ่งมีโอกาสรู้จักกับศาสนาพุทธและคริสต์ในเวลาไล่เลี่ยกัน อย่างไรก็ตาม ไม่มีความชัดเจนว่า ในช่วงเวลานั้นมีลาวโซ่งเข้ารีตเป็นคริสต์ศาสนิกชนหรือไม่ อย่างไร จนเมื่อต้นพุทธศตวรรษที่ 26 หรือราว 50 ปีที่ผ่านมาจึงมีมิชชันนารีเข้าไปเผยแผ่ศาสนาในถิ่นลาวโซ่งอีกคำรบ จากนั้นมาศาสนาคริสต์ก็ค่อย ๆ สถิตสถาพรท่ามกลางชุมชนลาวโซ่งมาโดยลำดับ สำหรับชุมชนหนองปรัง มีการสร้างศาลาธรรมขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2526 และในปี พ.ศ. 2554 โบสถ์ก็ก่อสร้างเสร็จสมบูรณ์ พร้อม ๆ การสถาปนาขึ้นเป็นคริสตจักรหนองปรัง

ด้านการปกครอง นับแต่วินาทีแรกที่ลงหลักปักฐานบนแผ่นดินไทย เหล่าลาวโซ่งก็ต้องเข้าอยู่ใต้ร่มการปกครองระบบมุลนาย-ไพร่ของทางราชการไทยอย่างมีอาจหลีกเลี่ยง แม้จะรวมกลุ่มตั้งบ้านเรือนอยู่ในหมู่พวกเดียวกัน แต่ก็อยู่ในฐานะไพร่ที่ถูกคุมเข้มด้วยมุลนายซึ่งเป็นตัวแทนของรัฐบาลไทย ทั้งนี้ “ที่เพชรบุรีแม้จะมีหมู่บ้านลาวโซ่งเก่าแก่กระจุกตัวอยู่เป็นกลุ่มใหญ่ แต่ด้วยเงื่อนไขการปกครองที่เข้มงวดตามระบบมุลนาย-ไพร่ในสมัยก่อน ทั้งยังอยู่ในหัวเมืองชั้นในของกรุงเทพฯ จึง

ทำให้ไม่ปรากฏหลักฐานว่าลาวโซ่งมีความพยายามที่จะสถาปนาชุมชนระดับ “เมือง” ขึ้นมา” (สมิทร ปิติพัฒน์ และ เสมอชัย พูลสุวรรณ, 2540: 18)

แม้เมื่อระบบไพร่ถูกยกเลิกภายหลังปฏิรูปการปกครองในสมัยรัชกาลที่ 5 และก้าวเข้าสู่ศักราชแห่งการอพยพโยกย้ายของชาวลาวโซ่งนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2440 เป็นต้นมา แหล่งที่ลาวโซ่งขยายออกไปตั้งถิ่นฐานก่อร่างสร้างชุมชนขึ้นมายังคงเป็นชุมชนระดับหมู่บ้าน สำหรับแหล่งที่เติบโตจนเป็นชุมชนขนาดใหญ่และมีประชากรหนาแน่นอย่างมากก็พัฒนาขึ้นเป็นชุมชนระดับตำบล เช่น ตำบลสระยายโสม ตำบลดอนมะเกลือ (อำเภออุทอง จังหวัดสุพรรณบุรี) เป็นต้น

ชุมชนลาวโซ่งทั้งหลายก็เช่นเดียวกับชุมชนคนไทยและคนกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ที่อยู่ภายใต้ระบบการปกครองท้องถิ่นไทยซึ่งมีศูนย์กลางอำนาจอยู่กรุงเทพมหานคร จนเมื่อรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ประกาศใช้ อำนาจการปกครองจึงได้รับการกระจายสู่ท้องถิ่นอย่างแท้จริง สิ่งທີ່ประจักษ์ได้อย่างเป็นรูปธรรมโดยเฉพาะในชุมชนระดับตำบล คือการปรากฏที่ทำการองค์การบริหารส่วนตำบลขึ้นในชุมชน อาทิ ชุมชนหนองปรัง และห้วยท่าช้าง

ด้านเศรษฐกิจ หลังจากไทยทำสนธิสัญญาเบาริงกับอังกฤษในปี พ.ศ. 2398 ยังผลให้การค้าแบบผูกขาดโดยพระคลังสินค้าเปลี่ยนเป็นการค้าแบบเสรี ประจวบกับความต้องการข้าวในตลาดโลกที่จำนวนขึ้น ข้าวไทยซึ่งเดิมถือเป็นยุทธปัจจัยกลายเป็นสินค้าส่งออกอันดับหนึ่ง ก่อให้เกิดการขยายตัวของการผลิตข้าวโดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริเวณพื้นที่ลุ่มน้ำภาคกลางของประเทศ ปรากฏว่าในช่วงครึ่งศตวรรษหลังสนธิสัญญาเบาริง ข้าวอันเป็นผลผลิตหลักเพื่อการยังชีพในครัวเรือนกลายเป็นผลผลิตเพื่อขายด้วย หมายความว่า เศรษฐกิจหมู่บ้านภาคกลางของไทยเกิดการเปลี่ยนแปลงพื้นฐานจากเศรษฐกิจแบบยังชีพเป็นเศรษฐกิจเพื่อขาย (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2553: 103)

หลังทศวรรษ 2440 เป็นต้นมา อันเป็นช่วงเวลาที่ชาวลาวโซ่งพากันขยายที่ทำกินออกจากถิ่นเพชรบุรี กระจายตัวไปตั้งถิ่นฐานยังจังหวัดอื่น ๆ ในพื้นที่ลุ่มน้ำภาคกลางนั้น เป็นช่วงเวลาที่มีการขยายการผลิตข้าวเพื่อสนองการขยายตัวของตลาดโลกพอดี อย่างไรก็ตาม ในหมู่มชนกลุ่มชาติพันธุ์จุดมุ่งหมายหลักของการทำนอยังคงเป็นไปเพื่อเก็บข้าวไว้กินเอง ต่อเมื่อเหลือจึงนำออกขาย หรือเก็บข้าวไว้จนเห็นผลผลิตในฤดูกาลใหม่จึงจะขายข้าวเก่าออกไป โดยใช้วิธีการผลิตแบบเดิมคืออาศัยแรงงานและแรงสัตว์เป็นหลัก

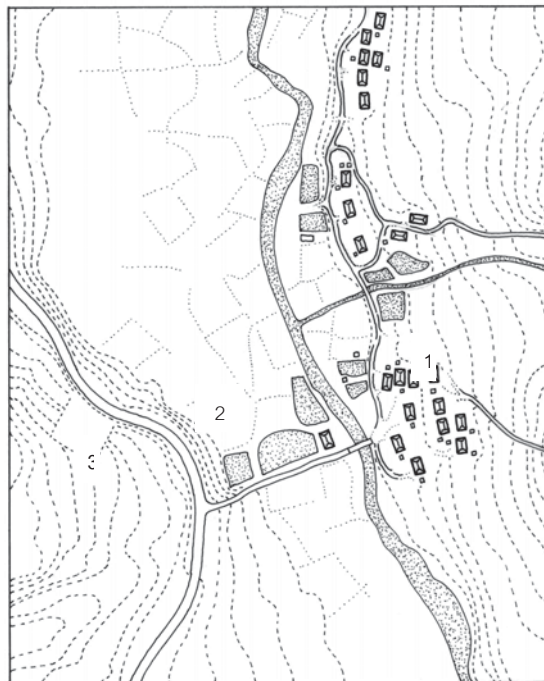
ทั้งนี้ มีอาจปฏิเสธได้ว่าการขายข้าวบางส่วนออกไปเพื่อให้ได้เงินมาเป็นการแลกุงชนกลุ่มชาติพันธุ์เชื่อมกับระบบเศรษฐกิจทุนนิยมทีละน้อย กล่าวได้ว่า ชาวลาวโซ่งค่อย ๆ เปลี่ยนวิถีชีวิตจากระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพมาสู่เศรษฐกิจแบบการค้า จะโดยจงใจหรือไม่ก็ตาม

ไทยก้าวขึ้นสู่ศตวรรษที่ 26 พร้อม ๆ กับการมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ กล่าวได้ว่าครึ่งศตวรรษที่ผ่านมาเศรษฐกิจทุนนิยมแผ่คลุมสังคมไทยโดยทั่ว ลากดึงชาวบ้านรวมถึงชนกลุ่มชาติพันธุ์เข้าสู่การผลิตเพื่อการค้าเต็มรูปแบบ ทุกวันนี้ ชาวลาวโซ่งปรับเปลี่ยนการปลูกข้าวมาเป็นการผลิตเพื่อขาย มีการทำนาปีละ 2-3 ครั้งโดยอาศัยระบบชลประทานสนับสนุน เปลี่ยนจากการใช้แรงงานสัตว์มาเป็นการใช้เครื่องจักร ปรากฏว่าในช่วงราว 20 ปีที่ผ่านมาแล้วข้าวคูเรือนลาวโซ่งเริ่มลดบทบาทการเป็นคลังอาหารของครัวเรือนลง ข้าวที่เก็บเกี่ยวได้จากนาถูกขนส่งเข้าโรงสีทันที พร้อมกันนี้บางครัวเรือนก็ผันไปประกอบอาชีพอย่างอื่น เช่น ปลูกไม้ดอกไม้ประดับ เลี้ยงสัตว์ รวมถึงรับราชการก็มี

การปรับตัวของหมู่บ้าน เรือน และชีวิต

หมู่บ้าน

ในดินแดนแห่งทะเลภูเขาของสิบสองจุไทยนั้น ทุ่งราบกลายเป็นสิ่งขาดแคลน จะหาได้ก็จำเพาะกันกระทะของหุบเขา ทุ่งราบกันกระทะนี้เองที่บรรพบุรุษของลาวโซ่งเลือกตั้งถิ่นฐาน สืบทอดวิถีแห่งสังคมเกษตรกรรมทำนาดำเรื่อยมา ความเป็นหมู่บ้านของชนหมู่นี้อยู่ที่การมีกลุ่มเรือน ทุ่งนา และป่าแหว เป็นองค์ประกอบหลัก พวกเขาสงวนพื้นที่ทุ่งราบกันกระทะไว้เป็นผืนนา โดยปลูกเรือนกระจุกตัวเรียงรายไปตามแนวเชิงเขาเหนือผืนนานั้น มีป่าแหวเป็นพื้นที่ประกอบพิธีศพอยู่ท้ายชุมชน ห่างจากกลุ่มเรือนออกไปสักหน่อยที่นั่นหมู่บ้านส่วนใหญ่ยังคงดำรงสภาพเดิม ๆ ดังกล่าวมานี้ราวกับว่าเวลาถูกหยุดไว้แต่ครั้งอดีต

รูป 3-6 แผนที่ชุมชนไทดำบ้านขามที่สิบสองจุไทย (1. กลุ่มเรือน 2. ทุ่งนา 3. ป่าแหว)

สำหรับหมู่บ้านลาวโซ่งในพื้นที่ลุ่มน้ำภาคกลางของประเทศไทย หากเป็นหมู่บ้านขนาดเล็ก (ไม่เกิน 100 หลังคาเรือน) ก็ยังคงดำรงลักษณะหมู่บ้านของผู้คนในสังคมเกษตรกรรมทำนาดำดั้งเดิมไว้ได้มาก มีการเปลี่ยนแปลงไปน้อย ลักษณะที่ราบลุ่มน้ำของถิ่นฐานที่มีน้ำหลากท่วมเนื่อง ๆ ทำให้ลาวโซ่งเลือกบริเวณดอนเป็นที่รวมกลุ่มตั้งเรือน ห้อมล้อมด้วยทุ่งนาที่ทำกินผืนกว้าง มีป่าแหวเป็นพื้นที่ประกอบพิธีศพอยู่ท้ายชุมชน นอกเหนือจากองค์ประกอบสำคัญอย่างกลุ่มเรือน ทุ่งนา และป่าแหวแล้ว ศาลผีเป็นสิ่งซึ่งจักขาดเสียมิได้ในความเป็นหมู่บ้านลาวโซ่ง จะต้องมียั้งอยู่ที่ชายขอบด้านหนึ่งของหมู่บ้านเสมอ

รูป 3-7 ศาลผีประจำชุมชนบ้านดอน จังหวัดสมุทรสาคร ตั้งอยู่ริมคลองชายขอบชุมชน

ร่องรอยการเปลี่ยนแปลงปรากฏอย่างเป็นรูปธรรมในหมู่บ้านขนาดใหญ่ (มากกว่า 500 หลังคาเรือน) โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ยกระดับขึ้นเป็นตำบล เช่น ตำบลหนองปร่ง ตำบลห้วยท่าช้าง ตำบลดอนมะเกลือ เป็นต้น แม้ว่าชุมชนขนาดใหญ่จะมีการปลูกเรือนเรียงรายต่อเนื่องกันไปโดยตลอด แต่ก็ถูกแบ่งย่อยซอยแยกออกเป็นหลายหมู่บ้านตามแบบแผนการปกครองท้องถิ่นไทย ชุมชนลาวโซ่งเริ่มแรกและเก่าแก่อย่างตำบลหนองปร่งถูกแบ่งออกเป็น 6 หมู่บ้าน เป็นอาทิ

การมีหมู่บ้านขนาดเล็กเกิดขึ้นใหม่ซ้อนอยู่ในหมู่บ้านขนาดใหญ่เดิม ไม่มีสัญญาณทางกายภาพใด ๆ ที่ทางราชการทำขึ้นเพื่อการแบ่งเขตการปกครองโดยเฉพาะ หากแต่ชาวลาวโซ่งที่สังกัดแต่ละหมู่บ้านพากันสร้างศาลผีและป่าเฮ้วประจำหมู่บ้านใหม่ของตนขึ้นมา เป็นการประกาศการมีตัวตนของหมู่บ้านตามวิถีลาวโซ่งออกมาอย่างชัดเจน ในชุมชนระดับตำบลหนึ่ง ๆ จึงมีศาลผีและป่าเฮ้วแทรกกระจายอยู่หลายแห่ง

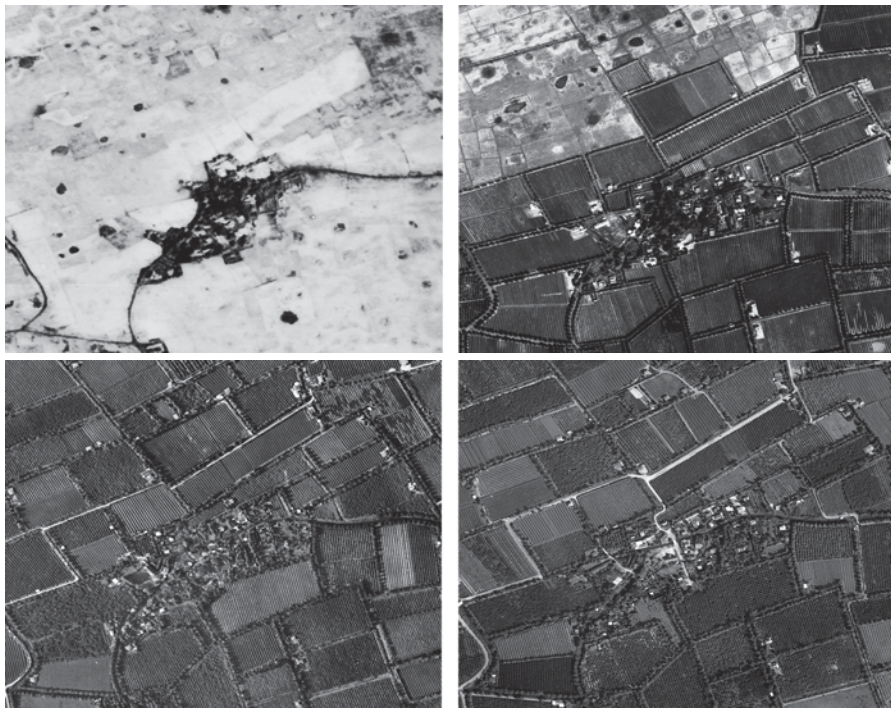
สิ่งซึ่งแสดงถึงการรับเอาความเชื่อทางพุทธศาสนาเข้าไปเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ คือการมีวัดเป็นศาสนสถานประจำชุมชน ในหมู่บ้านขนาดใหญ่และมีระยะเวลายาวนานในการตั้งถิ่นฐานวัดประจำชุมชนได้รับการสถาปนาขึ้นก่อนปี พ.ศ. 2500 หลายทศวรรษ ทำให้มีทั้งพุทธศาสนสถานและศาลผีอยู่ควบคู่กัน บ่งบอกถึงความเป็นสังคมชาวพุทธและผู้นับถือผีพร้อม ๆ กัน สำหรับหมู่บ้านขนาดเล็กที่ไม่มีวัดประจำชุมชนก็ไปใช้วัดร่วมกับหมู่บ้านอื่น ในประการสำคัญ วัดมักเป็นแหล่งกำเนิดโรงเรียนอันเป็นสถานบ่มเพาะความรู้ให้แก่กุลบุตรกุลธิดาลาวโซ่ง ด้วยการเปิดศาลาการเปรียญให้เป็นที่เล่าเรียน เช่นเดียวกับวัด โรงเรียนประจำชุมชนลาวโซ่งที่เก่าแก่ได้รับการก่อตั้งขึ้นก่อนปี พ.ศ. 2500 หลายทศวรรษแล้ว อาทิ โรงเรียนวัดหนองปร่งและโรงเรียนวัดเกาะแรดก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2466 และ พ.ศ. 2476 ตามลำดับ

ทำนองเดียวกับชุมชนคนไทยและชนกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ชุมชนลาวโซ่งทั้งหมดทุกที่ไม่มีเว้น ถูกลากโยงเข้าเป็นส่วนหนึ่งของระบบการปกครองท้องถิ่นไทย ทำให้ชุมชนลาวโซ่งโดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เป็นศูนย์กลางของหมู่บ้านอื่น หรือที่พัฒนาขึ้นเป็นตำบล ททยอยปรากฏมีสถานที่ราชการขึ้น เช่น สำนักงานองค์การบริหารส่วนตำบล โรงพยาบาล หรือแหล่งเผยแพร่ข้อมูล อย่าง ศูนย์วัฒนธรรม เป็นต้น สถานที่ต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้นนับเป็นองค์ประกอบใหม่ภายในชุมชนลาวโซ่งซึ่งไม่เคยปรากฏ

มีมาก่อน และมักปลูกสร้างทับลงบนพื้นที่ป่าแควอันเป็นพื้นที่สาธารณะผืนใหญ่ของชุมชนลาวโซ่ง เบียดพื้นที่ป่าแควให้มีขนาดเล็กกลดลงเรื่อยมา ทุกวันนี้ หมู่บ้านลาวโซ่งบางแห่งไม่มีร่องรอยของพื้นที่ป่าแควหลงเหลือให้เห็นแล้ว การจัดพิธีกรรมส่วนที่เกี่ยวเนื่องกับการนับถือผีในประเพณีงานศพซึ่งยังคงมีอยู่ต่อมาไปอาศัยพื้นที่วัดในการประกอบพิธี

กรณีที่แตกต่างกันและน่าจะกล่าวถึงไว้ในที่นี้ด้วย คือที่ตำบลหนองสองห้อง ซึ่งมีชุมชนลาวโซ่งอยู่ 3 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านหนองสองห้อง บ้านดอน และบ้านกลางนา ลาวโซ่งในชุมชนทั้งสามแห่งนี้ได้พลิกผันวิถีชีวิตเมื่อราว 30-40 ปีที่ผ่านมา จากสังคมเกษตรกรรมทำนาเปลี่ยนมาเป็นทำสวนแบบยกร่อง คล้อยตามคนอื่นในท้องถิ่นที่ทำมาหากินด้วยการทำสวนผลไม้ ไม่เพียงการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมถิ่นฐานและการหายหมดไปของประเพณีพิธีกรรมอันเนื่องมาแต่ข้าวเท่านั้น ยังก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงลักษณะการตั้งถิ่นฐาน จากที่เคยอยู่รวมกลุ่มกระจุกตัวบนที่ดอนท่ามกลางทุ่งนาที่ทำกิน มาเป็นการกระจายตัวอยู่ห่าง ๆ กันในสวนใครสวนตนอีกด้วย

หากเทียบกับไทดำในสิบสองจุไทแล้ว ที่นั่นหมู่บ้านส่วนใหญ่ยังดำรงสภาพเป็นชุมชนเกษตรกรรมทำนา มีผืนนากว้างไร้วัดอยู่เบื้องหน้าเขา กลุ่มเรือนเกาะตัวเรียงรายอยู่เชิงเขาเหนือผืนนาขึ้นไป โดยมีป่าแควอยู่ห่างออกไปไม่ไกล เหมือนดังเช่นที่เป็นมาแต่อดีต มีการเปลี่ยนแปลงไปน้อยมาก

รูป 3-8 ภาพถ่ายทางอากาศชุมชนบ้านกลางนา จังหวัดสมุทรสาคร ทุ่งเกษตรกรรมรอบชุมชนค่อยๆ เปลี่ยนจากนาเป็นสวน (บนซ้าย พ.ศ.2498 บนขวา พ.ศ.2518 ล่างซ้าย พ.ศ.2538 ล่างขวา พ.ศ.2545)

ที่มา : กรมแผนที่ทหาร

เรือน

ในระยะแรกของการลงหลักปักฐานบนแผ่นดินไทย ลาวโซ่งปลูกที่อยู่อาศัยเป็นเรือนทรงกระดองเต่าอย่างแน่นนอน เช่นเดียวกับเรือนที่พวกเขาเคยอิงอาศัยเมื่อครั้งอยู่บนแผ่นดินแม่ ทั้งไม้จริง ไม้ไผ่ และหญ้าคา ชนหมู่นี้นำมาประกอบประกอบกันเป็นเรือนเครื่องผูกยกพื้นสูง หลังคาชัน ดัดด้าน สกิดหัวท้ายให้โค้งมน ยอดจั่วประดับด้วยไม้ไขว้สัญลักษณ์ของเขาควายอันเป็นอัตลักษณ์เรือนของชนหมู่นี้ ซึ่งไม่มีชนหมูใดในย่านลุ่มน้ำภาคกลางของไทยมันเหมือน การที่ระนาบหลังคาทางด้านสกิดโค้งมนไปบรรจบกับระนาบหลังคาด้านข้างละม้ายเหมือนกระดองเต่า เป็นที่มาของการเรียกที่อยู่อาศัยเยี่ยงนี้ว่า เรือนทรงกระดองเต่า

ไม่ต่างจากเรือนบนแผ่นดินแม่ พื้นที่ใต้ถุนถูกปล่อยโล่ง พื้นที่ใช้สอยหลักอยู่บนเรือน พื้นที่บนเรือนได้รับการแบ่งออกอย่างชัดเจนเป็น 3 ส่วน ประกอบด้วย ชาน ห้องกลาง และกว๊าน เรียงตามลำดับ โดยมีบันได 2 ทางพาดขึ้นลงทั้งทางด้านชานและด้านกว๊าน ชานมีทั้งส่วนที่เป็นชานร่มซึ่งอยู่ใต้ชายคาและชานแดดใช้เป็นที่ทำงานบ้าน ซักล้าง ผึ่งตากข้าวของ กว๊าน ซึ่งอยู่อีกฟากหนึ่งของห้องกลางเป็นพื้นที่ใต้ชายคาใช้เป็นที่พักผ่อนของฝ่ายชายโดยเฉพาะ ห้องกลาง เป็นห้องโถงใหญ่ที่มีฝาล้อมโดยรอบ มีประตูเปิดเข้า-ออกทั้งทางด้านชานและด้านกว๊าน ใช้เป็นที่หุงหาอาหาร กินอาหาร และหลับนอน มีกระบะเตาไฟอยู่ตรงกลาง โดยมีมุมผี เรียกว่า กะลือห้อง เป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์อยู่มุมทางทิศหัวนอนด้านติดกับกว๊าน

เรือนเครื่องผูกทรงกระดองเต่าได้รับการปลูกสร้างขึ้นหลังแล้วหลังเล่าเรื่อยมา เพื่อใช้เป็นที่อยู่อาศัยของหมู่ชนชาวลาวโซ่ง จนถึงราวถึงพุทธศตวรรษที่ 25 หรือราว พ.ศ. 2450 เรือนทรงไทยที่อยู่อาศัยในวัฒนธรรมกระแสดั้งเดิมจึงเริ่มปรากฏอิทธิพลขึ้นเหนือชุมชนลาวโซ่ง ในระยะแรกเป็นเพียงการเปลี่ยนรูปลักษณ์หลังคาจากทรงกระดองเต่าเป็นจั่วทรงจอมแหอย่างไทย โดยคงกรรมวิธีการปลูกสร้างอย่างเรือนเครื่องผูกดั้งเดิม และพื้นที่ใช้สอยบนเรือนไม่มีอะไรแปลงเปลี่ยนไป

เรือนทรงไทยจั่วจอมแหทยอยเพิ่มจำนวนขึ้นทีละน้อยตลอดเวลา เป็นปฏิปักษ์กับเรือนทรงกระดองเต่าแบบดั้งเดิมที่ลดจำนวนลงโดยลำดับ ในระยะต่อมา เรือนลาวโซ่งทรงไทยค่อย ๆ ปรับเปลี่ยนกรรมวิธีการปลูกสร้างมาใช้ไม้จริงอย่างเรือนเครื่องสับ ซึ่งแสดงความเป็นที่อยู่อาศัยอันมั่นคงถาวรกว่าเดิม พร้อมกันนี้ก็พัฒนารูปแบบจากเรือนเดี่ยวเป็นเรือนแฝดและเรือนหมู่ ซึ่งประกอบด้วยเรือนประธาน (เรือนแฝด) เรือนครัว และเล่าข้าวที่ได้รับการผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของเรือน สะท้อนความต้องการพื้นที่บนเรือนที่เพิ่มมากขึ้นตามการขยายตัวของครอบครัว อย่างไรก็ตามพื้นที่บนเรือนที่ขยับขยายจนกว้างขวางนั้นคงความโล่งตามแบบแผนพื้นที่บนเรือนลาวโซ่ง ไม่มีการกั้นฝาซอยห้องหับภายในใด ๆ ยกเว้นพื้นที่ 1 ห้องเสาด้านในสุดเท่านั้นที่กั้นฝารอบ เพื่อเป็นห้องผี พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ประจำเรือนที่ยังคงรักษาไว้ไม่เปลี่ยนแปลง

เมื่อเวลาล่วงมาถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 26 หรือราว 40-50 ปีที่ผ่านมา เรือนทรงปั้นหยาซึ่งเรียกกันเป็นสามัญว่า เรือนทรงฝรั่ง เริ่มปรากฏโฉมขึ้นท่ามกลางชุมชนลาวโซ่งและทยอยมีให้เห็นหนาตาขึ้นเรื่อย ๆ บ่งบอกว่าในช่วงหลังปี พ.ศ. 2500 เป็นต้นมาชาวลาวโซ่งพากันนิยมปลูกที่อยู่อาศัยเป็นเรือนทรงฝรั่งกัน เปียดเรือนทรงไทยที่เคยนิยมกันก่อนหน้านี้ให้กลายเป็นของล้าสมัยไป

เรือนไม้ 2 ชั้นหลังคาทรงปั้นหยา ซึ่งมีต้นกำเนิดจากประเทศแถบตะวันตก แพร่เข้ามาครอบครองพื้นที่บนแผ่นดินไทยพร้อม ๆ กับการเปิดประเทศรับการไหลบ่าเข้ามาของวัฒนธรรมฝรั่งในสมัยรัชกาลที่ 4 เรือนเยี่ยงนี้เริ่มปรากฏมีที่เมืองเพชรบุรีเมื่อรัชกาลที่ 6 ทรงโปรดให้สร้างพระราชนิเวศน์มฤคทายวันเป็นเรือนยกพื้นหลังคาปั้นหยาขึ้นที่ชายทะเลชะอำ ก่อนที่อิทธิพลจะแพร่ครอบงำ

ที่อยู่อาศัยของเจ้านายคหบดีที่ปลูกขึ้นในเมืองเพชรบุรี และต่อมาก็กลายเป็นแบบแผนที่อยู่ในความนิยมของชาวเมืองทั่วไป มีการปลูกสร้างที่อยู่อาศัยเป็นเรือนทรงฝรั่งกันอย่างแพร่หลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงปลายของพุทธศตวรรษที่ 25 20-30 ปีให้หลังชาวลาวโซ่งจึงพากันรับเอาเรือนทรงฝรั่งเข้าไปในความนิยมอีกทอดหนึ่ง

เรือนลาวโซ่งทรงฝรั่งในระยะแรกมีลักษณะเป็นเรือนไม้จริง ยกพื้นสูง ใต้ถุนโล่ง หลังคาปั้นหยา มุงกระเบื้องเกล็ด ในระยะต่อมาได้มีการพัฒนาเปิดเป็นจั่วเล็ก ๆ ทางด้านสกัดหัว-ท้ายเข้าลักษณะหลังคามนิลา ซึ่งอวยให้อากาศร้อนภายในได้หลังคาสามารถระบายออกไปได้ พร้อมกันนี้ก็มีการประยุกต์ใช้หลังคามนิลา กับพื้นที่ที่มีโครงสร้างอย่างเรือนทรงไทย ก่อเกิดเป็นเรือนทรงฝรั่งหลังคาแผด ประกอบด้วยเรือนประธานและหอหน้า พร้อมทั้งมีเรือนครัว อีกทั้งเล้าข้าว โดยมีลานเล่นเชื่อมรวมเข้าด้วยกันเป็นเรือนหมู่

ไม่ผิดหากจะกล่าวว่า เรือนลาวโซ่งทรงฝรั่งเหมือน ๆ กับเรือนลาวโซ่งทรงไทย ยกเว้นเพียงหลังคาเท่านั้นที่ปรับเปลี่ยนจากจั่วทรงจอมแหมาเป็นทรงมนิลา พื้นที่บนเรือนไม่มีอะไรที่แตกต่างกัน คือทรงความเป็นห้องโถงโล่งตลอด ไม่นิยมการกั้นซอยแบ่งเป็นห้องเล็กห้องน้อย มีเพียงห้องผีพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ประจำเรือนเท่านั้นที่กั้นเป็นห้องหับมิดชิด ซึ่งครองตำแหน่งอยู่ที่มุมด้านในสุดของเรือน

ที่อยู่อาศัยซึ่งเปลี่ยนแปลงรูปลักษณ์ไปโดยลำดับ บ่งบอกชัดเจนว่า สังคมลาวโซ่งเดินตามสังคมไทยเรื่อยมา และเมื่อราวต้นทศวรรษ 2520 หรือ 20-30 ปีที่ผ่านมา การเปลี่ยนแปลงได้อุบัติขึ้นอีกครั้ง เรือนทรงฝรั่งที่เคยปลูกสร้างกันอย่างแพร่หลายได้เสื่อมคลายความนิยมลงไป เรือนใหม่ ๆ ที่ผุดขึ้นในชุมชนลาวโซ่งระยะหลังมานี้กลายเป็นเรือนทรงบังกะโล่ ลักษณะเป็นเรือนยกพื้น ระเบียบกว้าง หลังคาจั่วหรือเพิงทรงดาดที่มีความลาดชันน้อย พร้อมกันนี้ก็กั้นกรรมวิธีการปลูกสร้างอย่างอิฐปูนมาใช้ร่วม เข้าลักษณะเรือนครึ่งตึกครึ่งไม้ ที่ก่อเป็นตึกทั้งหลังก็มี

เรือนทรงบังกะโล่ถือว่าเป็นเรือนสมัยใหม่ และไม่เพียงรูปลักษณ์ภายนอกเท่านั้นที่แตกต่างจากเรือนที่ผ่าน ๆ มา โครงสร้างของพื้นที่ใช้สอยภายในเรือนได้รับการปรับเปลี่ยนเปลี่ยนแปลงไปหลายประการ กล่าวคือ

1. เล้าข้าวซึ่งเคยเป็นส่วนประกอบคู่เรือนลาวโซ่งทุกหลังไม่มีแล้ว มาในปัจจุบันไม่ใช่สิ่งจำเป็นที่จักขาดเสียมิได้อีกต่อไป เมื่ออาชีพหลักทุกวันนี้เป็นการทำนาเชิงพาณิชย์ ทนที่ที่ข้าวในนาสุกก็เก็บเกี่ยวส่งโรงสีโดยตรง ไม่ต้องเก็บไว้ที่เรือนเช่นอดีต เล้าข้าวจึงกลายเป็นสิ่งที่สูญหายไปในเรื่องแบบล่าสุดของลาวโซ่ง

2. พื้นที่ชั้นล่างซึ่งเคยเป็นใต้ถุนโล่ง ได้รับการปรับสภาพเพื่อเป็นพื้นที่ใช้สอยหลักในชีวิตประจำวันอย่างเป็นกิจจะลักษณะ ครัวเป็นสิ่งแรก ๆ ที่ยกย้ายลงมาใช้พื้นที่ชั้นล่าง โดยมักมีพื้นที่รับประทานอาหารควบคู่อยู่ด้วย นอกจากนี้ ยังอาจมีพื้นที่พักผ่อน-รับแขก หรือแม้แต่ที่หลับที่นอนด้วย

3. พื้นที่ภายในเรือนที่เคยโล่งโล้นนั้น ถูกกั้นซอยแบ่งเป็นห้องหับอย่างชัดเจนโดยเฉพาะอย่างยิ่งห้องนอนสนองความต้องการความเป็นส่วนตัวในการอยู่อาศัยของคนรุ่นปัจจุบัน

4. ห้องน้ำ-ส้วมซึ่งเคยปลูกแยกออกไปจากเรือนได้รับการผนวกเข้าไว้เป็นส่วนหนึ่ง โดยอาจมีอยู่ทั้งชั้นล่างและชั้นบน เพิ่มความสะดวกในการใช้สอยของสมาชิกในครัวเรือนยิ่งขึ้นไปอีก

เรือนลาวโซ่งทรงบังกะโลมีหลายสิ่งหลายอย่างที่เปลี่ยนแปลงไปจากที่อยู่อาศัยแบบเดิม ๆ สะท้อนการปรับตัวสู่วิถีชีวิตสมัยใหม่ของชนหมู่นี้ แต่สิ่งหนึ่งที่มีมาแต่ดั้งเดิมและยังคงมีอยู่ต่อมาคือ หองผีพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์บนเรือน แสดงความเป็นชนหมูผู้ยึดมั่นในการนับถือผีไม่เปลี่ยนแปลงแม้ว่าเหล่าพวกเขาจะกลายเป็นพุทธมามกะแล้วก็ตาม

การปรับเปลี่ยนที่อยู่อาศัยของชาวลาวโซ่งโดยลำดับดังกล่าวข้างต้นให้ภาพที่ชัดเจนว่า สิ่งที่แปรเปลี่ยนไปไม่หยุดนิ่งคือรูปลักษณ์ภายนอก ซึ่งแสดงออกถึงการพัฒนาสู่ความทันสมัย ความมั่นคงถาวร และความอยู่ดี สิ่งที่ยังคงอยู่ไม่เปลี่ยนแปลงคือพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์หองผีที่อยู่ภายใน อันเป็นจิตวิญญาณซึ่งแสดงตัวตนของชนหมู่นี้

ขณะที่เรือนของชาวไทดำแห่งสิบสองจุไทก็มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างเห็นได้ชัด ในประการที่เรือนเครื่องผูกทรงกระดองเต่าไม่ใช่สิ่งที่พบเห็นได้ทั่วไปอีกแล้ว ชาวไทดำพากันปรับเปลี่ยนเป็นเรือนไม้จริง ยกพื้นสูง หลังคาตูปลาดมุงกระเบื้อง อย่างไรก็ตามพื้นที่บนเรือนมีการการปรับเปลี่ยนไปน้อยมาก เพียงแยกกระบะเตาไฟที่หุงหาอาหารจากกลางเรือนออกมาสร้างเป็นเรือนครัวอยู่ที่ชานเท่านั้น

รูป 3-9 เรือนไทดำสิบสองจุไท (ซ้าย เรือนทรงกระดองเต่า ขวา เรือนตูปลาด)

รูป 3-10 เรือนลาโซ่งในประเทศไทย (บนซ้าย เรือนทรงกระดองเต่า บนขวา เรือนทรงไทย
ล่างซ้าย เรือนทรงฝรั่ง ล่างขวา เรือนทรงบังกะโล)

ชีวิต

ลาวโซ่งเป็นชนหมู่ผู้มืทั้งภาษาพูดและภาษาเขียนเป็นของตนเอง แนนอนว่าการตั้งถิ่นฐานท่ามกลางบริบทของวัฒนธรรมไทยย่อมเป็นเงื่อนไขกำกับให้ลาวโซ่งต้องเรียนรู้ภาษาไทยเพื่อใช้เป็นช่องทางในการติดต่อสื่อสารกับคนภายนอก สถานภาพการรักษาภาษาเดิมและการปรับใช้ภาษาใหม่เห็นได้ชัดจากเอกสารทางวิชาการ 3 รายการที่ทำต่างช่วงเวลา กัน ดังนี้

“ลาวโซ่งจะใช้ภาษาของตนเองพูดจาติดต่อในระหว่างพวกลาวโซ่งด้วยกัน แต่จะใช้ภาษาไทยภาคกลางพูดจาติดต่อกับคนนอกหรือคนไทยอื่น ๆ คนรุ่นเก่าที่มีอายุสูงจะพูดภาษาไทยภาคกลางได้ไม่สู้สันทัดนัก แต่เด็กรุ่นใหม่ต้องเข้าโรงเรียนและใช้ภาษาไทยกลางเป็นสื่อในการติดต่ออยู่เป็นประจำ จึงใช้ภาษาไทยกลางได้อย่างคล่องแคล่วเหมือนเด็กไทยอื่นทั่วไป”

(สุมิตร ปิตีพัฒน์ และคณะ, 2521: 20)

“อดีต

อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมในอดีตที่ยังคงรักษาไว้ได้อย่างมั่นคง คือการพูดภาษาโซ่ง และคนจำนวนหนึ่งยังสามารถอ่านและเขียนภาษาไทยโซ่งได้.....

ปัจจุบัน

ในปัจจุบันหาคนที่อ่านเขียนภาษาโซ่งได้ยากมาก และมีแนวโน้มว่าคนรุ่นใหม่จะไม่นิยมพูดภาษาโซ่ง”

(งามพิศ สัตย์สงวน, 2545: 334-335)

“ในภาคกลางประเทศไทย ภาษาไทยโซ่งเป็นภาษาไทยถิ่นที่สำคัญที่สุดรองจาก ภาษาไทยมาตรฐาน

ภาษาพูดก็ใช้กันภายในทุกครัวเรือนไทยโซ่งและระหว่างคนโซ่งด้วยกัน เพื่อแสดง ความสนิทสนมต่อกัน แต่ต่อหน้าคนแปลกหน้า แน่นนอนว่าคนโซ่งใช้ภาษาไทย มาตรฐาน”

(ทวี สว่างปัญญางกูร, 2555: 1)

กล่าวได้ว่า แม้ชาวลาวโซ่งต้องเรียนรู้เพื่อใช้ภาษาไทยได้อย่างคล่องแคล่ว ภาษาลาวโซ่งก็ ยังคงใช้กันอยู่ โดยเฉพาะในหมู่พวกเดียวกัน ทั้งนี้ ในงานประเพณีพิธีกรรม เช่น เสนเรื่อน การบอก ทาง (นำวิญญาณสู่สวรรค์ในประเพณีงานศพ) หมอยังคงใช้ภาษาลาวโซ่งในการประกอบพิธีสืบมาแม้ จนทุกวันนี้

ทำนองเดียวกับการแต่งกาย ทุกวันนี้ลาวโซ่งไม่ว่าหญิงชายแต่งกายกันตามสมัยนิยม ละม้ายเหมือนคนไทยทั่วไป ไม่มีชายใต้งสวมก้อม (กางเกงขาสั้น) หรือส้วงฮี (กางเกงขายาว) สวม เสื้อไท (เสื้อผ่าอก แขนกระบอก) สีครามเข้มหรือดำ เช่นเดียวกับหญิงที่ไม่มีใครนุ่งซิ่นลายแตงโม (พื้น ครามเข้มหรือดำ มีลายทางสีขาว) สวมเสื้อก้อม (เสื้อรัดรูปผ่าอก แขนกระบอก) ในชีวิตประจำวันกัน แล้ว ทั้งนี้ เมื่อใดก็ตามที่มีงานประเพณีสำคัญ เช่น สงกรานต์ งานศพ แต่งงาน เป็นต้น เหล่าลาวโซ่ง จะพร้อมใจกันแต่งกายแบบประเพณีนิยมของชนหมู่มาร่วมงานโดยพร้อมเพรียงกัน

ด้านประเพณีพิธีกรรม ส่วนที่เกี่ยวข้องกับการนับถือผีโดยเฉพาะอย่างยิ่งผีเรื่อน ซึ่ง ยังคงถือปฏิบัติสืบมาตลอดระยะเวลายาวนานไม่เปลี่ยนแปลงคือ ปาดตงและเสนเรื่อน ปาดตงเป็น พิธีกรรมที่กระทำในรอบทศวรรษ (วันต่าง ๆ ของลาวโซ่งมี 10 วัน ไม่ใช่ 7 วันเหมือนของคนไทย) โดย ครอบครัวชนชั้นผู้ต่ำต้องทำ 2 ครั้ง ขณะที่ครอบครัวชนชั้นผู้น้อยทำ 1 ครั้ง ต่อเนื่องไปตลอดปี ด้วยการ นำอาหารสำหรับเล็ก ๆ พร้อมน้ำ เหล้า หมากพลู ไปวางเช่นผีเรื่อน ส่วนเสนเรื่อนเป็นการเช่นสรวง ผีเรื่อนครั้งใหญ่ ซึ่งลาวโซ่งทุกครัวเรือนถือเป็นประเพณีสำคัญที่จักต้องจัดขึ้นทุก ๆ 2-3 ปีครั้ง ด้วยการ จัดเครื่องสังเวยสำหรับใหญ่ใส่พานเผื่อนใบโตเข้าไปวางเช่น และเชิญหมอผู้รู้มานำประกอบพิธีพร้อมทั้ง เชิญญาติมิตรทั้งใกล้ไกลมาร่วมงานอย่างเนืองแน่น

ประเพณีงานศพเป็นภาพสะท้อนการหลอมรวมสองวัฒนธรรม คือลาวโซ่งและไทยเข้า ด้วยกัน ประเพณีตามแบบฉบับการนับถือผีนั้นเมื่อมีการตายจะตั้งศพไว้ที่เรื่อนคินหนึ่ง วันรุ่งขึ้น เคลื่อนศพไปเผาที่ป่าแหว่ มีการสร้างเรื่อนแหว่ววางไว้เหนือที่ฝังกระดูกเพื่อเป็นที่อยู่หลังความตาย พร้อมเครื่องประกอบต่าง ๆ มีเสาหลวง ร่ม ธง และเรื่อนแก้ว โดยมีเขยยกเป็นผู้ทำพิธีบอกทางนำ วิญญาณผู้ตายสู่สวรรค์ ส่วนประเพณีที่ปรับเปลี่ยนเมื่อรับเอาพุทธศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ การตั้งศพไว้ที่เรื่อนขยายเวลาเป็น 2-3 คืนเพื่อบำเพ็ญกุศล มีการนิมนต์พระมาสวดอภิธรรมทุกคืน

วันสุดท้ายมีการเทศน์หน้าศพ บังสุกุล ตามประเพณีพุทธ และเคลื่อนศพไปเผาที่วัด จากนั้นจึงนำกระดูกไปทำพิธีตามประเพณีการนับถือผีต่อที่ป่าแฮ่ว

รูป 3-11 เรือนแฮ่วพร้อมเครื่องประกอบพิธีศพซึ่งจัดขึ้นที่ป่าแฮ่ว

ประเพณีซึ่งมีขึ้นเมื่อลาวโซ่งพากันหันมานับถือพุทธศาสนา คืองานบวช ก่อนหน้านี้ ประเพณีงานบวชไม่เคยปรากฏมีในวิถีของลาวโซ่ง สำหรับชุมชนเก่าแก่อายบ้านหนองปรัง ชายลาวโซ่งมีค่านิยมในการบวชมาก่อนปี พ.ศ. 2500 นานแล้ว (มนู อุดมเวช, 2547: 204) ทุกวันนี้งานบวชเป็นหนึ่งในประเพณีสำคัญเกี่ยวกับชีวิตของชาวลาวโซ่ง โดยเฉพาะฝ่ายชาย ถือคติกันว่า ผู้ชายจะต้องผ่านการบวชเสียก่อนจึงจะอยู่ในสถานภาพที่สมควรจะแต่งงานได้ และอานิสงส์จากการบวชจะทำให้พ่อแม่ได้รับกุศลผลบุญอันยิ่งใหญ่ ในประการสำคัญ การบวชยังเป็นการย้ำความสำคัญของลูกชายผู้ถือสิทธิ์สืบเผ่าต่อจากพ่อตามวิถีลาวโซ่งอีกด้วย (งามพิศ สัตย์สงวน, 2545: 131)

นอกเหนือจากนี้ ยังมีงานที่ชาวลาวโซ่งทั้งมวลร่วมแรงร่วมใจกันจัดขึ้นจนกลายเป็นประเพณีใหม่ที่เกิดขึ้นชุมชนหมู่บ้าน ซึ่งนับวันจะทวีความสำคัญขึ้นโดยลำดับโดยเฉพาะในปัจจุบันนั้นคือ วันไทยทรงดำ วันดังกล่าวกำหนดจัดขึ้นราวเดือน 5 ถึงเดือน 6 ของทุกปี โดยชุมชนลาวโซ่งท้องถิ่นต่าง ๆ จะกำหนดนัดหมายจัดงานแสดงวัฒนธรรมและการละเล่นประจำชนหมู่ มีอันกอน ฟ้อนแคน เป็นต้น วงศ์วานว่านเครือลาวโซ่งท้องถิ่นอื่น ๆ จะพากันตระเวนร่วมงานอย่างครึกครื้นสนุกสนาน ผลัดกันเป็นเจ้าภาพผลัดกันเป็นผู้ไปเยือนหมุนเวียนกันไปตลอดทั้งเดือน ทั้งเป็นการรื้อยรัดความสัมพันธ์ระหว่างลาวโซ่งด้วยกันให้กระชับแน่น และเป็นการเผยแพร่วัฒนธรรมอันมีอัตลักษณ์สู่สายตาผู้อื่นด้วยในเวลาเดียวกัน

สรุปการศึกษาการปรับตัวแบบองค์รวมของลาวโซ่ง

ลาวโซ่งคือชนกลุ่มชาติพันธุ์หมู่หนึ่งผู้ซึ่งอาศัยอยู่บนผืนแผ่นดินไทยร่วมกับชนอีกหลายหมู่เหล่า นับตั้งแต่ชนหมู่นี้พลัดพรากจากสิบสองจุไทยบ้านเกิดเมืองนอนอพยพรอนแรมมุ่งใต้สู่แผ่นดินไทยเนื่องจากภัยสงครามครั้งสมัยธนบุรีต่อเนื่องมาถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้น จวบจนปัจจุบันสมัยเป็นเวลาราว 200 ปีล่วงมาแล้ว โดยมีพื้นที่ลุ่มน้ำภาคกลางของไทยเป็นถิ่นพำนักอาศัย

การที่ลาวโซ่งเข้ามาตั้งถิ่นฐานทำมาหากินบนผืนแผ่นดินไทย หมายถึงการเผชิญกับสภาพใหม่ คือสถานะไพร่ การอยู่ในสภาพแวดล้อมของถิ่นฐานใหม่ คือที่ราบลุ่มน้ำและการแวดล้อมด้วยบริบททางวัฒนธรรมใหม่ คือวัฒนธรรมไทย

หนึ่งในปัจจัยภายในหรืออีกนัยหนึ่งปัจจัยที่เกิดจากชาวลาวโซ่งเองคือสภาพไพร่ อย่างไรก็ตาม ภายหลังการปฏิรูปการปกครองในสมัยรัชกาลที่ 5 ระบบไพร่และทาสถูกยกเลิกส่งผลให้ชาวลาวโซ่งทั้งมวลพ้นจากสถานะไพร่สู่ความเป็นไทแก่ตัว ไม่ต้องอยู่ภายใต้สังกัดของมูลนาย สามารถเลือกประกอบอาชีพได้ และมีเสรีในการโยกย้ายถิ่นฐาน ทั้งมีสิทธิ์จับจองที่ดินว่างเปล่าเพื่ออยู่อาศัยทำมาหากิน

ปัจจัยภายในอีกประการหนึ่งคือการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรลาวโซ่งตามระยะเวลา ยาวนานที่ตั้งถิ่นฐานบนแผ่นดินไทย ประจวบกับการยกเลิกระบบไพร่และทาส ทำให้ตั้งแต่ทศวรรษ 2440 เป็นต้นมา ภาพการปรับตัวด้านการตั้งถิ่นฐานของชาวลาวโซ่งปรากฏชัด ด้วยการขยับขยายโยกย้ายถิ่นฐานออกนอกเมืองเพชรบุรีอันเป็นถิ่นฐานแรกสู่จังหวัดอื่น ๆ อย่างกว้างขวางเพื่อเบิกพื้นที่ป่าดงตั้งหลักแหล่งขยายที่ทำกินใหม่ ๆ เรื่อยมา จนทุกวันนี้ นอกเหนือจากเพชรบุรีแล้วยังมีถิ่นฐานลาวโซ่งกระจายตัวอยู่ในอีกหลายจังหวัด เช่น ราชบุรี สมุทรสาคร นครปฐม สุพรรณบุรี เป็นต้น

สำหรับปัจจัยภายนอกที่เป็นเงื่อนไขให้ชาวลาวโซ่งต้องปรับตัวคือภูมิลักษณะของถิ่นฐานที่มีลักษณะเป็นที่ราบลุ่มน้ำนั้น แม้มีความแตกต่างอย่างมากกับบ้านเกิดเมืองนอนที่สิบสองจุไทย ซึ่งมีลักษณะเป็นทะเลภูเขาและขาดแคลนทุ่งราบ จนเป็นเงื่อนไขให้บรรพบุรุษของลาวโซ่งต้องเลือกหุบเขาเป็นที่ตั้งถิ่นฐานแต่มีสิ่งหนึ่งที่เหมือนกันคือความเป็นดินแดนอันอุดมด้วยน้ำท่าเอื้อต่อการทำนาเป็นอย่างยิ่ง ทำให้ลาวโซ่งสามารถสืบทอดวิถีแห่งสังคมเกษตรกรรมทำนาบนผืนแผ่นดินไทยได้โดยสะดวก ดินฐานในจังหวัดต่าง ๆ ที่ลาวโซ่งขยับขยายไปอยู่อาศัยล้วนอยู่ภายใต้เงื่อนไขของการเป็นถิ่นที่เอื้อต่อการทำนาทั้งสิ้น

สำหรับปัจจัยภายนอกที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือบริบททางวัฒนธรรมไทย ซึ่งเป็นปัจจัยก่อให้เกิดปฏิกิริยาสองทางพร้อม ๆ กัน ทางหนึ่งคือการปรับตัวเปิดรับอิทธิพลของวัฒนธรรมไทย อีกทางหนึ่งคือการพยายามรักษาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตนไว้ ยังผลให้ลาวโซ่งกลายเป็นผู้ที่มีทวิลักษณ์ในที่สุด คือมีทั้งความเป็นลาวโซ่งและความเป็นไทยผสมผสานอยู่ในตัวตน ซึ่งแสดงออกอย่างเห็นชัดทั้งลักษณะทางกายภาพของบ้านเรือนและวิถีชีวิตของชนหมู่นี้

หนึ่งในการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญเกิดขึ้นเมื่อลาวโซ่งรับเอาวัฒนธรรมความเชื่อทางพุทธศาสนาเข้าไว้เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ ขณะที่การนับถือผีอันเป็นความเชื่อเดิมก็มิได้ละทิ้งไปไหน ชนหมู่นี้จึงกลายเป็นผู้ยึดถือศาสนาสองกระแสผสมผสานกัน ประจักษ์พยานที่ยืนยันการเปลี่ยนแปลงประการนี้ได้เป็นอย่างดีคือการมีวัดประจำชุมชน โดยที่ศาลผีที่มีมาก่อนก็ยังคงดำรงอยู่ สำหรับชุมชนลาวโซ่งที่มีขนาดใหญ่และมีความเก่าแก่นั้น วัดประจำชุมชนได้รับการสถาปนาขึ้นก่อนปี พ.ศ. 2500 แล้ว ส่วนบนเรือนก็มีทั้งห้องผีและห้องพระอยู่ควบคู่กัน

ภายใต้ระบบการเมืองการปกครองท้องถิ่นไทยที่แผ่คลุมถิ่นฐานลาวโซ่งในที่ราบลุ่มน้ำภาคกลางทุกแห่ง ทำให้ชุมชนลาวโซ่งไม่ว่าจะเป็นระดับหมู่บ้านหรือตำบลถูกลากโยงเข้าเป็นส่วนหนึ่งของระบบบริหารราชการ สิ่งที่เห็นได้อย่างเป็นรูปธรรมคือการปรากฏสถานที่ราชการขึ้นภายในชุมชน เช่น องค์การบริหารส่วนตำบล สถานีอนามัย โรงเรียน เป็นต้น สถานที่เหล่านี้ไม่เพียงเป็นแหล่งบริการประชาชนเท่านั้น แต่ยังเป็นเสมือนประตูที่เปิดให้วัฒนธรรมไทยพรั่งพรูไหลสู่หมู่บ้านลาวโซ่งทั้งด้านภาษา ประวัติศาสตร์ สังคมเศรษฐกิจ วิทยาการและอื่น ๆ

หลักแหล่งของลาวโซ่งบางถิ่น เช่นที่จังหวัดสมุทรสาครเป็นต้น ได้ปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตเมื่อราว 30-40 ปีที่ผ่านมาจากผู้อยู่ในสังคมเกษตรกรรมทำนามาเป็นทำสวนแบบยกร่อง เฉกเช่นที่คนไทยพื้นถิ่นย่านนั้นทำกัน ไม่เพียงแต่สภาพแวดล้อมของถิ่นที่อยู่อาศัยเปลี่ยนไปและประเพณีพิธีกรรมอันเนื่องมาแต่ข้าวหดยาย ยังก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงลักษณะการตั้งถิ่นฐานจากที่เคยอยู่รวมกลุ่มกระจุกตัวอยู่บนที่ดอนท่ามกลางทุ่งนาที่ทำกิน มาเป็นการกระจายตัวอยู่ห่าง ๆ กันในสวนใครสวนตนอีกด้วย

นอกเหนือจากการเปลี่ยนแปลงระดับชุมชนแล้ว การปรับเปลี่ยนลักษณะของเรือนอันเป็นที่อยู่อาศัยยังสะท้อนให้เห็นการรับเอาวัฒนธรรมการปลูกสร้างเรือนอย่างไทยเข้าไว้อย่างชัดเจน ชาวลาวโซ่งรับเอาลักษณะเรือนทรงไทยเข้าไปปรับใช้ในการสร้างที่อยู่อาศัยแทนเรือนทรงกระตองเต้าอันเป็นแบบแผนแท้และดั้งเดิมของตนตั้งแต่ราวทศวรรษ 2450 เป็นต้นมาแล้ว ต่อมาภายหลังก็ปรับเปลี่ยนเรื่อยมาคล้อยตามความนิยมของคนไทยที่ไม่หยุดนิ่งเป็นเรือนทรงปั้นหยา มนิลา และเรือนทรงบังกะโลในปัจจุบัน

เทียบกับชาวไทดำผู้ยังคงอาศัยอยู่ถิ่นฐานเดิมที่สิบสองจุไทแล้ว แม้วิถีชีวิตของเหล่าชนหมู่นี้จะเปลี่ยนแปลงไปไม่มาก แต่ก็มีสัญญาณบ่งชี้ที่ชัดเจนว่า ข้ออิทธิพลหลักที่เหนี่ยวนำให้เกิดการปรับเปลี่ยนคล้อยตามคือวัฒนธรรมเวียดนาม

การเปลี่ยนแปลงทั้งด้านสภาพแวดล้อมของถิ่นฐาน บ้านเรือน และวิถีชีวิตของชนกลุ่มชาติพันธุ์ลาวโซ่ง โดยมีวัฒนธรรมไทยเป็นข้ออิทธิพลหลัก สะท้อนการปรับตัวสู่บริบทใหญ่ ขณะที่ชนหมู่นี้ยังคงดำรงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตนบางอย่างไว้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เกี่ยวเนื่องกับความเชื่อในการนับถือผี ทั้งหมดยังผลให้ชนหมู่นี้มีความโดดเด่นทางวัฒนธรรมขณะเดียวกันก็สามารถดำเนินชีวิตอยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำภาคกลางของประเทศไทยได้อย่างผาสุก

บรรณานุกรม

- งามพิศ สัตย์สงวน. 2545. สถาบันครอบครัวของกลุ่มชาติพันธุ์ในกรุงเทพมหานคร: กรณีศึกษาครอบครัวไทยโซ่ง. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. 2553. เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต (พิมพ์ครั้งที่ 6). กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์.
- ถนอม คงยิมละมัย. ม.ป.ป.. เรื่องประเพณีการเกิด. (เอกสารประกอบการสอน วิชา ส 071 ท้องถิ่นของเรา 1). เพชรบุรี: โรงเรียนเขาย้อยวิทยา.
- ทวี สว่างปัญญางกูร. 2550. ไทยดำศึกษา. กรุงเทพฯ. (อัสสัมชัญ).
- _____. 2555. “ภาษาไทยโซ่งปัจจุบัน.” กรุงเทพฯ. (อัสสัมชัญ).
- นิพนธ์ เสนาพิทักษ์. 2523. “ผู้ไทยโซ่ง”. ใน สารานุกรมไทย. นนทบุรี : คณะกรรมการชมรมไทยโซ่ง. หน้า 3-36.
- นุกูล ชมภูนิช. 2531. การศึกษาประเพณีของชาวไทยโซ่ง หมู่บ้านเกาะแรด. นครปฐม: ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม วิทยาลัยครูนครปฐม
- มนู อุดมเวช. 2547. ประวัติศาสตร์ไทดำในประเทศไทย. เพชรบุรี: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี.
- มานิตา เชื้อนรินทร์. 2542. ภาษาและขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่นชาวลาวโซ่ง บ้านดอนมะเกลือ ตำบลดอนมะเกลือ อำเภออุ้มผาง จังหวัดสุพรรณบุรี. สุพรรณบุรี: พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติอุ้มผาง จังหวัดสุพรรณบุรี.
- “โรงเรียนวัดหนองปรัง (บุญมานุสรณ์).” <http://www.nongprong.ac.th> เข้าถึงเมื่อ 14 ตุลาคม 2554.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. 2534. “ความเชื่อเรื่องแถนในไทยดำ ศาสดาดั้งเดิมของคนไทย”. เมืองโบราณ ฉบับไทดำ. 17, 3 (กรกฎาคม-กันยายน 2534): 12-35.
- ศิลปากร, กรม. 2478. พระราชพงศาวดาร กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1. พระนคร: ทำพระจันทร์. (ทรงพระกรุณาโปรดให้พิมพ์พระราชทานแจกในงานพระราชทานเพลิงศพ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นอนุวัตน์จาตุรนต์ ที่พระเมรุวัดเทพศิรินทราวาส 2478).
- _____. 2507. “พงศาวดารเมืองโล.” ใน ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 9 และภาคที่ 10 ตอนต้น. องค์การค้ำของคุรุสภา. หน้า 38-102.
- ศูนย์วัฒนธรรมไทยทรงดำ เขาย้อย. ม.ป.ป. “ข้อมูลและประวัติไทยทรงดำ (ลาวโซ่ง).” เพชรบุรี. (อัสสัมชัญ).
- สมทรง บุรุษพัฒน์. 2540. สารานุกรมกลุ่มชาติพันธุ์ไทยโซ่ง. นครปฐม: สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล.
- สมพนธ์ สุขวงศ์. 2518. “ไทยทรงดำ”. ใน อนุสรณ์การพระราชทานเพลิงศพสมพนธ์ สุขวงศ์. (ณ ฌาปนสถานวัดพลับพลาชัย จังหวัดเพชรบุรี, 22 มิถุนายน 2518).
- สุมิตร ปิติพัฒน์, บัณฑิต อ่อนดำ และ พูนสุข ธรรมาภิมุข. 2521. ลาวโซ่ง: รายงานวิจัย. กรุงเทพฯ: แผนกอิสระสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สุมิตร ปิติพัฒน์ และ เสมอชัย พูลสุวรรณ. 2540. ลาวโซ่ง: พลวัตของระบบวัฒนธรรมในรอบสองศตวรรษ. คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สุรศักดิ์มนตรี, เจ้าพระยา. 2504. ประวัติการของจอมพลเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี เล่ม 3. องค์การค้า
ของคุรุสภา.

_____. 2504. “ลัทธิธรรมเนียมต่าง ๆ ภาค ๕.” ใน ลัทธิธรรมเนียมต่าง ๆ ภาค ๑-๖.
องค์การค้าของคุรุสภา. หน้า 225-228.

McFarland, George Bradley, ed. 1999. Historical Sketch of Protestant Mission in Siam
1828-1928. (Originally published in 1928). Bangkok: White Lotus.

บทที่ 4 ลาวพวน

พวนคือใคร?

พวน ลาวพวน หรือไทพวน เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ภาษาตระกูลไทซึ่งได้รับการเรียกขานทั้งสามชื่อ คือ พวน (วีระพงศ์ มีสถาน, 2539) ไทพวน (โพธิ์ แคมลำเจียก, 2537) หรือไทพวน ซึ่งเป็นคำเดียวกับชาวบ้านพวนในแขวงเชียงขวางเรียกขานตนเอง ส่วนลาวพวน เป็นคำกลางทั่วไปที่ชาวบ้านในไทยเรียกขานกลุ่มพวนในไทย เพื่อขยายถึงแหล่งที่มาดั้งเดิมจาก สปป.ลาว (สัมภาษณ์ผู้ใหญ่บ้านศักดิ์ศิลป์ วงษ์พันธ์, 10 ตุลาคม 2552) ชาวพวนมีหลักแหล่งเดิมอยู่ในพื้นที่เมืองพวน แขวงเชียงขวาง สปป.ลาว หลักฐานระยะเวลาเริ่มต้นของการตั้งถิ่นฐานในแขวงเชียงขวางไม่สามารถค้นหาหลักฐานมายืนยันได้ แต่มีหลักฐานจากพงศาวดารเมืองพวนว่า เจ็ดเจืองซึ่งเป็นโอรสของขุนบรมราชาธิราช ได้สร้างเมืองพวนในปี พ.ศ.1242 (จุลศักราช 60) หลังจากที่ได้มีการตกลงเรื่องเขตแดนติดต่อระหว่างเมืองหลวงพระบางและเมืองพวนแล้ว (เจ้าคำหมั้น วงกตรัตนะ, มปป:36)

ในช่วงเวลาดังกล่าวเมืองพวนมีสัมพันธไมตรีแนบแน่นกับเวียงจันทน์และหลวงพระบาง ซึ่งมีความเจริญรุ่งเรืองทั้งการศาสนา สถาปัตยกรรม และการเมืองการปกครอง ทั้งหลวงพระบางและเวียงจันทน์มีการสร้างวัดอารามมากมายโดยอาศัยช่างผู้ชำนาญการก่อสร้างวัดจากหลวงพระบางซึ่งได้ถ่ายทอดมาถึงศาสนสถานในเมืองพวนด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมืองพวนในรัชสมัยของเจ้าล้านคำทอง ในปี พ.ศ.1916 (จุลศักราช 734) ซึ่งมีการเจริญไมตรีทุกด้านกับหลวงพระบางรวมทั้งด้านการทูตด้วย ชาวพวนมีความเจริญรุ่งเรืองทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาในการดำรงชีพ แต่มีข้อด้อยด้านการรบขาดความชำนาญด้านการทหารและการสู้ศึกศัตรู ดังนั้นเมื่อมีศัตรูจากรอบด้านเข้ารุกราน ชาวพวนมักจะประสบกับความพ่ายแพ้หลายครั้งหลายคราทั้งต่อทัพแก้วใน พ.ศ.2071 (จุลศักราช 1189) (เจ้าคำหมั้น วงกตรัตนะ, มปป:43) กองทัพฮ่อใน พ.ศ.2417 (สีลา วีระวงศ์, 2540:207) เข้ายึดเมืองพวน หลังจากนั้นสยามส่งกองทัพมาปราบฮ่อ โดยปราบที่หลวงพระบางก่อน เมื่อไล่ฮ่อออกจากหลวงพระบางได้ก็ตามไล่ฮ่อมาถึงเมืองพวน สยามสามารถไล่ฮ่อออกจากเมืองพวนได้แต่ก็มีการกวาดต้อนชาวพวนส่วนหนึ่งจากเชียงขวางกลับไปยังกรุงเทพฯด้วย (สีลา วีระวงศ์, 2540:210) ดังนั้นจากการศึกษาประวัติศาสตร์ของพวนจะพบว่าในบางช่วงเวลา เมืองพวนต้องขึ้นต่อสยาม และหลวงพระบางด้วย ในช่วงเวลาอื่นๆ

พื้นที่แขวงเชียงขวางติดต่อกับประเทศเวียดนาม มักมีการโยกย้ายถิ่นฐานไปมาของกลุ่มชนทั้งสองกลุ่มทั้งที่เป็นการย้ายถิ่นฐานเพื่อการทำมาหากินตามปกติ และการย้ายถิ่นฐานของชาวพวนเข้าไปหลบภัยในเขตเวียดนามเมื่อเกิดศึกสงครามในเมืองพวน ในช่วง พ.ศ.2426 ซึ่งเป็นช่วงการล่าอาณานิคมในอินโดจีนของฝรั่งเศส ฝรั่งเศสแผ่อำนาจยึดเวียดนามไว้ และช่วง 10 ปีให้หลังใน พ.ศ.2436 ฝรั่งเศสเกิดกรณีพิพาทกับสยาม ยึดดินแดนหัวเมืองขึ้นของสยามในพื้นที่ฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง ทำให้ราชอาณาจักรลาวในครั้งนั้นตกอยู่ในการปกครองของฝรั่งเศส รวมทั้งเมืองพวนหรือเชียงขวางด้วย (สีลา วีระวงศ์, 2540:233-237)

หลังสงครามโลกครั้งที่สองใน พ.ศ.2488 มหาอำนาจตะวันตกทั้งฝรั่งเศส สหรัฐอเมริกา และรัสเซีย เข้าแทรกแซงกลุ่มการเมืองในอินโดจีน ทั้งเวียดนามและลาว สหรัฐอเมริกาใช้เครื่องบินทิ้งระเบิดปูพรมถล่มลาวโดยเฉพาะ เมืองเชียงขวางกลายเป็น “แผ่นดินแห่งสมรภูมิ” ในช่วง พ.ศ. 2507-2516

บ้านเรือนราษฎรและศาสนสถานต่างๆ ถูกทิ้งระเบิดทำลายจนหมดสิ้น ที่เป็นเช่นนี้เพราะเชียงขวางเป็นยุทธศาสตร์สำคัญในการลำเลียงอาวุธยุทโธปกรณ์จากเวียงจันทน์ผ่านเชียงขวางไปยังเวียดนามตามเส้นทางหมายเลข 7 ซึ่งเรียกกันว่า “เส้นทางโฮจิมินห์” และกลุ่มขบวนการประเทศลาวตั้งศูนย์บัญชาการอยู่ในเชียงขวาง การทิ้งระเบิดแบบปูพรมของสหรัฐอเมริกาทำให้ชาวพวนในเชียงขวางและทหารฝ่ายขบวนการประเทศลาวต้องอพยพเข้าไปอยู่ตามป่า เขา และถ้ำ ในพื้นที่ใกล้เคียง (ศูนย์อินโดจีนศึกษา, มปป:272) และชาวพวนอีกส่วนหนึ่งอพยพไปอยู่ในเวียดนามและเวียงจันทน์ เนื่องจากมีญาติพี่น้องอพยพไปล่วงหน้าแล้ว ทำให้เมืองพวนหรือเชียงขวางกลายเป็นเมืองร้าง เต็มไปด้วยซากปรักหักพังและกับระเบิด จนกระทั่งสงครามสงบสหรัฐอเมริกาแพ้สงครามเวียดนามเซ็นสัญญาสงบศึกในวันที่ 21 กุมภาพันธ์ 2516 (ประวัติศาสตร์กระทรวงศึกษาธิการลาว, 2546:107) ประจวบด้วยในช่วงเวลาเดียวกันนั้นมีการเปลี่ยนแปลงระบบการปกครองภายในของลาว เป็นสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ใน พ.ศ.2518 ชาวพวนซึ่งอพยพไปพักพิงในพื้นที่ต่างๆ ทั้งในเวียดนาม หลวงพระบาง และเวียงจันทน์ ได้อ้อนกลับมาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่เดิมอีกครั้งหนึ่ง

หมายเหตุ : เนื่องจากการเรียกชื่อกลุ่มชาติพันธุ์พวน มีเรียกกันทั้งลาวพวน ไทพวน และพวน เพื่อให้สื่อความหมายได้ชัดเจน การศึกษาวิจัยในบทนี้จะเรียกขาน ลาวพวน หรือไทพวนว่า ชาวพวน ตามสารานุกรมกลุ่มชาติพันธุ์ (วีระพงศ์ มีสถาน : 2539)

รูป 4-1 ขอบเขตที่ตั้งของเมืองพวนเชียงขวาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

พวนในไทย

สำหรับชาวพวนซึ่งย้ายถิ่นฐานเข้ามาอยู่ในไทยหลายช่วงเวลา มีทั้งอพยพย้ายถิ่นเข้ามาเพราะศึกสงครามแบบหนีร้อนมาพึ่งเย็น หรือถูกกองทัพไทยกวาดต้อนมาเพราะเมืองพวนแพ้สงครามซึ่งมีไทยเป็นคู่กรณี หรือบางกลุ่มย้ายถิ่นด้วยความสมัครใจเพื่อหาแหล่งทำกินที่สมบูรณ์กว่า การย้ายถิ่นเข้าสู่ไทยของไทพวนนี้เริ่มมาตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรีเรื่อยมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช จนถึงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่กลุ่มที่ใหญ่ที่สุดจะเข้ามาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 เมื่อเจ้าอนุวงศ์เมืองเวียงจันทน์คิดแข็งขันต่อไทย กองทัพไทยยกทัพไปปราบปรามและชักชวนให้ชาวพวนจากเชียงขวาง และลาวเวียงจันทน์มาช่วยรบกับกองทัพไทย ครั้งนั้นชาวพวนย้ายถิ่นเข้าสู่ไทยเป็นจำนวนมาก เพราะเป็นช่วงเวลาเดียวกันกับ “แกว” หรือญวนจากเวียดนามซึ่งมีพื้นที่ติดกับแขวงเชียงขวางเริ่มเข้ามารุกรานชาวพวน ทำให้ชาวพวนจากเชียงขวางตัดสินใจย้ายถิ่นเข้าสู่ไทยเป็นการ “หนีศึกแกว” ก่อนที่แกวจะเข้ามารุกราน

ชาวพวนที่ย้ายถิ่นเข้าสู่ไทยมาตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรีจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์(ร.5) กระจายตัวกันอยู่ในพื้นที่หลายจังหวัดทั้งในภาคเหนือตอนบน ภาคเหนือตอนล่าง ภาคอีสาน ภาคกลาง ภาคตะวันออก และภาคตะวันตก จำนวนประชากรไทพวนที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในประเทศไทยจากการสำรวจแผนที่ภาษา สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยมหิดล ตั้งแต่ พ.ศ.2538 ระบุว่า มี 190,430 คน (วีระพงศ์ มีสถาน 2539:9) ซึ่งในความเป็นจริงอาจมีได้ถึง 250,000 คนโดยประมาณ และมีหลายจังหวัดที่มีประชากรไทพวนเกินกว่า 10,000 คน อาทิเช่น ฉะเชิงเทรา (12,405 คน) นครนายก (11,205 คน) ลพบุรี (16,769 คน) นครสวรรค์ (14,255 คน) ปราจีนบุรี (17,416 คน) สุพรรณบุรี (11,919 คน) และสุโขทัย (10,385 คน) (วีระพงศ์ มีสถาน 2539:9-10) ชาวไทพวนนี้ยังรักษาอัตลักษณ์ของตนทั้งภาษาและประเพณีไว้ได้อย่างน่าทึ่ง

การกำหนดพื้นที่ศึกษาในไทย

จากการอธิบายความถึงการกระจายตัวของชาวพวนในประเทศไทยแล้วว่าการกระจายตัวการตั้งถิ่นฐานอยู่ในหลายภูมิภาค (วีระพงศ์ มีสถาน 2539:9-10) และ เรื่อง วงษ์พันธุ์ (สำเนาเอกสารลายมือ มปป.:10) แต่เพื่อให้ตรงกับวัตถุประสงค์หลักของโครงการวิจัยหลักที่**ต้องการค้นหาการปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว 4 กลุ่มที่ย้ายมาอยู่ในบริบทใหญ่ที่แตกต่าง ที่มีทรัพยากรชีวภาพและรูปพรรณสัณฐานของภูมิประเทศที่ต่างไปจากถิ่นฐานเดิมอย่างเห็นได้ชัด** เพื่อค้นหาให้ได้ว่า ชาวพวนมีวิถีชีวิตแปรเปลี่ยนไปอย่างไรในบริบทใหญ่ที่แตกต่าง **มีการปรับตัวของวิถีชีวิตในระบบนิเวศใหม่อย่างไร? การปรับตัวของวิถีชีวิตในระบบเศรษฐกิจอย่างไร? ผังกายภาพของหมู่บ้าน และเรือนพวนมีการปรับให้เข้ากับวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไปอย่างไร? และท้ายสุดมีภูมิปัญญาในการดำรงชีพในพื้นที่ใหม่หรือไม่? อย่างไร?** เพื่อนำไปศึกษาเปรียบเทียบในเนื้อหาเดียวกันของกลุ่มไทพวนในเชียงขวาง สปป.ลาวว่ามีความเหมือนหรือต่างอย่างไรหรือไม่ อะไรคือปัจจัยในความเหมือนความต่าง

เมื่อพิจารณาถึงวัตถุประสงค์ของโครงการหลัก และคำถามที่ต้องการคำตอบจากการศึกษาวิจัยจึงได้เลือกพื้นที่ศึกษาแบบเจาะจง แต่อยู่ภายใต้เกณฑ์ของการเลือกพื้นที่ในลักษณะเดียวกันกับของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาวที่เลือกสรรเป็นกรณีศึกษาอีก 3 กลุ่ม โดยมีเกณฑ์ดังนี้

1. เน้นพื้นที่ที่อยู่ในเขตลุ่มน้ำภาคกลาง ซึ่งเป็นพื้นที่ลุ่มที่มีน้ำท่วมขังเวลายาวในแต่ละปี เพื่อให้เกิดความแตกต่างจากพื้นที่ต้นกำเนิด ซึ่งมีความต่างของรูปพรรณสัณฐานของพื้นที่ตั้ง
2. เป็นพื้นที่ที่มีอายุของการตั้งถิ่นฐานยาวนาน 150-200 ปี ตามช่วงเวลาของการอพยพโยกย้ายจากถิ่นกำเนิดเข้ามาในพื้นที่ลุ่มน้ำภาคกลาง
3. ยังคงมีเรือนเก่าแก่ตามอายุการตั้งถิ่นฐานปรากฏหลงเหลือ และสามารถสัมภาษณ์เชิงลึกแบบไม่กำหนดโครงสร้างเพื่อได้จินตภาพของช่วงเวลาต่างๆ ย้อนหลังได้ เนื่องจากขาดแคลนเอกสารประวัติศาสตร์ท้องถิ่น
4. เป็นพื้นที่ที่ยังมีอาชีพทางการเกษตรต่อเนื่องกันมาตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน แม้จะมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบและมีเทคโนโลยีใหม่เข้าแทรก แต่ยังเป็นพื้นที่เกษตรอยู่
5. เป็นพื้นที่ที่ยังดำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรมและประเพณีดั้งเดิมไว้ได้ โดยเฉพาะยังใช้ภาษาลาวในการสื่อสารในครอบครัว
6. เป็นพื้นที่ที่มีปริมาณประชากรชาวพวนเกินกว่า 12,000 คน (วีระพงศ์ มีสถาน 2539:9) เพื่อศึกษาและค้นหาระบบสังคมในกลุ่มย่อยและกลุ่มใหญ่ ความสัมพันธ์ในระบบครอบครัวซึ่งยังหลงเหลือ

เมื่อพิจารณาตามการกระจายตัวของกลุ่มชาวพวนทั้งที่กระจายตัวอยู่ในภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคอีสาน ภาคตะวันออกและตะวันตก ผสมกับกลุ่มไทพวนที่เคยมีการศึกษาทางกายภาพของหมู่บ้าน และพัฒนาการของเรือนพื้นถิ่นมาแล้ว (อรศิริ ปาณินท์ : 2546) **เพื่อสอดคล้องกับเกณฑ์ของการเลือกพื้นที่ศึกษาแบบเจาะจง จึงได้สรุปพื้นที่ศึกษาในอำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี ซึ่งมีพื้นที่หลักครอบคลุมบ้านมะขามล้ม บ้านวัดโบสถ์ บ้านโคกโก ตำบลมะขามล้ม บ้านรางบัว ตำบลวัดโบสถ์ และบ้านลานคา ตำบลโคกคราม** พื้นที่ทั้งหมดเป็นพื้นที่เกี่ยวเนื่องกันเป็นแหล่งตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของกลุ่มและแหล่งโยกย้ายเบื้องต้นในอดีต แต่เนื่องจากมรดกวิจัยได้ใช้กรอบการศึกษาอายุการตั้งถิ่นฐานเป็นเครื่องมือหลักของการวิเคราะห์ความแปรเปลี่ยน แต่ได้พบว่าในหมู่บ้านดังกล่าวมีกลุ่มอายุการสร้างเรือนดั้งเดิม (เกินกว่า 100 ปี) เป็นหลัก ทำให้ต้องศึกษาต่อเนื่องไปยังกลุ่มอื่นๆ นอกพื้นที่เพื่อศึกษาเปรียบเทียบความแปรเปลี่ยนของบ้านและเรือน ซึ่งได้พบว่าที่บ้านวังร้อ ตำบลวังมหากการ อำเภอท่าตะโก จังหวัดนครสวรรค์ เป็นพื้นที่ที่ชาวพวนโยกย้ายถิ่นฐานมาจากบ้านมะขามล้มทั้งหมู่บ้าน เมื่อ 50 ปีที่ผ่านมา ทำให้ได้เรือนอายุ 50-100 ปี ของชาวพวนกลุ่มเดียวกันเพื่อศึกษาความแปรเปลี่ยนของเรือนได้คล่องตัว (นางบุญเสริม กุณาทน นายทิม โสมภีร์ นายสวัสดิ์ ดอนหวย และ นายลำแพน สอนเสย : บ้านวังร้อ ตำบลวังมหากการ อำเภอท่าตะโก จังหวัดนครสวรรค์ สัมภาษณ์ เมื่อ 21 เมษายน 2552 และ 11 มีนาคม 2553)

วิธีการและเครื่องมือในการรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูล

ภายใต้กรอบความคิดด้านนิเวศวัฒนธรรม สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นและสภาพแวดล้อมที่ยั่งยืน ยังคงใช้วิธีการรวบรวมข้อมูลแบบสามเส้า ประกอบด้วยข้อมูลเอกสาร การสำรวจภาคสนาม โดยใช้ภาพถ่ายทางอากาศเป็นฐาน และการสัมภาษณ์เชิงลึกแบบไม่กำหนดโครงสร้าง โดยมุ่งเน้นข้อมูลจากประชากรในกลุ่มหลัก 3 กลุ่ม คือ ผู้บริหารท้องถิ่น ประชากรกลุ่มอายุ 30-50 ปี ซึ่งเป็นเกษตรกร และประชากรสูงวัยซึ่งสามารถให้ข้อมูลย้อนหลัง 2-3 ช่วงอายุได้ สามารถให้รายละเอียดเกี่ยวกับการใช้สอยเรือนซึ่งทีมวิจัยเข้าสำรวจและรังวัดได้ และให้ข้อมูลเกี่ยวกับความเชื่อและประเพณีในอดีตและปัจจุบันได้ สำหรับข้อมูลจากผู้บริหารท้องถิ่นจะเป็นการสัมภาษณ์ระดับผู้ใหญ่บ้าน องค์การบริหารส่วนตำบล พระสงฆ์ และครูโรงเรียนในพื้นที่

พื้นที่หลักในการศึกษาในกลุ่มน้ำภาคกลาง

สภาพทางกายภาพของพื้นที่ที่ศึกษาในกลุ่มน้ำภาคกลาง

พื้นที่ที่ศึกษาหลักอยู่ในตำบลมะขามล้ม ซึ่งเน้นบ้านโคกโก หมู่ 1 บ้านมะขามล้ม หมู่ 3 และ หมู่ 4 บ้านวัดโบสถ์ หมู่ 6 และหมู่ 10 และพื้นที่ศึกษารองอยู่ในบ้านรางบัว ตำบลวัดโบสถ์ และบ้านลานคา ตำบลโคกคราม ซึ่งเป็นพื้นที่ต่อเนื่องกันในตำบลบางปลาหมอ

รูป 4-4 สภาพทางกายภาพจากภาพถ่ายทางอากาศของบ้านโคกโก หมู่ 1 ตำบลมะขามล้ม อำเภอบางปลาหมอ จังหวัดสุพรรณบุรี
ที่มา : map. Google co.th เข้าถึงเมื่อ 22 มกราคม 2554

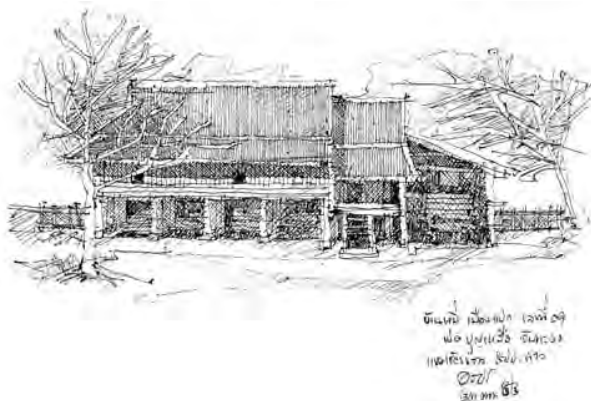

รูป 4-5 สภาพทางกายภาพจากภาพถ่ายทางอากาศของบ้านมะขามล้ม หมู่ 3 และ 4 ตำบลมะขามล้ม อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี
ที่มา : map. Google co.th เข้าถึงเมื่อ 22 มกราคม 2554

พื้นที่เลือกสรรเพื่อศึกษาเปรียบเทียบในเชิงขวาง สปป.ลาว ชุมชนต้นกำเนิดของชาวพวนในไทย

แขวงเชียงขวางแบ่งเขตการปกครองเป็น 6 เมือง คือ เมืองปาก(โพนสวรรค์) เมืองคำ เมืองคูน เมืองหนองแฮด เมืองหนองใหม่ และเมืองพุกุด มีพื้นที่ 19,500 ตารางกิโลเมตร และมีประชากรที่สำรวจใน พ.ศ.2534 จำนวน 186,000 คน (สุริย ธีรศาสตร์, 2543:9)

เมืองที่เข้าสำรวจภาคสนามในงานวิจัยนี้ คือ เมืองโพนสวรรค์(เมืองปาก) ซึ่งเป็นเมืองหลวงใหม่ เมืองคูน ซึ่งเป็นเมืองหลวงเก่าของแขวงเชียงขวาง และเมืองคำ ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของโพนสวรรค์ แต่ตัวอย่างที่นำมาศึกษาเปรียบเทียบในบทความนี้คือ เมืองปากและเมืองคูน เนื่องจากเมืองคูนนั้นทำการศึกษาเชิงลึกได้น้อยกว่าเมืองปากและเมืองคูน ทำให้ได้ข้อสรุปที่ยังไม่ชัดเจน เมื่อนำมาศึกษาเปรียบเทียบ อาจทำให้การวิเคราะห์คลาดเคลื่อนได้ ซึ่งส่งผลต่อการวิเคราะห์สรุป

รูป 4-6 สภาพทางกายภาพเรือนที่บ้านหมี่ เมืองแปะ แขวงเชียงขวาง

รูป 4-7 วัดบ้านหมี่ เมืองแปะแขวงเชียงขวางในปัจจุบัน

รูป 4-8 สภาพกลุ่มเรือนในบ้านแก่ง เมืองคูน แขวงเชียงขวาง

รูป 4-9 สภาพแวดล้อมธรรมชาติของบ้านนาอู่ เมืองคูน แขวงเชียงขวาง

ความสัมพันธ์ระหว่างบริบทธรรมชาติ บริบทสรรค์สร้างและชีวิตของทั้งสองพื้นที่

สภาพแวดล้อมทางกายภาพและทรัพยากรชีวภาพของบางปลาหมี่ สุพรรณบุรี

อำเภอบางปลาหมี่ จังหวัดสุพรรณบุรี เป็นพื้นที่ราบลุ่มริมแม่น้ำสุพรรณบุรี(แม่น้ำท่าจีน) พื้นที่ตั้งถิ่นฐานเริ่มแรกของไทพวนบางปลาหมี่ คือพื้นที่บริเวณบ้านเก่าห้อง ซึ่งมีวัดบ้านหมี่และวัดลานคาตั้งกระหนาบชุมชนอยู่สองฟากฝั่งแม่น้ำ เนื่องจากพื้นที่บ้านเก่าห้องที่อยู่ริมฝั่งแม่น้ำมีการปรับตัวแปรเปลี่ยนเป็นย่านค้าขาย ซึ่งมีตลาดเก่าห้อง โรงสี และโรงเลื่อยเป็นกิจกรรมหลักที่เริ่มต้นมาจากชาวจีนที่มาตั้งถิ่นฐานรวมกับไทพวนและคนไทย โดยมีพื้นที่ทำนาอยู่รายรอบหมู่บ้าน เมื่อประชากรขยายตัวก็ขยายพื้นที่มายังหมู่บ้านอื่นๆ รอบด้าน โดยเฉพาะบ้านมะขามล้ม บ้านวัดโบสถ์ บ้านลานคา บ้านรางบัว และบ้านโคกโก ซึ่งทุกแห่งมีบริบทธรรมชาติและระบบนิเวศในลักษณะเดียวกันทั้งหมด คือเป็นที่ราบลุ่มริมแม่น้ำที่น้ำท่วมถึงทุกปีเป็นช่วงระยะเวลาประมาณ 1-2 เดือน ซึ่งทำให้ชาวไทพวนในพื้นที่ซึ่งเคยอยู่ในพื้นที่สูง

และเนินลาดต้องปรับตัวเช่นเดียวกับคนไทยและคนกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ที่อยู่ในพื้นที่ใกล้เคียงซึ่งมีลักษณะร่วมทางระบบนิเวศ และทรัพยากรชีวภาพในลักษณะเดียวกัน

เมื่อลักษณะของระบบนิเวศและทรัพยากรชีวภาพในพื้นที่มีลักษณะดังกล่าวทำให้วิถีชีวิตจำเป็นต้องปรับตัวให้สะท้อนน้ำสะท้อนบก เพื่อตอบสนองลักษณะของบริบท

รูป 4-10 แสดงบริบทธรรมชาติในพื้นที่ที่แตกต่างกันในฤดูแล้ง ช่วงเวลาปกติ และช่วงน้ำหลากของบ้านลานคา ตำบลโคกคราม อำเภอบางพลาม จังหวัดสุพรรณบุรี

เมื่อชีวิตต้องดำรงอยู่ในสภาพแวดล้อมธรรมชาติดังกล่าวข้างต้น ทำให้ชาวพนมบางพลามจำเป็นต้องปรับตัวกับการจัดการน้ำในพื้นที่ มีการขุดคูคลองต่อเนื่องกับแหล่งน้ำธรรมชาติเข้ามาในพื้นที่แบบโครงข่ายเพื่อให้ได้รับน้ำทั่วถึงในฤดูแล้ง และเพื่อระบายน้ำออกในฤดูน้ำหลาก การจัดการน้ำซึ่งในอดีตชาวบ้านช่วยกันจัดการด้วยตนเองโดยอาศัยความร่วมมือร่วมใจในระบบเครือญาติและความผูกพันในการอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มก้อนจากอดีต แต่ในปัจจุบันองค์การบริหารส่วนท้องถิ่นทุกระดับตั้งแต่ระดับตำบล อำเภอ และจังหวัด เข้ามามีส่วนร่วมในการช่วยเหลือจัดการน้ำได้มากขึ้น ถึงแม้ว่าจะไม่ครบถ้วนทุกพื้นที่ แต่ก็ดีกว่าในช่วง 50-60 ปีก่อนอย่างมากมาย ระบบแหล่งน้ำธรรมชาติผสมผสานกับคูคลองขุดต่อเชื่อมกัน ทำให้สามารถมีอาชีพประมงเป็นอาชีพเสริมได้ โดยเฉพาะในช่วงเวลาที่น้ำหลาก นอกจากนั้นยังสามารถปลูกไม้ยืนต้นที่เป็นไม้ผลเพื่อใช้บริโภคในครัวเรือนไปพร้อมๆ กับการปลูกพืชผักสวนครัวได้อีกด้วย

ไม้ผลยืนต้นที่ชาวพนมปลูกในพื้นที่มีใช้ปลูกเพื่อขาย แต่ปลูกเพื่อยังชีพและแลกเปลี่ยนกันในหมู่บ้านพี่น้องและผู้มาเยือนจากต่างถิ่น ที่ยังปลูกเป็นอาชีพไม่ได้เพราะไม้ผลยืนต้นอาศัยน้ำฝนเท่านั้น การจัดการน้ำในลักษณะที่เอื้ออำนวยต่อการทำสวนผลไม้กรังยังไม่สามารถทำได้

อาชีพหลักและอาชีพรอง : ความแปรเปลี่ยนและภูมิปัญญาเกี่ยวเนื่อง

ในสภาพแวดล้อมธรรมชาติและทรัพยากรชีวภาพในพื้นที่ดังกล่าวข้างต้นเป็นผลให้อาชีพหลักของชาวพนม คือการทำนาปลูกซึ่งในอดีตทำนาโดยอาศัยเฉพาะน้ำฝนในลักษณะนาปี ซึ่งได้ผลผลิตเพียงปีละครั้งเดียว เป็นการปลูกเพื่อยังชีพเก็บไว้บริโภคในครัวเรือน โดยเก็บไว้ในยุ้งฉางของแต่ละครอบครัว และเมื่อปลูกข้าวมาปี ชาวพนมจึงใช้ภูมิปัญญาใหม่ที่ต่างไปจากที่ใช้ในถิ่นต้นกำเนิดในการคัดเลือกพันธุ์ข้าวที่ทนน้ำท่วมสูงได้ อันเป็นภูมิปัญญาที่ต่างไปจากที่เคยปลูกข้าวแบบนาขึ้นบันได และมีกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมข้าวมากมายทั้งในพื้นที่นาและพื้นที่ในหมู่บ้าน แต่ปัจจุบันจากนโยบายของภาครัฐตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติระยะที่ 2 ตั้งแต่ปี พ.ศ.2510 เป็นต้นมา (พอฟันธอ ยายนนท์, 2546:40) ระบบการทำนาในพื้นที่เปลี่ยนไปพร้อมกับระบบการผลิต โดยปรับเปลี่ยนเป็นทำนา

ปีละ 2 ครั้ง หรือ 2 ปี 5 ครั้ง โดยอาศัยความช่วยเหลือจากภาครัฐในการจัดการน้ำ ทำให้ชาวบ้านซึ่งมีอาชีพหลักในการทำนาและอาชีพรองในการทำประมง ปลุกพืชผักสวนครัว ในระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเองไม่ใช่เพื่อขาย ปรับเปลี่ยนระบบเศรษฐกิจเป็นสองระบบ (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2541) คือทำกินและทำขายไปพร้อมๆ กัน และต้องเผชิญกับการปรับตัวในระบบการเกษตรอีกหลายประการ อาทิเช่น การเลือกปลูกข้าวโดยใช้ภูมิปัญญาในการเลือกพันธุ์ข้าวเพื่อให้ทนต่อระบบน้ำที่สูงในช่วงการปลูก กลับต้องอาศัยพันธุ์ข้าวจากภาครัฐเพื่อให้ผลผลิตมากเพื่อขาย และเพื่อส่งเป็นสินค้าออก ต้องเพิ่มการใช้เครื่องจักรในการทำนาทั้งระบบ วัว ควาย หายไปจากท้องนา พร้อมๆ กับประเพณีที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมหายไปด้วย เพราะต้องใช้เวลากับการปลูกข้าวและเตรียมเพื่อการปลูกหลายครั้ง

อาชีพรองที่เกี่ยวกับการประมงยังคงอยู่ได้ เพราะยังพบกับช่วงน้ำหลากปีละหลายเดือน ดังนั้นแม้ระบบการทำนาจะเปลี่ยนจากนาปีเป็นนาปรัง และเปลี่ยนจากนาดำเป็นนาหว่านเพื่อให้ได้ผลผลิตมาก แต่อาชีพรองที่เป็นประมงตามห้วยหนองคลองบึงยังคงหลงเหลืออยู่และยังมีคนเฒ่าคนแก่ที่ทำเครื่องมือประมงพื้นบ้านลักษณะต่างๆ ไว้ใช้เอง หรือแม้แต่กระบุง บั้งก็ กระจายต่างๆ ก็ยังนิยมผลิตเอง ใช้เอง ดังเช่นพ่อเฒ่าซึ่งเป็นพ่อของผู้ใหญ่บ้านหมู่ 1 บ้านโคกโก (ผู้ใหญ่ ศักดิ์ศิลป์ วงษ์พันธ์ สัมภาษณ์ เมื่อ 22 ตุลาคม 2553) ก็ยังผลิตเครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ เองเป็นกิจวัตร

รูปที่ 4-11 (ซ้าย) คณะวิจัยจากอีสานและ สปป.ลาว สัมภาษณ์ผู้ใหญ่ศักดิ์ศิลป์ วงษ์พันธ์ ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 1 บ้านโคกโก ตำบลมะขามล้ม (กลาง) พ่อเฒ่านั่งทำเครื่องมือจับปลา (ขวา) เครื่องใช้ที่พ่อเฒ่าทำเอง

สภาพแวดล้อมทางกายภาพและทรัพยากรชีวภาพของเชียงขวาง

พื้นที่ของแขวงเชียงขวางส่วนใหญ่เป็นภูเขาและเทือกเขาสูง ผนวกกับเนินเขาที่สามารถปรับพื้นที่เพื่อทำนาขั้นบันไดได้เป็นบางส่วน พื้นที่ตอนเหนือของแขวงเชียงขวางเป็นภูเขาและเนินเขาสูงประมาณร้อยละ 80 ของพื้นที่ อากาศหนาวเย็น จะทำนาขั้นบันไดเป็นส่วนใหญ่ ส่วนแขวงเชียงขวางทางตอนใต้มีพื้นที่ราบและเนินเขาเตี้ยๆ ระหว่างหุบเขา สามารถทำนาได้โดยอาศัยน้ำฝนในฤดูฝน แหล่งน้ำสำคัญของเชียงขวางมีแม่น้ำสายหลัก คือ น้ำจึมและน้ำซัน (สุวิทย์ ธีรศาศวัต, 2543:11) มีแม่น้ำสายรองคือ น้ำเงียบ น้ำเกียน และน้ำเซียม ทั้งยังมีลำน้ำสายย่อยแยกเข้าไปยังหมู่บ้านต่างๆ อีกหลายสาย ส่วนน้ำดื่มจะใช้น้ำจากบ่อน้ำผุดหรือน้ำสำง (บ่อขุด) ในละแวกเรือน (ทรงยศ วีระทวีมาศ และคณะ, 2547:29) โดยสร้างแต่ละแห่งจะใช้ร่วมกัน 4-5 ครัวเรือน

ในอดีตแขวงเชียงขวางอุดมด้วยทรัพยากรป่าไม้และสัตว์ป่าประเภท ห่าน หมูป่า ไก่ป่า และนก แต่เนื่องจากพิษของสงครามและการทิ้งระเบิดจากเครื่องบิน B52 แบบปูพรมทั่วแขวงเชียงขวางในช่วงเวลาของสงครามเวียดนาม ทำให้ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรชีวภาพต่างๆ สูญสิ้นไป ต้องอาศัยเวลายาวนานในการฟื้นตัวทั้งสภาพแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างที่ชาวเชียงขวางต้องค่อยๆ ฟื้นฟู ในปัจจุบันหลังจากเริ่มกลับมาตั้งถิ่นฐานใหม่ในพื้นที่เดิม ชาวบ้านยังสามารถทำนาได้เป็นอาชีพหลัก เลี้ยงสัตว์เป็นอาชีพรอง และยังสามารถจับปลาในลำน้ำและเลี้ยงปลาในนาได้ ส่วนใหญ่ปลาที่จับในลำน้ำธรรมชาติจะเป็นปลาขาว ปลาหมัด ปลาไน ปลาจาด และปลาดุก ส่วนปลาที่นิยมเลี้ยงในนาในช่วงฤดูน้ำได้แก่ปลาไน ซึ่งนำมาทำปลาร้า ปลาเค็ม เก็บไว้ได้ตลอดปี (พุมิ วงวิจิต, 2546:22)

พืชพรรณไม้ที่เป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของชาวพวนเชียงขวาง คือ ไม้แปก และไม้ชิงที่หาได้จากป่าเชิงเขาที่อุดมสมบูรณ์ (ผู้ใหญ่นามหาย อินทะราสี, สัมภาษณ์ เมื่อ 24 ตุลาคม 2552) ที่ชาวบ้านนำมาใช้ในการปลูกเรือน ส่วนไม้ผลในปัจจุบันปลูกได้ยากมาก เพราะมีหมากฮุ้น(แม่คะนึ่งหรือน้ำค้างแข็ง) และหมากเห็บ (ลูกเห็บ) ตกมากในช่วงฤดูหนาว ประจวบกับในพื้นที่ส่วนใหญ่ขาดน้ำในการทำสวนผลไม้ ไม้ยืนต้นซึ่งพบเห็นจากการสำรวจบริเวณบ้านส่วนใหญ่จะเป็นไม้บุง(ไม้ไผ่) หมากม่วง(มะม่วง) และประเภทพืชผักสวนครัว เช่น หอม กระเทียม พริก กะหล่ำปลี และผักกาด

อาชีพหลักและรองของชาวเชียงขวาง : ความแปรเปลี่ยนและภูมิปัญญาเกี่ยวเนื่อง

ผลกระทบของสงครามหลายทศวรรษได้ทำลายทั้งสภาพแวดล้อมธรรมชาติและสภาพแวดล้อมสรรค์สร้างอย่างมากมาย ระยะเวลาการฟื้นตัวของทั้งระบบนิเวศ พืชพรรณ บ้านเรือน และสภาพจิตใจของชาวพวนเชียงขวางเพียงสามสิบห้าปี (ตั้งแต่ พ.ศ.2518) ได้รับการฟื้นตัวเองตามธรรมชาติบ้าง และฟื้นตัวจากการจัดการสิ่งแวดล้อมด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวพวนเชียงขวางที่อพยพจากบ้านเกิดเมืองนอนไปอยู่ตามที่ต่างๆ และกลับเข้ามาฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างทั้งหมู่บ้าน เรือน และวัด ให้มีความสมดุลกับสภาพแวดล้อมธรรมชาติซึ่งได้รับการฟื้นตัวเองโดยธรรมชาติ

อาชีพหลักของชาวพวนเชียงขวางยังคงเป็นการทำนาทั้งข้าวเจ้าและข้าวเหนียว และยังคงเป็นอัตลักษณ์ของชาวพวนเชียงขวาง โดยมีการเปลี่ยนวิธีการทำนาและการจัดการเกี่ยวกับนาข้าวเป็นระยะๆ ตามช่วงเวลาของการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมและการเมืองการปกครอง การทำนาของชาวพวนเชียงขวางแฝงไว้ด้วยความเข้าใจและเคารพในสภาพแวดล้อมธรรมชาติ และมีการสร้างสรรค์ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการทำนาและระบบที่เกี่ยวข้องมากมายทั้งในอดีตและปัจจุบัน

ความสัมพันธ์ระหว่างชาวพวนกับไร่นา แฝงนัยยะสำคัญที่เกี่ยวเนื่องกับสัมพันธ์ภาพของมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมธรรมชาติที่สำคัญสองแง่มุม คือ การจัดการสิ่งแวดล้อมด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งเป็นนัยยะที่เป็นรูปธรรมและนิเวศแห่งจิตวิญญาณ(ธันวา ใจเทียว, 2550:31) ซึ่งเป็นนัยยะทางนามธรรม ซึ่งสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์เชิงลึกกระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติผ่านความเชื่อและพิธีกรรม

กระบวนการทำนาของชาวพวนเชียงขวางในอดีตและปัจจุบันมีความแปรเปลี่ยนไปบ้างในบางลักษณะอันเนื่องมาจากปัจจัยสังคมและเศรษฐกิจโดยรวม ในกระบวนการทำนาที่สำคัญอาทิเช่น การจัดการน้ำ ชาวพวนเชียงขวางยังต้องอาศัยภูมิปัญญาดั้งเดิมในการผันน้ำเข้านา การทำเหมืองฝายโดย

ความร่วมมือร่วมใจของชาวบ้าน แต่ในบางพื้นที่ที่มีความต่างระดับของพื้นที่มาก น้ำจากฝายมีความแรงมากพอที่ชาวพวนสามารถอาศัยเทคโนโลยีสมัยใหม่ผลิตไฟฟ้าใช้ในครัวเรือน โดยใช้เครื่องปั่นไฟขนาดเล็กวางในที่ที่น้ำมีกำลังแรงได้ เครื่องปั่นไฟประเภทนี้สามารถให้ไฟฟ้าแสงสว่างเล็กน้อยที่ต่อสายไฟเข้าครัวเรือนได้ การไถหว่านที่ในอดีตอาศัยระบบช่วยกัน “นาเฮาทั้งมวล” ปัจจุบันก็ยังมีระบบนี้อยู่ในแขวงเชียงขวาง โดยเฉพาะในพื้นที่ที่สำรวจภาคสนาม ในเมืองแปก เมืองคูน แต่ในพื้นที่อื่นที่การทำนาเปลี่ยนจากระบบทำกินในครัวเรือน เป็นทำนาเพื่อขาย การช่วยแรงงานจางหายไปเป็นการจ้างแรงงานแทน กระบวนการเกี่ยวข้าวก็เช่นเดียวกัน พื้นที่ใดที่เป็นการทำนาเพื่อใช้ในครัวเรือน ยังพบระบบช่วยกันเกี่ยวข้าวโดยกลุ่มเครือญาติและกลุ่มเพื่อนบ้าน และช่วยกันขนเก็บในยุ้งข้าว แต่ในพื้นที่ที่ทำนาเพื่อขายจะใช้รถเกี่ยวข้าวและการจ้างแรงงาน ชาวนาได้ข้าวเข้ายุ้งตามความจำเป็นในการบริโภคเท่านั้น

หลังจากที่ประเทศลาวเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป.ลาว) ใน พ.ศ.2518 เป็นต้นมา ระบบการทำนาในแขวงเชียงขวางมีการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง โดยแบ่งเป็น 3 ช่วงเวลา (สมหมาย อินทราสี:สัมภาษณ์เมื่อ 24 ตุลาคม 2552) ช่วงแรกระหว่าง พ.ศ. 2518-พ.ศ.2529 ทางภาครัฐจัดระบบการทำนาเป็นระบบนารวม “เฮ็ดนาสหกรณ์” หรือ “เฮ็ดนาฮวมบ้าน” ชาวบ้านต้องช่วยกันทำนา เมื่อได้ผลผลิตแล้วเก็บไว้ที่ “เฮียข้าวฮวม” แต่ละครอบครัวจะได้ข้าวตอบแทนตามจำนวนสมาชิกในครอบครัว ระบบนี้ไม่ยุติธรรมสำหรับคนที่ขยันทำงาน “เล้าข้าวฮวม” หรือ “เฮียข้าวฮวม” ยังมีให้เห็นในปัจจุบันที่บ้านหมี่ เมืองแปก แต่ปัจจุบันไม่ได้ใช้งานแล้ว

รูปที่ 4-12 การทำนาในเชียงขวางปัจจุบัน

ช่วงที่สองระหว่าง พ.ศ.2529-พ.ศ.2535 เป็นระบบเหมาครอบครัวหรือนาเหมา โดยที่นาทั้งหมดเป็นของรัฐ รัฐจะทำการแบ่งปันที่ดินเพื่อทำนาจำนวนสมาชิกในครอบครัว จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านได้พบว่าระบบนี้เป็นระบบที่ผลิตข้าวได้พอกิน แต่ไม่พอขาย (อ้ายเดาะ จันสม:สัมภาษณ์ เมื่อ 25 ตุลาคม 2552)

ช่วงสุดท้ายจาก พ.ศ.2535-ปัจจุบัน เป็นระบบนามูลมรดก ชาวบ้านเป็นเจ้าของนาเองได้ โดยระบบพื้นที่นาที่เคยเป็นที่ทำกินของครอบครัวตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษต่อเนื่องมาถึงปัจจุบัน รัฐออกโฉนดให้ครอบครองที่ดินทำกินไป ระบบนี้เป็นระบบที่ทำให้ผลิตข้าวได้พอกินในครอบครัวและยังเหลือขายอีก

ด้วย แต่ประชาชนต้องเสียภาษีให้รัฐ 40,000 กีบต่อ 1 เฮกต้า นอกจากนี้ชาวพวนเชียงขวางมีข้อตกลงที่จะต้องขายข้าวให้แก่ทหารทุกปีซึ่งเรียกว่า “ข้าวพันทะ” (อ้ายเตาะ จันสม:สัมภาษณ์ เมื่อ 25 ตุลาคม 2552) อย่างน้อยครอบครัวละ 20 กิโลกรัม ในราคากิโลกรัมละ 2,000 กีบ ถ้ามีข้าวเกินกว่า 20 กิโลกรัมก็ขายเพิ่มได้แต่ได้ราคาเดียวกัน (สมหมาย อินทะราสี:สัมภาษณ์ เมื่อ 24 ตุลาคม 2552)

การปรับตัวของหมู่บ้าน กลุ่มบ้าน เรือนและชีวิตของทั้งสองพื้นที่

ผังกายภาพของหมู่บ้านและการเปลี่ยนแปลงของบ้านมะขามล้ม บางปลาม้า สุพรรณบุรี

พื้นที่ศึกษาในตำบลมะขามล้ม ตำบลวัดโบสถ์ และตำบลโคกคราม ในพื้นที่อำเภอบางปลาม้า ได้เข้าสำรวจและศึกษาในพื้นที่หมู่ 1 บ้านโคกโก หมู่ 3 และ หมู่ 4 บ้านมะขามล้ม หมู่ 6 และหมู่ 10 บ้านวัดโบสถ์ ในตำบลมะขามล้ม และได้ศึกษาเกี่ยวเนื่องในพื้นที่หมู่ 6 บ้านรางบัว ตำบลวัดโบสถ์ และหมู่ 2 บ้านลานคา ตำบลโคกคราม พื้นที่ทั้งหมดเป็นหมู่บ้านชาวพวนซึ่งตั้งอยู่ต่อเนื่องกันในอำเภอบางปลาม้า

จากการศึกษาได้ค้นพบว่าหมู่บ้านที่อายุการสร้างเกินกว่า 100 ปี (100-200 ปี) จะมีรูปพรรณสัณฐานของผังกายภาพของหมู่บ้านเป็นแบบถนนภายในรูปทรงอิสระ มีกลุ่มบ้านรวมกันเป็นกลุ่มๆ ตามระบบเครือญาติ ไม่กั้นรั้วระหว่างกลุ่มเรือน มีช่วงบ้านขนาดเล็กบ้างใหญ่บ้างตามขนาดความใหญ่เล็กของกลุ่มเครือญาติ มีวัดของแต่ละหมู่บ้านหรือของ 2-3 หมู่บ้านตามขนาดของชุมชน มีโรงเรียนคู่กับวัดและเริ่มมีองค์ประกอบทางสังคมปัจจุบันเพิ่มเติม เช่น ศาลาชุมชน ห้องอ่านหนังสือ อนุสาวรีย์ก้านันท์ ทุกหมู่บ้านมีศาลของหมู่บ้านอย่างน้อย 1 ศาล มีลำคลองและคูน้ำทั้งที่เป็นธรรมชาติและคลองขุดผ่านในหมู่บ้าน แต่ในหมู่บ้านที่อายุน้อยกว่า 100 ปี ซึ่งไม่พบในพื้นที่ศึกษา จึงได้ศึกษาเปรียบเทียบกับงานวิจัยที่ผ่านมา (อรศิริ ปาณินท์ : 2546) ได้พบว่าหมู่บ้านที่อายุน้อยลงและมีความเจริญทางด้านสาธารณูปโภคของรัฐมากขึ้น รูปพรรณสัณฐานของผังกายภาพของหมู่บ้านมีแนวโน้มว่าจะเปลี่ยนเป็นถนนแบบตาราง มีการกั้นรั้วระหว่างเรือนแต่ละหลังมากขึ้น ช่วงบ้านทั้งขนาดเล็กและใหญ่เลือนหายไป ไปใช้พื้นที่ของลานวัดทดแทน ส่วนองค์ประกอบอื่นๆ เช่น วัด โรงเรียน ศาลผี ศาลพระภูมิ และองค์ประกอบทางสังคมที่เกิดขึ้นใหม่มีลักษณะคล้ายคลึงกัน

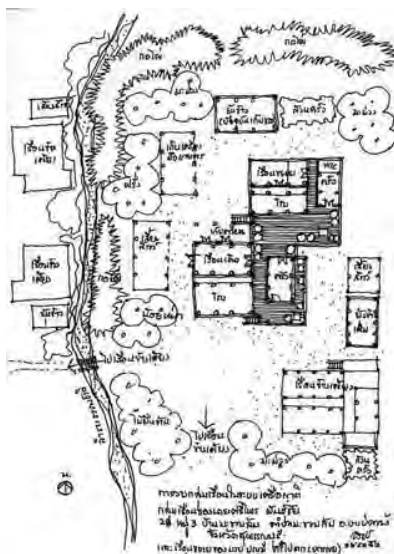
รูป 4-13 ลักษณะทางกายภาพของกลุ่มเรือนในระบบเครือญาติที่บ้านโคกโก หมู่ 1 ตำบลมะขามล้ม อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี

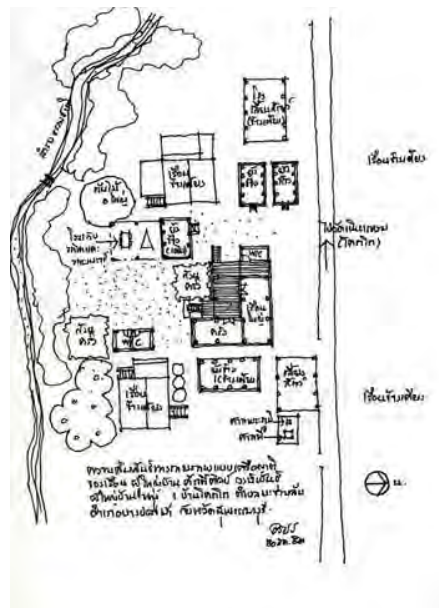
รูป 4-14 สภาพแวดล้อมของบ้านมะขามล้ม

รูป 4-15 สภาพแวดล้อมของบ้านวัดโบสถ์

รูป 4-16 แสดงผังกลุ่มเรือนระบบเครือญาติของบ้านมะขามล้ม หมู่ 3 กลุ่มเรือนของนายศรีไพร พันธุ์ชัย

รูป 4-17 กลุ่มเรือนของผู้ใหญ่ศักดิ์ศิลป์ วงษ์พันธ์ บ้านโคกโก หมู่ 1

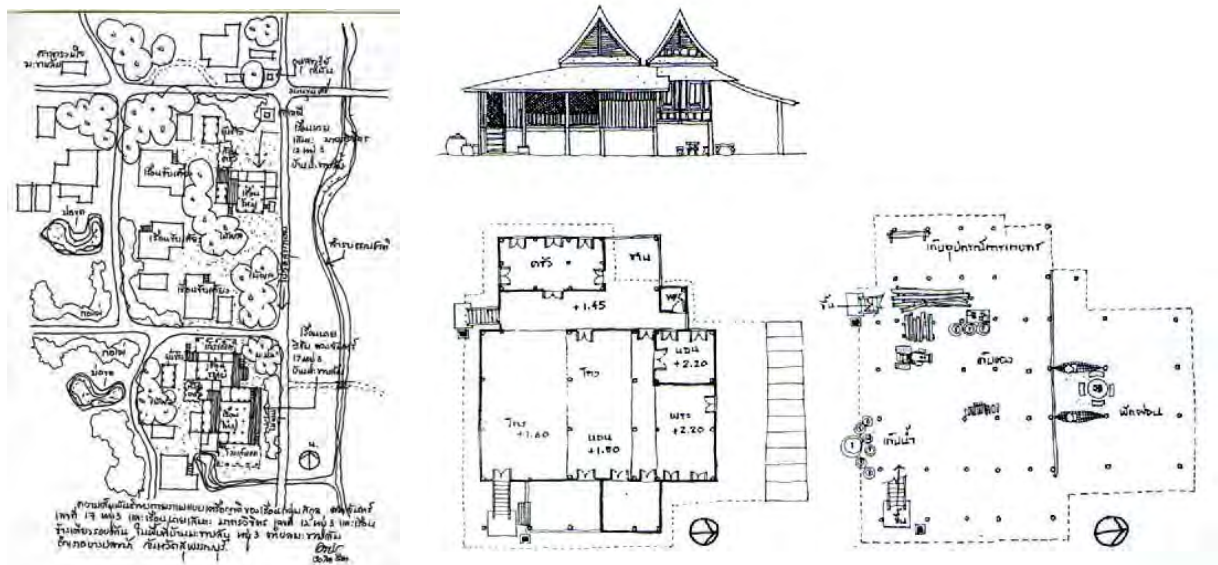
ความเปลี่ยนแปลงของเรือนพื้นถิ่น

การศึกษาเพื่อค้นหาความเปลี่ยนแปลงของเรือนพื้นถิ่นชาวพวนในพื้นที่เลือกสรรที่เป็นหมู่บ้านอายุ 150-200 ปี ในบ้านมะขามล้ม บ้านโคกโก บ้านวัดโบสถ์ ตำบลมะขามล้ม บ้านรางบัว ตำบลวัดโบสถ์ และ บ้านลานคา ตำบลโคกคราม ในอำเภอบางปลาม้า โดยใช้กลุ่มของอายุการสร้างจากเก่ามาใหม่ คือเกินกว่า 100 ปี 50-100 ปี และต่ำกว่า 50 ปี เป็นเครื่องมือในการศึกษาเปรียบเทียบได้พบว่า ในหมู่บ้านที่เลือกสรรในอำเภอบางปลาม้าล้วนมีอายุการสร้างเกินกว่า 100 ปีทั้งสิ้น ทำให้ต้องทำการศึกษาต่อเนื่องไปยังหมู่บ้านในแหล่งอื่นๆที่ทราบแน่ชัดว่าย้ายถิ่นฐานมาจากบ้านมะขามล้ม และได้พบว่าหมู่บ้านชาวพวนที่บ้านวังร้อ อำเภอวังมหาร อำเภอนาทะโก จังหวัดนครสวรรค์ เป็นหมู่บ้านชาวพวนที่ย้ายถิ่นฐานมาจากบ้านมะขามล้ม เมื่อ 60 ปีก่อนทั้งหมู่บ้าน เนื่องจากที่ทำการเกษตรเริ่มหมดลง (นางบุญเสริม กุณาทน สัมภาษณ์เมื่อ 21 มีนาคม 2544) จึงใช้บ้านวังร้อเป็นเครื่องมือในการศึกษาเปรียบเทียบข้อมูลของกลุ่มอายุการสร้างต่ำกว่านั้น อาทิเช่น 30-40 ปี อาจพบได้ในเรือนที่ปรับปรุงใหม่ในหมู่บ้านเก่าแก่ หรือต้องไปศึกษาเปรียบเทียบกับบ้านชาวพวนกลุ่มอื่นๆ ที่มีอายุการสร้างน้อย (30-40 ปี หรือเรือนใหม่) ก็ต้องไปเปรียบเทียบกับหมู่บ้านอื่นๆ เพื่อดูแนวโน้มของการเปลี่ยนแปลง เพราะในหมู่บ้านเก่าแก่หากจะศึกษาเรือนใหม่เราจะพบเรือนใหม่แบบตึกก่ออิฐฉาบปูนแทนที่จะพบเรือนใหม่แบบพื้นถิ่น ทำให้ต้องศึกษาหลายลักษณะและเปลี่ยนแปลงเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาไปตามสถานการณ์ที่พบในการสำรวจภาคสนาม

ผลการศึกษา

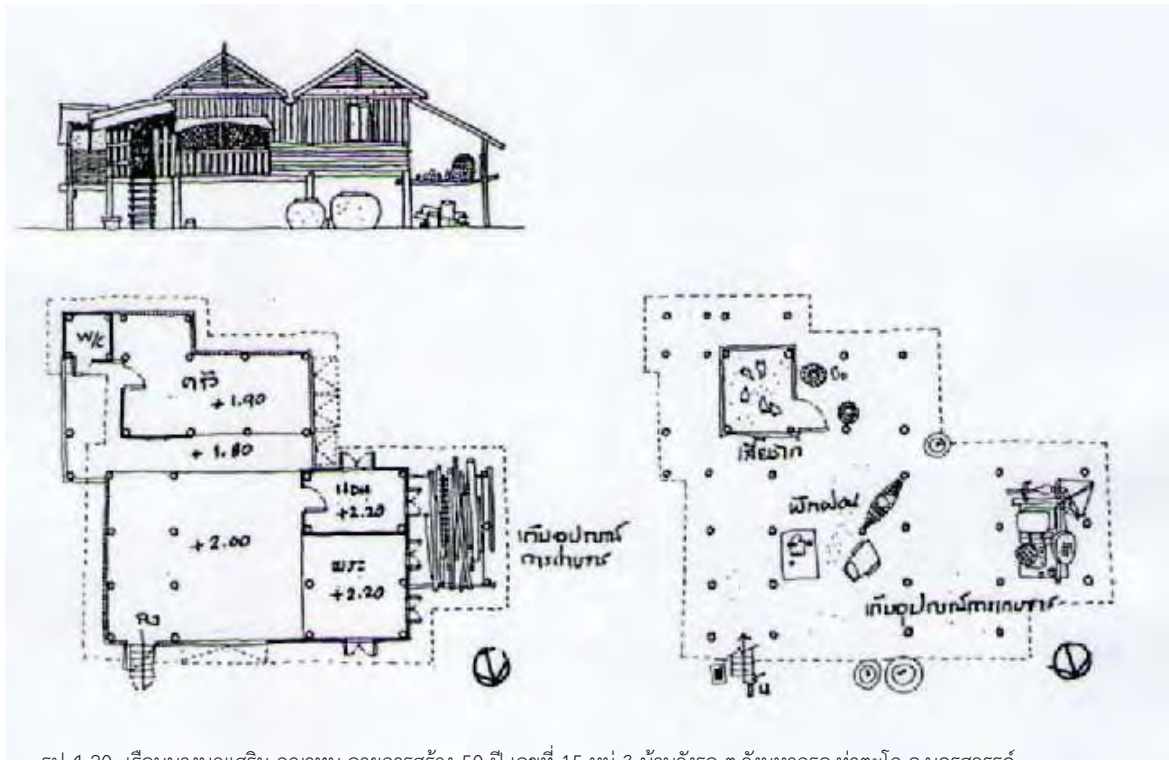
ได้ค้นพบว่าระบบของผังพื้นไม่ว่าจะมีรูปทรงเรือนแบบใด ผังพื้นจะเป็นระบบเดียวกันหมด คือ ผังพื้นชั้นล่างใช้เก็บของ พักผ่อน เลี้ยงสัตว์ ผังพื้นชั้นบนจากบันไดเรือนจะเข้าตรงไปยังระเบียงหรือ โถงชั้นบน ซึ่งเป็นพื้นที่เปิดโล่งขนาดใหญ่ มีส่วนนอนกระหนาบคู่ไปกับโถงกลางและปิดท้ายด้วยเรือนครัว และห้องน้ำส้วม ปริมาณห้องนอนซึ่งอยู่กระหนาบโถงกลางแปรตามจำนวนสมาชิกในครอบครัว ห้องพระ และห้องบูชาบรรพบุรุษมักจะอยู่หัวนอนของเจ้าของเรือน เรือนในพื้นที่ศึกษายังปรากฏยุงข้าวอยู่ใกล้ตัว เรือนใหญ่ แต่ไม่ใกล้ชิดจนเกินไป เพราะยังถือคติห้ามเงยง้าวหัวเรือนและห้ามเงยเรือนทับยุงข้าว แม้ในปัจจุบันระบบการทำนาเปลี่ยนแปลงไป ชาวบ้านไม่ต้องเก็บข้าวใส่ยุงแล้ว แต่ยุงข้าวก็ยังเป็นอัตลักษณ์ของ เรือนพวนบางปลาม้าอยู่

รูปทรงเรือนที่เด่นชัดคือ เรือนจั่วแฝดมีเรือนครัวขวางด้านหลัง เรือนอายุเกินกว่า 100 ปี จะเป็นจั่วแฝดทรงไทยประเพณีประดับด้วยหางและบันลม แต่เมื่ออายุการสร้างเรือนน้อยลง จั่วแฝดทรง ไทยเริ่มกลายเป็นจั่วแฝดที่ไม่ใช่ทรงไทย และมีแนวโน้มว่าในเรือนที่สร้างใหม่อายุต่ำกว่า 30 ปี เรือนจั่ว เดียวจะเข้ามาแทนที่เรือนจั่วแฝด แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าลักษณะเรือนจั่วแฝดแบบไทยประเพณีนี้ หาก พิจารณาผังพื้นเรือนไทพวนจะแตกต่างไปจากเรือนไทยประเพณีโดยสิ้นเชิง เพราะไม่ใช่เรือนล้อมชาน แบบเรือนไทย อัตลักษณ์เรือนไทพวนอีกประการหนึ่ง คือ ไม่ว่าจะเป็นเรือนจั่วแฝดแบบไหนก็ตาม หรือ ปรับพื้นเรือนจั่วเดียวแล้วก็ตาม ลักษณะของผังพื้นเรือนยังเป็นระบบการใช้งานและการเข้าถึงเช่นเดียวกัน ทั้งหมด

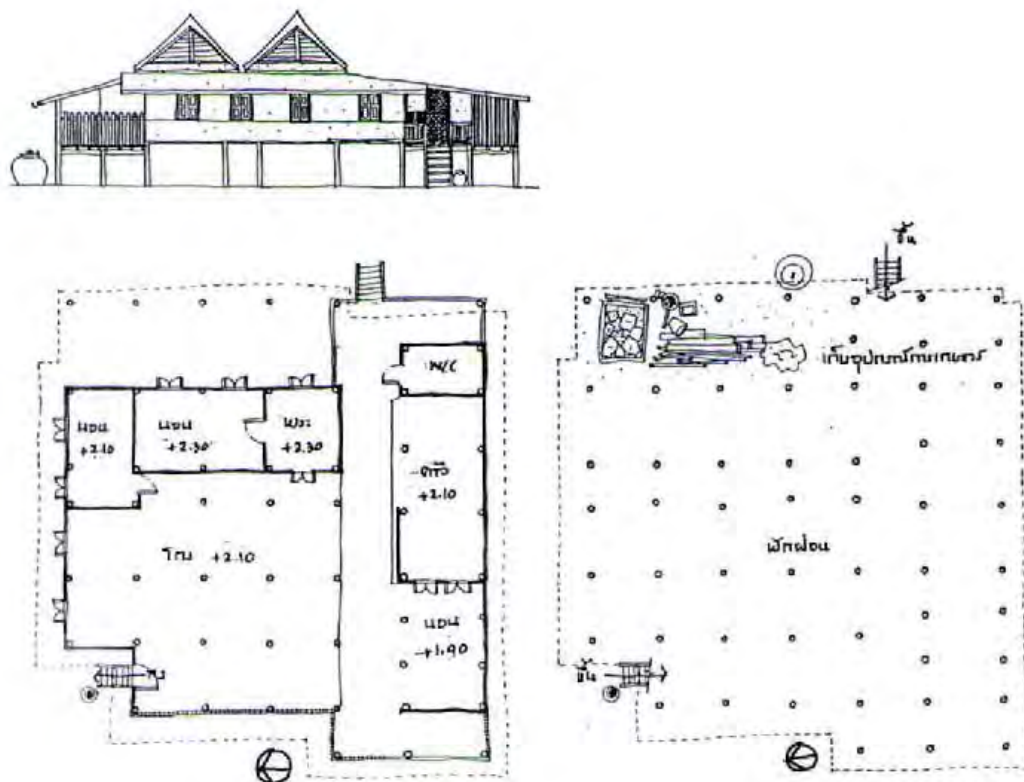

รูป 4-18 ผังกลุ่มเรือนระบบเครือญาติบ้านมะขามล้ม หมู่ 3
ของนายเสนะ มาตรวิจิตร และ กลุ่มเรือนสกุลดวงจันทร์

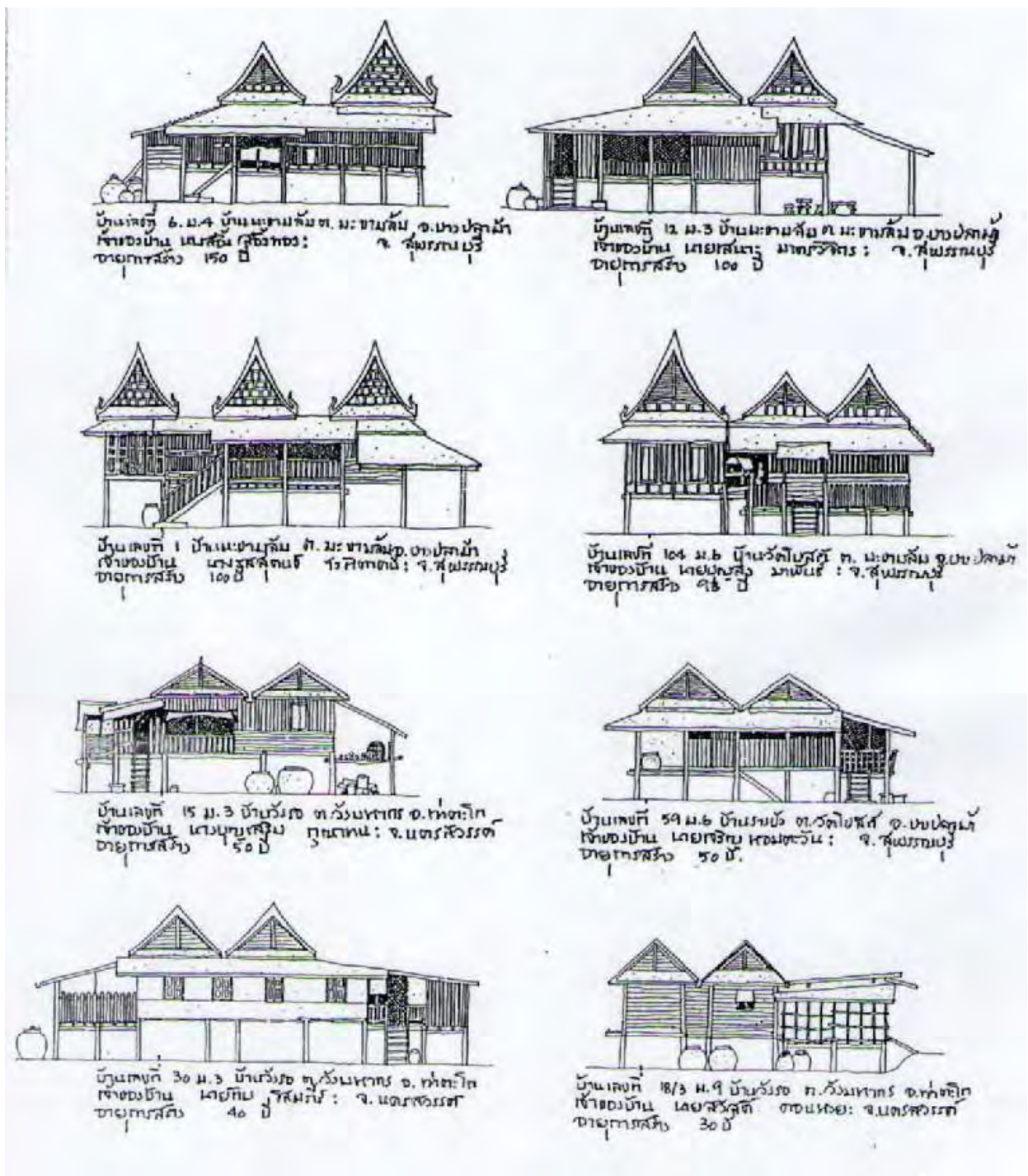
รูป 4-19 ผังพื้นและรูปด้านของเรือนนายเสนะ มาตรวิจิตร
บ้านมะขามล้ม หมู่ 3

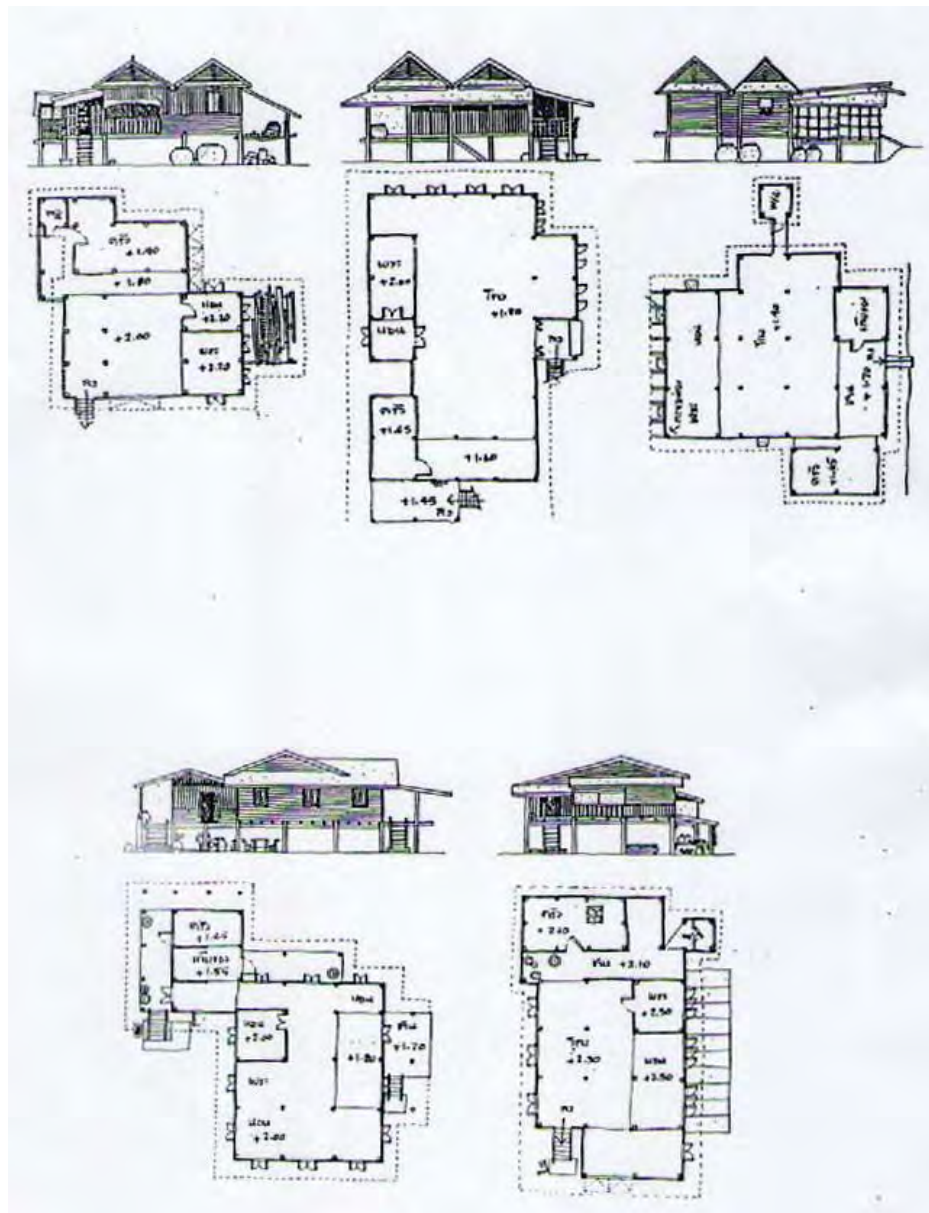
รูป 4-20 เรือนนางบุญเสริม กุณาหน อายุการสร้าง 50 ปี เลขที่ 15 หมู่ 3 บ้านวังจรด ต.วังมหากโร.ท่าตะโก จ.นครสวรรค์
ย้ายมาจากบ้านมะขามล้ม

รูป 4-21 เรือน นายทิม ไสมกัร อายุการสร้าง 40 ปี เลขที่ 30 หมู่ 3 บ้านวังจรด ต.วังมหากโร.ท่าตะโก จ.นครสวรรค์
ย้ายมาจากบ้านมะขามล้ม

รูป 4-22 เปรียบเทียบเรือนจั่วแฝดหลายรูปแบบหลายอายุการสร้าง
ที่มา : จากการสำรวจภาคสนามของผู้วิจัย ผนวกข้อมูลจาก อรศิริ ปาณินท์

รูป 4-23 เรือนจั่วแฝดรูปลักษณะง่ายกว่าเดิม และเรือนจั่วเดียวบนผังพื้นแบบเดิม
ที่มา : อรศิริ ปาณินท์ 2546 : 214

เมื่อพิจารณาเรือนจั่วแฝดหลังคาทรงไทยของเรือนชาวพวน ซึ่งผังพื้นต่างไปจากเรือนไทยแบบประเพณีที่เป็นเรือนล้อมชานอย่างสิ้นเชิง ทำให้เกิดคำถามว่า ในเมื่อรูปทรงได้รับอิทธิพลจากเรือนไทยซึ่งเป็นสังคมหมู่ใหญ่ในพื้นที่ แล้วรูปแบบผังพื้นมาจากไหน?

เมื่อพิจารณาท่วงทีของการลำดับพื้นที่ใช้สอย ตำแหน่งของการใช้สอยหลักอันประกอบด้วย โถงกลาง ห้องนอน ห้องส้วม และตำแหน่งครัวไฟ จะพบว่าเรือนพวนบางปลาม้าในปัจจุบันมีลักษณะการใช้สอยในผังพื้นลักษณะเดียวกันกับผังพื้นเรือนพวนปัจจุบันในเชิงขวางเกือบไม่ผิดเพี้ยน แต่จากการศึกษาผังพื้นปัจจุบันของชาวพวนเชิงขวางต่างไปจากผังพื้นดั้งเดิมจากการสันนิษฐานของนักวิชาการ ซึ่งพยายามเขียนผังพื้นดั้งเดิมจากเอกสารข้อมูลและมุขปาฐะ เนื่องจากเรือนพวนเก่าแก่ถูกพิชสงคราม

ทำลายหมดสิ้น และได้ศึกษาต่อเนื่องซึ่งได้เสนอแนะข้อคิดว่า ผังพื้นเรือนพวนในเชียงขวางปัจจุบันน่าจะได้รับอิทธิพลจากเรือนเวียงจันทน์ ซึ่งเป็นแหล่งพักพิงก่อนย้ายกลับไปตั้งถิ่นฐานเดิมหลายทศวรรต

แล้วเรือนพวนในบางปลาม้าและในแหล่งอื่นๆ หลายพื้นที่ที่มีท่วงทีของการใช้สอยและการลำดับการเข้าถึงเช่นเดียวกันมีโอกาสได้รับอิทธิพลจากเรือนเวียงจันทน์ด้วยหรือไม่ เมื่อศึกษาการเข้ามาของลาวในกรุงรัตนโกสินทร์ (บังอร ปิยะพันธ์ : 2541) ซึ่งเข้ามาหลายเส้นทางและผ่านจากเวียงจันทน์เข้าสู่ประเทศไทยส่วนหนึ่ง เนื่องจากระยะเวลาของการย้ายถิ่นฐานเข้าสู่ไทยหลายช่วงเวลา มีความเป็นไปได้มากที่กลุ่มไทพวนจะใช้เวลาพำนักในเวียงจันทน์นานพอที่รูปแบบของการอยู่ของเรือนเวียงจันทน์จะตกทอดมาถึงกลุ่มชาวพวนที่เข้ามาอยู่ในไทย เช่นเดียวกับที่ถ่ายทอดให้แก่กลุ่มไทพวนที่ย้อนกลับไปตั้งถิ่นฐานในแหล่งเดิม ณ แขวงเชียงขวาง ซึ่งเป็นเนื้อหาที่ควรศึกษาต่อเนื่องต่อไป

รูป 4.24 แสดงลักษณะพื้นที่ใช้สอยในการอยู่อาศัยของชาวพวนบ้านมะขามล้ม ซึ่งมีพื้นที่ใช้สอยหลักคือโถงกลาง มีส่วนนอนคู้ขนานกับโถงกลางและครัวปิดท้ายเรือน

ผังกายภาพของหมู่บ้านพวนเชียงขวาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และความเปลี่ยนแปลง

จากข้อสังเกตที่พบจากการศึกษารูปพรรณสัณฐานของหมู่บ้านพวนในไทย โดยเฉพาะกลุ่มหมู่บ้านในพื้นที่ลุ่มน้ำภาคกลาง ได้พบว่าหมู่บ้านที่มีอายุการสร้างยาวนานเกินกว่า 100 ปี จะเป็นหมู่บ้านที่มีกลุ่มเรือนเกาะกันเป็นกลุ่มมีลานระหว่างกลุ่มในระบบเครือญาติ การเกาะกลุ่มมีเล็กบ้างใหญ่บ้างตามปริมาณของเครือญาติ เช่น อาจเป็นกลุ่ม 3 หลัง 5 หลัง หรือ 6-7 หลัง ถ้าเป็นเครือญาติขนาดใหญ่ การกันรั้วมีน้อย มักเดินผ่านไต้ถุนเรือนไปหากันได้ ถนนในหมู่บ้านคดเคี้ยวไปตามกลุ่มเรือน แสดงให้เห็นชัดว่าถนนในหมู่บ้านสร้างที่หลังกลุ่มเรือน แต่ถ้าเป็นหมู่บ้านที่มีอายุการสร้างไม่เก่าแก่ เช่น 10-20 ปี จะพบรูปพรรณสัณฐานของถนนในหมู่บ้านออกมาเป็นแบบตาตาราง ซึ่งเห็นได้ชัดว่าถนนในหมู่บ้านมาก่อนการสร้างเรือน การเกาะกลุ่มชนิดมีลานร่วมทำได้ยากเพราะมีถนนเป็นตัวกั้นระหว่างพื้นที่ดิน องค์ประกอบของหมู่บ้านไม่ว่าจะเป็นหมู่บ้านเก่าหรือใหม่ จะพบองค์ประกอบพื้นฐานลักษณะเดียวกัน คือ กลุ่มเรือนศาลผีของหมู่บ้านและวัด สิ่งแรกที่สำคัญสุดในการเลือกที่ตั้งหมู่บ้าน คือ แหล่งน้ำ ส่วนใหญ่กลุ่มเรือนในหมู่บ้านจะอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มก้อนมีที่นาและสวนอยู่รอบพื้นที่หมู่บ้าน

แต่หมู่บ้านพวนในแขวงเชียงขวางที่ สปป.ลาว ซึ่งได้รับผลกระทบจากสงครามเป็นเวลานาน การก่อสร้างหมู่บ้านใหม่ทำได้ตามข้อจำกัดของสาหรณูปโภคพื้นฐานที่ภาครัฐจัดให้ คือ ถนนสายหลักที่ผ่านพื้นที่หมู่บ้านต่างๆ หมู่บ้านชาวพวนในเชียงขวางมีองค์ประกอบหลักในการก่อสร้างสร้างหมู่บ้าน 4 ประการ คือ กลุ่มเรือน ที่นา แหล่งน้ำ และป่าชุมชนซึ่งเป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญต่อการดำรงชีวิต ด้วยสภาพแวดล้อมธรรมชาติที่เป็นภูเขาและเนินเขาเป็นส่วนใหญ่ ผนวกกับถนนที่ภาครัฐก่อสร้างในพื้นที่ที่ตัดถนนได้สะดวก ไม่ต้องตัดและถางพื้นที่มากนัก ทำให้ถนนมักตัดผ่านพื้นที่ที่เป็นที่ราบเชิงเขาเป็นส่วนใหญ่ พื้นที่สองฟากของถนนด้านหนึ่งจะไถ่เนินเขาอีกด้านหนึ่งไถ่พื้นที่ทำนา การเลือกที่ตั้งหมู่บ้านใหม่เมื่อชาวพวนย้ายกลับมาในพื้นที่เดิมจึงจำเป็นต้องเลือกพื้นที่ทั้งสองฟากของถนนเพื่อสงวนพื้นที่ค่อนข้างราบไว้ทำนาให้มากที่สุด จากกรณีศึกษาหมู่บ้านที่เข้าสำรวจในภาคสนามในแขวงเชียงขวาง คือ บ้านหมี เมืองแปก บ้านนาอู่ เมืองคูน คุ่มบ้านโรงสี เมืองคูน และบ้านกาง เมืองคูนพบว่าหมู่บ้านทั้ง 4 แห่ง มีรูปพรรณสัณฐานเป็นหมู่บ้านเกาะยาวไปสองฟากถนนเหมือนกันหมด หมู่บ้านใดที่ที่ราบสองฟากถนนมีน้อยก็จะสร้างเรือนแถวเดียวเกาะสองฟาก เช่นบ้านหมี เมืองแปก และคุ่มบ้านโรงสี เมืองคูน และขยายตัวตามยาวเกาะสองฟากถนนต่อไปเรื่อยๆ แต่หากมีพื้นที่ว่างหลังเรือนแถวแรกมากพอก็จะขยายตัวออกเป็นแถวที่สองสามซ้อนกันหลังแถวแรกที่อยู่ติดถนน การขยายตัวลักษณะนี้ยังเป็นรูปแบบตามยาวไม่เป็นกลุ่มเรือนแบบสมัยโบราณ เช่น ผังเรือนในหมู่บ้านนาอู่ เมืองคูน แต่ในกรณีที่มีพื้นที่หลังเรือนแถวแรกมากและผู้ตั้งถิ่นฐานใหม่ในที่เดิมเป็นกลุ่มเครือญาติ ได้พบว่าผังหมู่บ้านกาง เมืองคูน เริ่มสนใจในการเกาะติดถนนสายหลักน้อยลง มีการถอยห่างจากถนนสายหลักและเกาะกลุ่มเรือนล้อมลานหลายกลุ่ม

รูป 4-25 ลักษณะเรือนพวนเชียงขวางเกาะตัวตามยาวของถนน

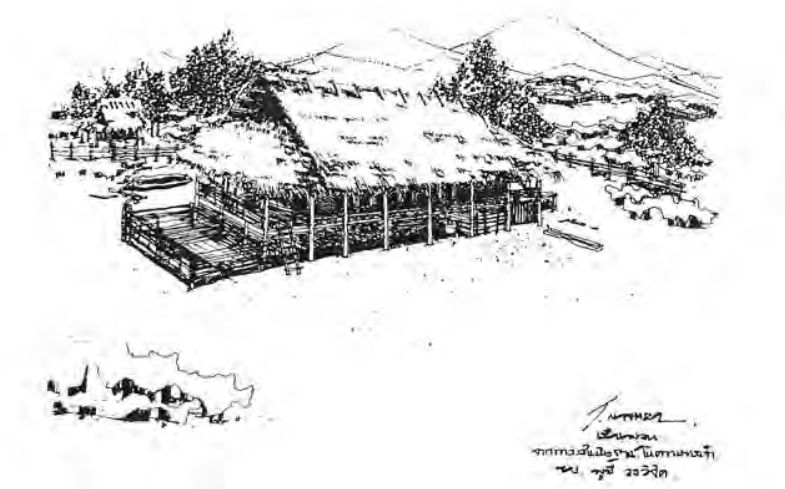

รูป 4-26 การต้อนรับผู้มาเยือนแบบเรียงแถวเหมือนคล้อยตาม
การจัดเรือนเกาะยาวตามถนน

เรือนพื้นถิ่นพวน เชียงขวางในอดีต

เนื่องจากชาวพวนประสบภาวะสงครามเป็นเวลายาวนานและพื้นที่ตั้งถิ่นฐานเดิมทั้งวัดและเรือนถูกทำลายไปหมดสิ้น ดังนั้นเรือนพวนในปัจจุบันเป็นเรือนที่มีอายุเรือนในการสร้างไม่นานนักอายุการสร้างอยู่ในช่วงเวลา 35 ปี จาก พ.ศ.2518 การที่จะศึกษาบริบทของเรือนพวนเพื่อให้ได้เข้าใจถึงลักษณะรูปแบบที่มีความเป็นเอกลักษณ์ การแปรเปลี่ยนหรือวิวัฒนาการของเรือน นั้นก็จะต้องทำความเข้าใจกับอดีตและความเป็นมาซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่จำเป็นต้องศึกษาเป็นเบื้องต้น การที่จะเข้าใจสภาพแวดล้อมและการดำรงอยู่ของผู้คนภายในเรือนในปัจจุบันจำเป็นต้องศึกษารูปแบบของเรือนพวนในอดีตเพื่อให้เข้าใจในวิถีการอยู่อาศัยและการดำรงชีพออย่างละเอียด แต่การศึกษาสืบค้นรูปแบบของเรือนพวนในอดีตนั้นค่อนข้างยาก เนื่องจากเรือนได้ถูกทำลายลงในช่วงของสงคราม ดังนั้นการศึกษาสืบค้นในขั้นต้นจึงทำได้เพียงการศึกษาสืบค้นจากเอกสารต่างๆ ทั้งของไทยและของลาวประกอบกับการลงสำรวจพื้นที่ภาคสนามในพื้นที่ยกเป็นกรณีศึกษาพร้อมกับสัมภาษณ์สอบถามชาวบ้านถึงความเป็นมาตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันโดยละเอียด เอกสารชิ้นสำคัญชิ้นหนึ่งที่สามารถทำให้มองเห็นภาพของเรือนพวนในอดีตได้ค่อนข้างชัดเจนในระดับหนึ่ง คือ หนังสือ “ในความทรงจำ” ของ พุมิ วงวิจิต (พิชญ์ จันทรวิทัน แปล : 2546) หนังสือเล่มนี้ได้บรรยายถึงบรรยากาศสภาพแวดล้อมต่างๆ ของเรือนพวนในอดีตก่อนเกิดสงครามปฎิวัติในประเทศลาว อดีตประธานประเทศลาว พุมิ วงวิจิต เป็นลูกหลานพวนและใช้ชีวิตวัยเด็กในแขวงเชียงขวาง ดังนั้นการศึกษาในสิ่งที่ท่านได้เล่าไว้ในหนังสือถือเป็นคุณประโยชน์สำคัญอย่างยิ่งในการศึกษาสืบค้นรูปแบบเรือนในอดีต และจากการตีความตัวอักษรในเรื่องเล่าของท่านเพื่อให้เห็นจินตภาพของสภาพแวดล้อมต่างๆ ของเรือน การสันนิษฐานนี้อาจจะไม่สมบูรณ์ แต่อย่างไรก็ตามยังพอที่จะทำให้นึกถึงสภาพความแปรเปลี่ยนและวิวัฒนาการในการศึกษาเรือนพวนได้ในขั้นต่อไป

จากการศึกษาเอกสารดังกล่าว นักวิจัยในกลุ่มวิจัย โดย อรศิริ ปาณินท์ ทรงยศ วีระทวีมาศ นพดล ตั้งสกุล และ นพดล จันทวีระ ได้ถอดความจากคำอธิบายดังกล่าวออกเป็นผังพื้นเรือนตามความเข้าใจของแต่ละคน ซึ่งปรากฏว่ารูปแบบผังพื้นออกมาคล้ายคลึงกัน แต่ไม่เหมือนกันทั้งหมด ดังรายละเอียดที่แสดงในรูป (4.28)

รูป 4-27 รูปทรงเรือนพวนโบราณจากการสันนิษฐานโดย นพดล จันทวีระ จากเอกสารในความทรงจำของพุ่มี วงวิจิต (2546:18-19)

เพื่อความมั่นใจในข้อสันนิษฐานที่มิวิจัยได้ถอดความจากเอกสารเล่าเรื่องเรือนพวนของ คำ ตา อุดมสุข (อ้างในทรงยศ วีระทวีมาศ และคณะ, มปป. มปป.:18-19) ซึ่งบรรยายว่า “เรือนแบบเดิมของ ไทพวนเป็นเรือนยกพื้นสูง มุงหลังคาด้วยหญ้าคา มีเทียบ (เทียบ หรือเพิง) โดยรอบเรือนทั้ง 4 ด้าน ส่วน ขานหื้อ (เฮื้อ) อยู่ทางด้านสกัดเรือนด้านตะวันออก เป็นที่สำหรับวางบั้งน้ำอุปกรณ์การหากิน และที่ สำหรับการแต่งเนื้อแต่งตัวของผู้หญิง ซึ่งจะต้องออกไปทำงานไร่ นา สวน เก็บฟืน ก็จะขึ้นเรือนทางขาน หื้อนี้

ส่วนขานฮ้องอยู่ด้านสกัดเรือนทิศตะวันออกเป็นพื้นที่สำหรับผู้ชายและการรับแขกในการเข้า ออกเรือน และผู้หญิงมักจะไปตำหูกที่บริเวณขานฮ้อง เพื่อถ้าหากว่ามีผู้ชายมาเที่ยวมาพูดคุยด้วยก็จะได้ออกมาคุยกันได้ตามสบาย (แต่จากการสำรวจภาคสนามพบว่าหูกทอผ้าจะวางที่ขานเฮื้อ ซึ่งเป็นที่พื้นของผู้หญิง จากการสัมภาษณ์ก็พบว่า หูกทอผ้าจะไว้บริเวณขานเฮื้อ (ท้าวสมเพ็ด จันทะลังสี,สัมภาษณ์) ส่วน เทียบ (เทียบ) ที่อยู่ต่ำลงมาด้านข้างก็ทำเป็นคอกม้า เพราะชาวพวนจำนวนหนึ่งมักเลี้ยงม้า ส่วนเทียบ(เทียบ) ทางด้านทิศเหนือตั้งครกมอสำหรับตำข้าว ส่วนด้านหัวนอนจะทำเทียบ (เทียบ) มุงเป็นที่สำหรับเป็นคอก วัวควายที่เลี้ยงผูกไว้ใต้ถุน เพื่อป้องกันผู้ร้ายและสัตว์ร้ายเข้ามาทำร้ายสัตว์เลี้ยง และกำหนดให้อยู่ใต้ถุน เพื่อที่เจ้าของเรือนจะได้ดูแลได้ในเวลากลางคืน

ภายในเรือนทางด้านใต้จัดแบ่งพื้นที่โดยกันเป็นส่วนนอนตามฐานะของคนในครอบครัว ส้วมนอนของพ่อแม่ ส้วมลูกสาว ส้วมลูกเขย ลูกสาวจะนอนด้านส้วมทางด้านตะวันออกติดขานเฮื้อ ลูกชายจะนอนด้านตะวันตกตรงบริเวณขานฮ้อง บริเวณกลางเรือนมีเตา 2 เตา คือเตาเฮื้อสำหรับทำอาหารอยู่ด้าน ตะวันออก และเตาฮ้องอยู่ด้านตะวันตกสำหรับผู้เผ่าเคี้ยวหมาก สูบยา หรือจุดไฟให้สว่างเพื่อทำงานจัก ตอก เหลาหวาย ทำงานจักสานต่างๆ ในเวลากลางคืน”

นอกจากการกล่าวถึงวิถีชีวิตบนเรือนแล้ว เอกสารทั้งสองฉบับยังได้ย้มาถึงใต้ถุนเรือนซึ่งเป็น ที่เลี้ยงสัตว์ ทั้ง ไก่ หมู วัว และม้า เช่นเดียวกัน ในอดีตม้าเป็นสัตว์พาหนะสำคัญในการเดินทาง เพราะไม่มี ถนนหนทางสะดวกแบบที่พบในปัจจุบัน ดังนั้นใต้ถุนเรือนจะปรากฏเป็นที่คอกไก่ หมู วัว ส่วนม้าจะระบุง คอกเลี้ยงอยู่ใกล้ขานหน้าเรือน เนื้อหาจากเอกสารทั้งสองชิ้นทำให้จินตนาการได้ถึงวิถีชีวิตในอดีตที่ต่างไป จากปัจจุบัน

ในอดีตที่นิยมเลี้ยงสัตว์ไถ่ถอนเรือน และมีคอกม้าใกล้ขานหน้าของเรือน เปลี่ยนเป็นมีคอกสัตว์แยกต่างหากใกล้เสาข้าว คอกม้าเลื่อนหายไปสิ้น เพราะม้าไม่มีความจำเป็นต่อการคมนาคมในปัจจุบันอีกต่อไป ไถ่ถอนเรือนส่วนใหญ่โถ่งไม่ค่อยนิยมนั่งเล่นพักผ่อนไถ่ถอนเรือน เพราะอากาศหนาวเย็น ช่วงบนเรือนหรือครัวไฟซึ่งอยู่ท้ายเรือนให้ความอบอุ่นแก่ร่างกายได้ดีกว่า

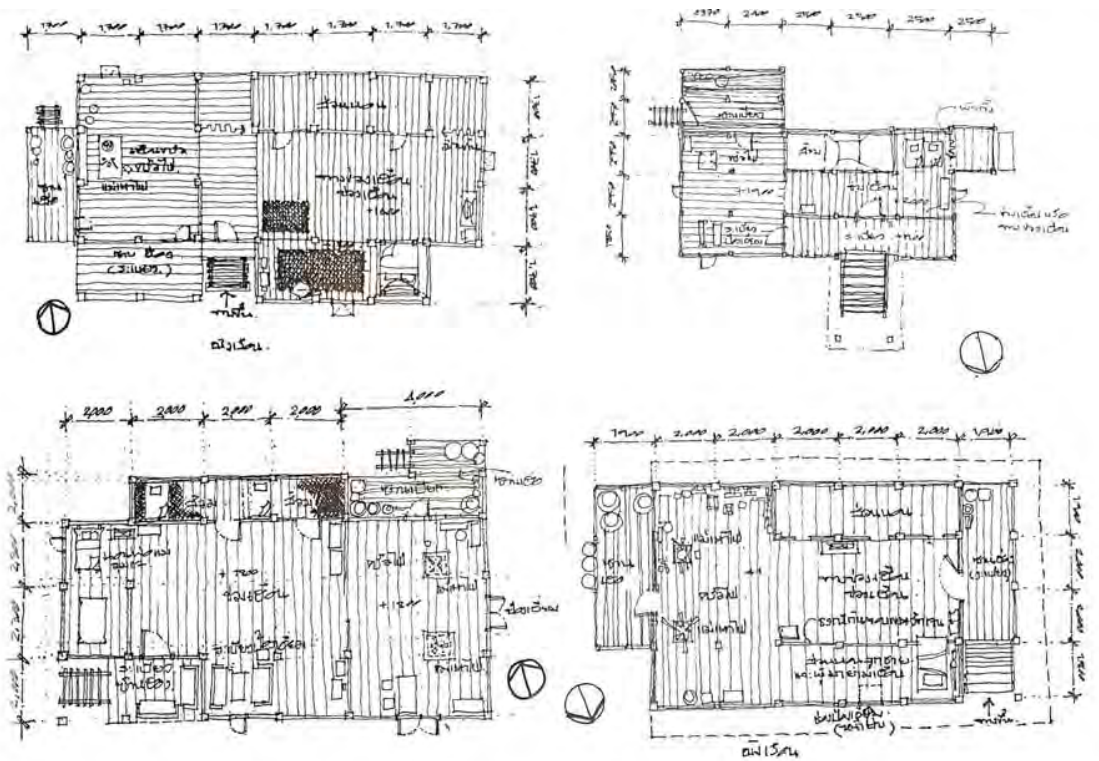
ส่วนศักดิ์สิทธิ์ของเรือน คือ หิ้งพระ หิ้งบูชาบรรพบุรุษยังมีอยู่ในส่วนเดียวกับห้องนอน(ส้วม) ส่วนนอนที่ปิดมิดชิดมักจะใช้สำหรับผู้หญิงในครอบครัว ส่วนนอนที่กั้นบางส่วนหรือโถ่งต่อกับช่วงกลางเรือนใช้สำหรับลูกชายหรือผู้มาเยี่ยมเยือน ทิศนคติดังกล่าวยังคงสืบทอดมาถึงปัจจุบัน

ความต่อเนื่องของเรือนพวนจากอดีตถึงปัจจุบัน

รูปทรงของเรือนมักจะสะท้อนให้เห็นถึงลักษณะของผังพื้นเรือนไปโดยปริยาย ขณะที่เรือนพวนดั้งเดิมมีแม่เตาไฟอยู่กลางช่วงเรือน รูปทรงหลังคาจั่วหรือจั่วปั้นหยา ทั้งชายด้านหน้าและหลังยังสามารถครอบคลุมทั้งหมดได้ แต่ในกรณีที่เป็นเรือนปัจจุบัน เมื่อย้ายส่วนแม่เตาไฟไปไว้ท้ายเรือนและอาจมีชานเปียกต่อกับส่วนครัว การใช้หลังคาเดี่ยวคลุมทั้งหมดไม่คล่องตัวนัก ดังนั้นจะพบว่าเรือนพวนปัจจุบันมีรูปทรงหลากหลาย มีทั้งหลังคาเดี่ยวคลุมทั้งผังพื้น ยื่นชายคาปีกนกต่ำคลุมส่วนครัว และแยกจั่วขวางของส่วนครัวอีกต่างหากจรดกับหลังคาของเรือนใหญ่ โดยมีรางน้ำรองรับส่วนต่อชนของชายคาทั้งสองหลัง และเนื่องจากปัจจุบันชานาพวนบางพื้นที่ใช้เครื่องจักรทุ่นแรงแทนวัวควายทำให้ต้องมีโรงเก็บเครื่องจักรรถไถ รถยนต์ ซึ่งส่วนใหญ่นิยมต่อชายคามาดิตกับเรือนใหญ่เพื่อจะได้ดูแลได้อย่างปลอดภัย

องค์ประกอบที่สืบทอดเห็นได้ชัดเจน คือ หน้าต่าง (ป่องเอี่ยม) ซึ่งมีจำนวนน้อยและมีขนาดเล็กอยู่ตามห้องเสาต่างๆ ของเรือน ยังคงรักษารูปแบบเดิม บันไดหลังซึ่งขึ้นตรงไปยังระเบียงหรือชานหน้า (ชานฮ้อง) ยังคงนิยมอยู่ใต้ชายคาหลักหรือชายคาปีกนกยื่นออกจากตัวเรือนเช่นเดิม

ปัจจุบันสังเกตเห็นผลพลอยได้จากสงครามเป็นประจักษ์พยานอยู่ในเรือนพวนหลายอย่าง เช่น เสาเสาข้าว หรือโรงเก็บอุปกรณ์การเกษตรทำจากบล็อกกระสุนขนาดใหญ่ รางข้าวหมูทำจากบล็อกกระสุนผ่าซีก หรือแม่เตาไฟสามเส้าที่เคยเป็นหินหรือเหล็ก ทำจากบล็อกกระสุนโปร่งที่เป็นเหล็กและใช้ได้ทนทาน

รูป 4-30 เปรียบเทียบผังพื้นเรือนจากการสำรวจภาคสนาม (ตุลาคม 2552) บ้านหมี่ เมืองแปก (บนซ้าย) บ้านนาอู่ เมืองคูน (บนขวา)
คุ่มบ้านโรงสี เมืองคูน (ล่างซ้าย) บ้านทาง เมืองคูน (ล่างขวา)

จากการศึกษาเรือนปัจจุบันที่ศึกษาและสัมภาษณ์มาโดยละเอียด จะเห็นได้ว่าระบบการวางผังพื้นเรือนพื้นถิ่นพวนเชียงขวางในปัจจุบันแตกต่างไปจากระบบการวางผังพื้นเรือนพวนโบราณจากการวิเคราะห์ และสันนิษฐานมาก โดยเฉพาะตำแหน่งของการวางแม่เตาไฟซึ่งเปรียบได้เสมือนเป็นต้นกำเนิดของชีวิต และพื้นที่หล่อเลี้ยงชีวิตในเรือน ทำให้เกิดคำถามว่า **ผังพื้นระบบที่เป็นอยู่ในปัจจุบันมาจากไหน?** เพราะไม่ได้เกิดจากการเปลี่ยนแปลงอย่างค่อยเป็นค่อยไปของชาวพวน แต่เป็นการเปลี่ยนแปลงหลังจากการย้ายถิ่นฐานไปช่วงเวลาหนึ่งที่ยาวนาน และย้ายกลับมาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่เดิมซึ่งเริ่มตั้งถิ่นฐานถึงปัจจุบัน (พ.ศ. 2554) ได้ 35 ปี

หากย้อนไปพิจารณาผังพื้นเรือนพวนในอดีตตามการวิเคราะห์จากเอกสารบอกเล่าซึ่งมีความแตกต่างที่เห็นได้ชัดจากผังพื้นเรือนพวนปัจจุบัน คือตำแหน่งแม่เตาไฟกลางเรือนกับแม่เตาไฟท้ายเรือน ตำแหน่งแม่เตาไฟกลางเรือนปัจจุบันก็ยังพบอยู่ในกลุ่มชนที่ยังมีวิถีชีวิตแบบบุพกาล อันได้แก่กลุ่มไทดำในเวียดนามแถบเดียนเบียนฟู (เมืองแดง) และจีนลา (เมืองลา) กลุ่มลัวะและกะเหรี่ยง ทั้งในประเทศไทยและประเทศเพื่อนบ้าน และชนกลุ่มอื่นๆ อีกหลายกลุ่มที่วิถีชีวิตยังไม่เปลี่ยนแปลงมาก แต่พบว่าเรือนของคนไททั้งในประเทศไทยและประเทศเพื่อนบ้าน กลุ่มลาวในเวียงจันทน์และหลวงพระบางได้มีการปรับเปลี่ยนตำแหน่งครัวไฟหรือแม่เตาไฟไปไว้ท้ายเรือนแล้วเกือบทั้งหมด เนื่องจากเหตุผลด้านสุขอนามัย ในเรือนเริ่มมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตการอยู่อาศัยในเรือนพร้อมๆ กับการรับลักษณะวิถีการอยู่แบบสากลที่แยก

ครัวออกเป็นสัดส่วน ซึ่งเป็นสิ่งที่ผู้คนต่างตอบรับวิธีการเปลี่ยนแปลงซึ่งมาพร้อมกับวัฒนธรรมการอยู่แบบสากล

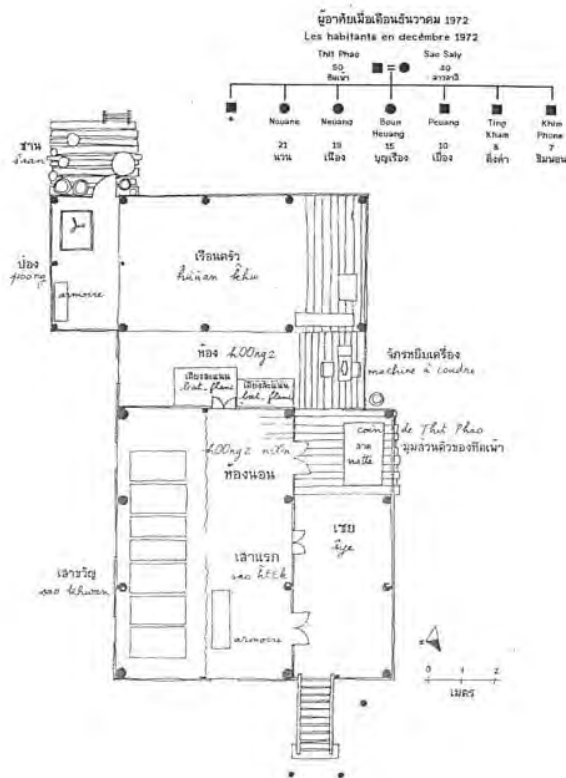
ย้อนกลับไปถึงคำถามเดิมว่า **เรือนพวนในปัจจุบันรับความแปรเปลี่ยนของตำแหน่งแม่เตาไฟในเรือนมาจากไหน?** คงไม่ใช่จากคนไทยในประเทศไทยและไม่ใช่ว่ามาจากวิธีการอยู่แบบตะวันตกแน่ ทำให้ต้องย้อนกลับไปศึกษาถึงการโยกย้ายถิ่นเพื่อหนีสงครามของชาวพวนในเชียงขวาง การอพยพโยกย้ายถิ่นเพื่อหนีสงครามในช่วง 200 ปีที่ผ่านมา ส่วนหนึ่งกระจายตัวเข้ามาอยู่ในภาคเหนือ อีสาน และภาคกลางของประเทศไทย(อรศิริ ปาณินท์, 2546:19) แต่กลุ่มพวนที่อพยพจากเชียงขวางในช่วงสงครามอินโดจีนและการเปลี่ยนแปลงการปกครองในประเทศไทย และสงครามย่อยๆ กับแคว (เวียดนาม) ชาวพวนได้หลบหนีสงครามออกไปอาศัยตามป่าเขา บางส่วนหนีไปอยู่ในเวียดนามและเวียงจันทน์ (ทรงยศ วีระทวีมาศ และคณะฯ มปป. มปป.:29) จนกระทั่งสงครามสงบลงและมีการเซ็นสัญญาสงบศึกในวันที่ 21 กุมภาพันธ์ 2516 (ประวัติศาสตร์ฉบับกระทรวงศึกษาธิการลาว, มปป.:93, 107) และท้ายสุดเมื่อประเทศลาวเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็น สปป.ลาว ใน พ.ศ.2518 ชาวพวนจึงอพยพเข้าตั้งถิ่นฐานใหม่ในถิ่นเดิม

เป็นไปได้หรือไม่ที่เรือนพื้นถิ่นพวนในปัจจุบันได้รับอิทธิพลจากเรือนเวียงจันทน์หรือเรือนเวียดนาม

ในเมื่อช่วงเวลากการย้ายถิ่นฐานไปอยู่ในเวียงจันทน์หรือเวียดนามเป็นช่วงยาวนานประมาณสองถึงสามทศวรรษ เป็นไปได้ที่ความคุ้นเคยกับการอยู่ในเรือนทั้งสองประเภทจะมีอิทธิพลกับการสร้างเรือนใหม่ในถิ่นฐานเดิม แต่เมื่อพิจารณาเรือนเวียดนามซึ่งส่วนใหญ่เป็นเรือนพื้นดินดินเป็นคนละรูปแบบกับเรือนพวนปัจจุบันโดยสิ้นเชิง

ย้อนกลับมาพิจารณาเรือนเวียงจันทน์ ซึ่งผังพื้นที่ทั้งเรือนโบราณและเรือนปัจจุบันมีความคล้ายคลึงกับพวนปัจจุบันมาก โดยมีการวางเรือนตามตะวัน ทางเข้าหลักอยู่ใต้ชายคาปีกนก เข้าตรงไปยังระเบียงหรือชานหน้าซึ่งอยู่ใต้หลังคาคลุม(เซีย) จากชานหน้ามีประตูติดต่อกับส่วนโถงของเรือนหลักซึ่งแบ่งเป็นส่วนนอน (ส้วม) อยู่ด้านทิศเหนือ และต่อเนื่องไปทางทิศตะวันออกเป็นโถงเล็กๆ ก่อนถึงครัวซึ่งวางขวางกับทิศทางของเรือนหลัก ท้ายครัวเป็นชานเปียกซึ่งใช้ซักล้าง พิจารณาจากผังพื้นที่ของเรือนเวียงจันทน์ (โซฟี เคลมอนท์ ชาร์ปองเตียร์ และ ปีแอร์ เคลมอนท์, มปป. มปป.)

ผังพื้นที่เรือนเวียงจันทน์ดังรูป 4-31 ไม่มีรายละเอียดของรูปทรงเรือน เนื่องจากการเป็นการศึกษาวิจัยตั้งแต่ พ.ศ.2515 แต่จากการสำรวจภาคสนามของทีมวิจัยในช่วงเดือนสิงหาคม 2553 ได้พบว่าเรือนเก่าแก่ซึ่งเป็นเรือนอนุรักษหลังเดียวที่ยังหลงเหลืออยู่ที่บ้านดอนหนูน เมืองไซทานี เวียงจันทน์ ของแม่ติงคำ และ พ่อบัวลา คำวงใส มีรูปลักษณะที่ตรงกับผังพื้นที่จากเอกสารที่สืบค้น และเมื่อเปรียบเทียบกับเรือนชาวบ้านในปัจจุบันที่เป็นเกษตรกรในบ้านหัวห้า เมืองหาดทรายฟอง (เลขที่ 146 หน่วย 15) ก็มีรูปทรงที่ครอบคลุมผังพื้นที่ลักษณะคล้ายคลึงกัน เพียงแต่เพิ่มบันไดด้านหลังที่ต่อเนื่องกับเรือนครัวอีก 1 แห่ง ทำให้เห็นได้ว่ามีความเป็นไปได้มากที่รูปแบบผังพื้นที่ของเรือนพวนในปัจจุบันซึ่งเปลี่ยนแปลงไปจากเรือนในอดีตจากคำบอกเล่าสองรายการ (พุมิ วงวิจิต : 2546) และคำตา อุดมสุข (อ้างในทรงยศ วีระทวีมาศ และคณะฯ, มปป., มปป.:38-39) มีโอกาสสูงมากที่จะได้รับอิทธิพลจากเรือนเวียงจันทน์

รูป 4-31 ผังเรือนเวียงจันทน์(โซฟี -เคลมองค์-
ชาปองเตีย แลแปบแอร์ เคลมองค์ (เกรียงไกร เกิดศิริ
(แปล) มปป.มพพ.:89)

รูป 4-32 เรือนอนุรักษ์ของแม่ต๋ิงคำ และพ่อบัวลา คำวงใส
ที่บ้านดอนหนูน เมืองไชยธานีเวียงจันทน์
จากการสำรวจภาคสนาม

รูป 4-33 เรือนเวียงจันทน์ที่บ้านหัวห้า เมืองหาด
ทรายฟองเวียงจันทน์ จากการสำรวจภาคสนาม

คำตอบที่ค้นพบจากการปรับตัวและเปลี่ยนแปลงของทั้งสองพื้นที่

การสืบค้นและการวิเคราะห์ข้อมูลทั้ง 3 กลุ่ม (เอกสาร สำนวนภาคสนามทางกายภาพ และสัมภาษณ์) ได้ค้นพบคำตอบซึ่งแยกเป็น 5 กลุ่มใหญ่

- การปรับตัวของวิถีชีวิตในระบบนิเวศใหม่
- การปรับตัวของวิถีชีวิตตามนโยบายเศรษฐกิจและสังคมของภาครัฐ
- การปรับตัวและแปรเปลี่ยนของผังกายภาพของหมู่บ้าน
- ความแปรเปลี่ยนของเรือนพื้นถิ่น
- ภูมิปัญญาในการดำรงชีพในพื้นที่ใหม่

พวน บ้านมะขามล้ม บางปلام้า สุพรรณบุรี

การปรับตัวของวิถีชีวิตในระบบนิเวศใหม่

จากการศึกษาและวิเคราะห์ถึงการปรับตัวในระบบนิเวศ จากพื้นที่ที่เป็นเนินเขาสูงของเชียงขวาง ซึ่งต้องใช้ระบบการจัดการน้ำจากที่สูง และทำนาขั้นบันไดนั้น ในปัจจุบันไม่มีจินตภาพดังกล่าวอยู่ให้กลุ่มชาวพวนปัจจุบันซึ่งช่วงเวลาการอพยพย้ายถิ่นผ่านมา 3 ชั่วอายุคนแล้ว ได้แต่พบคำบอกเล่าจากผู้เฒ่าในรุ่นปู่รุ่นทวดเท่านั้น ได้ค้นพบคำบอกเล่าถึงการย้ายถิ่นในช่วงที่ถัดมา คือ การย้ายจากพื้นที่บ้านเก่าห้องริมแม่น้ำสุพรรณบุรีมายังพื้นที่บ้านมะขามล้ม ในช่วงประมาณ พ.ศ.2380 (เรื่อง วงษ์พันธุ์, เอกสารจดบันทึกด้วยลายมือ ไม่ปรากฏปีที่จด : 9) ชาวไทพวนที่ย้ายจากเมืองพวนเริ่มมาตั้งรกรากที่บ้านเก่าห้องริมแม่น้ำท่าจีน (แม่น้ำสุพรรณบุรี) แต่ไม่มีรายละเอียดลงลึกว่าย้ายจากเมืองพวนมายังบ้านเก่าห้องโดยตรงหรือแวะพักที่ใดก่อน เพราะเอกสารบางชิ้นกล่าวถึงการมาแวะตั้งถิ่นฐานที่เมืองเวียงจันทน์ก่อนเข้ามาในไทย (บังอร ปิยะพันธ์ : 2541)

เมื่อพื้นที่เดิมคือบ้านเก่าห้องมีการตั้งถิ่นฐานและจับจองพื้นที่ทำกินจนเต็มแล้ว ชาวพวนกลุ่มหนึ่งได้โยกย้ายถิ่นฐานมาอยู่ในพื้นที่บ้านมะขามล้มปัจจุบัน การย้ายถิ่นฐานประมาณ พ.ศ.2380 (เรื่อง วงษ์พันธุ์ : สัมภาษณ์ เมื่อ 21 เมษายน 2544 และ สุดา วงษ์พันธุ์ : สัมภาษณ์ เมื่อ 19 ธันวาคม 2552) ซึ่งเป็นการโยกย้ายถิ่นแบบบุกป่าฝ่าดง และมีอันตรายจากสัตว์ร้าย เพราะพื้นที่ยังเป็นป่าเป็นส่วนใหญ่

ดังนั้นการปรับตัวกับระบบนิเวศเท่าที่สืบค้นได้จึงเป็นการปรับตัวในพื้นที่ภาคกลาง ซึ่งมีความคุ้นเคยในการดำรงชีพมาแล้วกว่าศตวรรษ มีความคุ้นเคยกับการทำนาในที่ลุ่มมาแล้วช่วงหนึ่ง การปรับตัวในระบบนิเวศของพวนบ้านมะขามล้ม บางปلام้า ที่ปรากฏชัดคือการปรับตัวกับระบบน้ำท่วมช่วงยาวในแต่ละปีเป็นส่วนใหญ่ การเผชิญกับน้ำท่วมช่วงยาวนี้ชาวพวนและชาวไทยที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ใกล้เคียงต่างอาศัยภูมิปัญญาเดิมของคนไทย ผสมกับภูมิปัญญาใหม่ของพวน เพื่อให้ชีวิตในสภาพแวดล้อมดังกล่าวอยู่รอด จากถิ่นฐานเดิมในเชียงขวางซึ่งถือเป็นสิ่งที่วิถีชีวิตไม่คุ้นเคยเลยกลับเป็นสิ่งจำเป็นของชาวพวนบ้านมะขามล้ม ได้ถุ่นเรือนจำเป็นต้องมีเรือพายลำเล็กๆ สำรองไว้เป็นการเตรียมรับสถานการณ์จากความผันแปรของธรรมชาติไว้อย่างรอบคอบและรัดกุม

การปรับตัวของวิถีชีวิตตามนโยบายเศรษฐกิจและสังคมของภาครัฐ

ในอดีตชาวพวนในพื้นที่ภาคกลางทำนาปีละ 1 ครั้ง โดยอาศัยฝนเพื่อทำนาค้า และใช้ภูมิปัญญาดั้งเดิมในการแสวงหาและรักษาพันธุ์ข้าวที่ส่งสมมาแต่ครั้งบรรพบุรุษ (พอพันธ์ อุยานนท์ 2546:167) การทำนาปีทำให้วิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรยังคงเป็นวิถีชีวิตแบบดั้งเดิม ยังคงมีประเพณีและวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับข้าวอย่างมากมาย มีช่วงเวลาทำการจักสานเพื่อการประมงและการทอผ้าไว้นุ่งห่มเช่นในครั้งบรรพบุรุษ แต่เมื่อมีการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเรื่อยมา โดยเฉพาะนโยบายปฏิวัติเขียว ตั้งแต่ พ.ศ.2510 เป็นต้นมา นโยบายเร่งผลผลิตทางการเกษตร โดยเฉพาะการปลูกข้าวซึ่งมีการพัฒนาระบบชลประทานประเภทต่างๆ ของรัฐให้เหมาะสมกับสภาพภูมิประเทศและระบบชลประทานเดิมเริ่มทำนาเพื่อการค้า ทำนาปีละ 2-3 ครั้ง หรือ 2 ปี 5 ครั้ง ภูมิปัญญาการเลือกพันธุ์ข้าวที่เหมาะสมที่ถ่ายทอดจากบรรพบุรุษเริ่มเปลี่ยนไปตามภาครัฐที่แนะนำให้ใช้พันธุ์ข้าวที่ให้ผลผลิตต่อไร่สูงในช่วงการปลูกสั้น (พอพันธ์ อุยานนท์ 2546:169) ซึ่งต้องพึ่งการใช้สารเคมีในการกำจัดศัตรูพืชและเพิ่ม

ปุ๋ยในการทำนา ปรากฏการณ์เกี่ยวเนื่องกับนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของรัฐบาลนี้ ชาวนาพวนในพื้นที่บางปลาม้าต้องมีการปรับตัวและวิถีชีวิตหลายอย่าง ซึ่งมีทั้งสิ่งที่หายไปจากการดำรงชีวิตแบบเกษตรกรรมและสิ่งที่เพิ่มมาจากวิถีดั้งเดิม

ผลจากการปรับตัวตามนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของรัฐบาล ตั้งแต่ พ.ศ.2510

สิ่งที่จางหายไปจากวิถีชีวิต

- การทำนาปีแบบนาดำ
- พิธีกรรมในวัฒนธรรมข้าว
- ยุงข้าว
- งานหัตถกรรมในครัวเรือนซึ่งทำในช่วงพักนา
- วัว ควาย
- ระบบการลงแขกช่วยทำนา
- การผลิตเพื่อใช้
- ลานนวดข้าว

สิ่งที่เพิ่มมาใหม่ในวิถีชีวิต

- การทำนาปรังแบบนาหว่าน
- ระบบชลประทานแบบใหม่จากภาครัฐ
- โรงสีชุมชน
- พื้นที่ค้าขายอุปกรณ์กำจัดศัตรูพืช+ปุ๋ย
- เครื่องจักรและเครื่องทุ่นแรง
- ระบบการจ้างแรงงาน
- การผลิต 2 ระบบ เพื่อกินและเพื่อขาย
- ศูนย์ชุมชน
- ศูนย์ผู้สูงอายุ
- ศูนย์เด็กเล็ก (เพราะพ่อแม่ไปทำงานภาคใช้แรงงาน)

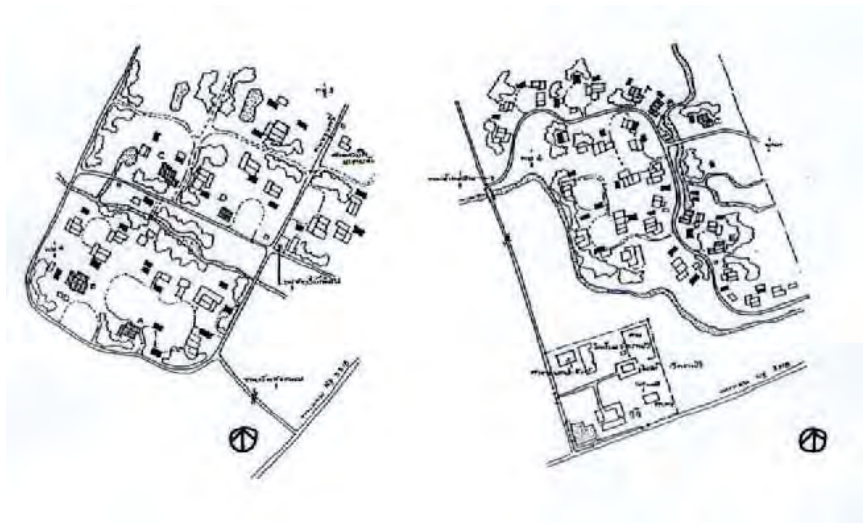
ในการปรับตัวของวิถีชีวิตตามนโยบายเศรษฐกิจและสังคมของภาครัฐล้วนให้ผลกระทบในทางที่เดียวกันกับประชากรกลุ่มคนไทยและชาติพันธุ์อื่นๆ ในพื้นที่ แต่ความเป็นกลุ่มก้อนของชาติพันธุ์พวนในพื้นที่ยังคงมีบทบาทสำคัญในชีวิตประจำวันของคนในท้องถิ่น ไม่ว่าจะมีการปรับตัวหลายครั้งหลายช่วงเวลา แต่ระบบเครือญาติยังหลงเหลืออยู่ค่อนข้างแน่นแฟ้นและยังมีความสัมพันธ์กับชุมชนข้ามพื้นที่ที่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน (ยศ สันตสมบัติ 2551:95) อาทิเช่น บ้านวังร่อ ตำบลวังมหากกร อำเภอบางปลาม้า จังหวัดนครสวรรค์ ซึ่งประชากรในพื้นที่ย้ายถิ่นมาจากบ้านมะขามล้มเพื่อแสวงหาที่ทำกินเพิ่มเติม ทำให้ความมั่นคงยั่งยืนของพรมแดนทางวัฒนธรรมของชาวพวนขยายตัวและคงความสำคัญไม่เปลี่ยนแปลงสามารถเชื่อมโยงความเป็นเครือญาติของชาวพวนได้มากขึ้น (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา 2540:27)

การปรับและแปรเปลี่ยนของผังกายภาพของหมู่บ้าน

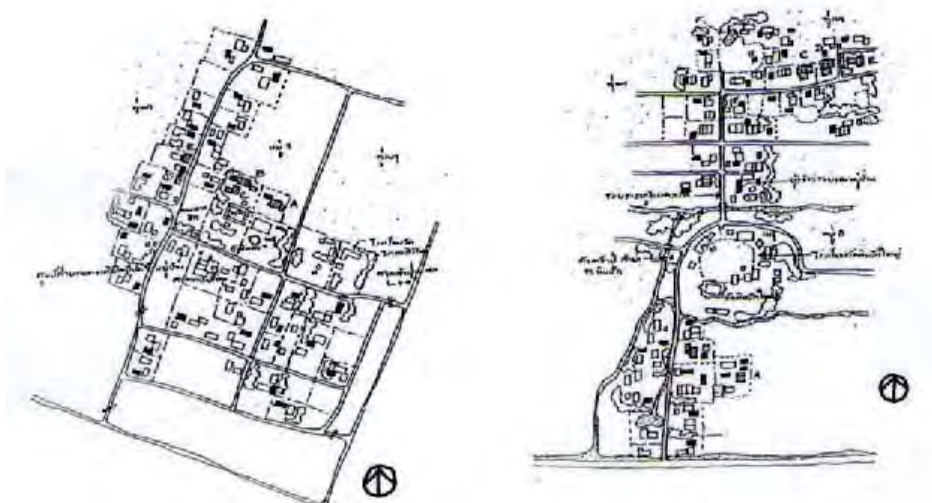
พื้นที่ศึกษาในตำบลมะขามล้ม ตำบลวัดโบสถ์ และตำบลโคกคราม ในพื้นที่อำเภอบางปลาม้าได้เข้าสำรวจและศึกษาในพื้นที่หมู่ 1 บ้านโคกโก หมู่ 3 และ หมู่ 4 บ้านมะขามล้ม หมู่ 6 และหมู่ 10 บ้านวัดโบสถ์ ในตำบลมะขามล้ม และได้ศึกษาเกี่ยวเนื่องในพื้นที่หมู่ 6 บ้านรางบัว ตำบลวัดโบสถ์ และหมู่ 2 บ้านลานคา ตำบลโคกคราม พื้นที่ทั้งหมดเป็นหมู่บ้านชาวพวนซึ่งตั้งอยู่ต่อเนื่องกันในอำเภอบางปลาม้า

จากการศึกษาได้ค้นพบว่าหมู่บ้านที่อายุการสร้างเกินกว่า 100 ปี (100-200 ปี) จะมีรูปพรรณสัณฐานของผังกายภาพของหมู่บ้านเป็นแบบถนนภายในรูปทรงอิสระ มีกลุ่มบ้านรวมกันเป็นกลุ่มๆ ตามระบบเครือญาติ ไม่กั้นรั้วระหว่างกลุ่มเรือน มีช่วงบ้านขนาดเล็กบ้างใหญ่บ้างตามขนาดความใหญ่เล็กของกลุ่มเครือญาติ มีวัดของแต่ละหมู่บ้านหรือของ 2-3 หมู่บ้านตามขนาดของชุมชน มีโรงเรียนคู่

กับวัดและเริ่มมีองค์ประกอบทางสังคมปัจจุบันเพิ่มเติม เช่น ศาลาชุมชน ห้องอ่านหนังสือ อนุสาวรีย์กำนัน
ทุกหมู่บ้านมีศาลของหมู่บ้านอย่างน้อย 1 ศาล มีลำคลองและคูน้ำทั้งที่เป็นธรรมชาติและคลองขุดผ่านใน
หมู่บ้าน แต่ในหมู่บ้านที่อายุน้อยกว่า 100 ปี ซึ่งไม่พบในพื้นที่ศึกษา จึงได้ศึกษาเปรียบเทียบกับงานวิจัยที่
ผ่านมา (อรศิริ ปาณินท์ : 2546) ได้พบว่าหมู่บ้านที่อายุน้อยลงและมีความเจริญทางด้านสาธารณูปโภค
ของรัฐมากขึ้น รูปพรรณสัณฐานของผังกายภาพของหมู่บ้านมีแนวโน้มว่าจะเปลี่ยนเป็นถนนแบบตาราง
มีการกั้นรั้วระหว่างเรือนแต่ละหลังมากขึ้น ชั้วบ้านทั้งขนาดเล็กและใหญ่เลือนหายไป ไปใช้พื้นที่ของลาน
วัดทดแทน ส่วนองค์ประกอบอื่นๆ เช่น วัด โรงเรียน ศาลผี ศาลพระภูมิ และองค์ประกอบทางสังคมที่
เกิดขึ้นใหม่มีลักษณะคล้ายคลึงกัน

รูป 4-34 ผังหมู่บ้านที่อายุเกิน 100 ปี ถนนรูปทรงอิสระ ไม่มีรั้วบ้านและมีช่องระหว่างกลุ่มเรือน
(ซ้าย) บ้านมะขามล้ม (ขวา) บ้านวัดโบสถ์ อำเภอบางปลาหม้อ จังหวัดสุพรรณบุรี
ที่มา : อรศิริ ปาณินท์ 2546:12/14

รูป 4-35 ผังหมู่บ้านอายุ 50-100 ปี เริ่มปรับเปลี่ยนเป็นถนนแบบตาราง มีรั้วกั้นระหว่างเรือน
(ซ้าย) บ้านโคกแก้วพัฒนา ตำบลบางน้ำเชี่ยว อำเภอพรหมบุรี จังหวัดสิงห์บุรี
(ขวา) บ้านหินปักใหญ่ ตำบลหินปัก อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี
ที่มา : อรศิริ ปาณินท์ 2546:12/14

ความเปลี่ยนแปลงของเรือนพื้นถิ่น

การศึกษาเพื่อค้นหาความเปลี่ยนแปลงของเรือนพื้นถิ่นชาวพวนในพื้นที่เลือกสรรที่เป็นหมู่บ้านอายุ 150-200 ปี ในบ้านมะขามล้ม บ้านโคกโก บ้านวัดโบสถ์ ตำบลมะขามล้ม บ้านรางบัว ตำบลวัดโบสถ์ และ บ้านลานคา ตำบลโคกคราม ในอำเภอบางปลาม้า โดยใช้กลุ่มของอายุการสร้าง 150-200 ปี 100-150 ปี 50-100 ปี และต่ำกว่า 50 ปี เป็นเครื่องมือในการศึกษาเปรียบเทียบได้พบว่า ในหมู่บ้านที่เลือกสรรในอำเภอบางปลาม้าล้วนมีอายุการสร้างเกินกว่า 100 ปีทั้งสิ้น ทำให้ต้องทำการศึกษาต่อเนื่องไปยังหมู่บ้านในแหล่งอื่นๆ ที่ทราบแน่ชัดว่าย้ายถิ่นฐานมาจากบ้านมะขามล้ม และได้พบว่าหมู่บ้านไทพวนที่บ้านวังร้อ อำเภอวังมหารกร อำเภอนาทะโก จังหวัดนครสวรรค์ เป็นหมู่บ้านไทพวนที่ย้ายถิ่นฐานมาจากบ้านมะขามล้ม เมื่อ 60 ปีก่อนทั้งหมู่บ้าน เนื่องจากที่ทำการเกษตรเริ่มหมดลง (นางบุญเสริม กุณาทน สัมภาษณ์เมื่อ 21 มีนาคม 2544) จึงใช้บ้านวังร้อเป็นเครื่องมือในการศึกษาเปรียบเทียบข้อมูลของกลุ่มอายุการสร้างต่ำกว่านั้น อาทิเช่น 30-40 ปี อาจพบได้ในเรือนที่ปรับปรุงใหม่ในหมู่บ้านเก่าแก่ หรือต้องไปศึกษาเปรียบเทียบกับบ้านชาวพวนกลุ่มอื่นๆ ที่มีอายุการสร้างน้อย (30-40 ปี หรือเรือนใหม่) ก็ต้องไปเปรียบเทียบกับหมู่บ้านอื่นๆ เพื่อดูแนวโน้มของการเปลี่ยนแปลง เพราะในหมู่บ้านเก่าแก่หากจะศึกษาเรือนใหม่เราจะพบเรือนใหม่แบบตึกก่ออิฐฉาบปูนแทนที่จะพบเรือนใหม่แบบพื้นถิ่น ทำให้ต้องศึกษาหลายลักษณะและเปลี่ยนแปลงเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาไปตามสถานการณ์ที่พบในการสำรวจภาคสนาม

จากการศึกษาและวิเคราะห์ได้ค้นพบว่าระบบของผังพื้นไม่ว่าจะมีรูปทรงเรือนแบบใด ผังพื้นจะเป็นระบบเดียวกันหมด คือ ผังพื้นชั้นล่างใช้เก็บของ พักผ่อน เลี้ยงสัตว์ ผังพื้นชั้นบนจากบันไดเรือนจะเข้าตรงไปยังระเบียงหรือโถงชั้นบน ซึ่งเป็นพื้นที่เปิดโล่งขนาดใหญ่ มีส่วนนอนกระหนาบคู่ไปกับโถงกลาง และปิดท้ายด้วยเรือนครัวและห้องน้ำส้วม ปริมาณห้องนอนซึ่งอยู่กระหนาบโถงกลางแปรตามจำนวนสมาชิกในครอบครัว ห้องพระและห้องบูชาบรรพบุรุษมักจะอยู่หัวนอนของเจ้าของเรือน เรือนในพื้นที่ศึกษายังปรากฏยั้งข้าวอยู่ใกล้ตัวเรือนใหญ่ แต่ไม่ใกล้ชิดจนเกินไป เพราะยังถือคติห้ามเงาข้าวทับเรือน และห้ามเงาเรือนทับยั้งข้าว แม้ในปัจจุบันระบบการทำนาเปลี่ยนแปลงไป ชาวบ้านไม่ต้องเก็บข้าวใส่ยั้งแล้ว แต่ยั้งข้าวก็ยังเป็นอัตลักษณ์ของเรือนพวนบางปลาม้าอยู่ สำหรับรูปทรงเรือนปรับเปลี่ยนจากเรือนจั่วแฝดทรงไทย เป็นเรือนจั่วแฝดธรรมดา และมีแนวโน้มเปลี่ยนเป็นเรือนจั่วเดี่ยวในอนาคต

ภูมิปัญญาในการดำรงชีพในพื้นที่ใหม่

เนื้อหาหลักของภูมิปัญญาในการดำรงชีพของชาวพวนส่วนใหญ่จะเกี่ยวเนื่องกับการเกษตรและการจัดการน้ำในพื้นที่เป็นหลัก ชาวพวนสนใจการดึงน้ำเข้ามาใช้ในพื้นที่มากกว่าการเก็บกักน้ำซึ่งอาจเป็นการสืบเนื่องจากรุ่นปู่ตายายจากพื้นที่ดั้งเดิมก็เป็นได้ หรืออีกในแง่หนึ่งการเข้ามาอยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำภาคกลางมีน้ำอุดมสมบูรณ์จนเกินไป ทำให้ไม่ต้องพะวงกับการเก็บกักน้ำ เพียงแต่อาศัยความคิดและแรงงานในครอบครัวก็สามารถผันน้ำมาใช้ในพื้นที่ได้ไม่ยาก นอกจากนั้นยังมีภูมิปัญญาในการปรับความใสของน้ำผ่านดินและทรายให้ไหลลงสู่บ่อที่ต้องการใช้น้ำ ซึ่งยังเป็นภูมิปัญญาที่แพร่หลายในหมู่ชาวพวนหลายพื้นที่ นอกจากนี้ยังมีภูมิปัญญาในการทำนาหว่าน ซึ่งต่างไปจากพื้นที่ต้นกำเนิดอย่างสิ้นเชิง สำหรับสิ่งที่สืบทอดจากภูมิปัญญาดั้งเดิมถึงปัจจุบัน คือ เครื่องมือและอุปกรณ์ในการจับปลา ซึ่งชาวไทพวนบางปลาม้าก็ยังใช้ ไซ มอง แห รูปทรงต่างๆ เช่นเดียวกับชาวพวนเชียงขวางในปัจจุบัน และวัสดุก็ยังเป็นหวาย

และไม้ไผ่เช่นสมัยดั้งเดิม ที่บ้านโคกโก หมู่ 1 ตำบลมะขามล้ม ผู้เฒ่าพ่อของผู้ใหญ่บ้านศักดิ์ศิลป์ วงษ์พันธ์ ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 1 ยังทำเครื่องมือจับปลาและอุปกรณ์เครื่องใช้ในเรือนอยู่ทุกครั้งที่ทีมวิจัยไปเยี่ยมเยือน

รูป 4-36 ยุงข้าวที่ยังหลงเหลือในบ้านมะขามล้ม

รูป 4-37 เครื่องมือเครื่องใช้ที่ยังผลิต

รูป 4-38 เรือนจั่วแฝดอัตลักษณ์ของเรือนพวนบ้านมะขามล้ม

รูป 4-39 ใต้ถุนเรือนยังใช้ได้เสมอในช่วงที่น้ำยังไม่หลาก

การปรับตัวของชาวพวนเชียงขวาง เมื่อย้อนกลับมาตั้งถิ่นฐานใหม่ในพื้นที่เดิม

จากการสำรวจภาคสนามที่เมืองปากและเมืองคูน แขวงเชียงขวาง พร้อมสัมภาษณ์เชิงลึก ผนวกการศึกษาจากเอกสารทุติยภูมิ ได้พบว่าหลังจากที่ถิ่นฐานไปในช่วงสงครามต่างๆ ที่เกิดขึ้นหลายครั้ง และกลับมาตั้งถิ่นฐานใหม่ในแหล่งเดิม หรือแหล่งที่ตั้งที่เกี่ยวข้องกับแหล่งเดิม หมู่บ้านเดิมที่เคยมีขนาดใหญ่หลายร้อยครอบครัวลดขนาดลงเหลือขนาด 10 ถึง 50 ครอบครัว ชาวพวนเชียงขวางที่ย้อนมาตั้งถิ่นฐานใหม่เพียง 35 ปี (จาก พ.ศ.2518) มีความพยายามในการปรับตัวให้วิถีชีวิตและสภาพแวดล้อมอยู่ด้วยกันได้อย่างสมดุล วิธีการปรับตัวเริ่มชีวิตใหม่ในบริบทเดิมที่ได้รับผลกระทบจากสงครามทำให้ชาว

พวนเชียงขวางสามารถดำรงชีพได้อย่างเป็นสุขตามภูมิปัญญาที่มีพลวัตและพัฒนาการขึ้นเป็นลำดับ การปรับตัวเท่าที่สามารถวิเคราะห์สรุปได้มีดังนี้

การปรับตัวในบริบท

เนื่องจากข้าวเป็นทรัพยากรหลักของชาวพวนเชียงขวาง ในขณะที่รูปลักษณะภูมิประเทศมีผสมผสานทั้งที่เป็นลาดเนินเขาสูงต่ำ และที่ราบริมน้ำทำให้ชาวพวนต้องอาศัยระบบทั้งการทำนาขั้นบันไดตามเนินเขาและหุบเขาผสมผสานกับการทำนาลุ่ม และเริ่มมีการใช้เครื่องทุ่นแรงประเภทรถไถขนาดเล็กกับนาลุ่ม ส่วนนาในที่สูงยังคงพึ่งพัวในการทำนา ทำให้ต้องหาวิธีในการดึงน้ำเข้านาหรือแปลงพืชผักสวนครัว การจัดการน้ำอาศัยภูมิปัญญาเดิมคือฝายกั้นน้ำ ผนวกกับภูมิปัญญาใหม่ที่น่าสนใจ อาทิเช่น การดึงน้ำข้ามลำธารเพื่อการปลูกผักโดยอาศัยรางดินต่อกับรางไม้ไผ่ในช่วงที่ข้ามลำธาร เป็นวิธีการไม่ซับซ้อนแต่ได้ผลดียิ่ง นอกจากนั้นในปัจจุบันพื้นที่น้ำไหลต่างระดับ การใช้ระบบฝายและรางเบี่ยงทางน้ำจะสามารถให้ประโยชน์กับการใช้เครื่องปั่นไฟแบบจวนขนาดเล็กเพื่อผลิตไฟฟ้าแสงสว่างได้ การจัดการน้ำของชาวพวนเชียงขวางนิยมใช้วิธีดึงน้ำเข้ามาใช้ในพื้นที่เกษตรกรรมมากกว่าการเก็บกักน้ำ

ภูมิปัญญาเดิมที่ยังใช้ในการปรับตัวเพื่อให้ได้ประโยชน์จากทรัพยากรชีวภาพในพื้นที่ได้อย่างคล่องตัว คือ การดักจับนกนางแอ่น และการเลี้ยงปลาในนาข้าวซึ่งเป็นผลผลิตที่นำไปใช้ได้ตลอดปี

ทรัพยากรชีวภาพดั้งเดิมที่อยู่กับป่าชุมชนในอดีตประเภทสัตว์ป่าที่เคยหาได้ง่ายหมดสิ้นไปพร้อมระเบิดปฐมของสหรัฐอเมริกา ปัจจุบันชาวพวนไม่มีสัตว์ป่าให้จับ ทำให้ต้องเลี้ยงสัตว์เองทั้ง ไก่ หมู และวัว เพื่อไว้เป็นอาหารและใช้แรงงานในการทำนา

การปรับตัวกับระบบการปกครองที่ส่งผลต่อการผลิตข้าว

ดังที่ได้เสนอเนื้อหาเกี่ยวเนื่องกับการเปลี่ยนระบบการปกครองที่เกี่ยวข้องกับการผลิตข้าวของชาวนาตั้งแต่ พ.ศ.2518 มาถึงปัจจุบันมาแล้ว 3 ช่วงเวลาที่ต่างระบบกันตั้งแต่ “นาสหกรณ์” หรือรวบรวมมาเป็นช่วง “นาเหมา” จนปรับเปลี่ยนการมีที่นาของตนเอง (นามูลมรดก) แต่ยังคงขายข้าวส่วนหนึ่งให้ทหารในปัจจุบัน ชาวพวนปรับตัวกับระบบการจัดการต่างจนค่อนข้างลงตัวในปัจจุบัน เพราะผลิตข้าวได้พอกินในครอบครัว และยังสามารถเหลือไว้ขายได้บ้าง

การปรับตัวในผังกายภาพของหมู่บ้าน

จากหมู่บ้านที่อยู่เป็นกลุ่มมีช่วงกลางบ้านแบบดั้งเดิม กลายเป็นหมู่บ้านใหม่ที่มีส่วนใหญ่มีรูปพรรณสัณฐานเป็นแนวยาวเกาะสองฟากของถนนหลักที่เป็นสาธารณูปโภคพื้นฐานจากภาครัฐ ชาวพวนพยายามปรับตัวให้ระบบของความสัมพันธ์ระหว่างเรือนที่เคยเป็นกลุ่มกลายเป็นเรือนต่อเนื่องเป็นแถวด้วยการให้ความสำคัญของพื้นที่ด้านข้างเรือนต่อเนื่องกับเรือนข้างเคียง ไม่มีรั้วกั้นระหว่างเรือนทำให้ระบบเครือญาติยังพอมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงที่วางใต้ถุนเรือนกันได้พอควร

แต่ในหมู่บ้านที่มีพื้นที่ค่อนข้างมากระหว่างถนนและไร่นา หรือถนนกับลาดเนินด้านหลังหมู่บ้าน เริ่มเห็นเค้าโครงของการเกาะกลุ่มเรือนล้อมลานแบบเดิมเกิดขึ้นใหม่ เช่นที่บ้านกาง เมืองคูน และมีแนวโน้มว่าหากจำนวนครอบครัวเพิ่มขึ้น เรือนเกิดใหม่ที่ไม่มีการถมดินเหลือพอ หรือความยาวของกลุ่ม

เรือนเกาะสองข้างถนนยาวเกินไปแล้ว โอกาสเกิดเรือนแถวหลังหรือเรือนเกาะกลุ่มมีโอกาสเกิดใหม่ได้ เพราะเห็นได้ชัดว่าเรือนเกาะกลุ่มรอบช่วงบ้านให้ความสัมพันธ์ระหว่างเครือญาติหรือเพื่อนบ้านได้ใกล้ชิด กว่าแบบเกาะแถวยาว

การปรับตัวในเรือน

การปรับเปลี่ยนเรือนแบบดั้งเดิมที่มีแม่เตาไฟกลางช่วงเรือน เป็นมีแม่เตาไฟหรือเรือนครัวอยู่ วางท้ายเรือน สำหรับผู้เฒ่าจะรู้สึกเปลี่ยนแปลงไปจากที่เคยอยู่ในวัยเยาว์ แต่สำหรับชาวพวนรุ่นอายุ กลางคน (30-40 ปี) จะไม่รู้สึกแปลกเพราะตั้งแต่จำความได้ก็พบแบบนี้แล้ว สำหรับผู้เฒ่าจะพูดถึงเรือน ดั้งเดิมเปรียบเทียบกับชอบแม่เตาไฟแบบเดิม เพราะอยู่ในช่วงเรือนอบอุ่นและเป็นศูนย์กลางของชีวิต แต่รุ่นเด็กนึกถึงสุขอนามัยมากขึ้น แม่เตาไฟอยู่ท้ายเรือนคล่องตัวและไม่เปื้อนอะเปื้อนหน้าส่วนนอน(ส่วน)

การปรับตัวกับความเจริญทางวัตถุ

ความเจริญทางวัตถุที่มีอิทธิพลต่อชาวพวนปัจจุบันมากมาย คือ เครื่องใช้ไฟฟ้า สำหรับใน พื้นที่ที่มีไฟฟ้าใช้ โทรศัพท์มือถือเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับข่าวสารและบันเทิงที่หลายครอบครัวพยายามขวนขวาย ที่จะมีเหมือนเพื่อนบ้าน โทรศัพท์เป็นปัจจัยที่ทำให้พื้นที่ครอบครัวถูกปรับเปลี่ยนเป็นพื้นที่รับแขกที่มา เยือน

ความเจริญทางวัตถุที่มีอิทธิพลต่อชาวพวนเชียงขวางในวิถีการดำรงชีวิต คือ วัสดุก่อสร้าง แม้ว่าปัจจุบันชาวบ้านยังคงใช้ไม้แปก(ไม้สน) และไม้บุง (ไม้ไผ่) ในการก่อสร้างบ้านเรือนอยู่ ทั้งไม้แปกและ ไม้บุงเป็นวัสดุที่ให้ความเป็นเอกภาพระหว่างเรือนและสภาพแวดล้อมเป็นอย่างดี เป็นทรัพยากรชีวภาพที่ ไม่ต้องซื้อหา เพราะขึ้นอยู่ทั่วไปตามธรรมชาติ แต่เริ่มมีแนวโน้มว่าจะปรับเปลี่ยนในอนาคต เพราะเริ่มมี การเปลี่ยนแปลงเป็นเรือนก่ออิฐฉาบปูนในบางพื้นที่โดยเฉพาะเรือนของหัวหน้าหมู่บ้านที่มีฐานะดีกว่า ชาวบ้านปกติทั่วไป แต่ในบางพื้นที่ก็ยังไม่เปลี่ยนแปลง เรือนพวนที่มีหลังคามุงหญ้าจะปลูกหญ้าแปลงใหญ่ ไว้ใกล้เรือนเพื่อการใช้งานซ่อมแซมได้สะดวก

ในพื้นที่ที่ใช้เครื่องทุ่นแรงในการทำงานจะพบโรงเก็บเครื่องมือเครื่องใช้ที่เป็นเทคโนโลยีอย่าง ง่ายๆ เช่น รถไถชนิดเดินตาม รถไถดำข้าว เพิ่มเติมจากยุงข้าวและโรงเก็บเครื่องมือทางการเกษตร เรือนโรง ประเภทนี้ชาวบ้านบางคนใช้ผลิตผลพลอยได้จากสงคราม เช่น ปืนลูกกระสุนปืนใหญ่ที่เป็นโลหะแข็งแรง นำมาดัดแปลงเป็นเสาเล้าข้าว เสาเรือนโรงเก็บอุปกรณ์ ดูเป็นการปรับตัวที่แปลกและเตือนความทรงจำให้ นึกถึงอดีตที่เจ็บปวดสำหรับชาวพวนเชียงขวาง

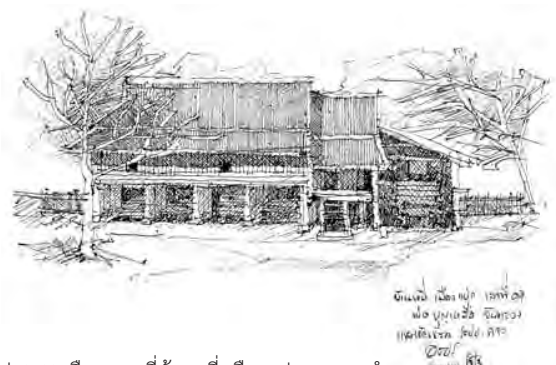
แต่เป็นที่น่าสนใจและน่าชื่นชมที่ชาวพวนเชียงขวางยังนิยมใช้อุปกรณ์และเครื่องมือเครื่องใช้ ในครัวเรือน และเครื่องมือจับปลาที่เป็นเครื่องจักสานไม้ไผ่แบบดั้งเดิมกันแทบทุกครัวเรือน

จากการศึกษาการย้อนกลับไปตั้งถิ่นฐานใหม่ในพื้นที่เดิมของชาวพวนเชียงขวางจะเห็นได้ว่า ต้องมีการปรับตัวกันหลายขั้นตอน ตั้งแต่บริบทจนถึงวิถีชีวิต เรือน หมู่บ้าน และอื่นๆ อีกมากมาย แต่จาก การได้สัมผัสกับชีวิตจริงของชาวพวนพบว่าชาวพวนเป็นกลุ่มคนที่รักสงบ ตั้งหน้าตั้งตาทำมาหากินและ ปรับตัวให้ชีวิตและสภาพแวดล้อมมีความสมดุลอย่างค่อยเป็นค่อยไป ยังมีความรักและศรัทธาในพุทธ ศาสนา แม้วัดวาอารามจะถูกทำลายหมดสิ้น ก็ค่อยๆ สร้างวัดใหม่ขนาดเล็กพอตัวเพื่อเป็นศูนย์รวมของ

จิตใจของชาวบ้าน มีความเอื้ออาทรต่อผู้มาเยือนและรักถิ่นของตนแม้จะก่อร่างใหม่อย่างยากลำบาก แต่ก็ยังอดทนและยังมีระบบเครือญาติที่เข้มแข็ง

รูป 4-40 เรือนพวนที่บ้านโรงสี เมืองคุนจากการสำรวจภาคสนาม

รูป 4-41 เรือนพวนที่บ้านหมี เมืองปากจากการสำรวจภาคสนาม

ปัจจัยมบท

จากการศึกษาบ้านและเรือนพื้นถิ่นชาวพวนบางปาลม้า สุพรรณบุรี : ความแปรเปลี่ยนและการปรับตัว ซึ่งเป็นการศึกษาเพื่อนำมาเปรียบเทียบกับบ้านและเรือนพวนเชียงขวาง ซึ่งชาวพวนทั้งถิ่นฐานไปหลายทศวรรต เพราะศึกสงคราม และย้อนกลับมาตั้งถิ่นฐานใหม่ใน พ.ศ.2518 หลังประเทศลาวเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ในแง่ของการปรับตัวในบริบทใหญ่ที่แตกต่างไปจากต้นกำเนิดเดิมอย่างมากมาย โดยเน้นศึกษาการปรับตัวในระบบนิเวศ ระบบเศรษฐกิจและการพัฒนา ผังกายภาพของหมู่บ้าน เรือนพื้นถิ่น และภูมิปัญญาที่เกิดขึ้นในพื้นที่ใหม่

จากการศึกษาโดยเน้นการสืบค้นข้อมูลแบบสามเส้า คือ ข้อมูลเอกสาร ผนวกการสำรวจทางกายภาพของพื้นที่และการรังวัดเรือน โดยอาศัยภาพถ่ายทางกายภาพ และแผนที่เป็นฐานพร้อมการสัมภาษณ์เชิงลึกแบบไม่กำหนดโครงสร้าง เจาะในกลุ่มประชากรสูงวัยที่ให้ข้อมูลและจินตภาพของหมู่บ้านย้อนหลังได้ ผนวกกับผู้บริหารส่วนท้องถิ่น และครูในพื้นที่ ผลการศึกษาได้พบว่า ชาวพวนซึ่งตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ตำบลมะขามล้ม อำเภอบางปาลม้า จังหวัดสุพรรณบุรีมานาน 2 ศตวรรษแล้วนี้สามารถเก็บรักษาวิถีการอยู่อาศัยและการดำรงชีพหลักไว้ได้เพียงบางส่วน ขณะที่สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นถูกรอบจำด้วยรูปลักษณ์ของเรือนไทยประเพณี แต่ยังคงรูปแบบของผังพื้นแบบเดิมซึ่งต่างไปจากเรือนไทยประเพณีและมีความแปรเปลี่ยนไปตามอายุการสร้าง สำหรับสภาพทางกายภาพของผังหมู่บ้านแปรเปลี่ยนไปตามอิทธิพลของนโยบายของรัฐทั้งนโยบายเกี่ยวกับการเกษตรและการพัฒนาสาธารณูปโภค แต่วิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อและสิ่งเหนือธรรมชาติยังคงเดิม ส่วนประเพณีที่เกี่ยวข้องกับเรือนและสภาพแวดล้อมในวัฒนธรรมข้าวเริ่มจางหายไปเรื่อยๆ ตามวิถีชีวิตทางการเกษตรที่เปลี่ยนไป

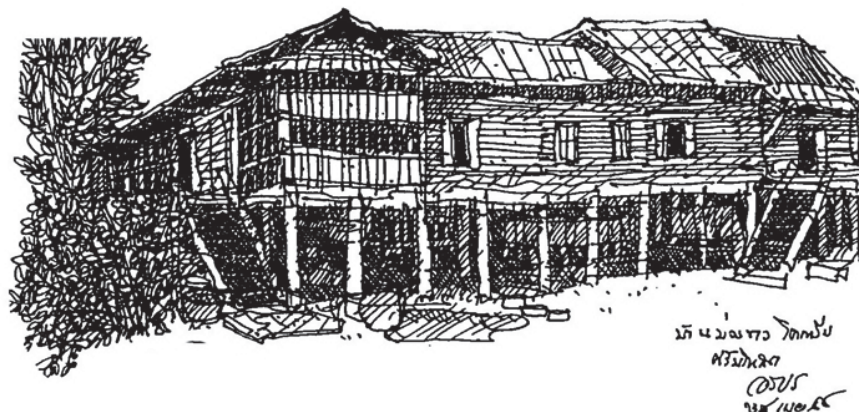
รายละเอียดต่างๆ เกี่ยวกับการดำรงชีพในสภาพแวดล้อมธรรมชาติของกลุ่มน้ำภาคกลางของไทย ซึ่งเลือกสรรพื้นที่อำเภอบางปลา อำเภอสรรคบุรี เพื่อเป็นกรณีศึกษาของความสัมพันธ์ระหว่างสภาพแวดล้อมธรรมชาติ วิถีชีวิต ความเชื่อ และประเพณีของชาวพวนได้นำเสนอสาระทั้งด้านการปรับตัวของชาวพวนในระบบนิเวศที่แตกต่างไปจากถิ่นต้นกำเนิดในแขวงเชียงขวาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และลงลึกถึงความแปรเปลี่ยนของหมู่บ้านและเรือนพื้นถิ่นในแง่มุมหนึ่งของชาวพวนในกลุ่มน้ำภาคกลางซึ่งหากพิจารณาเฉพาะตัวเรือนพื้นถิ่นพบว่าถูกทอดทิ้งด้วยจินตภาพของรูปลักษณ์เรือนไทยประเพณีในภาคกลาง แต่ผังพื้นยังคงรูปแบบของเรือนลาวอย่างชัดเจน

เมื่อเยี่ยมชมเรือนพวนในพื้นที่อื่นๆ ที่กระจายตัวอยู่ในภาคอีสาน ภาคเหนือตอนล่าง ก็พบว่ารูปลักษณ์คล้ายคลึงตามเรือนกลุ่มวัฒนธรรมหลักในพื้นที่มีใช้เรือนไทยจำพวกแบบที่เสนอรายละเอียดในหนังสือนี้

เมื่อเยี่ยมชมเรือนพวนในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือพื้นที่ที่ค่อนข้างไปทางภาคตะวันตก อาทิเช่น ฉะเชิงเทรา และปราจีนบุรี ได้พบความน่าสนใจและน่าศึกษาลงลึกในรายละเอียดของที่มาและเหตุผลของรูปทรงและองค์ประกอบของเรือนอย่างยิ่ง เพราะทำให้ทวนนึกถึงหนังสือและตำราของนักวิชาการสำคัญๆ ด้านสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นหลายท่าน ที่ตำราและหนังสือนอกจากกล่าวถึง ความสำคัญของสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ วัสดุท้องถิ่น เทคโนโลยีพื้นบ้าน สภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ และอื่นๆ ที่เกี่ยวเนื่อง ยังมีประเด็นที่หลายท่านกล่าวถึง การป้องกันตัว การป้องกันภัย (Defense) ซึ่งในเรือนพวนภาคกลางวิเคราะห์แล้วไม่พบประเด็นดังกล่าว (Rapoport, Waterson, De Perez) แต่ได้พบว่าเรือนพวนในพื้นที่บ้านหัวกระสังข์ ตำบลบ้านช่อง อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา และที่บ้านม่วงขาว ตำบลโคกปี่ อำเภอศรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี ได้พบเรือนพวนที่มีลักษณะแตกต่างไปจากที่พบในบางปลา เพราะในพื้นที่โล่งหลักของเรือนที่เคียงคู่นานกับสวนนอน และปิดท้ายด้วยครุwnั้น ส่วนโรงหลักจะมีการกันฝาโปร่ง แต่แน่นอนเหมือนป้องกันภัยอันตรายจากผู้มาเยือนที่แปลกหน้าแปลกถิ่น เหมือนมีมิติของการป้องกันตัว ป้องกันภัยแทรกอยู่ในมิติของการอยู่ของชาวพวน

รูป 4-42 เรือนทวนที่บ้านห้วยกระสังข์ ตำบลบ้านช่อง อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา

รูปที่ 4-43 เรือนพวนแบบโถงโปร่งที่มีมื่อค้ประกอบป้องกันภัยจากภายนอกที่แข็งแรง ที่บ้านหนองหว้า ตำบลโคกปี่ อำเภอศรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี

พจนานุกรมบทที่ 4

- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. **บ้านกับเมือง**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540.
- ทรงยศ วีระวิมาศ. **สถาปัตยกรรมสิ่งแวดล้อมในเรือนลาวในหลวงพระบางและเรือนไทพวนในเชียงขวาง**. มปป. มปป.
- นพดล จันทวีระ. **ภูมิปัญญาชาวบ้านในเรือนพื้นถิ่นไทพวน : กรณีศึกษาตำบลคู้ยายหมี อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา** วิทยานิพนธ์ระดับมหาบัณฑิต (สาขาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2510
- บังอร ปิยะพันธ์. **ลาวในกรุงรัตนโกสินทร์**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2541.
- พอพันธ์ อูยานนท์. **เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านภาคกลาง**. กรุงเทพฯ : บริษัทพิมพ์ดี จำกัด, 2546.
- โพธิ์ แคมลำเจียก. **ตำนานไทพวน**. กรุงเทพฯ : ต.พลพิมพ์พรินต์ติ้ง จำกัด, 2537.
- _____. **วัฒนธรรมและประเพณีไทพวน**. กรุงเทพฯ : หจก.จงเจริญการพิมพ์, 2538
- _____. **พญา : มรดกภูมิปัญญาของบรรพบุรุษไทพวน**. กรุงเทพฯ : หจก.จงเจริญการพิมพ์, 2539.
- พุมิ วงวิจิต. (พิษณุ จันทรวีทัน แปล). **ในความทรงจำของพุมิ วงวิจิต**. กรุงเทพฯ : บริษัท เมซีนมัลติมีเดียกรุ๊ป จำกัด (มหาชน), 2546.
- ยศ สันตสมบัติ. **อำนาจ พื้นที่และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ การเมือง วัฒนธรรมของประเทศไทยในสังคมไทย**. กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), 2551.
- ราชบัณฑิตยสถาน. **“เชียงขวาง” สารานุกรมไทย เล่ม 10**. กรุงเทพฯ : ไทยมิตรการพิมพ์, 2529.
- . **“พวน” สารานุกรมไทย เล่ม 10**. กรุงเทพฯ : ไทยมิตรการพิมพ์, 2529.
- เรื่อง วงษ์พันธุ์. **พวนมะขามล้ม**. เอกสารบันทึกด้วยลายมือ ไม่ปรากฏปีที่เขียน.
- วาสนา บุญสม. **“บุญประเพณีแห่งวิถีชีวิตชาวพวน” วารสารศรีปทุม ปีที่ 1 ฉบับที่ 2 (มกราคม-มิถุนายน 2542)**
- วิเชียร วงศ์วิเศษ. **“ไทยพวน” พิมพ์เป็นอนุสรณ์เนื่องในงานทอดกฐินขององค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึกฯ ณ วัดหาดเลี้ยว อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย 24 ตุลาคม 2517**
- วีระพงศ์ มีสถาน. **สารานุกรมกลุ่มชาติพันธุ์พวน**. กรุงเทพฯ : บริษัท สหธรรมมิกการพิมพ์, 2539.
- สุรัชย์ ศิริไกร. **การพัฒนาเศรษฐกิจและการเมืองลาว**. กรุงเทพฯ : โครงการจัดพิมพ์คปไฟ, 2548.
- สุวิทย์ ธีรศาสตร์. **ประวัติศาสตร์ลาว 1779-1975**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 2543.
- อรศิริ ปาณินท์. **เรือนพื้นถิ่นไทยพวนฯ**. นครปฐม : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2546.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. **พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากร สถานการณ์ในประเทศไทย**. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), 2543.
- เอกวิทย์ ณ ถลาง. **ภาพรวมภูมิปัญญาไทย**. กรุงเทพฯ : บ.อัมรินทร์พรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), 2544.
- Boonprasert, Chaluy. **Discourse Structure in Phuan**. MA. Thesis (Linguistics) Institute of Language and Culture for Rural Development, Faculty of Graduate Studies, Mahidol University, 1985.

Eam-Eiun, Chalong. **A Phonological Description of Phuan in Tambon-Hat-Siaw, Sisachanalai District Sukothai Province.** MA.Thesis (Linguistics) Institute of Language and Culture for Rural Development, Faculty of Graduate Studies, Mahidol University, 1986.

จากการสัมภาษณ์

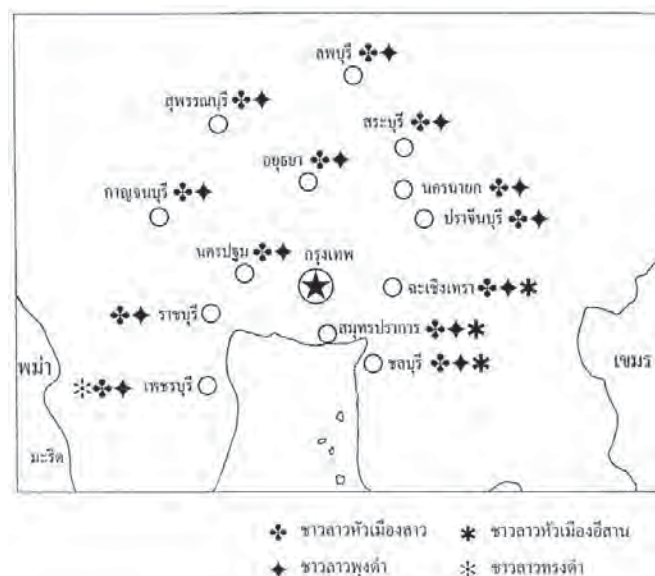
- พ่อสีอัมพร นันทะวง เลขที่ 06 บ้านนาอู่ เมืองคุน
- ผู้ใหญ่สมหมาย อินทะราสี ผู้ใหญ่บ้านคุ้มบ้านโรงสี เมืองคุน
- อ้ายเตาะ จันสม บ้านหมี เมืองแปก
- นางคำออน จันทะวง เลขที่ 09 บ้านหมี เมืองแปก
- นางวันสี ไสยะวง เลขที่ 06 คุ้มบ้านโรงสี เมืองคุน
- นางแสงจัน นันทะวง เลขที่ 06 บ้านนาอู่ เมืองคุน
- พ่อบุญเหลือ จันทะวง เลขที่ 08 บ้านหมี เมืองแปก
- ลุงเรือง วงษ์พันธ์ บ้านมะขามล้ม หมู่ 3 ตำบลมะขามล้ม อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี
- ป้าสุดา วงษ์พันธ์ บ้านมะขามล้ม หมู่ 3 ตำบลมะขามล้ม อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี
- ผู้ใหญ่ศักดิ์ศิลป์ วงษ์พันธ์ ผู้ใหญ่บ้านโคกโก หมู่ 1 ตำบลมะขามล้ม อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี
- ครูชลอ สำราญมาก บ้านเลขที่ 2 หมู่ 2 บ้านโคกข่อย ตำบลมะขามล้ม อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี
- นางบุญเสริม กุณาทน บ้านเลขที่ 15 หมู่ 3 บ้านวังร่อ ตำบลวังมหาร อำเภอนครสวรรค์
- นายทิม โสมภีร์ บ้านเลขที่ 25 หมู่ 3 บ้านวังร่อ ตำบลวังมหาร อำเภอนครสวรรค์
- นางสอิ่ง สอิ่งทอง บ้านเลขที่ 6 หมู่ 4 บ้านมะขามล้ม ตำบลมะขามล้ม อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี
- นายเสนาะ มาตรวิจิตร บ้านเลขที่ 12 หมู่ 3 บ้านมะขามล้ม ตำบลมะขามล้ม อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี

บทที่ 5

ลาวเวียง

ความนำ

ชาวลาวเวียงเป็นกลุ่มชนที่มีการย้ายถิ่นฐานจากเมืองเวียงจันทน์ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว มาอยู่อาศัยในประเทศไทยตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรีและสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น อันเป็นเวลา มากกว่า 200 ปี (สีลา วีระวงศ์: 2535; เต็ม วิภาคย์พจนกิจ: 2540; บังอร ปิยะพันธุ์: 2541) การย้ายถิ่นฐานของชาวลาวเวียงมี 2 กลุ่ม (ศรีศักร วัลลิโภดม: 2546) กลุ่มแรกเป็นกลุ่มที่อพยพเข้ามาเอง ซึ่งโดยมากจะตั้งถิ่นฐานอยู่ในแถบภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และกลุ่มที่สองเป็นกลุ่มที่ถูกกวาดต้อนเข้ามาในฐานะเชลยศึก โดยถูกส่งเข้ามาอยู่ในบริเวณภาคกลางของประเทศ หรือในอดีตคือหัวเมืองชั้นในต่างๆ (รูป 5-1) ในอดีตการตั้งถิ่นฐานของชาวลาวเวียงในประเทศไทย โดยเฉพาะในกลุ่มที่ถูกกวาดต้อนเข้ามานั้นได้ถูกกำหนดให้อยู่กันเป็นกลุ่มเฉพาะของชนเชื้อชาติลาวเวียง โดยสลับไปกับหมู่บ้านของไทย และให้อยู่ในแหล่งที่ตั้งที่มีลักษณะภูมิประเทศที่ใกล้เคียงกับถิ่นฐานเดิม อย่างไรก็ตามการตั้งถิ่นฐานของชาวลาวเวียงมักถูกกำหนดให้อยู่เป็นถิ่นที่โดยมิให้มีการย้ายไปตั้งหลักแหล่งที่อื่น ทั้งนี้เนื่องจากเหตุผลความสำคัญด้านเศรษฐกิจและการปกครองสำหรับชาวลาวเวียงเมื่อมีจำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้น ก็มีการขยายชุมชนออกไปในพื้นที่ใกล้เคียงและกว้างไกลออกไป อย่างไรก็ตามการย้ายถิ่นของชาวลาวเวียงและชาวลาวอื่นๆ เพื่อออกไปตั้งชุมชนต่างเมืองเริ่มปรากฏมากขึ้นเมื่อมีการยกเลิกระบบไพร่ในปี พ.ศ. 2417 ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมา บรรดาชาวลาวเวียงจึงได้รับอิสระในการตั้งบ้านเรือนและการทำมาหากิน จึงมีการขยายและกระจายการตั้งบ้านเรือนออกไปในหลายท้องที่ ซึ่งปัจจุบันจะพบแหล่งของการตั้งถิ่นฐานของชาวลาวเวียงได้ในหลายพื้นที่ของประเทศไทย (สุวิไล เปรมศรีรัตน์ และคนอื่นๆ: 2547)

รูป 5-1 แหล่งที่ตั้งของชาวลาวเวียง (ชาวลาวหัวเมืองลาว) ในภาคกลาง ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ที่มา : บังอร ปิยะพันธุ์. ลาวในกรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย. 2541. หน้า 36.

Dovey (1985) กล่าวว่า ในการโยกย้ายถิ่นฐานที่อยู่อาศัย การปลูกสร้างบ้านเรือนในที่ตั้งใหม่มักมีการนำเอาแบบแผนทางสถาปัตยกรรมที่สอดคล้องกับสังคมวัฒนธรรมเดิมมาใช้ หากสามารถกระทำได้ ทั้งนี้เพื่อเป็นการสร้างความรู้สึกของความเป็นบ้าน (Sense of home) ให้กลับคืนมา ดังนั้นจึงมีความเป็นไปได้ที่ชาวลาวเวียงจะมีการนำแบบแผนบ้านเรือนเดิมมาสร้าง ณ สถานที่ที่อยู่แห่งใหม่ และอาจมีการผสมผสานแบบแผนทางสถาปัตยกรรมของวัฒนธรรมในท้องถิ่นที่อยู่ใหม่ร่วมด้วย นอกจากนี้เนื่องจากในช่วงหลายสิบปีที่ผ่านมาประเทศไทยมีการพัฒนาทั้งในด้านสังคมเศรษฐกิจ และสภาพแวดล้อม โดยเฉพาะการพัฒนาแบบสาธารณูปโภคต่างๆ ให้เกิดความสะดวกสบายในรูปแบบเมืองแผ่ขยายออกสู่พื้นที่ชนบทอย่างกว้างขวาง จึงมีผลอย่างมากต่อการปรับเปลี่ยนสภาพแวดล้อมในการอยู่อาศัยและวิถีชีวิตของชาวบ้านในชนบท โดยเฉพาะในกลุ่มชนลาวเวียงจะพบการเปลี่ยนแปลงไปมากเมื่อเทียบกับกลุ่มเชื้อสายชนลาวอื่นๆ ด้วยกัน เช่น ลาวโซ่ง เป็นต้น (ศรีศักร วัลลิโภดม: 2553) ดังนั้นการปรับตัวของชาวลาวเวียงในประเทศไทย โดยเฉพาะสภาพแวดล้อมในการอยู่อาศัยต่อบริบทและสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปนั้นเป็นอย่างไร

นอกจากนี้การศึกษาที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มชนลาวเวียงในประเทศไทยนั้นก็ยังมีปรากฏไม่มากนัก ส่วนใหญ่ปรากฏในแง่ของภาษาที่สัมพันธ์กับฐานข้อมูลแหล่งที่ตั้ง (สุวัฒนา เลี่ยมประวัตติ: 2545; สุวิไล เปรมศรีรัตน์ และคนอื่นๆ: 2547) วัฒนธรรมประเพณี (ศิริศักดิ์ คุ่มรักษา: 2541; วีระพงศ์ มีสถาน: 2550) และประวัติศาสตร์ท้องถิ่น (สุภาภรณ์ จินตามณีโรจน์: 2547; 2554) ซึ่งในกลุ่มนี้เรื่องราวของชาวลาวเวียงเป็นเพียงส่วนหนึ่งของการศึกษาในภาพรวม ส่วนการศึกษาที่มุ่งเน้นเรื่องราวของกลุ่มชนลาวเวียงโดยเฉพาะ ได้แก่ การศึกษาวิจัย เรื่อง “ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของชาวลาวเวียงและลาวพวนในอำเภอนมสามัคคีและอำเภอสยามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา” โดย เพ็ญศรี ดูก และนารี สาริกะภูติ (2529) ซึ่งเน้นประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานและวัฒนธรรมพื้นบ้านของชาวลาวเวียงและลาวพวนในพื้นที่ศึกษา และ “สื่อสัญลักษณ์ผ้าลาวเวียง” โดย ชนิดา ตั้งถาวรสิริกุล (2541) ซึ่งเป็นการศึกษาเรื่องความสัมพันธ์ของผ้าทอของชาวลาวเวียงบ้านทุ่งนา ในจังหวัดอุทัยธานีกับความหมายต่อระบบทางสังคม และระบบความคิดความเชื่อของการเชื่อมโยงระหว่างมนุษย์ ธรรมชาติและจักรวาล เป็นต้น จากการศึกษาที่กล่าวมานี้จะพบว่าการนำเสนอเรื่องราวของการปรับตัวของสภาพแวดล้อมเพื่อการอยู่อาศัยของกลุ่มชนกลุ่มนี้ยังไม่ปรากฏ การศึกษานี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการปรับตัวของชาวลาวเวียงของสภาพแวดล้อมทางกายภาพของบ้านและชุมชนที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตในพื้นที่ลุ่มน้ำภาคกลางของประเทศไทย โดยเฉพาะเมื่อเทียบกับกับบริบทดั้งเดิม ในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

ชาวลาวเวียงมีการโยกย้ายถิ่นฐานเข้ามาอยู่ในบริเวณหัวเมืองชั้นในหรือบริเวณลุ่มน้ำภาคกลางตั้งแต่สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น การศึกษานี้จึงมุ่งเน้นการทำความเข้าใจต่อการปรับตัวของสภาพแวดล้อมเพื่อการอยู่อาศัยที่สัมพันธ์กับปัจจัยทางสังคมวัฒนธรรมของชาวลาวเวียงในบริเวณลุ่มน้ำภาคกลางนี้ อย่างไรก็ตามการศึกษาในลักษณะนี้จำเป็นต้องมีการเลือกพื้นที่ศึกษา เพื่อทำความเข้าใจลงลึกทั้งในประเด็นต่างๆ ดังนี้

- ในบริบทของพื้นที่ศึกษา ชาวลาวเวียงมีการปรับตัวในด้านวิถีชีวิตและวัฒนธรรม ที่แตกต่างไปจากพื้นที่สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวอย่างไร?

- ทรัพยากรทางชีวภาพในบริบทของพื้นที่ศึกษาทำให้เกิดการปรับตัวในวิถีชีวิตและระบบเศรษฐกิจอย่างไร?
- หมู่บ้านและเรือนของชาวลาวเวียงในพื้นที่ศึกษา มีความเหมือนหรือแตกต่างไปจากหมู่บ้านและเรือนในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวอย่างไร?
- แนวโน้มในอนาคตของการปรับตัวของเรือนและสภาพแวดล้อมของชุมชนลาวเวียงในพื้นที่ศึกษาจะเป็นอย่างไร?
- ภูมิปัญญาใหม่ที่มาพร้อมกับบริบทใหม่เพื่อการปรับตัวให้วิถีชีวิตและระบบนิเวศมีความสมดุล?

การศึกษานี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ โดยเน้นการศึกษาภาคสนาม ในพื้นที่กรณีศึกษาที่มีการคัดเลือกจากศักยภาพการดำรงอยู่ของชุมชนและเรือนพื้นถิ่น ซึ่งในส่วนนี้จะมีการอธิบายในรายละเอียดต่อไป วิธีการเก็บข้อมูลใช้การสังเกต การสัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่มจากชุมชนที่เลือกสรรเพื่อการศึกษา นอกจากนี้ยังมีการศึกษาภาคเอกสารที่เกี่ยวข้องประกอบอีกด้วย ข้อมูลที่ได้รับทั้งหมดถูกวิเคราะห์ด้วยวิธีการวิเคราะห์ข้ามกรณีศึกษา (Cross-case analysis) และการจัดกลุ่ม (Classification) เพื่อหาลักษณะร่วมทางสถาปัตยกรรมในแต่ละท้องถิ่น ก่อนการศึกษาเปรียบเทียบเพื่อให้เกิดความเข้าใจถึงการปรับตัวของสภาพแวดล้อมเพื่อการอยู่อาศัยที่สัมพันธ์กับปัจจัยทางสังคมวัฒนธรรมของชาวลาวเวียงในท้องถิ่นของตน

พื้นที่หลักในการศึกษาในกลุ่มน้ำภาคกลาง

เนื่องจากกลุ่มน้ำภาคกลาง ประกอบด้วย 6 กลุ่มน้ำสำคัญ คือ กลุ่มน้ำเจ้าพระยา กลุ่มน้ำสะแกกรัง กลุ่มน้ำป่าสัก กลุ่มน้ำท่าจีน กลุ่มน้ำแม่กลอง และกลุ่มน้ำเพชรบุรี การเลือกพื้นที่ศึกษานั้นจึงมุ่งเน้นในบริเวณกลุ่มน้ำที่มีความหนาแน่นของการอยู่อาศัยของกลุ่มชาติพันธุ์ลาวเวียง และมีความหลากหลายทางภูมิศาสตร์อันจะทำให้เห็นลักษณะการปรับตัวของการอยู่อาศัยของกลุ่มชนกับบริบทสภาพแวดล้อมตามวัตถุประสงค์ของงานวิจัย จากทั้ง 6 กลุ่มน้ำในภาคกลางนี้จะพบว่ากลุ่มน้ำท่าจีน กลุ่มน้ำแม่กลอง และกลุ่มน้ำเพชรบุรี เป็นบริเวณที่มีความหลากหลายทางภูมิศาสตร์ที่สูงและจะพบการกระจายตัวของการตั้งถิ่นฐานของลาวเวียงจำนวนมาก

การตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชนที่ใช้ภาษาลาวเวียง/ลาวกลาง ในบริเวณกลุ่มน้ำท่าจีน กลุ่มน้ำแม่กลอง และกลุ่มน้ำเพชรบุรี จะพบกระจายอยู่ในจังหวัดสุพรรณบุรี นครปฐม เพชรบุรี และราชบุรี (สุวิไล เปรมศรีรัตน์ และคณะ: 2547) ซึ่งมีดังนี้

- จังหวัดสุพรรณบุรี บริเวณตำบลพิหารแดง ในอำเภอมือง (สอนสุพรรณ: 2554) และบ้านขาม ตำบลพลับพลาชัย และบ้านจรัลเก่า ตำบลบ้านไช้ ในอำเภออู่ทอง ซึ่งอยู่ในบริเวณกลุ่มน้ำท่าจีน
- จังหวัดนครปฐม บริเวณวัดกลางคูเวียง ตำบลสัมปทวน อำเภอนครชัยศรี ซึ่งอยู่ในบริเวณกลุ่มน้ำท่าจีน
- จังหวัดเพชรบุรี บริเวณตำบลสระพัง อำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี ซึ่งอยู่ในบริเวณกลุ่มน้ำเพชรบุรี (วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี: 2554)

- จังหวัดราชบุรี บริเวณตำบลเขาแร้ง อำเภอเมือง ตำบลบ้านฆ้อง ตำบลบ้านสิงห์ ตำบลบ้านเลือก ตำบลดอนทราย อำเภอโพธาราม ตำบลกรับใหญ่ ตำบลหนองกบ ตำบลปากแรต ตำบลหนองอ้อ ตำบลท่าผา อำเภอบ้านโป่ง ตำบลจอมบึง ตำบลปากช่อง อำเภอจอมบึง (วีระพงศ์ มีสถาน: 2550) ซึ่งอยู่ในบริเวณลุ่มน้ำแม่กลอง

งานวิจัยนี้จึงมีการสำรวจชุมชนลาวเวียงของทั้ง 4 จังหวัดในเบื้องต้น ยกเว้นในจังหวัดราชบุรีที่เลือกทำการสำรวจเฉพาะในเขตอำเภอโพธาราม ทั้งนี้เนื่องจากตามประวัติดั้งเดิมพื้นที่เขตอำเภอโพธาราม ซึ่งตั้งอยู่บริเวณฝั่งตะวันออกของแม่น้ำแม่กลอง เป็นบริเวณที่ชาวลาวเวียงถูกกวาดต้อนให้เข้ามาตั้งถิ่นฐานตั้งแต่สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น (ศิริศักดิ์ คัมภีร์รักษา: 2541; สุภาภรณ์ จินตามณีโรจน์: 2547; วีระพงศ์ มีสถาน: 2550; ประพันธ์ อุบลธรรม: 2549) และในปัจจุบันมีหมู่บ้านลาวเวียงอยู่เป็นจำนวนมาก (สุวัฒนา เลี่ยมประวัตติ : 2545) ชาวลาวเวียงในท้องถิ่นนี้ยังคงมีการรักษาและสืบสานประเพณีบางอย่างที่เป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของกลุ่มชนมาจนปัจจุบัน

นอกจากนี้งานวิจัยนี้ยังมีการสำรวจเพิ่มเติมในพื้นที่นอกเขตลุ่มน้ำภาคกลางอีก 2 ชุมชน คือ ชุมชนในบริเวณ ตำบลหัวสำโรง อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา และชุมชนในบริเวณตำบลหัวถนน อำเภอพนสนิม จังหวัดชลบุรี ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความเข้าใจต่อลักษณะการดำรงอยู่ของชุมชนลาวเวียงมากยิ่งขึ้น

จากการสังเกตและการสัมภาษณ์ในเบื้องต้นจะพบว่าบ้านเรือนที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อมชุมชนของชาวลาวเวียงส่วนใหญ่มีการเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตค่อนข้างมาก และพบว่าบ้านเรือนของชาวลาวเวียงส่วนใหญ่มีการปรับเปลี่ยนจากลักษณะบ้านพื้นถิ่นเป็นบ้านโครงสร้างคอนกรีตและก่ออิฐถือปูนทั้งหลัง หรือเป็นบ้านที่มีลักษณะที่สามารถพบเห็นได้โดยทั่วไปในเมือง ในหลายท้องที่ และไม่ใช่ให้เห็นอัตลักษณ์ของบ้านเรือนพักอาศัยดั้งเดิมของชุมชน บ้านเรือนที่ยังคงลักษณะพื้นถิ่นมีเหลืออยู่เพียงจำนวนน้อยและมักตั้งอยู่อย่างกระจายตัวไม่รวมกันเป็นกลุ่มบ้าน ซึ่งแม้จะพบการรวมกลุ่มบ้านพื้นถิ่นอยู่บ้างแต่ก็มีจำนวนไม่มากนัก เช่น ในบริเวณพื้นที่บ้านบ่อมะกรูด ตำบลบ้านฆ้อง อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี บริเวณตำบลสระพัง อำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี และบริเวณบ้านจรัลเก่า ตำบลบ้านโข้ง ในอำเภออู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี

การเลือกพื้นที่ศึกษานั้นสามารถกระทำได้ 2 กรณี คือ การเลือกพื้นที่ศึกษาจากหลายท้องที่ และการเลือกพื้นที่ศึกษาในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง แต่เนื่องจากวัตถุประสงค์ของการศึกษานี้เพื่อนำเสนอลักษณะและการเปลี่ยนแปลงบ้านและชุมชนพื้นถิ่นของชาวลาวเวียง ซึ่งจำเป็นต้องมีการศึกษาลงลึกในรายละเอียด การเลือกทำการศึกษาในชุมชนหรือพื้นที่ๆหนึ่งเฉพาะ จึงเป็นแนวทางที่จะทำให้บรรลุวัตถุประสงค์ได้มากกว่า การศึกษานี้ได้มุ่งเน้นการเลือกพื้นที่ศึกษาในตำบลบ้านเลือก อำเภอโพธาราม ด้วยเหตุผลดังนี้

ประการแรก จากหลักฐานบันทึกต่างๆ ชุมชนตำบลบ้านเลือกเป็นบริเวณพื้นที่ดั้งเดิมพื้นที่หนึ่งที่ชาวลาวเวียงเข้ามาตั้งถิ่นฐานมาตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรี โดยเฉพาะจากหลักฐานการจัดตั้งวัด จะพบว่าวัดบ้านเลือก ซึ่งอยู่ในพื้นที่หมู่ 3 ของตำบลบ้านเลือก เป็นวัดที่มีอายุเก่าแก่มากที่สุด เมื่อเปรียบเทียบกับวัดอื่นๆในละแวกใกล้เคียง โดยมีการก่อตั้งตั้งมาแต่ปี พ.ศ. 2334 ในสมัยรัชกาลที่ 1 (สุภาภรณ์ จินตามณีโรจน์ 2547: 136)

ประการที่สอง ตำบลบ้านเลือกเป็นพื้นที่หนึ่งที่มีจำนวนหมู่บ้านของชาวลาวเวียงอยู่มาก นอกจากนี้ตำบลบ้านเลือกยังได้รับเลือกเป็นตัวแทนของชาวลาวเวียงในการแสดงออกทางวัฒนธรรมร่วมกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆของจังหวัดราชบุรี¹

ประการสุดท้าย และเป็นสิ่งที่สำคัญมาก คือ การดำรงอยู่ของสภาพแวดล้อมทางกายภาพของบ้านเรือนและชุมชนที่ยังคงมีลักษณะพื้นถิ่น ซึ่งหมายถึงการมีบ้านเรือนที่แสดงให้เห็นถึงลักษณะทางสถาปัตยกรรมเฉพาะของท้องถิ่น และอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มชุมชน จากการสำรวจในหลายพื้นที่ในละแวกอำเภอจะพบว่าบ้านเรือนของชาวลาวเวียงมีการเปลี่ยนแปลงลักษณะที่อยู่อาศัยสู่รูปแบบเมืองอย่างมาก การคงอยู่ของบ้านพื้นถิ่นของชาวลาวเวียงมีหลงเหลืออยู่น้อย และมักอยู่อย่างกระจัดกระจาย ในขณะที่ในตำบลบ้านเลือกยังสามารถพบการรวมกลุ่มของบ้านพื้นถิ่นอยู่เป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะในบริเวณพื้นที่หมู่ 1 ของตำบล ดังนั้นในงานวิจัยนี้จึงเลือกทำการศึกษา ณ ตำบลบ้านเลือก อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรีเป็นหลัก โดยมีการเข้าศึกษาสำรวจในช่วงเดือนมกราคม พ.ศ. 2553 – พฤษภาคม พ.ศ. 2554 อย่างไรก็ตามลักษณะบ้านเรือนพื้นถิ่นที่ยังคงหลงเหลือของชาวลาวเวียงในแหล่งอื่นๆ นอกเหนือจากในตำบลบ้านเลือกจะถูกนำมาอภิปรายร่วมด้วยเป็นบางส่วนเพื่อให้เกิดความเข้าใจถึงการนำสัมภาระทางวัฒนธรรมผ่านสถาปัตยกรรมมาอยู่อาศัยในบริบทภาคกลางของประเทศไทยมากขึ้นอีกด้วย

พื้นที่เลือกสรรในการศึกษาเปรียบเทียบกับชุมชนดั้งเดิม

ชาวลาวเวียงในบริเวณลุ่มน้ำภาคกลางมีการโยกย้ายการตั้งถิ่นฐานจากเมืองเวียงจันทน์ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว มามากกว่าสองศตวรรษ การศึกษานี้จึงมีความจำเป็นที่จะต้องศึกษาลักษณะบ้านเรือนดั้งเดิม ณ เมืองเวียงจันทน์ เพื่อให้เกิดความเข้าใจต่อการปรับตัวและการเปลี่ยนแปลงของชาวลาวเวียง ในตำบลบ้านเลือก จังหวัดราชบุรี เมืองเวียงจันทน์เป็นอย่างไร และการเลือกพื้นที่ในการศึกษาเป็นอย่างไร

เวียงจันทน์ เป็นเมืองหลวงของสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ซึ่งตั้งอยู่บริเวณฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง และอยู่ตรงกันข้ามกับบริเวณจังหวัดหนองคาย เมืองเวียงจันทน์ได้รับการสถาปนาเป็นราชธานีของอาณาจักรล้านช้างต่อจากหลวงพระบาง ในสมัยสมเด็จพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช เมื่อปี พ.ศ. 2102 โดยมีนามว่า กรุงศรีสัตนาคนหุต ुकตะมะราชธานีล้านช้างเวียงจันทน์ (บุญช่วย ศรีสวัสดิ์: 2547) เมื่อ ปี พ.ศ. 2250 อาณาจักรล้านช้างเสื่อมอำนาจลงเวียงจันทน์กลายเป็นอาณาจักรอิสระ และมีนามว่า อาณาจักรล้านช้างเวียงจันทน์ จนกระทั่งในราวปลายปี พ.ศ. 2321 สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีได้โปรดฯให้เจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกและเจ้าพระยาสุรสีห์คุมกำลังไปตีเมืองเวียงจันทน์ และสามารถยึดเมืองได้สำเร็จในปี พ.ศ. 2322 อาณาจักรเวียงจันทน์จึงได้ตกเป็นประเทศราชของไทยนับแต่นั้นเป็นต้นมา

ครอบครัวชาวลาวจากเมืองเวียงจันทน์ถูกกวาดต้อนครั้งใหญ่อีกครั้งในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื่องจากการก่อกบฏของเจ้าอนุวงศ์ ซึ่งได้รับการแต่งตั้งเป็นผู้ปกครองเมืองเวียงจันทน์ตั้งแต่ในสมัยรัชกาลที่ 2 ต่อจากเจ้านันทเสนและเจ้าอินทวงศ์ (พ.ศ. 2325-2347) การก่อกบฏเจ้าอนุวงศ์เพื่อการกอบกู้เอกราชให้กับเมืองเวียงจันทน์เริ่มขึ้นตั้งแต่ในปี พ.ศ. 2369 ซึ่งเป็นช่วงที่เจ้าราชบุตร (ไย) โอรสของเจ้า

อนุวงศ์เป็นเจ้าเมืองจำปาศักดิ์ ทำให้เจ้าอนุวงศ์มีอำนาจแผ่ขยายอิทธิพลออกไปได้กว้างขวาง กองทัพเมืองเวียงจันทน์จึงร่วมกับเมืองจำปาศักดิ์เข้ามานำชาวลาวเวียงจากเมืองนครราชสีมาและหัวเมืองชั้นในของเมืองสระบุรีไปเป็นจำนวนมาก พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงส่งกองทัพ ซึ่งนำโดยกรมพระราชวังบวรฯ เป็นแม่ทัพหลวงไปปราบ และสามารถตีเมืองเวียงจันทน์และหัวเมืองรายทางที่เข้ากับเมืองเวียงจันทน์ได้ในปีเดียวกัน ในการตีเมืองเวียงจันทน์ในครั้งนี้ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชประสงค์ให้กวาดต้อนผู้คนจากเมืองเวียงจันทน์และหัวเมืองลาวใกล้เคียงมาให้มากที่สุด (บังอร ปิยะพันธุ์: 2541) ทั้งนี้ยังมีการทำลายบ้านเมืองและสิ่งปลูกสร้างต่างๆ ซึ่งคงเหลือเพียงพระอารามสำคัญบางแห่ง เช่น หอพระแก้ว วัดสี่สะเทด เป็นต้น การตีเมืองในครั้งนี้ก็เพื่อมิให้เมืองเวียงจันทน์ตั้งเป็นบ้านเมืองได้อีกต่อไป

จากนั้นใน ปี พ.ศ. 2436 ดินแดนลาวถูกตกอยู่ภายใต้การปกครองของฝรั่งเศส เมืองเวียงจันทน์ถูกกำหนดให้เป็นศูนย์กลางการบริหารการปกครองของลาว ภายใต้อาณัติของฝรั่งเศส แม้ว่าต่อมาภายหลังเมื่อประเทศลาวได้ประกาศอิสรภาพจากการเป็นเมืองขึ้นของฝรั่งเศสในปี พ.ศ. 2498 และถูกปลดแอกโดยพรรคปฏิวัติประชาชนลาวในปี พ.ศ. 2517 เมืองเวียงจันทน์ก็ยังคงถูกตั้งให้เป็นเมืองหลวงของลาว (สุวิทย์ ธีรศาสตร์: 2543; บุญช่วย ศรีสวัสดิ์: 2547; ศูนย์อินโดจีนศึกษา วิทยาลัยการบริหารรัฐกิจ มหาวิทยาลัยบูรพา: มปท.)

เวียงจันทน์ในปัจจุบันแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ นครหลวงเวียงจันทน์ และแขวงเวียงจันทน์ ซึ่งทั้งสองส่วนนี้ก็ยังมีการเปลี่ยนแปลงการแจกแจงและเพิ่มจำนวนเมืองอย่างต่อเนื่องด้วยเช่นกัน

นครหลวงเวียงจันทน์ (เดิมชื่อ นครเวียงจันทน์ หรือกำแพงเวียงจันทน์) มีพื้นที่ทั้งสิ้น 3,920 ตารางกิโลเมตร และมีการแบ่งเขตการปกครองออกเป็น 9 เมือง ได้แก่ จันทะบูลี (Chanthabuly) สีโคตตะบอง (Sikhottabong) ไชเสตธา (Xaysetha) เมืองสีสัตตะนาก (Sisattanak) นาทรายทอง (Naxaythong) ไชธานี (Xaithany) เมืองหาดชายฟอง (Hadxayfong) สังทอง (Sangthong) และปากงึม (Parkngum) ทั้งนี้นครหลวงเวียงจันทน์นี้มีเมืองเวียงจันทน์เป็นเมืองหลวง

ส่วนแขวงเวียงจันทน์ ซึ่งถูกแยกออกมาเป็นแขวงในปี พ.ศ. 2532 มีพื้นที่ประมาณ 19,900 ตารางกิโลเมตร ประกอบด้วย 13 เมือง ได้แก่ โพนโฮง (Phonhong) ธุระคม เดิมชื่อเมืองธุดมหงส์สถิต (Thoulakhom) แก้วอุดม (Keo Oudom) กาสี (Kasy) วังเวียง (Vangvieng) เฟื่อง (Feuang) ชนะคาม หรือซานะคาม (Xanakharm) แมด (Mad) หินเห็บ (Hinhurp) เวียงคำ (Viengkham) ชัยสมบรูณ์ (Xaisomboun) หมื่น (Muen) และฮ่อม (Hom)

อย่างไรก็ตามเนื่องจากเขตเวียงจันทน์เป็นเมืองหลวงของสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวมากกว่าศตวรรษ นับเป็นพื้นที่ที่มีการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาสู่ความเป็นเมืองอย่างมาก โดยเฉพาะหลังการประกาศใช้นโยบายจินตนาการใหม่ (New thinking) นับจากปี ค.ศ. 1986 (พ.ศ. 2529) เป็นต้นมา (ภูมิวิไล ศิริพลเดช: 2550) รูปแบบบ้านเรือนมีการเปลี่ยนแปลงไปเพื่อตอบสนองกิจกรรมและวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไป (วิระณี แสงจันทร์: 2542) ซึ่งมีผลต่อการดำรงอยู่ของเรือนพื้นถิ่นในนครหลวงเวียงจันทน์อย่างมากด้วยเช่นกัน ในปัจจุบันเรือนพื้นถิ่นในนครหลวงเวียงจันทน์มีจำนวนลดลงอย่างมากเช่นเดียวกับในบริเวณภาคกลางของประเทศไทย ดังนั้นข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาและทำความเข้าใจเกี่ยวกับลักษณะของเรือนพื้นถิ่นในเมืองเวียงจันทน์จึงมาจาก 2 ส่วน ข้อมูลส่วนแรกมาจากหนังสือ “เรือนลาว: ในเขตเวียงจันทน์และหลวงพระบาง”²

ซึ่งเป็นการศึกษาของ Sophie Clement-Charpenter and Pierre Clement (1990/มปท.) ข้อมูลส่วนที่สองมาจากการสำรวจภาคสนามบ้านและเรือนพื้นถิ่นของทีมิวิจัย ในการเลือกพื้นที่ศึกษาและกรณีศึกษาในครั้งนี้เลือกโดยอิงข้อมูลบางส่วนจากหนังสือเรือนลาว: ในเขตเวียงจันทน์และหลวงพระบาง และจากการแนะนำโดยผู้เชี่ยวชาญจากมหาวิทยาลัยแห่งชาติลาว ในนครหลวงเวียงจันทน์

พื้นที่และเรือนพื้นถิ่นที่ทำการสำรวจในช่วงเดือนสิงหาคม 2553 ประกอบด้วย

- เรือนเลขที่ 166 หน่วย 10 บ้านดอนนูน เมืองไซทานี นครหลวงเวียงจันทน์ เรือนหลังนี้ถูกสร้างขึ้นประมาณปี ค.ศ. 1950 และถูกศึกษาโดย Sophie Clement-Charpenter and Pierre Clement (1990/มปท.) ซึ่งปัจจุบันเป็นเรือนที่ได้รับการอนุรักษ์ไว้ โดยที่ยังมีการอยู่อาศัยจริง
- เรือนเลขที่ 134 หน่วย 14 และเรือนเลขที่ 146 หน่วย 15 ในบ้านหัวห้า เมืองหาดทรายฟอง นครหลวงเวียงจันทน์ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ได้รับการรักษาไว้เพื่อเป็นพื้นที่เกษตรกรรมของเมือง เรือนหลังแรกถูกสร้างขึ้นประมาณช่วงทศวรรษที่ 1950 และเรือนหลังที่สองถูกสร้างขึ้นประมาณปี ค.ศ. 1970
- เรือนเลขที่ 30 หน่วย 25 บ้านห้องคำ เมืองจันทบุรี นครหลวงเวียงจันทน์ ถูกสร้างขึ้นประมาณช่วงทศวรรษที่ 1950 เป็นเรือนที่ปัจจุบันถูกปรับปรุงไปมากจนเกือบไม่เหลือลักษณะเค้าโครงของเรือนเดิม

กรณีศึกษาทั้งหมดเหล่านี้จะถูกประมวลเพื่อทำความเข้าใจลักษณะร่วมของลักษณะความสัมพันธ์ของบริบทและเรือนลาวในเขตพระนครหลวงเวียงจันทน์ต่อไป

บริบทธรรมชาติ บริบทสรรค์สร้างและชีวิตในเวียงจันทน์

สภาพภูมิประเทศของเวียงจันทน์เป็นพื้นที่ลุ่ม เนื่องจากส่วนใหญ่เป็นที่ราบในการทำนา มีภูเขาอยู่บางส่วนทางทิศตะวันตก และมีแม่น้ำสายสำคัญ คือ แม่น้ำโขง แม่น้ำลิก และแม่น้ำงึม แต่เนื่องจากการศึกษาสงครามในอดีตจึงอาจทำให้การตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยของผู้คนที่ไหลเวียนของผู้คนจากวัฒนธรรมอื่นๆ เข้ามาอยู่อาศัยในพื้นที่ร่วมด้วย เช่น ชาวไท-พวน และชาวต่างชาติ โดยเฉพาะจากซีกโลกตะวันตกที่เข้ามาแสวงอำนาจหรือมาทำการล่าอาณานิคม เป็นต้น ซึ่งการโยกย้ายถิ่นฐานจึงอาจมีผลต่อบริบทสรรค์สร้างเพื่อการอยู่อาศัยของผู้คนในแถบนี้ตามไปด้วย

อุทอง ประศาสน์วิจิตร (2551: 223) อธิบายว่า คติโบราณในการเลือกทำเลที่ตั้งบ้านของชาวลาวจะต้องประกอบไปด้วย น้ำ นา และโนน โดยโนนเป็นที่ดอนที่น้ำไม่ท่วมและเป็นพื้นที่ที่ในการสร้างที่อยู่อาศัย การตั้งถิ่นฐานจึงมีลักษณะเป็นกลุ่มบ้านอยู่บนที่ดอนและล้อมรอบด้วยพื้นที่ในการทำกินโดยเฉพาะการทำนา (รูป 5-2) การอยู่อาศัยโดยมากมักมีการอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มบ้านหรือชุมชน ในอดีตประเพณีของชาวลาวผู้ชายจะต้องแต่งงานเข้าบ้านผู้หญิง และเมื่อที่อยู่อาศัยในบ้านหรือชุมชนเริ่มแออัด และที่ทำนาทำกินเริ่มไกลจนไปมาลำบากมากขึ้น ก็อาจมีการชักชวนเพื่อนบ้านไปตั้งบ้านกันใหม่ แต่มักใกล้บ้านที่เคยอาศัย หรือใกล้กับที่นาของตน ทั้งนี้จะเห็นได้ชัดจากกรณีศึกษาที่บ้านดอนนูน ซึ่งตั้งอยู่ทางตอนเหนือของเวียงจันทน์ ในอดีตบริเวณบ้านดอนนูนเป็นพื้นที่ป่า และชาวบ้านในหมู่บ้านนี้ส่วนใหญ่ย้ายมาจากบ้านทวย ซึ่งอยู่ทางด้านทิศตะวันออก

เฉียงใต้ของหมู่บ้าน ในปี ค.ศ.1938 บ้านดอนนูน มีเพียง 10 หลังคาเรือน แต่ในปี ค.ศ.1972 บ้านดอนนูน ประกอบด้วย 150 หลังคาเรือน (Chapenter & Clement 1990/มปท.: 71)

รูป 5-2 ลักษณะของชุมชนที่ล้อมรอบด้วยพื้นที่ในการทำนา

(ซ้าย) บ้านหัวห้า เมืองหาดขายฟอง ในปี พ.ศ. 2551 ซึ่งมีลักษณะชุมชนที่กระจุกตัว เรียงไปตามเส้นทางของถนน โดยมีที่นาอยู่ทางด้านหลัง

(ขวา) บ้านดอนนูน เมืองไชธานี ในปี พ.ศ.2553 ซึ่งมีลักษณะชุมชนที่มีการกระจุกตัวของบ้านเรือนและมีถนนสายหลัก ล้อมรอบหมู่บ้าน โดยมีที่นาอยู่ถัดออกไปจากถนน

ที่มา : <http://www.earth.google.com>

จากการสัมภาษณ์ ชาวบ้านที่บ้านดอนนูน และที่บ้านหัวห้า กล่าวว่าในอดีตทุกบ้านทำนา เป็นนาปี และเป็นนาดำ ข้าวที่ปลูกส่วนใหญ่เป็นข้าวเหนียว และมีข้าวเจ้าหอมมะลิบางส่วน การปลูกของชาวบ้านส่วนใหญ่ปลูกเอาไว้กิน ที่เหลือจึงขาย ข้าวจะถูกเก็บไว้ในยุ้ง และเมื่อจะใช้จึงนำออกมาตำ โดยใช้ครก กระเดื่อง อย่างไรก็ตามลักษณะการทำนาและการดำข้าวของชาวบ้าน โดยเฉพาะที่บ้านดอนนูน เมืองไชธานี มีการเปลี่ยนแปลงไป ลักษณะการทำนาปีได้ถูกเปลี่ยนเป็นแบบนาปรัง หรือนาแซง ตั้งแต่ประมาณ ปี ค.ศ. 1998 เนื่องจากการพัฒนาระบบชลประทานบริเวณหมู่บ้าน และการมีระบบโรงสี ปัจจุบันชาวบ้านทำนาแซง ปีละ 2 ครั้ง ผลผลิตข้าวที่ได้ยังถูกเก็บไว้ใช้กินและที่เหลือจึงเอาไปขาย ชาวบ้านจะไม่ดำข้าวกินแล้ว แต่จะเอาข้าวไปสีที่โรงสี ในอดีตการสีข้าวจะมีค่าจ้างเป็นปลายข้าวและเปลือกข้าว แต่ในปัจจุบันมีค่าใช้จ่ายในการสี 5,000 กีบ ต่อ 1 เปา (1 กระสอบเล็ก หรือ ประมาณ 50 กิโลกรัม)

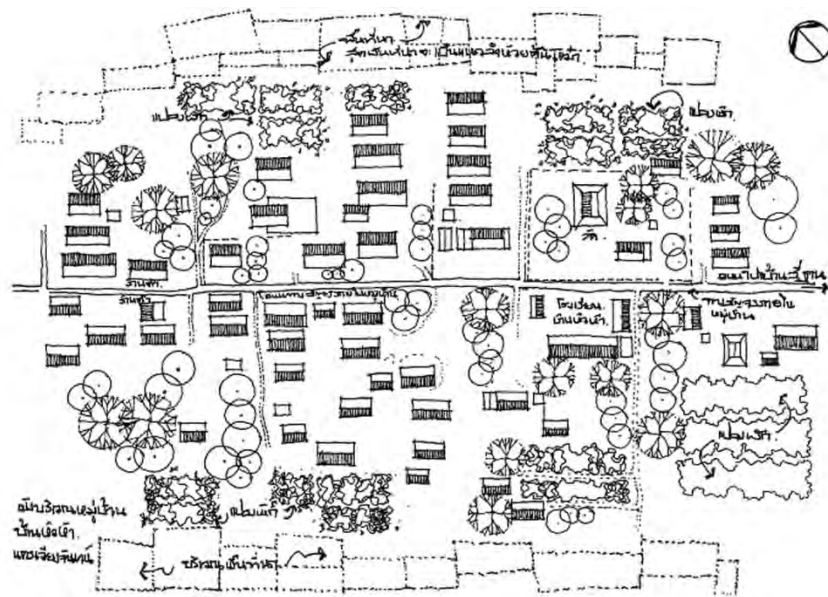
อย่างไรก็ตามเนื่องจากการพัฒนาสู่ความเป็นเมืองและการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของเวียงจันทน์ ทำให้ชาวบ้านจำเป็นต้องมีการปรับตัวและหารายได้เพิ่มมากขึ้น ชาวบ้านจึงประกอบอาชีพที่หลากหลายมากขึ้น เพื่อหารายได้เพิ่มขึ้น เช่น การเย็บผ้าเช็ดเท้า การเลิกทำนาและเข้าไปทำงานในเมือง หรือการข้ามมาหา งานทำในประเทศไทย ซึ่งทำให้ต้องทิ้งบ้านและการทำนาของตนเองไปด้วย เป็นต้น

บ้านและเรือนในเวียงจันทน์

บ้านและเรือนในภาษาลาวนั้นมีความหมายที่แตกต่างกัน เช่นเดียวกับในภาษาไทย โดยที่เรือนหมายถึง หน่วยหรือโครงสร้างที่เป็นที่พักอาศัยของครัวเรือน ในขณะที่บ้าน นอกจากจะหมายถึงโครงสร้างที่เป็นที่พักอาศัยแล้วยังหมายถึงบริเวณโดยรอบของพื้นที่ที่พักอาศัยของแต่ละครัวเรือน กลุ่มญาติ และกลุ่มของครัวเรือนที่อยู่รวมกันเป็นลักษณะของชุมชน โดยมากมักมีการอยู่รวมกันเป็นกลุ่มบ้านหรือชุมชน (ศรีศักร วัลลิโภดม: 2553; Charpenter & Clement: 1990/มปท.)

ในแต่ละกลุ่มบ้านนอกจากจะประกอบด้วยเรือนพักอาศัยที่รายล้อมด้วยที่นาทำกินแล้ว ยังประกอบองค์ประกอบหลัก คือ วัดและหอผีบ้าน ซึ่งทั้งสองส่วนนี้มีเป้าหมายในการสร้างและตำแหน่งในพื้นที่ชุมชนที่แตกต่างกัน (Charpenter & Clement 1990/มปท.: 219-222) วัดถูกสร้างขึ้น เพื่อให้ที่พึ่งทางจิตใจ เป็นที่รวมกันของผู้คนในการทำกิจกรรมที่สะท้อนให้เห็นถึงเอกลักษณ์และความเชื่อของสังคมนั้นๆ ในขณะเดียวกัน จะทำให้เกิดการซึมซับคุณค่าทางวัฒนธรรมที่ฝังงอไปด้วย วัดจะสร้างอยู่ในเขตบ้าน และถูกสร้างจากความภูมิใจ ชาวบ้านจะอุทิศตนและเงินทองเพื่อให้วัดของตนเกิดความมั่งคั่ง ในขณะที่ยังหอผีบ้านถูกสร้างขึ้นเพื่อเป็นที่รวมดวงวิญญาณของผู้ตาย ผีเจ้าถิ่น หรือเทวดาอารักษ์ต่างๆ และทำหน้าที่เพื่อตอบสนองความต้องการทางวัตถุในเรื่อง อาหาร สุขภาพ และการป้องกัน หอผีบ้านจึงมักมีหน้าที่ดูแลบ้าน เขตแดน ไร่นา และป่า ดังนั้นตำแหน่งที่ตั้งของหอผีบ้านมักอยู่นอกเขตพื้นที่อยู่อาศัย เช่น ในบ้านดอนนูน เมืองไซธานี หอผีบ้านนั้นตั้งอยู่ในป่าละเมาะบริเวณชายทุ่งนาด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ของบ้าน ซึ่งชาวบ้านเองก็มักจะเข้าไปในบริเวณพื้นที่ของหอผีบ้าน จะมีเพียงหมอเจ้าผีบ้าน หรือเจ้าจำผีบ้านเป็นผู้ดูแลหอผีและเส้นไหว้อย่างสม่ำเสมอ (รูป 5-2)

การตั้งบ้านเรือนมักอยู่รวมกันเป็นกลุ่มของเครือญาติ การเรียงตัวของแต่ละเรือนจะให้ความเคารพซึ่งกันและกันระหว่างเรือน โดยมักให้มีการวางหลังคาเรียงไปในแนวเดียวกัน หรือขนานกันในทุกหลัง เรือนที่อยู่ตรงกันข้ามในแต่ละกลุ่มบ้านของเครือญาติมักมีการหันเรือนด้านที่เป็นหัวนอนของแต่ละเรือนมาเจอกับด้านที่เป็นหัวนอนของเรือนอีกหลัง (Charpenter & Clement 1990/มปท.: 227) การตั้งกลุ่มบ้านเรือนในลักษณะนี้ยังปรากฏชัดเจนในผังหมู่บ้านของบ้านหัวห้า เมืองหาดทรายฟอง (รูป 5-3)

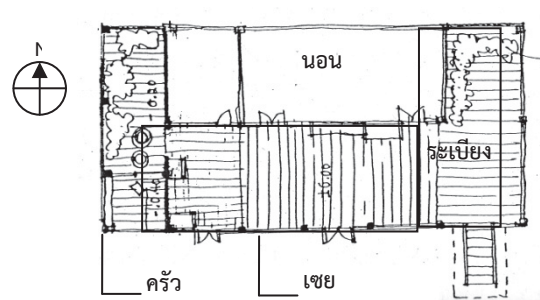
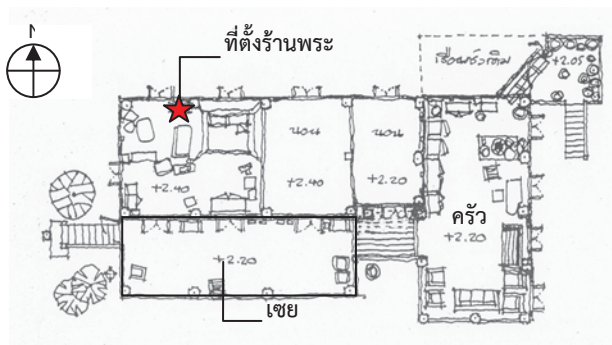
รูป 5-3 ลักษณะการวางตัวเรือนที่มีทิศทางที่ขนานกัน ที่บ้านหัวห้า เมืองหาดชายฟอง
ที่มา : ภาพวาดโดย นพดล จันทรวิริยะ, สิงหาคม 2552

นอกจากนี้ในบริเวณบ้านแต่ละหลัง หรือในกลุ่มบ้านเครือญาติมักมีบ่อน้ำบาดาลเพื่อใช้ในกิจวัตรประจำวัน รวมถึงยังมียุ้งข้าวและมีห้องน้ำรวมอยู่ด้วย (รูป 5-4)

รูป 5-4 องค์ประกอบบริเวณบ้าน
(ซ้าย) การใช้ประโยชน์จากบ่อน้ำของชาวบ้านที่บ้านหัวห้า เมืองหาดชายฟอง
(ขวา) ยุ้งข้าวและห้องน้ำที่อยู่ถัดไปในบริเวณเรือนเลขที่ 166 หมู่ 10 ที่บ้านดอนนูน เมืองไชยธานี

เรือนพื้นถิ่นในเขตพระนครศรีอยุธยาซึ่งงานที่ทำการศึกษานั้นส่วนใหญ่มีอายุในช่วงประมาณ 40-60 ปี และทั้งหมดมีลักษณะเป็นเรือนไม้ยกเสาสูง ใต้ถุนบ้านเปิดโล่ง เดิมเอาไว้เป็นที่เลี้ยงวัว ในแต่ละเรือนมักประกอบด้วย ห้องนอน เสา เรือนครัว และชาน ในบางเรือนจะมีองค์ประกอบเพิ่มเติม เช่น ระเบียง และบันไดที่มีหลังคาคลุมบันได เป็นต้น ระเบียงจะมีการคลุมด้วยหลังคาลาดเอียง (หรือเทิบ) มักมีตำแหน่งในการจัดวางอยู่ทางด้านสกัดของเรือน และเป็นบริเวณด้านหน้าของเรือนที่ต่อเนื่องกับเส้นทางสัญจรของกลุ่มบ้านหรือชุมชน (รูป 5-5)

(ก)

(ข)

รูป 5-5 ลักษณะผังเรือนและองค์ประกอบการใช้สอย

(ก) เรือนที่บ้านดอนนูน เมืองไชยธานี ซึ่งผังเรือน (ก-บน) ประกอบด้วย ห้องนอน เซย์ และครัว ในเรือนนี้ยังคงมีร้านพระอยู่ในบริเวณหน้าห้องด้วย;

(ข) เรือนที่บ้านหัวห้า เมืองหาดขายฟอง ซึ่งผังเรือน (ข-บน) ประกอบด้วย ห้องนอน เซย์ ครัว และระเบียง

ห้องนอน (ส้วมนอน) หรือ เรือนใหญ่ มักมีขนาดตามยาว 3 ช่วงเสา ห้องนอนนี้จะมีประตูเข้า-ออก 2 บานเชื่อมต่อกับพื้นที่เซย์ ภายในห้องนอนจะแบ่งพื้นที่ออกเป็น 2 ส่วนใหญ่ๆ คือ พื้นที่ทางเดิน และพื้นที่ส้วมนอน พื้นที่ส้วมนอนก็แบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือ ห้องกอย ห้องกลาง และหน้าห้อง ห้องกอยใช้เป็นพื้นที่นอนของลูกสาว ห้องกลางเป็นพื้นที่นอนของพ่อ-แม่ ส่วนหน้าห้องจะเป็นห้องที่มีร้านพระบูชา (ดูรูป 5-5 ก-บน) ซึ่งเป็นส่วนที่สำคัญที่สุดภายในเรือน ตั้งอยู่ใกล้กับเสาขวัญ (หรือเสาเอกของบ้าน) และหันหน้าออกสู่ประตู หน้าห้องเป็นห้องที่เอาไว้ใช้รับแขกที่สำคัญ เช่น พระสงฆ์และแขกผู้มีบรรดาศักดิ์

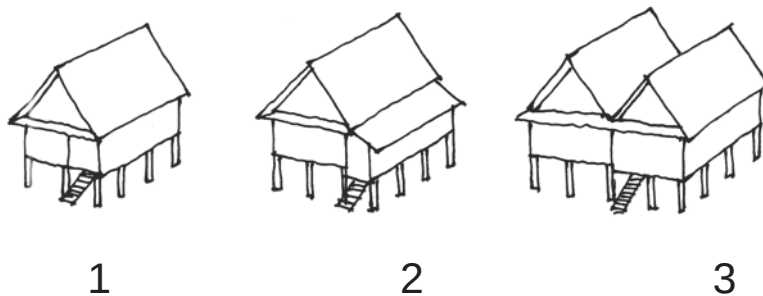
ห้องนอน หรือเรือนใหญ่มักวางตามยาวไปทางทิศตะวันออก-ตะวันตก แต่ทั้งนี้ทิศทางการวางเรือนในลักษณะนี้ก็ไม่ได้เป็นข้อบังคับ สามารถปรับเปลี่ยนได้ตามสถานที่ตั้ง แต่ตัวเรือนหรือห้องนอนมักจะต้องวางขนานกับแม่น้ำและหันหน้าบ้านไปหาทางเดิน หรือถนนของชุมชน เรือนนอนนี้จะมีการคลุมหลังคาตามความยาวของเรือน ซึ่งลักษณะการคลุมหลังคาในส่วนนี้มีหลายลักษณะ ทั้งนี้จะกล่าวถึงต่อไป

ผนังของห้องนอนในอดีตจะเป็นผนังไม้ตีตามนอนตั้งแต่พื้นจรดโครงสร้างหลังคา โดยที่ผนังที่ติดกับภายนอกตามความยาวของห้องนอนจะมีหน้าต่าง ซึ่งในบางหลังจะมีการเปิดช่องหน้าต่างเพียงช่องเดียวอยู่บริเวณกลางผนังของห้องกลาง และในบางเรือนจะมีหน้าต่างทั้ง 3 ห้อง นอกจากนี้ในบางเรือนจะมีหน้าต่างอยู่ทางด้านสกัดของห้องนอนด้วย ซึ่งเรือนในลักษณะนี้มักไม่พบการมีระเบียงอยู่บริเวณด้านหน้าของเรือน

เซย เป็นพื้นเรือนที่มีลักษณะเหมือนระเบียง มีหลังคาคลุม เซยเป็นส่วนที่ต่อจากห้องนอน โดยอยู่ขนานไปกับห้องนอน และมีระดับต่ำกว่าพื้นห้องนอน โดยประมาณ 15 เซนติเมตร พื้นที่นี่มักใช้เป็นที่ต้อนรับแขก การปิดล้อมบริเวณเซย โดยเฉพาะที่ต่อเนื่องกับภายนอก มีการใช้ราวระเบียงกันตก หรือการใช้ผนังที่มีหน้าต่าง 1-3 บาน

การคลุมหลังคาของเรือนโดยเฉพาะบริเวณห้องนอนและเซยมีผลต่อลักษณะรูปร่างของเรือน ในภาพรวมเรือนพื้นถิ่นในเขตพระนครหลวงเวียงจันทน์สามารถแบ่งออกเป็น 3 ลักษณะ (รูป 5-6) คือ

- เรือนที่รวมเอาพื้นที่เซยอยู่ในหลังคาเดียวกันกับห้องนอน
- เรือนที่เซยมีหลังคาลาดเอียงปกคลุมแยกออกจากเรือนนอน หรือเรือนใหญ่
- เรือนแฝดที่มีทั้งเรือนใหญ่และเรือนน้อย โดยบริเวณเซยจะถูกสร้างให้เป็นเรือนน้อย

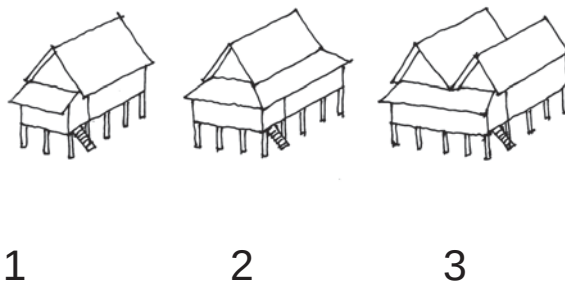

รูป 5-6 ลักษณะการคลุมหลังคาของเรือนแบบไม่มีระเบียง

- 1 เรือนที่รวมเอาพื้นที่เซยอยู่ในหลังคาเดียวกันกับห้องนอน
- 2 เรือนที่เซยมีหลังคาลาดเอียงปกคลุมแยกออกจากเรือนนอน หรือเรือนใหญ่
- 3 เรือนแฝดที่มีทั้งเรือนใหญ่และเรือนน้อย โดยบริเวณเซยจะถูกสร้างให้เป็นเรือนน้อย

ที่มา โซฟี เคลมอนท์-ชาร์ปองเตียร์ และปีแอร์ เคลมอนท์ (1990/มปท.: 130)

ลักษณะโครงสร้างของเรือนโดยเฉพาะในเรือนหลังคาแฝด เป็นเรือน 2 หลัง 9 เสา โดยโครงสร้างต่างๆ มักฝากไว้กับเสากลางเรือน และทำให้เกิดการเน้นลักษณะสูง-ต่ำของลำดับชั้นของที่ว่างระหว่างห้องนอนและเซย ซึ่งนับเป็นอัตลักษณ์เฉพาะของเรือนในเขตพระนครหลวงเวียงจันทน์ (Chapenter & Clement 1990/มปท.: 62) นอกจากนี้หากเรือนที่มีองค์ประกอบระเบียงและคลุมหลังคาลาดเอียง (หรือเทิบ) เพิ่มเติม ก็จะมีผลต่อรูปร่างเรือนให้มีลักษณะแตกต่างด้วยเช่นกัน (รูป 5-7)

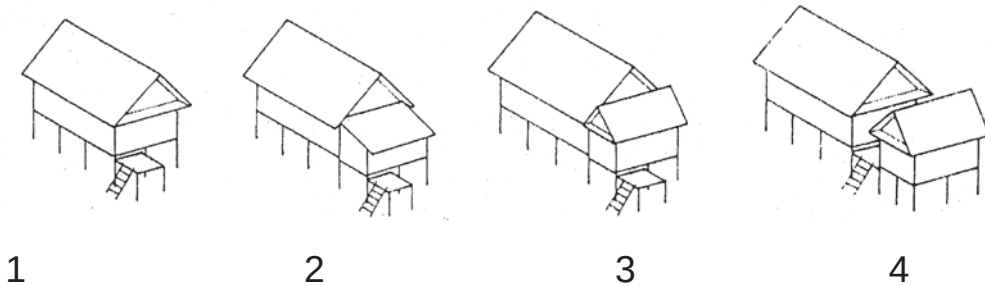

รูป 5-7 ลักษณะการคลุมหลังคาของเรือนแบบมีระเบียง (หรือเทิบ)

- 1 เรือนที่มีระเบียงโดยเซยและห้องนอนอยู่ในหลังคาเดียวกัน
- 2 เรือนที่มีระเบียงโดยเซยมีหลังคาเอียงแยกออกจากเรือนใหญ่
- 3 เรือนที่มีระเบียงหน้าเรือนใหญ่และเรือนน้อย

ที่มา โซฟี เคลมอนท์-ชาร์ปองเตียร์ และปีแอร์ เคลมอนท์ (1990/มปท.: 131)

เรือนครัวจะตั้งอยู่ทางด้านหลังของเรือนใหญ่ โดยมีทางเดินเชื่อมต่อเนื่องมาจากเขย เรือนครัวมักมีขนาดพื้นที่ที่แตกต่างกันออกไปในแต่ละเรือน เรือนครัวมีทั้งที่เป็นพื้นที่ทำครัวรวมอยู่ภายใต้หลังคาเดียวกับห้องนอนและเขย และที่เป็นเรือนครัวแยก (รูป 5-8) แต่โดยส่วนใหญ่เรือนครัวมักจะมีการคลุมหลังคาแยกเฉพาะ และทิศทางของหลังคาเรือนครัวจะตั้งฉากกับหลังคาของเรือนใหญ่ บริเวณครัวจะมีชานที่มีลักษณะเป็นระเบียงไม้ตีเว้นร่อง เปิดโล่งโดยไม่มีราวกันและไม่มีหลังคาคลุม ชานจะมีระดับต่ำกว่าพื้นครัวประมาณ 15 เซนติเมตร และมีบันไดจากชานนี้ลงสู่ชั้นล่าง ชานมักใช้เป็นบริเวณสำหรับการล้างภาชนะต่างๆ ซึ่งน้ำจากการชำระล้างต่างๆสามารถไหลผ่านพื้นลงสู่พื้นดินเบื้องล่าง

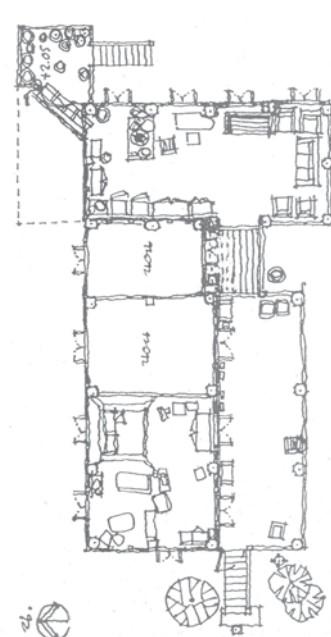
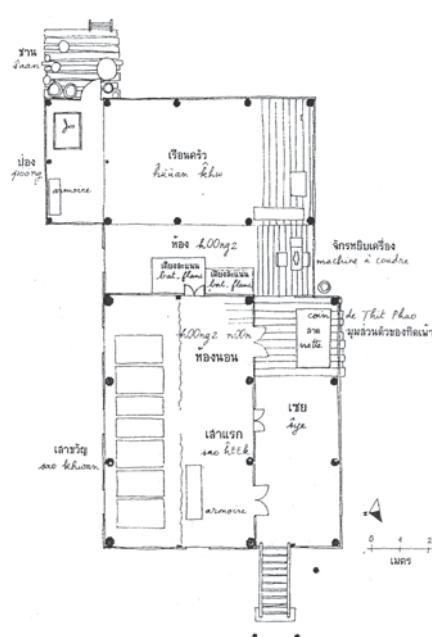
รูป 5-8 ลักษณะการคลุมหลังคาของพื้นที่ครัว

- (1) พื้นที่ทำครัวรวมอยู่ภายใต้หลังคาเดียวกันกับพื้นที่ห้องนอน, (2) พื้นที่ครัวคลุมด้วยหลังคาลาดเอียงแยกออกจากตัวเรือนใหญ่, (3) เรือนครัวคลุมด้วยหลังคาหน้าจั่วแยกออกจากตัวเรือนใหญ่, (4) เรือนครัวคลุมด้วยหลังคาหน้าจั่วแยกออกจากตัวเรือนใหญ่โดยมีนอกชานคั่นกลาง

ที่มา : โซฟี เคลมมอนด์-ชาร์ปองเตียร์ และปีแอร์ เคลมมอนด์ (1990/มปท.: 132)

เรือนใหญ่และเรือนครัวมักมีพื้นที่กันอยู่ระหว่างกลาง ในบางหลังจะพบการกันพื้นที่นี้ด้วยผนัง 4 ด้านทำให้เกิดเป็นห้อง โดยจะมีประตูเข้าออกได้ทั้งจากครัวและเขย ในบางหลังพื้นที่นี้จะมีลักษณะเป็นห้องโล่งที่มีผนังปิดล้อมเพียง 2 ด้าน คือ ผนังกันภายนอกเรือนและผนังห้องนอน ทำให้พื้นที่นี้จะเปิดเชื่อมต่อกับครัวและมักใช้เป็นพื้นที่สำหรับการอยู่ไฟของผู้หญิงหลังจากการคลอดบุตร

อย่างไรก็ตามจากการสำรวจจะพบว่าเรือนพื้นดินในเขตพระนครหลวงเวียงจันทน์ในปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงไป อาทิ การเปลี่ยนจากผนังไม้ตีตามนอนเพียงอย่างเดียวมาเป็นการผสมผนังไม้ตีตามนอนและตามตั้ง การปรับเปลี่ยนการใช้พื้นที่ภายในห้องนอนและมีการกันห้องเพิ่มเติม โดยเฉพาะพื้นที่กันอยู่ระหว่างครัวกับเรือนใหญ่ (รูป 5-9 และดูรูป 5-5 ข) การกันผนังบริเวณพื้นที่เขยในบริเวณหน้าบ้าน การเปลี่ยนแปลงการใช้วัสดุโดยเฉพาะบริเวณหลังคา และการก่อผนังฉาบปูนปิดล้อมบริเวณใต้ถุนบ้านเพื่อเพิ่มพื้นที่ใช้สอย นอกจากนี้ยังพบว่าในบางเรือนมีการปรับลดโครงสร้างเรือนครัว ต่อเติมและปรับเปลี่ยนบริเวณพื้นที่ใต้ถุนบ้านจนทำให้เกือบไม่เหลือเค้าโครงของบ้านเดิม (รูป 5-10)

(ก)

(ข)

รูป 5-9 การเปลี่ยนแปลงของผังเรือนที่บ้านดอนนูน เมืองไชยธานี ซึ่งเป็นเรือนที่ได้รับการอนุรักษ์ไว้

(ก) ผังเรือนวาดโดย Sophie Clement-Charpenter and Pierre Clement (1990/มปท.) ในช่วงประมาณปี พ.ศ.2511; และ

(ข) ผังเรือนที่สำรวจในปี พ.ศ. 2552 แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงการพื้นที่บริเวณห้องนอน ห้องที่ต่อเนื่องระหว่างห้องนอนและครัว พื้นที่บริเวณครัว และโครงสร้างหลังคาคลุมบันไดเรือนจากสองเสาเป็นเสาเดียว

รูป 5-10 การปรับเปลี่ยนลักษณะเรือนที่บ้านห้องคำ เมืองจันทะบูลี

บริบทธรรมชาติ บริบทสรรค์สร้างและชีวิตในตำบลบ้านเลือก

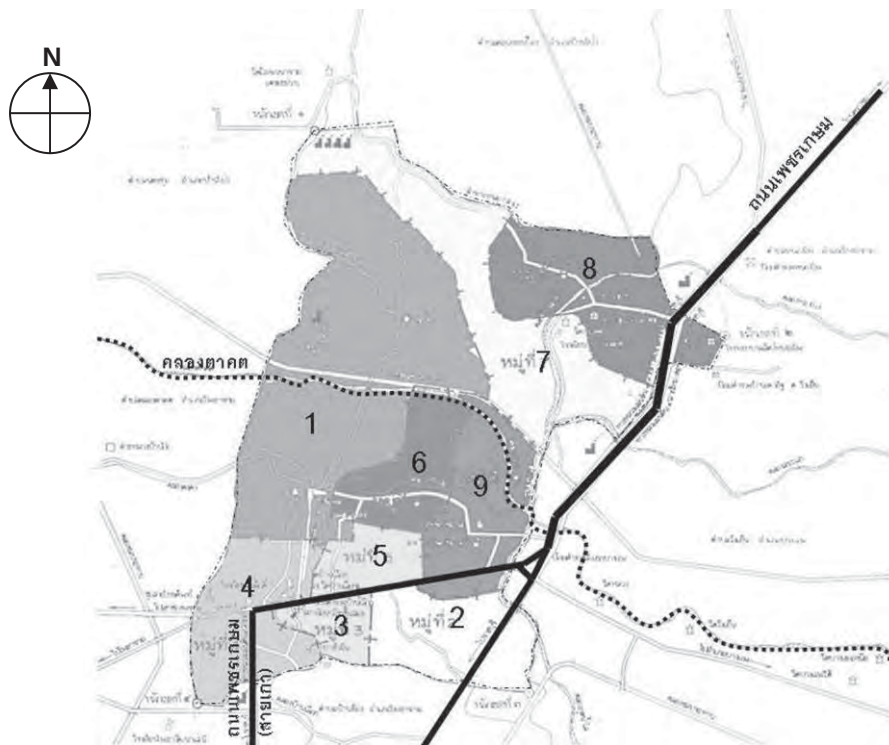
ราชบุรี เป็นหนึ่งในหัวเมืองขึ้นในที่ชาวลาวเวียงได้ถูกกวาดต้อนให้เข้ามาตั้งถิ่นฐานรวมกับกลุ่มลาวและกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรีและดำเนินเรื่อยมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (บังอร ปิยะพันธุ์: 2541; ศิริศักดิ์ คัมภีร์รักษา: 2541; สุวัฒนา เลี่ยมประวัตติ: 2545) แหล่งที่ตั้งถิ่นฐานของชาวลาวเวียงในราชบุรีในสมัยแรกๆอยู่บริเวณริมแม่น้ำแม่กลอง จากบริเวณอำเภอบ้านโป่งไปจนถึงอำเภอโพธาราม ซึ่งเดิมเรียกว่าอำเภอเจ็ดเสมียน (ฉลอง สุนทรวาณิชย์: 2550) ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 1 (ไม่ทราบปี พ.ศ.) ได้ทรงมีพระบรมราชานุญาตให้มอญเจ็ดเมือง อพยพพวามอญเข้ามาตั้งถิ่นฐานริมแม่น้ำแม่กลองในบริเวณอำเภอบ้าน

โป่งไปจนถึงอำเภोधาราม ชาวลาวเวียงจึงได้อพยพและถอยร่นเข้าสู่ตอนในของแผ่นดิน โดยเฉพาะทางทิศตะวันออกของแม่น้ำแม่กลอง (หรือราชบุรีฝั่งซ้าย) ออกไปประมาณ 2 กิโลเมตร ซึ่งเป็นที่ดอนและเป็นภูมิประเทศที่ชาวลาวเวียงมีความคุ้นเคยมากกว่า (ศิริศักดิ์ คุ่มรักษา: 2541; พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ราชบุรี: 2544; สุภาภรณ์ จินตามณีโรจน์: 2547; สภาองค์กรชุมชนตำบลบ้านเลือก: 2552)

ตำบลบ้านเลือกตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของแม่น้ำแม่กลอง และเป็นพื้นที่หนึ่งที่ชาวลาวเวียงมาตั้งถิ่นฐานตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรี บ้านเลือกได้รับการสถาปนาเป็นตำบลตั้งแต่ปี พ.ศ. 2400 ชื่อเรียกเดิมของชุมชนบ้านเลือกนั้นไม่ปรากฏ แต่มีหลักฐานว่าชื่อ “บ้านเลือก” ได้ถูกตั้งขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื่องจากเดิมเป็นชุมชนที่มีการเลี้ยงโค กระบือ และม้า เอาไว้ใช้งานและเป็นบรรณาการแก่เจ้านายชั้นสูง โดยเฉพาะม้าและโคของชุมชนแห่งนี้มีลักษณะดีเหมาะสำหรับใช้ในการศึกหรือราชการงานทั่วไป รัชกาลที่ 5 จึงทรงโปรดฯ ให้หมู่บ้านแห่งนี้เป็นที่คัดเลือกม้าเพื่อเข้าไปใช้ในราชการ ชุมชนแห่งนี้จึงได้รับการขนานนามว่า “บ้านเลือก” เป็นต้นมา

ในปัจจุบันตำบลบ้านเลือกมีพื้นที่ครอบคลุมประมาณ 12 ตารางกิโลเมตร ลักษณะของตำบลบ้านเลือกเป็นที่ราบลุ่มกว้าง มีบ้านเรือนตั้งอยู่บนที่ดอนและถูกโอบล้อมด้วยท้องทุ่งสำหรับการทำนา แต่ละท้องทุ่งจะมีชื่อเรียกแตกต่างกัน เช่น ทุ่งหนองเตียว ทุ่งหนองแซ่ ทุ่งลาด เป็นต้น ในทุ่งเหล่านี้จะมีหนองน้ำที่สำคัญๆ ของชุมชนอยู่หลายหนองซึ่งเป็นแหล่งอาหารโดยเฉพาะปลาและแหล่งน้ำให้กับวัวควายของชาวบ้านอีกด้วย บริเวณตำบลมีถนนเพชรเกษมสายเก่าตัดผ่านไปเชื่อมกับถนนโพธาราม-บ้านเลือก และถนนเพชรเกษมสายใหม่ และมีลำคลองที่สำคัญไหลผ่าน คือ คลองวัดโพ คลองปลาตุก และคลองตาคตตอนปลาย โดยเฉพาะคลองวัดโพเป็นสายน้ำสำคัญที่ไหลผ่านพื้นที่ที่เป็นที่อยู่อาศัยส่วนใหญ่ของตำบล นอกจากนี้ในบริเวณพื้นที่ตำบลยังมียังมีฮวงซุ้ยของคนจีน และโรงงานอุตสาหกรรมทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่อยู่ประปรายซึ่งส่วนใหญ่ตั้งอยู่บริเวณริมถนนเพชรเกษมทั้งสายเก่าและสายใหม่

ตำบลนี้มีประชากรจำนวนทั้งสิ้น 10,022 คน 3,551 ครัวเรือน³ มีการปกครองโดยเทศบาลตำบลบ้านเลือก ประกอบด้วยหมู่บ้านทั้งหมด 9 หมู่บ้าน (รูป 5-11) ทั้งนี้มี 7 หมู่บ้านที่ประชากรส่วนใหญ่มีเชื้อสายชาวลาวเวียง (หมู่ 1-6 และ หมู่ 8 โดยที่หมู่ 6 จะมีชาวจีนรวมอยู่ด้วย) ส่วนอีก 2 หมู่บ้านนั้นมีทั้งที่เป็นหมู่บ้านไทย (หมู่ 9) และหมู่บ้านมอญและจีน (หมู่ 7) ภายในตำบลประกอบด้วยวัดทั้งหมด 5 วัด เป็นวัดของชาวลาวเวียงจำนวน 3 วัด คือวัดโบสถ์ (หมู่ 1) วัดบ้านเลือก (หมู่ 3) และวัดหนองรี (หมู่ 8) ส่วนอีก 2 วัด คือวัดหุบมะกล่ำ (หมู่ 7) และวัดพระศรีอารย์ (หมู่ 9) ซึ่งเป็นวัดของชาวมอญและคนไทยตามลำดับ

รูป 5-11 การแบ่งเขตของหมู่บ้านในตำบลบ้านเลือก (หมายเลขแสดง ชื่อหมู่บ้าน)
ที่มา ปรับปรุงจากแผนที่ตำบลของเทศบาลตำบลบ้านเลือก

วัฒนธรรมความเป็นอยู่และการเปลี่ยนแปลง

ในอดีตชาวลาวเวียงในตำบลบ้านเลือกจะมีอาชีพหลัก คือ ทำนา ทำสวน ทำไร่และเลี้ยงสัตว์ (ณรงค์ อารังโชติ 2502) ชาวบ้านได้เล่าเรื่องถึงราวของวิถีชีวิตในชุมชนที่เกิดขึ้นเมื่อช่วงประมาณ 50 ปีที่แล้วว่า ในอดีตทุกบ้านทำนาและดำข้าวกินเอง การทำนาเดิมเป็นการทำนาปีส่วนหนึ่งเป็นเพราะการขาดแคลนน้ำและมักเป็นแบบดั้งเดิมที่มีการใช้เทคโนโลยีเข้ามาช่วยน้อย (พอฟันธ อูยานนท์: 2546) เป็นลักษณะที่เน้นการใช้แรงงานในครัวเรือนและใช้วัวช่วยในการผลิต การทำนาจะเริ่มตั้งแต่เดือนพฤษภาคมหรือ มิถุนายน ซึ่งมักเป็นหลังจากมีการทำพิธีทำบุญเบิกบ้านและการทำบุญกลางบ้านแล้วซึ่งมีขึ้นในราววันพระสิ้นเดือนหก เมื่อข้าวเริ่มออกรวงจะมีพิธีไหว้พระแม่โพสพ และมีพิธีแก้ห่อข้าวเจ้าปู่โทอง โดยเอาข้าวมาแบ่งไหว้ทุกวัน เพื่อขอให้ผลผลิตมีความอุดมสมบูรณ์ เมื่อถึงฤดูการเก็บเกี่ยวข้าว ซึ่งจะอยู่ในช่วงเดือนพฤศจิกายนถึงธันวาคม ก็จะมีพิธีแฮกนา แยกข้าว หลังจากนั้นจึงมีการขนข้าวเข้าบ้าน และมีพิธีกรรมในการเรียกขวัญข้าวตกกลับบ้านด้วย ฟ่อนข้าวจากการเก็บเกี่ยวจะถูกนำมากองไว้ที่ลานบริเวณบ้าน และจะทำการนวดข้าวที่ลานบ้านของตนเอง ในอดีตการนวดข้าวของชุมชนมีตั้งแต่การใช้เท้า (ในกรณีมีปริมาณข้าวน้อย) ไปจนกระทั่งการใช้วัวโดยใช้เสาหลักเกียรติ (ในกรณีมีปริมาณข้าวมาก)

ในช่วงฤดูการทำนาจะมีการช่วยเหลือในการผลิตระหว่างครัวเรือนในหมู่บ้านเดียวกัน โดยจะร่วมแรงร่วมใจกันในลักษณะลงแขกหรือเอาแรงมาช่วยกันในกิจกรรมต่างๆ ที่หมุนเวียนผลัดเปลี่ยนกันไป เช่น ดำนา หว่านนา ไถนา เก็บเกี่ยว และการนวดข้าว การช่วยเหลือกันนี้ได้หมายถึงเฉพาะการใช้แรงคนเท่านั้น แต่หมายถึงแรงวัวอีกด้วย

ในอดีตผลผลิตข้าวทั้งหมดจะถูกเก็บเข้ายุ้งข้าว โดยจะถูกแบ่งไว้ออกเป็น 3 ส่วน โดยส่วนหนึ่งถูกแบ่งไว้เพื่อการบริโภคภายในครัวเรือน อีกส่วนจะถูกเก็บเอาไว้เป็นพันธุ์ข้าวปลูก และส่วนที่เหลือจึงนำไปขาย การจะนำข้าวเข้ายุ้ง หรือจะเปิดยุ้งเพื่อนำข้าวออกมาก็จะต้องทำพิธีสู่ขวัญข้าวเสียก่อนอีกด้วย

ในช่วงพักหรือว่างเว้นจากการทำนา ชาวบ้านก็จะมีการปลูกพืชชนิดอื่นๆ สลับด้วย เช่น ถั่วฝักยาว พริก และพืชผักอื่นๆ เป็นต้น การปลูกพืชผักโดยมากเอาไว้บริโภคกันเอง ส่วนที่เหลือจึงนำไปจำหน่าย นอกจากนี้ยังมีการดักกบ หรือปักถั่ว เพื่อจับปลาตามแหล่งน้ำของชุมชน ปลาที่จับได้หากเหลือจากการบริโภคและขายแล้ว ก็จะนำมาทำปลาร้าซึ่งเป็นอาหารยอดนิยมของชาวบ้านที่นี่

ในช่วงพักนาชาวลาวเวียงยังมีการตำหูก หรือการทอผ้าไหม หรือผ้าฝ้าย เนื่องจากดั้งเดิมทุกครัวเรือนจะมีก็สำหรับการทอผ้าและมีการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมในบริเวณบ้านด้วย การทอผ้าก็เพื่อนำมาตัดเย็บเสื้อผ้าไว้ใช้กันเองในครัวเรือนและบางครั้งก็ใช้เป็นของฝากอีกด้วย ชาวบ้านส่วนใหญ่จะขึ้นฝ้าย เรียก ผ้ายก⁴ หากใครมีเงินมากก็จะนุ่งผ้าไหม

ชาวบ้านเล่าว่าวิถีชีวิตในอดีตแทบไม่ต้องเดินทางออกนอกชุมชน เนื่องจากจะมีระบบแลกเปลี่ยนสินค้าเพื่อการบริโภคเข้ามาในหมู่บ้าน โดยจะมีคนหาบของเช่น ผักกาด หอยตอง กระเทียม และปลาหู ซึ่งสิ่งนี้ที่ชุมชนผลิตไม่ได้มาแลกกับข้าวสารของชาวบ้าน นอกจากนี้ในช่วงงานประเพณีต่างๆ ชาวบ้านก็จะไปร่วมกันทำบุญที่วัด และมีการละเล่นภายในชุมชนโดยเฉพาะการเล่นและรำแคน หากจะไปเที่ยวนอกชุมชนก็มักไปตลาดโพธาราม โดยอาศัยการเดินทางไป และจะใช้เกวียนเฉพาะข้าวเท่านั้น

อย่างไรก็ตามวัฒนธรรมความเป็นอยู่ของชาวลาวเวียงในตำบลบ้านเลื่อมมีการเปลี่ยนแปลงมาตลอด ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการดำเนินนโยบายของภาครัฐ เท่าที่ชาวบ้านสามารถจำได้และกล่าวว่าการเปลี่ยนแปลงอย่างมากเกิดขึ้นครั้งแรกในสมัยจอมพล ป.พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี (16 ธันวาคม 2481 – 1 สิงหาคม 2487) ซึ่งมีนโยบายชาตินิยมและมุ่งจัดระเบียบการดำเนินชีวิตของคนไทยให้เป็นแบบอารยประเทศ จึงทำให้เกิดการยกเลิกวัฒนธรรมท้องถิ่นต่างๆ ทั้งการแต่งกาย การร้องรำ และโดยเฉพาะการห้ามใช้ภาษาของท้องถิ่น ซึ่งปัจจัยต่างๆ เหล่านี้เป็นกลไกสำคัญในการถ่ายทอดทางวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่น ประกอบกับราชบุรีเป็นจังหวัดที่อยู่ใกล้กรุงเทพฯ และอยู่บนเส้นทางคมนาคมสู่ภาคใต้ของประเทศ นโยบายของรัฐจึงมีอิทธิพลมาก การยกเลิกแบบแผนการปฏิบัติตามแนวทางของวัฒนธรรมชุมชนเป็นผลให้เกิดความไม่ต่อเนื่องทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นหลายประการของชาวลาวเวียงในตำบลบ้านเลื่อมเช่นกัน ต่อเนื่องมาถึงการดำเนินงานตามนโยบายในการพัฒนาประเทศของภาครัฐในช่วงต่อๆ มา โดยเฉพาะการศึกษาที่ละเลยความเป็นไปของท้องถิ่น ส่งผลทำให้วัฒนธรรมท้องถิ่นอ่อนแอลง หลากหลายขนบประเพณีและกิจกรรมที่เคยปฏิบัติถูกยกเลิก และภาษาท้องถิ่นของชาวลาวเวียงขาดการสืบทอด ซึ่งในปัจจุบันมีเพียงกลุ่มผู้สูงอายุและคนรุ่นกลางที่ยังพอพูดภาษาสำเนียงลาวเวียงกันได้เท่านั้น นอกจากนี้ยังมีการยกเลิกความเชื่อการถือหิ้งคุณพระ หรือหิ้งผีในบ้าน ซึ่งจะกล่าวในรายละเอียดต่อไป และการยกเลิกการทอผ้า การปลูกหม่อนและเลี้ยงไหม และชาวบ้านหันไปซื้อเสื้อผ้าที่ผลิตสำเร็จรูปในระบบอุตสาหกรรมมาใช้มากกว่าที่จะผลิตเองเช่นในอดีต ซึ่งส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์บริเวณที่อยู่อาศัยของชาวลาวเวียงตามไปด้วย

ในส่วนของอาชีพของชาวบ้าน โดยเฉพาะการทำนา มีการเปลี่ยนแปลงอย่างมากและเป็นที่จดจำของชาวบ้าน เกิดขึ้นในช่วงประมาณปี พ.ศ. 2532-2533 ในสมัยรัฐบาลพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ เป็นนายกรัฐมนตรี (4 สิงหาคม 2531 - 23 กุมภาพันธ์ 2534) การดำเนินนโยบายของรัฐในช่วงนี้ทำให้ที่ดินในท้องถิ่นต่างๆถูกทำให้มีราคาขึ้นมาสูงมาก โดยเฉพาะในบริเวณอำเภอโพธาราม ซึ่งมีทางหลวงสายหลัก (ถนนเพชรเกษม) ตัดผ่าน ได้มีนายทุนมากว้านซื้อที่ดินไปเป็นจำนวนมาก ประกอบกับคนที่ทำนาส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุ และไม่มีลูกหลานสืบทอดอาชีพ ชาวลาวเวียงที่ทำนาส่วนใหญ่จึงเทขายที่นาให้กับนายทุน และเลิกอาชีพการทำนาไป หรือบางรายก็ยังทำนาต่อ แต่ด้วยวิธีการเช่าที่ต่อจากนายทุนอีกทีหนึ่ง

ในปัจจุบันมีชาวบ้านเพียงส่วนน้อยที่ยังคงถือครองที่นาเอาไว้ ในกลุ่มนี้มีชาวลาวเวียงเป็นส่วนน้อยที่ยังคงทำนาเอง โดยมากเป็นผู้สูงอายุ และมักเป็นการทำนาปีที่เก็บเกี่ยวด้วยมือ ส่วนอีกกลุ่มของชาวลาวเวียงที่ยังคงมีที่นาก็มักไม่ได้ทำนาเองแล้ว แต่เป็นการให้เช่า ซึ่งโดยมากผู้ที่มาเช่าทำนาจะเป็นคนจากต่างพื้นที่ (โดยเฉพาะจากสุพรรณบุรี) กลุ่มนี้มักทำนาปรัง และบางส่วนสร้างให้เกิดปัญหาในเรื่องการผันน้ำต่อชาวบ้านที่ยังคงทำนาปี ถึงแม้ว่ายังมีชาวลาวเวียงบางส่วนทำนา แต่ประเพณีและพิธีกรรมเกี่ยวกับเรื่องข้าวต่างๆที่เคยปฏิบัติในอดีตนั้น ปัจจุบันได้ยกเลิกไปหมดแล้ว

ในปัจจุบันชาวลาวเวียงในตำบลบ้านเลือกประกอบอาชีพหลากหลาย ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไปและทำตุ๊กตา บางส่วนมีอาชีพรับราชการ เป็นลูกจ้างตามโรงงาน ค้าขาย ประกอบธุรกิจของตนเอง และทำเกษตรกรรม ซึ่งมีการปลูกข้าวโพดแปดแถว และการเลี้ยงสัตว์ประเภทโคนม สุกร และไก่

อย่างไรก็ตามชาวลาวเวียงยังคงมีการไปมาหาสู่กัน มีความสนิทสนมกลมเกลียวกันและมีความเป็นอยู่เหมือนพี่น้อง ชาวลาวเวียงในตำบลบ้านเลือกยังคงมีกิจกรรมการทำบุญตามประเพณีมาร่วมกันที่วัดอย่างสม่ำเสมอ งานประเพณีที่สำคัญของชุมชน ได้แก่ งานบุญข้าวจีหรือบุญข้าวหลาม งานวันสงกรานต์ งานบุญกลางบ้านและงานบุญเบิกบ้าน งานวันสารทลาว (การทำบุญแก้ห่อข้าว) และวันออกพรรษา เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีประเพณีการบายศรีสู่ขวัญแต่ผู้มาเยือน ซึ่งเป็นกิจกรรมที่สำคัญที่ยังคงมีปฏิบัติเฉพาะในตำบลบ้านเลือก และจะจัดขึ้นเฉพาะในช่วงเวลาที่แขกสำคัญๆมาเยือนตำบลเท่านั้น (รูป 5-12) ในวันต่างๆเหล่านี้ชาวบ้านส่วนใหญ่จะร่วมกันแต่งกายในแบบเฉพาะของชาวลาวเวียงราชบุรี⁵ โดยเฉพาะผู้หญิงส่วนใหญ่จะมีการนุ่งผ้าซิ่น มีบางส่วนจะห่มสไบเฉียงและเกล้าผมมวยด้วย (รูป 5-13) ส่วนในวันอื่นๆชาวบ้านก็จะแต่งตัวตามสมัย

รูป 5-12 งานบายศรีสู่ขวัญ ในตำบลบ้านเลือก อำเภอโพธาราม งานนี้จะจัดขึ้นเพื่อรับขวัญผู้ที่มาเยือน ซึ่งโดยมากเป็นคนสำคัญๆ ของตำบล จากภาพเป็นการจัดงานขึ้นเมื่อวันที่ 14 เมษายน 2555 เพื่อต้อนรับ ฯพณฯ ดร.ทองสุข สีสุลิต รองนายกรัฐมนตรี และรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ จาก สปป.ลาว และท่านนางนาลี สีสุลิตและคณะฯ (ซ้าย) แม่หมอกำลังทำพิธีสวดรับขวัญ (ขวา) การผูกข้อมือรับขวัญ ฯพณฯ ดร.ทองสุข สีสุลิต โดยตัวแทนชาวบ้าน

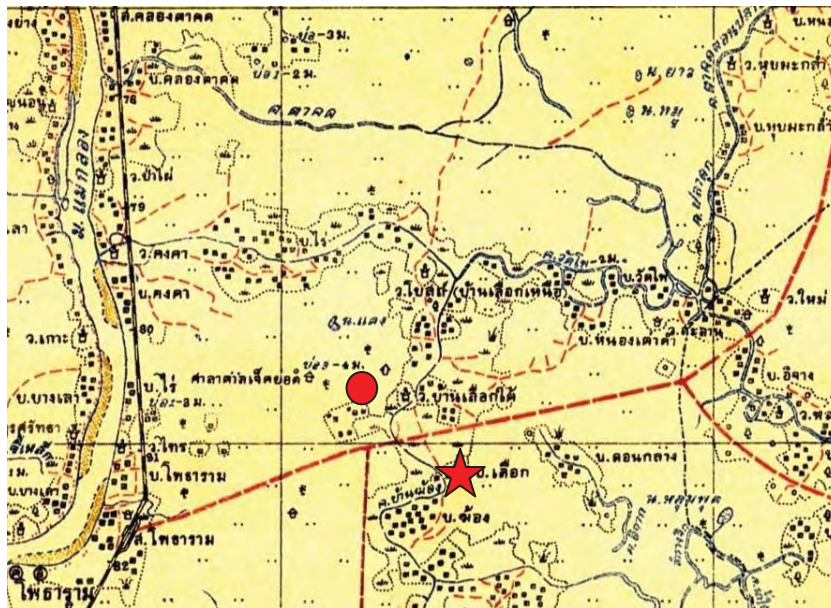

รูป 5-13 การแต่งกายของชาวลาวเวียงในช่วงเทศกาลและงานบุญประเพณี ในตำบลบ้านเลือก (ซ้าย) งานบายศรีสู่ขวัญใน วันที่ 14 เมษายน 2555 (ขวา) งานกฐิน วัดโบสถ์ หมู่ 1 ในปีพ.ศ. 2553

การปรับตัวของหมู่บ้านและเรือนในตำบลบ้านเลือก

การตั้งถิ่นฐานของชาวลาวเวียงทั้ง 7 หมู่บ้านในตำบลบ้านเลือกนั้นมีลำดับความเป็นมาเป็นอย่างไรรั้น ไม่ปรากฏหลักฐานที่ชัดเจน แต่จากหลักฐานที่ปรากฏในชุมชนทำให้สันนิษฐานได้ว่า บริเวณชุมชนบ้านขุน (หมู่ 3) และบ้านเลือก (หมู่ 4) น่าจะเป็นพื้นที่แรกๆที่มีการตั้งถิ่นฐานของชาวลาวเวียงในบริเวณพื้นที่ตำบลบ้านเลือก ซึ่งมาพร้อมกับชาวลาวเวียงในบ้านซ้อง บ้านสิงห์ บางลาน และดอนทราย (สะพานเสลาหลัก: มปท.) เนื่องจากในบริเวณตำบลจะพบศาลปู่ตาอยู่ด้วยกัน 2 แห่ง (รูป 5-14 และ 5-15) แห่งแรกอยู่บริเวณกลางชุมชนบ้านขุน (หมู่ 3) เรียกว่า “ศาลปู่ตา” ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศใต้ของชุมชนหมู่ 3 และหมู่ 4 จากบันทึกของชุมชน (สภาองค์กรชุมชนตำบลบ้านเลือก: 2552) กล่าวว่า ในการย้ายถิ่นชาวลาวในตำบลบ้านเลือกจากเมืองเวียงจันทน์ในอดีตนั้นเป็นการเหตุการณ์ในช่วงสงคราม การนำปู่ตายายที่ไม่แข็งแรงและเจ้านายที่ถูกเข่นฆ่ามาด้วยนั้นไม่สามารถกระทำได้ จึงมีการตั้งศาลกลางบ้านขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2322 เรียกว่า “ศาลปู่ตาเจ้านาย” โดยอันเชิญดวงวิญญาณของบรรพบุรุษและเจ้านายที่เป็นที่เคารพที่ตกค้างอยู่เมืองเวียงจันทน์มาสิง

สถิตเพื่อเป็นที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจและปกป้องคุ้มครองลูกหลานให้อยู่อย่างร่มเย็นเป็นสุข ส่วนแห่งที่สองอยู่บริเวณชายทุ่งหนองแซ่ ทางทิศตะวันตกของบ้านเลือก (หมู่ 4) เรียกว่า “ศาลปู่โห่ง” หรือ “ศาลปู่หุ่ง” ศาลปู่หุ่งนี้ตั้งอยู่ห่างไกลจากบ้านเรือนและล้อมรอบด้วยกลุ่มต้นไม้ใหญ่ ศาลนี้ถูกสร้างขึ้นเพื่อปกป้องคุ้มครองไร่นา และการทำมาหากินของลูกหลานให้พ้นภัยพิบัติจากธรรมชาติ ดังนั้นในบริเวณชุมชน หมู่ 3 และ หมู่ 4 น่าจะเป็นพื้นที่แรกๆที่มีการตั้งถิ่นฐานของชาวลาวเวียงในบริเวณพื้นที่ตำบลบ้านเลือก และการขยายตัวของชุมชนบริเวณตำบลก็น่าจะมีการขยายออกจากบริเวณกลุ่มนี้ด้วย

★ บริเวณที่ตั้งศาลปู่ตา ในพื้นที่หมู่ 3

● บริเวณที่ตั้งศาลปู่โห่ง ในพื้นที่หมู่ 4

รูป 5-14 กลุ่มบ้านในบริเวณตำบลบ้านเลือก ในปี พ.ศ. 2455 และตำแหน่งที่ตั้งของศาลปู่ตาและศาลปู่หุ่ง
หมายเหตุ เอกสารต้นฉบับแผนที่แสดงเขตการปกครองและเขตติดต่อ อ.เมือง อ.โพธาราม จ.ราชบุรี สำนวญโดยกรมแผนที่ทหารเมื่อ พ.ศ. 2455
ที่มา หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

รูป 5-15 ศาลปู่ตาทั้งสองแห่งในตำบลบ้านเลือก
(ซ้าย) ศาลปู่ตาในบ้านขนุน (หมู่ 3), (ขวา) ศาลปู่หุ่งในบ้านเลือก (หมู่ 4)

การขยายชุมชนในบริเวณตำบลบ้านเลื่อยยังพบการขยายตัวของชุมชนมาจากพื้นที่ใกล้เคียงด้วย โดยเฉพาะจากตำบลบ้านซ้องซึ่งเป็นชุมชนที่เป็นแหล่งที่ตั้งของชาวลาวเวียงในสมัยแรกๆ เช่นกัน การขยายชุมชนของชาวลาวเวียงจากบ้านซ้องสู่บ้านเลื่อย โดยเฉพาะหมู่ 2 (บ้านดอนกลาง) โดยก่อตั้งเป็นหมู่บ้านขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2457 เดิมพื้นที่ของชุมชนหมู่ 2 นี้เป็นที่ดอนและเป็นพื้นที่ในการทำนาของชาวบ้านที่อาศัยอยู่ ณ บ้านซ้อง โดยจะมีเถียงนาของแต่ละบ้านตั้งอยู่ เมื่อที่ดินในการขยายบ้านเรือนในบริเวณบ้านซ้องเริ่มมีความหนาแน่น จึงได้ทำการปักหลักสร้างบ้านเรือนอยู่ ณ สถานที่แห่งนี้

ชาวบ้านกล่าวว่าในอดีตมีการตั้งบ้านเรือนตามแหล่งต่างๆที่ปรากฏในชุมชนกันมานานแล้ว ส่วนการแบ่งเป็นหมู่บ้านเริ่มมีขึ้นตามการปกครองในระบบเทศาภิบาล (ปี พ.ศ.2457) และที่แบ่งให้เรียกเป็นหมู่ต่างๆนั้น เนื่องมาจากกำนัน (กำนันแป) ในสมัยนั้นอยู่ในพื้นที่ของบ้านที่เรียกว่าหมู่ 1 ในปัจจุบัน จึงได้แบ่งการเรียกพื้นที่ให้บ้านของตนนับเป็นหมู่ 1 เดิมนั้นตำบลบ้านเลื่อยมีทั้งหมด 8 หมู่บ้าน โดยที่หมู่ 6 และหมู่ 9 เคยอยู่ด้วยกัน แต่มีการแบ่งเขตหมู่บ้านออกจากกันในภายหลัง การขยายจำนวนบ้านเรือนและกระจายออกสู่พื้นที่ต่างๆในชุมชนก็มากขึ้นโดยเฉพาะภายหลังจากการมีถนนเพชรเกษม(สายเก่า) ซึ่งตัดผ่านพื้นที่ตำบลตั้งแต่ก่อนช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 และการมีถนนย่อยๆที่ตัดเข้าสู่เข้าชุมชนตั้งแต่ช่วงปี พ.ศ. 2502 เป็นต้นมา ตามนโยบาย “น้ำไหล ไฟสว่าง ทางสะดวก” ของรัฐบาลในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นนายกรัฐมนตรี (9 กุมภาพันธ์ 2502 – 8 ธันวาคม 2506) การขยายตัวของจำนวนบ้านเรือนในชุมชนเห็นได้ชัดจาก บริเวณศาลปู่ตาในหมู่ 3 ซึ่งเดิมบริเวณโดยรอบเคยเป็นพื้นที่ป่า ไม่มีบ้านเรือนในละแวก จะมีเพียงทางเดินเล็กๆตัดผ่านเท่านั้น แต่ปัจจุบันมีบ้านเรือนอยู่ล้อมรอบ และถูกรวมเข้าไปอยู่ในพื้นที่ส่วนตัวของบางกลุ่มบ้านอีกด้วย แต่อย่างไรก็ตามเนื่องจากศาลปู่ตาเป็นที่เคารพของคนในหมู่บ้าน ในบริเวณพื้นที่ของบ้านกลุ่มนี้ แม้ว่าจะมีการล้อมรั้ว แต่ก็มีมีการเปิดบ้านให้เป็นพื้นที่ส่วนกลางของคนในชุมชนด้วย

การจำแนกเป็นหมู่บ้านต่างๆ และการขยายตัวของชุมชน มีผลต่อการมีองค์ประกอบของศูนย์รวมทางความเชื่อและประเพณีที่เปลี่ยนแปลงไปด้วย ชาวบ้านเล่าว่าในอดีตชาวลาวเวียงในตำบลบ้านเลื่อยจะมีประเพณีในการทำงานบุญเบิกบานและทำงานบุญกลางบ้านร่วมกัน งานบุญเบิกบ้านจะเริ่มขึ้นก่อนวันงานทำบุญกลางบ้าน โดยงานบุญเบิกบานจะมีพิธีกรรมในสองส่วนใหญ่ ส่วนแรกจะเป็นพิธีทำขวัญและการบำบัตริक्षाให้กับชาวบ้านของชุมชนในหมู่บ้าน (รูป 5-16) และส่วนที่สองคือ พิธีกรรมเบิกบ้าน ซึ่งจะทำที่บริเวณศาลปู่ไท่ ในหมู่ 4 (รูป 5-17) ส่วนงานบุญกลางบ้านจะทำที่ศาลปู่ตา ในบ้านขุน (หมู่ 3) แต่ภายหลังเมื่อมีการแยกกันเป็นบ้านหมู่ต่างๆ แล้วในแต่ละหมู่บ้านก็จะแยกไปทำงานบุญกลางบ้านของตน บางหมู่ก็ใช้ที่ว่างส่วนกลางของชุมชนในการประกอบพิธีกรรม และในบางหมู่ก็จะมีการสร้างตำนานเล่าขานของตนขึ้นพร้อมกับการสร้างศาลหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ขึ้นเพื่อเป็นที่สักการะเคารพยึดเหนี่ยวของคนในหมู่บ้านขึ้น เช่น ในบ้านหนองเต่าดำ (หมู่ 6) ซึ่งมีการตั้งศาล “เจ้าพ่อสายบัว” ขึ้น (รูป 5-18)

รูป 5-16 พิธีกรรมทำขวัญและการบำบัดรักษา ในงานบุญเบิกบ้าน

รูป 5-17 งานบุญเบิกบ้าน ณ ศาลปู่ไท่ ในหมู่ 4 ของตำบลบ้านเลื่อ

รูป 5-18 ศาลเจ้าพ่อสายบัวในหมู่ 6

ในปัจจุบันชาวลาวเวียงในตำบลบ้านเลื่อยังคงมีประเพณีการทำบุญเบิกบ้านร่วมกันในหมู่ 4 แต่เฉพาะในหมู่คนที่ยังเคารพและเชื่อถือ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้เฒ่าผู้แก่และเด็กเล็ก ส่วนงานบุญกลางบ้านก็จะมี การกระจายกันไปทำตามแต่ละหมู่บ้าน

บ้านและเรือนในอดีต

ในอดีตชาวลาวเวียงในตำบลบ้านเลื่อจะปลูกสร้างเรือนอยู่เป็นกลุ่มของเครือญาติอยู่ด้วยกัน ซึ่ง ตั้งอยู่ในบริเวณใกล้วัด โดยเฉพาะวัดโบสถ์ และวัดบ้านเลื่อใต้ (ดูรูป 5-14) เส้นทาง การเข้าถึงที่เชื่อมกัน

ระหว่างบ้านและกลุ่มบ้านเป็นทางดินที่มักมีขนาดความกว้างเพียงพอให้วัวเทียมเกวียนผ่านได้เท่านั้น แต่ละบ้านจะไม่มีการล้อมรั้ว นอกจากนี้เนื่องจากพื้นที่ที่ปลูกสร้างบ้านเป็นที่ดอน ภายในละแวกของกลุ่มบ้านก็มักมีบ่อน้ำใช้ร่วมกันเป็นจุดๆ กระจายตัวอยู่ในพื้นที่ชุมชน ส่วนการปลูกสร้างบ้านเรือน โดยเฉพาะในแต่ละกลุ่มเครือญาติ มักจะมีการปลูกเรือนให้ตรงกันและวางไปในทิศทางเดียวกัน โดยจะไม่เอามุมบ้านเข้าหากัน ซึ่งเป็นความเชื่อว่าหากปลูกเรือนโดยไม่เคารพแนวอาคารกัน ก็จะทำให้เกิดการทิ่มแทงกันระหว่างญาติพี่น้อง (รูป 5-19)

รูป 5-19 ลักษณะผังหมู่บ้านและการวางตัวเรือนในบริเวณหมู่ 1 ในตำบลบ้านเลี้ยว
ที่มา ภาพวาดโดย นพดล จันทวีระ, มกราคม 2553

ในส่วนของสิ่งก่อสร้างเพื่อการอยู่อาศัยในอดีตของชุมชน ชาวบ้านกล่าวว่า เรือนทั้งหมดเป็นเรือนยกพื้นสูง ใต้ถุนเรือนเป็นพื้นที่โล่งเอาไว้เป็นที่อยู่ของวัว และเก็บอุปกรณ์การทำนา เนื่องจากชาวบ้านเกือบทั้งหมดมีอาชีพทำนา ในอดีตมีทั้งที่เป็นเรือนไม้จริงและเรือนเครื่องผูกทำด้วยไม้ไผ่ (รูป 5.20) เรือนไม้จริงมักเป็นเรือนของผู้ที่มีฐานะในชุมชน ในขณะที่เรือนเครื่องผูกมักเป็นเรือนของผู้ที่มีรายได้ไม่มากนัก และเมื่อมีงบประมาณมากเพียงพอก็จะมีการเปลี่ยนแปลงเป็นเรือนไม้จริง แต่ก็มักสร้างจากลักษณะของผังเรือนเดิมที่เป็นเรือนเครื่องผูก

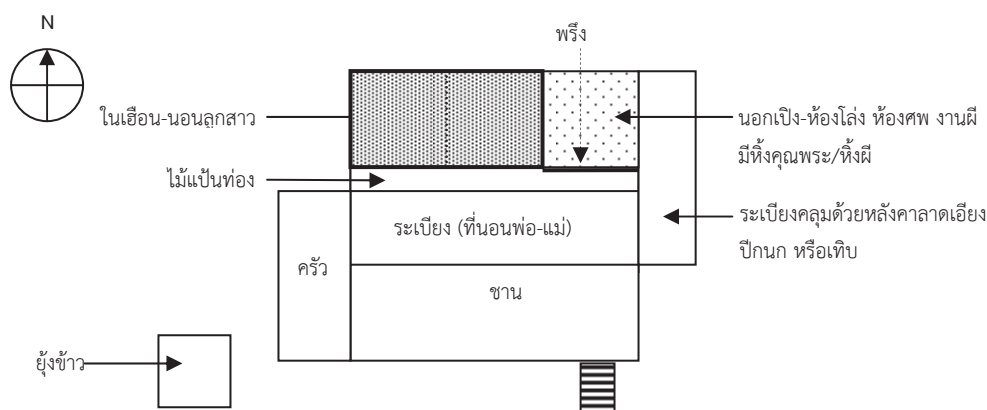

รูป 5-20 เรือนเครื่องผูกผสมไม้จริงบางส่วน

เรือนนี้ถูกสร้างขึ้นตั้งแต่ประมาณปี พ.ศ. 2468 ซึ่งเป็นเรือนในลักษณะดั้งเดิมที่ยังหลงเหลืออยู่เพียงหลังเดียว ณ บ้านดอนกลาง (หมู่ 2) ในตำบลบ้านเลื่อม

ชาวบ้านกล่าวว่าเรือนของชาวลาวเวียงที่เก่าแก่ที่สุดในตำบลบ้านเลื่อมมีอายุมากกว่าร้อยปี ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเรือนไม้จริงเหลืออยู่เป็นจำนวนน้อยมาก และอยู่อย่างกระจายตัวในตำบล อย่างไรก็ตามเรือนเหล่านี้ได้ถูกทำการปรับเปลี่ยนไปอย่างมาก และบางหลังไม่คงเหลือสภาพดั้งเดิมให้เห็นแล้ว การประมวลลักษณะเรือนในอดีตจึงมาจากการสัมภาษณ์พระครูโพธารามพิทักษ์ (หรือ หลวงพ่อเขียน สิริมังคโล) ซึ่งเป็นเจ้าอาวาสวัดโบสถ์ในปัจจุบัน และจากการสนทนากลุ่มของผู้สูงอายุของชุมชน ประกอบกับการสำรวจบ้านต่างๆที่ยังคงมีองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมดั้งเดิมเอาไว้

ลักษณะเรือนในการอยู่อาศัยของชาวลาวเวียงในตำบลบ้านเลื่อมเมื่อร้อยกว่าปีมาแล้วมีทั้งที่เป็นเรือนจั่วเดี่ยวและเรือนหลังคาแฝด โดยมีองค์ประกอบหลักของเรือน คือ เรือนนอน ไม้แป้นทอง ระเบียง นอกชาน เรือนครัว และยั้งข้าว (รูป 5-21)

รูป 5-21 การจำลองลักษณะผังเรือนในอดีตของชาวลาวเวียงในตำบลบ้านเลื่อม

เรือนนอนซึ่งเป็นเรือนหลักมีขนาด 3 ช่วงเสา วางตามยาวของอาคารไปทางทิศตะวันออก-ตะวันตก ภายในเรือนนอนจะมีการแบ่งพื้นที่ออกเป็น 2 ส่วน คือ ในเรือนและนอกเปิง ในเรือนเป็นห้องที่ถูกปิดล้อมมิดชิด มีขนาด 2 ช่วงเสา ใช้เป็นห้องนอนของลูกสาว มีประตูเข้าออกจากนอกเปิง นอกเปิงเป็นที่ว่างหน้าห้องในเรือน นอกเปิงนี้บางครั้งถูกเรียกว่า ห้องศพ หรือห้องผีด้วย ทั้งนี้เนื่องจากจะเป็นพื้นที่ที่ตั้งวางหิ้งพระแล้ว ในบางบ้านจะมีหิ้งคุณพระ^๕ หรือหิ้งผี (รูป 5-22) ตั้งอยู่ด้วย หิ้งคุณพระนี้จะถูกหันออกสู่หน้าบ้าน นอกเปิงจะเป็นที่นอนของผู้เฒ่าผู้แก่ ซึ่งคนภายนอกห้ามเข้าพื้นที่นี้ก่อนได้รับอนุญาต หากล่วงละเมิดก็จะถือว่าผิดผีจะทำให้พิธีการขอขมา นอกจากนี้พื้นที่ถูกใช้เป็นสถานที่ในการตั้งศพผู้ที่เสียชีวิตอีกด้วย โดยในช่วงที่มีการจัดงานพิธีก็มักมีการขยับฝาหรือผนังที่กั้นพื้นที่ระหว่างในเรือนและนอกเปิง ให้นอกเปิงมีขนาด 2 ช่วงเสา เรือนนอนมักมีการปิดล้อมตามลักษณะของเรือนไทยภาคกลาง ซึ่งมีผนังฝาประกน และมีหลังคาจั่วทรงสูง โดยมีการใช้ปันทอมตัวเหงาและปันทอมหางปลา

หิ้งคุณพระที่ยังหลงเหลืออยู่ใน
ตำบลบ้านซ้อง อำเภอบัว
ธาราม จังหวัดราชบุรี หิ้งคุณ
พระ

(ซ้าย) ตำแหน่งที่ตั้งหิ้งอยู่
บริเวณเหนือโทรทัศน์

(ขวา) ภาพขยายลักษณะหิ้งคุณ
พระ ซึ่งนี้จะพบมีเครื่องไหว้

ตามวัฒนธรรมจีนร่วมด้วย
เนื่องจากพ่อบ้านเป็นชาวจีน

หิ้งคุณพระที่ยังหลงเหลือใน
บ้านของชาวลาวเวียงที่ตำบล
สระพัง อำเภอยะโฮย จังหวัด
เพชรบุรี

(ซ้าย) ตำแหน่งที่ตั้งหิ้งอยู่
บริเวณเสามุมห้อง

(ขวา) ภาพขยายลักษณะหิ้งคุณ
พระ ซึ่งปัจจุบันถูกปล่อยว่างไว้

รูป 5-22 หิ้งคุณพระที่ยังหลงเหลือในเรือนของชาวลาวเวียงในชุมชนอื่นๆ

จากเรือนนอนจะเป็นพื้นที่ไม้แป้นทองซึ่งเป็นไม้กระดานขนาดใหญ่กว้างประมาณ 60 เซนติเมตร และมีระดับสูงจากพื้นระเบียงประมาณ 45 เซนติเมตร โดยวางขนานไปกับพื้นเรือนนอนในระดับเดียวกัน โดยมีพริกกัน (รูป 5-23) ไม้แป้นทองนี้ใช้เป็นที่นั่งของพระสงฆ์ หรือผู้หลักผู้ใหญ่ที่มาเยี่ยมบ้าน พื้นที่บริเวณไม้แป้นทองนี้ใช้สำหรับเป็นที่นั่งของผู้หลักผู้ใหญ่ หรือเป็นที่นั่งของพระสงฆ์เวลามาเยี่ยมบ้าน เป็นพื้นที่ที่ห้ามสำหรับลูกผู้หญิงไปนั่งหรือนอน และโดยเฉพาะลูกเขยจะห้ามนั่งบนไม้แป้นทองนี้ เพราะเป็นความเชื่อว่าการ

มานั่งบริเวณไม้แป้นท่อนี้จะทำให้เป็นคนเกียจคร้านและไม่รู้จักที่ต่ำที่สูง แต่สามารถนั่งบนพื้นระเบียงและใช้พื้นที่ไม้แป้นเป็นเสมือนโต๊ะได้ เนื่องจากส่วนต่างระดับระหว่างไม้แป้นท่อนและระเบียงเป็นช่องว่างเปิดโล่งสามารถนั่งห้อยขาจากระเบียงลงไปได้

ส่วนระเบียงซึ่งอยู่ในระดับที่ต่ำลงมา จะใช้เป็นที่นอนสำหรับพ่อแม่ในตอนกลางคืน ระเบียงมีการคลุมหลังคาใน 2 ลักษณะ คือ การคลุมหลังคาจั่ว ที่มีขนาดเล็กกว่าและมีระดับความสูงของยอดจั่วที่ต่ำกว่าหลังคาเรือนนอน ซึ่งทำให้เกิดเป็นลักษณะเรือนหลังคาแฝด และการคลุมหลังคาลาดเอียง ซึ่งรูปทรงของเรือนนอนในภาพรวมมีลักษณะเช่นเดียวกับเรือนไทยภาคกลาง

จากระเบียงจึงลดระดับลงเป็นพื้นนอกชานที่เปิดโล่ง ซึ่งมักอยู่ทางทิศใต้ จากนอกชานก็จะมีบันไดลงไปพื้นชั้นล่าง แต่ลักษณะบันไดบ้านในอดีตสามารถยกขึ้นเก็บบนเรือนได้ โดยไม่ทำการติดตั้งถาวร ทั้งนี้เพื่อป้องกันขโมยและสัตว์ร้ายต่างๆ

ชาวบ้านกล่าวว่าบ้านเรือนส่วนใหญ่ในอดีตมักมีพื้นที่ระเบียงอีกส่วนหนึ่งวางทางด้านสกัดของเรือนนอนและระเบียงทางด้านหน้าบ้าน ระเบียงส่วนนี้จะมีหลังคาลาดเอียงในลักษณะปีกนก หรือเทิบ คลุมยาวตลอด และมีผนังกันที่บใน ส่วนล่าง แต่จะปล่อยให้โปร่งส่วนบน

รูป 5-23 ไม้แป้นท่อน และการถ่ายระดับของเรือนนอนและระเบียง

ไม้แป้นท่อนมีขนาดกว้างประมาณ 60 เซนติเมตรและอยู่สูงกว่าระดับพื้นระเบียงประมาณ 45 เซนติเมตร ซึ่งเป็นที่นั่งขนาดใหญ่ตลอดแนวนอกเปิง

เรือนครัวจะอยู่ทางด้านหลังของบ้านในด้านทิศตะวันตก โดยต่อจากนอกชานและระเบียงและไม่ติดกับเรือนนอน เพื่อไม่ให้ควันจากการหุงหาอาหารจะเข้าไปในตัวบ้านได้ เรือนครัวมีการปิดล้อมโดยใช้ฝาไม้ไผ่ขัดแตะ และมีหลังคาคลุมแยก โดยวางขวางกับตัวเรือนหลัก ใกล้เคียงเรือนครัวมักเป็นที่ตั้งของขุ่ยข้าวอยู่ทางทิศตะวันตก แต่ทั้งนี้สามารถปรับเปลี่ยนได้ตามตำแหน่งและลักษณะของที่ดิน

การปรับเปลี่ยนของบ้านและเรือน

ลักษณะเรือนในการอยู่อาศัยของชาวลาวเวียงในตำบลบ้านเลือกมีการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องจากบางส่วนของการศึกษาโดย ณรงค์ อารังโชติ (2502) ในปี พ.ศ. 2501 กล่าวถึงลักษณะบ้านเรือนในตำบลบ้านเลือกว่า เรือนส่วนใหญ่ในพื้นที่ตำบลเป็นเรือนหลังคามุงจากหรือแฝก วัสดุผนังเป็นไม้ และมีเพียงบางส่วนเท่านั้นที่เป็นตึกสร้างด้วยโครงสร้างคอนกรีต ผนังก่ออิฐฉาบปูน แต่ในปัจจุบันบ้านเรือนส่วนใหญ่ในตำบลมีลักษณะเป็นอาคารที่สร้างด้วยการก่ออิฐฉาบปูนและมีรูปแบบตามสมัยที่สามารถพบเห็นได้โดยทั่วไปในเมือง และในหลายท้องที่ เรือนที่ยังคงลักษณะพื้นถิ่นในบริเวณตำบลหลงเหลืออยู่น้อยและอยู่อย่างกระจัดกระจายกันออกไป ถึงกระนั้นก็ตามยังคงสามารถพบเรือนที่มีลักษณะพื้นถิ่นซึ่งเป็นเรือนไม้จริง และอยู่รวมกันเป็นกลุ่มชุมชนของเครือญาติในบริเวณบ้านวัดโบสถ์ (หมู่ 1) การเลือกกรณีศึกษาจึงมุ่งเน้นเรือนพื้นถิ่นในบริเวณหมู่ 1 และ หมู่ 3 นอกจากนี้ยังมีการศึกษาบ้านที่ยังคงลักษณะพื้นถิ่นในหมู่ 6 ที่กระจายตัวออกมาจากหมู่ 1 ด้วย เรือนพื้นถิ่นที่ถูกศึกษาและเข้าทำการสำรวจมีทั้งหมดจำนวน 11 หลัง และสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มเรือนดั้งเดิมที่มีอายุมากกว่า 100 ปี และกลุ่มเรือนที่มีอายุประมาณ 40-60 ปี

กลุ่มเรือนดั้งเดิมที่มีอายุมากกว่าร้อยปี ซึ่งเคยเป็นเรือนที่เป็นไปตามแบบแผนของบ้านเรือนในอดีตและมีเหลืออยู่เป็นจำนวนน้อยหลังในปัจจุบัน บ้านเหล่านี้ถูกปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงไปอย่างมากจนเกือบไม่มีลักษณะดั้งเดิมหลงเหลืออยู่ จะเห็นแต่เพียงโครงสร้างบางส่วน of เรือนเก่าที่ถูกเก็บไว้เท่านั้น (รูป 5-24)

เรือนดั้งเดิมในหมู่ 3 มีการปรับเรือนชั้นบน และมีการต่อเติมปิดล้อมพื้นที่ชั้นล่างด้วยการก่ออิฐฉาบปูนเกือบทั้งหมด จนเกือบไม่เห็นลักษณะบ้านเดิม

เรือนดั้งเดิมในหมู่ 3 ที่ถูกปรับผังเรือน โดยปรับเปลี่ยนโครงสร้างทำให้เกิดเป็นลักษณะของโถงกลางบ้าน

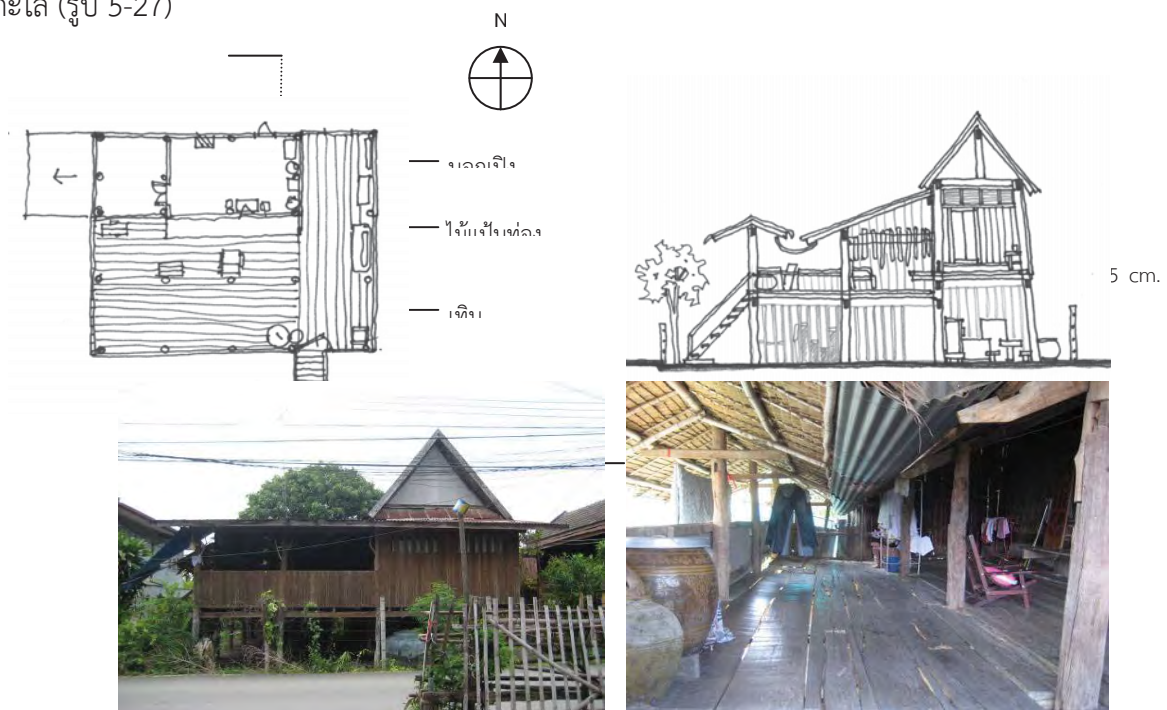
รูป 5-24 เรือนดั้งเดิมของชาวลาวเวียงในตำบลบ้านเลือก

ส่วนกลุ่มเรือนที่ถูกสร้างขึ้นในช่วง 40-60 ปี พบได้เป็นจำนวนมากโดยเฉพาะในบริเวณหมู่ 1 และเป็นบางส่วนที่กระจายตัวภายในตำบล เรือนในกลุ่มนี้มีที่มาแตกต่างกัน โดยสามารถแบ่งได้เป็น 2 กลุ่ม กลุ่มแรกเป็นเรือนที่มาจากบ้านดั้งเดิม และมีการย้ายตำแหน่งที่ปลูกสร้าง เรือนในกลุ่มนี้ยังสามารถแบ่ง

ออกเป็น 2 ลักษณะ คือ 1) เรือนที่ยังคงลักษณะส่วนใหญ่ของเรือนดั้งเดิมตามแบบแผนในอดีต (รูป 5-25 และ รูป 5-23) ซึ่งพบเพียงหลังเดียวในหมู่ 1 และ 2) เรือนที่นำเอาองค์ประกอบบางส่วน โดยมากเป็นส่วนของฝา ปะกน มาประกอบขึ้นเป็นบ้านใหม่ โดยมีการปรับปรุงลักษณะรูปทรงของเรือนใหม่ โดยมากใช้หลังคาลาดชัน ต่ำ หรือหลังคาทรงบังกะโล ซึ่งพบเพียงหลังเดียวในหมู่ 3 และกลุ่มที่สองเป็นบ้านที่ปลูกสร้างขึ้นใหม่ โดยมากเป็นการรื้อถอนเรือนเครื่องผูกเดิม และปลูกสร้างเรือนไม้จริงยกพื้นสูงขึ้นมาทดแทน ซึ่งอยู่เป็นจำนวน เป็นส่วนใหญ่

เรือนที่มีอายุประมาณ 40-60 ปี เหล่านี้มีรูปแบบที่หลากหลาย แต่มักมีองค์ประกอบของผังเรือน ในพื้นที่สองที่คล้ายคลึงกันคือ เรือนนอน โถง และระเบียง เรือนนอนมี 3 ช่วงเสา แนวยาวของเรือนวาง ตามทิศตะวันออก-ตะวันตก เรือนนอนจะมีห้องในเรือนขนาดหนึ่งห้องเสา ถูกปิดล้อมมิดชิดด้วยผนังส่วน ใหญ่ติดตามนอนทั้ง 4 ด้าน โดยมีประตูเข้าออกจากพื้นที่โล่งหน้าห้อง หรือจากโถงในบางเรือน

จากเรือนนอนเป็นโถงเปิดโล่ง ขนานไปกับเรือนนอน และมีระดับต่ำกว่าพื้นเรือนนอนประมาณ 15 เซนติเมตร (รูป 5-26) พื้นที่โถงนี้พบทั้งที่มีความกว้างมีขนาดหนึ่งช่วงเสาถึงสามช่วงเสา ในบางหลังที่มี ห้องโถงกว้างขนาดหนึ่งช่วงเสาจะพบมีการกันเป็นห้องเป็นห้องนอนเพิ่มขึ้น โดยมีผนังต่อเนื่องจากห้องในเรือน ลักษณะการคลุมหลังคาของพื้นที่เรือนนอนและโถงนี้มี 2 ลักษณะ คือ 1) หลังคาจั่วแฝด ซึ่งพบเป็นจำนวน น้อย หลังคาจั่วแฝดเกิดจากการคลุมหลังคาแยกกันระหว่างส่วนเรือนนอน และโถง โดยหลังคาบริเวณโถงจะ มีขนาดเล็กกว่าและมีความสูงต่ำกว่าหลังคาที่คลุมเรือนนอน หลังคาจั่วแฝดนี้จะเป็นโครงสร้าง 2 หลัง 9 เสา และ 2) การคลุมหลังคาของส่วนเรือนนอน และโถง รวมกันอยู่ภายใต้หลังคาเดียว ซึ่งในบางหลังเป็นหลังคา บังกะโล (รูป 5-27)

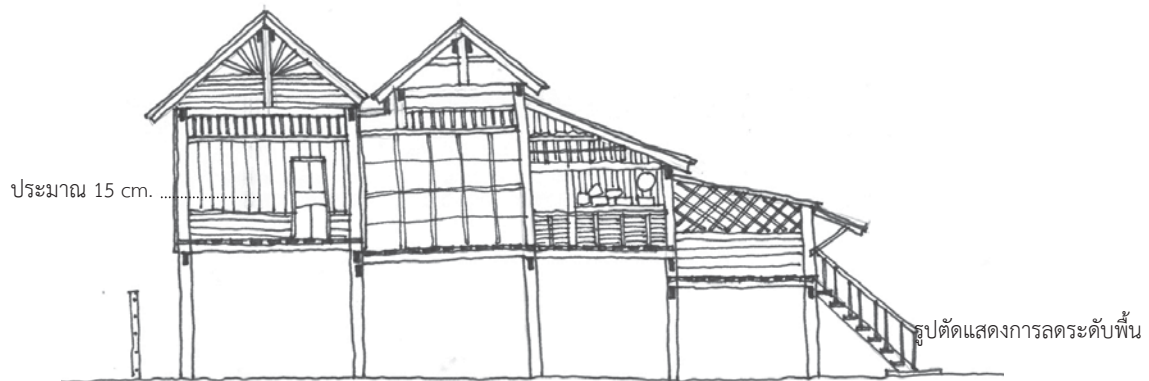

รูป 5-25 เรือนที่ยังคงมีองค์ประกอบบางส่วนของเรือนในอดีต

(บนซ้าย) ผังเรือนชั้นบน (บนขวา) รูปตัดเรือน

(ล่างซ้าย) บ้านจั่วเดี่ยวและมีหลังคาปีกนกด้านหน้า (เทิบ) (ล่างขวา) บริเวณนอกชานเดิม

ในเรือนที่ทำการศึกษาค้นคว้าส่วนใหญ่จะมีพื้นที่ว่างเปิดโล่งต่อเนื่องจากพื้นที่โถง ในบางเรือนพื้นที่เปิดโล่งต่อเนื่องนี้จะถูกลดระดับต่ำกว่าระดับพื้นโถงด้วย การจัดวางพื้นที่เปิดโล่งต่อเนื่องเหล่านี้มักมีลักษณะที่แตกต่างกัน ซึ่งทำให้ลักษณะของผังเรือนในแต่ละบ้านมีความแตกต่างกันไปด้วย พื้นที่เปิดโล่งต่อเนื่องเหล่านี้โดยมากจะถูกคลุมด้วยหลังคาปีกนกลาดชันต่ำ และมีการปิดล้อมด้วยผนังซึ่งมีทั้งผนังไม้ที่ตีตามตั้งผสมตามนอนและมีหน้าต่าง/หรือมีระแนงไม้ด้านบน และผนังไม้ระแนงตั้งทั้งผนังซึ่งทำให้เกิดความโปร่งโล่ง (รูป 5-28) การปิดล้อมบริเวณพื้นที่โถงและพื้นที่เปิดโล่งต่อเนื่องของเรือนในกลุ่มที่มีอายุ 40-60 ปีนี้ทำให้ลักษณะของที่ว่างภายในเรือนมีความโปร่งโล่ง

รูป 5-26 การลดระดับพื้นภายในของเรือนนอนและโถง

รูป 5-27 ลักษณะหลังคาในกลุ่มเรือนที่มีอายุในช่วง 40-60 ปี
(บน) ลักษณะเรือนที่มีหลังคาจั่วแฝด, (ล่าง) ลักษณะเรือนที่มีหลังคาจั่วเดี่ยว

รูป 5-28 ลักษณะการปิดล้อมบริเวณโถง
(ซ้าย) ลักษณะโถงที่ถูกปิดล้อมผนังลูกกรงไม้และราวระเบียงทำให้เกิดความโปร่งโล่ง,
(ขวา) ลักษณะการปิดล้อมบริเวณโถงจากมุมมองภายนอก

จากโถงและที่ว่างเปิดโล่งต่อเนื่องจะเป็นพื้นที่ระเบียงที่มีระดับต่ำกว่าพื้นภายใน ระเบียงมักคลุมด้วยหลังคาลาดเอียง และถูกปิดล้อมด้วยราวระเบียงกันตก และในบางหลังจะมีผนังโปร่งปิดล้อมร่วมด้วยจากระเบียงต่อเนื่องเป็นบันไดลงสู่ชั้นล่าง ซึ่งเป็นบันไดที่ถูกติดตั้งถาวร

นอกจากนี้ในพื้นที่ชั้นบนในบ้านหลายหลังยังพบพื้นที่ที่มีลักษณะระเบียงอยู่ด้านสกัดของเรือนนอนและโถงและอยู่ทางด้านหน้าบ้านที่ติดกับทางสัญจร พื้นที่ที่ส่วนนี้จะถูกปิดล้อมจากภายนอกด้วยผนังมีหน้าต่าง และคลุมด้วยหลังคาลาดเอียง (หรือเทป) อย่างไรก็ตามเนื่องจากในบ้านส่วนใหญ่ด้านสกัดของเรือน

นอนและโรงที่ติดกับกระเปียงหลังคาเทิบนี้มักไม่มีผนังปิดกั้น ทำให้พื้นที่ทั้งสามส่วนนี้เชื่อมโยงหากัน จึงทำให้ลักษณะของที่ว่างภายในเรือนยังมีความโปร่งโล่งมากขึ้น

นอกจากนี้ยังพบโครงสร้างของเรือนครัวและยุงข้าวเดิมอยู่ทางด้านหลังบ้าน โดยเฉพาะยุงข้าวที่เดิมเคยใช้เก็บข้าว แต่เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงของอาชีพและไม่มีการทำนา ยุงข้าวจึงถูกปรับเปลี่ยนเป็นห้องนอน ส่วนแต่งตัว หรือห้องเก็บของ มีเพียงบางหลังเท่านั้นที่มีห้องน้ำอยู่บนพื้นที่ชั้นสองนี้ด้วย

บริเวณพื้นที่ใต้ถุนบ้านของเรือนที่ทำการศึกษามีลักษณะโล่ง แต่ส่วนใหญ่หรือเกือบทั้งหมดมีการกั้นพื้นที่บริเวณใต้ถุนบ้าน ส่วนใหญ่เพื่อใช้เป็นสวนนอน หรือห้องนอนของสมาชิกในครอบครัว การปิดล้อมพื้นที่บริเวณนี้มี 2 ลักษณะ คือ การปิดล้อมแบบบางเบา ด้วยการใช้ระแนงไม้ตีตามดั่งแบบโปร่ง และการปิดล้อมแบบทึบด้วยการสร้างผนังก่ออิฐถือปูน ส่วนใหญ่การปิดล้อมมักอยู่ทางด้านหลังบ้านและมีการเว้นพื้นที่ว่างบางส่วนบริเวณหน้าบ้าน เพื่อเป็นที่นั่งพักผ่อนในช่วงกลางวัน และเพื่อการทำครัวด้วย

นอกจากนี้บางเรือนในบ้านวัดโบสถ์ (หมู่ 1) จะพบลักษณะการยื่นของหลังคาปีกนกออกมาจากหลังคาที่คลุมพื้นที่ชั้นบนเพื่อคลุมพื้นที่บริเวณหน้าเรือน ทำให้เกิดเป็นที่ว่างโปร่งสูงอยู่หน้าเรือน ชาวบ้านกล่าวว่าพื้นที่บริเวณหน้าเรือนส่วนนี้เดิมเคยเป็นพื้นที่นอกชานเดิม และมีการต่อเติมหลังคาคลุมในช่วงต่อมา แต่ในภายหลังมีการตัดพื้นเรือนบริเวณนี้ออก ผลของการปรับปรุงโครงสร้างบริเวณนี้ทำให้ภาพรวมของเรือนมีการไล่ลำดับของที่ว่างจากภายนอกสู่ภายใน หรือเกิดที่ว่างแห่งความต่อเนื่อง (Transitional space) ที่สร้างให้เกิดความร่มรื่น ทั้งนี้เป็นข้อสันนิษฐานว่าลักษณะการปรับปรุงของการตัดพื้นเรือนในส่วนนี้ทำให้เกิดเป็นลักษณะต้นแบบของการสร้างบ้านที่ขยับขยายออกไปปลูกสร้างนอกบริเวณชุมชนอีกด้วย (รูป 5-29)

รูป 5-29 การยกหลังคาสูงสองชั้นบริเวณหน้าเรือนในหมู่ 6 ซึ่งขยับขยายออกมาจากชุมชนหมู่ 1

การปรับปรุงเรือนในบริเวณหมู่ 1 ยังพบการต่อเติมหลังคาจากใต้ขอบหน้าต่างของผนังชั้นบนลงมาคลุมพื้นที่บริเวณหน้าเรือนที่อยู่ติดกับถนน (รูป 5-30) ซึ่งพบในบ้านหลายหลัง พื้นที่เหล่านี้ถูกต่อเติมขึ้นเพื่อทำการค้าของเจ้าของบ้าน โดยเฉพาะการขายอาหาร ทั้งนี้เนื่องจากในอดีตวัดโบสถ์ มีพระครูประสาทสังวร กิจ (หลวงปู่อินทร์ อินทโชโต) เป็นเจ้าอาวาส (พ.ศ.2470-2512) ซึ่งมีชื่อเสียงในด้านเมตตามหานิยม ทำให้มีผู้คนผ่านเข้าออกบริเวณชุมชนเพื่อไปวัดนี้เป็นจำนวนมาก ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ชาวบ้านบางส่วนต่อเติมพื้นที่ใต้ถุนบ้านบริเวณที่ติดกับถนน เพื่อเป็นร้านค้าและร้านอาหาร ในการให้บริการแก่ผู้คนที่ผ่านไปมา แต่ในปัจจุบันจำนวนคนผ่านเข้าออกชุมชนน้อยลงจึงทำให้ไม่มีการค้าดังเช่นในอดีต อย่างไรก็ตามพื้นที่ที่ต่อเติมนี้มีลักษณะ

ขององค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมที่ทำให้เกิดการหลุดหล่น หรือการไถ่ระดับของหลังคา ที่สร้างให้เกิดสุนทรียภาพของที่ว่างในภาพรวมให้กับบ้านเรือนชาวลาวเวียงในกลุ่มนี้

รูป 5-30 การต่อเติมหลังคาบริเวณหน้าบ้านเพื่อทำการค้าในหมู่ 1

การต่อเติมมักใช้หลังคาลาดเอียงจากบริเวณใต้ขอบหน้าต่างลงมาครอบคลุมพื้นที่ชั้นล่าง ทำให้เกิดลักษณะความหลุดหล่นหลังคาของเรือนกับสภาพแวดล้อมชุมชนมากกว่าเรือนในอดีต

ในบริเวณบ้านชั้นล่างของบ้านทุกหลังยังพบห้องน้ำ โดยจะถูกสร้างเป็นอาคารแยกออกจากตัวเรือน และโดยมากจะตั้งอยู่ด้านหลังบ้านที่ใกล้กับลำคลอง นอกจากนี้ในบริเวณบ้านบางหลังยังคงพบยุงข้าว ซึ่งมีทั้งที่ยังคงมีการใช้เก็บข้าว (จากการสำรวจพบเป็นจำนวนน้อยมาก รูป 5-31) และที่ถูกยกเลิกการใช้ในการเก็บข้าวไปแล้ว แต่ได้มีการปรับเปลี่ยนไปเป็นส่วนเก็บของหรือพื้นที่ใช้สอยอื่นๆ นอกจากนี้ยังพบศาลพระภูมิในบริเวณบ้านเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งทำให้เห็นถึงความเชื่อที่เปลี่ยนแปลงไป และบ้านเกือบทั้งหมดจะมีการล้อมรั้วโดยเฉพาะบริเวณที่ติดต่อกับถนน เนื่องจากการต้องการความเป็นส่วนตัวและความปลอดภัย แต่การล้อมรั้วของบริเวณบ้านพื้นถิ่นโดยเฉพาะในชุมชนบ้านวัดโบสถ์ หมู่ 1 ส่วนใหญ่เป็นการใช้ไม้ และรั้วลวดหนาม ผสมการปลูกต้นไม้ ซึ่งทำให้เกิดบรรยากาศของกลุ่มชุมชนโดยรวมที่ไม่ตัดขาดระหว่างกัน

รูป 5-31 ยุงข้าวที่ยังมีการใช้ในการเก็บข้าว

นอกจากนี้เนื่องจากปัจจุบันบริเวณบ้านของแต่ละหลังมักมีการล้อมรั้ว บ่อน้ำที่เคยถูกใช้ร่วมกันของแต่ละครัวเรือนจึงถูกรวมอยู่ในอาณาเขตของบ้านหลังใดหลังหนึ่ง อีกทั้งสืบเนื่องมาจากการพัฒนาระบบน้ำบาดาลและล่าสุดคือ ประปาชุมชน (บางครัวเรือนเพิ่งมีน้ำประปาใช้ในปี พ.ศ.2552) การพึ่งพาใช้น้ำจากบ่อ

น้ำของชุมชนจึงถูกลดความสำคัญลงไป อย่างไรก็ตามบ่อน้ำของแต่ละกลุ่มบ้านซึ่งปัจจุบันตกเป็นของบางครัวเรือน บางส่วนยังมีการใช้งานร่วมกับการใช้น้ำประปาอยู่บ้าง แต่ส่วนใหญ่จะถูกทิ้งร้างไปแล้ว

จากการศึกษาทั้งเรือนดั้งเดิมและเรือนที่มีอายุประมาณ 40-60 ปี ส่วนใหญ่จะไม่ปรากฏหิ้งผี/หิ้งคุณพระและโครงสร้างไม้แป้นท้องหลงเหลืออยู่ สำหรับหิ้งคุณพระ ชาวบ้านระบุว่ามีการยกเลิกมาเป็นเวลามากกว่า 50 ปีมาแล้ว ทั้งนี้เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงความเชื่อของชาวลาวเวียงและการขาดผู้สืบสานงานพิธีกรรมในตำบลบ้านเล็ก ส่วนการหายไปของโครงสร้างไม้แป้นท้อง แม้ว่าจะไม่สามารถระบุสาเหตุได้ชัดเจน แต่ส่วนหนึ่งก็น่าจะมีสาเหตุมาจากการเปลี่ยนแปลงค่านิยมของวิถีชีวิตและความต้องการด้านความสะดวกของการใช้สอยภายในเรือน รวมถึงการรับอิทธิพลการก่อสร้างและรูปแบบทางสถาปัตยกรรมจากแหล่งอื่นๆ มาด้วย

สรุปการศึกษาในการปรับตัวแบบองค์รวมของชาวลาวเวียง ในตำบลบ้านเล็ก

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการปรับตัวของชาวลาวเวียงของสภาพแวดล้อมทางกายภาพของบ้านและชุมชนที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตในพื้นที่ลุ่มน้ำภาคกลางของประเทศไทย โดยเฉพาะเมื่อเทียบกับกับบริบทดั้งเดิม ในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว โดยมีพื้นที่ศึกษาในตำบลบ้านเล็ก อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี ซึ่งตั้งอยู่ในบริบทลุ่มน้ำแม่กลอง จากการศึกษาจะพบว่าชาวลาวเวียงในตำบลบ้านเล็กมีการปรับตัวในการอยู่อาศัยในพื้นที่มาอย่างต่อเนื่อง และทำให้เห็นถึงทั้งการสืบทอดทางวัฒนธรรมของชาวลาวเวียง การยอมรับวัฒนธรรมของท้องถิ่นที่ตั้ง การค่อยๆ งามหายทางวัฒนธรรม และภูมิปัญญาในการปรับตัวทั้งในด้านการปฏิบัติและบ้านเรือนที่อยู่อาศัย ซึ่งกล่าวสรุปได้ดังนี้

ในบริบทของลุ่มน้ำแม่กลอง ชาวลาวเวียงในตำบลบ้านเล็กมีการปรับตัวในด้านวิถีชีวิตและวัฒนธรรม ที่แตกต่างไปจากพื้นที่สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวอย่างไร

เนื่องจากเดิมชาวลาวเวียงเป็นกลุ่มชนกลุ่มหนึ่งที่ถูกจัดให้ตั้งถิ่นฐานบริเวณริมแม่น้ำแม่กลองตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรี ซึ่งอาจไม่สอดคล้องกับความเป็นอยู่ที่เคยเป็นมาจากในเวียงจันทน์มากนัก แต่ก็ก็เป็นเพียงช่วงเวลาสั้น เนื่องจากในสมัยรัชกาลที่ 1 ได้ทรงมีพระบรมราชานุญาตให้ชาวมอญอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานบริเวณริมฝั่งของแม่น้ำแม่กลองในบริเวณอำเภอบ้านโป่งไปจนถึงอำเภอโพธาราม ชาวลาวเวียงจึงได้อพยพและถอยร่นการตั้งถิ่นฐานเข้าสู่ตอนในของแผ่นดินทางทิศตะวันออกของแม่น้ำแม่กลอง ซึ่งเป็นที่ดอนและเป็นลักษณะภูมิประเทศที่ชาวลาวเวียงมีความคุ้นเคยมากกว่า การเปลี่ยนแหล่งที่ตั้งถิ่นฐานนี้ทำให้ไม่มีผลกระทบต่อการปรับตัวในการอยู่ร่วมกับบริบทมากนัก ความเป็นอยู่และประเพณีปฏิบัติของชาวลาวเวียงในตำบลบ้านเล็กจึงยังคงมีความเชื่อมโยงกับประเพณีที่ปรากฏในวัฒนธรรมลาว แต่ในขณะเดียวกันก็มีการรับเอาวัฒนธรรมของท้องถิ่นในประเทศไทยมาปฏิบัติร่วมด้วย

อย่างไรก็ตามวิถีชีวิตและวัฒนธรรมมีความสัมพันธ์กับความเชื่อ ศาลปู่ตาเจ้านายในหมู่ 3 เป็นสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างทางความเชื่อหนึ่งที่เพิ่มขึ้น จากการองค์ประกอบวัด และหอผีบ้าน (หรือศาลปู่ไท่) ของหมู่บ้านในเวียงจันทน์ ศาลปู่ตาเจ้านายเป็นสัญลักษณ์ในการแสดงออกให้เห็นถึงการปรับตัวทางด้านจิตใจ

เพื่อให้เกิดการอยู่อย่างร่มเย็นเป็นสุขในบริบทของตำบลบ้านเลือก นอกจากนี้การพัฒนาโครงสร้างทางสังคม และการปกครองของไทย โดยเฉพาะการแบ่งแยกเป็นหมู่บ้าน ทำให้โครงสร้างความเป็นศูนย์รวมชุมชนและ ท้องถิ่นก็แยกออกจากกันและส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตและวัฒนธรรมบางประการของแต่ละหมู่บ้านแยกออกจากกันไป ด้วย เช่น ในหมู่บ้านลาวเวียงทั้ง 7 หมู่ ในปัจจุบันมีการแยกกันไปทำงานบุญกลางบ้านของตนเอง ทั้งนี้เพื่อ ความสะดวกในการดำเนินการ และบางหมู่บ้านมีการสร้างชุดความเชื่อ และประวัติดุคคลสำคัญของหมู่บ้าน เป็นของตนเอง ดังนั้นจึงมีการตั้งศาลวีรบุรุษเพื่อเป็นที่ศักดิ์สิทธิ์ของชาวบ้านในหมู่บ้านของตนเอง เป็นต้น

นอกจากนี้เนื่องจากตำบลบ้านเลือกเป็นท้องที่ที่ใกล้ศูนย์กลางกรุงเทพฯ อิทธิพลจากการปกครอง จึงมีบทบาทอย่างมากต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชุมชน โดยเฉพาะในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 25 จนถึง ต้นพุทธศตวรรษที่ 26 ชาวลาวเวียงในตำบลบ้านเลือก เป็นกลุ่มชนหนึ่งที่ได้รับผลกระทบจากการดำเนินงาน ตามนโยบายของรัฐ ที่มุ่งเน้นการเป็นอารยประเทศ ทำให้ท้องถิ่นเกิดความอ่อนแอและเกิดการลบหลู่วิถีการ ดำเนินชีวิตตามวัฒนธรรมและความเชื่อท้องถิ่นของตนเองไปหลายประการ ซึ่งยังผลสืบเนื่องมาจนกระทั่ง ปัจจุบัน แต่ด้วยกระแสสังคมโลกที่เปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะประเด็นด้านสิทธิมนุษยชน (Human right) ส่งผลต่อการกระตุ้นให้เกิดการแสดงออกถึงอัตลักษณ์ของชาติพันธุ์ของแต่ละท้องถิ่นมากขึ้น (ฉวีวรรณ ประจวบ เหมาะ: 2547) ประกอบกับในประเทศไทยมีประเด็นด้านการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น ตามพระราชบัญญัติ สภาองค์กรชุมชนตำบล ปีพ.ศ.2549 ชาวลาวเวียงในตำบลบ้านเลือก ผ่านการดำเนินงานของสภาองค์กรชุมชน ตำบลบ้านเลือกโดยร่วมกับตำบลอื่นๆในอำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี ก็ได้ใช้ประเด็นความเคลื่อนไหวของ สังคมในส่วนนี้ในการสร้างความเข้มแข็งของท้องถิ่นที่มุ่งเน้นเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตและความสุขมวลรวมของ คนในชุมชน รวมถึงการพิทักษ์รักษาวัฒนธรรมท้องถิ่น ผ่านการสร้างกิจกรรมทางประเพณีต่างๆ ทั้งนี้นอกจาก เพื่อเป็นการแสดงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของตน และเพื่อสร้างความยั่งยืนทางสังคมวัฒนธรรมของตนเองให้ สืบทอดต่อไป

ทรัพยากรทางชีวภาพในตำบลบ้านเลือกทำให้เกิดการปรับตัวในวิถีชีวิตและระบบเศรษฐกิจ อย่างไร?

บริเวณตำบลบ้านเลือกเป็นพื้นที่ลุ่มสลับกับพื้นที่ดอน เหมาะแก่การทำนา ชาวลาวเวียงในท้องถิ่น นี้ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนา โดยเฉพาะการทำนาปี มาตั้งแต่ในอดีต การทำนาส่วนใหญ่เอาไว้ใช้เพื่อการ บริโภค ที่เหลือจึงนำมาแลกเปลี่ยนกับสินค้าที่ชุมชนไม่สามารถผลิตได้และเพื่อจำหน่าย การทำนาก็มักมีการ ช่วยเหลือและพึ่งพาซึ่งกันและกันระหว่างคนในชุมชน นอกจากนี้ชาวลาวเวียงมีหนองน้ำและลำคลองเป็น แหล่งทรัพยากรที่สำคัญในการจับปลาเพื่อเป็นอาหาร และเพื่อการจำหน่าย รวมทั้งยังเป็นแหล่งน้ำให้กับวัว ควายอีกด้วย วิถีชีวิตของชาวลาวเวียงในตำบลบ้านเลือกนี้ส่วนใหญ่เป็นแบบระบบพึ่งพา แม้ว่าบริเวณชุมชนจะมี ถนนเพชรเกษมทั้งสายเก่าและสายใหม่ตัดผ่าน แต่ก็ไม่ได้มีผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและระบบ เศรษฐกิจของชุมชนมากนักในช่วงแรกๆ

การทำนาของชาวลาวเวียงในตำบลนี้ส่วนใหญ่เป็นแบบดั้งเดิม โดยไม่ได้ใช้เครื่องจักรกลทาง การเกษตรที่แพร่หลายมากนัก แม้ว่าจะมีการปฏิวัติเขียวในประเทศไทยตั้งแต่ปี พ.ศ. 2509 เป็นต้นมา รวมถึง

การมีระบบชลประทานเข้ามาในพื้นที่ ชาวนามีเพียงการรับสายพันธุ์ข้าวปลูกใหม่ และมีการปลูกชนิดอื่นๆ สลับในช่วงการพักการทำนา แต่ชาวนาส่วนใหญ่ก็ยังใช้เทคโนโลยีพื้นบ้าน (การเกี่ยวมือ) หรือกล่าวได้ว่า มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบหรือการยอมรับเทคโนโลยีทันสมัยน้อย

การประกอบอาชีพการทำนาของชาวบ้าน เริ่มเปลี่ยนแปลงและลดจำนวนลง จาก 2 สาเหตุหลัก ประการแรก คือ การขาดการสืบสานอาชีพของลูกหลาน ซึ่งมักมุ่งเน้นเข้าไปทำงานในพื้นที่เมือง ทั้งนี้เนื่องจาก ตำบลบ้านเลื่อมอยู่บนเส้นทางการคมนาคมสายหลัก จึงทำให้สามารถเดินทางเข้าสู่พื้นที่เมืองได้หลายแหล่ง เช่น อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี และกรุงเทพฯ เป็นต้น ประการที่สอง คือ นโยบายการพัฒนาของภาครัฐ โดยเฉพาะในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2532-2533 ชาวลาวเวียงในตำบลได้ขายที่นาให้กับนายทุนที่มากกว่าซื้อเป็นจำนวนมาก ส่วนหนึ่งของการขายที่ดินก็มาจากสาเหตุในประการแรกด้วย ในปัจจุบันมียังชาวบ้านที่ยังทำนา น้อยมากและส่วนใหญ่ก็ยังเป็นการทำนาในแบบที่ไม่ได้พึ่งเทคโนโลยีอันทันสมัยมากนัก ในปัจจุบันชาวบ้าน ส่วนใหญ่เปลี่ยนไปประกอบอาชีพรับจ้าง ดังนั้นจึงวิถีชีวิตและระบบเศรษฐกิจของชาวลาวเวียงในตำบลบ้าน เลื่อมจึงมีการเปลี่ยนแปลงไปมาก

หมู่บ้านและเรือนของชาวลาวเวียงในตำบลบ้านเลื่อม มีความเหมือนหรือแตกต่างไปจาก หมู่บ้านและเรือนในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวอย่างไร?

การอภิปรายในส่วนนี้สามารถแยกเป็น 2 ส่วน คือ ลักษณะหมู่บ้าน และลักษณะเรือน

ลักษณะของหมู่บ้าน

หากพิจารณาจากองค์ประกอบของหมู่บ้านดั้งเดิม จะพบว่าหมู่บ้านของชาวลาวเวียงในตำบลบ้าน เลื่อมมีองค์ประกอบหลักคล้ายกับหมู่บ้านในเวียงจันทน์ กล่าวคือ นอกจากบ้านเรือนแล้ว จะมีวัดและหอผีบ้าน (หรือศาลปู่โง่ ในตำบลบ้านเลื่อม) ซึ่งทั้งสององค์ประกอบนี้ก็ทำหน้าที่ตอบสนองความต้องการของชุมชนที่ เหมือนกัน อย่างไรก็ตามในตำบลบ้านเลื่อมจะพบองค์ประกอบเพิ่มเติม คือ ศาลปู่ตาเจ้านาย ซึ่งเป็น สัญลักษณ์ที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อสร้างความอบอุ่นใจและการอยู่อย่างร่มเย็นเป็นสุขในบริบทสภาพแวดล้อมของ ท้องถิ่นนี้ดังที่กล่าวไปแล้ว

ส่วนความต่อเนื่องของลักษณะผังหมู่บ้านในตำบลบ้านเลื่อมเมื่อเปรียบเทียบกับในเวียงจันทน์นั้น ไม่ค่อยชัดเจนนัก แต่ในตำบลบ้านเลื่อมจะพบว่ายังมีความเชื่อของการปลูกสร้างเรือนโดยเฉพาะในกลุ่มของ เครือญาติที่ควรเรียงแถวกัน โดยไม่เอามุมบ้านเข้าหากัน มิฉะนั้นจะเกิดการทิ่มแทงกันระหว่างพี่น้อง ซึ่งมีความคล้ายคลึงกับหมู่บ้านในเวียงจันทน์

ลักษณะของเรือน

ในส่วนของการปลูกสร้างเรือน หลายส่วนที่ทำให้เห็นถึงการสืบทอดแบบแผนทางสังคมวัฒนธรรม ดั้งเดิมจากเวียงจันทน์ และในขณะเดียวกันมีการยอมรับทางวัฒนธรรมใหม่ร่วมไปด้วย

ในอดีตการปลูกเรือนของชาวลาวเวียงในตำบลบ้านเลื่อมในช่วงเริ่มต้นมักเป็นเรือนเครื่องผูก เมื่อ มีฐานะดีขึ้นจึงเปลี่ยนเป็นเรือนไม้จริง และกล่าวได้ว่าลักษณะเรือนไม้จริงในอดีตดั้งเดิมซึ่งปัจจุบันมีอายุ

มากกว่าร้อยปีแสดงออกให้เห็นถึงการผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมของท้องถิ่นที่อาศัยและวัฒนธรรมตั้งต้นของตนเอง

ในส่วนที่แสดงให้เห็นถึงการรับอิทธิพลวัฒนธรรมท้องถิ่น เห็นได้ชัดจากการใช้แบบแผนของเรือนไทยภาคกลาง อันได้แก่ ลักษณะของผังเรือนที่มีเรือนนอน ระเบียง และนอกชาน และเรือนนอนที่มีการปิดล้อมด้วยการใช้ผนังฝาปะกน และหลังคาจั่วทรงสูงแบบมีตัวเหงา รวมถึงทำให้เกิดห้องในเรือนอีกด้วย การรับแบบแผนของเรือนไทยภาคกลางน่าจะมาจากการปรับตัวในเรื่องความสอดคล้องกับสภาพภูมิอากาศในภาคกลางของประเทศไทย ซึ่งมีความร้อนและความชื้นที่สูงกว่าที่เมืองเวียงจันทน์ ในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว นอกจากนี้ยังน่าจะเป็นเหตุผลมาจากการแสดงสถานภาพทางสังคมของเจ้าของเรือน และการแสดงความเป็นส่วนหนึ่งของสังคมในท้องถิ่น โดยไม่แสดงความแปลกแยกให้เด่นชัด

ส่วนที่แสดงถึงแบบแผนที่น่าจะเป็นการสืบทอดมาจากเรือนในเวียงจันทน์ ปรากฏในองค์ประกอบสถาปัตยกรรมบางส่วน รวมถึงภาษาที่ใช้เรียกองค์ประกอบอาคารในบางส่วนด้วย ซึ่งมีดังนี้

- เรือนไม้จริงส่วนใหญ่ไม่ได้เป็นเรือนเดี่ยว(ที่มีเรือนนอนและระเบียง)ล้อมรอบนอกชานแบบเรือนไทยภาคกลาง แต่มักเป็นเรือนหลังคาจั่วแฝด ที่มีโครงสร้างสองหลังเสาเก๋าคั่น และมีการลดหลั่นของโครงสร้างระหว่างเรือนนอน และระเบียง โดยหลังคาเรือนนอนจะมีขนาดจั่วที่กว้างกว่าและมียอดจั่วที่สูงกว่าหลังคาระเบียง โครงสร้างเรือนและหลังคาทำให้เกิดลักษณะของเรือนใหญ่และเรือนน้อยตามแบบที่ปรากฏในเรือนเวียงจันทน์
- การยึดถือทิศทางการวางเรือนในแนวตะวันออก-ตะวันตก อย่างเคร่งครัด รวมถึงการปลูกสร้างเรือนในหมู่เครือญาติที่ต้องมีแนวอาคารที่ตรงกัน ไม่ให้เหลื่อมกัน เนื่องจากความเชื่อของการเคารพซึ่งกันและกัน
- พื้นที่ระเบียงด้านหน้าบ้านที่เชื่อมกับทางสัญจรหลักของชุมชน ซึ่งคลุมด้วยหลังคาลาดเอียงหรือเทิบ

แบบแผนของการปลูกสร้างเรือนดั้งเดิมในตำบลบ้านเลื่อมเหล่านี้ ยังมีความคล้ายคลึงกับบ้านเรือนพื้นถิ่นที่พบในแหล่งที่เป็นที่ตั้งถิ่นฐานของชาวลาวเวียงในที่อื่นๆ นอกเหนือจากจังหวัดราชบุรี เช่น ในบ้านจรัญเก่า ตำบลบ้านไช้ อำเภออุทุมพร จังหวัดสุพรรณบุรี เป็นต้น (รูป 5-32)

รูป 5-32 เรือนพื้นถิ่นของชาวลาวเวียง ในบ้านจรัญเก่า ตำบลบ้านไช้ อำเภออุทุมพร จังหวัดสุพรรณบุรี

นอกจากนี้แม้ว่าเรือนดั้งเดิมของชาวลาวเวียงในตำบลบ้านเลื่อมจะมีลักษณะลำดับของที่ว่างตามแบบเรือนไทยภาคกลาง ซึ่งมีเรือนนอน (ประกอบด้วย ในเรือน และนอกเปิง) ระเบียง และนอกชาน แต่การใช้สอยที่ว่างในเรือน และการมีหิ้งคุณพระหรือหิ้งผีในพื้นที่นอกเปิง แสดงให้เห็นถึงการสืบทอดแบบแผนวิถีชีวิตและความเชื่อของชาวลาวจากเวียงจันทน์

ส่วนการมีโครงสร้างไม้แป้นท่อนั้นยังเป็นข้อสงสัยว่าในอดีตบ้านเรือนไทยในแถบจังหวัดราชบุรีนี้จะมีลักษณะโครงสร้างไม้แป้นท่อนด้วยหรือไม่ เนื่องจากสังคมในอดีตเป็นระบบศักดินา อีกทั้งในอดีตไม่มีการใช้เฟอร์นิเจอร์ สถาปัตยกรรมจึงทำหน้าที่รองรับการใช้สอยที่มากับความเชื่อและระบบสังคมนั้นๆ ด้วย

อย่างไรก็ตามเนื่องจากการตั้งถิ่นฐานมาเป็นระยะเวลาอันยาวนานมากกว่าสองร้อยปี บ้านเรือนของชาวลาวเวียงในตำบลบ้านเลื่อมมีการปรับเปลี่ยนไปตามเงื่อนไขทางสังคมวัฒนธรรม เศรษฐกิจ และสภาพแวดล้อมของท้องที่ การเปลี่ยนแปลงของบ้านพื้นถิ่นของชาวลาวเวียงในตำบลบ้านเลื่อม สามารถกล่าวแยกออกได้เป็นสองกลุ่ม คือ กลุ่มบ้านดั้งเดิมที่มีอายุมากกว่าร้อยปี และกลุ่มบ้านที่ถูกสร้างขึ้นในช่วง 40-60 ปี

กลุ่มบ้านดั้งเดิมที่เป็นเรือนไม้จริงที่มีอายุมากกว่าร้อยปีในตำบลบ้านเลื่อม ซึ่งเป็นเรือนหลังคาแฝด มีการเปลี่ยนแปลงในสองส่วน คือ การยังคงรูปแบบของโครงสร้างดั้งเดิมในบางส่วน และการดัดแปลงและต่อเติมเพิ่มองค์ประกอบเข้าไป ผลของการปรับเรือนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงลักษณะของที่ว่างภายในเรือนของพื้นที่ชั้นบน และลักษณะโครงสร้างเรือนที่ส่งผลต่อรูปทรงโดยรวมของเรือนที่แตกต่างจากแบบแผนในอดีตค่อนข้างมาก

กลุ่มของเรือนที่มีอายุประมาณ 40-60 ปี จะพบความหลากหลายในลักษณะของการปิดล้อมและรูปทรงอาคาร เรือนในกลุ่มนี้สามารถจำแนกออกได้เป็นสองลักษณะ คือ เรือนที่มีรูปทรงภายนอกที่ยังคงแบบแผนของบ้านเรือนในอดีต โดยเฉพาะเรือนที่มีหลังคาจั่วแฝด และเรือนที่มีรูปทรงที่เรียบง่ายมากขึ้น โดยเฉพาะเรือนที่มีบริเวณเรือนนอนและโถงถูกคลุมด้วยหลังคาที่มีความลาดชันต่ำผืนเดียว

เรือนที่มีอายุในช่วง 40-60 ปีนี้ส่วนใหญ่ทำให้ถึงการสืบทอดลักษณะทางสถาปัตยกรรมจากเรือนในอดีตของท้องถิ่น ได้แก่ ลักษณะของการวางทิศทางของเรือน และองค์ประกอบหลักของผังเรือนในพื้นที่ชั้นบน ซึ่งประกอบด้วย ห้องในเรือน นอกเปิง โถง นอกชานที่ถูกเปลี่ยนเป็นระเบียง เป็นต้น นอกจากนี้ในบางเรือนยังมีระเบียงที่ถูกคลุมด้วยหลังคาลาดเอียง หรือเทิบ ด้านหน้าบ้านที่ติดกับทางสัญจรอีกด้วย

ส่วนในภาพรวมของการเปลี่ยนแปลงของเรือนในกลุ่มนี้จะพบการหายไปของโครงสร้างไม้แป้นท่อน และองค์ประกอบหิ้งผี หรือหิ้งคุณพระในพื้นที่นอกเปิง นอกจากนี้ในบางเรือนยังมีการคงอยู่ของโครงสร้างเรือนคร่าวและยั้งข้าว แต่มีการดัดแปลงการใช้สอย หรือในบางหลังมีการรื้อถอนโครงสร้างส่วนนี้ออกไป การเปลี่ยนแปลงของเรือนส่วนใหญ่มีแนวโน้มในการสร้างห้องน้ำเพิ่มขึ้นในชั้นบนของบ้าน การต่อเติมพื้นที่ใต้ถุนบ้านด้วยการเทพื้นคอนกรีต การต่อเติมหรือปิดล้อมพื้นที่ใต้ถุนบ้านด้วยการก่ออิฐถือปูนเพื่อใช้เป็นห้องนอน และการย้ายพื้นที่ในการทำครัวลงมาอยู่ใต้ถุนบ้านนี้ด้วย ส่วนในบริเวณบ้านของแต่ละบ้านก็จะพบศาลพระภูมิที่ทำให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงความเชื่อของชาวลาวเวียงในตำบลบ้านเลื่อม และการล้อมรั้วที่ทำให้เห็นถึงความเป็นปัจเจกมากยิ่งขึ้น แต่ในขณะเดียวกันเนื่องจากการใช้วัสดุที่โปร่ง โดยเฉพาะในบริเวณบ้านวัดโบสถ์ (หมู่ 1) จึงทำให้ชุมชนมีบรรยากาศของความสัมพันธ์ทางสังคมที่เชื่อมโยงกัน

นอกจากนี้ในการปรับเปลี่ยนโครงสร้างบริเวณหน้าบ้านและการต่อเติมหลังคาต่อเนื่องลงมาจากชั้นสองเพื่อปกคลุมพื้นที่ชั้นล่าง ทำให้เกิดที่ว่างแห่งความต่อเนื่อง (Transitional space) ระหว่างภายในและภายนอก และลักษณะของเรือนในภาพรวมเกิดสุนทรียภาพของการลดหลั่นกับสภาพแวดล้อม สร้างอัตลักษณ์เฉพาะให้กับชุมชน

เรือนพื้นถิ่นของชาวลาวเวียงในตำบลบ้านเลือกที่ปลูกสร้างในช่วงหลังเหล่านี้ ยังคงมีรายละเอียดทางสถาปัตยกรรมบางประการที่แสดงถึงอัตลักษณ์ของชาวลาวเวียง โดยเฉพาะในเรือนหลังคาจั่วแปด และการมีพื้นที่ที่คล้ายระเบียงถูกคลุมหลังคาลาดเอียงหน้าเรือน ในขณะเดียวกันเนื่องจากการปรับเปลี่ยนภาพลักษณ์ของเรือนที่มีการผสมผสานกับลักษณะของเรือนไทยภาคกลางตั้งแต่ต้น จึงทำให้เรือนเหล่านี้มีความแตกต่างจากเรือนพื้นถิ่นของเวียงจันทน์อยู่หลายประการ การเปรียบเทียบเรือนพื้นถิ่นในทั้งสองสถานที่นี้จะพบว่าในภาพรวมเรือนพื้นถิ่นของชาวลาวเวียงในตำบลบ้านเลือก จะมีลักษณะของที่ว่างภายในที่โปร่งโล่งมากกว่า และมีลำดับของที่ว่างระหว่างภายในและภายนอกอาคารที่มากกว่า หรือมีที่ว่างแห่งความต่อเนื่อง (Transitional space) ที่ชัดเจนมากกว่า ที่ปรากฏในเรือนพื้นถิ่นของเวียงจันทน์

แนวโน้มในอนาคตของการปรับตัวของเรือนและสภาพแวดล้อมของชุมชนลาวเวียงในตำบลบ้านเลือกจะเป็นอย่างไร?

ตำบลบ้านเลือกเป็นท้องที่ที่อยู่ใกล้ศูนย์กลางความเป็นเมือง และการพัฒนาในพื้นที่ชุมชนเพื่อมุ่งสู่ความเป็นเมืองก็มีมากขึ้น รวมถึงการยกเลิกวิถีชีวิตในการทำอาชีพเกษตรกรรมของชาวบ้าน วิถีชีวิตและความเชื่อต่อองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมของเรือนและสภาพแวดล้อมแบบดั้งเดิมก็ไม่อาจตอบโจทย์ความต้องการของคนในรุ่นหลัง ดังนั้นท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของกระแสสังคมและสภาพแวดล้อมแนวโน้มของการผลิตซ้ำหรือการปรับลักษณะตัวเรือนคงมีน้อย การดำรงอยู่ของเรือนพื้นถิ่นในชุมชนลาวเวียงในตำบลบ้านเลือกก็คงค่อยๆ ลดจำนวนลงไปเรื่อยๆ และเปลี่ยนมาเป็นอาคารก่ออิฐฉาบปูนที่สร้างตามรูปแบบที่พบเห็นได้ในเมืองทั่วไป

ภูมิปัญญาที่มาพร้อมกับบริบทใหม่เพื่อการปรับตัวให้วิถีชีวิตและระบบนิเวศมีความสมดุล?

ภูมิปัญญา หมายถึงระบบความรู้ที่มนุษย์คิดขึ้นเพื่อให้เกิดการอยู่ร่วมกับสภาพแวดล้อมหนึ่งๆ ได้อย่างเหมาะสม ประคอง นิมมานเหมินท์ (2547: 18) อธิบายว่า ระบบความรู้ที่ถูกทำขึ้นนี้ก็เพื่อให้การดำเนินชีวิตมีความสะดวกสบาย ปลอดภัย และมีความรื่นรมย์ นอกจากนี้ยังควรจะต้องยึดบนรากฐานทางวัฒนธรรมดั้งเดิมของตนเองด้วย ภูมิปัญญามีทั้งที่ปรากฏเป็นรูปธรรมและนามธรรม สำหรับการเป็นอยู่ของชาวลาวเวียงในตำบลบ้านเลือกในตลอดช่วงเวลามากกว่าสองร้อยปีที่ผ่านมาได้แสดงให้เห็นภูมิปัญญาที่เกิดขึ้นในทั้งสองประการนี้

ในแง่ของภูมิปัญญาที่เป็นรูปธรรม ซึ่งส่วนใหญ่ปรากฏในเรือนพักอาศัยของชาวบ้าน โดยสามารถกล่าวได้เป็น 2 ส่วน ส่วนแรก คือ เรือนดั้งเดิมที่มีอายุร้อยกว่าปี แม้ว่าเรือนเหล่านี้จะถูกปรับเปลี่ยนไปมากแล้ว แต่ก็สามารถทำให้เห็นภูมิปัญญาในการปรับตัวของชาวลาวเวียงในตำบลบ้านเลือก แม้ว่าในอดีตการปลูกสร้างเรือนไม้จริงของชาวลาวเวียงในท้องถิ่นนี้ มักใช้รูปแบบของเรือนไทยภาคกลางแต่

สร้างให้เป็นเรือนแฝดเก้าเสา มีเทิบด้านหน้าเรือนที่ติดกับทางสัญจร และมีลักษณะการปิดล้อมของผังแบบโปรง รวมถึงผังที่พิจารณาจากทางกายภาพจะเป็นแบบแผนเรือนไทยภาคกลางเช่นกัน แต่มีองค์ประกอบหิ้งคุณพระบริเวณนอกเปิง ที่สัมพันธ์ไปวิถีชีวิตและความเชื่อของการใช้พื้นที่บริเวณเรือนนอนนี้ ทำให้เห็นถึงภูมิปัญญาในการนำสัมภาระทางวัฒนธรรมมาผสมผสานกับการอยู่ในบริบทใหม่ นอกจากนี้แม้ว่างานวิจัยนี้ไม่ทราบได้ว่าการปลูกสร้างเรือนในลักษณะที่มีโครงสร้างไม้แป้นนั้นมีความเป็นมาอย่างไร แต่เรือนดั้งเดิมของชาวลาวเวียงในตำบลบ้านเลื่อได้นำมาใช้เป็นองค์ประกอบที่สำคัญส่วนหนึ่งของเรือน ซึ่งทำให้เรือนเกิดการระบายอากาศได้ดีเหมาะสมกับการใช้สอยและความเชื่อ ณ ช่วงเวลาในอดีตนั้น

ส่วนที่สอง คือ เรือนในที่มีอายุ 40-60 ปี เป็นเรือนที่ทำให้เห็นภูมิปัญญาการปรับตัวตามเงื่อนไขของบริบทที่เปลี่ยนไป โดยยังคงใช้แบบแผนโดยเฉพาะผังเรือนที่ปรับมาจากเรือนดั้งเดิมของชุมชน นอกจากนี้การต่อเติมพื้นที่ใช้สอยชั้นล่าง โดยมีหลังคาคลุมต่อเนื่องจากชั้นสองของเรือน โดยเฉพาะกลุ่มบ้านในหมู่ 1 ตามถนนเข้าวัดโบสถ์ ทำให้เกิดสุนทรียภาพการหลดหลั่นของอาคารกับสภาพแวดล้อม

ในแง่ภูมิปัญญาที่เป็นนามธรรมที่เกิดจากปรับตัวตามเงื่อนไขของสังคมและสภาพแวดล้อมที่แปรเปลี่ยนไป เห็นได้จากการปฏิบัติของชาวบ้าน ซึ่งกล่าวได้อย่างน้อยใน 4 ประการดังนี้ ประการแรกจะเห็นได้จากการปรับประเพณีในการทำบุญกลางบ้าน ซึ่งในอดีตชาวบ้านมักรวมกันประกอบพิธีกรรมด้วยกัน แต่เมื่อมีการแยกการปกครองเป็นหมู่บ้าน จึงค่อยๆ แยกกันออกไปทำงานบุญกันตามแต่ละหมู่บ้านทั้งนี้เพื่อความสะดวกและความคล่องตัว ประการที่สอง การคงไว้ของวัฒนธรรมประเพณีของชาวลาวเวียง ซึ่งโดยมากกระทำที่วัด และมีการรณรงค์ให้มีการแต่งกายแบบชาวลาวเวียงที่มีรูปแบบเฉพาะของราชบุรีในวันดังกล่าวด้วย ประการที่สาม เป็นการใช้กระแสของสังคมในการจัดตั้งสภาองค์กรชุมชนตำบลบ้านเลื่อ โดยส่วนหนึ่งมีเป้าหมายที่จะรักษาวัฒนธรรมของท้องถิ่น ปัจจุบันองค์กรนี้ได้ร่วมกับพระครูโพธารามพิทักษ์ (หลวงพ่อเขียน สิริมังคโล) เจ้าอาวาสวัดโบสถ์ในปัจจุบัน ซึ่งนับเป็นผู้นำของชาวบ้านที่ดี ในการผลักดันให้เกิด “หอวัฒนธรรมลาวเวียง” ขึ้น โดยใช้ศาลาการเปรียญเก่าของวัดโบสถ์ เพื่อให้สถานที่นั้นเป็นแหล่งเรียนรู้เรื่องราวความเป็นมา วัฒนธรรมประเพณีของชาวลาวเวียง ของลูกหลานในชุมชน รวมถึงผู้สนใจทั่วไป ประการที่สาม จากการที่พระครูโพธารามพิทักษ์ เจ้าอาวาสวัดโบสถ์ในปัจจุบันเป็นผู้มีชื่อเสียงและเป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้านไม่เพียงเฉพาะในแถบท้องที่ตำบลบ้านเลื่อ แต่ยังไปถึงผู้คนในเวียงจันทน์ จึงทำให้เกิดการสร้างสายสัมพันธ์เชื่อมโยงกับผู้นำและประชาชนในเวียงจันทน์ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ในปัจจุบันได้มีการกิจกรรมเยี่ยมเยียนกันระหว่างผู้นำและประชาชนจากทั้งสองท้องถิ่นนี้ และโดยเฉพาะการก้าวเข้าสู่การเป็นประชาคมอาเซียนกิจกรรมเชื่อมโยงสายสัมพันธ์นี้将会有มีการดำเนินการต่อไปและมีความแน่นแฟ้นมากขึ้น

แม้จะสรุปประหนึ่งว่าพัฒนาการทางภูมิปัญญาโดยเฉพาะทางด้านกายภาพของที่อยู่อาศัยจะมีแนวโน้มที่จะลบเลือนหายไป แต่ภูมิปัญญาผ่านวิถีในการปฏิบัติอย่างน้อยทั้งสี่ประการของชาวลาวเวียงในตำบลบ้านเลื่อดังกล่าวข้างต้นทำให้เห็นเป้าหมายของการแสดงตัวตน การพิทักษ์รักษา การทำให้วัฒนธรรมประเพณีของตนเองเข้มแข็ง และเกิดการดำรงอยู่อย่างยั่งยืนต่อไป

บรรณานุกรมบทที่ 5

ภาษาไทย

- ฉลอง สุนทราวณิชย์ (บก.). 2550. *สมุทรราชบุรี พ.ศ. 2468*. กรุงเทพฯ: สมาคมมิตรภาพไทย-ญี่ปุ่น.
- ฉวีวรรณ ประจวบเหมาะ. 2547. *ทบทวนแนวทางการศึกษาชาติพันธุ์ ชำมยุคลมัยกับการศึกษาในสังคมไทย*. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- ชนิดา ตั้งถาวรสิริกุล. 2541. *สื่อสัญลักษณ์ผ้าลาวเวียง*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ณรงค์ อารังโชติ. 2502. *การสำรวจสถานภาพการเกษตรเพื่อทำการส่งเสริมในท้องที่ตำบลบ้านเลื่อ ตำบลบ้านฆ้อง ตำบลคลองตากุด อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศิลปกรรมและสัตว์บาลบัณฑิต, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- เต็ม วิภาคย์พจนกิจ. 2540. *ประวัติศาสตร์ลาว*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- บังอร ปิยะพันธุ์. 2541. *ลาวในกรุงรัตนโกสินทร์*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย.
- บุญช่วย ศรีสวัสดิ์. 2547. *ราชอาณาจักรลาว*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สยาม.
- ประคอง นิมมานเหมินท์. 2547. *มองภาษา: มองภาษาและมองภาษาในวรรณคดีท้องถิ่น*. กรุงเทพฯ: แม่คำผาง.
- พอพันธ์ อูยานนท์. 2546. *เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านภาคกลาง*. กรุงเทพฯ: สถาบันวิถิธรศน์.
- พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ราชบุรี. 2544. *พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ราชบุรี และจังหวัดราชบุรี*. กรุงเทพฯ: บริษัท สำนักพิมพ์สมาพันธ์ จำกัด.
- เพ็ญศรี ตึกและนารี สาริกะภูติ. 2529. *ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของชาวลาวเวียงและลาวพวนในอำเภอยะนงสารคามและอำเภอสยามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา* (รายงานผลการวิจัย). กรุงเทพฯ: โครงการไทยศึกษาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ภูมิวิไล ศิริพลเดช. 2550. บทที่ 2 การพัฒนาในลาว. *เพศภาวะและการพัฒนาในสังคมชนบทลาว: กรณีศึกษาโครงการพัฒนาฝายน้ำตาด*. เชียงใหม่: ศูนย์สตรีศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. หน้า 85-124.
- วิระณี แสงจันทร์. 2542. *การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินในเขตเทศบาล นครหลวงเวียงจันทน์ ปี พ.ศ. 2526 และปี พ.ศ. 2534*. วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต (ภูมิศาสตร์การวางแผนการตั้งถิ่นฐานมนุษย์), บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. 2546. *แอ่งอารยธรรมอีสาน: แฉหลักฐานโบราณคดี พลิกโฉมหน้าประวัติศาสตร์ไทย* (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. 2553. *เรือนไทย บ้านไทย* (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ.
- ศรีศักดิ์ คุ่มรักษา. 2541. *คนราชบุรี*. ใน *ราชบุรี*. กรุงเทพฯ: สารคดี.

ศูนย์อินโดจีนศึกษา วิทยาลัยการบริหารรัฐกิจ มหาวิทยาลัยบูรพา. ไม่ปรากฏปี พ.ศ. ที่ตีพิมพ์. *ข้อมูลพื้นฐาน
สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว*. ชลบุรี: ศูนย์อินโดจีนศึกษา วิทยาลัยการบริหารรัฐกิจ
มหาวิทยาลัยบูรพา.

สภาองค์กรชุมชนตำบลบ้านเลือก. 2552. *เอกสารโครงการหอวัฒนธรรมลาวเวียง ตำบลบ้านเลือก – วัดโบสถ์
ตำบลบ้านเลือก อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี*.

สะท้อน เสงี่ยมหลัก. ไม่ปรากฏปี พ.ศ. ที่ตีพิมพ์. *เอกสารชุมชนบ้านขุน หมู่ 3 ต.บ้านเลือก อ.โพธาราม จ.
ราชบุรี*.

สิลา วีระวงศ์. 2535. *ศิลปวัฒนธรรม ฉบับพิเศษ-ประวัติศาสตร์ลาว*. สมหมาย เปรมจิตต์, ผู้แปล. พิมพ์ครั้งที่
2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.

สุภาภรณ์ จินตามณีโรจน์. 2547. ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นลุ่มน้ำแม่กลอง บ้านโป่ง – เจ็ดเสมียน. ใน *ลุ่มน้ำแม่
กลอง: ประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ “เครือญาติ” มอญ*. สุจิตต์ วงษ์เทศ, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ:
สำนักพิมพ์มติชน. หน้า 109–242.

สุภาภรณ์ จินตามณีโรจน์. 2554. *ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นลุ่มน้ำแม่กลอง ความหลากหลายของผู้คน ชุมชน และ
วัฒนธรรม บ้านโป่ง-บ้านเจ็ดเสมียน*. ราชบุรี: พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดม่วง.

สุวิทย์ ธีรศาสด. 2543. *ประวัติศาสตร์ลาว 1779-1975*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์.

สุวิไล เปรมศรีรัตน์ สุจริตลักษณ์ ดีผดุง อภิญา บัวสรวง โสภณา ศรีจำปา อมร ทวีศักดิ์ เอกพงศ์ สุวรรณ
เกษร และคนอื่นๆ. 2547. *แผนที่ภาษาของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุ
สภาลาดพร้าว.

สุวัฒนา เลี่ยมประวัติ. 2545. *รายงานการวิจัย เรื่อง แผนที่ภาษาศาสตร์จังหวัดราชบุรี*. กรุงเทพฯ: ภาควิชา
ภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.

วีระพงศ์ มีสถาน. 2550. *คนราชบุรี*. ราชบุรี: สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดราชบุรี.

อุทอง ประศาสน์วินิจชัย. 2551. *ซ่อนไว้ในลิ้ม ก-อ ในชีวิตอีสาน*. ฮ.เอื้อน. กรุงเทพฯ: บริษัท โฟล์คอิมเมจ
พรินติ้งกรุ๊ป จำกัด. หน้า 223-231.

Charpenter, S.C. and Clement, P. ไม่ปรากฏปี พ.ศ. ที่ตีพิมพ์. *เรือนลาว ในเขตเวียงจันทน์และหลวงพระ
บาง*. [Elements Comparatifs Sur Les Habitations Des Ethnies De Langues Thai] (เกรียงไกร
เกิดศิริ, ผู้แปล). โครงการศึกษาศิลปวัฒนธรรมในภูมิภาคอุษาคเนย์ หมายเลข 2. (ต้นฉบับตีพิมพ์ ปี
ค.ศ. 1990).

ภาษาอังกฤษ

Dovey, K. 1985. *Home environments*. In I. Altman & C. M. Werner (Eds.). *Home and
homelessness*. (pp. 33–64). New York: Plenum Press.

เว็บไซต์

ประพันธ์ อุบลธรรม. 2549. ไทยลาวเวียง มรดกทางวัฒนธรรมของจังหวัดราชบุรี. สถาบันพัฒนาการศึกษา
นอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยภาคกลาง.

http://central.nfe.go.th/crnfe_php/center/lao_viang.html (สืบค้นเมื่อ ธันวาคม 2552).

วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี. 2554. ประเทศลาว. มูลินีวิกิมีเดีย. <http://th.wikipedia.org> (สืบค้นเมื่อ มีนาคม 2554).

วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี. 2554. อำเภอเขาชัย. มูลินีวิกิมีเดีย. <http://th.wikipedia.org> (สืบค้นเมื่อ มีนาคม 2554).

สอนสุพรรณ. 2554. เอกลักษณ์...วัดหน่อฯ ๓ “ลาวเวียง”. บริษัท เนชั่น บอร์ดแคสติ้ง คอร์ปอเรชั่น จำกัด
(มหาชน). <http://www.oknation.net/blog/sornsuphan/2011/02/19/entry-1> (สืบค้นเมื่อ มีนาคม 2554).

วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี. 2554. เวียงจันทน์. มูลินีวิกิมีเดีย. <http://th.wikipedia.org/wiki> (สืบค้นเมื่อ ธันวาคม 2554).

เชิงอรรถที่ 5

¹ ในทุกๆ ปี จังหวัดราชบุรีจะมีการจัดงานประเพณีของ 8 ชนเผ่า ตำบลบ้านเลือกเป็นตัวแทนในการแสดงการรำแคน
ของชาวลาวเวียงในจังหวัดราชบุรี

² หนังสือ “เรือนลาว ในเขตเวียงจันทน์และหลวงพระบาง” เป็นหนังสือที่เกิดจากการศึกษาของ Sophie Clement-Charpenter
and Pierre Clement (โซฟี เคลมอนท์-ชาร์ปองเตียร์ และปีแอร์ เคลมอนท์) ซึ่งน่าจะเป็นช่วงราวปี พ.ศ.2511 และถูก
ตีพิมพ์ครั้งแรกเป็นภาษาฝรั่งเศสตีพิมพ์ในปี พ.ศ.2533 จากนั้นได้ถูกแปลมาเป็นภาษาลาวในปี พ.ศ.2546 ดร.เกรียงไกร
เกิดศิริ ได้ถอดความและอธิบายศัพท์จากภาษาลาวเป็นภาษาไทยอีกทีหนึ่งในช่วงหลังปี พ.ศ.2548 แต่อย่างไรก็ตามฉบับที่
ถูกถอดความเป็นภาษาไทยนี้ไม่ปรากฏปี พ.ศ.ที่ตีพิมพ์

³ ข้อมูลปี 2552 ที่มาทะเบียนราษฎร เทศบาลตำบลบ้านเลือก

⁴ ชาวบ้านอธิบายถึงความหมายของผ้าก๊วย โดยเฉพาะคำว่า ก๊วย ซึ่งหมายถึง การมาสานกัน หรือมาเกี่ยวกัน ลวดลายของผ้า
ก๊วยเป็นลายเทพนคร ซึ่งไม่ใช่ผ้าลายแบบลาว

⁵ วีรพงศ์ มีสถาน (2550:169) กล่าวว่า ชาวลาวเวียงในราชบุรี เมื่อต้นสมัยรัตนโกสินทร์ น่าจะมีการแต่งกายในแบบลาว
เวียงจันทน์ ซึ่งชาวบ้านจะมีการปลูกฝ้ายปลูกหม่อนเลี้ยงไหม และทอผ้าใช้กันเอง ผลจากการพัฒนาประเทศที่มุ่งสู่ความ
เจริญและทันสมัย ชาวบ้านจึงหันไปแต่งกายตามสมัยนิยม จึงทำให้รูปแบบในการแต่งกายแบบดั้งเดิมหายไป ต่อมาจึงมีการ
พัฒนาเครื่องแต่งกายของชาวลาวเวียงในราชบุรีให้เป็นแบบเฉพาะที่เหมือนกันทั้งจังหวัดโดยผู้นำท้องถิ่นชาวลาวเวียง ซึ่ง
การแต่งกายในรูปแบบนี้ได้รับความนิยมมาจนทุกวันนี้

⁶ คุณพระ เป็นเสมือนตัวแทนของญาติผู้ใหญ่ที่ชาวบ้านยึดถือและเป็นเสมือนเทวดาอารักษ์ที่คอยดูแลรักษาเรือนด้วย หิ้งคุณ
พระไม่ได้มีจัดตั้งขึ้นในบ้าน บ้านที่มีหิ้งคุณพระส่วนใหญ่จะเป็นบ้านของผู้ใหญ่บ้านดั้งเดิม และลูกหลานก็จะสืบสานคุณพระ
ต่อๆ มา ใครมีเรื่องเดือดร้อนอะไร ทำผิดสิ่งใด หรือมีเรื่องใดๆ ก็จะต้องมาบอกกล่าวที่หิ้งที่บ้านนั้นๆ ตามสายการนับถือ
โดยปกติจะมีการเลี้ยงผีกลางเดือน 6 ซึ่งของไหว้ก็จะประกอบด้วย ขนมปะกิม ลูกโยน ปะโดน ขนมต้มขาว-ต้มแดง

บทที่ 6

ไท-ลาว(ครั้ง) คัง

การวิจัยทบทวนเพื่อสืบค้นทางประวัติศาสตร์

“กลุ่มชาติพันธุ์ลาวครั้ง” สู่ “กลุ่มชาติพันธุ์พลัดถิ่นสำเนียงหลวงพระบาง”

โครงการแผนที่ภาษาของกลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทย สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล ปี พ.ศ. ๒๕๓๘ แจกแจงไว้ว่า กลุ่มคนลาวครั้งกระจายตัวอยู่ในภาคเหนือตอนล่างและภาคกลาง จำนวนประชากรแยกเป็นรายจังหวัดดังนี้ เพชรบูรณ์ ๗๕๑ คน กาญจนบุรี ๕,๓๗๙ คน กำแพงเพชร ๓๒, ๓๖๔ คน ชัยนาท ๗,๕๒๐ คน ตาก ๕๖๐ คน นครปฐม ๑๒,๓๗๓ คน นครสวรรค์ ๘๙๑๐ คน พิจิตร ๒๖๕๔ คน พิษณุโลก ๑๑๑๐ คน ราชบุรี ๔๒๕ คน ลพบุรี ๑๕ สุโขทัย ๑๓๕ คน สุพรรณบุรี ๑๗๔๙๔ คน อุตรดิตถ์ ๗๙๐ คน อุทัยธานี ๓๘๐๐ คน รวมประชากร ๙๔๑๓๕ คน¹

ชนัญ วงษ์วิภาค ได้ตั้งข้อสังเกตว่า กลุ่มชนลาวครั้งสามารถเลือกอพยพย้ายถิ่นไปมาได้อย่างอิสระเมื่อเทียบกับไพร่ทาสซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ในช่วงพ.ศ. ๒๓๐๐-๒๔๐๐ โดยเฉพาะเมื่อประสบภัยกับธรรมชาติทุพภิกภัย จากการสัมภาษณ์ผู้เฒ่าผู้แก่ยังพบว่า ลาวครั้งกลุ่มใหญ่ที่บ้านเก่าคำเรียง(บ้านขาม,บ้านขามเรียง) อ.สองพี่น้อง จ.สุพรรณบุรี ต่อเนื่องกับ อ.พนมทวน จ.กาญจนบุรีได้อพยพไป ยังถิ่นต่างๆ ต่อไปนี้ (บ.ลำไ้เสา บ.โคกแย้,บ.หนองปลาไหล บ.โกสูง บ.ทุ่งมะกรูด บ.ทุ่งไม้หลง บ.ลำเหย บ.เสื่ออีต่าง บ.รางมุก) อ.กำแพงแสน จ.นครปฐม บ.โพรงมะเดื่อ อ.เมือง จ.นครปฐม บ.ทุ่งตาเปรี้ยว อ.พรหมพิราม อ.วังทอง จ.พิษณุโลก บ.เกาะน้อยฝั่งตะวันออก อ.ศรีษะเกษ จ.สุโขทัย บ.โค้งวิไล อ.แม่ลาด จ.กำแพงเพชร อ.วัดสิงห์ (ต่อมาแยกอ.หนองมะโมง); อ. หันคา(ต่อมาแยกอ.เนินขาม) จ.ชัยนาท, อ.บ้านไร่;อ.ทัพทัน จ.อุทัยธานี²

สำหรับกรณีกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาวครั้ง-คัง นั้น การทบทวนวรรณกรรมพบว่าพื้นฐานทางประวัติศาสตร์กลุ่มชาติพันธุ์นี้อยู่ในสถานะที่ยังคลุมเครือกำกวมไม่คงที่ (Inconsistency, equivocation) สำคัญอันเป็นวัตถุประสงค์การศึกษาที่จะวิจารณ์ทบทวนต้นเหตุที่น่าสงสัย (questionable cause) ที่ว่า

“ลาวภูครั้ง ถิ่นฐานเดิมอยู่เมืองภูครั้ง ปรากฏในหลักฐานเพียงว่าตั้งอยู่ฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง กองทัพไทยเคยยกไป ตั้งมั่นชั่วคราวเมื่อสงครามกับเวียดนามในรัชกาลที่๓”⁴ (บังอร ปิยะพันธุ์ 2541: 4)

สืบค้น “ไท-ลาวคัง” จากจดหมายเหตุกรุงเทพฯ

การวินิจฉัยเอกสารจดหมายเหตุต่อไปนี้จะนำเสนอจดหมายเหตุทั้งสามฉบับมาทบทวนโดยละเอียดตามลำดับได้แก่

๑. สำเนาจดหมายเหตุรัชกาลที่๓ สมุดไทยดำ เลขที่(๑๘) ร่างตราเจ้าพระยาจักรี ตอบเมืองสุพรรณ จ.ศ. ๑๒๐๒ พ.ศ.๒๓๘๓ หอสมุดแห่งชาติคัดสำเนาสอบทานสำเร็จเมื่อวันที่ ๖ กันยายน พ.ศ. ๒๕๒๘

๒. สำเนาจดหมายเหตุสมุดไทยดำ(๑๔) บัญชีเบิกจ่ายพระราชทรัพย์และพระราชทานประจำเดือนในแผ่นดินสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย จ.ศ.๑๑๗๗ พ.ศ. ๒๓๕๘ หอสมุดแห่งชาติคัดสำเนาสอบทานสำเร็จเมื่อ ๒๙ ธันวาคม ๒๕๒๖

๓. สำเนาจดหมายเหตุรัชกาลที่๒ เลขที่(๑๐) ร่างสุกอักษรถึงเมืองเวียงจันทร์เรื่องสืบราชการเมืองพุทไธเพชร จ.ศ. ๑๑๗๙ พ.ศ.๒๓๖๐ จดหมายเหตุเลขที่(๑๐)นี้มีสองภาคส่วนแต่ละส่วนมีเนื้อความแตกต่างกัน ทั้งคัดสำเนาก็ไม่พร้อมกัน

๓.๑ ส่วนแรก ๐ร่างสุกอักษร เมืองเวียงจันทร์ ด้วยราชการเมืองพุทไธเพชร แลให้ เจาราชบุตร/ หลวงทรงพล คุมเงินขึ้นไปจัดซื้อเข้า เดือน ๑ ปีชลู นพศก ๐ หอสมุดแห่งชาติคัดทวนสำเนา เมื่อ ๒๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๓๒ เนื้อหาโดยสรุปเป็นสถานการณ์ข้าวยากหมากแพงทุพภิกขภัยในเมืองปากีสถาน,เมืองโขง ,เมืองแสนปาง, และเมืองเชียงแตง (รอยต่อสามประเทศลาว-กัมพูชา-เวียดนามในปัจจุบัน) อันสืบเนื่องจาก ไบบองเมืองปัตบอง สืบข่าวราชการเมืองพุทไธเพชร พบว่า เมืองโขงอ่อนเปลี้ยเจ้าเมืองพนมเปญ ทำให้รัชกาลที่๒ไม่ไว้วางใจ จึงตัดสินใจ จัดหาเสบียงไปช่วย โดยสั่งซื้อเสบียงจากเวียงจันทน์ และ ต่อมาเวียงจันทน์ก็ถวายเงินส่วนนี้คืนพระคลังหลวง

๓.๒ ส่วนที่สองเกี่ยวกับ ครั้วลาวภูคังแขวงพิบูลโลกพากันหลบหนีไปเวียงจันทน์ หอสมุดแห่งชาติพิมพ์คัดคัดสำเนาและตรวจทางเมื่อ วันที่ ๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๑๓

จะกล่าวถึงการวินิจฉัยอย่างละเอียดของสำเนาจดหมายเหตุที่เสนอนี้ตามลำดับต่อไปนี้

๑. จดหมายเหตุรัชกาลที่๓,สมุดไทยดำ เลขที่(๑๘) ร่างตราเจ้าพระยาจักรีตอบเจ้าเมืองสุพรรณ จ.ศ. ๑๒๐๒ พ.ศ.๒๓๘๓ ที่ได้ถูกอ้างอิงถึงเพื่อสนับสนุนข้อความต่อไปนี้ “ลาวภูคัง ถิ่นฐานเดิมอยู่เมืองภูคัง ปรากฏในหลักฐานเพียงว่าตั้งอยู่ฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง กองทัพไทยเคยยกไปตั้งมั่นชั่วคราวเมื่อสงครามกับเวียดนามในรัชกาลที่ ๓”

จดหมายเหตุรัชกาลที่สามฉบับนี้ หอสมุดแห่งชาติได้คัด-ถ่ายทอดจากต้นฉบับที่เป็นอักษรไทยโบราณ โดย เกษียร มะปะโม แล้วเสร็จเมื่อวันที่ ๖ กันยายน พ.ศ. ๒๕๒๘ เนื้อความมีสองส่วนหลัก ส่วนแรก เป็นร่างสารเจ้าพระยาจักรีมาถึงพระยาสุพรรณและพระปลัดกรมการเมือง เนื้อความเป็นเรื่องการสนับสนุนการซ่อมสร้างพระประธานอุโบสถวัดป่าเลไลยก์เมืองสุพรรณบุรีโดยไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับ “ลาวภูคัง”เลย ส่วนที่สอง เป็นร่างสารพระราชเสนา/หลวงศรีเสนาถึงสมุหนายก เกี่ยวกับราชการ เเสบียงในกองทัพไทยที่กำลังทำราชการที่อุดรมีไชย มีคำ “กองทัพเมืองครัง”อยู่ในร่างด้วยจึงแน่ใจได้ว่าที่บ่งอระกล่าวถึงคือเอกสารส่วนนี้ เพื่อให้กระจางชัดจะคัดตามภาษาเดิมและถอดความจดหมายเหตุในส่วนที่สองนี้ทั้งหมดดังนี้

๐ ร่างสารตราที่ท่านพระราชเสนาทำแล้วได้กราบเรียน พมฯ สมุหนายกแล้ว สมุหนายกสั่งว่าให้มีไปตามร่างนี้เถิด๐...ไปคิดราชการอยู่ที่เมืองอุดมมีชัย พระยาปลัดว่าได้เอาข้าวหลวง(จ่าย)ทั้งให้กองทัพและคนทั้งหลายกับครอบครัว รับพระราชทานก็ได้ข้าวไปไม่ครบจำนวน ได้เอาข้าวเมืองรลือ(ระลือ ขึ้นเมืองพระตะบอง)เพิ่มเติมบ้าง แล้วได้แจ้งความกับเจ้าพระยาบดินทร์เดชาฯ ๐ สั่งว่า ถึงกรมการจะรับประทานบ้างก็ได้นั้น พระยาปลัดอ้างว่าได้ข้าวหลวงจ่ายกองทัพเมืองครังเจ้าพระยาบดินทร์เดชาฯออกไปคิดราชการก็เนิ่นนานหลายปีจะให้เอาข้าวหลวงจ่ายหรือไม่จ่ายก็ไม่แจ้ง แต่ปัญชี-หางวาว(ของ)เจ้าพนักงานรักษาดวงข้าวเมืองพระตะบอง ก็ว่าพระยาปลัดยืมข้าวหลวงไปรับพระราชทานก็หายืมแต่พระยาปลัดคนเดียวไม่กรมการขุนหมื่นราษฎรก็ยืมหลายคน เจ้าพนักงานก็ไม่ได้ตั้งบัญชีจำนวนข้าวว่า พระยาปลัดกรมการเบิกข้าวไปจ่ายให้กองทัพ พระยาปลัด/พระยกระบัตร์จะอ้างเอาจำนวนข้าวที่ได้จ่ายให้กองทัพเก่าๆมากลบเกลื่อนข้าวรายยืม(ข้าวที่ยืมไป)นั้นก็เห็นจะไม่ควร พระยาปลัด/พระยกระบัตร์บอกข้าวไปก็แต่สองคน พระยานุชิตชาญไชยข้าหลวงกรมการก็ไม่ไปบอกเขาด้วย ให้พระยาปลัด/พระยกระบัตร์ กรมการราษฎรเร่งรัดหาข้าวรายยืม(ข้าวที่ยืมไป)มาตวงขึ้นฉางไว้ให้ครบจำนวน มีราชการคุกคามขึ้นมาประการใดจะได้เอาข้าวออกจ่ายกองทัพโดยสะดวก สารตรา มา ณ วันพฤหัสบดี แรมสิบค่ำเดือนสิบสอง ปีวอกโทศก๐

๐ ร่างตรานี้ พระราชเสนา/หลวงศรีเสนา ทำแล้วเอาไปถวายพระเจ้านองยาเธอกรมหลวงวงษาธิราชสนิทแล้ว โปรดเกล้าฯสั่งว่าให้มีไปตามร่างนี้เถิด แล้วได้เอาไปกราบเรียน พณฯ สมุหนายกที่จวน แล้ว ๐ (เน้นความชัดเจนได้และ ขยายความในวงเล็บโดยผู้เขียน)

เมืองพระตะบองและอุทุมมีไชยเกี่ยวข้องกับสงครามสยามกับเวียตนาม แต่ก็ไม่สามารถจินตนาการตามความว่า “ลาวภูครัง ถิ่นฐานเดิมอยู่เมืองภูครัง ปรากฏในหลักฐานเพียงว่าตั้งอยู่ฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง กองทัพไทยเคยยกไปตั้งมั่นชั่วคราวเมื่อสงครามกับเวียตนามในรัชกาลที่๓” และ “...เมืองภูครัง เป็นหัวเมืองลาวอยู่ฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง กองทัพไทยเคยยกไปตั้งมั่นชั่วคราวเมื่อครั้งทำสงครามกับเขมรและเวียตนาม” ว่ามาจากหลักฐานชิ้นเดียวกันได้ (บังอร ปิยะพันธุ์: 2541)

๒. สำเนาจดหมายเหตุรัชกาลที่สอง คัดจากสมุดไทยดำ เลขที่(๑๔), บัญชีเบิกจ่ายพระราชทรัพย์และพระราชทานประจำเดือนในแผ่นดินสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย จ.ศ.๑๑๗๗ เอกสารชิ้นนี้มีความยาวมากเป็นบัญชีทางวังตั้งแต่ต้นรัชกาลจนปลายรัชกาลที่สอง ได้พบว่ามี “นายลาวคร้วเมืองพุทรา” ในบัญชีวัน ๑.๖๘๘ ค่ำปี ๑๑๗๗ “วัน ๑. ๖ ๘๘ ค่ำปี ๑๑๗๗ พระไชยยศ รับสั่งเอาไปพระราชทานทูตไปเมืองญวน วังหลวง หลวงขุนหมื่น ๘ คน ๓ ชั่ง ๑๑ ตำลึง ๘ คน ๘ ตำลึง รวม ๑๐ คน ๓ ชั่ง ๑๔ ตำลึง วังหน้า ขุนหมื่น ๕ คน ๒ ชั่ง ๑๕ ตำลึง ๘ คน ๘ ตำลึง, นายท้าย, นายใบ, ๓ คน ๔ ตำลึง รวม ๑๐ คน ๓ ชั่ง ๑๒ ตำลึง ๒๐ คน ๗ ชั่ง ๑๑ ตำลึง นายลาวคร้วเมืองพุทราอยู่สามปทรว แขวงเมืองนครไชยศรี ๑๐ คน ๒ ชั่ง ๑๓ ตำลึง รวม ๑๐ ชั่ง ๔ ตำลึง ๘ รายการเงิน ๗๔ ชั่ง ๕ ตำลึง”

รูป 6-1 ต้นฉบับจดหมายเหตุรัชกาลที่๒ จ.ศ.๑๑๗๗เลขที่(๑๔) “นายลาวคร้วเมืองพุทราอยู่สามปทรว แขวงเมืองนครไชยศรี ๑๐ คน”

และ “เรือนลาวเมืองภูกราง”ในบัญชีรายวัน ๔.๑๔ ค่ำปี ๑๑๗๗

“วัน ๔.๑ ๔ ค่ำปี ๑๑๗๗ พระราชทานอากรเบิกจัดตั้งจากมุงเรือนลาวเมืองภูกราง ยกออกไปช่วยทำ ณ เมืองนครไชยศรี ๓๐๒๒๕ ตับ เป็นเงิน ๑๒ ตำลึง ๒ บาท ๑ สลึง ๑ เฟื้อง”

“ลาวคร้วเมืองพุทรา และลาวเมืองภูกราง” ปรากฏอยู่ตามเอกสารตามจริง หนึ่งยังพบอีกด้วยว่า มีการกล่าวถึง “ลาวเมืองภู/ลาวเมืองภู ครัง/ลาวเมืองภูครัง” ในช่วงปลายรัชกาลในวันศุกร์ แรมห้าค่ำเดือนห้าปีชวดสัมฤทธิศก ในจดหมายเหตุฉบับเดียวกันความว่า

“วัน ๖ ๖๕๕ ค่ำปีชวดสัมฤทธิศก พระราชากรเบิกให้ค่าไม้,ค่าจาก ปลุกเรือ(น)พระราชทานลาวเมืองภู ครังเจ้าเวียงจันทน์ส่งลงมาไปอยู่เมืองนครไชยศรีเป็นเงิน ๑ ชั่ง ๑๐รายการเงิน ๖๕ ชั่ง”⁵

สันนิษฐานว่าอาลักษณ์รัชกาลที่สองละ “ไม้โท” ไม่เขียน หากใส่ไม้โทกลับไปก็ครั้งและเจ้า ก็จะได้ความตามที่หอสมุดแห่งชาติข้างต้น แต่ถ้าจะสันนิษฐานความว่าเป็น “ปลุกเรือนพระราชทานลาวเมืองภู ครังเจ้าเวียงจันทน์ส่งลงมาไปอยู่เมืองนครไชยศรี” ก็เป็นได้อยู่ แต่เมื่อพิจารณาในแง่ที่ว่าภาษาเขียนของหมายนั้นเป็นภาษาที่ใช้สำหรับอ่านรายงานให้เจ้านายเพื่อรับฟังและมีวินิจฉัย เราจึงต้องอ่านในใจดังรับฟังความตามต้นฉบับที่ไม่เว้นวรรค(ลาวเมืองภูครังเจ้าเวียงจันทน์ส่งลงมาไปอยู่เมืองนครไชยศรี)แย้งในรูปประโยค ณที่นี้ผู้เขียนจึงยอมรับสันนิษฐาน “ที่มีวรรค” จากการคัดสำเนาของสำนักหอสมุดแห่งชาติข้างต้น

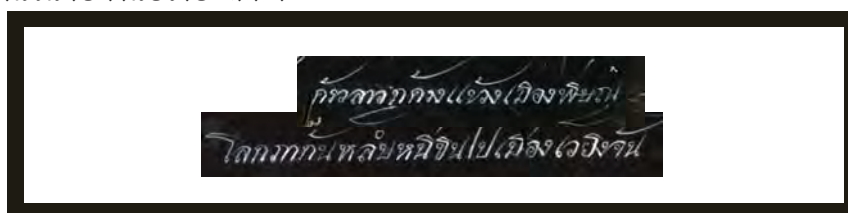

รูป 6-2 จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๒ จ.ศ.๑๑๗๗เลขที่(๑๔) “ลาว เมืองภู ครั้งเจ้าเวียงจันทน์ส่งลงมา”
 “วัน ๖ ๓๕๕ คำปีขานสัมฤทธิ์ศก พระราชากรเบิกให้คำไม้, คำจาก ปลุกเรือ(น)พระราชนาน ลาว เมืองภู ครั้งเจ้าเวียงจันทน์ส่งลงมาไปอยู่เมืองนครไชยศรีเป็นเงิน”

๓. จดหมายเหตุรัชกาลที่สอง เลขที่(๑๐) ร่างสุภาษิตถึงเมืองเวียงจันทน์เรื่องสืบราชการเมืองพุทไธเซอร์ จ.ศ. ๑๑๗๙ พ.ศ.๒๓๖๐ มีเนื้อหาสองส่วน ส่วนแรกเนื้อหาโดยสรุปเป็นสถานการณ์ข้าวยากหมากแพง ทุพภิกขภัยในเมืองปากีส, เมืองโขง เมืองแสนปาง และเมืองเชียงแตง (บริเวณรอยต่อสี่ประเทศไทย-ลาว-กัมพูชา-เวียดนามในปัจจุบัน) หอสมุดแห่งชาติคัดทวนสำเนา เมื่อ ๒๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๓๒

ส่วนที่สองเกี่ยวกับ ครัวลาวภูครั้งแขวงพิชญโลกพากันหลบหนีไปเวียงจันทน์ หอสมุดแห่งชาติพิมพ์คัดคัดสำเนาและตรวจทางเมื่อ วันที่ ๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๑๓ อันเป็นส่วนกล่าวได้ว่าอันเป็นจุดเริ่มต้นของเหตุการณ์ “ลาวเมืองภู ครั้งเจ้าเวียงจันทน์ส่งลงมา” เนื้อความต่อไปนี้คัดจากสำเนาในส่วนที่สอง

“หนังสือเจ้าพระยาจักรีฯถึงพระยาจันทประเทศ เมืองชนบทบุรี พระลคอร เจ้าเมืองขอนแก่น พระไกรสิทธินาท เจ้าเมืองภูเขียว ด้วยทรงพระกรุณา ตรัสเหนือเกล้าฯ สั่งว่า ครัวลาวเมืองภูครั้งแขวงเมืองพิชญโลกพากันหลบหนีขึ้นไปเมืองเวียงจันทน์ให้เจ้าเวียงจันทน์จัดแจงส่งลงมา ณ กรุงเทพฯ แลเจ้าเวียงจันทน์ได้แต่งให้เจ้าอุปราชคุมครีวลมาส่งครั้งหนึ่งแล้ว แต่ครีวป่วยเจ็บยังค้างอยู่ ณ เวียงจันทน์ อีก ๖๔๓ คน ครั้นจะให้แต่งเมืองเวียงจันทน์คุมครีวลงไปส่งแล้ว เมืองเวียงจันทน์ต้องเกณฑ์คนลงไปทำการพระบรมศพ(รัชกาลที่๑-ผู้เขียน) ราชการเมืองเวียงจันทน์ก็มาก ให้พระยาจันทประเทศ พระลคอร พระไกรสิทธินาท แต่งท้าวเพี้ยคุมคนแลข้างขึ้นไปรับครีวภูครั้ง ณ เมืองเวียงจันทน์ เมืองละ ๑๖๐ คน ได้มีสุภอักษรขึ้นไปถึงเมืองเวียงจันทน์แจ้งอยู่แล้ว ให้พระยาจันทประเทศ พระลคอร พระไกรสิทธินาท เร่งแต่งท้าวเพี้ย คุมคนแลข้างขึ้นไปรับครีวเมืองเวียงจันทน์ คุมลงไปส่งให้ถึงกรุงเทพฯอย่าให้ครีวเป็นเหตุการณ์หลบหนีไปได้ หนังสือมา ณ วัน ๑๓๖ ๑ คำ จุลศักราช ๑๑๗๙ ปีฉลูนพศกฯ วัน ๓๕๑ คำ ได้ส่งสุภอักษรแลตรา ๓ ฉบับนี้ให้เจ้าราชบุตร หลวงทรงพลรับไปแล้ว จำนวนครีวนี้ เจ้าอุปราชเจ้าราชบุตร ให้จำนวนกับท่านปราบ เถิด ฯ”

รูป 6-3 จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๒ จ.ศ.๑๑๗๙เลขที่(๑๐) “ครีวลาวภูครั้งแขวงเมืองพิชญโลกพากันหลบหนีขึ้นไปเมืองเวียงจันทน์”

“ครีวลาวภูครั้งแขวงเมืองพิชญโลกพากันหลบหนีขึ้นไปเมืองเวียงจันทน์” และ “ครีวภูครั้ง ณ เมืองเวียงจันทน์” จึงเป็นสิ่งที่อาลักษณ์พนังงานผู้เขียน “ลาวเมืองภู ครั้งเจ้าเวียงจันทน์ส่งลงมา”

ต่างทราบดีทั้งส่วนตัวเองและทราบว่าเจ้านายที่ตนจะทูลถวายขอคำวินิจฉัย ณ ปีจ.ศ.๑๑๗๙ ฉลู นพศกฯก็ทราบดีอยู่

ผู้วิจัยขอสันนิษฐานว่าประเด็นดังกล่าว “เป็นที่รู้กัน”

ประวัติศาสตร์สันนิษฐานตามที่ได้สืบค้นในส่วนนี้ สรุปเรียงตามลำดับเหตุการณ์

เหตุการณ์สันนิษฐานต่อไปนี้เป็น ข้อ๑.-ข้อ ๓. เกิดจากความทำความเข้าใจ “สาร” ใน จม.เหตุ ร.๒ จศ.๑๑๗๙ ที่พูดถึงเหตุการณ์ที่สัมพันธ์กับงานพระบรมศพที่เราทราบว่าเกิดก่อนหน้า จศ.๑๑๗๙ พ.ศ.๒๓๖๐ แปรปี ส่วนข้อ ๔. เกิดจากการอ่านสารในบัญชีเบิกจ่ายพระราชทรัพย์และพระราชทานประจำเดือนในแผ่นดินสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย จ.ศ.๑๑๗๗ ส่วนข้อ ๕. สันนิษฐานจากความในจดหมายเหตุรัชกาลที่๓, ร่างตราเจ้าพระยาจักรีตอบเจ้าเมืองสุพรรณ จ.ศ. ๑๒๐๒ ดังที่ได้กล่าวไปในหัวข้อที่แล้ว

๑. ลาวครวเมืองภูครั้งแขวงเมืองพิษณุโลกอพยพไปเวียงจันทน์ ครว-ชายฉกรรณและครอบครัวจำนวนหนึ่ง อาจจะมีจำนวนระหว่างหนึ่งประมาณหนึ่งถึงสองพันคนจำนวน(ประมาณจาก๖๔๓คนที่คงเหลือ) ครวเรือนนี้ได้พากันอพยพยกบ้านยกชุมชนจากเมืองภูครั้งแขวงเมืองพิษณุโลกไปเมืองเวียงจันทน์ อาจเป็นช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งในรัชกาลที่หนึ่ง ผู้เขียนสันนิษฐานเวลาเช่นนี้ เนื่องจากความในจดหมายเหตุร.๒. จศ. ๑๑๗๙,พ.ศ.๒๓๖๐-ปี๑๘ในรัชกาลที่สอง ได้กล่าวว่าเมืองเวียงจันทน์จัดส่งครวนี้กลับสยามสองครั้ง โดยในความพยายามที่จะจัดส่งครวในครั้งที่สองได้เกิดติดขัดยังไม่จัดส่งครวที่ยังเหลืออยู่๖๔๓คนได้ เนื่องมาจากติดราชการงานพระบรมศพ(ร.๑) จึงเห็นว่าความในจดหมายเหตุนี้เป็นการทำความเข้าใจเหตุการณ์ในอดีตก่อนจะมีคำสั่งในเวลาที่จะระบุท้ายจดหมาย ตามความเข้าใจ เช่นนี้ การอพยพจากแขวงพิษณุโลกไปยังเวียงจันทน์จึงต้องเป็นเวลาก่อนหน้านางานพระบรมศพขึ้นไปอีก เราไม่ทราบสาเหตุแต่ถือได้ว่าจำนวนคนประมาณนี้เป็นการยกเมือง-ยกครวหนีเช่นนี้ต้องเป็นประเด็นสำคัญทางการเมืองการปกครองของราชอาณาจักรอย่างแน่นอน

๒. การส่งครวกลับครั้งแรก เนื่องจากการเป็นประเด็นสำคัญทางการเมือง เมืองเวียงจันทน์จึงควรจะต้องส่งครวลาวเมืองภูครั้งที่อพยพจากแขวงเมืองพิษณุโลกเหล่านั้นส่วนหนึ่งไม่ทราบจำนวน จากเวียงจันทน์มากลับคืนให้สยามอย่างรวดเร็วที่สุดเท่าที่จะทำได้เพื่อประโยชน์ทางการเมืองในเวลานั้น การส่งครวกลับครั้งแรกไม่ทราบวันเวลาแน่ชัดสันนิษฐานแต่อาจในเวลาที่ใกล้เคียงหรือก่อนหน้า งานพระบรมศพไม่นาน

๓. การส่งครวกลับครั้งที่สอง ตามรับสั่ง ร.๒ จศ.๑๑๗๙ ให้เมืองชนบท เมืองขอนแก่น เมืองภูเขียว ลำเลียง ลาวครวเมืองภูครั้งที่เหลือ ๖๔๓ คนลงมากรุงเทพฯ ในปี พ.ศ. ๒๓๖๐ (จ.ศ. ๑๑๗๙)ปีฉลู นพศก และถูกส่งให้ไปตั้งหลักแหล่งที่ ต.สำประทวน แขวงนครไชยศรีในปีเดียวกันอันเป็นปี๑๘ในรัชกาลที่สอง โดยทรงพระราชทานวัสดุปลูกเรือนให้ชนพลัดถิ่นกลุ่มนี้ อนึ่ง ชนกลุ่มเดียวกันในเวลาต่อมาถูกระบุนามหรือระบุนามตนเองเป็น “ลาวเวียง” ในงานวิจัยของเสาวภาและคณะ(๕๙)

สำหรับตำแหน่งที่ตั้ง แขวงนครชัยศรีนี้ สันนิษฐานว่ามาจากสาเหตุสองประการ ประการแรก เนื่องจากพื้นที่นี้เป็นพื้นที่บุกเบิกใหม่ ในการปลูกอ้อย หีบอ้อยและเคี้ยวผลผลิตสินค้าออกที่สำคัญ คือ น้ำตาล การผลิตนี้ที่ต้องการแรงงานจำนวนมาก,ในการหีบน้ำอ้อยและเคี้ยวน้ำตาลซึ่งเทคโนโลยีสมัยนั้นยังใช้แรงงานทั้งคนและแรงงานสัตว์เป็นปัจจัยการผลิต ประการต่อมา ตำแหน่งนี้ยังอยู่ในทิศทางตรงข้ามกับแหล่งที่อยู่เดิม หากเลกครวจะหนีกลับจะต้องผ่านศูนย์กลางคือกรุงเทพฯ จึงมีโอกาสนี้จะรู้ตรวจสอบได้

(รายละเอียดศึกษาได้จาก สุวิทย์ ธีรศาสตร์,2548 ; เสาวภา พรสิริพงษ์และคณะ,2548; พีรศักดิ์ ชัยได้สุข,2551)

ในช่วงเวลาใกล้เคียงกันนั้น ได้เกิดภาวะทุพภิกขภัยในหัวเมืองลาวใต้ต่อกับเขมรและเวียดนามจนต้องจัดหาซื้อเสบียงจากเวียงจันทน์มาจ่ายให้ประชาชนเพื่อบรรเทาความอดอยาก โดยราชสำนักเวียงจันทน์ได้ถวายราชทรัพย์นี้คืนให้ในภายหลัง

๔. ปิดบัญชีสรุป ยอดเงินพระราชทาน ไม้และตับจากปลูกบ้านเรือนให้ครวลาวภูครั้งเหล่านั้น ในปี พ.ศ.๒๓๖๑ (จ.ศ. ๑๑๘๐) สอดคล้องกับ จดหมายเหตุรัชกาลที่สาม พ.ศ.๒๓๗๓ จศ.๑๑๙๒

“เรื่องบัญชีเรื่องจำนวนครัวซึ่งมาแต่เมืองหลวงพระบาง” ก็ยังพบว่าบัญชีครัวลาวภูครั้งส่วนใหญ่แสดงอยู่ในส่วน “นครไชศรี”

๕ . เสี่ยงหายในพระตะบองโดยผู้ดูแลอ้างว่าจ่ายให้กองลาวครั้ง เหตุการณ์นี้เกิดในรัชกาลที่สาม พ.ศ.๒๓๘๓ (จ.ศ. ๑๒๐๒) ระหว่างสงครามสยาม-เวียดนามในกัมพูชา ได้มีการระดมจัดหาเสบียงอาหารสำหรับกองทัพไทยในสงครามนี้ โดยส่วนที่ระดมจากยุงฉางประจำเมืองพระตะบอง ได้มีการ “เช็คสต็อกข้าว” แล้วพบว่า ได้มีเสบียงหายไปจากบัญชีจำนวนหนึ่ง ผู้รับผิดชอบได้อ้างว่าข้าวที่หายไปเนื่องจากว่าได้จ่ายให้ “กองทัพเก่าๆ/ กองทัพเมืองครั้ง” (-ตั้งแต่พ.ศ. ๒๓๖๑)โดยมีการอ้างถึงเหตุการณ์ตามจดหมายเหตุรัชกาลที่๒ในปีฉลู พ.ศ ๒๓๖๐ ไม่พบการระบุเจาะจงถึงการระบุตำแหน่งว่ามีเมืองครั้งที่อยู่ฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงตามที่ถูกอ้างในหนังสือลาวในกรุงรัตนโกสินทร์

ภูมิ-ประวัติ ของ ครั้งส่วย ภาษาและ เวียง/เมือง ภูครั้ง

โยชียูกิ มาซูฮาร่า ได้เสนอว่าช่วงอยุธยาตอนปลาย ทอง,ครั้ง และ กายาน จาก อาณาจักรล้านช้าง ส่วนใหญ่ ส่งออกไปยังตลาดอินเดียและยุโรปโดยผ่านอาณาจักรอยุธยาในปริมาณมาก (โยชียูกิ มาซูฮาร่า 2546: 155-156)

“เครือข่ายทางเศรษฐกิจของอาณาจักรล้านช้างในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ ที่เชื่อมสัมพันธ์กับภูมิภาคลุ่มน้ำป่าสักและเจ้าพระยาตอนล่าง เมืองปากลาย เมืองด่านซ้าย เมืองหนองหานน้อย ติดต่อกับอาณาจักรอยุธยา ผ่าน พิษณุโลก เพชรบูรณ์ และ โคราซ”(เพ็งอ้าง: 90) “ก่อนหน้านั้นในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๔ มีหลักฐานถึงความสัมพันธ์ใกล้ชิดระหว่าง ราชตระกูลหลวงพระบาง ราชตระกูลน่าน และ ราชวงศ์สุโขทัยและคงส่งผลต่อการคมนาคมสายหลวงพระบางน่านสุโขทัย” (เพ็งอ้าง: 27)

พิจารณาแหล่งที่ตั้ง จากรายการบัญชีจดหมายเหตุรัชกาลที่สาม พบที่ระหว่าง จ.ศ.๑๒๐๐-๑๒๑๒ ที่จัดทำโดยหอสมุดแห่งชาติ ผู้เขียนคัดเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับ ครั้งส่วย แหล่งผลิตและจัดหาครั้ง พบแหล่งครั้งส่วยที่สำคัญในสองภูมิภาค ได้แก่ทางใต้และทางเหนือ โดยภูมิภาคทางใต้ประกอบด้วยเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนใต้ของไทยปัจจุบันรวมกับบางส่วนของลาวตอนใต้และตอนเหนือของเขมร ได้แก่ เมืองปากสักดี เมืองศรีทันดอน เมืองอุบลฯ เมืองทองคำน้อย เมืองสังฆะ(สุรินทร์)เมืองทองใหญ่ เมืองแสนปาง เมืองขุขันธ์(ศรีสะเกษ) เมืองกะบิล เมืองขงเจียม เมืองสะเกษ เมืองสุวรรณภูมิ เมืองอุบลฯ เมืองปราจีน เมืองเขมราด เมืองลำภา(สะกดตามต้นฉบับ)

ส่วนภูมิภาคส่วยครั้งทางเหนือ ประกอบด้วย เมืองพิไชย เมืองฝาง เมืองเลย เมืองแก่นท้าว เมืองเพชรบูรณ์ เมืองพิษณุโลก เมืองหล่ม เมืองหล่มสัก เมืองด่านซ้าย

พิจารณาข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับการใช้เส้นทางแม่น้ำป่าสักเป็นเส้นทางเชื่อมต่อจากแผ่นดินลาวลุ่มน้ำภาคกลางของสยามของเกรียงไกร เกิดศิริ (2554 : 108) ข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับเครือข่าย เรื่อง อิง-ยม- น่าน ความสัมพันธ์ทางภูมิศาสตร์และวัฒนธรรมระหว่าง สุโขทัย แพร่ น่าน และ พะเยา ตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ โดย ศรีศักร วัลลิโภดม (2544) เช่นเดียวกันกับ สันนิษฐานของ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพที่ บัชริน วงศ์ศิริ ได้ยกมาอ้างในงานของเธอว่า

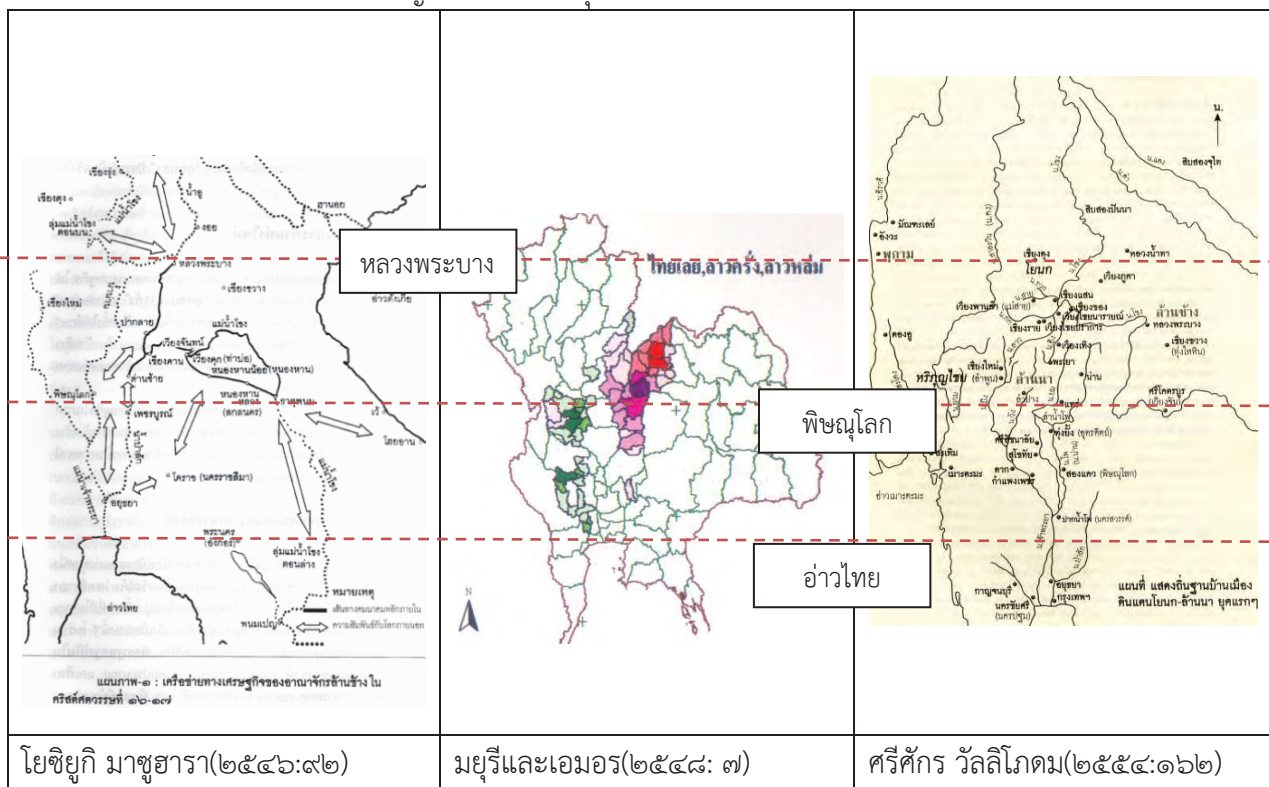
“...ชนพื้นเมืองหล่มเก่า.. สืบเชื้อสายมาจากหลวงพระบางทั้งสำเนียงภาษาและวัฒนธรรมบางอย่าง อาจจะก่อนสุโขทัยก็ได้ เพราะในจารึกสุโขทัยยังปรากฏชื่อเมืองราด เมืองลุม ควบคู่กัน...ผู้คนที่อพยพมาจากหลวงพระบางอาจเคลื่อนย้ายมาตามลำน้ำโขงแล้วเข้ามาทางน้ำปาด (อุตรดิตถ์) ทำสัก เข้าสู่นครไทยและบางพวก

อาจเข้ามาทางจังหวัดเลยและเข้ามาทางบ้านแก่งท้าวเมืองแพร่ ด้านซ้าย สมทบกับสายนครไทยเข้าสู่หล่มเก่า หล่มสัก..” (บัวริน วงศ์ศรี, 2548: 121-122)

ประกอบ นิมมานเหมินท์ได้ยกกรณีศึกษาของการใช้ ภาษาไทยถิ่นอีสานในบางส่วนของจังหวัดใน ภาคกลางรวมไปถึง อุดรดิษฐ์, พิษณุโลก, สุโขทัย และ เพชรบูรณ์ โดยอ้างถึงวารี วิศวกุลที่ตั้งข้อสังเกตว่าภาษาไทย ถิ่นอีสานมีพูดในตำบลหาดเสี้ยว อ.ศรีสัชนาลัย และตำบลคลองมะพลับ อ.ศรีนคร(เพ็งอ้าง : 41) ในส่วน เพชรบูรณ์ได้อ้างถึง สมทรง บุรุษพัฒน์ ที่ศึกษาพบว่า ประชากรที่อาศัยใน อ.หล่มเก่า อ.หล่มสัก อ.น้ำหนาว ส่วน ใหญ่เป็นคนท้องถิ่นดั้งเดิมรวมถึงพบว่าภาษาไทยพวนหรือลาวพวน ลาวแง้ว และลาวซึ้งหรือลาวครั่ง เป็นภาษา ที่ใช้พูดกันหนาแน่นในเขตอ.ศรีเทพ อ.วิเชียรบุรี อ.บึงสามพัน อ.หนองไผ่ อ.ชนแดนและ กิ่งอ.วังโป่งและมีพูด ประปรายที่ อ.เมือง อ.หล่มสัก และกิ่งอ.เขาค้อ (ประกอบ นิมมานเหมินท์ 2547:40 - 42)

เมื่อวางข้อมูลทางภูมิศาสตร์ของเครือข่ายทางเศรษฐกิจภูมิภาคเข้ากับข้อมูลทางภูมิศาสตร์ของ ภาษาดังที่จะนำเสนอในตารางที่ 2-1 เราจินตนาการได้ว่าอาณาบริเวณที่ “ภูครั่งแขวงเมืองพิษณุโลก” มี ตำแหน่งอยู่นั้นเป็นแหล่งผลิตรวบรวมครั้งส่วยและที่ตั้งถิ่นฐานของคนที่พูดภาษาไทย-ลาวสำเนียงหลวงพระบางที่ ผสมผสานกันมายาวนาน ก่อนเกิดการอพยพไปเวียงจันทน์ของครัวลาวครั่งในช่วงเข้าสู่รัชกาลที่สอง โดย สันนิษฐานเป็นอาณาบริเวณอย่างกว้างเท่านั้น เพราะในขณะนี้เรายังไม่พบข้อมูลที่จะบ่งชี้ตำแหน่งอย่าง เฉพาะเจาะจงลงไปได้ว่าเมืองภูครั่งอยู่หรือเคยอยู่ที่จุดใด

ส่วนศรีศักร วัลลิโภดม เห็นว่า จากหลักฐานทางโบราณคดีของแอ่งที่ราบระหว่างภูเขาในภาคเหนือ ก่อตั้งสังคมและรัฐขนาดเล็กจำนวนมาก สังคมรัฐเหล่านี้ที่ติดต่อกันและกันด้วยระบบแม่น้ำโขงและสาขา รวมถึง แม่น้ำน่าน แม่น้ำอิงเป็นเส้นทางสำคัญ สืบได้ถึงก่อนยุคประวัติศาสตร์

รูป 6-4 การเปรียบเทียบข้อมูลแผนที่ภูมิประวัติศาสตร์ของ ภูมิ-เศรษฐกิจ/ภูมิ-ภาษา/ภูมิ-โบราณคดี

“ทำเนียบหัวเมือง ร.ศ. ๑๑๘”

เอกสารที่จะนำมาพิจารณาขึ้นต่อมาก็คือ “ทำเนียบหัวเมือง ร.ศ. ๑๑๘” (พ.ศ. ๒๔๔๒) เอกสารชิ้นนี้ ครู ประมวล พิมพ์เสน ได้คัดสำเนาจากเอกสารโบราณตามที่ พระพจนวิลาส ได้จัดพิมพ์ในรัชกาลที่ ๕ ตามรับสั่ง ความว่า

“หม่อมเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย มีรับสั่งให้หม่อมอนุ วงษวรพัฒน์

แต่ยังเป็นปลัดสำรวจ รวบรวมจากทำเนียบในกระทรวงสอบกับบัญชีในกรมพระอาลักษณ์ และหนังสืออื่นอีกหลายฉบับ” (คานาพิมพ์ครั้งแรก รัตนโกสินทร ศก ๑๑๘)

เอกสารฉบับที่พิมพ์ใหม่นี้มี ๒๑๘ หน้า เนื้อหาแบ่งเป็นสามตอน

ตอนที่ ๑ ลำดับหัวเมือง แสดงชื่อเมืองตามลำดับศักดิ์ คือ ประเทศราช, เอก, โท, ตรี, จัตวา แต่ละเมือง ระบุเมืองน้อยที่ “ขึ้น” กับเมืองเหล่านั้นอีกเรียงตามมณฑลทั้ง ๑๗ มณฑลในสยาม

ตอนที่ ๒ ลำดับตำแหน่ง เรียงตาม ตอนที่ ๑ โดยแต่ละเมืองจะแสดง ชื่อตำแหน่งในระบบราชการ ปกครองและ ชื่อยศศักดิ์ราชทินนามประจำตำแหน่งแต่ละเมือง อาจจะถูกรวบรวมจากบัญชีในกรมพระอาลักษณ์ จำนวนตำแหน่งของแต่ละเมืองใช้บ่งชี้ถึงได้ ขนาด และ ทรัพยากรความสำคัญของเมืองนั้น

ตอนที่ ๓ ลำดับผู้รับราชการหัวเมือง แตกต่างจากตอนที่ ๒ ในสองประเด็นคือ ๑. แต่ละตำแหน่งเป็น คนที่ทำงานอยู่จริง ๆ โดยไม่มีรายละเอียดของเมืองขึ้น ยศศักดิ์ราชทินนามไม่ต้องตรงกับ ตอนที่ ๒ และ ๒. ให้ รายละเอียดในการทำงานระดับปฏิบัติการหน่วยงานย่อย เช่น ศาล กรมการอำเภอ คลังเมือง มหาดไทยเมือง นา เมือง แล้วก็มีชื่อคนรับผิดชอบเป็นคนจริง ๆ หน่วยงานละเอียดลงไปถึงระดับอำเภอ เอกสารตอนนี้ น่าจะอยู่ใน ระหว่างการปฏิรูประบบราชการ เพราะไม่มีระบบเมืองขึ้นอีกแล้ว บางรายการในจำนวนน้อยเริ่มมี จังหวัด เป็น ครั้งแรก เอกสารในตอน ที่ ๓ น่าจะถูกใช้สอยจริงในราชการได้มากกว่าและใหม่กว่า สองตอนแรก

ในการวิจัยชิ้นนี้ส่วนที่จะนำมาอภิปรายต่อไปตามความเกี่ยวข้องจึงเป็น ตอนที่ ๑ และตอนที่ ๒ ของ มณฑลพิษณุโลกซึ่งมีชื่อ “เมืองภูคั้ง” อยู่ด้วย โดยมีการนำมาสนับสนุนสมมติฐานแนวคิด “ลาวภูคั้งถิ่นฐานเดิม อยู่เมืองภูคั้ง ปรากฏในหลักฐานเพียงว่าตั้งอยู่ฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง” การวินิจฉัยต่อไปนี้จะนำไปเพื่อหักล้างแนวคิด จากหลักฐานโดยใช้วิธีศึกษาทางแผนที่ซึ่งได้เคยเสนอแล้วในส่วนเมืองขึ้นของพิษณุโลกในบทความก่อนหน้านี้

สำหรับเมืองภูคั้ง ปรากฏในเอกสารนี้ตอนที่ ๑ บัญชีมณฑลพิษณุโลก ๑. เมืองพิษณุโลก อ. (มีเมืองขึ้น ดังนี้) นครไทยนครชุม, ศรีภิรมย์, พรหมพิราม, ชุมศรีลำแดง, ชุมแสงสงคราม, นครป่าหมาก, ด่านซ้าย, ขาดิตรการ, ภู คั้ง, ไชยนาม ตะนม, ไทยบุรี, เทพบุรี ๒. เมืองพิไชย ท. (มีเมืองขึ้นดังนี้) น้ำปาด, ผาง, เชียงคาน, ตรอน, พิพัฒน์, พิมูล, ปัดบูร, ขุนกันอุตรดิฐ, ห่งยั้ง, ลับแล, ด่านนางพูน, ห่ง, อุทัยบุรี^๗, ไชยบุรีศรีน้ำฮ่ง^๗, สุวรรณภูมิ, เลียบ, เชียงแมน^๘, ท่าพูน, หงขาวดี^๙, ม่อนาแล^{๑๐}, เพียง^{๑๑}, วา^{๑๒} (พจนวิลาส. ๒๔๔๒: ๑๐ - ๑๒)

รายชื่อที่ขีดเส้นใต้ เป็นชื่อเมืองที่พบว่าอยู่ในลาว และมีผู้นำมาสนับสนุนแนวคิดเมืองภูคั้งฝั่งซ้าย แม่น้ำโขงโดยรวมเอาเมืองภูคั้งเข้าไว้ในกลุ่มด้วย อย่างไรก็ตามในเบื้องต้นนี้จะเห็นได้ว่าเป็นเมืองขึ้นของต่างเมือง กัน

เมื่อพิจารณาตอนที่ ๒ ในบัญชีมณฑลพิษณุโลก เมืองพิษณุโลก อ. จะพบ “ภูคั้ง ขึ้น ผู้ว่าราชการ เมือง พระมหาณรงค์” ทว่าใน เมืองพิไชย ท. เมืองขึ้นใน ตอนที่ ๑ รายชื่อที่ถูกขีดเส้นใต้ได้หายไป สนับสนุนว่า ชื่อเมืองภูคั้งอยู่นอกกลุ่มที่ต่อมาหลังจากค้นหาจากเท่าที่จะทำได้จากแผนที่พบว่าชื่อเมืองเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็น เมืองที่อยู่ในดินแดนลาวที่สยามเสียให้ฝรั่งเศสในปี พ.ศ. ๒๔๔๖ ที่เรียกว่า “ดินแดนฝั่งขวาแม่น้ำโขง” ในกลุ่มนี้

พบว่าอุทัยบุรี,วา ที่ไปอยู่ในดินแดนตอนเหนือของลาวในแขวงพงสาลี เมื่อพิจารณาตามบริบทเวลาที่เอกสารตีพิมพ์ครั้งแรก คือ พ.ศ. ๒๔๔๒ ร่วมกับ เวลาทางการเมืองระหว่างสยามกับอินโดจีนของฝรั่งเศสในช่วงนั้น คือ พ.ศ.๒๔๓๖ ดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง หรือ ราชอาณาจักรลาวและจันทบุรี. พ.ศ.๒๔๔๖ ดินแดนฝั่งขวาแม่น้ำโขง (จำปาสัก และไซยะบูลี) และพ.ศ. ๒๔๔๙ พระตะบอง เสียมราฐ ศรีโสภณ (มณฑลบูรพา) เห็นได้ว่าเอกสารนี้ใช้เวลาผลิตร่วมอยู่บริบทในระหว่างการเปลี่ยนแปลงสำคัญ ที่ไม่มีเวลาใดที่จะเสี่ยงกับการตกไปเป็นเมืองขึ้นของมหาอำนาจตะวันตกเท่ากับเหตุการณ์ที่เรียกว่า“วิกฤตการณ์ไทย-ฝรั่งเศส”ปัญหาที่สร้างความขมขื่นให้ไทย จนนำมาสู่วิกฤตการณ์ดังกล่าวคือ “ปัญหาฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง”(สุวิทย์ 2553 : 14) นี่อาจช่วยอธิบายได้ว่าทำไม รายชื่อเมืองที่ขีดเส้นได้ในตอนที่ ๑ จึงหายไปในตอนท้าย

ข้อมูลนี้มีความน่าเชื่อถือ ผู้เขียนพบเอกสารที่ระบุถึงนามดังนี้คือ คำและด่านซ้าย ในรายการจดหมายเทศรชกาลที่สามสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ จ.ศ.๑๒๐๕ (พ.ศ.๒๓๘๖) (๗๐) ใบบอกพระราชสิทธิทานนถ เมืองพิษณุโลก นำส่ง เร่ว ครั่งส่วยและเครื่องบรรณาการกอง พระแก้วอาษา (ด่านซ้าย) และ จดหมายเหตุ ร.๓ สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ จ.ศ.๑๒๑๐ (พ.ศ.๒๓๙๑) (๑๐๖) ใบบอก(พิษณุโลก)พระราชทานนถเมืองพิษณุโลก ถึงนายเวรณ ศาลาอุทขุนว่า ได้นำทองคำส่วยกองพระ เมืองคำ มาถวาย อย่างไรก็ตามน่าจะเสียดายที่ยังไม่พบหลักฐานในฐานะเมืองเช่นที่พบ ด่านซ้ายและคำในเอกสารทั้งสอง ผู้เขียนขอสันนิษฐานว่าการอพยพครั้งปลายรัชกาลที่หนึ่งเป็นการอพยพระดับย้ายชุมชน ถ้ายังคงอยู่บ้างจำนวนประชากรที่หลงเหลือคงน้อยลงมากจนหมดกำลังที่จะส่งส่วยครั้งได้

สหสัมพันธ์ของชุดข้อมูลหลายแหล่งที่มาที่เป็นอิสระต่อกัน ที่ได้จำแนกแจกแจงเสนอในส่วนนี้สนับสนุนแนวสันนิษฐานที่ว่า “ครัวลาวครั้งแขวงเมืองพิษณุโลก”ในส่วนต้นทาง ต่อไปเราจะไปพิจารณา “สามปทวนนครไชศรี”ในตำแหน่งปลายทางที่ถูกกล่าวในจดหมายเหตุที่ได้เสนอไปแล้ว

“วิถีชุมชนนครชัยศรี”

งานวิจัยชิ้นนี้เป็นงานวิจัยชุมชนที่รวบรวมความรู้ในกลุ่มน้านครชัยศรี โดยมีสาระสำคัญจาก ๑.การทบทวนการศึกษาทางประวัติศาสตร์ และ ๒.การวิจัยชุมชนด้วยการทำงานสัมภาษณ์ในภาคสนามที่เข้มแข็งโดยนักวิจัยที่ทำงานร่วมกันเป็นทีมวิจัยขนาดใหญ่ จากการทบทวนทางประวัติศาสตร์ในงานชิ้นนี้พบว่า นครชัยศรีเป็นที่ตั้งถิ่นฐานมนุษย์ตั้งแต่สมัยทวารวดีถึงสมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์ มีประชากรหลายกลุ่มชาติพันธุ์ภาษา ทั้งไทย จีน ลาว มอญ และ เขมร¹³ กล่าวสำหรับลาวก็มีทั้ง “ลาวครั้ง ลาวเวียงจันทน์ ลาวหลวงพระบาง และ ลาวโง่ง”¹⁴

การศึกษาเอกสารนี้ทำให้พบข้อสังเกตในแง่ที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มชาติพันธุ์พลัดถิ่นบางประการที่จะกล่าวต่อไป

“ลาวครั้งหายไป” เนื้อในส่วนที่เป็นการศึกษาภาคสนามของเอกสารไม่พบการมีอยู่ของลาวครั้งอีกเลย แต่เราทราบจากการศึกษาจดหมายเหตุไปแล้วว่าพวกเขาได้เข้ามาอยู่ที่นี้อย่างแน่นชัดในรัชกาลที่สอง เป็นไปได้ทั้งในทิศทางที่ว่าพวกเขากลับมกลืนกับกลุ่มลาวที่มีอยู่เดิมหรืออพยพย้ายออกหรือทั้งสองประการหรืออื่นๆ อย่างไรก็ตาม ณ ขณะนี้เราไม่รู้แน่ชัด

จากการศึกษาประวัติศาสตร์บอกเล่าครัวลาวเวียง กล่าวว่า “บรรพบุรุษของตนอพยพหนีภัยสงคราม การสู้รบ และถูกกวาดต้อนมาอยู่รวมกันที่ดินแดนแถบนี้ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๑” “..ลาวเวียงดั้งเดิมมาจากเจ้าเมืองซ้ายเขารบกันมา โยกย้ายกันมา..”¹⁵ อาจเป็นลาวเวียงต่างหากที่มี “เมืองซ้าย” หรือ อาจเป็นสาเหตุของ

ข้อเสนอที่บ่งบอเสนอว่า “เมืองภูคั้ง ..ฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง” ซึ่งเราได้ทราบจากการศึกษาเอกสารชุดเดียวกันแล้วว่า ไม่มีอยู่จริง

การวิจัยด้านสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

ก่อนจะนำเข้าสู่กระบวนการตอบคำถามตามโจทย์วิจัย ขอให้พิจารณาหาคำตอบอย่างคร่าวๆ จากชื่อโครงการวิจัย “การปรับตัวในบริบทใหญ่ของกลุ่มชาติพันธุ์” เสียก่อน และโดยที่ได้เสนอปัญหาและแนวนิยามที่ใช้ทดแทนกลุ่มชาติพันธุ์ไปแล้ว ก็จะนำตอบปัญหาประเด็นการปรับตัวในบริบทมากล่าวเกริ่นความ

กลุ่มชาติพันธุ์ภาษาไทลาวผู้อพยพพลัดถิ่นระลอกที่สองได้เลือกที่จะโยกย้ายจากถิ่นที่อยู่ในสุพรรณบุรีจากความแห้งแล้ง ทั้งสองกลุ่มได้เลือกตั้งถิ่นฐานในที่รกร้างในเวลานั้น ในขณะที่ชาวชุมชนที่จะมีทายาทเป็นชาวเนินขามในปัจจุบันอาจเลือกสถานที่ใกล้กับชุมชนอื่นๆ มากกว่ามีความเป็นบ้านป่าน้อยกว่า แต่ก็ได้รับผลกระทบจากที่ตั้งที่มีแง่ดีของการติดต่อค้าขายกับชุมชนอื่น แต่แล้วในยามที่เศรษฐกิจฝืดเคืองก็กลับกลายเป็นชุมทางของผู้ที่หนีอำนาจในพื้นที่รอยต่อของระบบรัฐ และ ส่งผลต่อสถานะของชุมชนในระยะต่อมา ซึ่งก็เป็นอนาคตที่ไม่มีใครล่วงรู้ได้ในการตัดสินใจ เลือก “บริบท”

ในขณะที่การปรับตัวของชาวเนินขามซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์โดยเปรียบเทียบน้อยแต่ก็มีความสัมพันธ์กับผู้ครอบครองที่มีผลกระทบทั้งสองด้านทั้งด้านการค้าการคมนาคม และด้านลบคืออิทธิพลชุมชนจรรอยต่อเขตการปกครอง (เจ้าหน้าที่ท้องที่, ผู้ใหญ่บ้านและกำนันเสียชีวิตเพราะถูกทำร้ายถึง ๘ ราย ระหว่างช่วงปีพ.ศ. ๒๕๔๗-๒๕๔๘-แดน พุ่มจำปา และวันทา เผือกผ่อง : 7)

ในระยะต่อมาชุมชนได้เน้นไปที่ความเป็นศิลปหัตถกรรมของผู้คนและเวลา อันได้แก่การพัฒนาการผลิตมัดหมี่ขัดจกย้อมผ้าจากสารธรรมชาติดั้งเดิมได้แก่ ย้อมครามสีแดงและย้อมครามสีน้ำเงิน

“การทอผ้าและอุปกรณ์ประกอบที่ประดิษฐ์ขึ้นใช้ฝ้ายที่ปั่นจากฝ้ายที่ปลูกเอง เลี้ยงไหมเอง ทอผ้าขึ้นเพื่อใช้เองผ้าฝ้าย จะนำไปย้อมด้วยเปลือกไม้และย้อมด้วยคราม”(แดน พุ่มจำปา และ วันทา เผือกผ่อง : 1)

คุณค่าของการคัดสรรคัตฤติวัฒนธรรมชาติและชิ้นเชิงฝีมือของมนุษย์อันเป็นปฏิบัติการที่ต่อเนื่องจนได้รับผลผลิตที่มีลักษณะเฉพาะไม่เพียงแต่งดงามแต่ยังให้ความน่าสบายที่ดีต่อสุขภาพและความคงทนอันมีลักษณะที่สอดคล้องกับกระบวนการพัฒนาอย่างยั่งยืนที่สมควรได้รับการวิจัยต่อยอด, ยกย่องส่งเสริมจัดสรรทุนและพัฒนาการทางตลาดอย่างมาก

ส่วนบรรพชนกุดจอกที่เคยอพยพมาสู่พื้นที่ป่าซึ่งมีความเป็นเอกเทศ ก็ได้ค่อยๆ สร้างสมพื้นที่การผลิตทางเกษตรกรรมขึ้นจากการหักล้างถางพง จนเป็นชุมชนที่มีสถานะผลิตภาพทางเกษตรกรรมที่มั่นคง สามารถอุทิศเวลาความมุ่งมั่น และสามารถรักษาประเพณีวัฒนธรรมไว้ได้หลากหลาย ความสามัคคี การอุทิศตนเสียสละของสมาชิกและวิสัยทัศน์ ก็ทำให้สามารถประยุกต์ประเพณีวัฒนธรรมที่รักษาไว้ได้นั้นคัดสรรคัดเลือกใช้ประเพณีวัฒนธรรมต่างๆ ในการปฏิบัติการทางการเมืองสังคมในโอกาสที่เหมาะสม จนได้รับผลเป็นที่ประจักษ์

จะเห็นว่าคำถามการวิจัยที่หนึ่งและคำถามที่สามมีน้ำหนักไปทาง ด้านสถาปัตยกรรม ส่วนคำถามที่สองเป็นคำถามทางพลวัตสังคมสิ่งแวดล้อม ดังนั้นการนำเสนอผลการวิจัยต่อไปนี้จะนำเสนอผลการวิจัยทั้งสองด้าน แยกตามประเด็นเนื่องจากวิธีการนำเสนอที่ที่แตกต่างกัน โดยด้านสถาปัตยกรรมจำเป็นต้องใช้การเปรียบเทียบเชิงรูป ส่วนคำตอบหรือผลวิจัยทางพลวัตสังคมจะใช้วิธีการบรรยายเปรียบเทียบ

ส่วนต่อไปจะนำไปสู่ผลการวิจัยในคำถามวิจัยที่ว่า

1. กลุ่มพลัดถิ่นย่อยทั้งสองมีพาหะ/รหัสทางวัฒนธรรมในสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างของตนในระบบหมู่บ้านและบ้านเรือน ที่เหมือนกันหรือแตกต่างกันหรือไม่?

2. รหัสทางสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างของ “กลุ่มชาติพันธุ์พลัดถิ่นไทลาวเวียงลำเนียงหลวงพระบาง(คัง)” จากทั้งสามแหล่งกล่าวคือ สปป.ลาว; ภาคอีสานประเทศไทย;และที่ราบภาคกลางประเทศไทย มีความเหมือน/แตกต่างกัน มีพัฒนาการตามความแปรเปลี่ยนและปัจจัยในการปรับตัวของหมู่บ้าน กลุ่มบ้าน เรือน และ วิถีชีวิตอย่างไร?

การค้นคว้าและนำเสนอคำตอบด้วยวิธีการด้านสถาปัตยกรรมหัวข้อที่นำเสนอเป็นการตอบ โดยไล่เรียงจาก แบบแผนธรรมเนียมรหัสวัฒนธรรมในผังเรือน, รูปแบบ เรือน แบบเวียงจันทน์, ความเชื่อมโยงทางรูปทรงและแผนผังเรือนของไท-ลาว (คัง, ไทเลย, ไทพวน และ มลายู), กรณีศึกษาลูกผสมระหว่าง เรือนไท-เรือนลาว, กรณีศึกษาบ้านคำไซ,ทรายฟอง,หัวห้าในแง่การจัดกลุ่มระหว่างเวียงจันทน์-หลวงพระบาง, กรณีการศึกษาและการอนุรักษ์เรือนทิดเผ่า(เรือนแม่ต๋ำ),ร้านสูง –ร้านต่ำ,การเปรียบเทียบบรรยายพิธีกรรมตั้งเสาเอกเสาขวัญระหว่างสปป.ลาวกับไทลาวที่เนินขาม,รายละเอียดผนังสถาปัตยกรรมลาวทำด้วยไผ่สาน, ความแตกต่างกันของรหัสและการปรับตัว “แผนผังหมู่บ้าน” สามภูมิภาค, การปรับตัวในระบบนิเวศ, การปรับตัวในวิถีชีวิตและระบบเศรษฐกิจในกรณีศึกษา, แนวโน้มในอนาคตของชุมชนไท-ลาวคังในพื้นที่ภาคกลาง ตามลำดับ

แบบแผนธรรมเนียมรหัสวัฒนธรรมในผังเรือน

เปิง ส่วนในอยู่บนเรือนหมายถึง พื้นที่ที่อยู่ระหว่างเสาช่วงหนึ่งอันเปรียบเสมือนที่อยู่ของผีเรือน ชาวบ้านมักตั้งหิ้งพระหรือหิ้งบรรพบุรุษไว้ตรงบริเวณเปิงนี้ และมีความเชื่อว่าห้ามผู้พักแรงหญิงชายนอนค้างด้วยกันที่นี่แม้เป็นสามีภรรยาก็ตาม ห้องติดกันคือ **ส่วม-ส่วม** เป็นห้องลูกสาว ที่ได้รับการคุ้มครองจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์จากเปิงด้วย การศึกษาของวีรวัฒน์ยังพบว่า เปิงเป็นพื้นที่ที่เป็นเหมือนห้องผี เป็นที่อาศัยของวิญญาณ ซึ่งเป็นวิญญาณที่ดี อาจเป็นวิญญาณบรรพบุรุษ เปิงเป็นส่วนโล่งที่ถูกกำกับโดยเสาเอกคือเสาที่ขึ้นต้นแรก ส่วนเสาขวัญเป็นเสาคู่กับเสาเอกและเป็นเสาทางวิญญาณ เสาเอก-เสาขวัญเป็นตำแหน่งกำหนดพื้นที่เปิงของเรือน(วีรวัฒน์ :123) โดยห้องปิดที่ติดกับเปิงจะเป็นส่วนห้องนอนที่เรียกว่า **“ส่วม”, “ส่วม”**

ทรงยศ et.al:211-213 ได้สรุปไว้ว่า ในความหลากหลายของผู้คนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีการเรียกพื้นที่ **เปิง**หรือกะเปิงแตกต่างกันไปได้แก่ ห้องเปิง ในกลุ่มไทลาวอีสานตอนกลาง **หน้าคอง** ในกลุ่ม พวน และ ไทเลย, **ฮอง** ในกลุ่มผู้ไท และ อ้างถึงสุรัตน์ วรศิริรัตน์ที่กล่าวว่า กะเลิง เรียกว่า **แจ** ส่วนไทย้อและแสกเรียกกะเปิงในความหมายของพื้นที่ส่วนกระเปิง แต่ถึงแม้จะเรียกต่างกันไปบ้าง

“แต่เป็นที่น่าสนใจยิ่งว่ากลุ่มชนไท-ลาวในอีสานทั้งหมด ทั้งไทลาว,แสก,ย้อ,โย้ย,พวน เป็นต้น มีการนับถือ รับรู้การมีอยู่ของ ผีเรือน หรือ ผีเฮือน” เหมือนกัน

คำเรียกพื้นที่ห้องที่ตั้งหิ้งบูชาว่า**“หน้าคอง”** นั้นอาจเกี่ยวกับ **“คอง”** หรือ **“คลอง”**(“ครอง-ครองครอง-ครองธรรม”-ผู้วิจัย) ซึ่งคู่กับคำว่า **ฮิด** หรือ **ริด** ซึ่งแปลว่าแนวทางหรือรอย ฮิดคลองหรือคอง เป็นวิถีทางในการปฏิบัติทางวัฒนธรรมสังคม และยังอาจหมายถึง **“เหตุผล”** ความถูกต้อง ส่วนคำว่าเปิง ตามศัพท์มีความหมายได้สองอย่าง คือ หมายถึงห้องเปิดสำหรับผู้ชายนอน และ ตามความหมายโบราณ หมายถึง จาริต ประเพณีที่นิยมสืบมา เปิง หรือ หน้าคอง จึงเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่คอยดูแลจริยธรรมขั้นพื้นฐานในระดับครอบครัว

ห้องส่วม หรือ ห้องส่วมเป็นพื้นที่ในเรือนนอนส่วนที่ปิดล้อมมากที่สุด เป็นที่น่าสนใจที่ คำว่า “ส่วม” ในภาษาไทยถิ่นเหนือหมายถึง “หิ้ง หิ้งบูชา แผ่นกระดานติดตั้งข้างฝาเพื่อวางของหรือเครื่องบูชา, ที่นอนของพระ โดยเฉพาะเจ้าอาวาส(ไม่อนุญาตให้เข้าถึง) ต่อมาหมายถึงห้องนอนซึ่งไม่อนุญาตให้คนนอกครอบครัว “เข้า” เป็นที่น่าสนใจที่ความหมายของคำว่า “ส่วม” ในภาษาล้านนาก็มีความหมายบางส่วนที่เกี่ยวข้องกับหิ้งบูชาที่อยู่ในห้องเพิงหรือหน้าคองด้วย¹⁷

นอกจากนี้การไม่อนุญาตให้คนนอกครอบครัวเข้าถึงก็เป็นวิถีปฏิบัติที่ใช้กับห้องเพิง หรือ หน้าคองด้วย ปัญหาก็คือคำว่า ส่วมหรือส่วม ในอีสานถูกใช้แทนความหมายถึงห้องนอนลูกสาวได้อย่างไร และ เกี่ยวข้องกับห้องนอนของพระได้อย่างไร

เรื่อง“ส่วม”, “ส่วม” นิพนธ์นากร ศิริพรหมมา ได้ให้คำอธิบาย(ที่ตอบคำถามแรกของทรงยศไปด้วย) ว่า คือห้องปิดอันเป็นนอนของบุคคลที่ห้วงหวงของครอบครัวเป็นพิเศษ(เช่น ลูกสาว) จึงต้องการพลังการดูแล อาณาปารมี (charisma) จากผีบรรพบุรุษในเรือน สำหรับคำถามที่สองผู้วิจัยเห็นว่าน่าจะมีส่วนเกี่ยวข้องกับการที่ทั้งลูกสาวและพระในอุดมคตินั้นถือพรหมจรรย์ หรือ พรหมจารี และการไม่อนุญาตให้เข้าถึงก็เพื่อรักษาการประพฤติพรหมจรรย์

สำหรับผู้วิจัยคำว่า ส่วม ไม่ถูกเรียกเป็นปกติเพราะความหมายสัญลักษณ์ที่ไหลเลื่อนโดยที่สังคมไทยใช้คำนี้มาเรียก ห้องซบถ่ายในการให้ความหมายเลียงไปหรือความหมายโดยนัยของห้องปิดเฉพาะ กรณีความหมายสัญลักษณ์ที่เลื่อนไหลแล้วกลับตาลปัตรเช่นนี้ผู้วิจัยเห็นว่ายังมีคำอีกมากมายในรากคำไทลาวไต แท้ๆที่มีชะตากรรมในแนวเดียวกัน ชวนให้ค้นคว้าต่อไปว่าเป็นวิวัฒนาการหรือเป็นเพราะความแปลกแยกที่ไม่อาจนับถือตนเองทางสังคมหรือจะเป็น รูปสภาพพลัดถิ่นแบบหนึ่งแบบใด จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านกุดจอกเคยเรียก “ส่วม” และเลียงไปอีกเป็น “ในเรือน” ในปัจจุบันส่วนในของเรือนตามนัยยะ “ส่วนปิด” SPC ได้กล่าวเสนอไว้แล้ว

อย่างไรก็ตามการวิจัยครั้งนี้ได้ประเด็น “เสาแรก เสาขวัญ” ที่การศึกษาพื้นฐานระหว่างวิวัฒนาการและ SPC มีการขัดแย้งสลับตำแหน่งกัน หากผลจากทั้งสองทางเป็นจริงจะนำไปสู่ข้อค้นพบในลักษณะที่แตกต่างกันอีกอย่างหนึ่งของรูปพลัดถิ่น และหากยังไม่มีข้อสรุปในขณะนี้ ก็ขอเสนอให้เก็บไปวิจัยในโอกาสต่อไป

รูป 6-5 เปรียบเทียบข้อมูลที่ผลลัพธ์สลับกลับกัน ในตำแหน่งเสาเอก-เสาขวัญในการศึกษาของ วีรวัฒน์ และ SPC

รูปแบบ เรือน แบบเวียงจันทน์

เป็นรูปแบบที่พบเห็นได้อย่างกว้างขวาง ในกรณีศึกษาทางสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของกลุ่มพลัดถิ่นไท-ลาวภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือในประเทศไทยในทุกกลุ่ม

เรือนเวียงจันทน์ SPC เปรียบเทียบ กับ เรือนในกรณีศึกษาที่กุดจอกและหนองแก้ว และ เรือนลาวในวิจัยของทรงยศที่ร้อยเอ็ด และ วีรวัฒน์ ที่บ้านโคกอุทอง

ข้อเสนอในประเด็นนี้สอดคล้องกับ การศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของกลุ่มไทลาวพวนของอรศิริ ปาณินท์ (2544:209) ที่เสนอว่า

“ระบบของผังพื้นไม่ว่าจะมีรูปทรงเรือนแบบใด ผังพื้นจะเป็นระบบเดียวกันหมด คือผังพื้นชั้นล่างใช้เก็บของ พักผ่อนเลี้ยงสัตว์ ผังพื้นชั้นบนจากบันไดเรือนจะตรงไปยังระเบียงหรือโถงชั้นบน ซึ่งเป็นพื้นที่เปิดโล่งขนาดใหญ่ มีส่วนนอนกระหนาบโถงกลางแปรตามสมาชิกในครอบครัว.”

สำหรับผู้วิจัยเมื่อได้ตรวจสอบเอกสารแล้วเห็นด้วยและยังเห็นรวมครอบคลุมไปถึงกลุ่มไท-ลาวอื่นและกลุ่มร่วมนิเวศอื่นได้อีกด้วย

ความเชื่อมโยงทางรูปทรงและแผนผังเรือน ของ ไท-ลาว คัง,ไทเลย, ไทพวน และ มลายู

เมื่อพิจารณารูปทรงหลังคาบ้านที่พบจำนวนหนึ่งในกรณีศึกษาที่บ้านหนองแ้วเนินขาม เมื่อนำมาวางเปรียบเทียบกับ กรณี ไทยเลยของทรงยศและคณะ ซึ่งมีบทสัมภาษณ์อ้างอิงถึงความต่อเนื่องไทยเลยกับ ลื้อ เมื่อนำ กรณีไทยลื้อที่อ.แม่แจ่มที่ผู้วิจัยเคยเยี่ยมเยียน วางสัมพันธ์กับกรณีศึกษาไทยพวนของทรงยศและคณะ ก็ทำให้เห็นถึงสัมพัทธภาพที่ไม่อาจกำหนดโดย “กลุ่มชาติพันธุ์” ได้ โดยรายการเปรียบเทียบสุดท้ายเป็นการ เปรียบเทียบ เรือนพื้นถิ่นมาเลย์ซึ่งเป็นรีสอร์ทโฮเทล กับ เรือนหลวงพระบางของ SPC ทั้งหมดนี้พบความ เหมือนกันร่วมลักษณะทางกายภาพและที่ว่างในกลุ่มชาติพันธุ์ที่นับว่าแตกต่างกัน บางทีกรอบคิดปฏิฐานนิยม ประวัติศาสตร์ที่เป็นอคติแนวหนึ่งอาจมีที่มาจากต้นความทำนองนี้ โดยมีเหตุจากการเลือกให้ความสำคัญมากกับ “ศาสนาตามแบบฉบับ” มากกว่าสิ่งอื่นๆ

“หนังสือเล่มนี้จำกัดขอบเขตเฉพาะคาบสมุทรอินโดจีนเท่านั้น เพราะดินแดนดังกล่าวนี้(หมายถึง ภูมิภาคอินโดนีเซียแหลมมลายูและหมู่เกาะ)มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดและแน่นแฟ้นกับอินโดจีน น้อยกว่า ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐต่างๆในอินโดจีนด้วยกันเอง ศาสนาอิสลามได้มีบทบาทที่สำคัญยิ่งในแหลมมลายูและอินโดนีเซีย แต่ไม่ได้มีบทบาทสำคัญแต่อย่างใดเลยในอินโดจีน โดยทางภูมิศาสตร์แล้วถือได้ว่าแหลมมลายูอยู่ใน ภูมิภาคอินโดนีเซียไม่มากนัก...”

(ยอร์ช เซเดส์ -บางส่วนจาก “คำนำหนังสือชนชาติต่างๆในแหลมอินโดจีน”)

รูป 6-6 เปรียบเทียบเรือนจากกลันตัน,มาเลย์เซีย; เรือนลาวเมืองหลวงพระบาง และ เรือนปะกาเกอญอร์(กะเหรี่ยงจอร์)
อุ้มผาง จ.ตาก

กรณีศึกษา บ้านนางศรีเมือง คำยา: Hybridity เรือนไท-เรือนลาว

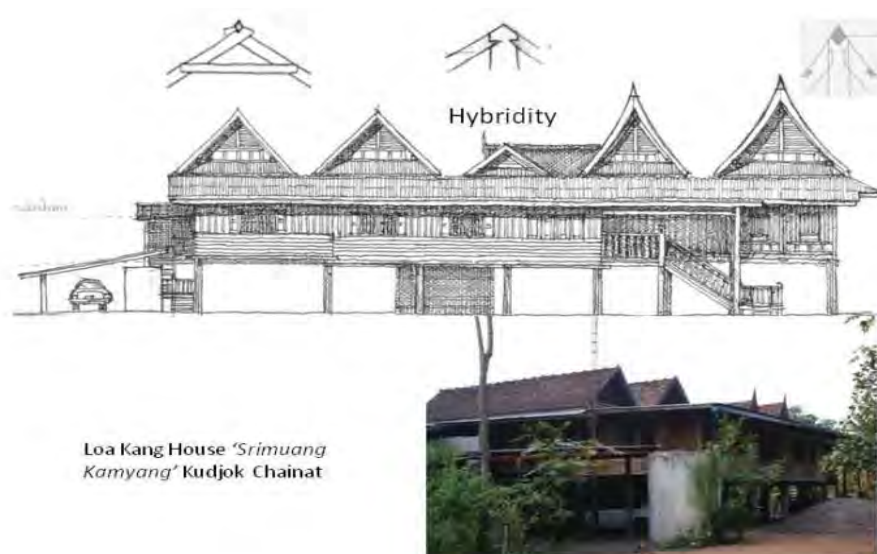
กรณีศึกษา บ้านนางศรีเมือง คำยา บ.กุดจอก เป็นเรือนรูปทรงแบบไทยเดิมแบบภาคกลาง ที่ต่อขยายมาจากเรือนแบบลาวซึ่งมีเสาแรกเสาขวัญและเพิง ทว่ากรณีนี้พบว่าระหว่างการเป็นการปลูกขยายเรือนจากศูนย์ เดิมซึ่งเป็นเรือนลาว มีรายละเอียด จันทันรับอกไก่ ที่น่าสนใจ คุณสมบัติระหว่าง เรือนไทภาคกลาง กับ ไม่เทิบ หัวสี่ยาวของเรือนลาวที่SPC ได้ศึกษาไว้

ประเด็นที่ว่ารูปแบบเรือนในระยะแรกเป็นเรือนแบบลาว เมื่อต่อเสริมเพิ่มขึ้นโดยส่วนต่อใช้ลักษณะ เรือนไทภาคกลางก็มีความน่าสนใจ ความจริงแล้วใน บ.กุดจอกมีเรือนทรงไทจำนวนมากกระจายอยู่ทั่วไป ผู้วิจัย เรียกกระบวนการนี้ใน ว่าการแสดงออกของกลุ่มพลัดถิ่นในเชิงปฏิบัติการ (Diasporic Manifestation of

Practice) ซึ่งประกอบขึ้นด้วยพลวัตสามส่วนร่วมกับ การแสดงออกของกลุ่มพลัดถิ่นในเชิงสำนักทางประวัติศาสตร์ของตัวตน(Diasporic Manifestation of Self)และ การแสดงออกของกลุ่มพลัดถิ่นในเชิงสถานที่และเวลา((Diasporic Manifestation of Place-Time compression)

รูปเรือน เรือนไทเดิมมีตัวเหงา¹⁸ ทั้งที่ผู้อาศัยอาจไม่จำเป็นต้องมีสำนึกชาตินิยมไทยในกรณีผู้พลัดถิ่น เช่นกรณี เรือนศรีเมือง คำยา ที่ถูกจอก โดยเรือนนี้ใช้อธิบายการงอกต่อเติมออกจากเขตรหัสทางวัฒนธรรมเดิมจากแกนเดิม –“ส่วน-เปิง” ที่อาจต่อเติมออกไปโดยรอบได้ด้วย

รายละเอียดบริเวณ ออกไก่เหมือนกัน (ลาวเรียก ไ้แม่แบน) จันทันเรียก ไ้แม่สียัว ซึ่งแตกต่างกับการปรุงเรือนไทยภาคกลางมาก น่าสนใจที่การรังวัดพบเรือนหลังหนึ่ง(ศรีเมือง คำยา) ในกุดจอกพบรายละเอียดที่เป็นลูกประสมไท-ลาว “เทินไม้สียัว”-“จันทัน”

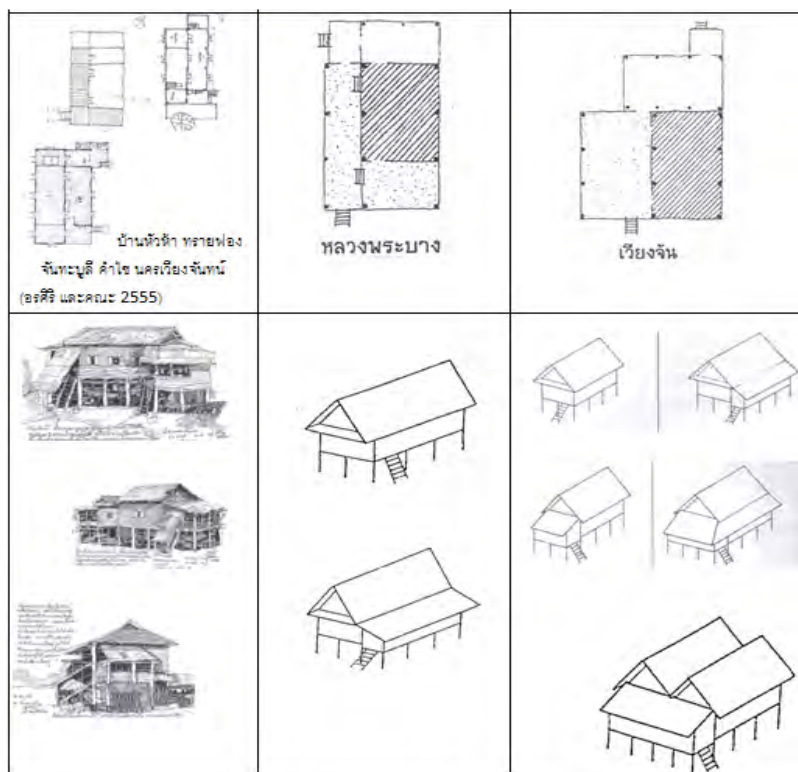

รูป 6-7 เรือนศรีเมือง คำยา และ ความเป็นลูกผสมของรูปแบบและการก่อสร้างในเรือนหลังนี้

กรณีศึกษา บ้านคำไซ,ทรายฟอง,หัวห้า นครหลวงเวียงจันทน์

รูปแบบแผนผังเรือนในหมู่บ้านนครเวียงจันทน์นี้รูปแบบผังคล้ายกับเรือนหลวงพระบางแม้ว่ารูปทรงจะออกทางเรือนเวียงจันทน์ตามการจำแนกของ SPC

ตามข้อมูลที่นำมาแจกแจงเท่าที่ปรากฏ จะเห็นว่ากรณีเรือนที่คณะสำรวจเมื่อ ๑๕ ธันวาคม ๒๕๕๓ ทั้งสามเรือนนั้น หากจำเป็นต้องจำแนกจากระบบแผนผังก็น่าจะอยู่ในแบบเรือนหลวงพระบางมากกว่า เรือนทุ่งเพียงเวียงจันทน์ แต่หากมองเชิงรูปทรงก็กลับใกล้เคียงแบบทุ่งเพียงเวียงจันทน์ มากกว่า เรือนหลวงพระบาง

รูป 6-8 เรือนแขวงคำไซ นครเวียงจันทน์ ผังกลับคล้ายเรือนหลวงพระบาง

เรือนทิดเพ้า SPC กับเรือนแม่ตึงคำ เป็นเรือนหลังเดียวกัน

“เมื่อตะเวนลับขอบฟ้าไปแล้ว ทิดเพ้าก็ได้โคมตะเกียงแล้วนำไปใส่เหล็กห้อยอยู่นอกช่อเรือนระหว่างห้องกลางและเรือนครัวเบื้องตะเวนออกทุ่งพอมือมึงๆ”

เราทราบว่าบ้านนี้เป็นเรือนอนุรักษ์โดยรัฐแต่เราไม่ทราบถึงปัจจัยเงื่อนไขสนับสนุนต่างๆ เราสังเกตพบว่าการต่อเติมเปลี่ยนแปลงอาคารขึ้นภายหลัง ที่มีผลต่อรูปลักษณะของบ้านอยู่บ้าง และ โดยเฉพาะความรู้สึกทางสัญชาตญาณทางสถาปัตยกรรมต่อสถานที่โดยเฉพาะจากมุมมองของการวิจัยของ SPCเอง

“เรือนอนุรักษ์ค่อนข้างสมบูรณ์ที่ยังเหลืออยู่ในเมืองเวียงจันทน์ แต่อีกไม่นานก็คงไม่มีให้เห็นแล้ว เพราะเจ้าของเตรียมสร้างเรือนใหม่ ซิดเรือนเดิมแล้ว น่าเสียดายมาก” (อรศิริ ปาณินท์ ๑๔ สิงหาคม ๒๕๕๓) ต่อไปเป็นส่วนหนึ่งของบทสัมภาษณ์ แม่ตึงคำโดยคณะวิจัย

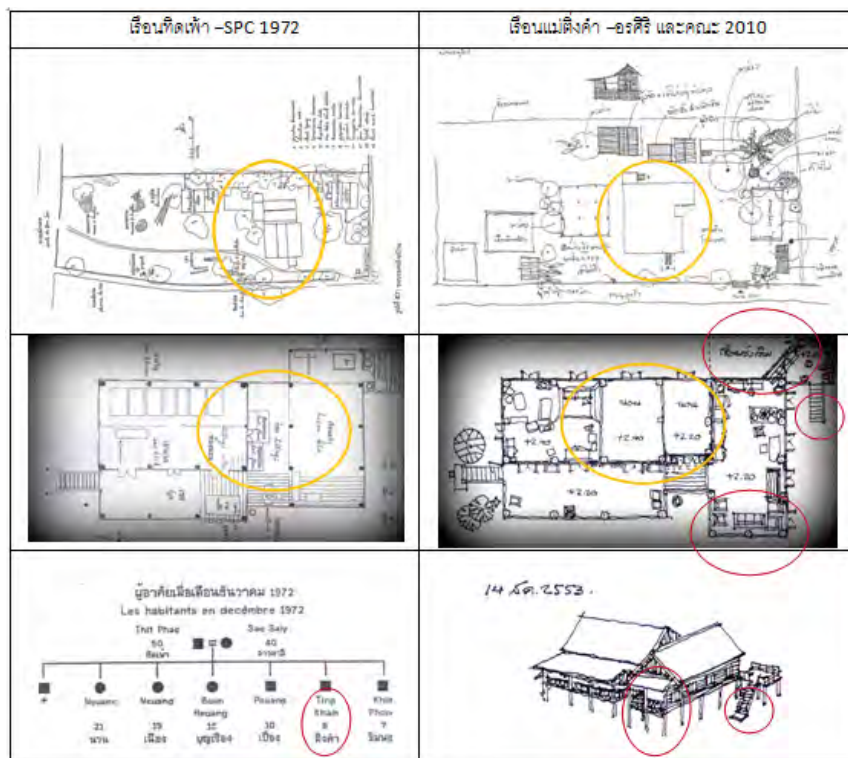
“ประเพณีลาวจะแต่งผู้ชายเข้าบ้าน ได้พบกันในงานบุญเวส ..ยังมีฮีตสิบสองคองสิบสี่ ยังมี ห่อข้าวเดือนเก้าประดับดิน และบุญข้าวจี..เดิมบ้านมุงสังกะสี ปี2003 ฝรั่งมาเปลี่ยนเป็นแป้นไม้ เปลี่ยนเสา และ ทำศาลานั่งเล่น(หลังบ้าน)ให้ด้วย..ได้ทุนเคยเลี้ยงวัว..แม่เคยตำหูก...ใช้น้ำซาง เดิมเป็นหลุมหนึ่คึก ภายหลังขุดต่อใช้ร่วมกันทั้งหมด....เดิมทำนาปี ปัจจุบันใช้น้ำคลองชลประทาน ทำนาปรังนาแขงปีละสองครั้ง (นาหว่านบ่ได้ข้าว)” สัมภาษณ์ แม่ คำตึง คำวงใสอายุ 46 ปี นางมีลูก 3 คน ญ 2 ช 1 เรือนอยู่กัน ห้าคน (๑๔ สิงหาคม พ.ศ ๒๕๕๓)

“การบันทึกชีวิตประจำวันของครอบครัวทิดเพ้า ในเดือนธันวาคมปี1972 อยู่บ้านดอนหนูนี่ เอ็ดให้เห็นการพัวพันระหว่างคนในครอบครัวกับเรือน ในฤดูแล้งปีนั้นว่างเว้นจากเรียกกสิกรรมที่หนักหน่วง ครอบครัวอยู่คอบหน้ากันอยู่ในละแวกใกล้เคียง หรือในเรือนนั่นเอง ตารางเวลาแต่ละคนบ่ได้ผูกขาดกับเวียกทางนอก ยกเว้นพวกที่เข้าโรงเรียน แต่แม่นเพื่อรับประกันการดำเนินชีวิตของจุลจักรครอบครัวต่างห่าง ดังนั้นแต่ละคนจึงประกอบส่วนให้

ครอบครัวตามเงื่อนไข และจัดแบ่งเวลาตามแบบของไหลวากิจกรรมต่างๆ ที่ดำเนินไปบอกถึงการมีชีวิตในพื้นที่ภายในเรือนได้หลากหลายกรณี ..”(SPC: 118-119)

ความลึกซึ้งของสัมพัทธภาพระหว่างบุคคลและสถานที่ จากการวิจัยที่ลุ่มลึก (Rich) ขึ้นนี้ ซึ่ง SPC ได้ อธิบายวิเคราะห์ให้ทั้งหมด ทำให้ผู้วิจัยอดตั้งคำถามไม่ได้ว่า “การอนุรักษ์เรือนหลังนี้ ซึ่งเป็นเรือนที่ยังมีผู้อยู่อาศัยมีความเหมาะสมแล้วหรือไม่เพียงใด” ดังที่ ผู้วิจัยได้คัดสรร “มุมมองทิศเพ้า” ไว้ในรูป 2-0-23 หน้า 69 นั้น “ทิศเพ้าเก็บเครื่องใช้ส่วนตัวเห็นประเนงแฝก ไม่ใช่ สังกะสี หรือแม้แต่ แป้นไม้”

ประเด็นเรื่องวิถีแห่งการอนุรักษ์เรือนแห่งนี้ อาศัยอยู่ที่การลำดับความสำคัญของวัตถุประสงค์สามประการ ได้แก่ คุณูปการทางวิชาการของ SPC ที่อุทิศให้กับการทำความเข้าใจสัมพัทธภาพ(แต่ก็เป็นสัมพัทธภาพที่ สมดุลย์อยู่ในปี 1972 ในวิทยานิพนธ์ SPC) ประการที่สอง การพิจารณา วิถีชีวิตของผู้คนที่เกี่ยวข้องกับที่อยู่อาศัย นั้นอยู่ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงเสมอแต่รูปแบบของเรือนนี้ น่าศึกษาได้จากการจัดระบบในท้องนอนและ ห้องครัวใหม่ของเรือนแม่ตังคำ ในระยะเวลาเกือบ 40 ปีจากจุดนั้น และ สุดท้าย วัตถุประสงค์ทางการอนุรักษ์เพื่อการท่องเที่ยวรวมถึงอุตสาหกรรมทางวัฒนธรรม สำหรับผู้วิจัยคิดว่าเป็นโจทย์วิจัยตั้งต้นที่น่าสนใจสำหรับการ วิจัยในประเด็น “อนุรักษ์”

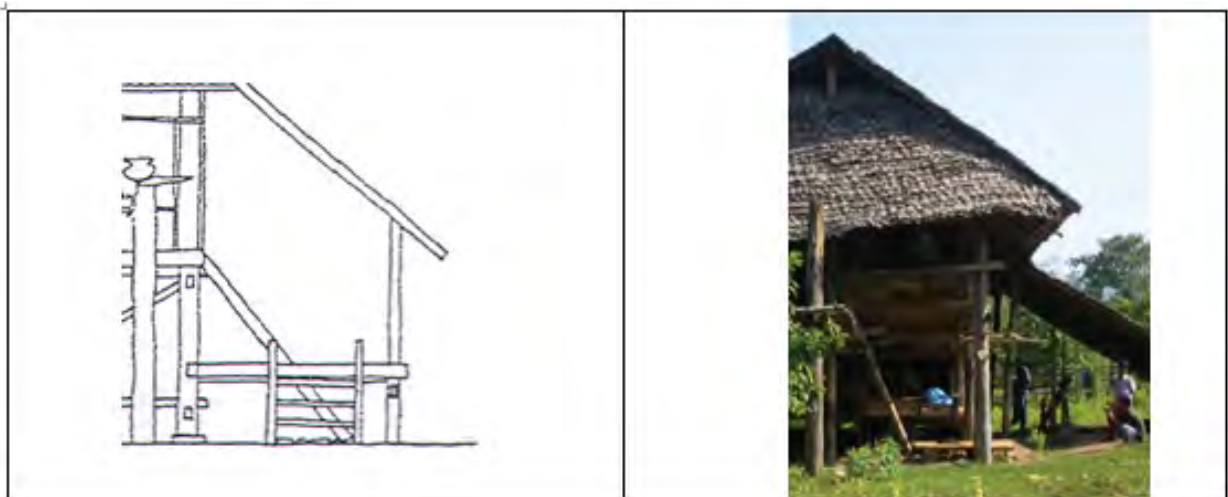
รูป 6-9 เรือนหลังเดียวกันในการวิจัยสองครั้ง และการต่อเติมอันเป็นผลจากการอนุรักษ์

ร้านสูง-ร้านต่ำ (ร้านเทิง-ร้านลุ่ม)

แบบเฉพาะของเรือนหลวงพระบางที่ไม่พบในภาคกลางประเทศไทย ผู้วิจัยกลับไปพบรูปแบบคล้ายร้านต่ำในเรือนกะเหรี่ยงฉกรร ภาคตะวันตก ส่วนที่ว่างทางสถาปัตยกรรมที่คล้าย ร้านลุ่ม-ร้านต่ำก็พบในเรือนกะเหรี่ยงเช่นกัน อาจเป็นลักษณะที่มีความลงตัวของการใช้ชีวิตทั้งทางนิเวศวิทยาสังคมและในชีวิตประจำวัน

ในมุมมองนิยามแล้ว ข้อสังเกตเหล่านี้ชวนขัดแย้งกับฐานความรู้เป็นการย้อนแย้งในตัวเอง ทว่าในมุมมองของการทำความเข้าใจแบบสัมพัทธภาพแล้วปรากฏการณ์ ที่วัดทางวัฒนธรรมเช่นสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นต่างกลุ่มท่ามีความพ้องกันเนื่องเพราะมีต้นทางที่สอดคล้องกับระบบนิเวศน์ และภาวะวิถีจักรชีวิตธรรมชาติ นั่นเอง เป็นการยืนยันความยั่งยืนของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในระดับรากฐานที่มากไปกว่ากว่าหรือเท่ากับการตั้งคำถามต่อสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างที่เห็นและเป็นอยู่

ซึ่งผู้วิจัยได้ตั้งข้อสังเกตในกรณีเรือนกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว และ กรณีเรือนมลายู ไปแล้ว ซึ่งเมื่อผู้วิจัยได้มีโอกาสทำความเข้าใจในแง่ที่ตัวเองเคยทดสอบที่ว่างเหล่านี้ ก็พบว่าภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทั้งภาคพื้นทวีปไปจนถึงหมู่เกาะต่างมีความสอดคล้องต้องกันประสานกลมกลืนมากกว่าความแตกต่างซึ่งน่าจะเป็นผลของมายาคติในระหว่างที่ต่างสถาปนารัฐชาติและประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้สำนักกระแสหลัก

รูป 6-10 ที่ว่างแบบ “ร้านลุ่ม” ในเรือนลาวหลวงพระบาง และ เรือนกะเหรี่ยงในอัมผางลุ่มน้ำแม่จัน ตาก

การเปรียบเทียบบรรยายพิธีกรรมตั้งเสาแฮกเสาขวัญของ SPC ในลาว กับแดน ที่ เนินขาม

รายงานวิจัยทั้งสองชิ้นได้พรรณนาให้รายละเอียดในประเด็นนี้อย่างลุ่มลึก(Rich)และเป็นอิสระต่อกันในบริบททางสถานที่และเวลาที่แตกต่างกัน การศึกษาเปรียบเทียบ ใน ประเด็น “เสาแรกและเสาขวัญ” จึงให้ความรู้เชิงพลวัต

“พวกเขาขุดเสาแรกและเสาขวัญ ขึ้นสูงประมาณ ๕๐ เซนติเมตร โดยหนุนด้วยท่อนไม้ เสานี้เป็นเสาแม่ของเรือน และ เป็นที่”นับถือ”กว่าต้นอื่น จึงต้องได้รับการเคารพนับถือเป็นพิเศษ การแบ่งชั้นจะแสดงออกด้วยความสูงที่แตกต่างกันเสมอ ความแตกต่างนี้ไม่เพียงแต่เป็นสัญลักษณ์เท่านั้น แต่ยังแสดงให้เห็นเป็นรูปธรรมอีกด้วย (เช่น) คนลาวจะต้องอยู่ต่ำกว่าผู้ที่พวกเขาเคารพนับถือเสมอและไม่อาจ “ข้ามหัว” ได้

ดังนั้นการที่เสา2ต้นนี้ถูกยกให้สูงกว่าต้นอื่นๆ จึง สืบเนื่องมาจากว่า เป็นที่สถิตย์ของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ปกปักรักษา เรือน ห้ามข้ามเสาทั้งสองในขณะที่ปลูกสร้างเด็ดขาดซึ่งการยกหัวเสาขึ้นก็เป็นการขึ้นอยู่แล้ว อีกประการหนึ่งคือ การป้องกันวิญญาณร้ายที่อาจติดต่อกับผืนดิน หัวเสาเหล่านี้ต้องได้รับการกล่าวนำก่อนในการทำพิธีการตั้งเสา เรือน โดยการผูกห้อยขี้ผึ้งและเครื่องเซ่นไหว้(เครื่องค้ำของคุณ)ที่จะนำความสมบูรณ์พูนสุขมาสู่ครอบครัว ในพิธี จะมีการสวดมนต์และรดน้ำ ที่หัวเสาขวัญด้วยกันจะผูกโยงสายสิญ(ผ้ายมมงคล)แล้วอ้อมทุกคนที่มาร่วมพิธีและส่ง ถึงพระสงฆ์(ครูบา)ในพิธี

ในเวลาที่มีพิธีตั้งเสาเรือน จะเก็บกวาดลานไปทางทิศตะวันออกและทิศเหนือ ซึ่งเราสังเกตว่าตำแหน่ง ของพระสงฆ์จะอยู่ทางทิศตะวันออก ในเวลาทำพิธีก่อนจะตั้งเสา และ อยู่ในทิศเหนือหัวเสา เสาเรือนจะวางกอง อย่างเป็นระบบ ทางด้านทิศตะวันตกของเรือน โดยไม่ต้องวางวัสดุที่อยู่ทางทิศใต้.. วันนี้จึงเป็นวันพิธีตั้งเสาซึ่ง นาย ช่างและกรรมกรไม่มีหน้าที่เข้าร่วม มีแต่เจ้าของเรือนและครอบครัว และ “ผู้รู้” เท่านั้นมาร่วมรับผิดชอบกับ พระสงฆ์จากวัดใกล้เคียง ... วันรุ่งขึ้น(31 ธันวาคม1969 เป็นวันแรมเจ็ดค่ำเดือนหนึ่ง) เวลา 7.15 คำลาวผู้เป็น เจ้าของเรือนอยู่พร้อมกับลูกเมียและแม่ พวกเขากำลังผิงไฟอยู่ มีเสื่อปูพร้อมผ้าห่ม เมื่อคืนค่ำเหล่าและลูกชาย สองคนได้นอนอยู่ที่นี้ พวกเขาบอกว่าเป็นประเพณีที่ต้องถือกันว่าหลังจากที่พระสงฆ์สวดที่ดินแล้ว จะปล่อย สถานที่ไปไม่ได้เพราะอาจมีผู้มาทำให้สถานที่นี้มีมลทินได้ ซึ่งผู้ประสงคร้ายอาจฉวยโอกาส “มาทำสิ่งไม่ดีใส่”-เช่น ปั่นกระดูกคนตายลงไปในขุมดินเสา (SPC:302;321)..... เพื่เริ่มต้นการปลูกสร้างแต่เข้ามิดพื้นที่ที่เห็น “ใบกล้วยเลื่อมต้องแสงแดด”..

ยันต์หัวเสา ..ติดหล้านำเอายันต์หัวเสาที่เขาเขียนใส่สมุดนักเรียนออกมา แผ่นยันต์ดังกล่าวเป็นรูป กลมแบ่งเป็นสี่ส่วนเท่าๆกัน มีสองแถบตั้งฉากกันกลางรูป(ดวง)..แผ่นยันต์มีสองแบบ แบบหนึ่งเขียนคำบาลี.... แบบหนึ่งมีอิติปิโส และ มีคำว่า “ดิน” สำหรับตำแหน่งเสาขวัญที่อยู่ทิศดินนอน..แผ่นยันต์มีบทบาทป้องกันขับไล่ สิ่งชั่วร้ายป้องกันไฟไหม้เรือนและทำให้ผู้อยู่มีขวัญดีทั้งปวงมีและสิ่งอื่นๆ.. 7.30 เจ้าของเรือนติดแผ่นยันต์ กรรมกรยกเสาแรกขึ้นเล็กน้อย ผู้ใหญ่บ้าน(ตาแสง)ได้เทียบปลายเสาแรก แล้วทำกับเสาขวัญเช่นกัน เขามัดหัวเสา ส่วนอีก 5 คนขึ้นไปบนห้าง รอต้า..

การเสี่ยงทายด้วยเม็ดข้าว

ติดหล้ากับกรรมกรผู้หนึ่งนั่งยองยองใกล้ดินเสาที่อยู่กลาง เขาหันหลังให้โครงสร้างระหว่างเสาที่สอง หันหน้าไปทิศตะวันออก เอาผ้าเช็ดหน้าพาดบ่าซ้ายแทนผ้าเปียง ถอดหมวกออกใส่หัวเข่าขวา แล้วยกขันเงินสูง ห่วมหัว ในขันมีข้าวสารพร้อมเทียนจุดแล้ว มีกรรมกรอีกคนนั่งทางขวาคอยก้นลมให้ ติดหล้าขยับขันไปทางซ้าย แล้วเหลียวมองทิศเหนือที่จะเป็นเสาขวัญ เขากล่าวเป็นภาษาบาลีสองประโยคแล้วอวยพรให้ผู้อยู่อาศัย แล้วก็ หยิบข้าวสารในขันยื่นให้ผู้อยู่ข้างๆหยิบมือหนึ่ง ผู้รับเอาไปนับ(นับได้๑๑เม็ดเป็นเลขศิโยนทั้ง) ติดหล้าต้องหยิบ ใหม่อีก จนกว่าจะเลขคู่ติดกันสามครั้ง ทางดินเสาก็จะนำเอาไม้ไผ่ป่า(ซึ่งเป็นไม้พญาไม้ในปิ่น) ท่อนเล็กพร้อม เงินเหรียญหนึ่งวางใส่กลาง

เสาและชื่อ

สำหรับการติดตั้งเสา ใช้แรงแขนจากคนเพียงห้า หรือหกคนยก สองคนถือไม้ค้ำ (ไม้สองตัวช่วยกันอยู่ ตรงปลาย) อาศัยง่ามยกปลายเสาขึ้น เรียกว่า “ไม้บ่าแก้ว” อีกคนหนึ่งอยู่ที่ดินเสาคอยถือแผ่นไม้แป้นสับลงในขุม ดินเสา เพื่อให้เสาไหลลงหลุมสะดวก.....(SPC:321)

.....สร้างบ้านใหม่ ชุมชนชาวไทเวียงบ้านเนินขามเมื่อขึ้นเสาเอกจะมีการนำเอา เครื่องมือเครื่องใช้ในการทอผ้า ได้แก่ “กวก” (เป็นอุปกรณ์ในการ “คันหมี่”) ผูกกับเสาเอกพร้อมผ้า 3 สี แดง ขาว น้ำเงิน ต้นอ้อย ต้นกล้วยถือเป็นเครื่องมงคลในการขึ้นเสาเอก (แดน:20)

พิธีขึ้นเสาเอก(เนินขาม) ใช้พราหมณ์ทำพิธี การทำพิธีที่ถูกต้องเชื่อกันว่าจะทำให้คนในบ้านมีความสุข ไม่ทะเลาะกัน ร่ำรวย ถ้าไม่ทำพิธีนี้จะทำให้ทำมาหากินไม่ร่ำรวย ไม่มีเวลาอยู่บ้าน คนอยู่บ้านอยู่อย่างไม่เป็นสุข เป็นต้น

พิธีขึ้นเสาเอกมีเคล็ดหลายประการ เช่น ดินที่ขุดจากหลุมทั้ง 8 ทิศ ต้องกองเดินไปทางเดียว การวางเสาเอก เสาโท ให้ไปทางเดียวกันไม่เช่นนั้นคนในบ้านจะอยู่ไม่เป็นสุข เวลาทำพิธียกเสาหลุมรองรับเสาด้านล่างด้วยใบบัว ห้ามคนข้ามเสาเอก เสาโท

อุปกรณ์ในการทำพิธี ได้แก่ กวก 2 อัน ผ้าสามสีหรือผ้าขาวม้าที่มี 3 สี 2 ผืน ต้นกล้วย ต้นอ้อย ไม้มงคล 9 ชนิด ไม้แก่นโค่น ไม้แก่นขนุน ไม้มะยม ไม้ไผ่สีสุก ไม้เต็ง ไม้รัง ไม้คูน (ชัยพฤกษ์) ไม้สักทอง ไม้ราชพฤกษ์ ดอกดาวเรือง ใบบัว ใบรัก ใบเงิน ใช้อย่างละ 9 ดอก 9 ใบ ขนมห่มแดง ขนมห่มขาว ข้าว 3 สี (แดง ขาว ดำ) 8 รูป 8 ดอก

วิธีดำเนินการ ผูกกวกและคาดผ้าขาว ม้าที่ยอดเสาเอก เสาโท ผู้มีฐานะดีจะนำพานสี ธนบัตร สร้อยคอ แหวน ไปห้อยที่กวก เวลาทำพิธีเริ่ม “ยามใบตองเลี่ยม” ประมาณเวลา 06.00 น.พราหมณ์ที่ทำพิธี ท่องคาถาไปรอบๆ หลุมทั้ง 8 ทิศ พร้อมวางข้าว 3 สี รูป 1 ดอก สดางค์เหรียญเงิน เหรียญทองลงในกระทง ใบตองทุกหลุม ยกเว้นเสาเอก เสาโท วางเงิน 9 บาท การทำพิธีจะใช้เวลาประมาณ 2 ชั่วโมง” (แดน:29)

สิ่งที่แตกต่างกันคือ บุคคลากรในการสวดมนต์ทำพิธีขึ้นเสาเอกเสาเอกกล่าวคือ ที่ลาวใช้ครูบา-พระสงฆ์ ส่วนเนินขามใช้พราหมณ์ ส่วนสิ่งที่เหมือนกันได้แก่ เคล็ดการวางเสาไปทางเดียวกัน นอกจากนี้คือการระบุเวลาใช้สำนวนเปรียบเทียบกับใบตองให้ความหมายโดยนัยเช่นกันน่าสนใจมาก

“ยามใบตองเลี่ยม” - แต่เขามีดันทันที่ที่แถมเห็น “ใบกล้วยเลื่อมต้องแสงแดด”.

บางสิ่งบางอย่างก็ฝังอยู่ในความทรงจำในจิตได้สำนึก

รายละเอียดผนังสถาปัตยกรรมลาวทำด้วยไผ่สาน

(ผนังไผ่สาน กรู ฉาบปูนขาว / ดินมูลโคกระบือ หรือไม้กรู ก็พบ)

พบรูปแบบผนังในเรือนส่วนใหญ่ที่หลวงพระบางโดยไม่จำกัดฐานะในลารายละเอียดนี้เป็นเคยเป็นที่นิยมใช้โดยทั่วไป ตั้งแต่ พระราชวัง เรือนขุนนาง เป็นรายละเอียดดีเยี่ยม สวยงามให้ภาวะความน่าสบายดีต่อสุขภาพคงทนน้ำหนักเบาตัวแบบยั่งยืนที่สมควรนำมาปรับประยุกต์ใช้ในประเทศไทยเป็นอย่างยิ่ง (หากไม่ติดขัดในอุตสาหกรรมทางวัฒนธรรมและทุนนิยม-phatasmagoria จนเกินไปนัก) ในการเลือกวัสดุที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมและการดำรงชีวิต ที่มีความสามารถรองรับ(Carrying capacity) ได้สูง สังคมที่มองไม่เห็นเหตุปัจจัยที่จะนำสู่ความยั่งยืนทางนิเวศวิทยาและละเลยวัสดุเหล่านี้เพียงเพราะสยบต่อทุนนิยมอุตสาหกรรมทางวัฒนธรรมย่อมทำลายโอกาสที่จะมีสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างที่ให้นิสิตสุขด้วยของตัวเอง

ผนังไผ่สานใช้ในหลายแบบหลายโอกาสและลำดับชั้นในสถาปัตยกรรมรวมถึงสถาปัตยกรรม “สูง” กับผนังวัสดุที่ดีที่สุดในสภาพทางนิเวศวิทยาวัฒนธรรมในลาว

ความแตกต่างกันของรหัสและการปรับตัว “แผนผังหมู่บ้าน” สามภูมิภาค

ต่างล้วนเป็นหมู่บ้านกระจุกตัว (Cluster) ที่ความสัมพันธ์ของเรือนแต่ละหลังมีความสัมพันธ์ทางสายเลือดทางเพศภาวะเป็นตัวกำหนดตำแหน่งความใกล้เคียงเกิดเป็นหย่อมบ้านของเครือข่ายญาติฝ่ายหญิง (Virilocallity) รวมไปถึงทิศทางสันหลังคาหลักและการหันหัวนอนในชีวิตและพิธีกรรมสำคัญตั้งแต่เกิดแต่งงาน (SPCวิเคราะห์ไว้ดีเลิศเป็นต้นแบบได้) นอกจากจะอยู่ในเขตที่สูงและลาดชันก็จะมีการหันเหไปบ้าง แต่ละครอบครัวมีอยู่ข้างเป็นของส่วนตัว ของส่วนรวมหรือพื้นที่ทางสังคม ประกอบด้วย หอผีบ้าน และ วัด

ภูมิทัศน์หมู่บ้านเดิมที่กันรั้วเพียงเพื่อป้องกันศัตรูสัตว์ไม่ให้เข้าไปกินพืชในบ้าน หรือ หากอยู่ในเขตที่ลาดก็ไม่มีการปักกัน ใต้ถุนบ้านเป็นพื้นที่สาธารณะที่เปิดต้อนรับ ไม่กันรั้วปักปิ่นกรรมสิทธิ์

ลักษณะสำคัญนี้มีแนวโน้มที่จะลดลงในประเทศไทย เนื่องจากสภาพทางกายภาพการเสี่ยงฝุ่นจากการคมนาคมภายในที่จะมีความถี่สูงขึ้นและ สาเหตุสภาพทางสังคมระบบเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมทุนนิยมก็มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์นี้ด้วยอย่างสำคัญ การที่ทิศทางของรัฐดำเนินไปทางทุนนิยมเสรีนิยมอย่างยิ่งยวดจะทำให้ชุมชนหมู่บ้านภาคกลางทุกแห่งก็มีแนวโน้มที่จะเกิดการเปลี่ยนแปลงในลักษณะนี้ทั้งสิ้น

แผนผังสปป.ลาว

อันเนื่องมาจาก ความลาดชันสูง การเรียงตำแหน่งบ้านจึงเกิดจากตอบการไหลของน้ำการพังทลายในที่ลาดชันและธรณีสัณฐานรวมไปกับรหัสสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างทางสังคม

รหัสทางสัญลักษณ์ความเชื่ออาจถูกระบุว่าเกี่ยวข้องกับศาสนาซึ่งถูกห้ามมาก่อนจะให้เสรีภาพทางศาสนาอีกครั้ง อย่างไรก็ตาม หอผี และหรือ วัด ยังคงเป็นองค์ประกอบสำคัญของ(หมู่) บ้าน

แผนผังภาคอีสาน

กรณีบ้านเขวายังมี ดอนปู่ตา ใช้ประกอบพิธีตามฮีตสิบสองคองสิบสี่ ภาคอีสานโดยรวมยังมีประเพณีพิธีกรรมค่อนข้างมาก อย่างไรก็ตามคำสั่งสอนของหลวงปู่มั่นภูริทัตและคณะลูกศิษย์พระป่าธรรมยุติกได้สร้างผลเชิงประจักษ์ในภูมิทัศน์หมู่บ้านในภูมิภาคนี้ อย่างมีนัยสำคัญ(ทรงยศ)ในหมู่บ้านหน่วยศึกษาทั้งสอง ต่างมีพิธีกรรมเกี่ยวกับหอผีบ้าน ซึ่งหอผีบ้านเช่นเดียวกันกับที่ บ้านโคก สุพรรณบุรีและ ดอนหนุน เวียงจันทน์ ที่จะแยกอยู่ห่างจากหมู่บ้าน บางครั้งก็ใช้หอผีบ้านร่วมกันในละแวกใกล้เคียงในกรณีที่มีสำนักทางอัตลักษณ์ร่วมกัน

แผนผังภาคกลาง

หนองแห้ว หอผีบ้านอยู่ใน ต.เนินขาม ในวัดเนินขามนั่นเอง ส่วน บ.กุดจอก เคยมีหอผีบ้านนี้ ในตำแหน่งที่ไกลออกไปประมาณ 5 กม. ทางตะวันตก บ.ทุ่งโป่งอยู่ในเขตเมืองของอ.หนองมะโมงในปัจจุบัน ผีบ้านนี้เป็นวีรบุรุษในพื้นที่ท้องถิ่น บางครั้งเรียกว่าผีเจ้านาย อาจมีมากกว่าหนึ่งทรงก็ได้ ปัจจุบันน่าสนใจที่ยังเหลืออยู่ที่บ้านโคกเท่านั้นที่ยังมีพิธีกรรมเลี้ยงผีเป็นการล้างทุกข์และเลี้ยงผีตามที่บนบานไว้ ในเดือนเจ็ดก่อนฤดูปักกล้าทำนาทุกปี แผนผังหมู่บ้านกรณีศึกษาภาคกลาง

บ้านโคก อุทอง การยังคงมี ศาลผีเทวดาและผีเจ้านายรวมถึงประเพณีพิธีกรรม (วีรวัฒน์ วรายน) จะเป็นเอกลักษณ์ที่สำคัญสำหรับที่นี่ในอนาคต

หมู่บ้านในขัณหาทั้งสองการให้มีผู้อาวุโสให้สัมภาษณ์ระบุว่า “เคย” มีศาลและพิธีกรรมผีเทวดาผีเจ้านาย สำหรับเนินขามปัจจุบันคือวัดเนินขาม

ส่วน กุดจอกคือบริเวณ “โป่ง” ในป่า (ปัจจุบันคือบ.ทุ่งโป่ง ต.หนองมะโมง ~5km.ทางตะวันตกของกุดจอก) โดยใช้ร่วมกันหลายหมู่บ้านเมื่อมีพิธีกรรมก็จะมีการมาร้องบอกก่อนระยะหนึ่ง ตอนยังเป็นเด็ก

แต่ได้สาบสูญไปเป็นพื้นที่เกษตรกรรมไปนานแล้วหนึ่งช่วงคน และห่างออกไปทางตะวันออก ~2 km. มีป่าดงที่มีโบราณสถาน เรียกว่า ดงพระเจดีย์

สำหรับจุดจอกมีประวัติศาสตร์รุ่นใหม่เกี่ยวกับ “เสรีไทย- ป่วย อึ้งภากรณ์ เคยถูกจับในเขตนี้และเคยถูกนำตัวมาคุมตัวอยู่บริเวณลานกลางหมู่บ้าน¹⁹ ซึ่งปัจจุบันมีอาคารสำนักงานสหกรณ์หมู่บ้าน ประเด็นนี้จะเป็นประโยชน์ต่อการจัดการทางภูมิทัศน์อัตตชีวีประวัติของอาจารย์ป่วย อึ้งภากรณ์ โดยอาจเป็นมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และธนาคารแห่งประเทศไทยที่มีความเกี่ยวข้องทางประวัติศาสตร์จะพึงเห็นความสำคัญ

ผู้วิจัยยังมีข้อสังเกตอีกสี่ประการคือ

1. ประเพณีพิธีกรรมและตำแหน่งแห่งที่ผีเจ้านาย,ผีเวทดา,ผีบ้านนี้มีลักษณะทางสังคมร่วมกันกับผีนัตในพม่าที่น่าสนใจในการศึกษาต่อไปในแง่ที่ว่า โครงสร้างทางความคิดรวมหมู่ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นี้อาจมีที่มาตั้งต้นก่อนระบบภาษา(และศาสนาพุทธซึ่งอันนี้ชัดเจนอยู่แล้ว)

2. ระบบจังหวะเวลาเปลี่ยนผ่านทางจารีต(Turner's liminality and communitas) ในเวลาสงคราม ซึ่งจารีตที่เกี่ยวข้องกับ ข้อห้าม(taboo)จะได้รับการยกเว้นชั่วคราว(liminality) แต่ก็ต้องได้รับการบอกกล่าวอนุญาตกับผีเจ้านาย เช่นเดียวกับวันเลี้ยงผีเดือนเจ็ดรวมถึงการแปลงผีรายบุคคล ที่จะต้องไม่ตรงกับวันพระ(เพื่อให้เจ้านายได้ถือศีล)และทำในวันที่เหมาะสม การพิธีเลี้ยงผีเจ้านายใหญ่ประจำปีต้องกระทำก่อนเริ่มต้นปักกล้าฤดูเกษตรกรรม (เพื่อให้เคลียร์บัญชีเงินปีก่อน) ระบบวัฏจักรเวลานี้ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นระบบการจัดการความขัดแย้งของปัจเจกชนและส่วนรวมแบบหนึ่ง

3. สำหรับบ้านโคกการมีหอผีเจ้านาย 7 หอ โดยมีรายชื่อเจ้านายเพียง 5 ชื่อ(กุสุมันโธ,สุกะพระแก้ว,สิงหาญ,ท้าวขุนทาและขุนขาน-ซึ่งตามประวัติบอกเล่าว่า ต่างเป็นพ่อลูกพี่น้องพ้องเพื่อนกัน) ยังเป็นประเด็นสงสัยให้ศึกษาต่อเช่นกัน²⁰

4. เนื่องจากมีข้อมูลพื้นฐานอยู่พอสมควร การศึกษาเชิงสัมพัทธภาพภายในปริวรรตสามของ ตัวแทน/กฎเงื่อนไข/สถานที่เวลา จึงอาจถอดรหัสได้ความเข้าใจเพิ่มขึ้น ร่วมกับการศึกษาเชิงสัมพัทธภายนอกกับกรณีผีนัต(พม่า) หรือ ระบบเสมือนผีอื่นในวัฒนธรรมอื่น เป็นต้น

การปรับตัวในระบบนิเวศ

จากคำถามวิจัยข้อที่สอง (2)กลุ่มพลัดถิ่นย่อยทั้งสองมีสัมพันธภาพต่อกันและกันในการดำรงอยู่ในบริบทโลกาภิวัตน์ที่ซ่อนอยู่ในวาทกรรมพัฒนาในปัจจุบัน อย่างไร? และ ในบริบทของกลุ่มน้ำภาคกลาง ซึ่งมีความต่างไปจากพื้นที่อีสานและสปป. ทำให้วิถีชีวิตและวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาวคัง เป็นอย่างไร?

“..เป็นประเทศที่มีที่ราบสูงและภูเขาจำนวนมาก(ทำให้เกิด) บริเวณช่องเขา(จำนวนมาก)ที่ลัดเลียบตามริมฝั่งแม่น้ำโขงและบริเวณปากแม่น้ำต่างๆจะเกิดมีพื้นที่ราบขึ้น .. ชาวลาว(หนึ่งในบรรดาชนกลุ่มที่ใช้ภาษาไต)ที่มาจากทางภาคใต้ของจีนเมื่อ ศตวรรษที่11และ 12 ได้พร้อมพากันตั้งถิ่นฐานในที่ราบริมแม่น้ำเหล่านี้ โดยเปิดให้ชาวพื้นเมืองที่เคยอยู่อาศัยค่อยขยับตัวขึ้นไปอยู่ในเขตพื้นที่สูง..” (SPC-ภาคเปิดตัวเรื่อง: 3)

ตอนเหนือสาธารณรัฐประชาชนประชาธิปไตยลาวโดยเฉพาะบริเวณแขวงหลวงพระบางนั้นพื้นที่เป็นภูเขาสลับซับซ้อนมีที่ราบขนาดเล็กคู่ขนานกับแม่น้ำในที่ราบระหว่างหุบเขาแตกต่างกับเขตภาคกลางของประเทศที่มีที่ราบมากกว่าจึงเหมาะกับการทำนาขั้นบันไดและการทำนาข้าวไร่ในพื้นที่ไม่มากนักเพราะเป็นนี้เทคโนโลยีการทำนาที่เหมาะสมคู่กับขนาดแรงงานจำนวนน้อย²¹ การประมงและการจัดหาสินค้าป่าและ การเป็น

ศูนย์กลางการค้าเป็นฐานเศรษฐกิจหลักมาแต่โบราณ ซึ่งแตกต่างอย่างมากกับบริบททางภูมิศาสตร์ของที่ราบลุ่มภาคกลางในประเทศไทยที่มีที่ราบอันกว้างใหญ่ไพศาลที่โดยเปรียบเทียบแล้วก็มีแหล่งน้ำและความอุดมสมบูรณ์มากกว่า พื้นที่ราบในภาคอีสานซึ่งขาดแหล่งน้ำในฤดูแล้ง กล่าวได้ว่าระบบนิเวศของทั้งสามพื้นที่นั้นแตกต่างกันโดยพื้นฐาน อย่างไรก็ตามดูเหมือนเหมือนกลุ่มไท-ลาวมีความสามารถเรียนรู้ปรับตัวในระบบนิเวศใหม่โดยสะดวกและเต็มเปี่ยมไปด้วยความหวัง

อย่างไรก็ตามเนื่องจากเราไม่มีหลักฐานว่าชุมชนหมู่บ้านรายรอบหลวงพระบางในปัจจุบัน จะเป็นกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันหรือเป็นต้นทางทางวัฒนธรรมของไทลาวคังในประเทศไทย นอกจากจะพิจารณาไท-ลาวคังในฐานะพลเมืองนครที่พลัดถิ่นหรือพิจารณาชุมชนของพวกเขาในฐานะที่แตกต่างสัดส่วนของความเป็นลูกประสม (Hybridity) และชาติพันธุ์ภาษาสำเนียง สังเกตจากการทบทวนเอกสารเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ท้ายภาคที่หนึ่งในบทแรก

ทว่าหากมองพวกเขาในฐานะลาวลุ่ม หรือ ลาวเวียงหลวงพระบาง แล้วก็อาจกล่าวได้ว่า กลุ่มไท-ลาวคังนั้นสืบสานดำรงพาหะทางวัฒนธรรมบางประการได้อย่างมีนัยสำคัญน่าทึ่ง อย่างไรก็ตามการมองเชิงเปรียบเทียบก็น่าจะช่วยตรวจสอบที่มาที่ไปและอาจทำให้การมองรอบด้านขึ้น โดยมองกลยุทธ์การปรับตัวในวิถีชีวิตและวัฒนธรรมจากปัจจัยทางประวัติศาสตร์แบบช่วงเวลาทางภูมิศาสตร์ของสำนักอองนาล์ กล่าวคือกรณีสัณฐานและระบบนิเวศในแต่ละภูมิภาค

ลาวภาคเหนือ-หลวงพระบาง

ลักษณะธรณีสัณฐานและระบบนิเวศ เป็นภูเขาสูง ที่ราบสูง ป่าทึบมีที่ราบระหว่างหุบเขาเล็กน้อย หนาแน่นไปด้วยลำน้ำหลายสายที่อุดมสมบูรณ์ พบว่าเป็นที่อยู่อาศัยของมนุษย์มาตั้งแต่ยุคหินเก่า แต่ก็ไม่เอื้อให้มีการขยายจำนวนผู้คนมากนัก

กลยุทธ์การปรับตัวของกลุ่มผู้คนไทลาว-วิถีชีวิตและวัฒนธรรม จึงพัฒนาการบ้านเมืองอย่างต่อเนื่องจากฐานเศรษฐกิจด้าน การประมง, ช่างฝีมือ, ขวานาข้าวไร่, พัฒนาศิลปวัฒนธรรมของความเป็นรัฐเฉพาะตัว การแลกเปลี่ยนและการรวบรวมสินค้าทำให้เป็นรัฐการค้าทางบกตามเส้นทางลำน้ำที่มีรากฐานยาวนาน

ลาวภาคกลาง-เวียงจันทน์

ลักษณะธรณีสัณฐานและระบบนิเวศ ตำแหน่งที่ตั้งอยู่ในส่วนภาคกลางที่มีที่ราบระหว่างแม่น้ำที่กว้างขวางมากที่สุดของแม่น้ำโขงที่ในช่วงที่ผ่านมาประเทศลาว จึงมีโอกาสสะสมความอุดมสมบูรณ์จากผลิตภาพทางเกษตรกรรม พัฒนาเป็นศูนย์กลางในระยะต่อมา

กลยุทธ์การปรับตัวของกลุ่มผู้คนไทลาว-วิถีชีวิตและวัฒนธรรม เกษตรนาดำ, ประมง, การค้า, ช่างฝีมือ, ไร่, สวน, พัฒนาศิลปวัฒนธรรมของความเป็นรัฐเฉพาะตัว แต่ก็มีลักษณะของการเป็นคู่แข่งทางการเมืองการค้ากับหลวงพระบางไปด้วยประกอบจากการที่ผลิต บทบาททางการค้า ในภูมิภาคที่ไม่แตกต่างกัน

ลาวภาคอีสานประเทศไทย

ลักษณะธรณีสัณฐานและระบบนิเวศ ที่ราบกว้างใหญ่มากแม้ไม่อุ้มน้ำดินอุดมสมบูรณ์เท่าเนื่องจากเป็นทะเลเก่า แต่ก็มีแร่ธาตุและเกลือมาทดแทน นอกจากนี้แม่น้ำสาขาของแม่น้ำโขงมีทรัพยากรจากน้ำปลาอุดมสมบูรณ์

กลยุทธ์การปรับตัวของกลุ่มผู้คนไทลาว-วิถีชีวิตและวัฒนธรรม -ทำนาดำ(นาปี),เกลือ,การค้า,การประมง,ช่างฝีมือโลหะดินเผา,การผลิตแลกเปลี่ยน แต่ละชุมชนมีสินค้าที่ผลิตได้มากแต่จำเป็นต้องแลกเปลี่ยนเนื่องจากไม่อาจผลิตทรัพยากรอาหารได้ทุกท้องที่ การวาน-การเดินทาง-การแลกเปลี่ยนสินค้าในระดับท้องถิ่น-นายฮ้อย จึงเป็นกลยุทธ์สำคัญในวัฒนธรรมดั้งเดิมของภูมิภาคนี้

ลาวภาคกลางในประเทศไทย

ลักษณะธรณีสัณฐานและระบบนิเวศ ที่ราบกว้างใหญ่อุดมสมบูรณ์มีอัตราฝนสูงและดินอุ้มน้ำได้ดี การมีความมั่นคงด้านอาหารครบวงจรทั้งธัญพืชปลาและเนื้อสัตว์ ทำให้การติดต่อค้าขายกับชุมชนอื่นในบางชุมชนไม่ใช่ความจำเป็น และมีผลผลิตส่วนเกินที่จะเป็นปัจจัยให้การเก็บรักษาศิลปวัฒนธรรมมีความเป็นไปได้ กลยุทธ์การปรับตัวของกลุ่มผู้คนไทลาว-วิถีชีวิตและวัฒนธรรม ทำนาคานาหวานได้หลายรอบต่อปี ช่างฝีมือผ้าทอ-ผ้าย้อม(จก,ขิด,มัดหมี่)พัฒนาการด้านผ้าตอบทั้งมิติทางประวัติศาสตร์พลัดถิ่น ตอบทั้งเศรษฐกิจการเมืองสังคม ที่รัฐไทยกลับมาให้ความสำคัญในวาระ “ศิลปาชีพ” นำไปสู่คำถามงานวิจัยอีกประเด็นคือมีระดับการเป็นคู่แข่งกันเองของชุมชนหรือไม่ ถ้ามีก่อรูปและมีระดับพลวัตอย่างไรมีแนวโน้มอย่างไรในอนาคต

การปรับตัวในวิถีชีวิตและระบบเศรษฐกิจในกรณีศึกษา

แต่ละชุมชนกรณีศึกษา : ทรัพยากรทางชีวภาพในบริบทใหม่ทำให้เกิดการปรับตัวอย่างไร?

กุดจอก

ปัจจุบันเป็นชุมชนที่มีสถานะผลิตภาพทางเกษตรกรรมที่มั่นคง สามารถอุทิศเวลาความมุ่งมั่น และสามารถรักษาประเพณีวัฒนธรรมได้หลากหลาย ความสามัคคี การอุทิศตนเสียสละของสมาชิกและวิสัยทัศน์ ทำให้สามารถประยุกต์ประเพณีวัฒนธรรมที่รักษาไว้นั้นในโอกาสที่เหมาะสม คัดสรรค์เลือกใช้ประเพณีวัฒนธรรมเหล่านั้นซึ่งเป็นมูลค่าการลงทุนที่มากชนิดไม่เห็นแก่เห็นดเห็น้อย

จนการปฏิบัติการทางการเมืองสังคมจนได้รับผลเป็นที่ประจักษ์ กุดจอกจึงได้รับประโยชน์เชิงนโยบาย ในทรัพยากรโครงสร้างพื้นฐานจาก นโยบายส่งเสริมอัตลักษณ์เพื่อการท่องเที่ยวจากจังหวัดชัยนาทได้เป็นสำเร็จ จากปฏิบัติการที่ก้าวหน้าอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของพวกเขามีครบครันหลากหลายมิติ ผ้า อาหาร ดนตรีและการแสดง พวกเขาใช้ต้นทุนทางสังคมเหล่านี้ร่วมกันอย่างฉลาด ปฏิบัติการเมืองสังคมของพวกเขานอกจากจะเล่นอยู่ในวงการ “จังหวัด” แล้ว ยังขยายไปในพื้นที่ทางการเมืองทางวัฒนธรรม “ตัวแทนกลุ่มชาติพันธุ์” “ภูมิภาค” “ระหว่างประเทศ” “สปป.ลาว”

ดังจะเห็นได้จากรูปถ่ายที่ผู้วิจัยนำมาเสนอ อนึ่งผู้วิจัยไม่มีโอกาสถ่ายรูปที่คณะชาวไทคังบ้านกุดจอก ในโอกาสสำคัญๆอีกมาก เช่น การรับขวัญสู่ขวัญ พญาอ้วน พรหมจักรเอกอัครราชทูตลาวประจำประเทศไทย เนื่องในโอกาสที่ท่านพ้นตำแหน่งกลับสู่ประเทศ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๔ และ ในพิธีสู่ขวัญ สมเด็จพระเทพรัตนฯ ในพิธีสงกรานต์แบบลาว ณ สถานทูตลาวประจำประเทศไทย เมษายน ๒๕๕๕ การมีส่วนร่วมในงานวันชนเผ่าแห่งชาติในจังหวัดเชียงใหม่ อีกด้วย

‘Homeland Idealism’

Imagined communities connected with historical identities encode or intent in culture medias as weaving-cloths, music, foods, rituals with **Kudjok** community they kept in good conservation and manipulation its politically.

There is no ethnic name of ‘*Krang-Khang*’ in official lists of LPDP-ethnic group.
Lao Khang : Unoriginal ethnic group = Diasporas

รูป 6-11 การพลัดถิ่นแบบสำนึกอัตลักษณ์ทางประวัติศาสตร์(Homeland Idealism diasporic conscienceness)ของชาวคุดจอก

- ‘Boutique Multicultural Manifestation’ - landscape changing
Kudjok community 2009 2011

Not only landscape of village but brought lot of infrastructure . They win for budget war.

รูป 6-12 การพลัดถิ่นแบบ(Boutique Multicultural Manifestation)จากการตอบรับโดยวาทกรรมการพัฒนา

อย่างไรก็ดีสองรูปเปรียบเทียบท้ายสุดก็ทำให้เราต้องสังวรต่อ วาทกรรมการพัฒนาในรอบสามปีของการดำเนินการวิจัย ชุมภูมิปัญญาและสัญญาะตัวเหงาม้วนแบบวัดวังในลำนาล้านช้าง ที่ติดตั้งแต่ละหน้าบ้านภูมิปัญญา บ้านคุดจอกจากการจัดสรรงบประมาณจากจังหวัดชัยนาท ที่สนับสนุนให้หมู่บ้านคุดจอกเป็นทรัพยากรเพื่อการท่องเที่ยวของจังหวัดเมื่อวางร่วมกับเรือนเดิมและหลงเข้าก็สร้างลักษณะลูกผสมบางอย่าง (Juxtapositional Hybridity)จากมุมผู้วิจัยแล้ว ประเด็นไม่ใช่รูปทรงลักษณะเท่ากับการวางเทียบกันของ “มูลค่า” และช่วงเวลาทำวิจัยเพียงสามปีก็ทำให้เราเข้าใจปรากฏการณ์ทางทฤษฎี ไม่ว่าจะ “compression of

space-time (Harvey) หรือ simulation and simulacra (Baudillard) ได้และเห็นว่าทฤษฎีของทั้งสองท่านมีความสำคัญและมีอำนาจการอธิบายได้เป็นอย่างดี

เนินขาม

โดยทั่วไป “เนิน” ขาม เป็นพื้นที่ตอนกึ่งทำให้ไม่ได้ aansงค์จากระบบชลประทาน การปรับตัวของระบบวิถีชีวิตจึงเน้นหนักไปด้านหัตถกรรมอันเนื่องจากเวลาส่วนเกินที่มีมาก การทอผ้าพื้นเมือง ซึ่งมีผู้ผลิตสืบทอดหลายกิจการ (ดู แคน พุ่มจำปา และวันทา เผือกผ่อง) และแม้ว่าพวกเขาจะไม่ได้พูดด้วยสำเนียงหลวงพระบางอันอาจถือเป็นต้นตอแต่การผลิตผ้าลาวคัง แต่ความเป็นไทเวียงผูกอพยพแห่งนครหลวงกำแพงเวียงจันทน์ก็ทำให้พวกเขาได้เก็บรักษามรดกทางวัฒนธรรมผ้าที่ละเอียดประณีตเช่นกัน พวกเขาใช้ผ้าพื้นเมืองในการดำรงอยู่ในชีวิตประจำวัน (ผ้าย้อมคราม) การพัฒนาการผลิตมัดหมี่ขัดจกย้อมผ้าทั้งครั้งและครามโดยเฉพาะผ้าย้อมครามดั้งเดิม

“การทอผ้าและอุปกรณ์ประกอบที่ประดิษฐ์ขึ้นใช้ฝ้ายที่ปั่นจากฝ้ายที่ปลูกเอง เลี้ยงไหมเอง ทอผ้าขึ้นเพื่อใช้เองผ้าฝ้าย จะนำไปย้อมด้วยเปลือกไม้และย้อมด้วยคราม” (แคน พุ่มจำปาและวันทา เผือกผ่อง:1)

จึงมีคุณค่าของการคัดสรรวัตถุดิบธรรมชาติและชิ้นเชิงฝีมือของมนุษย์จนได้รับผลผลิตที่มีลักษณะเฉพาะไม่เพียงแต่งดงามแต่ยังให้ความน่าสบายที่ดีต่อสุขภาพและความคงทนอันมีลักษณะที่สอดคล้องกับกระบวนการพัฒนาอย่างยั่งยืนที่สมควรได้รับการวิจัยต่อยอด, ยกย่องส่งเสริมจัดสรรทุนและพัฒนาการทางตลาดอย่างมาก เป็นผลิตภัณฑ์ที่มีโอกาสต่อเนื่องในระบบเศรษฐกิจภายนอก

บ้านโคก

(ทรัพยากรทางชีวภาพในบริบทใหม่ทำให้เกิดการปรับตัวอย่างไร? คำถามนี้เป็นคำถามเดียวกับคำถามหลักของวิทยานิพนธ์มหัณพิฑิตของวรรณัย พงศาชลากร)

การสัมภาษณ์และข้อมูลใหม่ได้เสริมคำตอบเดิมเพิ่มใหม่ว่า แม้วาระบบชลประทานที่มีต้นทางมาจากแหล่งน้ำคลองมะขามแต่มแม่น้ำท่าจีนจะเป็นตัวแปรสำคัญของการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคม(การทำสวนผัก)ในทิศทางที่ดี แต่รายละเอียดเล็กน้อยของการคาดคิดคล่องจากผิวดินเป็นผิวดินกริตของคลองชลประทานเหล่านั้นภายหลังเป็นเหตุการณ์สำคัญ ที่ส่งผลให้ความชุ่มชื้นของพื้นที่ในบริบทรอบๆแม้จะอยู่นอกระบบชลประทาน

เมื่อเปลี่ยนเป็นคอนกรีตมีผลโดยตรงต่อความชุ่มชื้นของที่ดินโดยรวมฐานเศรษฐกิจสำคัญคือการทำสวนผักซึ่งเคยมีรอบระยะสั้นสร้างผลกำไรมาก จึงกลับซบเซาในทิศทางลง

ทว่าโครงสร้างพื้นฐานทางชลประทานคงไม่อาจสร้างความเปลี่ยนแปลงอะไรได้อีกด้วยว่าน้ำท่วมใหญ่ปี 2554 ทำให้มีการกะเก็งซื้อขายที่ดินเกิดขึ้นอีกในหลายจังหวัดที่น้ำไม่ท่วมรวมถึงที่ในอำเภออุทองในสุพรรณบุรีด้วย ก่อนหน้านั้นบ้านโคกนั้นถูกล้อมทางทิศใต้โดยถนนมาลัยแมนและถนนอุทองด้านข้างในทิศตะวันตกในระยะที่ไม่ไกลเลยจากศูนย์กลางอ.อุทอง การขยายตัวของพื้นที่เทศบาล “วาทกรรมการพัฒนาและความเป็นเมือง” รุกเข้ามาในบ้านโคกอย่างมากอยู่แล้วเปลี่ยนพื้นที่เกษตรหลายแปลงกลายเป็นพื้นที่อุตสาหกรรมบางที่บ้านโคกอาจเข้าข่ายรูปสภาพลัดถิ่นอีกแบบหนึ่งของการรุกคืบอย่างรวดเร็วทางเวลาและสถานที่ ประเด็นรูปสภาพลัดถิ่นจะนำเสนอในบทที่ห้าต่อไป

แนวโน้มในอนาคตของชุมชนไท-ลาวคังในพื้นที่ภาคกลาง

ในส่วนข้อค้นพบในบทต่อไปจะกล่าวถึง รูปสภาพประวัติศาสตร์ของการพลัดถิ่น อันเป็นแนวคิดที่ใช้พยากรณ์แนวโน้มในอนาคตของชุมชนไท-ลาวคังใน จุดนี้

รูปสภาพพลัดถิ่นเชิงอัตลักษณ์และสำนึกทางประวัติศาสตร์ ณ จุดหนึ่ง จะโน้มน้ำหนักไปในทิศทางอุตสาหกรรมทางวัฒนธรรมและนโยบายการท่องเที่ยว กรณีบ้านกุดจอกเริ่มเปิดศูนย์วัฒนธรรมไทคังประจำหมู่บ้านและการเปิดรับผลประโยชน์จากนโยบายการพัฒนาจากจังหวัดได้สำเร็จ ซึ่งอาจจะส่งผลกระทบต่อเมืองพลวัตทางการเมืองการปกครองและการต่างประเทศด้วยเครือข่ายกลุ่มชาติพันธุ์ กรณีเนินขามซึ่งถูกวางตัวเปรียบเทียบจึงเป็นคู่แข่งกันในเวทีของจังหวัดชัยนาท แม้จะไม่ได้รับประโยชน์จากนโยบายพัฒนามากเท่าในขณะนี้แต่ก็มีโอกาสต่อไปในอนาคต รวมถึงการมีฐานการผลิตผ้าฝ้ายอมครามทอผ้าที่ค่อยๆสร้างตลาดของตัวเองได้สำเร็จก็ได้ โดยรูปสภาพพลัดถิ่นเชิงปฏิบัติการทางสังคมเช่นกัน

ทว่ารูปสภาพพลัดถิ่นด้านสถานที่และเวลาก็จะมีแนวโน้มในทิศทางคุกคามจากพลวัตจากระบบทางเศรษฐกิจ แผนพัฒนาขนาดใหญ่ทางตรงและทางอ้อม ภัยพิบัติน้ำท่วมภาคกลางส่งผลให้คนชั้นกลางในกทม. หาซื้อที่ดินน้ำไม่ท่วม ตลอดจนเศรษฐกิจที่มีแนวโน้มที่มีอัตราเฟ้อสูง เหล่านี้ น่าจะส่งผลสร้าง รูปสภาพพลัดถิ่นของการเปลี่ยนแปลงตำแหน่งแห่งที่ ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นประเด็นที่น่าสนใจมากที่ชุมชนที่มีระยะรองรับ(Buffer Zone)ไม่มากนัก เช่น ชุมชนบ้านโคกอยู่ทอง ทว่าก็มีรูปสภาพพลัดถิ่นมีเหตุจากสำนึกอัตลักษณ์ทางประวัติศาสตร์ที่ยังเก็บรักษาพิธีกรรมผีเทวดาและผีเจ้านายเอาไว้ได้ ว่าจะมีชะตากรรมอย่างไร

วิจารณ์ผลการศึกษา

“..(ที่นี่)ไม่มีอะไรมาเตือนว่าที่ส่วนตัว “ห้ามเข้า” หรือ “ที่นี้ห้ามดู”

การเตือนแบบนี้เป็นสิ่งที่ใช้การไม่ได้กับประเทศที่อาศัยความโอบอ้อมอารี ในการต้อนรับแขกผู้คน...”(SPC)

บทวิจารณ์ข้อค้นพบทางสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นแบบแผนผังหมู่บ้าน

ผัง(หมู่)บ้านและภูมิ(ทัศน์)บริเวณ

1. ไทยภาคกลางพบ ผังแบบเรือนห่าง ที่ค่อยๆ เพิ่มจำนวนจนชัดเจน (หรือไม่สามารถเปรียบเทียบกับสปป.ลาวได้เนื่องจากบริบทภูมิประเทศแตกต่างกันมาก)

2. รหัส วัด หอผี (หอเจ้านาย,หอเทวดา) ในหมู่บ้าน คงอยู่ หรือ อยู่ในความทรงจำ ทั้งสามภูมิภาค

2.1 ประเพณีพิธีกรรมและตำแหน่งแห่งที่ผีเจ้านาย,ผีเทวดา,ผีบ้านนี้มีลักษณะทางสังคมร่วมกันกับพื้นที่ในพม่าที่น่าสนใจในการศึกษาต่อไปในแง่ที่ว่า โครงสร้างทางความคิดรวมหมู่ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นี้อาจมีที่มาเก่าแก่มาตั้งแต่ต้นก่อนระบบภาษา (และศาสนาพุทธซึ่งอันนี้ชัดเจนอยู่แล้ว)

2.2 ระบบจังหวะเวลาเปลี่ยนผ่านทางจารีต “อนิจกรรม”(Turner’s liminality and communitas) ในเวลาสงกรานต์ ซึ่งจารีตที่เกี่ยวข้องกับ ข้อห้าม(taboo)จะได้รับการยกเว้นชั่วคราว(liminality) ที่ต้องได้รับการบอกกล่าวอนุญาตกับผีเจ้านาย เช่น การแปลงผีรายบุคคล และ กำหนดแน่ชัดเวลาการเลี้ยงผีเดือนเจ็ด ที่จะต้องไม่ตรงกับวันพระ(เพื่อให้เจ้านายรับเหล่าได้) การพิธีเลี้ยงผีเจ้านายใหญ่ประจำปีต้องกระทำก่อนเริ่มต้นปักกล้าดูเกษตรกรรม (เพื่อให้การบนบานในปีก่อนเสร็จสิ้น) ระบบวัฏจักรเวลานี้ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นระบบการจัดการความขัดแย้งของปัจเจกชนและส่วนรวมแบบหนึ่ง

2.3 กรณีบ้านโคกมีหอผีเจ้านาย 7 หอ โดยมีรายชื่อเจ้านายเพียง 5 ชื่อ เป็นประเด็นอดสงสัยให้ศึกษาต่อ22

2.4 การศึกษาเชิงสัมพัทธภาพภายในปริวิตสามของ ตัวแทน/กฎเงื่อนไข/สถานที่เวลา จึงอาจถอดรหัสให้ได้ความเข้าใจเพิ่มขึ้น ร่วมกับการศึกษาเชิงสัมพัทธภายนอกกับกรณี ผีนัด(พม่า) หรือ ระบบเสมือนผีอื่นในวัฒนธรรมอื่น หรือการทำความเข้าใจลักษณะทางภูมิทัศน์ที่เป็นผลทั้งจากการเลือกและบทสะท้อนของสังคมในการตอบสนองต่อสภาวะบริบทในขณะนั้น

3. ความสัมพันธ์วิถีสังคมกับระบบได้ถูกมองล่าง, รั้วต้อนรับ, ในภูมิทัศน์ มองเห็นได้ยากแต่เป็นสิ่งที่มีความหมายมาก แม้ยังคงพบเห็นได้บ้าง แต่กำลังสูญหายไปตามความหนาแน่นของสื่อสารสนเทศเป็นธรรมดา

บทวิจารณ์ข้อค้นพบทางสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นแบบแผน “เรือน”

1. แบบแผนธรรมเนียมมรดกวัฒนธรรมในผังเรือน (เปิง-ส่วน-เสาเอก-เสาขวัญ-ในเฮือน) พบว่าไม่ต่างกันแม้ในกลุ่มวัฒนธรรมไท-ลาว หรือ กลุ่มวัฒนธรรมอื่นในภูมิภาคที่รอการวิจัยต่อไป

2. รูปทรงเรือนเวียงจันทน์เป็นสิ่งที่พบเห็นได้อย่างกว้างขวาง ในกรณีศึกษาทางสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของกลุ่มพลัดถิ่นไท-ลาวในประเทศไทยทั้ง คัง เวียง พวน โดยกรณี ชาวปัตตานี ลาวพวนและ ไท-ลาว คัง ที่พบได้โดยทั่วไปนั้น อาจอธิบายในมุมมองทฤษฎีนี้ได้ดี โดยเฉพาะกรณีทีอริสได้เสนอประเด็นไว้ กรณีบ้านพวน สิบสองจุไท-เวียงจันทน์-ประเทศไทย(สุพรรณบุรี) (ที่มองแบบได้อัสโปราแบบแพคติสม์ถึง สองครั้ง สองชั้น)

3. รูปทรงแบบไทยเดิมภาคกลางก็พบในกรณีศึกษาหนึ่งที่ถูกต้อง (ได้อัสโปราแบบแพคติสม์ขั้นแรก) ทว่าเคสที่ว่าก็พบเป็นการปลูกขยายเรือนจากศูนย์เดิมซึ่งเป็นเรือนลาวมีดีเทล ไม่เทิบหัวสียัวที่เป็นลาวด้วยจัดเป็นลูกประสม (Hybridity)

4. รูปทรงปั้นหยา พบด้วย และยังพบรวมไปถึง ไทยเลย(ทรงยศ et.al) อ้างถึงความต่อเนื่องกับ ลื้อ ซึ่งในรายงานสัมภาษณ์เกี่ยวกับผ้าทอ ก็มีการระบุว่า “จก” ได้รับถ่ายทอดจาก “ลื้อ”

5. รูปแบบ ร้านสูง-ร้านต่ำแบบหลวงพระบาง(ร้านเทิง-ร้านลุ่ม) ยังไม่เห็นในภาคกลางประเทศไทย (แต่พบรูปแบบคล้าย ร้านสูง-ร้านต่ำในเรือนกะเหรี่ยง)

6. รายละเอียดผนังสถาปัตยกรรมลาวทำด้วยไม้สานกรูาบปูนขาว-ดินมูลโคกระปือ หลวงพระบาง เป็นรายละเอียดดีเยี่ยม สวยงามให้ภาวความน่าสบายดีต่อสุขภาพคงทนน้ำหนักเบาตัวแบบยั่งยืนที่ควรนำมาวิเคราะห์ใช้ในไทยด้วย ในประเทศไทยผนังไม้ระแนงโปร่งดีตามตั้ง ถูกใช้อย่างกว้างขวางเนื่องจากระบายอากาศได้ดี

7. กรณีศึกษาที่ บ้านคำไซ นครหลวงเวียงจันทน์ ผู้วิจัยสังเกตว่าพิจารณารูปแบบแผนผังเรือน คล้ายกับทางหลวงพระบางมากกว่าในขณะที่รูปทรงเรือนดูเป็นแบบเวียงจันทน์(ตามการจำแนกของ SPC)นี้เป็นเพียงข้อสังเกตคร่าวๆที่ต้องการการวิเคราะห์ที่ลึกซึ้งขึ้นต่อไป

8. เรือนติดเพ้า เป็นเรือนเดียวกับ เรือนแม่ตังคำ ควรถือเป็นโอกาสการศึกษาเปรียบเทียบหลายมิติที่ลึกขึ้น

9. แบบแผนธรรมเนียมในขั้นตั้งเสาเอกพบมีการอธิบายถึงพิธีกรรมในการตั้งเสาเอก-เสาขวัญระหว่าง SPC สามารถนำมาเปรียบเทียบกับรายงานนิพนธ์พิธีกรรม ตั้งเสาเอกก็พบสิ่งที่เหมือนกันและสิ่งที่แตกต่างกัน ทว่าการทบทวนเอกสารพบการแย้งกันเรื่องตำแหน่งเสาแรก-เสาขวัญระหว่าง SPC กับวิวัฒนาการที่สลับตำแหน่งแตกต่างกัน หากถูกต้องทั้งคู่ก็จะเป็นความเข้าใจเพิ่มเติมด้านการแปรเปลี่ยน หรือแม้ ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งผิดก็จะได้ช่วย สร้างฐานความรู้ให้ชัดเจน

ข้อเสนอแนะต่อ SPC

เมื่อผู้วิจัยได้ค้นคว้า “เรือนลาว-SPC” ซึ่ง อ.ดร.เกรียงไกร เกิดศิริ ได้ถอดความเป็นภาษาลาวในอักษรไทย ได้พบว่างานวิจัยชิ้นนี้มีคุณค่าทางวิชาการเป็นอย่างยิ่ง อย่างไรก็ตามผู้วิจัยขอเสนอแนะข้อเสนอแนะเกี่ยวกับ ตำราเล่มนี้เท่าที่ตัวเองจะพอมองเห็นที่ผิวเผินดังนี้

1. เนื่องจากเนื้อหาหรือตัวบทมีความหลากหลายอย่างยิ่ง แม้ว่าแต่ละประเด็นมีความสมบูรณ์บูรณ์ภาพในตัวเองก็ตามแต่การเป็นวิทยานิพนธ์ของโครงการวิจัยที่กว้างขวางจึงทำให้ยังมีความกระจัดกระจายอยู่บ้าง ยกตัวอย่างเช่น เรื่อง “ร้าน” ที่กล่าวไปแล้ว บางครั้งการส่วนเนื้อหาสัมผัสกับส่วนรูปประกอบก็เป็นการเติมเต็มกันและกันหากได้บรรณาธิการอีกครั้งคงเต็มไปด้วยอรรถสทงวิชาการ กรณีนี้พอภาษาเป็นอุปสรรคผู้อ่านมักไม่อ่านตัวบทมุ่งตัดยอดแต่รูปกราฟฟิก

ขออนุญาตชี้ชวนให้สนทนาเรื่องรูปแบบภาษาต่อเนื่องอีก ด้วยภาษาที่ไม่คุ้นเคยทำให้การอ่านครั้งแรกไม่ถูกต้องเข้าสู่ความเข้าใจ อาจใช้สองภาษาหรือมากกว่าไปด้วยกันก็เป็นวิธีที่ยังเก็บวัตถุประสงค์ของการถ่ายทอดเนื้อหาความรู้สึกเข้าไปมาระหว่างภาษา

2. การไม่มีบรรณานุกรมสำหรับหนังสือทางวิชาการเล่มนี้เป็นจุดที่ควรเพิ่มเติมรวมถึงการทำตรรกะนี้ แม้ว่าจะมีเชิงอรรถพอให้ตามได้บ้าง ผู้วิจัยเห็นว่าบรรณานุกรมก็มีความจำเป็นที่จะสนทนากับงานที่ถูกนำมาอ้างถึงในกรณีที่จะเป็นประโยชน์ทางวิชาการกับผู้สนใจที่จะหยิบยกประเด็นอื่นๆ มาศึกษาในอนาคต

3. ผู้วิจัยเห็นว่าจะเป็นการโอกาสในอนาคตหากการพิมพ์เผยแพร่ครั้งต่อไปได้มีการพิจารณาข้อจำกัดเหล่านี้ หนังสือเล่มนี้เป็นตำราวิชาการที่มีปริมาณมาก การจัดพิมพ์แยกต่างหากแต่ละภาค อาจดึงดูดผู้สนใจในรายประเด็นได้ โดยแต่ละภาคอาจมีคู่สนทนาที่เหมาะสม เช่น ภาคสามการก่อสร้างกับงาน เรือนไทเดิม ฤทัย ใจจงรัก ก็จะได้อรรถทวิยิ่งขึ้นไปอีก หรือ บทที่สี่ ซึ่งเป็นบทที่มีกลืนอายมานุษยวิทยาหากมีโอกาสสนทนากับการวิจัยมานุษยวิทยาบางกลุ่ม เช่น แบบวิเคเตอร์เทอร์เนอร์, บุรีดิเยอร์และเกรียช ก็น่าจะสร้างสีสันดีไม่แพ้กัน สำหรับมุมส่วนตัวของผู้เขียนอดได้เินการสนทนากับมาร์ติน ไฮเดกเกอร์ในการสร้างบ่อน-ที่ทางของตนเอง ไม่ได้ ทั้งเห็นร่วมมากกว่าเห็นต่างกับมุมส่วนตัวของวทัญญู ณ กลาง ทั้งเรือนชนบทและบ้านในเมืองของท่านเอง

การที่หนังสือมีรูปเล่มเล็กกลงแล้วก็อาจจัดพิมพ์ได้มีสองหรือสามภาษา ก็เป็นได้ทั้งว่าทกรรมอาเซียนที่กำลังมาถึง ดูจากระดับความสำคัญคุณค่าของเนื้อหาหนังสือแล้ว ก็มีความเป็นไปได้ที่จะถูกอ่านและใช้อ้างอิงอย่างกว้างขวางทั่วไป

4. สุดท้ายนี้ ผู้วิจัยรู้สึกลงว่าเป็นข้อผิดพลาดส่วนตัวที่ไม่ได้ทำความเข้าใจในตำราเล่มนี้ตั้งแต่เวลาช่วงต้นๆ ในการทำงานวิจัยและนำมาสื่อสารกับผู้ที่รักการทำวิจัยในทีมวิจัยทุกท่านก่อนหน้านี้ อาจทำให้การศึกษาวิจัยในครั้งนี้มีคุณภาพผลลัพธ์โดยรวมเกิดขึ้นอีกไม่มากนัก

ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของสิ่งเล็กๆ

“ไม่มีหรือกประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ จะมีก็แต่ประวัติศาสตร์เกี่ยวกับแง่มุมสารพันของชีวิตมนุษย์เท่านั้น” คาร์ล ปอปเปอร์ นักปรัชญาวิทยาศาสตร์(1902-1994)²³

การศึกษาในภาคสนามที่กุดจอกและเนินขามพบว่า คนไท-ลาว(ครั้ง)คง ได้ใช้ครั้งนอกเหนือไปจากวงของ “ผ้า” ย่อมคง การที่ครั้งเป็นผลผลิตทางชีววิทยาเปิดให้มีมิติใช้สอยมากกว่าที่เคยเข้าใจ ได้แก่ การใช้ครั้งเป็นส่วนประกอบในตำรายารักษาโรคพื้นถิ่น การใช้ครั้งเป็นส่วนประกอบของอาหารใช้เล็กน้อยใน ขนมชั้นสีแดงอมม่วง เป็นต้น การใช้ครั้งเป็นวัสดุเชื่อมประสานในเครื่องมือเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันโดยใช้ “ซี่ครั้ง” ซึ่งเป็นของ

เหลือจากครึ่งใช้ในการ ประสานหลักกับไม้ในอุปกรณ์การเกษตร เช่น มีด เคียวกับด้ามจับที่ทำด้วยไม้หรือไม้ไผ่ อุดรอยต่อแทนขัน หรือ ประกอบด้ามอาวุธ เป็นต้น ไพฑูรย์ ออบเชยได้ทบทวนไว้แล้วด้วยว่าใช้เป็นยารักษาโรคได้

“เรื่องนี้คือสารที่เรียกว่า ครั่ง มนุษย์ได้นำมาใช้ประโยชน์กัน ตั้งแต่สมัยโบราณกว่า ๔,๐๐๐ ปีมาแล้ว โดยใช้เป็นสมุนไพร ยารักษาโรคโลหิตจาง โรคลมชักช้อ เป็นต้น”

ประเด็นนี้เพียงพอต่อการทำงานวิจัยต่อเนื่องต่อไปทางวัฒนธรรมศึกษาคติชนวิทยาเรียกว่า “ภูมิวัฒนธรรมของสิ่งเล็กน้อยๆของ” ครั่ง” ในฐานะผู้วิจัยเคยทดลองศึกษาแม่เตาไฟในวัฒนธรรมกะเหรี่ยง ซึ่งเป็นสิ่งเล็กๆที่น่าสนใจมาก”²⁴ แรงบันดาลใจที่ขับเคลื่อนจาก เทพเจ้าของสิ่งเล็กๆ ของ อรุณธิดี รอย²⁵

นอกจากผ้าย้อมครั่งแล้ว พบการใช้ครามย้อมผ้าฝ้ายซึ่งมีวิวัฒนาการทางการตลาดภายในชุมชนเนินขามเองก็ถือว่ายังมีชีวิตชีวาน่าสนใจ การใช้ครามเป็นส่วนสำคัญของอารยธรรมมนุษย์มีต้นทางยาวไกลก่อนประวัติศาสตร์ การวิจัยแนวเดียวกันกับสิ่งเล็กน้อย เช่น มะพร้าว, ตาล, ข้าว และใผ่ มีต่อ อารยธรรมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคพื้นทวีปและมหาสมุทรที่เซดส์เคยจำแนกแยกไว้ อาจเปิดให้เราได้ทำความเข้าใจมองหาโอกาสของการศึกษาของสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างในความหมายที่กว้างขวางไปกว่าสถาปัตยกรรม มองหาโอกาสที่ “บางครั้งสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างเล็กๆอาจอธิบายวัฒนธรรมหนึ่งได้ทั้งอารยธรรม”

ข้อค้นพบ “ความพลัดถิ่นที่ย้อนแย้งในวงจรปริวรรตสาม”

ความฉงนสนเท่ห์ที่ ชาวไท-ลาวคังบ้านกุดจอกได้เก็บรักษาวัฒนธรรมของตนเองด้วยจิตวิญญาณเชิงส่วนร่วม(collective consciousness) ทั้งในฐานะสำนักทางประวัติศาสตร์และสามารถนำเอาไปใช้ในบริบทสังคมการเมืองปัจจุบันได้อย่างดี และ เป็นสำนักความหวังของอนาคต ทั้งที่เมื่อทำการสืบค้นทางประวัติศาสตร์แล้ว จุดเริ่มต้นทางประวัติศาสตร์ของพวกเขาจะกลับเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไปในวงวิชาการ ทั้งที่สถานะน่าจะอยู่ในระดับที่ถกเถียงกันอยู่

การสืบค้นทางประวัติศาสตร์ในงานวิจัยนี้ได้อธิบายข้อสันนิษฐานเดิมที่ว่าพวกเขามาจากเมืองซำยแม่น้ำโขง ซึ่งต้องกล่าวไว้ด้วยว่าผู้วิจัยตรวจสอบความสอดคล้องกับความพยายามทำความเข้าใจตนเองของพวกเขา ทั้งจากมุมมองตัวแทนคณะกรรมการกลุ่มชาติพันธุ์ ที่เห็นว่า กลุ่มย่อยสี่กลุ่ม(กา,แง้ว,คัง,เวียง)ควรพิจารณาในกลุ่มใหญ่เดียวกัน และ ผู้ให้ข้อมูลคนสำคัญท่านอื่นๆ โดยมีความเป็นอิสระต่อกันเพื่อหวังให้มีความเที่ยงธรรมทางวิชาการ(trustworthiness)เท่าที่จะทำได้

สิ่งเหล่านี้ทำให้ผู้วิจัยมองเห็นความสัมพันธ์ระหว่างสำนักทางประวัติศาสตร์กับวัตรธรรมทางวัฒนธรรมซึ่งหมายถึงสถาปัตยกรรมและแบบแผนการดำรงชีวิตด้วย จึงจำเป็นต้องทบทวนลวดลายเครื่องมือวิจัย “แนวคิดกลุ่มชาติพันธุ์” และ “ปฏิธานนิยมทางสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น” ที่อาจตายตัวไม่สอดคล้องกับสัมพัทธภาพพลวัตเสียใหม่ แนวทางกระแสหลักเหล่านี้แม้ว่าอาจให้ผลดีในการเริ่มต้นปฐมบทของการสร้างภูมิทัศน์ความรู้ แต่มีข้อจำกัดในการอธิบายภูมิทัศน์ใหม่ๆที่องค์ประกอบทางสังคมเศรษฐกิจการเมืองอีกมากมายจะไหลร่วมมาประกอบสร้าง ดังนั้นผู้วิจัยจึงออกแบบคัดเลือกแนวคิดในฐานะเครื่องมือในการวิจัยที่รองรับสัมพัทธภาพพลวัต หลังจากพัฒนาเครื่องมือคิดจะขอเรียกตามเพื่อเป็นเกียรติแด่ ทองพันธุ์ พูนสุวรรณ ในที่นี้ว่า พลวัตปริวรรตสาม (Triangulation Dynamics) ซึ่งผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตอยู่ๆทำความเข้าใจพัฒนาจนเห็นว่าคุณภาพของการแนวคิดที่ครอบคลุมความคิดจากสาขาสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างปรัชญาสังคมวิทยาวัฒนธรรมศึกษาและมนุษยวิทยาไว้ด้วยกัน

ปรับปรุงและได้นำเสนอต่อแวดวงวิชาการอย่างสม่ำเสมอตั้งแต่ พ.ศ. 2548 เป็นต้นมา²⁶ นอกจากพลวัตรวิวัฒนาการแล้ว ผู้วิจัยเห็นว่าแนวทฤษฎีคนพลัดถิ่นที่ได้รับการพัฒนามาจากแวดวงวัฒนธรรมศึกษาสำนักเบอร์มิงแฮม Stuart Hall ที่ว่า

“..เราควรพิจารณาอัตลักษณ์(และความพลัดถิ่น)ในฐานะผลิตผลซึ่งไม่มีวันแล้วเสร็จอยู่ในสายการผลิตอยู่ตลอดทั้งยังคงสร้างตัวสร้างตนอยู่ไม่จบสิ้นท่ามกลางการนำเสนอ มุมมองนี้สร้างประเด็นปัญหาสนใจต่อการนิยามอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่อิงกับกระบวนการสร้างอำนาจอย่างยั่งยืนและอ้างความจริงแท้อย่างยิ่ง”

ผู้วิจัยเห็นว่ากระบวนการปริวรรตสามมาปรับใช้ได้ กระบวนการนี้เป็นเครื่องมือทางความคิดอย่างหนึ่งทีลบล้างปัญหาทางญาณวิทยา หรือปัญหาอันเกิดจากโครงสร้างทางความคิดเช่น การตกกับดักขั้วตรงข้าม (dichotoma), การติดยึด(ตน)ในศูนย์กลาง เช่น ติดในบริบทที่ตัวเองเคยชิน (Ethnocentrism), และข้อจำกัดด้านการคงตัว(static)ของเครื่องมือคิดที่พัฒนามาในกรอบปฏิฐานนิยม-ประจักษ์นิยม²⁷ เป็นต้น ในที่นี้ ผู้วิจัยได้นำไดอะแกรมเชิงองค์รวมที่ทดลองนำแนวคิดสำคัญมาประยุกต์ใช้เพื่อตรวจสอบเครื่องมือลองใช้กรอบนั้นกับแนวคิดจำนวนหนึ่งของนักคิดหลังโครงสร้างนิยม (บูร์ดิเยอร์) แล้ว จึงนำมาสร้างเทมเพลตขึ้น แล้วนำมาใช้ในไดอะแกรมรูปสภาพพลัดถิ่น (Diasporic Manifestation)

รูปสภาพพลัดถิ่น (Diasporic Manifestation) ในงานวิจัยนี้หมายถึง เงื่อนไขที่เป็นเหตุ(มูลเดิม),เป็นต้นเรื่อง,เป็นสมุหทัย ,เป็นปัจจัย(ความปรุงแต่ง)ให้เกิดการแสดงออกให้เห็นได้จากสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างของสังคมแบบผู้พลัดถิ่น(ผู้พลัดถิ่นในที่นี้ใช้ในความหมายอย่างไม่จำกัดทางเวลา) บางทีภาวะที่ไม่อาจใช้แนวคิดสภาพพลัดถิ่นอธิบายน่าจะได้แก่กรณีสัมพัทธภาพของพื้นที่เชิงบุคคล (Being,Belonging-Heidegger) ที่คงสภาพเชิงปรมาณูในศูนย์กลาง เช่น ในกรณี “มุมส่วนตัวของทิดแพ้ว”

รูปสภาพพลัดถิ่นปริวรรตสาม ขึ้นอยู่กับเหตุปัจจัยที่ปรุงแต่งให้เกิดภาวะนั้น ได้แก่ รูปสภาพพลัดถิ่นอันเกิดจากสำนักอัตลักษณ์(ทางประวัติศาสตร์)ของบุคคลและชุมชน (Diasporic Manifestation of Public-Person/Self, Subjectivity) อยู่ในสถานะเชิงรุก , รูปสภาพพลัดถิ่นอันเกิดจากการปฏิบัติการที่แสดงออกเพื่อการร่วมอยู่ในสังคม (Diasporic Manifestation of Practice-Representation/Sociality) ที่มักเกิดในสถานการณ์เชิงรับ เพื่อให้ผ่านกระบวนการเข้ารหัสทางสังคมเช่น นิจกรรม Habitus และ รูปสภาพพลัดถิ่นอันมีเหตุจากการเปลี่ยนแปลงทางสถานที่เวลา(Diasporic Manifestation of Place-Time/Locality) มักเกิดในสถานการณ์ที่ไม่อาจหยั่งรู้มาก่อน คือมีตัวแปรใหม่ที่ระบบเวลาที่แตกต่างกับระบบเวลาเดิม อาจเป็นแบบฉับพลันเช่นภัยธรรมชาติ,การรุกรานจากวาทกรรมความเจริญ หรือ เป็นแบบค่อยๆเป็นค่อยๆไป เช่น การเปลี่ยนแปลงเชิงนิเวศวิทยาภูมิทัศน์ ก็ได้ รูปสภาพทั้งสามแยกกันด้วยการจำแนก แต่ก็เป็นเหตุปัจจัยซึ่งกันและกันได้ด้วย

1. รูปสภาพพลัดถิ่นมีเหตุจากสำนักอัตลักษณ์ทางประวัติศาสตร์ของบุคคลและชุมชนหรือภาวะความเป็นองค์ประธาน (Diasporic Manifestation of Public-Person/Self, Subjectivity) ผู้วิจัยสังเกตว่าการดำรงสภาพนี้มีแก่นไขที่แนบแน่นที่จะอยู่ในสถานการณ์เชิงรุก ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นสภาพพลัดถิ่นแบบที่สอดคล้องกับการเก็บรักษาวัฒนธรรมในสำนักทางประวัติศาสตร์ในกรณีบ้านกุดจอก การรักษาพิธีกรรมวัฒนธรรมเทคโนโลยีวิถีชีวิต(แห่ตุงทอย้อมจกขิดผ้า หมอแคนหมอ(ขับ)ลำ(นำ) อาหารเฉพาะ พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ และการลงทุนทางเวลาและลงแรงผลิตซ้ำอย่างไม่รู้เหนื่อย) ในกรณีนี้มีเหตุปัจจัยจากสำนักทางประวัติศาสตร์อันสร้างและเก็บความภูมิใจในสำนักทางสำคัญ อย่างไรก็ตาม สภาพพลัดถิ่นนี้ก็เป็นผลพวงมาจากเหตุสภาพพลัดถิ่นสองประการที่เหลืออยู่ด้วย กล่าวคือ ในกรณีนี้การอพยพมาดำรงอยู่ในสถานที่ปลอดภัย(Isolate)จากอำนาจ และมีอุดมสมบูรณ์ทำให้ค่อยๆพัฒนาผลผลิตส่วนเกิน และการเก็บรักษาผลผลิตส่วนเกินไว้ ซึ่งก็จัดว่าเป็นเหตุปัจจัยแบบ Place-Time/Locality

ของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นก่อนหน้านี้ รวมไปถึงการเป็นผลจาก การเลือกบทบาทในการแสดงออกเพื่อดำรงอยู่ในสังคมไทยในระยะต่อมาเช่น รูปแบบกรณีเรือนศรีเมือง คำยา ซึ่งเป็นแบบเรือนที่พบมากพอสมควรในภาคจอก ก็จัดได้ว่าเป็นใช้กลยุทธ์ชั้นเชิงของรูปสภาพลัดถิ่นปฏิบัติการทางสังคม Diasporic Manifestation of Practice-Representation/Sociality ซึ่งก็แม้ไม่ได้ก่อกำเนิดสภาพดังกล่าวโดยตรงแต่ก็มีส่วนทางอ้อมในการเพิ่มโอกาสทางเลือกมากขึ้นในการเลือกเล่นในปฏิบัติการทางสังคมหนึ่ง มีรายงานจากประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของชาวภาคจอก ความพากฎมิใจในเหตุการณ์ผ้านั้น มีกล่าวที่มีทำนองท่วงทำนองสุดคืบสู่สามัญ-เมื่อกล่าวถึงใช้ผ้าเชิงจก(ที่มีความวิจิตรประณีตแต่โดยตำแหน่งเป็นเชิงผ้าจีน)ในการทอผ้าที่พระธรรมอันเป็นของสูงสุด นอกจากนี้ ยังกล่าวถึง “จีนใหม่มัดหมี่แดงครั้งตีนจก”²⁸ ในฐานะพยานของการผนวกวัฒนธรรมประดิษฐ์กรรม “จก” มาจากชาวลื้อหลวงพระบาง เข้ากับ “มัดหมี่” จาก อารยธรรมขอม อันเกี่ยวเนื่องกับ อภิเชกสมรสของพระเจ้าฟ้าจัมปฐมกษัตริย์ กับ เจ้าฟ้าหญิงขอม นอกจากการถ่ายทอดวัฒนธรรมของ “ผ้า”²⁹ แล้ว “พระบาง” อันเป็นพระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมืองหลวงพระบางก็ได้มาแต่ครั้งนั้น เรื่องนี้ทำให้เข้าใจได้ว่า สำนักตัวตนร่วมหรือสำนักทางประวัติศาสตร์ร่วมกันนั้น ได้ถูกผนึกไว้ในวัตถุทางวัฒนธรรมในกรณีนี้คือ “ผ้า”

การทอผ้าในทัศนะของคนในวัฒนธรรมของแดนพุ่มจำปาและวันทา ผีอกผ่อง

“ช่างทอคิดประดิษฐ์ลวดลายขึ้นมาจากสิ่งแวดล้อมรอบๆ ตัว ในขณะที่ทอผ้า ลวดลายบนผ้าทอมือ บ่งบอกถึงภูมิปัญญาของช่างทอซึ่งทอได้งดงามประณีตแล้วยังสร้างลวดลายขณะทอจกและทอชิด โดยไม่วางแบบล่วงหน้า โดยเฉพาะลายหลักจะคิดประดิษฐ์ขึ้นมาจากสิ่งแวดล้อมรอบๆ ตัวในขณะที่ทอผ้า เมื่อเห็นสวยงามจะสร้างลายลงบนผืนผ้า จึงเห็นลายขาเปีย (อุปกรณ์การทอผ้า) ลายตะขอ ลายล่อม ลายพันธุ์ไม้ เช่น พลุที่เลื้อยกิ่งอยู่บนร้าน ปรากฏอยู่บนผืนผ้า เมื่อเห็นสวยงามก็จะถือเป็นลายเฉพาะของตนเองและถ่ายทอดลวดลายกันภายในครอบครัว เมื่อช่างทอเสียชีวิตจึงไม่มีผู้ทราบชื่อลาย หรือลิมชื่อลาย เมื่อเห็นคนอื่นใส่ชิ้นตีนจกสวยก็เอามาจากทอและใส่ลวดลายตามที่ตนชอบลงไปด้วย ดังนั้นช่างทอส่วนมากจะไม่สามารถบอกชื่อลายได้ ลวดลายอาจคล้ายกันแต่ก็ไม่เหมือนกัน การเรียกชื่อลายแตกต่างกัน ถ้าจะมีการรวบรวมชื่อและลวดลายการจกที่มีอยู่ในจังหวัดชัยนาททั้งหมด คงจะต้องใช้เวลาาน อาจจะสามารถกล่าวได้ว่าเป็นงานศิลป์ที่มีอยู่ขึ้นเดียวในโลก”³⁰

“เจ้าสาวไทเวียงจะนุ่งชิ้นมัดหมี่ใหม่ตีนจกลีแดง ที่ทอเตรียมไว้หรืออาจได้รับมรดกลีบทอดจากมารดาหรือยายมาใช้ในพิธีแต่งงาน” และการรักษาสำนักเช่นกรณีนี้ ผู้วิจัยเรียกว่า “Diasporic Manifestation of Public Person/Self-Subjectivity”

2. รูปสภาพลัดถิ่นเชิงปฏิบัติการทางสังคม (Diasporic Manifestation of Practice-Representation/Sociality) รูปสภาพนั้นนอกจากจะพบได้ในการวิจัยครั้งนี้แล้ว ผู้วิจัยยังมีข้อสังเกตด้วยว่าเป็นรูปสภาพที่พบกันในการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นมาเป็นเวลานานแล้ว เพียงแต่ประเด็นมักถูกเสนอในฐานะข้อสังเกตมากกว่าเป็นข้อค้นพบ หรือถูกมองว่าไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับสถาปัตยกรรมศาสตร์ ทั้งที่ว่าในเรือนไทเดิมที่ปรากฏในภูมิทัศน์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นไทยภาคกลางนั้น หลายชุมชนที่ “เลือก” แสดงออกด้วยสถาปัตยกรรมเรือนไทเดิมมาได้เป็นคนไทยดั้งเดิมไม่ แต่เป็นชนพลัดถิ่นในความหมายที่ตรงไปตรงมาที่สุดจากการกวาดต้อนครัวในสงครามระหว่างรัฐ เช่น ชาวเมืองแห่งรัฐปัตตานีที่ถูกกวาดต้อนให้มาตั้งถิ่นฐานอยู่ใน อัยยา³¹, นนทบุรี, หนองจอก มินบุรี, เพชรบุรี³²

ผู้วิจัยเห็นว่ากรณีชาวลาวพวนที่หนี “ฮ่อ” จากถิ่นฐานเดิม ในเมืองพวนแขวงขวาง มาสู่ชาวนครเวียงจันทน์ แล้วถูกกวาดต้อนเข้ามาสู่ภาคกลางประเทศไทยและย้อนกลับไปแขวงขวางซึ่งเป็นผลการศึกษาที่สำคัญของกลุ่มไทพวนในโครงการวิจัยใหญ่

“..มีความเป็นไปได้มากที่กลุ่มไทพวน จะใช้เวลาพำนักในเวียงจันทน์ นานพอที่รูปแบบของการอยู่ของเรือนเวียงจันทน์ จะตกทอดมาถึงกลุ่มไทพวนที่เข้ามาอยู่ในประเทศไทย เช่นเดียวกับที่ถ่ายทอดให้แก่กลุ่มไทพวนที่ย้อนกลับไปตั้งถิ่นฐานในแหล่งเดิม ณ แขวงเชียงขวาง..”³³ (อรศิริ 2554:211)

สามารถเข้าใจจากมโนทัศน์รูปสภาพพลัดถิ่นเชิงปฏิบัติการทางสังคมสองชั้น (Double Diasporic Manifestation of Practice-Representation/Sociality) กล่าวคือ เมื่อถูกกวาดต้อนเข้ามาอยู่ในที่ใหม่แต่ก็ได้ใช้รูปสภาพเชิงปฏิบัติการทางสังคมที่เลือกในการถูกกระทำในครั้งแรกมาใช้ในสถานที่แห่งที่สองได้ด้วย

การเลือกรูปสภาพแนวนี้นี้ในการสังเกตครั้งแรกผู้วิจัยเคยมองด้วยมุมมองทฤษฎีการกลมกลืนกันทางวัฒนธรรม อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาอีกซึ่งขึ้นจะพบว่า รูปสภาพพลัดถิ่นแบบปฏิบัติการนี้มักถูกใช้ควบคู่ไปกับรูปสภาพพลัดถิ่นสำนักอัตลักษณ์ เช่น สำหรับชาวหนองจอกมินบุรีที่เลือกอยู่ในเรือนปั้นหม้อตัวเหาะแบบไทยในรูปสภาพพลัดถิ่นแบบปฏิบัติการ ในขณะเดียวกันก็ใช้รูปสภาพพลัดถิ่นสำนักอัตลักษณ์ในการแสดงออกทางศาสนาในการสร้างสรรค์อาคารสาธารณะ³⁴ เป็นต้น อย่างไรก็ตามหากพิจารณาอย่างเฉพาะเจาะจงยิ่งในวาระหลังสมัยใหม่ที่กำลังจะกล่าวถึงการปิดกั้นทางสถานที่เวลาในรูปสภาพพลัดถิ่นแล้ว รูปสภาพพลัดถิ่นเชิงปฏิบัติการทางสังคมก็แยกไม่ออกจากการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมไปได้

3. รูปสภาพพลัดถิ่นของการเปลี่ยนแปลงตำแหน่งแห่งที่ (บ่อน) (Diasporic Manifestation of Place-Time/Locality) เป็นรูปสภาพพลัดถิ่นที่มีเหตุปัจจัยจากการเปลี่ยนแปลงเชิงที่ว่างเวลา(Place-Time)หรือตำแหน่งแห่งที่-ที่ทาง-บ่อน-(Locality) มีการเปลี่ยนมิติใดมิติหนึ่งหรือหลายมิติระหว่างเวลาสถานที่ เช่น แนวคิดเรื่องการบีบอัดของเวลาและสถานที่ compression of space-time (David Harvey) และแนวคิดความท่วมท้นความจริงของสิ่งจำลอง (Simulacra and Simulation) ของ โบร์ดิยาร์ด(Jean Baudrillard) ที่กล่าวถึงภาวะที่ระบบเวลาต่างๆในโลกซึ่งเคยเป็นไปตามเหตุปัจจัยทางนิเวศวิทยา กลางวัน-กลางคืน น้ำขึ้น-น้ำลง ได้เปลี่ยนแปลงไปสู่ระบบเวลาเดียวกันของการค้าการติดต่อเปรียบเสมือนโลกแบน และ ปรากฏการณ์ที่ติดตามมา อาทิเช่น การท่วมท้นทางข้อมูลรูปสัญลักษณ์ สิ่งจำลองที่จำลองตัวเองจนไม่อาจแยกแยะได้ว่าอันใดคือต้นแบบและสิ่งเลียนแบบ โดยเฉพาะจากการท่วมท้นของการสื่อสารมวลชนข่าวสารการโฆษณาชวนเชื่ออันเป็นพาหะของทุนหลังสมัยใหม่ (Phantasmagoria)จนทำให้สิ่งลอกเลียนกลายเป็นสัจจะในตัวของมันเอง

กรณีงานวิจัยของ วสันต์ ปัญญาแก้ว³⁵ ที่สนใจ การเปลี่ยนแปลงพื้นที่เขตปกครองตนเองในจีนตอนใต้ ในบริบทการพัฒนาของสาธารณรัฐประชาชนจีนทำให้ประชากรดั้งเดิมต้องกลายเป็นผู้พลัดถิ่นในผืนแผ่นดินของตนเอง เนื่องจากเปลี่ยนแปลงทางการเมืองเชิงนโยบายที่ทั้งรวดเร็วและก็รุนแรง เขากล่าวอ้างลัทธิข้อคิดของเรย์มอนด์ วิลเลียมส์ที่เรียกว่า “โทรทัศน์นั้นเปรียบเสมือนรถยนต์ เป็น ‘mobile privatization’ ที่จะขับเคลื่อนนำพาผู้คนออกเดินทาง(ผ่านโทรทัศน์) ไปในดินแดนต่างๆที่ห่างไกลได้ ได้สัมผัสกับประสบการณ์ใหม่ๆโดยที่ไม่จำเป็นต้องเดินทางเชิงกายภาพจริงๆ ในทางกลับกัน จากงานศึกษานี้ผมอยากเสนอว่าในสิบสองปีมานี้ ถนนสมัยใหม่ในตัวของมันเองนั้นแหละที่คือตัวนำพาประสบการณ์แปลกใหม่จากดินแดนอันห่างไกลให้เดินทางเข้ามาสู่หมู่บ้านของชนชาติไท....”

มูลเหตุปัจจัยของรูปสภาพพลัดถิ่นของการเปลี่ยนแปลงตำแหน่งแห่งที่ในกรณีของการปิดกั้นของเวลาสถานที่นั่นเอง

อย่างไรก็ตามผู้วิจัยได้พบว่ารูปสภาพของการเปลี่ยนแปลงทางตำแหน่งแห่งที่นี้ อาจเกิดอย่างซ้ำๆและค่อยเป็นค่อยไปก็ได้ ในกรณีที่ได้พบว่า [บลอร์ว] วัฒนธรรมบ้านสาธารณะของปกากะญอ(กะเหรี่ยงฉกรรจ์)ดั้งเดิมที่ได้สูญหายไปจากผืนผืนการตั้งถิ่นฐานใหญ่ (patch) แต่กลับพบว่าคงเหลืออยู่ใน ผืนผืนการตั้งถิ่นฐานกระจาย (Scatter) ในประเทศไทย ในแง่แนวคิดวิทยาภูมิทัศน์แล้ว พื้นที่ทั้งหมดเคยเป็นผืนผืนภูมิทัศน์(patch)ผืนใหญ่

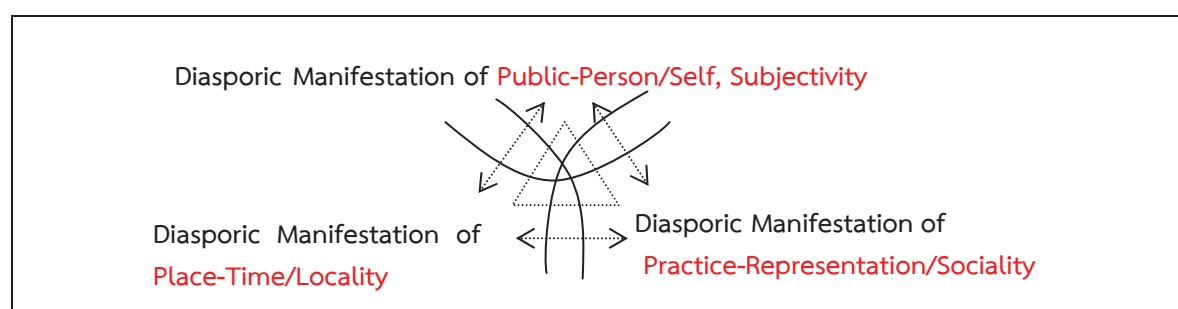
เดียวกันมาก่อนแล้วที่ค่อยๆเปลี่ยนไปอย่างช้าๆ (เช่น กรณีนี้จากอพยพเข้ามาของกลุ่มประชากรชาติพันธุ์ไท) ทำให้การเปลี่ยนแปลงแผนทางสถานที่ค่อยๆลดในปัจจัยของติดต่อระหว่างกันในกลุ่มชนกะเหรี่ยงภาษาเดียวกัน แต่กลับส่งผลให้ยังรักษารูปสภาพพลัดถิ่นได้ ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงทางภูมิศาสตร์ (สถานที่) หรือ การเปลี่ยนแปลงและซ้อนทับของระบบสื่อสารมวลชน(เวลา)อันเป็นพาหนะที่สำคัญที่สุดของอำนาจและทุนจึงมีผลกระทบต่อการรักษารูปสภาพพลัดถิ่นเช่นกัน อีกทั้งยังมีลำดับชั้นของรูปสภาพพลัดถิ่นซ้อนเหลื่อมเป็นชั้นๆ

รูปสภาพแบบนี้พบว่าวัฒนธรรมบางสิ่งบางอย่างอาจถูกขับเน้นถูกเลือกให้ดำรงอยู่เป็นพิเศษเท่ากับรูปสภาพที่ไม่ถูกขับเน้นก็สลายไปราวกับไม่เคยมี จนในระยะเวลาหนึ่งอาจมีสถานะแตกต่างไปจากประเทศแม่อย่างมากก็ได้ เช่น การดำรงอยู่ของวัฒนธรรมจีนในจีนโพ้นทะเล การดำรงอยู่ของวัฒนธรรมคนไทยในสหรัฐอเมริกา ภาษาอังกฤษสำเนียงที่ถูกเก็บไว้ในออสเตรเลีย เป็นต้น จากนั้นก็จดหมายเหตุเกี่ยวกับคนพลัดถิ่นลาวในสยามสมัยกรุงศรีอยุธยา

“..พลเมือง..ประเทศสยาม มีมากทั้งในที่ราบและตามชายน้ำ...เป็นคนต่างด้าวเสียกว่าหนึ่งในสาม..พื้นเพดั้งเดิมเป็นคนลาวและคนมอญ ซึ่งคนสยามจับเป็นเชลยศึกและกวาดต้อนเข้ามาในราชอาณาจักรเมื่อประมาณ ๒๐๐ ปีมาแล้ว...ปะปนเข้ากับคนสยาม จนยากที่จะพิจารณาเห็นความแตกต่างกันได้... สังเกตเห็นว่าพวกผู้ชายมักจะนุ่งห่มด้วยเสื้อผ้าสีแดงและตัดผมสั้นเหนือท้ายทอยกว่าคนสยาม.. คนต่างด้าว..เหล่านี้ยังคงรักษาภาษาของตนไว้ มีบางคนก็พูดภาษาสยาม แต่ก็ยังมีสำเนียงแปลกเพี้ยน..อยู่”

แนวคิดรูปสภาพพลัดถิ่นปริวิตสามจึงมีความจำเป็นในการทำทำความเข้าใจตนเองและความยุ่งเหยิงทางสังคม ของพลเมืองทั้งในอดีตและอนาคตในภาวะหลังสมัยใหม่อย่างมาก ในระดับปัจเจกบุคคลแล้ว ความรู้สึกแปลกแยก(Alienation) มีส่วนกำเนิดหรือแสวงหาคำอธิบายจากศูนย์ของรูปสภาพพลัดถิ่นปริวิตสามได้ไม่มากนักน้อย ส่วนในระดับส่วนร่วม(collective)น่าสนใจศึกษาทฤษฎีวิวัฒธรรมศึกษาพลัดถิ่นในกาลต่อไป

Triangulation of dynamic of thought ought to unify both post-structurism theory and social praxis even interpreted apparatus on ‘cultural landscape’ of those who live in ‘hyphen’ of diasporic heterogeneity World. None of these manifestations can be seen in isolation. For ignorance of one will cause effect to others. Dynamical balancing will inescapable in common consciousness, however there are no formulas to determine the optimal output of such combination like sustainable development model recently reviews.

รูป 6-13 แบบจำลองความคิด ของ Triangulation Diasporic Manifestation

ข้อจำกัดในการวิจัย(Research Constrains)

ข้อจำกัดของการวิจัยครั้งนี้มีส่วนจากการที่ไม่สามารถใช้คำถามวิจัยเดิมที่ถูกตั้งตั้งแต่เดิมเป็นฐานคติได้ ซึ่งเป็นเพราะในขั้นตอนการทบทวนเอกสารผู้วิจัยได้พบความบกพร่องของความรู้หลักที่แพร่หลายมาแต่เดิม ดังนั้นทรัพยากรวิจัยส่วนใหญ่จึงถูกจัดสรรให้กับการรื้อทบทวนทบทวนสร้างข้อบกพร่องนั้นอย่างเป็นระบบซึ่งออกแบบให้เป็นการทำงานวิจัยเชิงคุณภาพในการจัดการความบกพร่องนี้ด้วยวิธีการทางประวัติศาสตร์ขึ้นอีกงานหนึ่ง อนึ่ง การรับผิดชอบในส่วนนี้ได้เปิดการมีส่วนร่วมกับท่านผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทางวิชาการโดยตรงในการนำเสนอบทความในวารสารวิชาการและการอ่านบทความ จึงมีผลให้การนำเสนอวัตถุประสงค์การวิจัยสามข้อแรกตลอดจนการศึกษาต่อวัตถุประสงค์ดังกล่าวได้ผลการวิจัยที่มีความเที่ยงธรรม เชื่อถือได้ (Validity, Trustworthiness)

แต่ที่ก้ำกึ่งทำให้น้ำหนัก ของการจับประเด็นรหัสทางวัฒนธรรมในภาคการวิจัยภาคสนามมีข้อจำกัดตามไปด้วย ทำให้ไม่ทันการณ์ ยกตัวอย่างเช่น เมื่อไม่ได้กำหนดโจทย์ประเด็นปัญหาไว้ก่อนทำงานภาคสนามก็ไม่ได้มองหาชุดข้อมูลอื่นๆ การควบคุมเวลาและทรัพยากรวิจัยขึ้นอยู่กับการจัดสรรส่วนรวมที่ผู้วิจัยลงภาคสนามโดยไม่ทัน “ตกผลึก”

ในแง่ข้อจำกัดของผู้วิจัยซึ่งเป็นเครื่องมือวิจัยเชิงคุณภาพที่สำคัญที่สุดในตัวเองที่เมื่อพบกับปัญหาที่คิดว่ามีสำคัญมากกว่า (Priority) ก็หมกมุ่นกับปัญหาตั้งต้น ทำให้การเตรียมข้อมูลหรือการวิจัยตอบวัตถุประสงค์การวิจัยอาจมีข้อบกพร่อง

ทว่าก็เป็นโอกาสให้ผู้วิจัยทางสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นท่านอื่นๆในอนาคต จะทำการศึกษาแบบเฉพาะกรณีอย่างละเอียดซ้ำ(Reexamined) โดยจับประเด็นรหัสทางวัฒนธรรมไท-ลาวซึ่ง เคลมองค์-ชาร์ปองเตียร์ ได้นำเสนอไว้อย่างลุ่มลึกโดยเฉพาะในมิติร่วมพื้นที่ทางมนุษยวิทยา-เรือนหลังหนึ่งอยู่บ้านดอนนูน-เข้าด้วยกันน่าจะสร้างคุณูปการทางวิชาการได้อย่างมาก

การได้รับที่ตั้งหน่วยศึกษาที่ตลิ่งในมิติของการวิจัยพลัดถิ่นกันและกัน ทว่าก็อาจมีคำถามในแง่ความเป็นตัวแทนของชุมชนชาติพันธุ์ภาษาสำเนียงหลวงพระบางในประเทศไทย แต่ก็ทดแทนด้วยการทำความเข้าใจเชิงสัมพัทธ์ในความเป็นคนที่พลัดถิ่นนครหลวงพระบางเวียงจันทน์ ในความหมายเดียวกับที่ชาวเหนือนิยมเรียกตัวเองว่า คนเมือง

สรุป

1. การศึกษานี้ได้หักล้างข้อสันนิษฐาน“เมืองภูครั้งตั้งอยู่ฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง” และการศึกษาสนับสนุน “ครัวเมืองภูครั้งแขวงเมืองพิษณุโลก”
2. เสนอให้พิจารณากลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาวครั้งเวียงในแง่ของกลุ่มชาติพันธุ์ภาษาแทนที่จะเลือกกำหนดจากจุดกำเนิดเชิงสถานที่ซึ่งเฉพาะในกรณีนี้เห็นได้ว่าเป็น “จินตกรรมทางวิชาการ-ความแตกต่างหลากหลายอันเกินแก่นในภาษาของมนุษย์” ตามข้อสรุปประเด็นที่แผ้วถางทางให้เกิดชุมชนจินตกรรมรูปแบบใหม่ๆในกรณีรัฐ (-รัฐชาติแบบต่างๆในโลกในศตวรรษที่สิบเก้าถึงปัจจุบัน) ที่เกิดจาก “การมาบรรจบกันของทุนนิยมและเทคโนโลยีการพิมพ์ กับ ความแตกต่างหลากหลายอันเกินแก่นในภาษาของมนุษย์” (เบน แอนเดอร์สัน 2552:81)

การศึกษาภาคสนามนี้พบว่าระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาวในประเทศไทยด้วยกันแล้ว พวกเขามีแนวโน้มที่จำแนกกลุ่มชาติพันธุ์พลัดถิ่นด้วยกันนี้จากมุมมองของพวกเขาเองอย่างแตกต่างกันออกไป โดยมีสำเนียงและอัตลักษณ์ทางประวัติศาสตร์เป็นตัวแปรหลัก

ในขณะที่ความสัมพันธ์ต่อกลุ่มชาติพันธุ์ลาวโซ่งและกลุ่มชาติพันธุ์ลาวพวนเป็นไปในทางบวก กลุ่มชาติพันธุ์พลัดถิ่นสำเนียงเวียงจันทน์หรือ ไท ลาวเวียงและกลุ่มชาติพันธุ์พลัดถิ่นสำเนียงหลวงพระบางหรือลาวคั่งซึ่งใช้ภาษาเดียวกันมีความต่างในแนวเสียงสำเนียงกลับมีแนวโน้มที่จะพิจารณากันและกันในทางลบโดย “สำเนียง” ที่ต่างฝ่ายต่างฟังกันและกันออกถึงความต่างกันและนำไปผนวกกับสำนึกทางประวัติศาสตร์ที่แตกต่างกัน กรณีนี้ตรวจสอบในชุมชนควบคุมในบ้านโคกอุทอง;สุพรรณบุรี เช่นเดียวกับ ชุมชนหน่วยศึกษากันห้วยเหวเนินขามและบ้านกุดจอก กล่าวได้ว่าหากสำเนียงภาษาเป็นเครื่องมือชิ้นแรกของการจำแนกแยกความเป็นอื่นแล้วเครื่องจักรชิ้นต่อมาคืออัตลักษณ์ทางประวัติศาสตร์ของความเป็นคู่แข่งระหว่างกันของกลุ่มชาติพันธุ์พลัดถิ่นทั้งสองที่เป็นสัญลักษณ์คู่สมพันธ์ของพระพุทธรูปคู่บ้านคูเมือง “เวียงจันทน์-หลวงพระบาง/พระแก้วมรกต-พระบาง”³⁶

3. Hybridity in Competitive/ Paradox of Hybridity

มุมมองที่พบในทางกลับกัน คือมีความแตกต่างกันและกันน้อยมากและเต็มไปด้วยภาวะผสมผสาน (Hybridity) ระหว่างกันและกันของทั้งสองสำเนียงภาษา (ทั้งประวัติศาสตร์วงศ์ตระกูลเมื่อสืบสาวทางวงศาวิทยาประวัติศาสตร์ชุมชน หรือ วัตถุทางวัฒนธรรมของทั้งสองกลุ่มที่มีรูปลักษณะไม่แตกต่างกันต่างสืบทอดจากมรดกวัฒนธรรมของอารยธรรมระดับนครหลวงรัฐ)

ตอนบนของโครงสร้างสังคมรัฐไทยมีอิทธิพลต่อการจำแนกกลุ่มชาติพันธุ์ในที่นี่เป็นอย่างยิ่ง เมื่อทั้งสองชุมชนต่างอยู่ในสนามของการแข่งขันโดยธรรมชาติ กรณีชุมชนเนินขามซึ่งมีสัดส่วนไท-ลาวเวียงสำเนียงเวียงจันทน์สูงกว่าไท-ลาวคั่งสำเนียงหลวงพระบางเป็นอย่างมากแต่พวกเขาถูกผลักดันให้นำเสนอผลิตรูปแบบวัฒนธรรมจากรัฐและตลาดในการกำหนดอัตลักษณ์ที่ฝ้าย้อมครึ่งแบบภาพตัวแทน (Representation) ของกลุ่มวัฒนธรรมลาวครั้งในแบบที่ตายตัว ส่วนกุดจอกที่อยู่ในเกมส์เดียวกันตามความคาดหวังที่จะแปรศิลปประเพณีให้เป็นต้นทุนของ “อุตสาหกรรมวัฒนธรรม” จากรัฐ แต่อยู่อีกด้านหนึ่งโดยแรงจูงใจจากเดิมพันของการแข่งขัน ที่มูลค่าบประมาณที่จะถูกนำ “ลง” ไปในพื้นที่เป็นรางวัล ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงเห็นว่าสภาพภูมิทัศน์วัฒนธรรมลูกผสมความพลัดถิ่นที่ย้อนแย้ง (Paradox of Hybridity Diasporas) ที่ตัวแปรตั้งต้นมีส่วนมาจากภาวะการณ์ปัจจุบัน ก็มีพลภาวะพื้นฐานที่เป็นแรงขับเคลื่อนอย่างที่เราควรพิจารณาอย่างยิ่ง

4. การพิจารณากรณีกลุ่มชาติพันธุ์ลาวครั้งลาวเวียงในแบบที่ร่วมเข้าใจฐานการนิยามตนเองของพวกเขาในแง่ที่ว่าเป็นผู้เจริญอยู่ในวัฒนธรรมอันสูง(เคย)อยู่ในเมืองหลวงของรัฐหรือในเวียง “ลาวเวียง-คนเมือง” ขอเรียกมันที่ตอนนี้ว่า “กลุ่มชาติพันธุ์คนพลัดถิ่นหรือกลุ่มวัฒนธรรมคนพลัดถิ่น” (Diaspora ethnicity) ซึ่งชาติพันธุ์คนพลัดถิ่นเป็นวัฒนธรรมที่ผนวกด้วยค่านิยมของผู้อพยพย้ายถิ่น (Immigrant value) ในการปรับตัวทางความคิด ค่านิยม และวิถีชีวิต ลูกหลานได้รับการอบรมเลี้ยงดูให้พร้อมรับการเปลี่ยนแปลงและให้มีศักยภาพที่จะปรับเปลี่ยนเข้าสู่วิถีชีวิตใหม่ๆได้ (อมรา 2547: 153) จึงขอเสนอให้เรียกชื่อกลุ่มชาติพันธุ์ที่เคยเรียกว่า “ลาวครั้ง-ลาวเวียง” ไว้ว่า “ไท-ลาว(คั่ง-เวียง)สำเนียงหลวงพระบาง-เวียงจันทน์” รวมไปถึงกลุ่มลาวแจ้วลาวกาตามข้อเสนอของสมิง จงกะสิกิจในกรณีนี้การผนวกร่วมเป็นหน่วยศึกษาเดียวกันหรือกระบวนการศึกษาร่วมกัน ก็น่าจะเป็นเครื่องมือในการทำความเข้าใจพลวัตปฏิกริยาเชิงชาติพันธุ์พลัดถิ่นนี้ในเชิงสิ่งที่มีส่วนร่วมมากกว่าการมองหาความแตกต่างกัน เช่นข้อเสนอแนะให้ศึกษา ครั้ง ในฐานะ เทพเจ้าของสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างเล็กๆ

5. กลุ่มวัฒนธรรมใดที่ถูกเลือกกำหนดเป็นหน่วยศึกษาแล้วพบว่าความรู้ที่เกี่ยวข้องหลักกับประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์นั้นยังอยู่ในสถานะที่กำกวม การศึกษาต่อเนื่องทางวัฒนธรรมของวัฒนธรรมนั้นๆ ย่อมไม่อาจหวังผลสัมฤทธิ์ทางวิชาการได้ ในกรณีนี้จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องทบทวนการศึกษาทางประวัติศาสตร์อันเป็นต้นทางเป็นลำดับขั้นเสียก่อน การทบทวนทางวิธีวิทยาของการวิจัยทางชาติพันธุ์ที่เป็นฐานคติต่อสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นศึกษาและการศึกษาทางวัฒนธรรมย่อมกลับมาเป็นวงจรความรู้ย้อนกลับอันทบทวนกันและกันอีกด้วย

6. สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในฐานะ “ตัวกลางทางวัฒนธรรม” อย่างหนึ่ง คติชนวิทยา และแขนงที่สนใจตัวกลางทางวัฒนธรรมแบบอื่นๆ เช่น ผ้า นิทาน อุปกรณ์ เครื่องใช้ ของเล่น จำเป็นต้องสนทนาวินิจฉัยกันด้วยคำสำคัญร่วมกันอันได้แก่ “วัฒนธรรม” “ชาติพันธุ์” “พันธุ์ทาง” “พลัดถิ่น” “รัฐชาติ”³⁷ โอกาสที่จะทำความเข้าใจตามความมุ่งหวังข้างต้นอาจต้องการการสนทนาสัมพัทธภาพ (สัมมา-สัมมนา) กับนานาสาขาวิชาอย่างเปิดเผยอย่างวิพากษ์ ทั้งนี้การวิจัยนี้ชี้ให้เห็นว่า ตัวกลางที่ไม่ใช่ภาษานั้น อาจสืบทางประวัติศาสตร์ที่ยาวไกลกว่าชาติพันธุ์หรือภาษา

ความสามารถที่จะทำความเข้าใจและเข้าถึง “ความหมายในระดับสูงที่สิ่งสู่-อิทธิพลจำบัง-(latent) อยู่ในสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างของความเป็นชาติพันธุ์” ของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นศึกษา จะเป็นหนทางที่จะเข้าใจ “ความรู้ดั้งเดิม” และสร้าง “ความรู้แบบอื่นใหม่” และ โอกาสในการผนวกความรู้ความเข้าใจทางทฤษฎีกับศาสตร์ปรัชญา, สังคมวิทยา, มานุษยวิทยา, วัฒนธรรมศึกษา จะมีส่วนสำคัญในการสร้างสรรค์ เสถียรภาพและ ความยั่งยืนเพื่อมนุษยชาติท่ามกลางวิกฤตการณ์และหายนะทางสังคม และ หายนะทางสิ่งแวดล้อมที่บีบคั้นคุกคามตั้งประจักษ์กันอย่างกว้างขวางทั่วถึง รวมไปถึงการให้ความตระหนักและพึงระมัดระวังต่อการที่ศาสตร์และศิลปวิทยาการนี้จะเป็เพียงพาหนะให้กับมิติด้านมืดของ “อุตสาหกรรมทางวัฒนธรรม”

METHODOLOGY: TRIANGULATION ON THEORIES

(Anthro.) V. Turner	-	Exergetic Dims.	+Operation Dims.	+ Position Dims.
(Soc.) P.Bourdieu	-	Agent	+Habitus	+Fields
(Ph.,Cul.St.) J.Harbermas	-	Emancipatory int.	+Practical int.	+Technical int.
(BE.) A.Rapoport	-	High-L. meaning	+Med.-L.mean.	+Low.L.mean.
(Ph.) M.Heidagger	-	Being	+Belonging	+Dwelling
(Arch.)	-	Users	+De(sire+sign)	+Architecture
(Buddism S)	-	สตต.(สัตต)	+ สังโยชน์	+ ภาพ

รูป 6-14 ตารางแสดงความพ้องทางตำแหน่งเนื้อหาในทฤษฎีสำคัญในสาขาวิชาต่างๆ

7. กระแสนึกของเหล่าประเทศที่ร่วมกันในการที่ประชากรส่วนใหญ่นับถือพุทธศาสนา การรวมตัวกันในเวทีประชาคมอาเซียนนั้นหากมองแต่มิติเศรษฐกิจ การเมืองเท่านั้นก็จะไปไม่ถึงสันติสุขและความยั่งยืนที่พึงมีร่วมกัน มิติแห่งการแลกเปลี่ยนเติมเต็ม (complementarity) กันทางวัฒนธรรมจึงเป็นสิ่งที่งานวิจัยนี้ใคร่เสนอแนะไว้ ณ ที่นี้

โดยเล็งเห็นว่ามีโอกาสแลกเปลี่ยนเรียนรู้แล้วได้ประโยชน์เท่าเทียมกันทั้งประเทศไทย และสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ในทางสถาปัตยกรรมนั้น แบบแผนระบบผนังฝาแฝดสานฉาบปูนอันสง่างามร่มเย็นของลาวควรได้เปิดโอกาสให้ประเทศทุนนิยมแบบไทยได้สัมผัสใช้ ในทางกลับกัน มิติวัฒนธรรมพลัดถิ่นที่ถูกเก็บรักษาทางประวัติศาสตร์ในแผ่นดินไทยเช่น การทอผ้าย้อมผ้าอันวิจิตรบรรจงควรส่งเสริมให้ได้สนองกลับสู่แผ่นดินแม่ลาวเช่นเดียวกัน สัมพัทธ์ภาพที่สร้างสรรค์ของทั้งสองประเทศจึงจะโน้มนำให้ประเทศอื่นในประชาคมได้สร้างประสบการณ์เรียนรู้ร่วมกันของกันและกันขึ้นได้

เชิงอรรถที่ 6

- ¹ มยุรี ถาวรพัฒน์ และ เอมอร เชื้อสวน, สารานุกรมกลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทย: ลาวครั้ง, (สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อ พัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล: นครปฐม, 2548, หน้า 8
- ² ชนัญ วงษ์วิภาค, ลาวครั้ง: การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นกับการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรม Lao Krang: A Study of Local History and Acculturation, (ภาควิชามานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยศิลปากร: นครปฐม, ๒๕๒๙) หน้า 16-17
- ³ สำเนียงภาษาลาวออกเสียง คัง ไม่มี เสียง ร ควบ ในที่นี้ให้ไว้ทั้งสองไปก่อน แม้ว่าผู้เขียนเห็นว่า “การใช้ตามเจ้าของวัฒนธรรมเป็นหลักสำคัญ” ก็ตาม
- ⁴ บังอรปิยะพันธุ์ (๒๕๔๑: ๔) อ้างจาก จดหมายเหตุรัชกาลที่๓, สมุดไทยดำ (๑๘), ร่างตราเจ้าพระยาจักรีตอบเมืองสุพรรณ จ.ศ. ๑๒๐๒ พ.ศ. ๒๓๘๓
- ⁵ คู่มือฉบับสมุดไทย- ปลูกเรือนพราหมณ์ ลาวเมืองภูครั้งเจ้าเวียงจันทน์ส่งลงมาไปอยู่เมืองนครไชยศรีเป็นเงิน
- ⁶ อุทัยบุรี พบ “Ban Muang Ou- tai” ตั้งอยู่ริมน้ำออนในแขวงพงสาลีในแผนที่ Laos political 2003 http://lib.utexas.edu/maps/middle_east_and_asia/laos_pol_2003.jpg
- ⁷ ไชยบุรีศรีน้ำอุ่น พบ “Xaignabouli” เมืองหลักของแขวงไชยบุรีในแผนที่ Laos political 2003 http://lib.utexas.edu/maps/middle_east_and_asia/laos_pol_2003.jpg
- ⁸ เชียงแมน พบ “Xiang Men” ในหลวงพระบางตรงข้ามฝั่งน้ำโขง Laos city Map 1:12,500 Louangphrabang(Luang Prabang) http://lib.utexas.edu/maps/middle_east_and_asia/txu-oclc-5569925-louangphrabang-1967.jpg
- ⁹ หงสาวดี พบ “Muang Hongsa” ในแขวงไชยบุรีในแผนที่ Laos political 2003 http://lib.utexas.edu/maps/middle_east_and_asia/laos_pol_2003.jpg
- ¹⁰ ม่อนาแล พบ “Ban Nale” ในแขวงไชยบุรีในแผนที่ Laos political 2003 http://lib.utexas.edu/maps/middle_east_and_asia/laos_pol_2003.jpg
- ¹¹ เพียง พบ “Muang Phiang” ในแขวงไชยบุรีในแผนที่ Laos Topographic Maps 1:50,000 http://www.lib.utexas.edu/maps/topo/laos/muang_phiang-laos-50k.pdf
- ¹² วา พบ “Wa” ตั้งอยู่ริม(น้ำออน) เซออน ในแขวงพงสาลีในแผนที่ "Map of Indo-China showing proposed Burma-Siam-China Railway" from the Scottish Geographical Magazine. Published by the Scottish Geographical Society and edited by Hugh A. Webster and Arthur Silva White. Volume II, 1886. http://lib.utexas.edu/maps/historical/indo_china_1886.jpg
- ¹³ เสาวภา พรศิริพงษ์ และ คณะ (2548:25-42) วิถีชุมชนนครชัยศรี. สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรม. มหาวิทยาลัยมหิดล โดย สมัยทวาราวดีอ้างอิงจากการศึกษาของธิดา สาระยา สมัยต่อมาอ้างอิงจากการศึกษาของสุภาภรณ์ จินตามณีโรจน์
- ¹⁴ เพิ่งอ้าง : 36
- ¹⁵ เพิ่งอ้าง : 59 อ้างอิงจากการสัมภาษณ์ พระครูโสภณสาธุการผู้ให้สัมภาษณ์
- ¹⁶ อ้างถึง พรเพ็ญ ฮันตระกูล.2544.คลองธรรมประชาธิปไตย. นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร
- ¹⁷ อ้างถึง มณฑลไชยวิเศษ.2545. ส้วม และ เครื่องสุขภัณฑ์ในประเทศไทย .กรุงเทพฯ:มติชน

¹⁸ “เรือนไทเดิม” ในวงการสถาปัตยกรรมในประเทศไทยมีความเห็น(จากแวนวัฒนธรมกลุ่มชาติพันธุ์,ปฏิฐาน-
ประจักษ์นิยม)

สรุป ถึงอัตลักษณ์ที่สำคัญ(icon)ไว้สองประการคือ

1. หน้าจั่วตัวเหงาและสัดส่วนของมัน

(ประการแรกนี้ถูกลดทอนและถูกนำไปใช้งานเชิงสัญลักษณ์ จากภาคอุตสาหกรรมทางวัฒนธรรมอย่าง
แพร่หลาย)

2. กรณิ เรือนล้อมชาน

ในที่นี้ผู้วิจัยใคร่ขอเสนอความเห็นจากมุมมองทัศนวัฒนธรรมสัมพัทธภาวะ ที่ยังคงเปิดให้ถกเถียงกันต่อไปได้ว่า

กรณีแรกเรือนหน้าจั่วตัวเหงาเราพบเจ้าของเรือนที่ผู้อาศัย ที่เป็นลูกหลานของผู้อพยพพลัดถิ่นจาก
สงครามตีเมืองขึ้นต้นสมัยรัตนโกสินทร์โดยเฉพาะ ลาวและมลายู ในอาณาบริเวณพื้นที่กว้างขวางในภาคกลาง
ประเทศไทย เลือกรูปแบบนั้น

ในแง่สัดส่วนของจั่วตัวเหงา ยังตรวจวัดสำรวจอย่างละเอียดและกว้างขึ้น เราก็คพบvariation ที่มากขึ้น

กรณีที่สอง “ชาน” ที่ถูกเรือนล้อม ที่มีขนาดใหญ่จนเป็นที่สังเกตเนื่องจากมีความจำเป็นในนิเวศเกษตร
เขตน้ำท่วมถึง(ก่อนการพัฒนาพื้นที่ราบลุ่มภาคกลางเกือบทั้งหมด) มันเคยจำเป็นต้องมีสถานที่แห้งเพื่อใช้
ตากข้าวโดยเฉพาะข้าวฟางลอยหรือข้าวพันธุ์หนี้ย้ำท่วมได้ที่เลือกปลูกและเก็บเกี่ยวมาทางเรือในฤดูน้ำหลาก
โดยเฉพาะ อย่างไรก็ตามการนี้ไม่มีความจำเป็นอีกแล้วเนื่องมาจากวิถีชาวนาภาคกลางร่วมกับระบบ
ชลประทานทำนาข้าวแบบปฎิวัติเขียวอย่างที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

ผู้วิจัยคิดว่าอาจตรวจสอบสมมุติฐานได้จากการเปรียบเทียบอัตราการเปลี่ยนแปลงที่น่าจะแตกต่างกัน
อย่างมีนัยสำคัญ ระหว่าง จำนวนเรือนที่เลือกใช้น้ำจั่วตัวเหงา กับ จำนวนเรือนที่เลือกเรือนล้อมชาน รวมถึงการ
ทำความเข้าใจ “ภูมิทัศน์วัฒนธรรมปัจจุบันของเรือนไท”เชิงวิพากย์จากมุมมองผู้ใช้ผู้อาศัยผู้พลัดถิ่น

¹⁹ เก็บความจากการสัมภาษณ์ผู้เฒ่าผู้แก่บ้านกุดจอก สนั่น เวียงแก้ว(๘๔), บุญเกื้อ จบศรี(๗๑), สังเวียน จันศรี
(๖๘), ประดิษฐ์ อ่ำแก้ว(๖๖) ในงานศพ แม่ทองใจ จบศรี ,เมษายน ๒๕๕๓

²⁰ วีรวัฒน์ วรายน อ้างถึงสารนิพนธ์ของ นารถฤดี วิวัฒน์กุล.2542.การดำรงอยู่ร่วมกันของกลุ่มความเชื่อผีเจ้านาย
และกลุ่มความเชื่อผีเทวดา กรณีศึกษา: ชาวลาวครั้งหมู่บ้านโคก ตำบลอุ้มทอง อำเภอบัวทอง จังหวัดสุพรรณบุรี.
ศิลปศาสตรบัณฑิต ภาควิชามนุษยวิทยา คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

²¹ Lucien M. Hanks,ลูเซียน เอ็ม แฮงค์, 2527, Rice and Man: Agricultural Ecology in Southeast Asia
ข้าวกับมนุษย์ นิเวศวิทยาทางการเกษตรในเอเชียอาคเนย์ , นฤจร อิทธิจิระจรัส(แปล),มูลนิธิโครงการตำรา
สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์,สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

²² วีรวัฒน์ วรายน อ้างถึงสารนิพนธ์ของ นารถฤดี วิวัฒน์กุล.2542.การดำรงอยู่ร่วมกันของกลุ่มความเชื่อผีเจ้านาย
และกลุ่มความเชื่อผีเทวดา กรณีศึกษา: ชาวลาวครั้งหมู่บ้านโคก ตำบลอุ้มทอง อำเภอบัวทอง จังหวัดสุพรรณบุรี.
ศิลปศาสตรบัณฑิต ภาควิชามนุษยวิทยา คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

²³ Tom Standage.2005. A History of the World in 6 Glasses. ประวัติศาสตร์โลกใน๖แก้ว. คุณากร
วานิชย์วิรุฬห์ (แปล).มติชน: กรุงเทพฯ (2552: 13)

²⁴ ศรีนัย สมันตรัฐ. 2553. แม่เตาไฟ(กะเหรี่ยง)ใช้จะมีแต่ปาก~ท้องและของกิน.ใน เอกสารประกอบการประชุม
ปาก~ท้อง ของกิน จริยธรรมและการเมืองเรื่องอาหารการกิน, ๒๕-๒๗มีนาคม๒๕๕๓ (:332- 371)

- ²⁵ Arundhati Roy.1997. The God of Small Things. สดใส(แปล).กรุงเทพฯ:มูลนิธิเด็ก
- ²⁶ ศรัณย์ สมันตรัฐ. 2547.เสวนา “แตกหน่อต่อยอด” เพื่อเป็นเกียรติในวาระการเกษียณอายุราชการ ของศาสตราจารย์ อรศิริ ปาณินท์คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร พุทธศักราช 2547 : ผศ.ดร. กิจชัย จิตขจรวณิช
- 2550(ก). ว่าด้วยมิติของที่ว่างในสภาวะแวดล้อมสรรค์สร้างองค์รวมและเหตุปัจจัยแห่งความยั่งยืน.
- 2550(ข). อันกาลเทศะนั้น.....ออกแบบได้. วารสารระแนง ฉบับพิเศษที่ 5 กรกฎาคม๒๕๕๐.
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
- 2552.ภูมิทัศน์วัฒนธรรมย้อนคิด: การแสวงหาทฤษฎีสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้าง.
-2553. “แย่งยื้อนุ่งสู่งินหาง”โดยอะแกรมพลวัตแนวคิดเชิงองค์รวมขององค์/กาลเทศะ/ปฏิบัติการ.
-2555. บทบาทของ [อ]/นิกรรม ในแวดวงการศึกษาสังแวดล้อมสรรค์สร้างแบบรัฐนาฏกรรม
- ²⁷ อานันท์ กาญจนพันธุ์.2548. ทฤษฎีและวิธีวิทยาของการวิจัยวัฒนธรรม การทะลุกรอบและกับดักความคิดแบบคู่ตรงข้าม. อัมรินทร์ : กรุงเทพมหานคร
- ²⁸ แดน พุ่มจำปา และ วันทา เผือกผ่อง:79-80 ได้ให้สาระสำคัญของ ชิ่นมัดหมี่ไหมตีนจก ไว้ว่าประกอบด้วย 3 ส่วน คือ ส่วนหัวขึ้น ตัวขึ้น และตีนขึ้นนำมาตัดประกอบกันเป็นชิ้นทั้งผืน ทั้ง 3 ผืน ส่วนมีกรรมวิธีการทอที่แตกต่างกัน ดังนี้
- ส่วนหัวขึ้น ใช้ผ้าฝ้ายทอพื้นสลับทอขัด (ขิดหัวขึ้น) มีหลายสี ความกว้างประมาณ (4-8 นิ้ว)
- ส่วนตัวขึ้น ใช้ผ้าไหมนำไปมัดย้อมเป็นลวดลายตามชอบ และมีการเรียกชื่อตามวิธีการทอ ดังนี้
- หมี่ลวด (หมี่โลด) ใช้เรียกชิ่นมัดหมี่ไหมที่ทอแบบต่อเนื่องโดยไม่มีการทอเทคนิคอื่นมาคั่น เช่น หมี่สะภา หมี่รวงเล็ก
- หมี่น้อย ใช้เรียกชิ่นมัดหมี่ไหมหรือฝ้ายที่มีการทอคั่นด้วยสีพื้น เช่น สีเหลือง เขียว ส้ม ขาว แดง เป็นเส้นคั่นขนานกับลำตัวตามยาวของชิ่น ลายหมี่นิยมทำลายนาคร หรือลายอื่นๆ ที่มีขนาดเล็ก
- หมี่ตา ใช้เรียกชิ่นมัดหมี่ไหมที่มีการทอขัดด้วยไหมหรือฝ้ายสีขาวหรือสีเหลืองสลับกับมัดหมี่ไหมเป็นลายริ้วขนานกับลำตัวเป็นระยะตลอดผืน
- ส่วนตีนขึ้น ส่วนมากทอด้วยผ้าพื้นลายขัดด้วยเส้นด้ายฝ้ายสีแดง (หรือดำ) ยาวประมาณ 2 นิ้ว เริ่มด้วยทอขัดเป็นลายย่อย ต่อด้วยการจกลายหลักด้วยลวดลายต่างๆ ตามชอบด้วยฝ้ายหรือไหมสีต่างๆ จนหมดแถวสลับกับทอเส้นพุ่งจนจบลายหลักด้วยทอขัดเป็นลายย่อยเช่นเดียวกับด้านบนจนเสร็จ จะทอด้วยลายขัดมาตรฐานยาวประมาณ 5-8 นิ้ว ผ้าฝ้ายสีแดง (หรือสีดำ) ส่วนริมผ้านด้านล่างสุด (ริมผ้า) มักจะทอด้วยด้ายสีต่างๆ หรือมีริ้วเป็นลายเล็กๆ ผ้าจกในตีนขึ้นเป็นผ้าจกที่สวยงามที่สุด และแสดงฝีมือได้ดีที่สุด เมื่อทอจกเสร็จเรียบร้อยแล้วนำไปเย็บต่อกันกับผ้าขึ้น ทำให้เรียกกันโดยทั่วไปว่า “ ผ้าตีนจก ” ชิ่นมัดหมี่ไหมตีนจกหญิงชาวไทเวียงไม่ใช่นุ่งในชีวิตประจำวันทั่วไป จะใช้นุ่งในโอกาสสำคัญ หรือโอกาสพิเศษต่างๆ เช่น ในพิธีแต่งงาน เจ้าสาวไทเวียงจะนุ่งชิ่นมัดหมี่ไหมตีนจกสีแดง ที่ทอเตรียมไว้หรืออาจได้รับมรดกสืบทอดจากมารดาหรือยายมาใช้ในพิธีแต่งงาน
- ²⁹ อรไท ผลดี ผู้อำนวยการสำนักพิพิธภัณฑ์และวัฒนธรรมการเกษตร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ได้กรุณาให้ความเข้าใจกับผู้วิจัยเพิ่มเติม โดยเรียกเทคนิคเหล่านี้ว่าสามกษัตริย์ของผ้า โดย กระบวนการวิธี การจกผ้า เป็นการจดจำลายผ้าในระดับของสร้างแผนที่จิตใจที่ต้องจดจำสีและลวดลายละเอียดแต่ละส่วนของผ้าขึ้นในสมองล้วนๆ เพื่อที่จะเลือก “จก” ในตำแหน่งแห่งที่นั้นๆในขณะทอผ้า ลายผ้าโบราณที่ถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นเป็นการ

จดจำทางตำแหน่งแห่งที่เช่นนี้ ผู้วิจัยคิดว่าเป็นกิจกรรมทางสมองคล้ายกับการจดจำมนต์คัมภีร์ขนาดยาวจนขึ้นใจจนท่องย้อนกลับได้ เป็นกระบวนการทางสติปัญญาที่ยากมากในทัศนะโลกทัศน์ปัจจุบัน

³⁰ แดน พุ่มจำปา และ วันทา เผือกผ่อง : 75 ชัดเส้นใต้โดยผู้วิจัย

³¹ อรศิริ ปาณินท์. 2541. เรือนพื้นถิ่นละแวกเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา. (:142)“ บ้านอิสลาม คลองตะเคียนนี้เป็นหมู่บ้านที่มีประวัติการตั้งถิ่นฐานยาวนานมาก แต่ก่อนเป็นหมู่บ้านอิสลามที่เป็นเรือนไทยประเพณีทั้งหมู่บ้าน”-สัมภาษณ์บุตรสาวผู้ใหญ่บ้านม.๒ ต.คลองตะเคียน เมื่อ๒๒ กรกฎาคม ๒๕๔๐ เล่าว่าบิดาของท่านซึ่งปัจจุบันเป็นผู้ใหญ่บ้านเคยเป็นช่างปรังเรือนไทยมาก่อน และ แต่ก่อนช่วง ๕๐-๖๐ ปีมาแล้ว ครั้งเมื่อบิดายังทำงานช่าง ทั้งหมู่บ้านเป็นเรือนไทยประเพณี...”

³² ศรีนัย สมันตรัฐและคณะ. 2550. โครงการวิจัยย่อยที่ 6 :ภูมิทัศน์วัฒนธรรมลุ่มน้ำเพชรบุรี ในรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ การศึกษาเพื่ออนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างลุ่มน้ำเพชรบุรี. อรศิริ ปาณินท์และคณะ. กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

³³ อรศิริ ปาณินท์.2554. บ้านและเรือนพื้นถิ่นไทพวนบางปลาม้า สุพรรณบุรี: ความแปรเปลี่ยนและการปรับตัว. ใน วารสารหน้าจั่วประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมและสถาปัตยกรรมไทย ฉบับที่๘ กันยายน๒๕๕๔-สิงหาคม ๒๕๕๕:201-216.

³⁴ R. King .ได้ตั้งข้อสังเกตจากภูมิทัศน์สองข้างทางจากสนามบินหนองงูเห่าเข้าสู่กรุงเทพมหานคร ใน reading Bangkok

³⁵ วสันต์ ปัญญาแก้ว.2553. ถนนหนทาง การรื้อถอนความเป็นถิ่นฐาน และ กิจการร้านอาหารใต้ในหมู่บ้านย่านชานเมืองเชียงรุ่ง สิบสองปันนา.ใน เอกสารประกอบการประชุม ปาก~ท้อง ของกิน จริยธรรมและการเมือง เรื่องอาหารการกิน, ๒๕-๒๗มีนาคม๒๕๕๓ (: 242)

³⁶ Ross King,2011 :9 อ้างจาก Reynolds,1969:78-89 ว่า การคืน “พระบาง”กลับไปลาวในรัชกาลที่ ๑ นั้นเกิดจากความเชื่อที่ว่าหากพระพุทธรูปที่เป็นคู่แข่งขันนี้ประดิษฐานอยู่ร่วมกันในราชอาณาจักรเดียวกันแล้วจะนำมาซึ่งภัยวิบัติอย่างร้ายแรงต่อราชอาณาจักร และได้เสนอคำถามต่อมาว่า สัญญลักษณ์ทางจิตวิญญาณของอัตตลักษณ์ “ลาว”ระหว่างคู่ขั้วนี้ ยังดำรงเป็นภาพตัวแทนคู่ขัดแย้งในระหว่างเหตุการณ์การลุกขึ้นของมวลชนเสื้อแดง(ลาวอีสาน) ในกรุงเทพฯ ณ ปัจจุบัน ด้วยหรือไม่?

³⁷ “วัฒนธรรม”(กาญจนา แก้วเทพ. 2544; ยุกติ มุกดาวิจิตร. 2548; อมรา พงศาพิชญ์. 2547;เกษม เพ็ญภินันท์. 2552) และ “ชาติ-พันธุ์” (ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. 2550; ฉวีวรรณ ประจวบเหมาะ. 2547; สุเทพ สุนทรเกาส์. 2548 ; วีระ สมบูรณ์. 2553; Keyes.C.F. 2001; Hobsbawm.E, Terence.R.(eds.)1984; เบน แอนเดอร์สัน. 2552)

บรรณานุกรมบทที่ 6

- Adorno.T. 1991. The Culture Industry. (ed.)J.M. Bernstein. London: Routledge.
- Anderson.B.1983. Imagined communities. ชุมชนจินตกรรม:บทสะท้อนว่าด้วยกำเนิดและการแพร่ขยายของชาตินิยม. ชาณวิทย์ เกษตรศิริ บก. แปล.2552. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
- Bhabha.H. "[Signs Taken For Wonders](http://postcolonialweb.org/poldiscourse/bhabha/bhabha4.html)":Hybridity and Resistance (http://postcolonialweb.org/poldiscourse/bhabha/bhabha4.html)
- Baird & Shoemaker. 2008. People,Livelihoods,and Development in the Xekong River Basin,Laos. Bangkok: White Lotus.
- Chazée. L. 1999. The peoples of Laos: rural and ethnic diversities. Bangkok: White Lotus.
- Feyerabend. P.1975. Against Method.Outline of An Anarchistic Theory of Knowledge.London:Verso.
- Garraghan. Gilbert J. 1946. A Guide to Historical Method. New York: Fordham University Press
- Goh.B.H. and Wong.S.(eds.)2004. Asian Diasporas: Cultures,Identities,Representations. Hong Kong: Hong Kong University Press.
- Hall.S. *Cultural Identity and Diaspora*, in Framework (no.36)p.222-237, Jim Pines (eds.) download available http://www.unipa.it/~michele.cometa/hall_cultural_identity.pdf
- Heidegger,Martin,1971. Building Dwelling Thinking, in Poetry,Language, Thought.Hofstadter,Albert(translation). New York: Harper&Row.
- Hobsbawm.E, Terence.R .(eds.)1984. The Invention of Tradition. London: Cambridge.
- Keyes.C. 2001. Cultural Differences, The Nation State, and Rethinking Ethnicity Theory: ‘Lesson’ from Vietnam, The David Skomp distinguished Lecture in Anthropology. Indian University, April 19th,2001
- King. R. 2011. Reading Bangkok. Singapore: NUS Press.
- McClure.W.R &Bartuska.T.J.(eds.) 2007. The Built environment: a collaborative inquiry into design and Planning. New Jersey: Wiley.
- Perry-Castaneda Library Map Collection, University of Texas Libraries, downloaded 2010. Laos political2003; Laos city Map 1:12,500 Loungphrabang(Luang Prabang); Laos Topographic Maps 1:50,000;Map of Indo-China showing proposed Burma-Siam-China Railway" from the Scottish Geographical Magazine. Published by the Scottish Geographical Society and edited by Hugh A. Webster and Arthur Silva White. Volume II, 1886.
- Rapoport. Amos. 1982. The Meaning of the Built Environment: A Nonverbal Communication Approach. Tucson: The University of Arizona Press.

- Reynolds. C.1969. Ritual and Social Hierarchy: An Aspect of Traditional Religion in Buddhist Laos. History of Religion Journals 9,1,1969.
- Roy. Arundhati.1997. The God of Small Things. สดใส(แปล).กรุงเทพฯ:มูลนิธิเด็ก
- S. Clément-Charpentier et Pierre Clément1990, L'habitation lao dans les régions de Vientiane et de Luang Prabang. สุนันทา กันละยากัตติยะสั๊ก, แก้วพิลาวัน อาไพลาต,เวียงแก้ว สุกสะหวัดดี,อะพีไซยะเดตอินสีเชียงใหม่ (แปลลาว)2003. เกรียงไกร เกิดศิริ. แปลภาษาลาวถอดอักษรไทยและอธิบายศัพท์.เรือนลาวในเขตเวียงจันและหลวงพระบาง. อนุชานนท์:กรุงเทพฯ
- Standage. T.2005. A History of the World in 6 Glasses. ประวัติศาสตร์โลกใน๖แก้ว. คุณากร วาณิชวิรุฬห์ (แปล)2552: กรุงเทพฯ:มติชน
- กาญจนา แก้วเทพ. 2544. ศาสตร์แห่งสื่อและวัฒนธรรมศึกษา. กรุงเทพฯ: เอ็ดดิสันเพรสโปรดักส์.
-2553. แนวพินิจใหม่ในสื่อสารศึกษา. กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์.
- กำพล จำปาพันธ์.2553 “ข้า” กับ “ความเป็นลาว” : ความหมายและความเป็นมาของ “ลาวเทิง” ในประวัติศาสตร์ไท-ลาวจากยุคอาณาจักรล้านช้างสู่รัฐประชาชาติ ใน วารสารเมืองโบราณ ปีที่๓๖๑.๑, ม.ค.-มี.ค. ๒๕๕๓, :67
- เกรียงไกร เกิดศิริ.2554. ภูมิหลังการตั้งถิ่นฐานกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว และการเคลื่อนย้ายมาสู่ประเทศไทย ในหน้าจั่วว่าด้วยประวัติศาสตร์
- สถาปัตยกรรม และสถาปัตยกรรมไทย ฉบับที่7ก.ย.๒๕๕๓-ส.ค.๒๕๕๔, น. ๘๓-๑๓๒. กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มศก.
- เกษม เพ็ญภินันท์(บก). 2552. ความหลากหลายทางสังคมวัฒนธรรมในมนุษยศาสตร์. กรุงเทพฯ: สกว.,วิภาษาแกรนท์ อีแวนส์. 2549. ประวัติศาสตร์สังเขปประเทศลาว ประเทศกลางแผ่นดินใหญ่เอเชียอาคเนย์. ดุษฎี เฮย์มอนด์(แปล).เชียงใหม่:ซิลค์เวอร์ม
- จอห์น เอช อาร์โนลด์.2549 , ประวัติศาสตร์ของประวัติศาสตร์, ไชยันต์ รัชชกุล (แปล).กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร
- ฉวีวรรณ ประจวบเหมาะ. 2547.ทบทวนแนวทางการศึกษาชาติพันธุ์ ชำมยุคสมัยกับการศึกษาในสังคมไทย ใน ว่าด้วยแนวทางการศึกษาชาติพันธุ์. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- ชนัญ วงษ์วิภาค. 2529. ลาวครั้ง: การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นกับการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรม Lao Krang: A Study of Local History and Acculturation. นครปฐม: ภาควิชามานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยศิลปากร
- ชัยรัตน์ เจริญสินโอฬาร.2545. สัตว์วิทยา,โครงสร้างนิยม,หลังโครงสร้างนิยมกับการศึกษารัฐศาสตร์.กรุงเทพฯ: วิภาษา
- ดุษฎี วรรณธรรมดุษฎี.2552. รสนิยม ‘ป๊อป ร็อค’ ในอุตสาหกรรมวัฒนธรรมของดนตรียอดนิยม/แบบดอร์โน. ใน ความหลากหลายทางสังคมวัฒนธรรมในมนุษยศาสตร์.เกษม เพ็ญภินันท์(บก). กรุงเทพฯ: สกว. วิภาษา
- แดน พุ่มจำปา และวันทา เผือกผ่อง. 2552. วัฒนธรรมไทเวียงฝ้าทอเนินขาม.กรุงเทพฯ: การปิโตรเลียมแห่งประเทศไทย

- ตันข้าว ปาณินท์ .2553. คนและความคิดทางสถาปัตยกรรม. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สมมติ
 เต็ม วิชาคย์พจนกิจ.2540.ประวัติศาสตร์ลาว.กรุงเทพฯ:มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษย
 ศาสตร์,The Toyota Foundation.
- ทรงยศ วีระทวีมาศ,สุดจิต สนั่นไหว,นพดล ตั้งสกุลและ จันทนีย์ วงศ์คำ(มปป.).รายงานสรุปปีที่1กลุ่มเมธีวิจัย
 อาวุโส สกว.ภูมิปัญญาและพัฒนาการและความสัมพันธ์ระหว่างกันของเรือนพื้นถิ่นไทย-ไท: คุณลักษณะ
 ของสถาปัตยกรรมสิ่งแวดล้อมในเรือนพื้นถิ่น.
- ธีรวรรณ สมะพันธุ์.2520. เรือนกะเหรี่ยงโปว์ หมู่บ้านแม่จ้าง. สารนิพนธ์ประกาศนียบัตรชั้นสูง บัณฑิตวิทยาลัย
 มหาวิทยาลัย ศิลปากร
- มณฑุทัยไชยวิเศษ.2545. ส้วม และ เครื่องสุขภัณฑ์ในประเทศไทย .กรุงเทพฯ:มติชน
- นารถฤดี วิวัตรีกุล.2542. เรื่องการดำรงอยู่ร่วมกันของกลุ่มความเชื่อผีเจ้านายและกลุ่มความเชื่อผีเทวดา
 กรณีศึกษา: ชาวลาวครั่งหมู่บ้านโคก ตำบลอุ้มทอง อำเภอกู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี.ศิลปศาสตรบัณฑิต
 ภาควิชามานุษยวิทยา คณะโบราณคดี ม.ศิลปากร
- นิโกลาส แชรแอส .2231(2506,2550). ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม(ในแผ่นดิน
 สมเด็จพระนารายณ์มหาราช). สันต์ ท. โกมลบุตร(แปล), ศรีปัญญา: นนทบุรี,๒๕๕๐(๒๕๐๖) , ต้นฉบับ
 พิมพ์ครั้งแรกในปารีส 1688 [พ.ศ.๒๒๓๑]
- บังอร ปิยะพันธุ์. 2541. ลาวในกรุงรัตนโกสินทร์ The Lao in Early Bangkok. ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, กาญจณี
 ละอองศรี (บก.) กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยและมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์
 และมนุษยศาสตร์
- บัวริน วังศิริ. 2548. อัตลักษณ์ลาวหลวงพระบาง: การผลิตซ้ำวัฒนธรรมผ่านพิธีกรรมนางเทียม ใน ไทยศึกษา
 Journal of Thai Studies (ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๑ กุมภาพันธ์ - กรกฎาคม ๒๕๔๘)๑๑๙-๑๓๗. กรุงเทพฯ :
 สถาบันไทย ศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- บุญช่วย ศรีสวัสดิ์.2494. ๓๐ชาติในเชียงราย.กรุงเทพฯ:สำนักพิมพ์สยาม.พิมพ์ครั้งที่๓- ๒๕๕๑(๑-๒๕๔๓
- ประคอง นิมนานเหมินทร์. 2547. มองภาษา:มองภาษาถิ่นและมองภาษาในวรรณกรรมท้องถิ่น. กรุงเทพฯ: แม่คำ
 ผาง
- ปีแยร์ บูร์ดิเยอ .2550. เศรษฐกิจของทรัพย์สินเชิงสัญลักษณ์. ชนิตา เสี่ยงไพศาลสุข(ป).นพพร ประชากุล (บ).
 กรุงเทพฯ: คบไฟ.
- ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. 2550. ความอึดอืดเหลือของมโนทัศน์ชาติพันธุ์ ใน วารสารสังคมศาสตร์(ปีที่๑๐๑.๑/
 ๒๕๕๐)เชียงใหม่: คณะสังคมศาสตร์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- พจนวิลาส(พระ). 2442. ทำเนียบหัวเมือง ร.ศ.๑๑๘. ครูประมวล พิมพ์เสน บก.2544.ขอนแก่น:ศูนย์ถ่ายทอดภูมิ
 ปัญญาไทย
- พรเพ็ญ อันตระกูล.2544.คลองธรรมประชาธิปไตย. นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร
- พิพัฒน์ พสุธารชาติ.2547. องค์รวม:บทวิพากษ์ว่าด้วยวิทยาศาสตร์และศาสนาในสังคมไทย. กรุงเทพฯ:
 สำนักพิมพ์สยาม.
- พีรศักดิ์ ชัยได้สุข.2551. ชาติเสือไว้ลาย.กรุงเทพฯ: มติชน.

- ไพฑูรย์ ออบเขย.2546. ครั้ง. ใน จุลสาร RIST~AT Regional Information Service Centre for Southeast Asia on Appropriate Tech. (July-August 2003). เชียงใหม่: สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ available download at July 23rd 2011 คณะ สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ <http://www.ist.cmu.ac.th/riseat/nl/2003/08/06.php>
- ผ่องพรรณ ตรียมงคลกุล และ สุภาพ ฉัตรธารณ์, 2553 การออกแบบการวิจัย. กรุงเทพฯ: สนพ. มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
- มยุรี การพัฒนและ เอมอร เชาว์สวน. 2548. สารานุกรมกลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทย: ลาวครั้ง. นครปฐม: สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ยอร์ช เซเดส์ 1962, ชนชาติต่างๆในแหลมอินโดจีน, ปัญญา บริสุทธิ์(แปล) ๒๕๒๕, กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์ฯ
- ยุกติ มุกดาวิจิตร. 2548. อ่าน'วัฒนธรรมชุมชน' : วาทศิลป์และการเมืองของชาติพันธุ์ นิพนธ์แนววัฒนธรรมชุมชน. กรุงเทพฯ : ฟาเดียวกัน.
- โยชิยุกิ มาซุฮาร่า.2546. ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของราชอาณาจักรลาวล้านช้าง สมัยคริสต์ศตวรรษที่ ๑๔-๑๗ จาก "รัฐการค้าภายในภาคพื้นทวีป" ไปสู่ "รัฐกึ่งเมืองท่า". กรุงเทพฯ: มติชน.
- รังสรรค์ จันต๊ะ.2552. บ้าน โหล่ง และเมือง เขตความสัมพันธ์บนฐานเศรษฐกิจและวัฒนธรรมชุมชนในแอ่งเชียงใหม่-ลำพูนตอนบน. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.)
- ริชาร์ด พี เฟียนแมน.2553 ฟิสิกส์ ๖ บทสุดท้าย. บัญชา ธนบุญสมบัติและศล แปล. กรุงเทพฯ:สำนักพิมพ์สารคดี
- รุจิรา เชาว์ธรรม และคณะ.2545. ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและกลุ่มชาติพันธุ์ลาวแก้ว รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ชุดโครงการความหลากหลาย ทางวัฒนธรรมไทยภาคกลาง สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
- เรืองเดช ปันเขื่อนขันธ์. 2542. เรียนภาษาลาวเบื้องต้น.นครปฐม: สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล
- ฤทัย ใจจรงค์. 2539.เรือนไทยเดิม. กรุงเทพฯ: สมาคมสถาปนิกสยาม.
- วรรณัย พงศาหลากร.2538 . พิธีเศรษฐกิจกับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมในชุมชนไท-ลาวคัง: ศึกษากรณีบ้านโคก ตำบลอุ้มทอง อำเภ่อู้อทอง จังหวัดสุพรรณบุรี. วิทยานิพนธ์มานุษยวิทยามหาบัณฑิต. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
-2007. เมื่อผมไปเลี้ยง "ผี" กับลาวครั้งที่บ้านโคก, download available at <http://www.oknation.net/blog/voranai/2007/11/05/entry-1>
- วสันต์ ปัญญาแก้ว.2553. ถนนหนทาง การรื้อถอนความเป็นถิ่นฐาน และกิจการร้านอาหารไต้ในหมู่บ้านย่านชานเมืองเชียงใหม่ สิบสองปันนา ในเอกสารประกอบการประชุมวิชาการปาก-ท้องของกิน จริยธรรมและการเมืองเรื่องอาหารการกิน (๒๕-๒๗ มีนาคม ๒๕๕๓), ๒๒๐-๒๕๑, ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร: กรุงเทพฯ
- วันดี พินิจวรสิน. 2554. ลาวเวียงบ้านเล็ก. ใน วารสารหน้าจั่วประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมและสถาปัตยกรรมไทย ฉบับที่ ๘ กันยายน ๒๕๕๔-สิงหาคม ๒๕๕๕
- วินัย พงศ์ศรีเพียร.2531. ในการอภิปรายเรื่อง "ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ การเมืองและสังคมภูมิภาคตะวันตก" ในรายงานการประชุม "สังคม-วัฒนธรรมภาคตะวันตกศึกษา" กรุงเทพฯ, : ศูนย์วิจัยมหาวิทยาลัยศิลปากร

- วีระ สมบูรณ์ (แปล), 2549. วิทยาศาสตร์ในสังคมเสรี. พอล ฟายเออร์ราเบนด์. กรุงเทพฯ: คบไฟ
- วีระ สมบูรณ์. 2553. รัฐ-ชาติ ชาติพันธุ์: ข้อเสนอแนะบางประการว่าด้วยความเป็นชาติความเป็นรัฐ และปัญหาชาติพันธุ์. กรุงเทพฯ: สมมติ
- วีรวัฒน์ วรรณ. 2548. ความมีตัวตนของ ฝึ ในวัฒนธรรมลาวครั้งที่สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมธรรมชาติและสภาพแวดล้อมสรรค์สร้างของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ม.ศิลปากร
- ศรันย์ สมันตรัฐและคณะ. 2550. โครงการวิจัยย่อยที่ 6 : ภูมิทัศน์วัฒนธรรมลุ่มน้ำเพชรบุรี ในรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์การศึกษาเพื่ออนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างลุ่มน้ำเพชรบุรี. อรศิริ ปาณินท์และคณะ. กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
- ศรันย์ สมันตรัฐ. 2547. เสวนา “แตกหน่อต่อยอด” เสวนาทางวิชาการในวาระการเกษียณอายุราชการ ของศาสตราจารย์ อรศิริ ปาณินท์ ณ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร พฤศจิกายน 2547. กิจชัย จิตขจรวณิช(บก.)
- 2550(ก). ว่าด้วยมิติของที่ว่างในสภาวะแวดล้อมสรรค์สร้างองค์รวมและเหตุปัจจัยแห่งความยั่งยืน. In Proceedingsการประชุมวิชาการ สถาปัตย์ปาฐะ สถาปัตยกรรมในดินแดนสุวรรณภูมิ, คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร: 185-196
- 2550(ข). อันกาลเทศะนั้น.....ออกแบบได้. วารสารระแนงฉบับ 5 .กรกฎาคม ๒๕๕๐. คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มก.
- 2552. ภูมิทัศน์วัฒนธรรมย้อนคิด: การแสวงหาทฤษฎีสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้าง. In Proceedingsการประชุมวิชาการนานาชาติทางสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมแห่งดินแดนสุวรรณภูมิ. คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- 2553(ก). แม่เตาไฟ(กะเหรี่ยง)ใช้จะมีแต่ปาก~ท้องและของกิน. In เอกสารประกอบการประชุม ปาก~ท้อง ของกิน จริยธรรมและการเมืองเรื่องอาหารการกิน, (๒๕-๒๗ มีนาคม ๒๕๕๓). ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร: กรุงเทพฯ
- 2553(ข). “แย่งยื้อสู่ถิ่นทาง” ไดอะแกรมพลวัตแนวคิดเชิงองค์รวมขององค์/กาลเทศะ/ปฏิบัติการ. วารสารหน้าจั่ว ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม ฉบับที่ 7: 257-278 กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์. ศิลปากร.
- 2554. สืบค้นไท-ลาวภูคัง/ครั้ง/คลั่ง/ครั้งอีกครั้ง: ตำแหน่งแห่งที่, ประวัติศาสตร์ และ กระบวนวิธีวิทยา. หน้าจั่วว่าด้วยประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมและสถาปัตยกรรมไทย ฉบับที่ 8. กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์. ศิลปากร.
- 2555. บทบาทของ [อ]/นิจกรรม ในแวดวงการศึกษาสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างแบบรัฐนาฏกรรม เอกสารยังไม่ตีพิมพ์
- ศรีศักร วัลลิโภดม. 2554. ประวัติศาสตร์โบราณคดีของ ล้านนาประเทศ. กรุงเทพฯ: มติชน.
- สมิง จงกะสิกิจ. มปป. คนไทยเชื้อสายลาว
- สุจิตต์ วงษ์เทศ และคณะ. มปป. โครงการประวัติศาสตร์ไทยสังเขป download available
<http://www.sujitwongthes.com/outlineofthaihistory/category/book/>

สุเทพ สุนทรเกสซ์. 2548. ขาดิพนธ์สัมพันธ. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.

สุนีย์ ประสงค์บัณฑิต.2553. แนวความคิดฮาบิตัสของปิแอร์ บูร์ดิเยอร์กับทฤษฎีทางสังคมวิทยา. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.

สุภางค์ จันทวานิช และ รุ่งนภา ยรรยงเกษมสุข.2549. แนวคิดทางสังคมวิทยาของปิแอร์ บูร์ดิเยอร์.ในรวมบทความทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาปี 2549 เนื่องในโอกาสเกษียณอายุราชการของศ.ดร.อมรา พงศาพิชญ์. กรุงเทพฯ: คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์

สุวิทย์ ธีรศาสตร์. 2553. เบื้องลึกการเสียดินแดนและปัญหาปราสาทพระวิหาร จาก ร.ศ.112ถึงปัจจุบัน. กรุงเทพฯ: สมาคมประวัติศาสตร์ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯสยามบรมราชกุมารี.

..... 2543. ประวัติศาสตร์ลาว 1779-1975.กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยและจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

.....,2548. ประวัติศาสตร์เทคโนโลยีการเกษตร.กรุงเทพฯ: มติชน

สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดชัยนาท และ สภาวัฒนธรรมจังหวัดชัยนาท(มปป.). ,ตามหา ลาวครั้ง ที่ถูกจอก. กระทรวงวัฒนธรรม

เสาวภา พรศิริพงษ์, พรทิพย์ อุศุภรัตน์,อภิญญา บัวสรวง,ดวงพร คำบุญวัฒน์ และ ขวัญจิต ศศิวงศาโรจน์. 2548. วิถีชุมชนลุ่มน้ำนครชัยศรี. นครปฐม: สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชน มหาวิทยาลัยมหิดล. หอสมุดแห่งชาติ. 2373. สำเนาจดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓เลขที่(๒๑) บัญชีเรื่องจำนวนครัวซึ่งมาแต่เมืองหลวงพระบาง จ.ศ.๑๑๙๒.

หอสมุดแห่งชาติ. 2360. จดหมายเหตุรัชกาลที่สองเลขที่(๑๐)ร่างสุกอักษรถึงเมืองเวียงจันทน์เรื่องสืบราชการเมืองพุทไธเพชร, จ.ศ. ๑๑๗๙

หอสมุดแห่งชาติ. 2358. จดหมายเหตุรัชกาลที่สอง คัดจากสมุดไทยดำ เลขที่(๑๔)บัญชีเบิกจ่ายพระราชทรัพย์และพระราชทาน ประจำเดือนในแผ่นดินสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย จ.ศ.๑๑๗๗

หอสมุดแห่งชาติ.(มปป.). รายการบัญชีจดหมายเหตุรัชกาลที่สาม ระหว่าง จ.ศ.๑๒๐๐-๑๒๑๒

หอสมุดแห่งชาติ.2383. สำเนาจดหมายเหตุรัชกาลที่๓,สมุดไทยดำ เลขที่(๑๘)ร่างตราเจ้าพระยาจักรี ตอบเมืองสุพรรณจ.ศ. ๑๒๐๒ , คัดสำเนา สอบทานสำเร็จ ๖ กันยายน พ.ศ. ๒๕๒๘

อมรา พงศาพิชญ์.2547. ความหลากหลายทางวัฒนธรรม(กระบวนการทัศน์และบทบาทในประชาสังคม). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

อรศิริ ปาณินท์และคณะ.2553.รายงานความก้าวหน้างานวิจัยรอบปีที่ ๑โครงการวิจัย “การศึกษาแบบองค์รวมในการปรับตัวในบริบทใหญ่ที่แตกต่างของกลุ่มชาติพันธุ์ ไทย-ลาว ในพื้นที่ลุ่มน้ำภาคกลางของประเทศไทย. คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์.เกษตรศาสตร์

.....2555. เอกสารการสำรวจในโครงการวิจัยการศึกษาแบบองค์รวมของการปรับตัวในบริบทใหญ่ของกลุ่มชาติพันธุ์ไทลาวในลุ่มน้ำภาคกลางประเทศไทย. ทุนอุดหนุนวิจัยศาสตราจารย์ดีเด่นปีพ.ศ.๒๕๕๒

อรศิริ ปาณินท์. 2554. บ้านและเรือนพื้นถิ่นไทพวนบางปลาม้า สุพรรณบุรี: ความแปรเปลี่ยนและการปรับตัว. ในวารสารหน้าจั่วประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมและสถาปัตยกรรมไทย ฉบับที่๘ กันยายน๒๕๕๔-สิงหาคม ๒๕๕๕

-
-2543. ปัญญาสร้างสรรค์จากเรือนปั้นถิน: ปาฐกถาศิลป์ พิระศรี ครั้งที่๕. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
-2541. เรือนปั้นถินละแวกเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพพลอากาศตรี เอกชัย มุสิกบุตร วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ๒๔กพ. ๒๕๔๑

รายการสัมภาษณ์

- สนั่น เวียงแก้ว(๘๔) (ผู้ให้สัมภาษณ์). บุญแก้ว จบศรี(๗๑) (ผู้ให้สัมภาษณ์)., สังเวียน จันศรี(๖๘) (ผู้ให้สัมภาษณ์)., ประดิษฐ์ อำแก้ว(๖๖) (ผู้ให้สัมภาษณ์). ณ วัดศรีสโมสร ต.กุดจอก ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔ สันทนา กลุ่ม
- นิวัฒน์กร ศรีพรมหา(ผู้ให้สัมภาษณ์) ต.กุดจอก-อ.หนองมะโมง ๑๑ มิถุนายน ๒๕๕๓ และ ๑๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔
- แดน พุ่มจำปา(ผู้ให้สัมภาษณ์). โรงเรียนอนุบาลประจำอำเภอเนินขาม ต.เนินขาม,อ.เนินขาม จ.ชัยนาท,วันที่ ๑๒ มิถุนายน พ.ศ ๒๕๕๔
- สมิง จงกะสิกิจ (ผู้ให้สัมภาษณ์). ณ สถานเอกอัครราชทูต สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวประจำประเทศไทย, ๑๖ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๔

ผู้สัมภาษณ์ : พุดตาน จันทรางกูร สุทธิดา สัตยากร เกรียงไกร เกิดศิริ วีละ อาโนลัก นพดล ตั้งสกุล ทรงยศ วีระทวีมาศ และ ศรันย์ สมันตรัฐ

บทที่ 7

ปัจจัยทางกายภาพและวิถีชีวิตที่บ่งบอกอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว ในไทย

การสืบค้น และข้อจำกัดในการศึกษา และสำรวจ

การศึกษา วิเคราะห์และวิจัยเพื่อตอบคำถามเกี่ยวกับการปรับตัวในบริบทใหญ่ที่แตกต่างของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว ในพื้นที่ลุ่มน้ำภาคกลางของประเทศไทยโดยศึกษารายละเอียดของเนื้อหาเกี่ยวกับการปรับตัวในบริบทแบบบูรณาการ หรือศึกษาในลักษณะขององค์รวมซึ่งมีความสัมพันธ์เกี่ยวโยงซึ่งกันและกันที่ส่งผลต่อการปรับตัวตลอดช่วงเวลาประมาณ 200 ปีของการเข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ลุ่มน้ำภาคกลางของประเทศไทย เน้นความสัมพันธ์ระหว่างบริบทธรรมชาติ บริบทสรรค์สร้างที่ส่งผลต่อวิถีชีวิตซึ่งสัมพันธ์กับระบบและความแปรเปลี่ยนของนโยบายเศรษฐกิจและการเกษตรของภาครัฐ การสร้างเสริมและพัฒนาสาธารณูปโภคพื้นฐาน ซึ่งส่งผลต่อวิถีชีวิตและอาชีพหลักและรองอันเป็นปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อเนื่องกันเป็นลูกโซ่ถึงกายภาพของหมู่บ้าน ผังหมู่บ้าน เรือน และวัสดุก่อสร้างเรือนตามลำดับ

จากการศึกษาตั้งแต่บทที่ 1 – บทที่ 6 ได้เสนอรายละเอียดที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับการปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ลาวโซ่ง ลาวพวน ลาวเวียง และลาวครั่ง ซึ่งทำให้เห็นภาพรวมได้ว่ากลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาวทั้ง 4 กลุ่มมีทั้งลักษณะร่วมและลักษณะต่างที่สัมพันธ์กับพื้นที่ตั้งถิ่นฐานกลุ่มชาติพันธุ์ไทย และกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆในพื้นที่เกี่ยวเนื่อง และปัจจัยที่สัมพันธ์กับนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจสังคมไทยรวมของภาครัฐ รวมทั้งความเข้มข้นในการดำรงไว้ซึ่งอัตลักษณ์ดั้งเดิมของแต่ละกลุ่ม เพื่อขยายความเข้าใจในอัตลักษณ์ทั้งทางกายภาพและวัฒนธรรมของแต่ละกลุ่ม คณะวิจัยจึงได้ศึกษาลงลึกในเนื้อหาที่บ่งบอกถึงอัตลักษณ์เฉพาะตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาวทั้ง 4 กลุ่ม อันประกอบด้วยศรัทธาและความเชื่อ สภาพแวดล้อมของภูมิทัศน์ชุมชน ลักษณะที่ว่างในเรือน ความสัมพันธ์ระหว่างที่ว่างภายในและนอกเรือนกับวิถีชีวิต ความแปรเปลี่ยนของรูปทรงเรือนและวัสดุก่อสร้าง และท้ายสุดคือภูมิปัญญาอันเกี่ยวเนื่องกับเหตุการณ์ทั้งในพิธีกรรม และในชีวิตประจำวัน

จากการสืบค้นจากเอกสารทุติยภูมิ และการสำรวจภาคสนามในลักษณะการวิจัยชุมชนซึ่งทำการศึกษาวิจัยร่วมกับชาวบ้านในชุมชนที่เลือกสรรเป็นกรณีศึกษาทั้ง 4 กลุ่มชาติพันธุ์ ได้พบว่า กลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาวทั้ง 4 กลุ่มมีความเข้มข้นในการดำรงไว้ซึ่งอัตลักษณ์ของกลุ่มต่างกันมาก เนื่องจากหลายพื้นที่ได้รับความเจริญในกระแสโลกาภิวัตน์ มีความกลายกลืนในการเป็นชุมชนเมือง และมีการแพร่กระจายจากวัฒนธรรมหลักของกลุ่มคนไทยในพื้นที่ร่วมที่ทอดเงาครอบคลุมอย่างกลมกลืนจนแยกอัตลักษณ์ดั้งเดิมไม่ออก โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่ม ลาวเวียง ลาวพวน และลาวครั่ง ซึ่งนับถือพุทธศาสนา เช่นเดียวกับคนไทยในกลุ่มวัฒนธรรมหลัก กิจกรรมทางความเชื่อและประเพณีผสมผสานกลมกลืนจนแทบเป็นเนื้อเดียวกันอย่างสมดุล กิจกรรมประเพณีบางลักษณะที่มีความต่างอย่างมาก เช่น ประเพณีกำฟ้า ทำบุญล้อมบ้าน (ทำบุญหลังบ้าน) ของลาวพวนยังคงเด่นชัด แต่ประเพณีอื่นๆไม่ว่าจะเป็นสงกรานต์ เข้าพรรษา ออกพรรษา ตรุษ สารท ก็มีลักษณะคล้ายคลึง และปฏิบัติร่วมกับกลุ่มคนไทยได้อย่างคล่องตัว

กลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาวในพื้นที่ลุ่มน้ำภาคกลางที่ในอดีตมีความต่างในความเชื่ออย่างสิ้นเชิงกับกลุ่มอื่นๆ คือ ลาวโซ่ง (ไทดำ) ที่ในงานวิจัยนี้เน้นกรณีศึกษาที่บ้านเขาย้อย และบ้านหนองปร่ง อำเภอย้อย จังหวัดเพชรบุรี เป็นกลุ่มที่ในอดีตนับถือผี และยังคงนับถือเช่นเดิมในปัจจุบัน แต่ด้วยความ

แพร่กระจายทางความเชื่อจากคนไทยในพื้นที่ใกล้เคียง ปัจจุบันกลุ่มลาวโซ่งเริ่มมีความเปลี่ยนแปลงทางความเชื่อ

ในการศึกษาปัจจัยทางกายภาพที่บ่งบอกอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาวในพื้นที่ภาคกลางส่วนใหญ่จึงเน้นหนักไปที่กลุ่มลาวโซ่ง ซึ่งมีอัตลักษณ์ที่ยังดำรงไว้มากกว่ากลุ่มอื่นๆ ดังนั้นในการเสนอรายละเอียดเนื้อหาในบทที่ 7 ซึ่งประกอบด้วย 7 เนื้อหาย่อย จึงมีเนื้อหาเกี่ยวเนื่องกับกลุ่มไท-ลาวทั้ง 4 กลุ่ม เพียง 1 เนื้อหา และเนื้อหา เกี่ยวกับกลุ่มลาวครั่ง 1 เนื้อหา ส่วนลาวพวนและลาวเวียงนั้นอัตลักษณ์ทางกายภาพเฉพาะกลุ่มไม่เด่นชัด เนื้อหาในรายละเอียดของบทที่ 7 จึงเน้นหนักไปยังกลุ่มลาวโซ่ง ซึ่งมีความเข้มข้นของอัตลักษณ์เฉพาะตัวอยู่ในปัจจุบัน

เนื้อหาทั้ง 7 เนื้อหาซึ่งเป็นปัจจัยที่บ่งบอกถึงอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาวทั้ง 4 กลุ่ม ประกอบด้วย

- การปรับตัวของการใช้ที่ว่างภายในเรือนพื้นถิ่นไท-ลาว
- ความสัมพันธ์ของที่ว่างกับวิถีชีวิต: ที่ว่างนอกเรือนและที่ว่างสาธารณะของลาวครั่ง
- ศรัทธาวิวัฒนาการในกลุ่มชาติพันธุ์ลาวโซ่ง
- การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนที่สัมพันธ์กับประเพณีลาวโซ่ง
- วัสดุก่อสร้าง และความเปลี่ยนแปลงในเรือนลาวโซ่งในบริบทใหม่
- การเปลี่ยนแปลงในเครื่องใช้ เครื่องจักสานของชาวลาวโซ่ง

ตอนที่ 1

การปรับตัวของการใช้ที่ว่างภายในเรือนพื้นถิ่นไท-ลาว

เป็นอยู่อย่าง ลาวพวน ลาวเวียง ลาวครั่ง ลาวโซ่ง

ลาวพวน ลาวเวียง ลาวครั่ง และลาวโซ่ง ได้รับการจำแนกอยู่ในกลุ่ม ชนชาติลาวกลุ่ม ซึ่งหมายรวมถึงชาวลาวที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในเขตที่ราบต่ำ ใช้ภาษาในกลุ่ม ตระกูลภาษาไท-กะได ระบบเศรษฐกิจโดยรวมเป็นแบบพึ่งพาตนเองด้วยการเกษตรกรรม ได้แก่ การเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ และหัตถกรรม โดยแต่ละชาติพันธุ์ต่างก็มีอัตลักษณ์เฉพาะตน

การอพยพโยกย้ายถิ่นฐานของกลุ่มชนชาติพันธุ์ไท-ลาวดังกล่าว ส่วนใหญ่เกิดจากภัยของศึกสงคราม ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา เรื่อยมาถึงสมัยกรุงธนบุรี ต่อเนื่องถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น¹ ซึ่งเป็นการกวาดต้อนเพื่อมาตั้งถิ่นฐานเป็นทรัพยากรแรงงานในพื้นที่ลุ่มน้ำภาคกลางของประเทศไทย โดยการเคลื่อนย้ายผู้คนมาจาก 3 พื้นที่หลัก คือ เมืองเวียงจันทน์ ที่ตั้งถิ่นฐานของลาวเวียง ลาวครั่ง เมืองเชียงขวาง ที่ตั้งถิ่นฐานของลาวพวน สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และ เมืองแฉก (เดียนเบียนฟู) ที่ตั้งถิ่นฐานของลาวโซ่งในดินแดนสิบสองจุไทยประเทศเวียดนาม² เข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ลุ่มน้ำในภาคกลางของประเทศไทย ได้แก่ ลุ่มน้ำท่าจีน ลุ่มน้ำแม่กลอง และลุ่มน้ำเพชรบุรี

ปัจจุบันการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชนชาติพันธุ์ไท-ลาว กระจายตัวอยู่ในหลายจังหวัด ดังนี้ (จังหวัดที่เน้นตัวหนักคือจังหวัดที่เลือกเป็นกรณีศึกษาในภาคกลาง)

ลาวพวน : สุพรรณบุรี ฉะเชิงเทรา นครนายก นครสวรรค์ เพชรบูรณ์ ลพบุรี สุโขทัย ปราจีนบุรี และพิจิตร

ลาวเวียง : ราชบุรี สระบุรี ฉะเชิงเทรา จันทบุรี สุพรรณบุรี ลพบุรี นครนายก และกาญจนบุรี

ลาวครั่ง : สุพรรณบุรี ชัยนาท นครปฐม และพิษณุโลก

ลาวโซ่ง : เพชรบุรี ราชบุรี นครปฐม สุพรรณบุรี นครสวรรค์ และกำแพงเพชร

ลักษณะทางกายภาพและการใช้ที่ว่างภายในเรือนพื้นถิ่นไท-ลาว

ลักษณะทางกายภาพและการใช้ที่ว่างภายในเรือนพื้นถิ่นไท-ลาว ในการศึกษาแบ่งการสำรวจพื้นที่ศึกษาออกเป็น 8 พื้นที่ จำแนกเป็น 4 กลุ่มชาติพันธุ์ ในประเทศไทย สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และประเทศเวียดนาม ได้แก่

ลาวพวน: แขวงเชียงขวาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

เรือนลาวพวนในแขวงเชียงขวางซึ่งเป็นต้นกำเนิดของเรือนพวนในไทย แต่กลับพบปัญหาสงครามและการเมืองการปกครองที่ทำให้หมู่บ้านและเรือนลาวพวนในแขวงเชียงขวางถูกทำลายสูญสิ้นไม่เหลือเรือนเก่าให้ศึกษาแม้แต่หลังเดียว หมู่บ้านที่เป็นต้นกำเนิดของชาวพวนไทย เช่น บ้านหมี่ เมืองแปก บ้านนาอู่ เมืองคูน และหมู่บ้านพวนอื่นๆ ในแขวงเชียงขวางล้วนมีอายุการสร้างเท่าๆ กัน คือ 35 ปี (ค.ศ.1975 หรือ พ.ศ. 2518) ทำให้ไม่สามารถเห็นพัฒนาการของเรือนลาวพวนได้ แต่สรุปได้ว่าเรือนทุกแห่งมีรูปลักษณะของผังพื้นและรูปทรงคล้ายคลึงกัน และผังพื้นดังกล่าวยังมีรูปลักษณะเดียวกับเรือนลาวพวนในประเทศไทยด้วย³

การใช้ที่ว่างภายในเรือนลาวพวน: แขวงเชียงขวาง สามารถจำแนกตามประโยชน์ใช้สอยดังนี้

ใต้ถุนเรือน เป็นพื้นดินอัดแน่น ใช้สำหรับเก็บพื้นเก็บของ แบ่งกันเฉพาะสำหรับการเลี้ยงสัตว์ บางพื้นที่เช่นบ้านหมี่ เมืองแปก ยังเป็นใต้ถุนโรงเตี๊ยมที่ทอผ้า

บันได มีหลังคาคลุม พบทั้งที่วางบันไดตั้งฉากและขนานกับตัวเรือน ซึ่งบันไดอาจเข้าสู่โถงกลางได้หลายทิศทางโดยเน้นความสำคัญของถนนเป็นหลักมากกว่าความเชื่อ⁴ และจะมีบันได 2 ตำแหน่ง คือ บันไดขึ้นด้านหน้าเรือนขานติดกับโถงหลัก และบันไดขึ้นด้านหลังเรือนติดกับเรือนครัว จำนวนชั้นเป็นจำนวนเลขคู่ ได้แก่ 5 7 และ 9 ชั้น

ชาน เป็นส่วนหน้าบ้าน ลดชั้นต่ำมีบันไดขึ้นเรือน

โถงกลาง ยกกระตักสูงกว่านอกชานอยู่ภายในชายคาหน้าห้องนอนและหอน้ำ ใช้เป็นพื้นที่พักผ่อน รับแขก และใช้เป็นที่นอนของแขกผู้มาเยือน

ห้องนอน และห้องผัดผ้า นิยมกันห้องนอนด้วยฝาไม้อัด ส่วนใหญ่นิยมประดับตกแต่งด้วยรูปหรือปฏิทินแม่หญิงลาว

เรือนครัว แม่เตาไฟ ตั้งอยู่ด้านท้ายเรือน แม่เตาไฟยังเป็นแบบบุพกาล คือมีแม่เตาไฟกลางห้อง แม่เตาไฟนี้บางเรือนมีชุดเดียว แต่บางเรือนมีแม่เตาไฟ 2 ชุด ๆ หนึ่งใช้ประกอบอาหาร อีกชุดหนึ่งใช้ต้มน้ำชุดนี้อาจแปลงเป็นเตาสำหรับแม่ที่คลอดลูกใหม่ใช้อยู่ไฟโดยมีเตียงไม้ไผ่วางเคียงข้างอยู่ด้วย⁵

ลาวพวน: จ.สุพรรณบุรี ประเทศไทย

การสร้างเรือนของลาวพวนนั้นจะนิยมสร้างเรือนขนาดใหญ่สมบูรณ์เป็นหมู่ในการสร้างคราวเดียวกัน ห้ามไม่ให้ต่อเติมในภายหลัง ด้วยความเชื่อที่ว่า การต่อเติมจะทำให้เกิดสิ่งอัปมงคลแก่ลูกหลานตามความเชื่อที่ว่า “ต่อตูปเสียหลาน ต่อฉานเสียลูก”⁶

การใช้ที่ว่างภายในเรือนลาวพวน: จ.สุพรรณบุรี สามารถจำแนกตามประโยชน์ใช้สอย ดังนี้

ใต้ถุนเรือน ส่วนใหญ่เป็นพื้นดินคอกกรวดเนื่องจากมีการใช้สอยใต้ถุนเรือนเป็นพื้นที่เอนกประสงค์ เก็บข้าวของเครื่องใช้ในด้านการเกษตรกรรม รวมถึงการกั้นผนังห้องนอน

บันได มีบันได 2 ตำแหน่ง คือ บันไดขึ้นด้านหน้าเรือนขานติดกับโถงหลัก และบันไดขึ้นด้านหลังเรือนติดกับเรือนครัว จำนวนชั้นเป็นจำนวนเลขคู่ ได้แก่ 7 และ 9 ชั้น

ชาน เป็นส่วนหน้าบ้าน ลดชั้นต่ำมีบันไดขึ้นเรือน

โถงกลาง ยกกระตักสูงกว่านอกชานอยู่ภายในชายคาหน้าห้องนอน ใช้เป็นพื้นที่เอนกประสงค์
ห้องนอน กั้นห้องเป็นเรือนนอน ยกพื้นสูงกว่าโถงกลางเล็กน้อย

เรือนครัว แม่เตาไฟ เรือนครัวตั้งไว้ท้ายโถงต่อเนื่องกับชานแดดที่ใช้ซักล้าง ในเรือนบางหลังจะใช้เรือนครัวที่ใต้ถุนเรือนมีหลังคาคลุม ไม่พบเห็นการใช้แม่เตาไฟแบบบุพกาล

หอน้ำ บนเรือนบางหลังมีการต่อเติมหอน้ำมักตั้งใกล้กับเรือนครัว

ลาวเวียง: นครหลวงเวียงจันทน์ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

การใช้ที่ว่างภายในเรือนลาวเวียง: นครหลวงเวียงจันทน์ สามารถจำแนกตามประโยชน์ใช้สอย ดังนี้

ใต้ถุนเรือน ในบริบทเมืองเป็นพื้นดินคอกกรวด ใช้เก็บของ ตากผ้า และผูกเปลญวนไว้นอนเล่น ส่วนบริบทชานเมืองเป็นพื้นดินอัดแน่น ตั้งแคร่ไม้สำหรับนั่งเล่นและเป็นพื้นที่พบปะกับเพื่อนบ้านข้างเคียง

บันได มีหลังคาคลุม บันได 2 ตำแหน่ง คือ บันไดขึ้นด้านหน้าเรือนชานติดกับโถงหลัก และ บันไดขึ้นด้านหลังเรือนติดกับเรือนครัว จำนวนชั้นเป็นจำนวนเลขคี่ ได้แก่ 7 และ 9 ชั้น

ชาน มีหลังคาคลุม เป็นส่วนหน้าบ้าน ลดชั้นต่ำมีบันไดขึ้นเรือน

โถงกลาง ยกกระต๊อบสูงกว่านอกชานอยู่ภายในชายคาหน้าห้องนอน ใช้เป็นพื้นที่เอนกประสงค์ ห้องนอน และเปิง มีการกั้นห้อง ยกพื้นสูงกว่าโถงกลางเล็กน้อยภายในห้องมีหิ้งพระหรือร้าน

ไหว้บรรพบุรุษ

เรือนครัว แม่เตาไฟ เรือนครัวตั้งไว้ท้ายโถงต่อเนื่องกับชานแดดที่ใช้ซักล้าง ในเรือนบางหลัง จะใช้เรือนครัวที่ได้ถุนเรือนมีหลังคาคลุม โดยทั่วไปไม่พบเห็นการใช้แม่เตาไฟแบบบุพกาล (ยกเว้นใน เรือนอะนุลัก)

ลาวเวียง: จ.ราชบุรี ประเทศไทย

การใช้ที่ว่างภายในเรือนลาวเวียง: จ.ราชบุรี สามารถจำแนกตามประโยชน์ใช้สอย ดังนี้

ใต้ถุนเรือน พบทั้งที่เป็นพื้นดินอัดแน่น แบ่งกันส่วนไว้เลี้ยงสัตว์ และที่เป็นพื้นตาดคอนกรีต ใช้เก็บของ ตากผ้า ตั้งแคร่ไม้สำหรับนั่งเล่นและเป็นพื้นที่พบปะกับเพื่อนบ้านข้างเคียง

บันได มีหลังคาคลุม บันไดขึ้นด้านหน้าเรือนชานติดกับโถงหลัก จำนวนชั้นเป็นจำนวนเลขคี่ ได้แก่ 7 และ 9 ชั้น

ชาน มีหลังคาคลุม เป็นส่วนหน้าบ้าน ลดชั้นต่ำมีบันไดขึ้นเรือน

โถงกลาง ยกกระต๊อบสูงกว่านอกชานอยู่ภายในชายคาหน้าห้องนอน ใช้เป็นพื้นที่เอนกประสงค์ ห้องนอน และเปิง มีการกั้นห้อง ยกพื้นสูงกว่าโถงกลางเล็กน้อยภายในห้องมีหิ้งพระหรือร้าน

คุณพระ

เรือนครัว แม่เตาไฟ เรือนครัวตั้งไว้ท้ายโถงต่อเนื่องกับชานแดดที่ใช้ซักล้าง ในเรือนบางหลัง จะใช้เรือนครัวที่ได้ถุนเรือนมีหลังคาคลุม โดยทั่วไปไม่พบเห็นการใช้แม่เตาไฟแบบบุพกาล

ห้องน้ำ บนเรือนบางหลังมีการต่อเติมห้องน้ำมักตั้งใกล้กับเรือนครัว

ลาวครั่ง: แขวงหลวงพระบาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

การใช้ที่ว่างภายในเรือนลาวครั่ง: แขวงหลวงพระบาง สามารถจำแนกตามประโยชน์ใช้สอย ดังนี้

ใต้ถุนเรือน เป็นพื้นดินอัดแน่น ครึ่งตาดคอนกรีต กั้นห้องสำหรับเก็บของหรือทำเป็น ห้องนอน ตั้งแคร่ไม้สำหรับนั่งเล่นและเป็นพื้นที่พบปะกับเพื่อนบ้านข้างเคียง ตั้งที่ทอดผ้า บางหลังมีการต่อเติมเพิงหน้าบ้านทำเป็นพื้นที่ขายของ ในเรือนที่ได้ถุนเป็นดินอัดแน่นนั้นจะแบ่งพื้นที่สำหรับเก็บฟืนเก็บของ และตั้งแคร่ไม้

บันได มีหลังคาคลุม บันได 2 ตำแหน่ง คือ บันไดขึ้นด้านหน้าเรือนชานติดกับโถงหลัก และ บันไดขึ้นด้านหลังเรือนติดกับเรือนครัว จำนวนชั้นเป็นจำนวนเลขคี่ ได้แก่ 5 7 และ 9 ชั้น

ชาน มีหลังคาคลุม เป็นส่วนหน้าบ้าน ลดชั้นต่ำมีบันไดขึ้นเรือน

โถงกลาง ยกกระต๊อบสูงกว่านอกชานอยู่ภายในชายคาหน้าห้องนอน ใช้เป็นพื้นที่เอนกประสงค์

ห้องนอน และเปิง มีทั้งที่กั้นห้องเป็นเรือนนอน ยกพื้นสูงกว่าโถงกลางเล็กน้อย และที่ไม่กั้นห้องแต่ใช้พื้นที่โถงกลางเอนกประสงค์ในการหลับนอน

เรือนครัว แม่เตาไฟ เรือนครัวตั้งไว้ท้ายโถงต่อเนื่องกับชานแดดที่ใช้ซักล้าง ในเรือนบางหลัง จะใช้เรือนครัวที่ได้ถุนเรือนมีหลังคาคลุม ไม่พบเห็นการใช้แม่เตาไฟแบบบุพกาล

ลาวครั่ง: จ.ชัยนาท ประเทศไทย

การใช้ที่ว่างภายในเรือนลาวครั่ง : จ.ชัยนาท สามารถจำแนกตามประโยชน์ใช้สอย ดังนี้

ใต้ถุนเรือน เป็นพื้นดินอัดแน่น ใช้สำหรับเก็บของ เครื่องมือทางการเกษตรกรรม ตั้งแคร่ไม้สำหรับนั่งเล่นและเป็นพื้นที่พบปะกับเพื่อนบ้านข้างเคียง บางหลังมีการแบ่งกั้นพื้นที่สำหรับเลี้ยงสัตว์

บันได มีหลังคาคลุม บันได 2 ตำแหน่ง คือ บันไดขึ้นด้านหน้าเรือนชานติดกับโถงหลัก และบันไดขึ้นด้านหลังเรือนติดกับเรือนครัว จำนวนชั้นเป็นจำนวนเลขคู่ ได้แก่ 5 7 และ 9 ชั้น

ชาน มีหลังคาคลุม เป็นส่วนหน้าบ้าน ลดชั้นต่ำมีบันไดขึ้นเรือน

โถงกลาง ยกกระดานสูงกว่านอกชานอยู่ภายในชายคาหน้าห้องนอน ใช้เป็นพื้นที่เอนกประสงค์

ห้องผี อยู่ติดกับเรือนนอน ไม่กั้นห้องภายในมีหิ้งพระหรือร้านไหไว้บรรพบุรุษ

ห้องนอน และเปิง กั้นห้องเป็นเรือนนอน ยกพื้นสูงกว่าโถงกลางเล็กน้อย

เรือนครัว แม่เตาไฟ เรือนครัวตั้งไว้ท้ายโถงต่อเนื่องกับชานแดดที่ใช้ซักล้าง ในเรือนบางหลัง จะใช้เรือนครัวที่ได้ถุนเรือนมีหลังคาคลุม ไม่พบเห็นการใช้แม่เตาไฟแบบบุพกาล

ลาวโซ่ง: จังหวัดเดียนเบียนฟู ประเทศเวียดนาม

การใช้ที่ว่างภายในเรือนลาวโซ่ง: จังหวัดเดียนเบียนฟู สามารถจำแนกตามประโยชน์ใช้สอย ดังนี้

ใต้ถุนเรือน เป็นพื้นดินอัดแน่น ใช้สำหรับเก็บพื้นเก็บของ แบ่งกั้นเฉพาะสำหรับการเลี้ยงสัตว์

บันได ส่วนใหญ่วางตั้งฉากกับตัวเรือนและจะมีบันได 2 ตำแหน่ง คือ บันไดขึ้นด้านหน้าเรือนชานติดกับโถงหลัก และบันไดขึ้นด้านหลังเรือนติดกับเรือนครัว จำนวนชั้นเป็นจำนวนเลขคู่ ได้แก่ 7 9 และ 11 ชั้น

ชาน เป็นส่วนหน้าบ้าน ลดชั้นต่ำมีบันไดขึ้นเรือน ซึ่งส่วนนี้ไม่มีหลังคาคลุม คล้ายกับนอกชานเรือนไทยในชนบท

ระเบียง ยกกระดานสูงกว่านอกชานอยู่ภายในชายคาหน้าห้องนอนหรือห้องผี ปกติใช้รับแขก และเป็นที่หลบนอนของสมาชิกในครัวเรือน

ห้องนอน มีทั้งที่กั้นห้องเป็นเรือนนอน ยกพื้นสูงกว่าโถงกลางเล็กน้อย และที่ไม่กั้นห้องแต่จะใช้การจัดวางเฟอร์นิเจอร์ และผ้าม่านเพื่อกำหนดอาณาเขตของที่นั่งนอน

ห้องผี หรือกะล่อห้อง ไม่กั้นห้องเป็นพื้นที่สำหรับเลี้ยงผีใช้เป็นที่ทำพิธีเสนเรือน ห้องผีเป็นเขตหวงห้ามของคนภายนอกและต้องได้รับอนุญาตจากเจ้าของเรือนเสียก่อนจึงจะเข้าไปได้

เรือนครัว แม่เตาไฟ ตั้งอยู่ด้านท้ายเรือน พื้นมักทำจากฟากไม้ไผ่แยกกับตัวเรือนหลักซึ่งเป็นพื้นไม้จริงอย่างชัดเจน แม่เตาไฟยังเป็นแบบบุพกาล

ลาวโซ่ง: จ.เพชรบุรี ประเทศไทย

การใช้ที่ว่างภายในเรือนลาวโซ่ง: จ.เพชรบุรี สามารถจำแนกตามประโยชน์ใช้สอย ดังนี้
ใต้ถุนเรือน เป็นพื้นดินอัดแน่น ใช้สำหรับเก็บของ เครื่องมือทางการเกษตรกรรม ตั้งแคร่ไม้สำหรับนั่งเล่นและเป็นพื้นที่พบปะกับเพื่อนบ้านข้างเคียง เรือนบางหลังมีการกั้นเป็นห้องเก็บของหรือห้องนอน

บันได มีหลังคาคลุม บันได 2 ตำแหน่ง คือ บันไดขึ้นด้านหน้าเรือนชานติดกับโถงหลัก และบันไดขึ้นด้านหลังเรือนติดกับเรือนครัว จำนวนขั้นเป็นจำนวนเลขคู่ ได้แก่ 7 และ 9 ขั้น

ชาน มีหลังคาคลุม เป็นส่วนหน้าบ้าน ลดชั้นต่ำมีบันไดขึ้นเรือน

โถงกลาง ยกกระต๊อบสูงกว่านอกชานอยู่ภายในชานคา ใช้เป็นพื้นที่เอนกประสงค์

ห้องนอน มีทั้งที่กั้นห้องเป็นเรือนนอน ยกพื้นสูงกว่าโถงกลางเล็กน้อย และที่ไม่กั้นห้องแต่จะใช้การจัดวางเฟอร์นิเจอร์ และผ้า màn เพื่อกำหนดอาณาเขตของพื้นนอน

ห้องผี หรือกะล่อห้อง กั้นเป็นห้องสำหรับเลี้ยงผีใช้เป็นที่ทำพิธีเสนเรือน ห้องผีเป็นเขตหวงห้ามของคนภายนอกและต้องได้รับอนุญาตจากเจ้าของเรือนเสียก่อนจึงจะเข้าไปได้

เรือนครัว แม่เตาไฟ เรือนครัวตั้งไว้ท้ายโถงต่อเนื่องกับชานแดดที่ใช้ซักล้าง ในเรือนบางหลังจะใช้เรือนครัวที่ใต้ถุนเรือนมีหลังคาคลุม ไม่พบเห็นการใช้แม่เตาไฟแบบบุพกาล

ผลและการอภิปรายผล

ลักษณะทางกายภาพและการใช้ที่ว่างภายในเรือนพื้นถิ่นไท-ลาว

การพิจารณาลักษณะทางกายภาพและการใช้ที่ว่างภายในเรือนพื้นถิ่นไท-ลาว ได้ดังนี้

บริบทแวดล้อมที่สัมพันธ์กับที่ว่างภายในเรือน

ใต้ถุนเรือน

ใต้ถุนเรือนมีการปรับใช้ในหลายลักษณะ ได้แก่

ลาวพวนในแขวงเชียงขวางและลาวโซ่งในเมืองแกง (เดียนเบียนฟู) ยังคงการใช้สอยพื้นที่ใต้ถุนเรือนโล่งสำหรับเก็บพื้นเก็บของ แบ่งกั้นเฉพาะสำหรับการเลี้ยงสัตว์

ลาวเวียงในนครหลวงเวียงจันทน์มีการกั้นห้องเป็นพื้นที่เก็บของ ห้องน้ำและห้องนอน ส่วนบ้านเรือนในแถบชานเมืองนั้น ใต้ถุนยังเป็นที่ว่างโล่งใช้เป็นพื้นที่พบปะกันของคนในชุมชน

ลาวครั้งในแขวงหลวงพระบางได้รับอิทธิพลของกระแสเมืองมรดกโลกทำให้มีการแบ่งกั้นสำหรับทำเป็นร้านค้าขายของด้านหน้าบ้านและห้องนอนในบ้านที่ติดกับทางเดินสัญจรภายในชุมชน

แตกต่างกับบริบทของประเทศไทยที่พบว่าบ้านเรือนพื้นถิ่นไท-ลาว เกือบทั้งหมดได้ถูกปรับเปลี่ยนให้มีการใช้งานมากขึ้น มีการตั้งแคร่ไม้สำหรับนั่ง ผูกเปลญวนสำหรับนอน บ้างใช้เป็นที่พักจอดรถจักรยานยนต์ รถยนต์ เครื่องมือเครื่องใช้ทางการเกษตรกรรม กั้นห้องเป็นพื้นที่เก็บของ ในบางหลังมีการกั้นเป็นห้องน้ำและห้องนอนเนื่องจากเป็นครอบครัวขยายซึ่งพื้นที่บนเรือนไม่สามารถรองรับสมาชิกในครอบครัวที่เพิ่มขึ้นได้อย่างเพียงพอ

บันได

บันได หรือทางขึ้นเรือนเป็นที่ว่างที่เชื่อมโยงระหว่างที่ว่างภายนอกกับที่ว่างภายในเรือนเข้าด้วยกัน ส่วนใหญ่วางตั้งฉากกับตัวเรือนและจะมีบันได 2 ตำแหน่ง คือ บันไดขึ้นด้านหน้าเรือนชานติดกับ

โถงหลัก และบันไดขึ้นด้านหลังเรือนติดกับเรือนครัว จำนวนชั้นใช้จำนวนเลขคู่เป็นหลัก ได้แก่ 5 7 9 และ 11 ชั้น (บันได 5 ชั้น พบในเรือนกรณีศึกษาพื้นที่แขวงเชียงขวาง แขวงหลวงพระบาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และ จ.ชัยนาท ประเทศไทย) จากกรณีศึกษาพบว่าบันไดจะหันในทิศทางที่แตกต่างกันตามบริบทแวดล้อมของหมู่บ้าน ซึ่งความเชื่อเกี่ยวกับทิศบันไดยังคงพบเห็นในกลุ่มเรือนที่เกาะกลุ่มมีลานโล่งเชื่อมถึงกัน ส่วนการตั้งบ้านเรือนที่ปลูกหลังจากมีถนนตัดเข้ามานั้นทำให้ทิศบันไดอิงกับทางสัญจรหลักในหมู่บ้านเป็นที่ตั้งไม่สัมพันธ์กับความเชื่อดั้งเดิม

ที่ว่างภายในเรือน

พื้นที่ใช้สอยชั้นบน โถง

ที่ว่างบนเรือนมีลักษณะโปร่งโล่ง ไม่มีการกั้นห้องใช้งานเอนกประสงค์ เป็นที่นอนของสมาชิกภายในบ้าน และเพื่อประกอบพิธีกรรมบนเรือนในวาระสำคัญ ดังเช่นพิธีเสนเรือนของชาวลาวโซ่งนั้นต้องการพื้นที่ขนาดใหญ่เพื่อรองรับเพื่อนบ้านในชุมชนที่เข้าร่วมพิธีกรรม

ห้องผี

ห้องผีตามความเชื่อมีทั้งกั้นห้องในลาวพวน ลาวเวียง ลาวครั่ง และไม่กั้นห้องในลาวโซ่ง ใช้เป็นที่ทำพิธีกรรมบนเรือนต่อเนื่องกับโถงกลาง ห้องผีเป็นเขตหวงห้ามของคนภายนอกจะต้องได้รับอนุญาตจากเจ้าของบ้านก่อนจึงจะเข้าไปได้ เพราะเชื่อว่าคนภายนอกเข้าไปในห้องผีจะทำให้เจ้าของบ้านเดือดร้อนเจ็บป่วยได้⁷

เรือนครัว แม่เตาไฟ

เรือนครัวอยู่ท้ายเรือนและติดกับชานแดดเป็นส่วนใหญ่ ในพื้นที่แขวงเชียงขวาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และ จ.เตียนเบียนฟู ประเทศเวียดนาม แม่เตาไฟยังคงเป็นแบบบุพกาล แต่ในบริบทอื่นๆ ได้ถูกปรับเปลี่ยนเป็นครัวแบบสมัยใหม่

ยั้งข้าว

จากเดิมเป็นส่วนที่อยู่ภายนอกเรือน ภายหลังเลิกใช้ยั้งเนื่องจากการทำนาที่ไม่ต้องอาศัยการเก็บข้าวเปลือกทำให้ยั้งข้าวกลายเป็นที่เก็บของ ในลาวโซ่ง จ.เพชรบุรี พบการต่อเติมเรือนเข้ากับยั้งข้าวซึ่งมีระดับพื้นสูงกว่าพื้นเรือนเล็กน้อยเพื่อใช้เป็นห้องเก็บของเท่านั้น

สรุปการปรับตัวของการใช้ที่ว่างภายในเรือนพื้นถิ่นไท-ลาว

จากผลและการอภิปรายผลทำให้เกิดข้อสรุปของการปรับตัวของการใช้ที่ว่างภายในเรือนพื้นถิ่นไท-ลาว ได้ดังนี้

ลักษณะทางกายภาพและการใช้ที่ว่างภายในเรือนพื้นถิ่นไท-ลาว

ลักษณะทางกายภาพและการใช้ที่ว่างภายในของเรือนพื้นถิ่นไท-ลาว เป็นผลผลิตของวิถีชีวิตและการอยู่อาศัยในบริบทแวดล้อม สอดคล้องกับทรัพยากรธรรมชาติที่มีความอุดมสมบูรณ์

รูปลักษณะของเรือนมีการปรับเปลี่ยนไปทั้งในบริบทดั้งเดิมและบริบทใหม่ หากแต่วิวัฒนาการที่แตกต่างขึ้นกับบริบทแวดล้อม ดังเช่นเรือนลาวพวนในแขวงเชียงขวางซึ่งอยู่ในพื้นที่สูงจะมีลักษณะใต้ถุนเตี้ย เมื่อเปรียบเทียบกับเรือนลาวพวนในพื้นที่ลุ่มน้ำภาคกลางที่ต้องยกใต้ถุนสูงเนื่องจากมีฤดูน้ำหลาก ซึ่งการใช้ที่ว่างภายในเรือนก็สอดคล้องกับการใช้ที่ว่างใต้ถุนเรือน คือมีการเพิ่มและลดพื้นที่สัมพันธ์กับประโยชน์ใช้สอยที่เจ้าของเรือนและสมาชิกในครอบครัวเป็นผู้กำหนด โดยแรงกระทำจากสภาพแวดล้อมรอบด้าน ได้แก่ บริบทแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับภูมิลักษณะ ทรัพยากรชีวภาพ ประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น นโยบายของภาครัฐ รวมถึงการโยกย้ายแรงงานเข้าสู่เมือง

เปรียบเทียบความเหมือน-ต่าง ของการใช้ที่ว่างภายในเรือน

การใช้ที่ว่างภายในเรือนได้สะท้อนออกมาเป็นกายภาพที่แตกต่างกันตามบริบทที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างชัดเจน ดังเห็นได้จากลักษณะการใช้สอยที่ว่างในบริบทแวดล้อมที่สัมพันธ์กับที่ว่างภายในเรือน ได้แก่

ใต้ถุนเรือน ที่มีความสัมพันธ์กับที่ว่างภายในเรือนอย่างแยกกันไม่ออกนั้นมีความเหมือนกันในแง่ของการใช้สอยที่มีการปรับใช้ที่ว่างจากเดิมที่มีการแบ่งกันส่วนสำหรับเลี้ยงสัตว์ ใต้ถุนในลักษณะนี้เป็นพื้นที่เก็บของและไม่ใช่ที่อยู่อาศัยของคน แต่เมื่อมีการปรับใช้พื้นที่ใต้ถุนมากขึ้น นำพื้นที่เลี้ยงสัตว์ออกไปและใต้ถุนสูงขึ้นทำให้คนลงมาใช้พื้นที่ใต้ถุนแทน หากสมาชิกในครอบครัวมีจำนวนมากขึ้นก็จะมี การกันเป็นห้องนอน ห้องนั่งตามมาภายหลัง

บันได โดยมากมักจะมี 2 ตำแหน่ง คือ บันไดขึ้นด้านหน้าเรือนขนติดกับโถงหลัก และบันไดขึ้นด้านหลังเรือนติดกับเรือนครัว จำนวนขั้นใช้จำนวนเลขคู่เป็นหลัก ได้แก่ 5 7 9 และ 11 ขั้น ตามความสูงของใต้ถุนเรือน ทิศการวางบันไดสัมพันธ์กับรูปแบบของทางสัญจรในชุมชนอย่างชัดเจน

พื้นที่ใช้สอยชั้นบน โถง พบทั้งที่มีลักษณะโปร่งโล่ง ไม่มีทั้งที่กันห้องนอนแยกออกจากพื้นที่เอนกประสงค์ เพื่อประกอบพิธีกรรมบนเรือนในวาระสำคัญ และที่กันแยกห้องนอนออกมาทั้งที่รับเอาวัฒนธรรมท้องถิ่นเข้ามา และการปรับเปลี่ยนเพื่อกำหนดอาณาเขตที่ชัดเจนมากขึ้น

ห้องผี ตามความเชื่อมีทั้งกันห้องในลาวพวน ลาวเวียง ลาวครั่ง และไม่กันห้องในลาวโซ่ง เพื่อใช้เป็นที่ทำพิธีกรรมบนเรือนต่อเนื่องกับโถงกลาง ภายหลังมีทั้งการเอาฝาห้องผีออกใน ลาวเวียง ลาวครั่ง และมีการกันห้องในลาวโซ่ง แต่สิ่งที่ไม่เปลี่ยนแปลงคือห้องผีจะยังเป็นเขตหวงห้ามของคนนอก ในบริบทของประเทศไทยปัจจุบันได้รับเอาศาสนาพุทธเข้ามาไว้ในเรือนด้วยจึงปรากฏว่ามีหิ้งพระ หรือโต๊ะหมู่บูชาควบคู่ไปกับการไหว้ผีเรือน

เรือนครัว แม่เตาไฟ ตั้งอยู่ท้ายเรือนติดกับขนแดด ในพื้นที่แขวงเชียงขวาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และ จ.เตียนเบียนฟู ประเทศเวียดนาม แม่เตาไฟยังคงเป็นแบบบุพกาล แต่ในบริบทอื่นๆ ได้ถูกปรับเปลี่ยนเป็นครัวแบบสมัยใหม่

ปัจจัยที่ส่งผลต่อการปรับตัวของที่ว่างภายในเรือนพื้นถิ่นไท-ลาว

สภาพแวดล้อมของเรือน

หมายถึง ลักษณะการเกาะกลุ่มกันของหมู่บ้าน เส้นทางสัญจร และพื้นที่สาธารณะในชุมชน ล้วนก่อให้เกิดผลกระทบต่อการปรับเปลี่ยนที่ว่างภายในเรือนทั้งสิ้น จากการลงพื้นที่สำรวจภาคสนามพบว่า

- กลุ่มเรือนที่มีลานโล่งเชื่อมถึงกัน ความเชื่อและประเพณีที่เกี่ยวข้องกับเรือนและลานสาธารณะในชุมชนยังคงหลงเหลืออยู่
- เรือนที่ปลูกตามแนวขนานกับถนน พบในหมู่บ้านลาวพวน แขวงเชียงขวาง ที่ตั้งภายหลังการตัดถนนเนื่องจากการอพยพย้ายถิ่นฐานออกและกลับเข้ามาใหม่ทำให้ตัวเรือนต้องวางขนานอ้างอิงกับทางสัญจรหลัก ความเชื่อเกี่ยวกับทิศหัวนอนจึงเลื่อนลงหายไป

วิถีชีวิตที่เกี่ยวกับเรือน

การขยายตัวของจำนวนสมาชิกในครัวเรือน ทำให้มีการปรับเปลี่ยนพื้นที่เพื่อกันเป็นห้องนอนเพิ่มขึ้น จากที่ตอมนอนรวมกันที่โถงกลาง อีกทั้งการรับเอาห้องน้ำมาเป็นองค์ประกอบหนึ่งของเรือนก็ทำให้ลักษณะของที่ว่างเปลี่ยนแปลงไป

การประกอบอาชีพเดิมส่วนใหญ่เป็นชาวนา มียุ้งข้าวสำหรับเก็บข้าวเปลือก ภายหลังมีการผลิตข้าวเป็นจำนวนมากอีกทั้งโรงสีรับข้าวเปลือกถึงท้องนาทำให้ยุ้งข้าวถูกลดความสำคัญลง ในบางพื้นที่เลิกใช้ยุ้งข้าวปรับมาเป็นห้องเก็บของ และทำทางเชื่อมกับตัวเรือนชั้นบน

ความเชื่อและประเพณีที่เกี่ยวกับเรือน

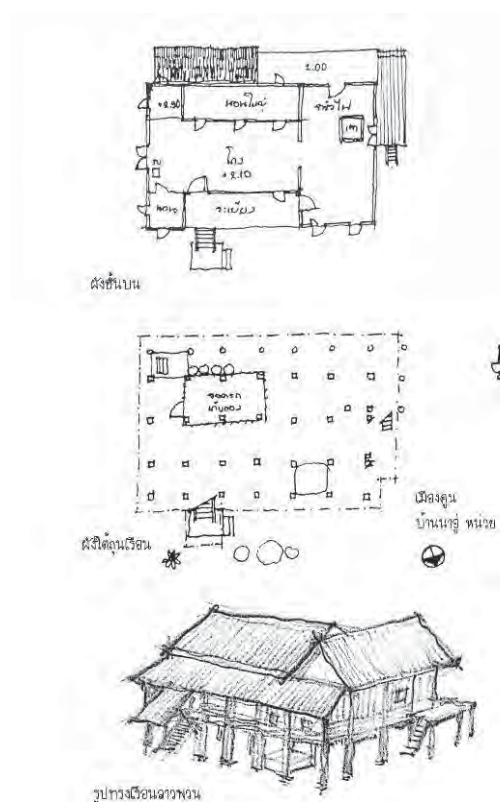
ความเชื่อที่ยังปรากฏเด่นชัดคือ ห้องผี การใช้ที่ว่างบนเรือนที่โปร่งโล่งนั้นสัมพันธ์กับความเชื่อพิธีกรรมที่รองรับจำนวนคนในชุมชนอย่างเด่นชัดในกลุ่มของไท-ลาวในประเทศไทย ซึ่งพิธีเสนเรือนหรือการไหว้ผีเรือนที่ต้องรวมคนทั้งหมู่บ้านมาไว้บนเรือนหรือโถงกลางเป็นพิธีกรรมที่ยังคงตกทอดมาถึงปัจจุบัน

สรุป

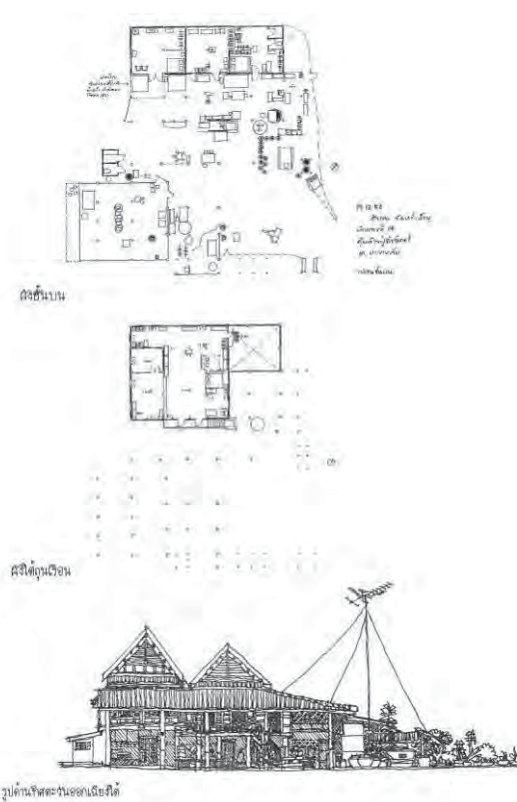
งานวิจัยนี้ต้องการค้นคว้า การปรับตัวทั้งในกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาวที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริบทดั้งเดิมในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ประเทศเวียดนาม และในบริบทลุ่มน้ำภาคกลางของประเทศไทยนั้นมีความเหมือน-ต่างของการใช้ที่ว่างภายในเรือนอย่างไร และปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ว่างภายในเรือน จากการค้นคว้าภาคเอกสาร การลงพื้นที่ภาคสนาม และการสัมภาษณ์เจ้าของเรือนกรณีศึกษาพบว่าลักษณะทางกายภาพของเรือนพื้นถิ่นไท-ลาว ทั้งในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ประเทศเวียดนาม และประเทศไทยเองนั้นต่างก็มีพลวัตและแนวทางการปรับตัวที่แตกต่างกันออกไป หากแต่ยังคงอัตลักษณ์ที่แสดงออกถึงความเชื่อที่เกี่ยวกับเรือน โดยสะท้อนออกมาอย่างชัดเจนในพิธีกรรมที่สัมพันธ์กับการใช้ที่ว่างภายในเรือน

ข้อเสนอแนะ

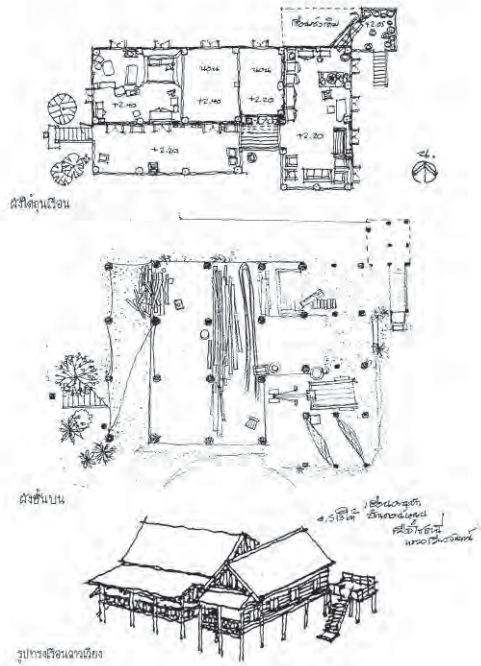
ผลการวิจัยข้างต้นประเมินจากการรวบรวมข้อมูลภาคสนามเป็นหลัก การนำข้อมูลภาคเอกสารที่ลงลึกในประเด็นของการสืบค้นถึงแบบแผนดั้งเดิมและประวัติศาสตร์ของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์เพื่อมาวิเคราะห์เชื่อมโยงกับข้อมูลภาคสนามเป็นสิ่งที่ต้องทำในขั้นตอนต่อไป เพื่อการศึกษาเชิงเปรียบเทียบของการใช้ที่ว่างภายในเรือนของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว ให้เห็นมิติที่หลากหลายและครบถ้วนมากยิ่งขึ้น

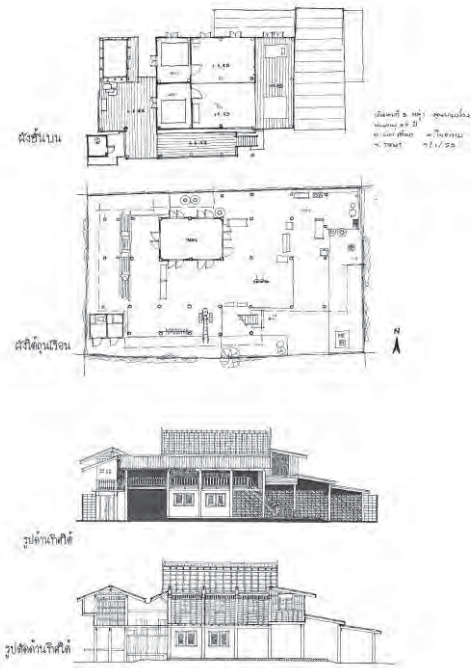
รูป 7-1 ลักษณะทางกายภาพของเรือนพื้นถิ่นลาวพวน แขวงเชียงขวาง สปป.ลาว
ที่มา: จากการสำรวจภาคสนาม

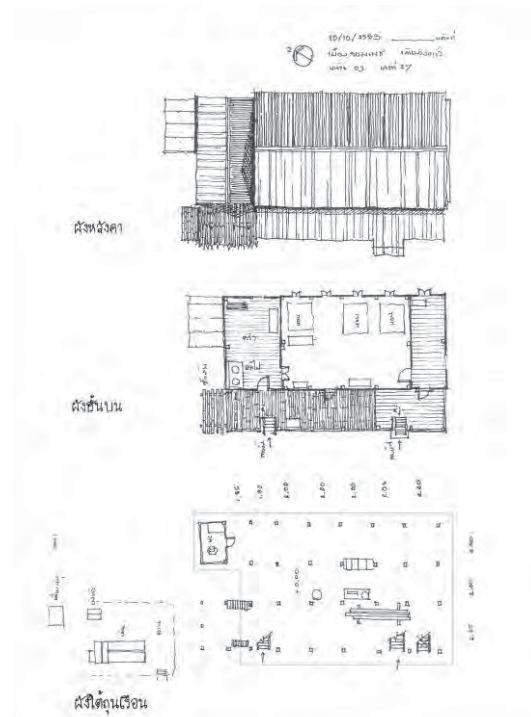
รูป 7-2 ลักษณะทางกายภาพของเรือนพื้นถิ่นลาวพวน จ.สุพรรณบุรี ประเทศไทย
ที่มา: จากการสำรวจภาคสนาม

รูป 7-3 ลักษณะทางกายภาพของเรือนพื้นถิ่นลาวเวียง นครหลวงเวียงจันทน์ สปป.ลาว
ที่มา: จากการสำรวจภาคสนาม

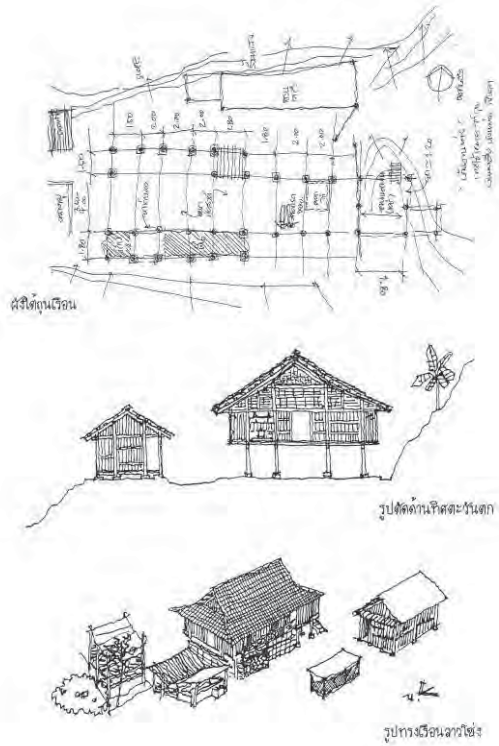
รูป 7-4 ลักษณะทางกายภาพของเรือนพื้นถิ่นลาวเวียง จ.ราชบุรี ประเทศไทย
ที่มา: จากการสำรวจภาคสนาม

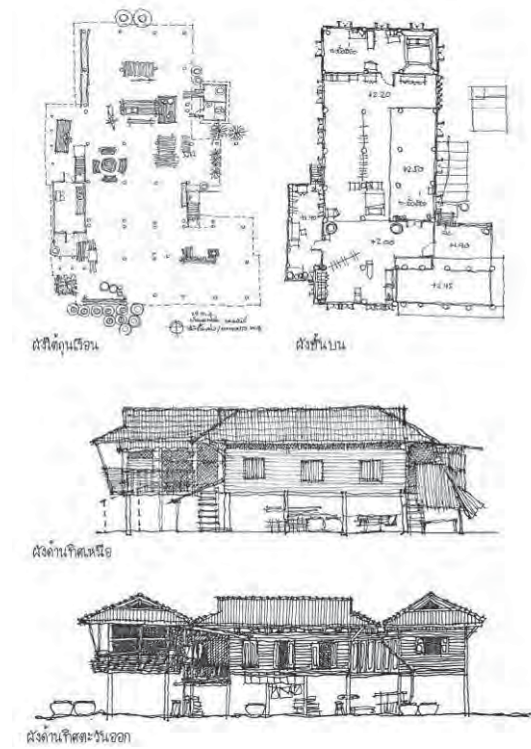
รูป 7-5 ลักษณะทางกายภาพของเรือนพื้นถิ่นลาวครั้ง แขวงหลวงพระบาง สปป.ลาว
ที่มา: จากการสำรวจภาคสนาม

รูป 7-6 ลักษณะทางกายภาพของเรือนพื้นถิ่นลาวครั้ง จ.ชัยนาท ประเทศไทย
ที่มา: จากการสำรวจภาคสนาม

รูป 7-7 ลักษณะทางกายภาพของเรือนพื้นถิ่นลาวโซ่ง
จ.เตียนเบียนฟู ประเทศเวียดนาม
ที่มา: จากการสำรวจภาคสนาม

รูป 7-8 ลักษณะทางกายภาพของเรือนพื้นถิ่นลาวโซ่ง
จ.เพชรบุรี ประเทศไทย
ที่มา: จากการสำรวจภาคสนาม

ตอนที่ 2

ความสัมพันธ์ของที่ว่างกับวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว: ที่ว่างสาธารณะ ที่ว่างในและนอกเรือน

ที่มา

จากการศึกษาทบทวนเอกสารเกี่ยวกับความเป็นมาและประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานของชุมชนชาติพันธุ์ไท-ลาวในบริเวณภาคกลางของประเทศไทยพบว่า กลุ่มชนชาติพันธุ์ไท-ลาวทั้ง 4 กลุ่มในการศึกษาโครงการวิจัยหลัก เป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มชาติพันธุ์ในตระกูลภาษาไท-กะได โดย ชาวลาวเวียงนั้นเป็นชื่อเรียกเฉพาะสำหรับกลุ่มชาวลาวที่มีถิ่นฐานเดิมอยู่ที่เมืองเวียงจันทน์ ลาวพวนเป็นกลุ่มที่เคยอยู่แถบเมืองพวนเมืองเชียงขวาง และชาวลาวครั่ง เป็นกลุ่มชาวลาวที่มีถิ่นฐานเดิมที่เมืองภูคัง ส่วนลาวโซ่งหรือไทดำนั้นเป็นกลุ่มชนลาวที่มีถิ่นเดิมอยู่แถบลุ่มแม่น้ำดำและแม่น้ำแดง ในบริเวณสิบสองจุไทย เมืองแกลง (เดียนเบียนฟู) ประเทศเวียดนามปัจจุบัน⁸

กลุ่มชาวลาวถูกกวาดต้อนลงมาตั้งพื้นที่บริเวณลุ่มแม่น้ำภาคกลางตั้งแต่สมัยรัตนโกสินทร์ ตอนต้นด้วยเหตุผลความมั่นคงทางการเมืองและศึกสงคราม ในอดีตเคยตั้งชุมชนอยู่ริมสองฝั่งลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาและลุ่มแม่น้ำสาขา เช่น แม่น้ำแม่กลอง ก่อนที่จะอพยพเข้าไปตั้งถิ่นฐานอยู่ตอนในของแผ่นดินของทั้งสองฝั่งน้ำ เนื่องจากในสมัยรัชกาลที่ 1 มีการอนุญาตให้ชาวมอญมาอยู่ริมแม่น้ำแม่กลองช่วงบ้านโป่งถึงโพธารามได้ ชาวลาวจึงพากันเคลื่อนย้ายไปอยู่ที่ตอน บริเวณลุ่มแม่น้ำภาคกลางมีชาวลาวหลายกลุ่มทั้งลาววน ลาวเวียง ลาวโซ่ง ลาวพวน และลาวครั่ง แต่ละกลุ่มจะตั้งชุมชนแยกกันอยู่ในกลุ่มของตนไม่ปะปนกัน⁹

การโยกย้ายบ้านเรือนมาสู่พื้นที่ราบลุ่มแม่น้ำภาคกลางของไทยซึ่งเป็นบริบทใหม่ที่มีสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติแตกต่างจากถิ่นฐานเดิมเป็นอย่างมาก ทุกกลุ่มชาติพันธุ์จึงจำเป็นต้องมีการปรับตัวเพื่อให้สามารถดำเนินวิถีชีวิตต่อไปได้ อย่างไรก็ตามข้อมูลเบื้องต้นจากการลงสำรวจพื้นที่ชุมชนของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาวชี้ให้เห็นว่า ความเชื่อเรื่องผียังคงเป็นวัฒนธรรมร่วมที่โดดเด่นอย่างหนึ่งของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวลาวแม้ว่าจะมีการอพยพย้ายถิ่นฐานบ่อยครั้ง การนับถือผีนี้มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของชาวลาวเป็นอย่างมาก¹⁰

เห็นได้จากการผนวกเรื่องความเชื่อเกี่ยวกับผี โดยเฉพาะผีบรรพบุรุษเข้าไปในการประกอบพิธีกรรม งานประเพณีวัฒนธรรม หรือแม้กระทั่งการดำรงชีวิตประจำวัน ซึ่งส่งผลสืบเนื่องไปถึงรูปแบบและการใช้ประโยชน์ของที่ว่างภายในชุมชน ดังนั้นในการศึกษาความสัมพันธ์เกี่ยวกับที่ว่างและวิถีชีวิต จึงจำเป็นต้องเกี่ยวเนื่องกับชุมชนที่ยังคงมีประเพณีพิธีกรรมการนับถือผีอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เพื่อศึกษาการแปรเปลี่ยนและปรับใช้พื้นที่ว่างให้สอดคล้องกับบริบทของถิ่นฐานใหม่

จากการสำรวจภาคสนามในเบื้องต้นและการทบทวนวรรณกรรม พบว่า ชุมชนของกลุ่มชาวลาวเวียงแถมราชบุรีนั้นมีการเปลี่ยนแปลงทั้งทางกายภาพและทางสังคมวัฒนธรรมค่อนข้างมากเพื่อตอบสนองกับเงื่อนไขทางสังคมและสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป ทำให้ประเพณีความเชื่อและวิถีการดำเนินชีวิตแบบดั้งเดิมสูญหาย ลักษณะทางกายภาพของสิ่งปลูกสร้างปรับเปลี่ยนเป็นรูปแบบตามสมัยนิยม¹¹ ชุมชนลาวพวนในจังหวัดสุพรรณบุรีนั้นแม้จะมีหลักฐานทางกายภาพ เช่น ผังหมู่บ้านที่เก่าแก่ มีลักษณะของเรือน ยุ้งข้าว และเครื่องมือเครื่องใช้เกี่ยวกับการทำนาแบบดั้งเดิมให้เห็นอยู่บ้าง แต่สภาพทางสังคมและวิถีชีวิต วัฒนธรรม มีความเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสวัฒนธรรมหลักของไทย¹² แนวคิดของวิถีชีวิตและความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษที่มีผลสะท้อนสืบเนื่องไปสู่การแปรเปลี่ยนของรูปแบบและการใช้

ประโยชน์ที่ว่างนั้นไม่เหลือให้เห็นมากนักในชุมชนลาวพวน อัตลักษณ์ของเรือนพวนแบบดั้งเดิมยังคงความชัดเจนเฉพาะในส่วนพื้นที่ใช้สอยภายในเรือนเสียเป็นส่วนใหญ่ การคงเอกลักษณ์ไว้ภายในเรือนได้ค่อนข้างดีนี้คล้ายคลึงกับที่พบในเรือนลาวโซ่ง จากการลงสำรวจพื้นที่ในเบื้องต้นพบว่าชุมชนลาวโซ่งเมืองเพชรบุรียังสามารถสะท้อนแนวคิดวิถีชีวิตแบบดั้งเดิม และรักษาวัฒนธรรมประเพณีไว้ได้ชัดเจนที่สุด พิธีกรรมเกี่ยวเนื่องกับความเชื่อเรื่องผียังคงอยู่อย่างเข้มแข็ง แต่หากพิจารณาในเชิงความสัมพันธ์ของที่ว่างกับวิถีชีวิตประกอบไปด้วยแล้ว หลักฐานต่างๆ ที่ยังพอหลงเหลืออยู่ชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์อันแน่นแฟ้นของวิถีการดำเนินชีวิตที่มีต่อที่ว่างภายในเรือนลาวโซ่งแถบทั้งสิ้น ซึ่งสอดคล้องกับบทสรุปของอาจารย์วีระ อินพัน ทั้ง ในการศึกษาเกี่ยวกับเรือนไทดำในไทยว่า เรือนไทดำมีความเป็นเรือนแห่งวิถีชีวิต มีความผูกพันของคนต่อเรือนอย่างแนบแน่น¹³ ซึ่งความสัมพันธ์ของชีวิตที่มีต่อเรือนในเชิงนี้ไม่ครอบคลุมขอบเขตของคำว่า ที่ว่าง ที่การวิจัยนี้ต้องการศึกษา ข้อมูลเบื้องต้นจากการลงสำรวจพื้นที่ชุมชนลาวครั้งจังหวัดชัยนาทพบว่า ความเชื่อและประเพณีดั้งเดิมของชาวลาวครั้งสะท้อนให้เห็นได้ผ่านองค์ประกอบเชิงกายภาพของหมู่บ้านที่เก่าและกลุ่มเรือนในระบบครอบครัวขยาย ชาวลาวครั้งมีการใช้พื้นที่ว่างภายนอกตัวเรือนเป็นส่วนใหญ่ กิจกรรมที่เกี่ยวเนื่องกับวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ประจำวันโดยมากอยู่บริเวณที่ว่างใต้ถุนเรือน และภายนอกเรือนแทบทั้งสิ้น การใช้ประโยชน์ภายในเรือนหลักๆ เห็นเพียงยามเข้าครัว และยามนอนเท่านั้น

การศึกษาเบื้องต้นของการปรับตัวในบริบทใหญ่ที่แตกต่างนั้นพบว่า วัฒนธรรมของคนกลุ่มใหญ่ก็มีอิทธิพลอย่างมากต่อวัฒนธรรมของคนกลุ่มน้อย ดังจะเห็นตัวอย่างได้จากการปรับเปลี่ยนวิถีการดำรงชีวิตในหลายด้านเพื่อให้สอดคล้องกับกระแสสังคมหลักและวัฒนธรรมดั้งเดิมที่รากลึกลงไปของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวลาวเวียงและลาวพวนในประเทศไทย ซึ่งจะแตกต่างอย่างเห็นได้ชัดจากกลุ่มชาติพันธุ์ลาวโซ่งและลาวครั้ง ที่มีการปรับตัวให้สอดคล้องกับกระแสวัฒนธรรมหลักของไทย แต่ไม่ได้ถูกกลืนไปโดยสิ้นเชิง อัตลักษณ์แห่งชาติพันธุ์ยังมีความสำคัญและใกล้ชิดกับการดำรงชีวิตประจำวัน สืบเนื่องจากเหตุผลข้างต้นในการนี้งานวิจัยจึงได้กำหนดขอบเขตการศึกษาแบบแผนการดำเนินชีวิตและการปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ลาวครั้ง ซึ่งจะช่วยให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของที่ว่างกับวิถีชีวิตที่สะท้อนสู่ลักษณะทางกายภาพของชุมชนได้

ผู้ใดคือลาวครั้ง?

ประวัติความเป็นมาของกลุ่มชาติพันธุ์ลาวครั้ง

ลาวครั้ง ลาวคั้ง หรือลาวภูคัง หลากหลายชื่อที่ใช้เรียกขานกลุ่มชนชาติพันธุ์ลาวที่อาศัยอยู่ตอนกลางของประเทศไทย การอ้างถึงแหล่งที่มาของชาวลาวครั้งนั้น ยังไม่มีความแน่ชัดในแง่เอกสารหลักฐาน ข้อมูลที่อ้างตามหลักฐานโบราณทางประวัติศาสตร์จดหมายเหตุของสยามในช่วงรัชกาลที่ 2 ระบุว่า ชาวลาวครั้ง เป็นกลุ่มชนลาวที่อพยพมาจากเมืองภูคัง โดยภูคังเป็นหัวเมืองลาวที่อยู่ซ้ายของฝั่งแม่น้ำโขง แต่ก็มีได้มีระบุไว้ชัดเจนว่าเมืองภูคังนี้อยู่ที่ใดกันแน่¹⁴ ในขณะที่ข้อสันนิษฐานอีกทางหนึ่งเชื่อว่าภูคังเป็นเทือกเขาทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือในเขตอาณาจักรหลวงพระบาง ซึ่งน่าจะเป็นดินแดนดั้งเดิมของชาวลาวครั้ง¹⁵ นอกจากนั้นยังมีข้อสังเกตจากชื่อเรียกที่น่าจะมีที่มาจากคำว่า “ครั้ง” ที่ใช้สำหรับย้อมผ้า ซึ่งสอดคล้องกับเอกสารจดหมายเหตุของไทยในสมัยรัชกาลที่ 3 พศ. 2384 (จศ. 1203) เลขที่ 100 ที่กล่าวถึงการเกณฑ์ส่วยประเพณีครั้งจากกลุ่มชาวลาวจากเมืองเพชรบูรณ์และเมืองเลย ข้อมูลดังกล่าวมีความเชื่อมโยงกับแนวคิดทางภาษาศาสตร์ที่ชี้ให้เห็นว่าลาวครั้งมีสำเนียงพูดคล้ายคลึงกับคนในแถบจังหวัดเพชรบูรณ์ จังหวัดเลย แขวงหลวงพระบาง¹⁶ และเมื่อสำรวจพื้นที่ศึกษาแล้วพบว่า กลุ่มชาวลาวครั้งในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำภาคกลางนั้น มีความชำนาญในเรื่องการทอผ้า และผ้าที่ทอส่วนใหญ่จะเน้นสีแดงโดดเด่น

เด่นโดยใช้วิธีย้อมด้วยครั่ง ซึ่งตรงกับเทคนิคการใช้สีย้อมผ้าจากธรรมชาติ เช่น การย้อมสีแดงจากครั่ง ที่พบในผ้าทอโบราณของหลวงพระบาง คาดว่าได้รับอิทธิพลมาจากภูมิปัญญาพื้นถิ่นในการใช้สีย้อมผ้าจากธรรมชาติของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว ทางตอนเหนือของประเทศไทย¹⁷

ที่มาของชาวลาวครั่งในประเทศไทยที่พบจากเอกสารประวัติของท้องถิ่นและบทความต่างๆ เกี่ยวกับลาวครั่งจากหลายๆ แหล่ง ทั้งในหนังสือ บทความบนเว็บไซต์ รวมไปถึงการบอกเล่าเรื่องราวของผู้สืบเชื้อสายลาวครั่งในการลงพื้นที่ศึกษา เชื้อไปในทิศทางเดียวกันว่าบรรพบุรุษของชาวลาวครั่งในหลายจังหวัดภาคกลางของประเทศไทยนี้อพยพมาจากหลวงพระบาง¹⁸ จากการศึกษาทบทวนเอกสารวรรณกรรมเกี่ยวกับความเป็นมาและประวัติศาสตร์ของกลุ่มชาติพันธุ์ลาวครั่ง จึงทำให้สามารถสรุปกรอบแนวคิดของงานวิจัยนี้บนข้อสันนิษฐานว่าชาวลาวครั่งในประเทศไทยนั้น มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงมาจากรากเหง้าชาวลาวแขวงหลวงพระบางในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

การตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ลาวครั่งในประเทศไทย

กลุ่มชาติพันธุ์ลาวครั่งที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในประเทศไทยในปัจจุบันนี้ เป็นผู้สืบเชื้อสายจากชาวลาวทั้งที่อพยพมาเองและถูกกวาดต้อนมาจากหลวงพระบางในช่วงศึกสงครามสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ชาวลาวครั่งมีการอพยพเคลื่อนย้ายบ้านเรือนกันหลายครั้งแต่ส่วนใหญ่จะกระจายอยู่ในภาคกลางและภาคเหนือของประเทศไทย การอยู่อาศัยในช่วงสมัยรัชกาลที่ 3 จะอยู่ในแถบจังหวัดนครชัยศรี (นครปฐม) สุพรรณบุรี และราชบุรี ต่อจากนั้นจึงมีการโยกย้ายมาอยู่แถบจังหวัดอุทัยธานีในภายหลัง ปัจจุบันชุมชนที่มีเชื้อสายลาวครั่งกระจายอยู่ทั้งในภาคกลางและภาคเหนือตอนล่าง ได้แก่ จังหวัดเพชรบูรณ์ กาญจนบุรี กำแพงเพชร ชัยนาท ตาก นครปฐม นครสวรรค์ พิจิตร พิษณุโลก ราชบุรี ลพบุรี สุโขทัย สุพรรณบุรี อุตรดิตถ์ และอุทัยธานี จากการรวบรวมจำนวนประชากรชาวลาวครั่งเมื่อ พ.ศ. 2538 ภายใต้โครงการแผนที่ภาษาของกลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทย โดยสถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท ระบุว่ามีการตั้งถิ่นฐานกันอย่างหนาแน่น ในจังหวัดกำแพงเพชร สุพรรณบุรี นครปฐม และชัยนาท¹⁹ โดยในจังหวัดสุพรรณบุรี จะตั้งชุมชนอยู่ที่อำเภออู่ทอง อำเภอเดิมบางนางบวช อำเภอด่านช้าง ส่วนในจังหวัดชัยนาทจะกระจุกตัวกันอยู่ที่อำเภอเนินขาม และอำเภอหนองมะโมง

วิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของชาวลาวครั่ง

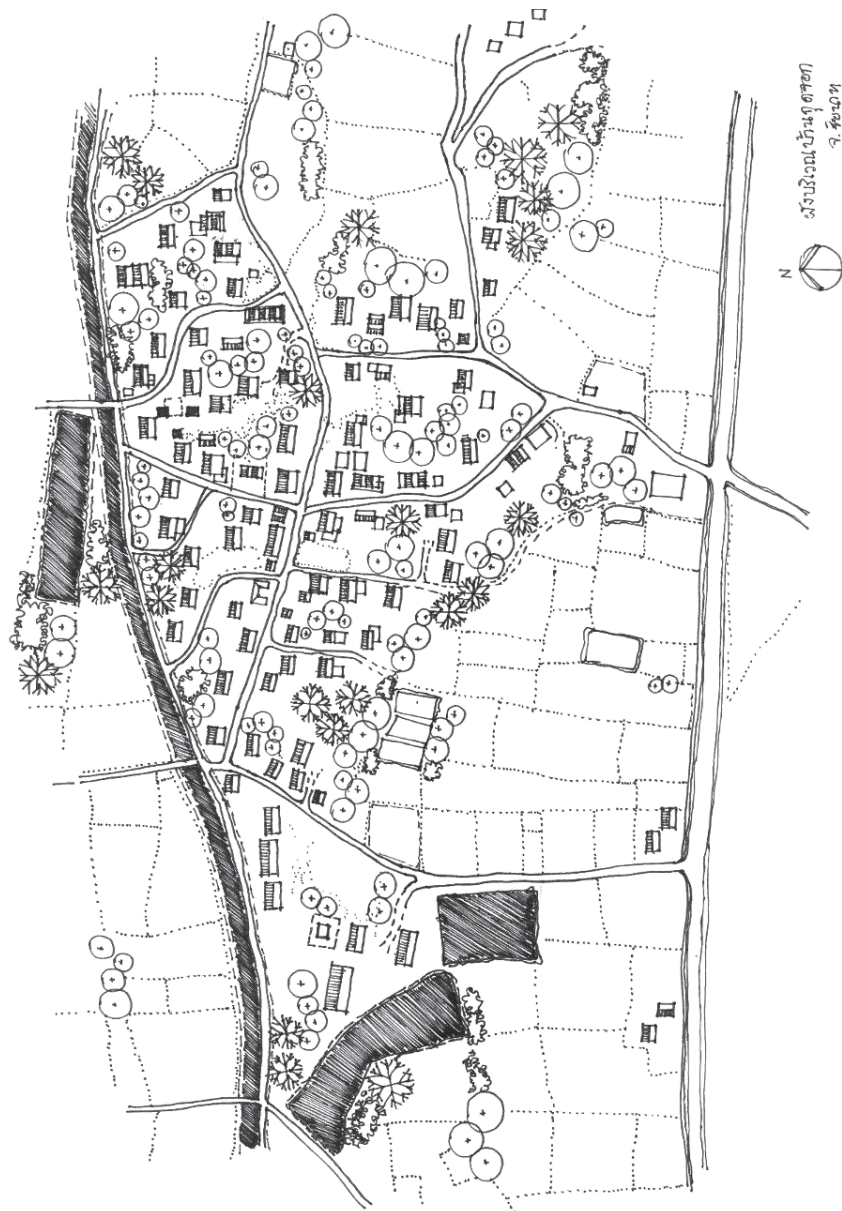
ชาวลาวครั่งมีภาษาและวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเอง จากการศึกษาเอกสารประวัติศาสตร์พบว่าอาชีพหลักของชาวลาวครั่งในถิ่นฐานเดิมนั้นเน้นการหาของป่าล่าสัตว์และทำไร่เลื่อนลอย หลังจากอพยพมาอยู่ในประเทศไทยจึงเริ่มมีการลงหลักปักฐานถาวรขึ้น มีการทำเกษตรกรรมหาพื้นที่เพาะปลูกและทำนาเป็นอาชีพหลักมาจนปัจจุบัน ยามว่างจากทำนาก็ทำงานจักรสานและทอผ้า ผู้หญิงชาวลาวครั่งมีความชำนาญในการทอผ้ามาตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษ และสืบสานเทคนิคการย้อมด้วยสีธรรมชาติ การทอและการจกเกิดสวดลายเฉพาะตัวที่เป็นเอกลักษณ์ของผ้าทอลาวครั่ง

ความเป็นอยู่ของชาวลาวครั่งจะเป็นระบบเครือญาติ ตามประเพณีดั้งเดิมเมื่อแต่งงานแล้วฝ่ายชายจะย้ายไปอยู่เรือนของฝ่ายหญิงในช่วงแรก และเมื่อฐานะดีขึ้นจะแยกครอบครัวออกมาอยู่เรือนหลังใหม่ในบริเวณใกล้เคียงกันและไม่มีการแบ่งอาณาเขตระหว่างกลุ่มเรือนที่ชัดเจน ตัวเรือนเป็นลักษณะเรือนพื้นถื่นยกใต้ถุนสูงจะพบยุงข้าวอยู่แถบทุกหลังคาเรือน โดยแยกห่างออกจากตัวเรือนหลัก ลักษณะวิถีชีวิตของชาวลาวครั่งมีความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับความเชื่อหลังความตาย หรือเรื่องผีบรรพบุรุษความเชื่อในเรื่องผีนี้สอดแทรกเชื่อมโยงทั้งในงานประเพณีและการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับชีวิตตั้งแต่เกิด แก่ เจ็บตาย ซึ่งสะท้อนไปสู่การใช้สอยพื้นที่ว่างที่ตอบสนองต่อกิจกรรมทางความเชื่อเหล่านั้นทั้งในการจัดวางผังหมู่บ้าน ผังบริเวณบ้าน หรือแม้กระทั่งผังเรือน

ลักษณะทางกายภาพและข้อมูลเบื้องต้นของพื้นที่การศึกษา

บริบทธรรมชาติ หมู่บ้านและวิถีชีวิตของชาวลาวครั่ง บ้านกุดจอก อำเภอนองมะโมง จังหวัดชัยนาท ประเทศไทย

ชุมชนลาวครั่งบ้านกุดจอกมีอายุการตั้งถิ่นฐานในบริเวณกุดจอกมาไม่ต่ำกว่า 120 ปี เนื่องจากมีแหล่งน้ำขนาดใหญ่ที่มีน้ำใช้ตลอดทั้งปี และมีระบบนิเวศน์อุดมสมบูรณ์เต็มไปด้วยดอกจอก ภายหลังจึงเรียกว่า กุดจอก ซึ่งกุดจอกนี้อยู่ใกล้กับแหล่งน้ำธรรมชาติอีกแห่งหนึ่งชื่อว่าห้วยขุนแก้ว มีต้นกำเนิดจากเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง ไหลจากทิศตะวันตกไปทิศตะวันออก ไปบรรจบกับแม่น้ำมะขามเต่า(แม่น้ำท่าจีน) บริเวณ อ.วัดสิงห์ จ.ชัยนาท

รูป 7-9 : ผังหมู่บ้านกุดจอก อำเภอนองมะโมง จังหวัดชัยนาท
ที่มา: จากการสำรวจภาคสนาม โดย สุธิดา สัตยากร 3 กพ. 2554

ชุมชนบ้านกุดจอกประกอบไปด้วยกลุ่มชนจากหลากหลายชาติพันธุ์ ได้แก่ กลุ่มชาติพันธุ์ลาว
ครั้ง ลาวใต้ และชาวไทยเชื้อสายจีน ซึ่งแต่ละกลุ่มจะตั้งบ้านเรือนแยกจากกัน หมู่บ้านกุดจอกมีพื้นที่
ประมาณ 4 ตารางกิโลเมตร ลักษณะทางกายภาพของบริเวณที่อยู่อาศัยมีพืชพรรณปกคลุมค่อนข้าง
หนาแน่น และมีนาข้าวล้อมรอบ ปัจจุบันชาวบ้านนิยมใช้เส้นทางสัญจรหลัก 2 เส้นทางเข้าไปในหมู่บ้าน
และสามารถวนเป็นวงรอบได้ ทำให้การเข้าถึงพื้นที่ต่างๆภายในหมู่บ้านเป็นไปอย่างสะดวกสบาย โดย
ถนนหลักที่เข้าสู่หมู่บ้านนี้แยกมาจากถนนหลวงสาย 3213 ที่เชื่อมต่อมาจากตัวอำเภอเมืองชัยนาท (ดู
ภาพที่1) ซึ่งลักษณะถนนภายในหมู่บ้านเป็นถนนคอนกรีต แต่ยังคงใช้เส้นทางเดียวกับทางเกวียนเดิมที่คด
เคี้ยวตัดไปในกลุ่มเรือนกลุ่มต่างๆ และเชื่อมต่อออกไปยังทุ่งนาโดยรอบ การปรับปรุงสภาพถนนภายใน
หมู่บ้านจากถนนดินเป็นถนนคอนกรีตทำให้ต้องยกระดับถนนขึ้นสูงจากเดิมมาก ส่งผลให้ระดับถนนใหม่
กลายเป็นคันกันน้ำทำให้เกิดน้ำท่วมบ้านเวลาหน้าน้ำ ปัจจุบันทางการได้เริ่มทำการวางรางระบายน้ำแบบ
เปิดเพื่อระบายน้ำในหมู่บ้านออกไปยังห้วยขุนแก้ว มีการขุดลอกห้วยให้ลึกและกว้างขึ้นเพื่อระบายน้ำออก
จากหมู่บ้านได้อย่างรวดเร็ว

พื้นที่สาธารณะของชุมชนประกอบไปด้วย วัดศรีสโมสร โรงเรียนวัดศรีสโมสร และสถานี
อนามัยตั้งอยู่ใกล้กับปากทางเข้า-ออกหลักของหมู่บ้าน ทำให้ชาวบ้านในบ้านกุดจอกเองและหมู่บ้าน
ใกล้เคียงสามารถมาใช้ได้สะดวก นอกจากนั้นป่าแหวหรือป่าช้าได้กลายเป็นป่าของชุมชนขนาดประมาณ
19 ไร่ และได้มีบทบาทเป็นป่าช้าเหมือนดังอดีต

สภาพเรือนส่วนใหญ่ในหมู่บ้านเป็นเรือนพื้นถิ่นยกใต้ถุนสูง และบางส่วนเป็นเรือนไม้ทรงไทย
หลังคาจั่วสูง มีการนำวัสดุสมัยใหม่เข้ามาใช้ในการซ่อมแซมและต่อเติมเรือนเก่า เช่น การใช้เสาคอนกรีต
เพื่อช่วยค้ำยันเสาไม้เดิมที่เริ่มผุพัง การใช้คอนกรีตบล็อกเพื่อกั้นห้องเพิ่มเติมบริเวณใต้ถุนบ้าน ส่วนบ้านที่
สร้างใหม่มีการนำวัสดุสมัยใหม่มาใช้แทบทั้งสิ้น ได้แก่ เสาคอนกรีต ไม้เทียม และหลังคากระเบื้อง
นอกจากนี้ชาวบ้านเริ่มมีการขายที่ดินในหมู่บ้านและย้ายออกไปตั้งถิ่นฐานที่อื่น ส่วนใหญ่เจ้าของใหม่มักไม่
เห็นคุณค่าของเรือนพื้นถิ่นแบบดั้งเดิมจึงมีการรื้อถอนบ้านเดิมทิ้งและปลูกสร้างบ้านใหม่ที่มีแบบตามสมัย
นิยม

บริบทธรรมชาติ หมู่บ้านและวิถีชีวิตของชุมชนพื้นถิ่นในแขวงหลวงพระบาง สาธารณรัฐ ประชาธิปไตยประชาชนลาว

ลักษณะภูมิฐานของประเทศลาวส่วนใหญ่เป็นภูเขาสูง มีที่ราบลุ่มขนาดเล็กกระหว่างหุบ
เขา การคมนาคมส่วนใหญ่ใช้ทางน้ำเป็นเส้นทางหลัก แต่สามารถเดินทางได้ในบางช่วงของปีเท่านั้น
สำหรับการคมนาคมทางบกมีไม่เพียงพอ เนื่องจากข้อจำกัดทางด้านภูมิประเทศ ประชากรส่วนใหญ่คือ
“ลาวลุ่ม” เลือกว่าจะอาศัยในบริเวณที่ราบริมแม่น้ำโขงเพื่อประโยชน์ในการทำมาหากินอาชีพหลักของชาว
ลาวลุ่มคือการทำเกษตรกรรม โดยมีสัดส่วนมากถึงร้อยละ 80 ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการปลูกข้าวและอีกร้อยละ
17 ทำ237อาชีพค้าขาย²⁰ หลังจากเสร็จสิ้นฤดูทำนาชาวบ้านก็หันมาทำงานหัตถกรรมสำหรับใช้ใน
ครัวเรือน เช่น ปั่นด้าย ทอผ้า จักสาน ตีเหล็ก ทำอุปกรณ์เกี่ยวกับการประมง

รูป 7-12 : ผังหมู่บ้านปากซีก แขวงหลวงพระบาง
 ที่มา: จากการสำรวจภาคสนาม โดย นกตล จันทวีระ 24 ตค. 2553

สภาพหมู่บ้านพื้นถิ่นที่สนใจศึกษาได้แก่ ปากน้ำอู ซึ่งมีทั้งหมด 5 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านเชียงแมน บ้านท่ามวง บ้านช่างไห บ้านปากอู และบ้านปากซี ซึ่งอยู่ห่างจากบริบทเมืองของหลวงพระบางออกไปบริเวณริมแม่น้ำโขง และกึ่งแม่น้ำสาขา ทุกหมู่บ้านตั้งอยู่บนที่ราบเนินเขา ลักษณะบ้านเรือนเกาะกลุ่มกันริมแม่น้ำโขง โดยส่วนใหญ่วัดจะอยู่บนที่ราบที่สูงที่สุดของชุมชน มีทางเข้าหลักจากท่าหน้าเชื่อมต่อไปสู่กลุ่มบ้าน ภายในหมู่บ้านแบ่งส่วนต่างๆ ดังนี้ เขตทำนา-ทำไร่-ทำสวน เขตเลี้ยงสัตว์ เขตป่าช้า เขตวัด เขตหาของป่า ชาวบ้านยังมีการดำรงชีวิตแบบอิงธรรมชาติ มีความใกล้ชิดกับแม่น้ำ วิธีการทำมาหากินเปลี่ยนไปตามฤดูกาลน้ำขึ้นน้ำลงของแม่น้ำโขง

ความสัมพันธ์ของที่ว่างกับวิถีชีวิตของชาวลาวครั้ง ที่ว่างกับการทำมาหากินและชีวิตความเป็นอยู่

จากการสำรวจภาคสนามพบว่า การทำมาหากินหลักคือการทำนาในบ้านกุดจอกได้รับการสนับสนุนจากทางรัฐบาลให้เปลี่ยนจากการทำนาปีเป็นนาปรัง (2 ครั้งต่อปี) และใช้เครื่องจักรสมัยใหม่ที่ทำให้การเกี่ยวข้าวและส่งขายข้าวเปลือกสู่โรงสีของชาวนาง่ายและเร็วขึ้นกว่าสมัยก่อน ทำให้ประเพณีการลงแขกเกี่ยวข้าวของหมู่บ้านหายไป และส่งผลให้พื้นที่ยังฉางและลานตากข้าวมีบทบาทน้อยลงมาก

พื้นที่ไถ่ถุนซึ่งแต่เดิมเคยเป็นพื้นที่สำหรับการทอผ้าและจักสานเมื่อว่างเว้นจากฤดูเพาะปลูกได้เปลี่ยนไปเป็นพื้นที่พักผ่อน พบปะพูดคุย ทำกิจกรรมภายในครัวเรือน แต่ในปัจจุบันมีการสนับสนุนจากภาครัฐให้จับกลุ่มอาชีพจากภูมิปัญญาท้องถิ่นภายในชุมชน เช่น กลุ่มทอผ้าพื้นเมือง กลุ่มจักสานไม้ไผ่ กลุ่มข้าวซ้อมมือ กลุ่มพิธีความเชื่อและการละเล่นตามประเพณี²¹ การจับกลุ่มอาชีพดังกล่าวส่งผลให้พื้นที่ไถ่ถุนเรือนและบริเวณพื้นที่ระหว่างเรือนหลักของแต่ละกลุ่มอาชีพกลายเป็นพื้นที่กึ่งสาธารณะ

การแบ่งอาณาเขตพื้นที่ของบ้านแต่ละหลังของชาวลาวครั้งที่บ้านกุดจอกไม่ชัดเจน จากการสังเกตผังหมู่บ้านกลุ่มเรือนที่เป็นเครือญาติกันจะอยู่ในรั้วเดียวกัน และไม่มีรั้วกันระหว่างเรือนข้างเคียง มีเพียงแต่ไม้พุ่ม ที่ไม่สูงเกินระดับสายตาปลูกเป็นแนวรั้วอยู่บ้าง รั้วที่กั้นในระหว่างกลุ่มเรือนที่พบเห็นมีหลากหลายขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์และการใช้ประโยชน์ที่ว่างภายนอกและภายใน เช่น การทำรั้วไม้ไผ่ป้องกันจากสัตว์เลื้อยไม่ให้เข้ามาในเขตตัวบ้าน และมีการกั้นรั้วกำหนดอาณาเขตชัดเจนเฉพาะพื้นที่ที่ติดกับพื้นที่ว่างสาธารณะและถนนหลัก ซึ่งเป็นไปในทิศทางเดียวกันกับการกำหนดขอบเขตพื้นที่ของหมู่บ้านในเขตหลวงพระบาง

จากการสำรวจหมู่บ้านพื้นถิ่นในหลวงพระบาง พบว่า การทำมาหากินมีการเปลี่ยนแปลงตามระดับน้ำขึ้นน้ำลง ระดับน้ำของแม่น้ำโขงในระหว่างฤดูฝนและฤดูแล้งมีความแตกต่างกันมากถึง 20 เมตร ในฤดูฝน ที่ระดับน้ำขึ้นสูงชาวบ้านจะทำอาชีพประมงเป็นหลัก ส่วนในฤดูแล้งจะใช้พื้นที่ริมแม่น้ำสำหรับเพาะปลูก

พื้นที่สำหรับการทำนาในหมู่บ้านพื้นถิ่นลดลงไปมาก เนื่องจากอิทธิพลจากการท่องเที่ยวของหลวงพระบางในฐานะเมืองมรดกโลก โดยเฉพาะบ้านเชียงแมนที่ตั้งอยู่บนที่ราบริมตลิ่งแม่น้ำโขงฝั่งตรงข้ามเมืองหลวงพระบาง ที่เปลี่ยนอาชีพจากการทำนามาสู่อาชีพค้าขาย ดังเห็นได้จากร้านค้าและบริการนักท่องเที่ยวจากต่างประเทศที่กระจายตัวอยู่บนถนนทางเดินหลักของชุมชน ซึ่งแตกต่างอย่างชัดเจนจากบริเวณที่ถัดจากเขตท่องเที่ยว แม้จะอยู่ในชุมชนเดียวกันกลับพบว่าหมู่บ้านยังมีการใช้ประโยชน์เพื่อการพบปะสังสรรค์และ เลี้ยงสัตว์

ส่วนหมู่บ้านที่อยู่ห่างจากตัวเมืองหลวงพระบางการเปลี่ยนแปลงของที่ว่างภายในชุมชนที่เกิดอิทธิพลของการท่องเที่ยวยังไม่มากนัก จากการสำรวจพื้นที่บ้านมวงแก้วและบ้านช่างไห พบว่า อาชีพหลัก

ของชาวบ้านยังคงเป็นการทอผ้า วิธีการทำมาหากินอื่นๆก็ยังคงพึ่งพาอาศัยธรรมชาติอยู่ ยังมีการทำสวนผักและทำไร่ ส่วนการทำนาจะลดลงมากเนื่องจากพบยุงข้าวหรือเฝ้าข้าวในหมู่บ้านเป็นจำนวนมากน้อยอย่างไรก็ตาม ชาวบ้านบางส่วนได้ปรับพื้นที่บริเวณเรือนของตนให้กลายเป็นร้านขายผ้าทอมือและเปิดพื้นที่ใต้ถุนสำหรับทอผ้าเพื่ออวดภูมิปัญญาพื้นถิ่นแก่นักท่องเที่ยว นอกจากนี้ ในหมู่บ้านยังมีอาชีพต้มเหล้าขายนอกเหนือไปจากการเพาะปลูกและทอผ้า

สำหรับหมู่บ้านที่การท่องเที่ยวยังเข้าไปไม่ถึง เช่น หมู่บ้านปากอูและบ้านปากซี วิถีชีวิตดั้งเดิมของคนในหมู่บ้านยังคงอิงกับธรรมชาติมาก ชาวบ้านส่วนใหญ่ยึดอาชีพเลี้ยงสัตว์และเกษตรกรรมเห็นได้จากพื้นที่นา พื้นที่ทำสวนผัก ทำไร่ข้าวโพดและปลูกธัญพืช รวมทั้งพื้นที่สวนครัว และเล้าหมู เป็ดไก่ ที่เป็นของตนเองในแต่ละบ้าน สำหรับบ้านปากอูมีการปรับใช้พื้นที่ว่างริมทางเข้าหลักของหมู่บ้านเป็นร้านค้าแผงลอยขายของที่ระลึกทั่วไป

เนื่องจากสภาพทางภูมิประเทศของหมู่บ้านริมโขงที่มีพื้นที่ราบจำกัด ทำให้มีการปรับพื้นที่เป็นขั้นบันไดเพื่อการอยู่อาศัยซึ่งเป็นการแบ่งอาณาเขตบ้านไปโดยปริยาย ส่วนพื้นที่สาธารณะมักใช้รวมกับบริเวณวัดซึ่งตั้งอยู่บนส่วนที่ราบขนาดใหญ่ที่สุดของหมู่บ้าน ชาวบ้านส่วนใหญ่ใช้พื้นที่ลานวัด ศาลาวัด และพื้นที่ว่างใต้ต้นไม้ใหญ่ที่มีร่มเงาเป็นพื้นที่ในการพบปะสังสรรค์ของหมู่บ้าน สำหรับพื้นที่ใต้ถุนเรือนยังคงใช้เป็นพื้นที่พักผ่อนและพบปะพูดคุยในระดับเพื่อนบ้าน นอกเหนือไปจากการใช้งานในครัวเรือน เช่น ทำกับข้าว และเก็บของ พื้นที่ใต้ถุนเรือนจึงมีบทบาทสำคัญในการเชื่อมต่อที่ว่างจากตัวเรือนไปสู่พื้นที่สาธารณะ

ความสัมพันธ์ของที่ว่างกับประเพณีและความเชื่อ

ชาวลาวครั้งมีความเชื่อในเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ไม่ต่างกับกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาวอื่นๆมากนัก ความเชื่อในเรื่องผีที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวลาวครั้งเป็นอย่างมาก แท้จริงแล้วหมายถึง ผีบรรพบุรุษ มีทั้งผีเจ้านายและผีเทวดา โดยมีความเชื่อว่าผีเจ้านายเป็นเจ้าผู้เป็นใหญ่ในสมัยอดีตกาล หรือเป็นวิญญาณของบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว ส่วนผีเทวดาเป็นวิญญาณของรุกเทวดาที่เคยคุ้มครองบ้านเมืองหลวงพระบาง มีการสร้างศาลสำหรับผีเจ้านาย หรือเรียกว่า หอเจ้านาย ประจำอยู่ทางทิศเหนือของหมู่บ้าน เพื่อเป็นการเสริมสร้างขวัญและกำลังใจในการทำมาหากินและการดำเนินชีวิตสำหรับคนในชุมชน

พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับผีนั้นมีการสืบทอดต่อมาจนกลายเป็นประเพณีอันเป็นเอกลักษณ์ของชาวลาวครั้ง ได้แก่ พิธีทำบุญกลางบ้าน พิธีสู่ขวัญ พิธีการเลี้ยงผีเจ้านาย ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต ได้แก่ ประเพณีการเกิด การบวช การแต่งงาน และพิธีศพ นอกจากจะเชื่อเรื่องผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์แล้ว ชาวลาวครั้งยังนับถือศาสนาพุทธและมีประเพณีทางศาสนาเหมือนกับคนไทยส่วนใหญ่ทั่วไป ได้แก่ ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีเข้าพรรษาและออกพรรษา การบรรพชา

ผังหมู่บ้าน พื้นที่ทางความเชื่อ และที่ว่างสาธารณะเมื่อพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างประเพณีความเชื่อที่มีอิทธิพลต่อที่ว่าง พบว่าสมัยโบราณลักษณะผังหมู่บ้านพื้นถิ่นของชาวลาวหลวงพระบางเคยมีหอผีบรรพบุรุษกลางหมู่บ้าน โดยมีลานดินโล่งเพื่อเป็นพื้นที่ประกอบพิธีกรรมของคนในชุมชนถือเป็นพื้นที่ศูนย์รวมยึดเหนี่ยวจิตใจ แต่ในปัจจุบันพื้นที่ทางความเชื่อและพื้นที่บูชาผีบรรพบุรุษ ได้แก่ หอเจ้านายได้สูญหายไปจากชุมชนพื้นถิ่นหลวงพระบางส่วนใหญ่ เนื่องจากชาวลาวหลวงพระบางจำต้องละทิ้งระบบความเชื่อเรื่องผีซึ่งเป็นผลสืบเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองไปสู่ระบอบคอมมิวนิสต์ของประเทศลาวในสมัยอดีต โดยรัฐบาลลาวอนุญาตให้มีการสร้างวัดขึ้นทดแทนหลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบสาธารณรัฐประชาธิปไตย²²

อย่างไรก็ดี แนวคิดในเชิงการวางผังหมู่บ้านมิได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมนักในเชิงความหมายของพื้นที่ วัดทางพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจแห่งใหม่ของคนในชุมชนยังคงปลูกสร้างบนพื้นที่บริเวณกลางหมู่บ้านเป็นหลัก รวมถึงการคงอยู่ของลักษณะของลานดินโล่งกลางหมู่บ้านเพื่อประกอบพิธีกรรมและทำกิจกรรมสาธารณะต่างๆ ภายในชุมชน จากการสำรวจภาคสนาม ณ หมู่บ้านพื้นถิ่นหลวงพระบาง พบว่าที่บ้านม่วงแก้วยังมีลักษณะของลานดินกลางหมู่บ้านอยู่ ส่วนในหมู่บ้านอื่นๆ ได้แก่ บ้านปากอู บ้านเชียงแมนบ้านปากซี้ และบ้านช่างไห มีการผนวกพื้นที่ลานกลางบ้านนี้เข้ากับลานวัด แม้ว่าลานดินกลางบ้านนี้และจะมีรายละเอียดของรูปแบบทางกายภาพและการกำหนดขอบเขตของพื้นที่แตกต่างกัน แต่ก็ยังทำหน้าที่เป็นลานประเพณีและกิจกรรมของคนในหมู่บ้านเอกเช่นในอดีต โดยมีทางเท้าเชื่อมต่อจากลานกลางบ้านไปยังบ้านเรือนและพื้นที่อื่นๆ โดยรอบหมู่บ้าน

บทบาทและลักษณะความเชื่อมโยงจากพื้นที่ภายในชุมชนสู่ลานกลางบ้านนี้ ยังคงเห็นได้อยู่ในชุมชนบ้านกุดจอก ตำแหน่งของลานกลางบ้านของชาวลาวครั้งกุดจอกถูกวางไว้บนพื้นที่กลางหมู่บ้าน รูปแบบทางกายภาพของ“ลานกลางบ้าน” มิใช่เป็นเพียงลานดินโล่งเหมือนที่หลวงพระบาง แต่มีองค์ประกอบที่หลากหลายมากขึ้นมีการสร้างตัวอาคารที่ทำการกองทุนหมู่บ้าน การศึกษานอกโรงเรียนระดับตำบล พื้นที่ออกกำลังกาย พื้นที่พบปะ และโทรศัพท์สาธารณะในบริเวณลานกลางบ้านนี้ กิจกรรมที่เกิดขึ้นที่ลานกลางบ้านของหมู่บ้านกุดจอกเห็นจะเป็นพิธีการที่เกี่ยวเนื่องกับการบริหารจัดการหมู่บ้านเสียเป็นส่วนใหญ่ คงเหลือแต่พิธีการทำบุญกลางบ้านช่วงเดือนหกเท่านั้นที่ยังใช้พื้นที่ลานกลางบ้านเป็นที่ประกอบพิธี เนื่องด้วยเหตุผลของทำเลที่ตั้งที่อยู่กึ่งกลางหมู่บ้านพอดีสามารถผูกโยงสายสัญญาณจากจุดที่ทำพิธีไปยังบ้านเรือนในชุมชนได้สะดวก ส่วนการประกอบพิธีกรรมประเพณีทางความเชื่ออื่นๆ ได้โยกย้ายไปใช้พื้นที่ว่างสาธารณะภายในบริเวณวัดเกือบทั้งหมด วัดจึงเป็นศูนย์กลางของชุมชนอีกแห่งหนึ่งที่ไม่ได้อยู่กลางหมู่บ้าน

เหตุที่วัดศรีสโมสรของบ้านกุดจอกมิได้ตั้งอยู่บนพื้นที่บริเวณกลางหมู่บ้านอย่างแท้จริงนั้น ผู้ใหญ่บ้านกุดจอกเล่าตามประวัติว่าชาวลาวครั้งมีการอพยพเคลื่อนย้ายเพื่อขยับขยายทำเลทำกิน จนมาพบพื้นที่ที่มีแหล่งน้ำอุดมสมบูรณ์เหมาะสมแก่การทำนา ได้แก่ พื้นที่บริเวณกุดเข้และกุดจอก และพบวัดร้างในบริเวณเดียวกันนั้น จึงได้บูรณะปฏิสังขรณ์วัดขึ้นใหม่ในพื้นที่เดิม เรียกชื่อว่า วัดศรีสโมสร และตั้งชุมชนอยู่ริมกุดจอกเพื่อความสะดวกในการทำนา และใช้อุปโภคบริโภค วิธีการดำเนินชีวิตของชาวลาวครั้งที่มีวัดเป็นศูนย์กลางนี้จึงไม่ต่างกับชุมชนชาวลาวในแขวงหลวงพระบางนัก เนื่องจากชาวลาวครั้งที่มาตั้งถิ่นฐานในประเทศไทยเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่นับถือศาสนาพุทธ ชาวลาวเมื่อโยกย้ายบ้านเรือนมาอยู่ในประเทศไทยช่วงแรกคาดว่ามี การปรับตัวเข้าวัดไทยก่อนแล้วจึงมีการสร้างวัดเป็นศูนย์กลางชุมชนของตนในภายหลัง²³

ลักษณะเด่นทางกายภาพของพื้นที่ว่างที่สัมพันธ์กับประเพณีและความเชื่อเรื่องผีในชุมชนลาวครั้ง นอกจากสะท้อนชัดในพื้นที่อันเป็นศูนย์รวมยึดเหนี่ยวจิตใจ อันได้แก่ หอเจ้านายและวัด และพื้นที่ศูนย์กลางกิจกรรมประเพณี ได้แก่ ลานกลางบ้าน แล้วพื้นที่ทางความเชื่อที่ถือเป็นอีกลักษณะเด่นในระดับการวางผังหมู่บ้าน คือ ป่าแฮ่ว หรือป่าช้า สำหรับผู้ที่ตายโหงหรือตายแบบผิดปกติ ชาวลาวครั้งจะไม่นำศพเข้าบ้าน แต่จะนำไปฝังไว้ที่ป่าแฮ่วนี้ จากการสอบถามชาวบ้านในชุมชนลาวครั้งบ้านกุดจอก พบว่ามีการกล่าวอ้างถึงการสร้างศาลสำหรับผีเจ้านายหรือที่เรียกว่าหอเจ้านายในอดีต แต่ไม่สามารถระบุได้ว่าอยู่ที่ใดกันแน่ สำหรับพื้นที่ป่าแฮ่ว หรือ ป่าช้า นั้นอยู่ทางจากหมู่บ้านไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ ในตำแหน่งกึ่งกลางทางระหว่างบ้านกุดจอกและบ้านเนินขามซึ่งเป็นชุมชนลาวครั้งเหมือนกัน เพราะในอดีตมี

การใช้พื้นที่ป่าแล้วร่วมกัน แต่ในปัจจุบันนิยมใช้วิธีการเผาผลและประกอบพิธีศพตามพิธีทางศาสนาพุทธ บทบาทของป่าแล้วในฐานะป่าช้าจึงสูญหายไปโดยปริยาย

ผังบริเวณเรือนกลุ่มเรือนและพื้นที่ว่างระหว่างเรือนที่สัมพันธ์กับประเพณีความเชื่อ เรื่องผีบรรพบุรุษ

ชาวลาวครั้งให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ของเครือญาติอย่างแน่นแฟ้น เมื่อมีประเพณี พิธีกรรมที่สำคัญ สมาชิกในครอบครัวจะมาร่วมและช่วยงานกันทุกคน พื้นที่ใต้ถุนเรือนที่เชื่อมต่อสู่พื้นที่ ว่างภายนอกบริเวณรอบตัวเรือนจึงมีบทบาทสำคัญมาก ดังที่พบในการลงพื้นที่ศึกษา ณ บ้านเชียงแมน แขวงหลวงพระบาง ซึ่งแม้จะมีลักษณะสัณฐานของหมู่บ้านที่เกาะตัวตามยาวสองฟากถนนที่ขนานไปกับ ลำน้ำโขง แต่ยังคงเห็นลักษณะทางกายภาพของความเป็นกลุ่มเรือนอยู่บ้าง ส่วนใหญ่ตัวเรือนมีการต่อเติม พื้นที่ใต้ถุนตามที่ได้รับอิทธิพลจากตะวันตก แต่ยังมีการใช้พื้นที่รอบบริเวณเรือนและพื้นที่ว่างระหว่าง เรือนเพื่อประกอบกิจกรรมประเพณี เช่น งานพิธีศพ ที่มักจะตั้งศพอยู่ชั้นล่างภายในเรือนของตนเอง และ ใช้พื้นที่ต่อเนื่องไปยังบริเวณพื้นที่ว่างรอบตัวเรือนที่เป็นลานดิน บางครั้งมีการขยับขยายเชื่อมโยงไปสู่ถนน หลักอันเป็นพื้นที่สาธารณะ

เนื่องจากเงื่อนไขทางด้านสังคมและสภาพแวดล้อมที่มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องในบริบท ประเทศไทย จึงทำให้ประเพณีและวัฒนธรรมบางส่วนในชุมชนชาวลาวครั้งบ้านกุดจอกเจือจางลง หรือมี การปรับเปลี่ยนวิถีปฏิบัติเพื่อให้มีความสอดคล้องกับยุคสมัยมากขึ้น งานพิธีศพจึงไม่นิยมตั้งศพที่เรือนของ ตนเองเหมือนในอดีต ในปัจจุบันชาวบ้านนิยมตั้งศพและจัดงานพิธีในพื้นที่สาธารณะของหมู่บ้าน เช่น ศาลาวัดมากกว่า ด้วยเหตุผลในเรื่องการรองรับแขกคนได้มากและความสะดวกในการเข้าถึงมากกว่า พื้นที่ว่างรอบบริเวณเรือน กลุ่มเรือน และพื้นที่ว่างระหว่างเรือนจึงลดบทบาทลงไปเกือบหมดสิ้นสำหรับ งานประเพณีและกิจกรรมสาธารณะ อย่างไรก็ตามพื้นที่ภายนอกระหว่างกลุ่มเรือนนี้ยังคงผูกพันอย่างมาก กับกิจกรรมการทำมาหากินและชีวิตความเป็นอยู่ประจำวันดังที่ได้กล่าวมาแล้วในบทวิเคราะห์เรื่องที่ว่า กับการทำมาหากินและชีวิตความเป็นอยู่

ความแปรเปลี่ยนและปัจจัยที่ส่งผลต่อความแปรเปลี่ยนของที่ว่าง

จากการศึกษาในเบื้องต้นพบว่า กลุ่มชาติพันธุ์ลาวครั้งก็ไม่ต่างไปจากกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว อื่นๆ ที่มีการปรับวิถีชีวิตความเป็นอยู่หลายประการเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและบริบทใน ปัจจุบัน ซึ่งการเปลี่ยนแปลงนี้ได้สะท้อนส่งผลไปสู่บทบาทและการใช้ประโยชน์ของที่ว่างอย่างมาก พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับเรื่องผีหลายอย่างเลือนรางและถูกแทนที่ด้วยพิธีกรรมทางพุทธศาสนา ทำให้วัด เป็นสถานที่หลักสำหรับประกอบพิธีกรรมทางความเชื่อต่างๆ พื้นที่ทางความเชื่อ เช่น หอเจ้านาย และป่า แล้ว สูญหายไป อย่างไรก็ตาม แม้ว่าวิถีปฏิบัติในการดำรงชีวิตและพิธีกรรมบางอย่างจะปรับเปลี่ยนไป แต่การนับถือผีอย่างแน่นแฟ้นและนับถือพระพุทธศาสนาอย่างเคร่งครัดนี้ ทำให้กลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว รวมทั้งลาวครั้ง ยังรักษาขนบประเพณี พิธีกรรมที่สืบทอดมาตั้งแต่สมัยอดีตได้ และยังเป็นปัจจัยสำคัญที่ ทำให้ชาวลาวต่างผูกพันกันและยังดำรงวัฒนธรรมดั้งเดิมอยู่ได้จนทุกวันนี้²⁴

นอกจากนี้นโยบายการปกครองและกระแสการพัฒนาเมืองมีผลต่อค่านิยมและรูปแบบการ ดำเนินชีวิตด้วยเช่นกัน การพัฒนาระบบสาธารณูปโภคสาธารณูปการเป็นตัวเร่งให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทาง พฤติกรรมการใช้ชีวิต เมื่อได้ลงสำรวจชุมชนพื้นถิ่นทั้งในหลวงพระบางและในประเทศไทย องค์ประกอบ ทางกายภาพของชุมชนที่สะดุดตาอย่างมาก นอกจากบ้านคอนกรีตบล็อกแบบสมัยใหม่ที่ถอดแบบมาจาก

บ้านจัดสรรในเมืองแล้ว อีกสิ่งหนึ่งคืองานรับสัญญาณดาวเทียมที่มีอยู่แทบทุกหลังคาเรือน สะท้อนให้เห็นว่าโทรทัศน์ที่มีอิทธิพลอย่างมากในการแทรกซึมค่านิยมสมัยใหม่ภายใต้กระแสทุนนิยมตามอย่างเมืองใหญ่ ทำให้ผู้สืบเชื้อสายลาวครั้งรุ่นหลังมองข้ามรูปแบบความสำคัญของภูมิปัญญาดั้งเดิมไป

วิถีชีวิตชุมชนของกลุ่มชาติพันธุ์ลาวครั้งบ้านกุดจอกและหมู่บ้านพื้นถิ่นในหลวงพระบางนั้นมีการเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางคล้ายๆ กัน แต่การเปลี่ยนแปลงที่มีอิทธิพลต่อการปรับเปลี่ยนของที่วางในบริบทประเทศไทยนั้นค่อนข้างรวดเร็วและก้าวกระโดดกว่ามาก ซึ่งส่งผลมาจากนโยบายส่งเสริมการเกษตรกรรม การพัฒนาระบบการจัดการน้ำ และการทำนาปรัง รวมไปถึงการส่งเสริมนโยบายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชน ปัจจัยเหล่านี้ก่อให้เกิดการปรับตัวครั้งใหญ่ของชุมชนชาวลาวครั้ง ส่งผลให้เกิดการปรับเปลี่ยนทั้งในเชิงองค์ประกอบทางกายภาพ บทบาทหน้าที่ การใช้ประโยชน์ คุณค่า และความหมายของที่วางในชุมชน โดยส่วนใหญ่มุ่งหวังให้สนองตอบต่อความต้องการในแง่ความสะดวกสบายและทันสมัยมากขึ้น

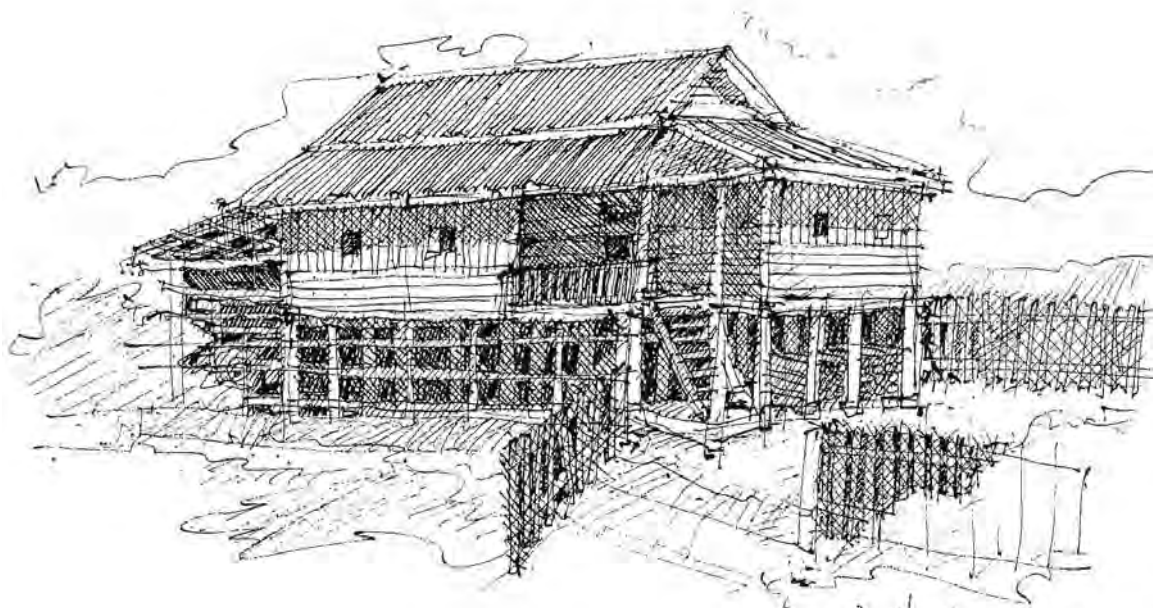
บทสรุป

การย้ายถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว จากสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวมาสู่พื้นที่ราบลุ่มแม่น้ำภาคกลางของไทย ซึ่งเป็นบริบทใหม่ที่มีสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติแตกต่างจากถิ่นฐานเดิมเป็นอย่างมาก ทุกกลุ่มชาติพันธุ์จำเป็นต้องมีการปรับตัวให้สอดคล้องกับบริบทใหม่ อย่างไรก็ตาม กลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาวก็ได้ปรับตัวตามกระแสวัฒนธรรมหลักไปเสียหมด โดยเฉพาะชาวลาวครั้งที่ยังสามารถสืบสานรูปแบบวัฒนธรรมประเพณีและวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมอยู่ได้ค่อนข้างดี ความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษยังคงเป็นวัฒนธรรมที่โดดเด่นและมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตมาก เห็นได้จากการผนวกแนวความเชื่อเรื่องผีเข้ากับวิธีการทำมาหากินและความเป็นอยู่ ซึ่งส่งผลสืบเนื่องไปถึงรูปแบบและการใช้ประโยชน์ของที่วาง

การศึกษาความสัมพันธ์ของที่วางกับวิถีชีวิตที่สะท้อนสู่ลักษณะทางกายภาพของชุมชนลาวครั้งทำให้เห็นถึงการแปรเปลี่ยนและปรับใช้พื้นที่วางที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตดั้งเดิมในบริบทใหม่ในหลายระดับ ตั้งแต่พื้นที่ภายในเรือนและใต้ถุนเรือน ที่วางภายนอกและพื้นที่วางระหว่างเรือนในระดับผังบริเวณ ไปจนถึงที่วางสาธารณะในระดับผังหมู่บ้าน

อย่างไรก็ตาม ผังชุมชนของชาวลาวครั้งทั้งที่หลวงพระบางและที่บ้านกุดจอก จังหวัดชัยนาท ยังคงมีองค์ประกอบที่คล้ายคลึงกัน คือ มีวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนและมีลานกลางบ้าน ซึ่งแม้ว่ารูปลักษณะและองค์ประกอบทางกายภาพของที่วางดังกล่าวจะแตกต่างกันอย่างไร แต่ก็ยังทำหน้าที่เป็นพื้นที่สาธารณะสำหรับชุมชนอันสะท้อนความหมายของการอยู่ร่วมกันอย่างใกล้ชิดในขณะเดียวกัน ลักษณะของสังคมแบบเครือญาติยังคงเข้มแข็งในชุมชนลาวครั้ง อันเห็นได้จากลักษณะทางกายภาพของการจัดวางผังบริเวณเรือนและกลุ่มเรือน

การปรับตัวเข้าสู่บริบทใหญ่ทางสิ่งแวดล้อมและสังคมไทย ทำให้ชุมชนลาวครั้งบ้านกุดจอกปรับเปลี่ยนวิถีปฏิบัติในการทำมาหากินและรูปแบบประเพณีหลายส่วน พื้นที่วางภายในชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงทั้งในแง่บทบาทความสำคัญและการใช้ประโยชน์ ส่งผลไปถึงความเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของที่วางการรับนโยบายทางการท่องเที่ยวเพื่อพัฒนาให้ชุมชนเป็นแหล่งเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ในปี 2554 นี้เป็นการปรับตัวครั้งใหญ่อีกครั้งของชุมชนลาวครั้งบ้านกุดจอก ที่จะสอดแทรกบทบาทความเป็นพื้นที่สาธารณะให้กับที่วางใต้ถุนเรือนและที่วางภายนอกบริเวณกลุ่มเรือนทำให้เกิดความซับซ้อนในเชิงคุณค่าและความหมายของที่วางมากยิ่งขึ้น

บ้านไม้ ๒ ชั้น
 ๓๐ ไร่ ๗๕๐๐ ตารางวา ๐๖.
 ๑๕๐๐๐๐๐๐ บาท ๐๖.
 ๐๖๐๐๐๐๐๐ บาท

ตอนที่ 3

ศรัทธาวิวัฒน์ในกลุ่มชาติพันธุ์ลาวโซ่ง

วิวัฒนาการความศรัทธาของกลุ่มชาติพันธุ์ลาวโซ่ง

การศึกษาวิวัฒนาการความศรัทธาของกลุ่มชาติพันธุ์ลาวโซ่ง เพื่อค้นหาความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงกับระบบนิเวศวิทยาของแต่ละบริบทในช่วงเวลาที่แตกต่างกัน และเพื่อค้นหาว่าสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างนี้ได้แปรเปลี่ยนไปตามวิวัฒนาการของความศรัทธาอย่างไรบ้างนั้น แบ่งช่วงเวลาของการศึกษาออกเป็นสามระยะ ดังนี้

ระยะที่ 1 ช่วงเวลาของการตั้งถิ่นฐานในแคว้นสิบสองจุไทย เมืองแกง (ก่อนปี พ.ศ. 2321 หรือประมาณก่อน 200 ปีที่ผ่านมา) ปัจจุบันนี้กลุ่มชาติพันธุ์ลาวโซ่งยังคงปักหลักอาศัยอยู่อย่างหนาแน่นบนถิ่นฐานเดิมเป็นเวลานานกว่า 2,000 ปีมาแล้ว แม้ว่าชนกลุ่มนี้จะเพียงชนกลุ่มน้อยของเมืองเดียนเบียน ประเทศเวียดนามก็ตาม แต่สำหรับการวิถีชีวิตของชนกลุ่มนี้ยังคงดำรงอยู่บนพื้นฐานของวัฒนธรรมดั้งเดิมไว้ไม่แปรเปลี่ยน กล่าวคือลาวโซ่งหรือชาวไทดำมีความเชื่อที่แตกต่างไปจากคนไทยเผ่าอื่นๆ คือไม่ได้มีการนับถือศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำ มีแต่การนับถือผีเพียงอย่างเดียวเท่านั้น ในที่นี้หมายถึงผีบ้าน ผีเรือน ผีป่า และผีบรรพบุรุษ

ข้อมูลจาก IDO Travellers : E-Magazine, www.idotravellers.com, ปีที่ 1 ฉบับที่ 4 ตุลาคม 2551 ความว่า ทุกวันนี้ชาวไทดำยังเคารพยำเกรงในสิ่งศักดิ์สิทธิ์แห่งผืนนาและสายน้ำ พวกเขา ยังคงส่งสอนลูกหลานให้จดจำและระลึกถึงบุญคุณของผืนน้ำและผืนนา ตามสุภาษิตที่ว่า “ได้กินข้าวอย่าลืมเสียนา ได้กินปลาอย่าลืมเสียน้ำ” คำว่าเสียนา และเสียน้ำ หมายถึงผืนนาและผืนน้ำ

รูป 7-13 : สภาพแวดล้อมเมืองเดียนเบียนฟู ประเทศเวียดนาม

ที่มา : จากการสำรวจภาคสนาม ธ.ค. 2553 เดียนเบียนฟู ประเทศเวียดนาม

เอื้อเฟื้อภาพโดย : รองศาสตราจารย์วีระ อินพันทัง

ระยะที่ 2 ช่วงเวลาของการตั้งถิ่นฐานในชุมชนหมู่บ้านหนองปรัง ตำบลหนองปรัง อำเภอยะย้อย จังหวัดเพชรบุรี (ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2321 จนถึงปัจจุบัน หรือประมาณ 200 ปีที่ผ่านมา) ตลอดระยะเวลาของการตั้งถิ่นฐานอยู่บนดินแดนของประเทศไทย ชาวโชนังยังคงรักษาวัฒนธรรมของตนไว้ได้อย่างตั้งมั่น เช่น การแต่งกาย ภาษา และพิธีกรรมต่างๆ ที่ถือปฏิบัติกันมาอย่างเคร่งครัด แต่ถึงอย่างไรก็ตาม การอยู่อาศัยท่ามกลางสังคม วัฒนธรรม และประเพณีที่มีความเชื่อและเคารพศรัทธาในศาสนาพุทธทำให้ชาวโชนังได้มีการปรับตัวที่จะเรียนรู้และถือปฏิบัติตามด้วยเช่นกัน ประกอบกับข้อสันนิษฐานที่ว่า ช่วงสมัยรัชกาลที่ 4 (พ.ศ. 2401) ได้โปรดเกล้าฯ ให้มีการสร้างอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา (เขาวิ้ง) จังหวัดเพชรบุรี ในครั้งนั้นได้มีการเกณฑ์กำลังลาวโชนังไปช่วยสร้างวัดด้วย ซึ่งก็น่าจะได้รับอิทธิพลมาไม่มากนัก

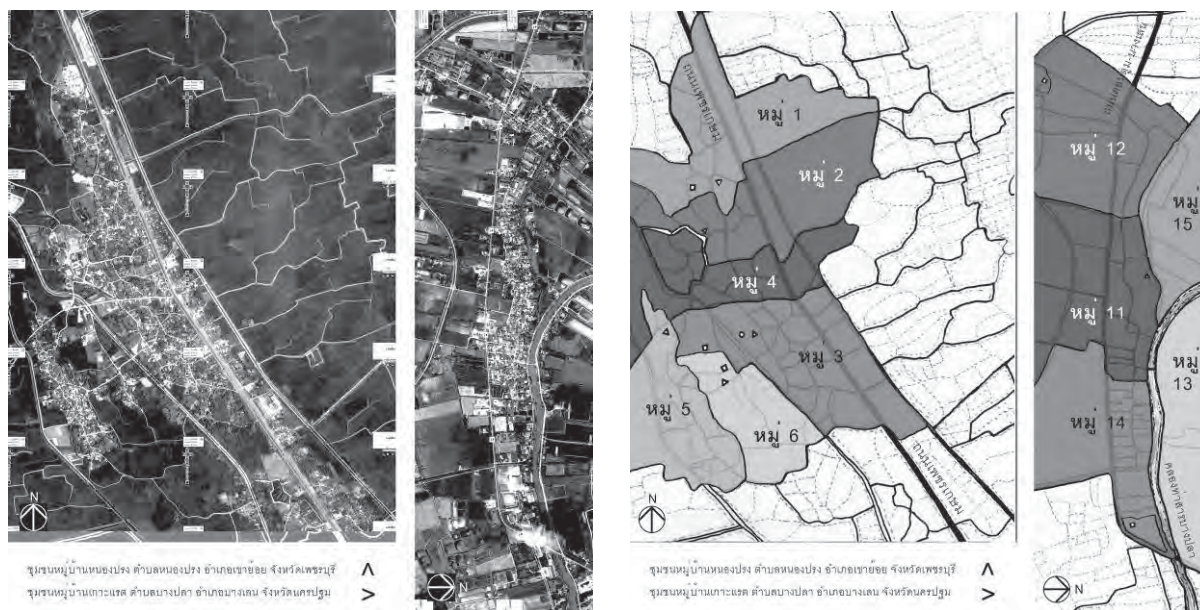
ข้อมูลจาก สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) (อพช.) เมื่อวันที่ 19 กุมภาพันธ์ 2548 จากบทสัมภาษณ์ นายพนัส ล้วนเมือง กำนันบ้านหนองปรัง จังหวัดเพชรบุรี ความว่า

“ปู่ย่าตายายเคยเล่าให้ฟังว่า เมื่อมาถึงเมืองเพชรบุรี ประมาณปี พ.ศ. 2322 ได้อพยพจากบ้านท่าแร่มาอยู่ที่บ้านหนองปรัง จ.เพชรบุรี จนถึงปัจจุบัน ส่วนใหญ่วิถีชีวิตของชาวไทยทรงดำบ้านหนองปรังมีวัฒนธรรมที่สืบทอดมาจากแหล่งที่อยู่เดิมของพวกเรา ตั้งแต่การทำไร่ ทำนา ถือเป็นอาชีพหลักของชาวไทยทรงดำ ส่วนวิถีชีวิตด้านอื่นๆ เช่น เรื่องเครื่องนุ่งห่ม การแต่งกาย ภาษา วัฒนธรรม ยังคงรักษาและสืบทอดจากบรรพบุรุษมาจนถึงปัจจุบัน แต่พวกเราเริ่มมามีวัฒนธรรมใหม่เกิดขึ้น โดยการนับถือศาสนาพุทธควบคู่กับการนับถือผีบรรพบุรุษ จากเมื่อก่อนจะนับถือผีบรรพบุรุษอย่างเดียว”

นอกเหนือจากศาสนาพุทธแล้ว ในช่วงเวลาประมาณเมื่อ 20 ปีก่อน มีครอบครัวหนึ่งซึ่งนับถือศาสนาคริสต์ได้เข้ามาอยู่อาศัยและเผยแผ่ศาสนาให้กับชุมชนอย่างจริงจัง ด้วยการสร้างศูนย์พัฒนาเด็กเล็กของศาสนาคริสต์ไว้คอยให้การสนับสนุนรับเลี้ยงดูและให้การศึกษาอบรมและเผยแผ่หลักคำสอนของศาสนาตั้งอยู่ในหมู่ 3 ของชุมชนหมู่บ้านหนองปรัง ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาเมื่อมีอยู่ 5 ครอบครัวได้ทำพิธีรับ “บัพติศมา” (Baptism) คือการละทิ้งความเชื่อเก่าและเข้าเป็นสมาชิกของศาสนาคริสต์อย่างสมบูรณ์ ดังนั้นทั้ง 5 ครอบครัวลาวโชนังจึงไม่มีการประกอบพิธีกรรมแบบเดิมอีกต่อไป ในปัจจุบัน “มิชชันนารี” (Missionary) คือ กลุ่มองค์กรทางศาสนา ที่ทำงานเพื่อเผยแผ่ศาสนา และเปลี่ยนใจผู้คนให้**เข้ารีต** รวมถึงได้ทำการบุกเบิกสร้างคริสตจักร ในบริเวณศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก หมู่ที่ 3 ซึ่งกำลังดำเนินการก่อสร้างอยู่นั้น ได้ให้สัมภาษณ์ไว้ว่า “เมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ. 2553 ที่ผ่านมา มีการทำพิธีศพของชาวคริสต์ แต่ในขณะนั้นยังไม่มีสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา จึงไปขอท่านเจ้าอาวาสวัดหนองปรังใช้สถานที่ประกอบพิธีศพ ซึ่งเจ้าอาวาสได้อนุญาตให้มีการใช้สถานที่ภายในวัดได้ เหตุการณ์ดังกล่าวสร้างความประทับใจแก่ชาวคริสต์เป็นอย่างมาก²⁵

จากการศึกษาข้อมูลที่ผ่านมาพบ วิวัฒนาการความศรัทธาของกลุ่มชาติพันธุ์ลาวโชนังในชุมชนหมู่บ้านหนองปรัง จังหวัดเพชรบุรี มีการปรับตัวไปตามสังคม และวัฒนธรรมของคนในท้องถิ่น ด้วยการรับเอาวัฒนธรรมทางความเชื่อและความศรัทธาทั้งจากศาสนาพุทธและศาสนาคริสต์นำมายึดถือปฏิบัติ โดยยังคงรักษาวัฒนธรรม

ความเชื่อดั้งเดิมของตนเอาไว้เกี่ยวกับการนับถือผีบรรพบุรุษ จึงนับเป็นการผสมผสานวัฒนธรรมความเชื่อและความศรัทธาอันหลากหลายของคนในชุมชนอย่างถ้อยทีถ้อยอาศัยซึ่งกันและกัน

รูป 7-14 : ภาพถ่ายทางอากาศแสดงที่ตั้งถิ่นฐานของชุมชนหมู่บ้าน
หนองปรัง จังหวัดเพชรบุรี และที่ตั้งถิ่นฐานชุมชนหมู่บ้าน
เกาะแรด จังหวัดนครปฐม
ที่มา : แผนที่ภาพถ่ายดาวเทียมดิจิตอล / www.pointasia.com

รูป 7-15 : แผนที่แสดงการแบ่งเขตการปกครองชุมชนหมู่บ้านหนองปรัง
จังหวัดเพชรบุรี และชุมชนหมู่บ้านเกาะแรด จังหวัดนครปฐม
ที่มา : ปรับปรุงจากแผนที่ภาพถ่ายดาวเทียมดิจิตอล / www.pointasia.com

ระยะที่ 3 ช่วงเวลาของการตั้งถิ่นฐานในชุมชนหมู่บ้านเกาะแรด ตำบลบางปลา อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม (ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2440 จนถึงปัจจุบัน หรือประมาณ 100 ปีที่ผ่านมา) นับตั้งแต่มีการย้ายที่ตั้งถิ่นฐานจากจังหวัดเพชรบุรีมายังจังหวัดนครปฐม ในเขตพื้นที่หมู่ 11 และหมู่ 12 ในปัจจุบัน ก่อนจะมีการขยับขยายตัวของชุมชนออกไปจากหมู่ 11 เป็นหมู่ 13 และ 14 จากหมู่ 12 เป็นหมู่ 15 ชาวลาวโซ่งได้นำเอาวัฒนธรรมที่ได้แปรเปลี่ยนเป็นการผสมผสานระหว่างความเชื่อผีบรรพบุรุษแบบดั้งเดิมกับการเคารพและศรัทธาในศาสนาพุทธติดตัวมาด้วยจากถิ่นฐานเดิมจังหวัดเพชรบุรี ข้อมูลสำคัญประการหนึ่งเกี่ยวกับการศึกษาพระธรรมของชาวลาวโซ่งคือ การเข้าประกอบพิธีกรรมสำคัญทางศาสนาด้วยการบวชพระ เมื่อลาวโซ่งรุ่นแรกเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในชุมชนหมู่บ้านเกาะแรด และได้เข้าพิธีบวชพระที่ วัดบางปลา (พ.ศ. 2274) ซึ่งเป็นวัดเก่าแก่ที่ตั้งอยู่ในหมู่บ้านคนไทยซึ่งอยู่ห่างออกไปจากชุมชนที่อาศัยอยู่ก่อนจะมีวัดตั้งอยู่ในชุมชนเป็นวัดแรกชื่อว่า วัดเกาะแรด (ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาเมื่อวันที่ 4 สิงหาคม 2482) หลังจากนั้นลาวโซ่งรุ่นต่อๆ มาจึงเข้าพิธีบวชพระที่วัดแห่งนี้มาโดยตลอด ปัจจุบันนี้นอกจากวัดเกาะแรดจะมีเจ้าอาวาสเป็นลาวโซ่งมาหลายต่อหลายรุ่นแล้ว ในชุมชนหมู่บ้านเกาะแรดยังคงมีวัดตั้งอยู่อีกมากมาย ได้แก่ วัดดอนยอ (พ.ศ. 2482) วัดศรีประชาพัฒนาราม (พ.ศ. 2528) วัดลาดสะแก (ไม่มีประวัติที่ชัดเจน) ซึ่งทั้งหมดนี้เป็นวัดที่ลาวโซ่งใช้ประกอบประเพณี และพิธีกรรมทางศาสนาควบคู่ไปกับการเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษของตน ด้วยการผสมผสานพื้นที่ “ป่าเฮ่ว” ซึ่งเป็นพื้นที่ประกอบพิธีกรรมส่งวิญญาณตามความเชื่อดั้งเดิม ให้ตั้งอยู่ในพื้นที่บริเวณวัด เนื่องจากการประกอบพิธีศพของลาวโซ่งได้มีการปรับเปลี่ยนไปจากเดิม ด้วยการผสมผสานพิธีศพของศาสนาพุทธเข้าไว้ด้วยกัน²⁶

ความศรัทธากับความสัมพันธ์เชิงนิเวศวิทยาวัฒนธรรมชาติพันธุ์

จากวิวัฒนาการความศรัทธาของกลุ่มชาติพันธุ์ลาวโซ่งนับตั้งแต่การตั้งถิ่นฐานอยู่ในถิ่นกำเนิด แคว้นสิบสองจุไทย เมืองแก่ง มาจนถึงการตั้งถิ่นฐานอยู่ในชุมชนหมู่บ้านหนองปรัง จังหวัดเพชรบุรี เมื่อประมาณ 200 ปีที่ผ่านมา และการขยายขยายการตั้งถิ่นฐานมาสู่ชุมชนหมู่บ้านเกาะแรด จังหวัดนครปฐม หรือประมาณ 100 ปีที่ผ่านมา วิถีแห่งความศรัทธาได้สร้างสรรค์สิ่งที่เรียกว่า “สิ่งแวดล้อมสรรค์สร้าง” ซึ่งหมายถึงการจัดการ “พื้นที่” ตามความต้องการของสังคมและวัฒนธรรมความศรัทธา ผสานไปกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ที่มีลักษณะแตกต่างกันไปตามแต่ละบริบท

แต่เดิมวัฒนธรรมความเชื่อของลาวโซ่งจะมีการ “นับถือผี” และความเชื่อเรื่อง “ขวัญ” เป็นอย่างมาก เพราะเชื่อว่าสิ่งต่างๆ อยู่ภายใต้อำนาจของผีและสิ่งเหนือธรรมชาติเป็นเทพยดาที่คอยให้ความคุ้มครองพิทักษ์รักษาหรืออาจให้โทษ สำหรับ “ผีเฮือน” หรือ “ผีเรือน” คือผีบรรพบุรุษ เปรียบประดุจตั้งศาสนาประจำตัวและเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ หากทำสิ่งที่ไม่ดีจะเป็นการ “ผิดผี” ผีเรือนอาจจะลงโทษได้ การแบ่งประเภทของผีตามลำดับความสำคัญและความเชื่อของลาวโซ่ง สามารถจำแนกได้ดังนี้

1. ผีแถนหรือผีฟ้า ตามความเชื่อของลาวโซ่งคือ เทวดาที่อยู่บนฟ้า คอยดลบันดาลให้มนุษย์พบเจอทั้งด้านดีและด้านร้าย ขึ้นอยู่กับการปฏิบัติตัว ดังนั้น ลาวโซ่งจึงมีความเชื่อเกี่ยวกับการปฏิบัติตนให้ดีและถูกต้องตามประสงค์ของ “ผีแถน” หรือ “ผีฟ้า” เพื่อให้ตนประสบพบเจอแต่ความสุข

2. ผีบ้านผีเรือน ลาวโซ่งเชื่อว่า ผีบ้านหรือผีประจำหมู่บ้าน เป็นผีที่คุ้มครองป้องกันบ้านเรือนให้มีความร่มเย็นและอยู่อย่างมีความสุข โดยลาวโซ่งจะมีการสร้างศาลหรือที่เรียกว่า “ศาลเจ้าปู่หรือศาลปู่ตา” เพื่อใช้เป็นบริเวณประกอบพิธีเช่นไหว้ในทุกๆ ปี หรือที่เรียกว่า “เสน”

3. ผีบรรพบุรุษ เป็นผีเครือญาติที่ถึงแก่กรรมไปแล้ว เช่น ปู่ ย่า ตา ยาย หรือพ่อ แม่ ลาวโซ่งจะมีการจัดทำพิธีเช่นไหว้ทุกปี เรียกว่า “พิธีเสนเรือน” โดยจะอันเชิญผีขึ้นมานบนเรือน ณ ห้องผีเรือนหรือห้องของบรรพบุรุษ เรียกว่า “กะล่อห้อง”

4. ผีป่าผีขวงและผีอื่นๆ เป็นผีที่สถิตอยู่ตามป่า ภูเขา แม่น้ำ หรือสถานที่ต่างๆ ซึ่งหากปฏิบัติตนไม่ถูกไม่ควร ลาวโซ่งเชื่อว่าผีป่าผีขวงจะลงโทษให้มีการเจ็บป่วย

ความเชื่อในเรื่อง “ขวัญ” เป็นความเชื่อของลาวโซ่งอีกประการหนึ่ง กล่าวคือ เชื่อว่ามนุษย์ทุกคนถูกสร้างขึ้นมาจาก “แถน” พร้อมกับให้ของขวัญติดตัวมาอยู่ในร่างกาย 32 ขวัญ ซึ่งมองด้วยตาเปล่าไม่เห็น ขวัญทำให้ร่างกายเคลื่อนไหวและทำงานได้ แต่ในขณะเดียวกันขวัญก็อาจตกหล่นหรือสูญหายได้ง่าย หากตกใจหรือเจ็บป่วย จะทำให้ขวัญไม่อยู่กับเนื้อกับตัว จึงทำให้ลาวโซ่งมีพิธีเรียกขวัญ หรือที่เรียกว่า “สู่ขวัญ” เพื่อให้ขวัญกลับเข้ามาอยู่ในร่างกายอย่างปกติสุข⁶

สำหรับประเพณีและพิธีกรรมที่ลาวโซ่งยึดถือปฏิบัติกันมาเป็นประจำตั้งแต่บรรพบุรุษ และเป็นวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่นมีอยู่ด้วยกันหลากหลายพิธี เช่น พิธีเสนเรือน การทำปัดตง พิธีตามขวัญผู้ป่วย พิธีเสนผีขึ้นเสื่อ พิธีเสนหับมด การอยู่ขวง พิธีแต่งงาน พิธีศพ เป็นต้น แต่สำหรับการศึกษานิเวศวิทยาวัฒนธรรมชาติพันธุ์ คือการศึกษาสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างที่กลุ่มชาติพันธุ์ลาวโซ่งได้เสริมเติมแต่งเข้าไปในสภาพแวดล้อมของแต่ละบริบท ผันแปรไปตามวิถีชีวิต สังคมและวัฒนธรรม ดังนั้น การศึกษา “สิ่งแวดล้อมสรรค์สร้าง” ที่สัมพันธ์กับความเชื่อและความศรัทธาจึงเลือกศึกษาจากพิธีเสนเรือนและพิธีศพ ซึ่งเป็นพิธีที่มีการให้คุณค่าและความหมายกับ “พื้นที่” ต่างๆ สำหรับประกอบพิธีกรรมนั้นๆ รวมไปถึงการนับถือผีและความเชื่อเรื่องขวัญ ดังนั้นเพื่อให้การศึกษามีขอบเขตที่ชัดเจนยิ่งขึ้นจึงเลือกศึกษา “พื้นที่” ที่เกี่ยวข้องกับการประกอบพิธีกรรมทางความเชื่อและความศรัทธา ดังนี้

1. เรือน พื้นที่สำหรับประกอบพิธีเสนเรือน และพิธีศพ
2. ป่าแหว หรือป่าช้า พื้นที่สำหรับประกอบพิธีส่งวิญญาณผู้ตายไปยังถิ่นฐานเดิมของบรรพบุรุษ
3. ศาลประจำหมู่บ้าน หรือศาลพ่อปู่ พื้นที่สำหรับประกอบพิธีไหว้ผีฟ้าและผีบรรพบุรุษ
4. ศาสนสถาน พื้นที่สำหรับประกอบพิธีศพและพิธีกรรมทางศาสนา

รูป 7-16 : แสดงการใช้พื้นที่ “เรือน” สำหรับการประกอบพิธีศพ
ที่มา : จากการสำรวจภาคสนาม จังหวัดนครปฐม
วันที่ 24 กันยายน 2553

รูป 7-17 : แสดงการใช้พื้นที่ “กะล่อห้อง” ภายใน “เรือน” สำหรับการประกอบพิธีเสนเรือน
ที่มา : จากการสำรวจภาคสนาม จังหวัดสมุทรสาคร
วันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2553

รูป 7-18 : แสดงการใช้พื้นที่ “ป่าแหว” สำหรับการประกอบพิธีศพ
ที่มา : จากการสำรวจภาคสนาม จังหวัดเพชรบุรี
วันที่ 21 มกราคม 2554

รูป 7-19 : แสดงการใช้พื้นที่ “ศาลประจำหมู่บ้าน” สำหรับการประกอบพิธีไหว้ผีฟ้าและผีบรรพบุรุษ
ที่มา : จากการสำรวจภาคสนาม จังหวัดเพชรบุรี
วันที่ 21 มกราคม 2554

รูป 7-20 : แสดงการใช้พื้นที่ “ศาสนสถาน” สำหรับการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาพุทธ วัดหนองปรัง
ที่มา : จากการสำรวจภาคสนาม จังหวัดเพชรบุรี
วันที่ 21 มกราคม 2554

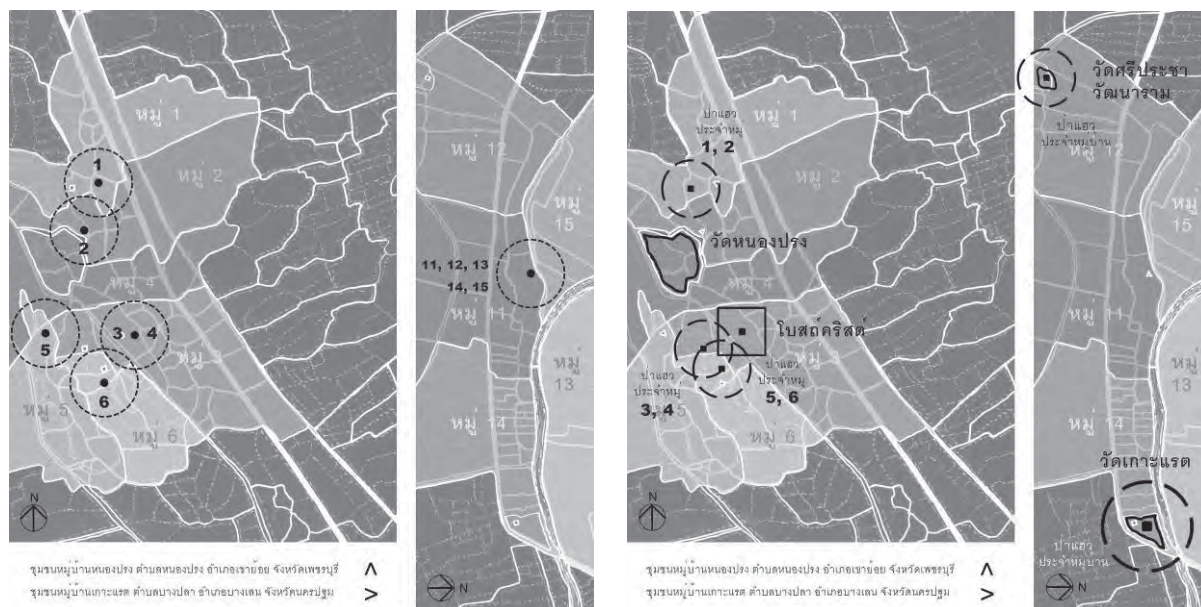
รูป 7-21 : แสดงการใช้พื้นที่ “ศาสนสถาน” สำหรับการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาคริสต์
ที่มา : จากการสำรวจภาคสนาม จังหวัดเพชรบุรี
วันที่ 21 มกราคม 2554

โดยการศึกษาสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างนี้ เพื่อค้นหาการกำหนดบทบาทและการให้ความหมายกับพื้นที่ การครอบครองพื้นที่ ตำแหน่งของพื้นที่ที่สัมพันธ์กับชุมชน และศึกษาความสัมพันธ์ของพื้นที่ประกอบพิธีกรรมต่างๆ ในเชิงความสัมพันธ์กับชุมชน

ชุมชนหมู่บ้านหนองปรัง ตำบลหนองปรัง อำเภอยะย้อย จังหวัดเพชรบุรี จากการสำรวจภาคสนาม พบว่าสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างที่เกิดจากวัฒนธรรมความศรัทธามีการกระจายตัวไปตามการแบ่งเขตพื้นที่การปกครองในแบบของไทย กล่าวคือชุมชนหมู่บ้านหนองปรังมีการแบ่งเขตพื้นที่การปกครองออกเป็น 6 หมู่ด้วยกัน ดังนั้นหากเราพิจารณาถึงตำแหน่งของ “ศาลประจำหมู่บ้าน” พบว่า ในแต่ละหมู่บ้านต่างก็มีศาลประจำหมู่บ้านกระจายตัวอยู่ในทุกๆ หมู่ ยกเว้นหมู่ 4 ในกรณีที่จะทำพิธีเช่นไหว้ประจำปีชาวบ้านหมู่ 4 ก็จะมาประกอบพิธีที่ศาลประจำหมู่บ้านของหมู่ 3 จากข้อสันนิษฐานคาดว่า พื้นที่การปกครองของหมู่ 3 และหมู่ 4 มีขอบเขตที่อยู่ติดกัน ประกอบกับจำนวนครัวเรือนของหมู่ 4 มีปริมาณน้อย ดังนั้นจึงมีความเป็นไปได้ที่ศาลประจำหมู่ 3 จะเคยเป็นพื้นที่ส่วนกลางของทั้งสองหมู่ ก่อนที่จะมีการแบ่งเขตการปกครองออกเป็นหมู่ 3 และหมู่ 4 สำหรับ “ป่าแหว่” ในปัจจุบันมีอยู่ด้วยกัน 3 แห่ง กระจายตัวอยู่ในหมู่ที่ 1, 3 และ 6 สำหรับหมู่ที่ 2 จะใช้งานร่วมกับหมู่ที่ 1, 4 กับ 3 และ 5 กับ 6 จากข้อสันนิษฐานคาดว่า สมัยก่อนที่จะมีการแบ่งเขตการปกครองออกเป็น 6 หมู่บ้าน ป่าแหว่ทั้ง 3 แห่งเคยเป็น “ป่าช้า” มาก่อนตามลักษณะของการใช้พื้นที่ประกอบพิธีศพแบบเดียวกับที่เคยอาศัยอยู่ที่เตียนเบียนฟู และมีขนาดของพื้นที่ใหญ่เพียงพอสำหรับชุมชนหมู่บ้านหนองปรัง แต่สำหรับในปัจจุบันเมื่อวิวัฒนาการความศรัทธาของลาวโซ่งได้เปลี่ยนแปลงไป การนับถือผีควบคู่ไปกับการนับถือศาสนาพุทธ ส่งผลให้การประกอบพิธีศพของลาวโซ่งจึงเปลี่ยนแปลงไปเช่นกัน กล่าวคือ เดิมทีจากที่เคยประกอบพิธีศพที่เรือนพักอาศัยกับป่าแหว่ ได้กลายมาเป็นการประกอบพิธีที่เรือนพักอาศัย วัด และป่าแหว่ตามลำดับ ดังนั้นป่าแหว่ในปัจจุบันจึงมีขนาดที่เล็กลง เนื่องจากได้ยกเลิกพิธีเผาศพในพื้นที่ป่าแหว่ไปทำพิธีเผาศพที่วัดแทน ก่อนจะเก็บกระดูกมาทำพิธีส่งดวงวิญญาณกลับไปยังถิ่นฐานเดิม ดังนั้น “วัด” จึงกลายมาเป็น “พื้นที่” ที่มีบทบาทหน้าที่และความสำคัญตามความศรัทธาของลาวโซ่งในปัจจุบัน สำหรับวัดหนองปรัง เป็นศาสนสถานเพียงแห่งเดียวของศาสนาพุทธ เช่นเดียวกับโบสถ์คริสต์ที่กำลังทำการก่อสร้างอยู่ ทั้งสองแห่งนี้มีตำแหน่งที่ตั้งอยู่ที่ศูนย์กลางของชุมชนแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ที่มีต่อชุมชนอย่างใกล้ชิด

ชุมชนหมู่บ้านเกาะแรด ตำบลบางปลา อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม จากการสำรวจภาคสนาม พบว่าวิวัฒนาการความศรัทธาที่สืบสานมาจากครั้งยังอาศัยอยู่ในชุมชนหมู่บ้านหนองปรัง จังหวัดเพชรบุรี ก่อให้เกิดการสรรค์สร้างสิ่งแวดล้อมที่ผสมผสานเข้ากับสังคม วัฒนธรรม และการนับถือศาสนาพุทธมากยิ่งขึ้น ดังนั้นหากเราพิจารณาถึงตำแหน่งของ “ศาลประจำหมู่บ้าน” พบว่า ชุมชนแห่งนี้มีศาลประจำหมู่บ้านเพียงแห่งเดียว ตั้งอยู่บริเวณศูนย์กลางของชุมชน จากข้อสันนิษฐานคาดว่า แรกเริ่มเดิมทีชุมชนแห่งนี้มีการตั้งถิ่นฐานพร้อมๆ กับการตั้งศาลประจำหมู่บ้าน ซึ่งอยู่บริเวณหมู่ 11 ในปัจจุบัน และเนื่องจากสภาพแวดล้อมของที่ตั้งชุมชนแห่งนี้มีลักษณะด้านหน้าติดถนนและด้านหลังติดแม่น้ำ จึงทำให้ชุมชนมีการขยายตัวออกไปทางด้านข้างของพื้นที่ทั้งสองข้าง ก่อนจะมีการแบ่งเขตพื้นที่การปกครองออกเป็น 5 หมู่ในปัจจุบัน จึงทำให้ไม่มีการเพิ่มจำนวนของศาลประจำหมู่บ้าน แต่อย่างไรก็ตามในชุมชนก็ยังคงมีการรักษาวัฒนธรรมดั้งเดิมด้วยการประกอบพิธีเช่นไหว้ผีบรรพบุรุษประจำปี โดยจะประกอบพิธีร่วมกันทั้ง 5 หมู่ จึงถือว่าเป็นประเพณีใหญ่ของชุมชนแห่งนี้ สำหรับ “ป่าแหว่” ในปัจจุบันมีอยู่ด้วยกัน 2 แห่ง ซึ่งมีลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ที่เปลี่ยนแปลงไปจากความเป็นป่าช้า กล่าวคือ ป่าแหว่ทั้ง 2 แห่งนี้มีตำแหน่งที่ตั้งอยู่ในบริเวณเขตพื้นที่ของ “วัด” ซึ่งตั้งอยู่ที่ปลายทั้งสองข้างของชุมชน ได้แก่ วัดเกาะ

แรตและวัดศรีประชาวัดนาราม เนื่องจากการประกอบพิธีศพของชุมชนแห่งนี้ได้ปรับเปลี่ยนไปเป็นการผสมผสานพิธีกรรมทางพุทธศาสนาเป็นหลัก จึงทำให้ป่าช้ามีจำนวนและขนาดของพื้นที่ที่ลดลง อย่างไรก็ตามการประกอบพิธีศพของชุมชนแห่งนี้ก็ยังคงใช้พื้นที่เรือนพักอาศัยและป่าช้าตามประเพณีแบบดั้งเดิม แม้ว่าจะมีการลดรายละเอียดของขั้นตอนลงบ้างก็ตาม เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพสังคมในปัจจุบัน

รูป 7-22 : แผนที่แสดงตำแหน่ง “ศาลประจำหมู่บ้าน” ชุมชนหมู่บ้านหนองปรัง จังหวัดเพชรบุรี และชุมชนหมู่บ้านเกาะแรต จังหวัดนครปฐม

ที่มา : ปรับปรุงจากภาพถ่ายทางอากาศ แผนที่ภาพถ่ายดาวเทียมดิจิทัล
/ www.pointasia.com

รูป 7-23 : แผนที่แสดงตำแหน่ง “ป่าช้าและศาสนสถาน” ชุมชนหมู่บ้านหนองปรัง จังหวัดเพชรบุรี และชุมชนหมู่บ้านเกาะแรต จังหวัดนครปฐม

ที่มา : ปรับปรุงจากภาพถ่ายทางอากาศ แผนที่ภาพถ่ายดาวเทียมดิจิทัล
/ www.pointasia.com

การปรับตัวตามวิวัฒนาการความศรัทธากับความสัมพันธ์เชิงนิเวศวิทยา

ชุมชนหมู่บ้านหนองปรัง ตำบลหนองปรัง อำเภอเขาชัย จังหวัดเพชรบุรี จากการศึกษาวิวัฒนาการความศรัทธาของกลุ่มชาติพันธุ์ลาวโซ่งหลังจากที่มีการอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในประเทศไทยพบว่า ช่วงเวลาของการตั้งถิ่นฐานในจังหวัดเพชรบุรี นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2321 หรือประมาณ 200 ปีที่ผ่านมา ถือเป็นช่วงเวลาที่มีการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญ จากความเชื่อดั้งเดิมเกี่ยวกับการนับถือผีบรรพบุรุษเพียงอย่างเดียว แปรเปลี่ยนเป็นความศรัทธาที่ผสมผสานการนับถือศาสนาพุทธเข้าไปด้วย ส่งผลให้กลุ่มชาติพันธุ์ลาวโซ่งต้องปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตไปตามสังคม วัฒนธรรม และประเพณีต่างๆ บนพื้นฐานความศรัทธาที่เปลี่ยนไป วิวัฒนาการความศรัทธาดังกล่าวส่งผลต่อการปรับตัวของระบบนิเวศวิทยาหรือสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้าง ดังนี้

1. **เรือน** ยังคงมีพื้นที่สำหรับประกอบพิธีเสนเรือนอยู่เรียกว่า “กะล่อห้อง” หมายถึงพื้นที่มุมห้องสำหรับอันเชิญผีบรรพบุรุษมารับเครื่องเซ่นไหว้ เพียงแต่การทำเสนเรือนในปัจจุบันได้ลดจำนวนครั้งลง เหลือสองถึงสามปีต่อครั้ง จากที่เคยนิยมทำกันปีละหนึ่งครั้ง สำหรับพิธีศพ แม้ว่าการนับถือศาสนา

พุทธของลาวโซ่งจะทำให้รูปแบบของการประกอบพิธีกรรมนั้นเปลี่ยนไป แต่สำหรับการทำพิธีศพที่เรือนก็ยังคงยึดถือปฏิบัติกันอยู่อย่างเคร่งครัด

2. **ป่าแฮ่ว หรือ ป่าช้า** ยังเป็นพื้นที่สำหรับประกอบพิธีส่งดวงวิญญาณผู้ตายไปยังถิ่นฐานเดิมของบรรพบุรุษ เพียงแต่การประกอบพิธีกรรมในขั้นตอนของการเผาศพนั้น แต่เดิมจะทำการเผาศพในพื้นที่ของป่าแฮ่วนั้นเลย จึงทำให้ป่าแฮ่วมีขนาดใหญ่ แต่สำหรับในปัจจุบัน การประกอบพิธีกรรมในพื้นที่ป่าแฮ่วนั้นได้ยกเลิกขั้นตอนของการเผาศพไป คงเหลือไว้ซึ่งการทำ “เรือนแก้ว” หรือ “เรือนน้อย” คือ เรือนจำลองที่มีลักษณะเหมือนเรือนจริง การทำ “เสาหลวง” ซึ่งมีสองแบบคือแบบ “นก” สำหรับผู้ชาย และแบบ “ปลี” สำหรับผู้หญิง โดยที่ยอดเสาจะมีพาหนะนำวิญญาณของผู้ตายไปเผาศพในเมืงฟ้า และธงสีขาว-แดง บริเวณรอบเสาหลวง จึงทำให้ป่าแฮ่วในปัจจุบันมีขนาดที่เล็กลงไปจากเดิมมาก

3. **ศาลประจำหมู่บ้าน** หรือ ศาลพ่อปู่ ยังคงเป็นพื้นที่สำหรับประกอบพิธีไหว้ผีฟ้าและผีบรรพบุรุษอยู่ และเนื่องจากชุมชนหมู่บ้านหนองปร่งมีการขยายตัว จึงทำให้มีการแบ่งพื้นที่การปกครองตามแบบของไทยด้วยการแบ่งเป็นหมู่ ดังนั้นศาลประจำหมู่บ้านจึงมีการกระจายตัวออกเป็นหลายแห่งครอบคลุมพื้นที่อยู่อาศัยตลอดทั้งชุมชน โดยศาลแต่ละแห่งจะมีตำแหน่งอยู่ที่ศูนย์กลางของเขตปกครองแต่ละหมู่ การปรับตัวของระบบนิเวศดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมความเชื่อของลาวโซ่งแบบดั้งเดิม

4. **ศาสนสถาน** เป็นพื้นที่สำหรับประกอบพิธีกรรมทางศาสนาที่เพิ่มเข้ามาใหม่ในวัฒนธรรมความเชื่อของลาวโซ่ง ที่มีการเคารพนับถือและศรัทธาในศาสนาพุทธ จึงทำให้ “วัด” กลายเป็น ศาสนสถานมีความสัมพันธ์กับประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ ของลาวโซ่งเป็นอย่างมาก เช่นเดียวกับพิธีศพ ที่ปัจจุบันลาวโซ่งจะนิยมนำศพมาเผาที่วัดตามพิธีกรรมของศาสนาพุทธ หลังจากนั้นจึงจะเก็บกระดูกไปทำพิธีกรรมต่อที่ป่าแฮ่ว จึงนับเป็นการใช้พื้นที่ประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อแบบผสมผสาน สำหรับศาสนาคริสต์ ปัจจุบันกำลังมีการก่อสร้างโบสถ์คริสต์อยู่ แต่จากการสำรวจข้อมูลภาคสนามพบว่า มีการใช้พื้นที่ประกอบพิธีศพในรูปแบบของศาสนาคริสต์ในพื้นที่ศาสนสถานของศาสนาพุทธ แสดงถึงการเกื้อกูลกันของวัฒนธรรมความศรัทธาในชุมชนหนองปร่งแห่งนี้

ชุมชนหมู่บ้านเกาะแรด ตำบลบางปลา อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม สำหรับการปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ลาวโซ่งหลังจากที่มีการย้ายที่ตั้งถิ่นฐานจากจังหวัดเพชรบุรี นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2440 หรือประมาณ 100 ปีที่ผ่านมา ถือเป็นอีกหนึ่งช่วงเวลาสำคัญของวิวัฒนาการความศรัทธา ด้วยการนำเอาวัฒนธรรมความเชื่อในศาสนาพุทธที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษที่เคยอาศัยอยู่ในจังหวัดเพชรบุรี ประกอบกับสังคมและวัฒนธรรมในบริบทใหม่ที่แตกต่างไปจากเดิมนี้ จึงก่อให้เกิดการปรับตัวของระบบนิเวศวิทยาหรือสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้าง ดังนี้

1. **เรือน** สำหรับเรือนบางหลังได้ทำการปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัย ทั้งรูปแบบทางสถาปัตยกรรม วัสดุและเทคนิควิธีการก่อสร้าง ส่งผลให้เรือนมีวิวัฒนาการที่เปลี่ยนแปลงไป กล่าวคือเรือนบางหลังอาจจะไม่มี “กะล่อห้อง” แม้จะยังคงมีการประกอบพิธีเสนเรือนอยู่ หรือเรือนบางหลังไม่มีพื้นที่ใต้ถุนเรือน จึงทำให้การรวมพลังความศรัทธาของชาวบ้านที่จะมาทำพิธีศพที่เรือนพักอาศัยจากหายไป ด้วยการปรับเปลี่ยนไปประกอบพิธีศพที่วัดแทน

2. **ป่าแฮ่ว หรือ ป่าช้า** พื้นที่ประกอบพิธีศพ มีจำนวนลดลงแตกต่างไปจากบริบทเดิมและมีการกำหนดตำแหน่งของป่าแฮ่วในลักษณะใหม่ กล่าวคือ “ป่าแฮ่ว” ในชุมชนหมู่บ้านเกาะแรดนี้ ได้ฝังตัวอยู่ในขอบเขตของ “วัด” บริเวณเดียวกับพื้นที่เก็บกระดูก ซึ่งต่างจากเดิมที่เคยกำหนดขอบเขตพื้นที่ไว้ในบริเวณป่าช้าของชุมชน เพื่อให้สะดวกต่อการทำพิธีศพที่ผสมผสานพิธีกรรมทางศาสนาพุทธเข้าไว้ด้วยกัน

และถึงแม้พื้นที่ป่าแล้วจะใช้ทำพิธีสังดวงวิญญาณ แต่รูปแบบของพิธีกรรมก็ได้ถูกลดรายละเอียดของขั้นตอนลงไป

3. ศาลประจำหมู่บ้าน หรือ ศาลพ่อปู่ ชุมชนแห่งนี้แม้จะยังคงรักษาประเพณีดั้งเดิมเอาไว้ด้วยการจัดพิธีไหว้ศาลพ่อปู่ประจำปีทุกครั้ง แต่เนื่องด้วยปัจจัยทางสังคมและวัฒนธรรมในบริบทนี้ จึงก่อให้เกิดการปรับตัวของระบบนิเวศ เป็นผลทำให้ศาลประจำหมู่บ้านของชุมชนแห่งนี้มีจำนวนลดลงไปจากบริบทเดิม

4. ศาสนสถาน หรือ วัดในศาสนาพุทธ นอกเหนือจากการเป็นสถานที่หลอมรวมจิตใจของคนในชุมชนลาวโซ่งแล้ว วัดยังเป็นพื้นที่ผสมผสานความเชื่อดั้งเดิมเกี่ยวกับการนับถือผีบรรพบุรุษ ด้วยการจัดสรรพื้นที่ป่าแล้วสำหรับประกอบพิธีศพด้วย

สรุปผลการศึกษา

การศึกษาวิวัฒนาการความศรัทธาของกลุ่มชาติพันธุ์ลาวโซ่งสามารถแบ่งออกเป็นสามระยะเวลาดังนี้ ระยะที่ 1 ช่วงเวลาของการตั้งถิ่นฐานในแคว้นสิบสองจุไทย เมืองแกง (เดียนเบียนฟู ประเทศเวียดนามในปัจจุบัน) ก่อนปี พ.ศ. 2321 หรือประมาณก่อน 200 ปีที่ผ่านมา ระยะที่ 2 ช่วงเวลาของการตั้งถิ่นฐานในชุมชนหมู่บ้านหนองปรัง ตำบลหนองปรัง อำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2321 จนถึงปัจจุบัน หรือประมาณ 200 ปีที่ผ่านมา และระยะที่ 3 ช่วงเวลาของการตั้งถิ่นฐานในชุมชนหมู่บ้านเกาะแรด ตำบลบางปลา อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2440 จนถึงปัจจุบัน หรือประมาณ 100 ปีที่ผ่านมา

จากการศึกษาทั้งสามระยะเวลาคพบว่าความเชื่อและความศรัทธาของกลุ่มชาติพันธุ์ลาวโซ่งมีผลมาจากการย้ายที่ตั้งถิ่นฐานมายังบริบทใหม่ที่แตกต่าง ซึ่งแต่เดิมลาวโซ่งจะมีความเชื่อเกี่ยวกับการนับถือผีบรรพบุรุษเพียงอย่างเดียว แต่ในปัจจุบันจากปัจจัยทางด้านสังคม วัฒนธรรม และประเพณีต่างๆ นี้เองที่ทำให้ลาวโซ่งมีการเรียนรู้ที่จะปรับตัวอย่างค่อยเป็นค่อยไปจากฐานสู่ฐาน เพื่อให้สามารถดำเนินวิถีชีวิตในรูปแบบของวัฒนธรรมดั้งเดิมร่วมกับวัฒนธรรมในบริบทใหม่ได้อย่างกลมกลืน รวมไปถึงการเปิดรับเอาวัฒนธรรมความเชื่อและความศรัทธาในพุทธศาสนาเข้ามายุติถือปฏิบัติ ผสมผสานไปกับความเชื่อเกี่ยวกับการนับถือผีบรรพบุรุษ สะท้อนออกมาในรูปแบบของประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ ที่แปรเปลี่ยนไป

วิวัฒนาการความศรัทธาของกลุ่มชาติพันธุ์ลาวโซ่งนี้ ส่งผลถึงการเปลี่ยนแปลงทางด้านการสรรค์สร้างสิ่งแวดล้อมด้วยการกำหนดบทบาทการใช้งานของพื้นที่ สำหรับการประกอบประเพณีและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อและความศรัทธา รวมไปถึงความหมายของพื้นที่ การครอบครองพื้นที่ และตำแหน่งของพื้นที่ที่สัมพันธ์กับชุมชน รวมเรียกว่าความสัมพันธ์เชิงนิเวศวิทยาวัฒนธรรมชาติพันธุ์ ความสัมพันธ์ต่างๆ เหล่านี้ผันแปรไปตามเงื่อนไขของสังคม วัฒนธรรม สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่มีลักษณะแตกต่างกันไปตามแต่ละบริบท รวมไปถึงปรากฏการณ์ที่เรียกว่า “ศรัทธาวิวัฒน์”

ตอนที่ 4

การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนที่สัมพันธ์กับประเพณีลาวโซ่งในบริบทใหม่

ภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนคืออะไร

“ภูมิทัศน์วัฒนธรรม” เป็นผลของความสัมพันธ์หรือการกระทำต่อกันอย่างสมดุล ระหว่างมนุษย์ วัฒนธรรมหรือองค์ประกอบทางสังคมต่างๆ และสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ โดยสะท้อนถึงการพัฒนาของสังคมหรือชุมชนนั้นจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ผ่านลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ในสังคมหรือชุมชนนั้น²⁷ ปัจจัยที่มีผลทำให้ภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรมพัฒนาหรือเปลี่ยนแปลงเกิดจากทั้งน้ำมือมนุษย์และธรรมชาติ ได้แก่ สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ทรัพยากร เทคโนโลยี ความรู้ สังคม วัฒนธรรม ศาสนา ความเชื่อ²⁸

ทั้งนี้ จากคำอธิบายของ ศรีศักร วัลลิโภดม²⁹ เกี่ยวกับวัฒนธรรมใน “พัฒนาการทางสังคม วัฒนธรรมไทย” ที่ว่าคนในท้องถิ่นแต่เดิมปรับตัวตามสภาพแวดล้อมท้องถิ่นที่ต่างกันทำให้เกิดรูปแบบของการดำรงชีวิตหรือวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่นที่แตกต่างกันออกไป ซึ่งนักวิชาการส่วนใหญ่มักใช้คำว่า “วัฒนธรรมชุมชน” แต่ ศรีศักร วัลลิโภดม เห็นควรใช้คำว่า “วัฒนธรรมท้องถิ่น” เพราะสังคมไทยแต่ดั้งเดิมมิได้มีชีวิตอยู่กับชุมชนหนึ่งโดดๆ

ดังนั้น จากคำที่กล่าวมา ในการวิจัยนี้ ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนลาวโซ่ง จึงน่าจะมีความหมายที่สอดคล้องกับ ภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบพื้นถิ่น ซึ่งสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติจะเป็นตัวกำหนดทิศทางการดำเนินชีวิต และคนในท้องถิ่นมีการดำรงชีวิตที่ใกล้ชิดธรรมชาติ มีระบบเครือญาติที่เข้มแข็งเคารพสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ³⁰ โดยจากความหมายของภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนดังกล่าว ทำให้สามารถอธิบายถึงลักษณะทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนลาวโซ่งในแคว้นสิบสองจุไทยของเวียดนามและในตำบลหนองปรัง จังหวัดเพชรบุรี ดังจะกล่าวถึงในลำดับต่อไป

ภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนไทดำ ประเทศเวียดนาม

จากการสำรวจภาคสนามในเขตพื้นที่บ้านหม่อง และบ้านกู่ ตำบลฮั้หลัก (ฮั้ดลือต) อำเภอมายเซิน จังหวัดเซินลา ประกอบกับการสัมภาษณ์นางแอ และนายหัก (2553 สัมภาษณ์ 10 ธันวาคม) ชาวไทดำในท้องถิ่นบ้านหม่อง จังหวัดเซินลา ประเทศเวียดนาม พบว่าโดยปกติชาวไทดำที่อยู่ในหมู่บ้านละแวกใด ก็จะต้องอยู่ติดที่ และส่วนใหญ่ไม่มีโอกาสครอบครองที่ดินในเขตเมืองหรือที่ดินติดถนน หากมีได้จะต้องเป็นข้าราชการ ซึ่งรัฐจะมอบที่ดินสำหรับการปลูกสร้างบ้าน ชาวไทดำที่มีโอกาสปลูกสร้างบ้านในเขตเมืองหรือเป็นครอบครัวข้าราชการ ก็จะนิยมปลูกเป็นสโตน์ฝรั่งเศส เน้นสีเหลืองส้ม ไม่นิยมปลูกเรือนเครื่องไม้อย่างที่พบเห็นตามหมู่บ้านในหุบเขา นอกจากนี้ ที่ว่างสาธารณะที่พบเห็นได้เป็นส่วนใหญ่คือลานกว้างบนผืนนาในบริเวณใกล้กับศาลาประชาคมของหมู่บ้าน รายล้อมด้วยที่ลาดชันซึ่งมีเรือนลาวโซ่งปลูกวางเรียงรายลดหลั่นกัน ประเพณีและงานมงคลของหมู่บ้าน โดยเฉพาะพิธีแต่งงาน พบว่ามีการใช้งานพื้นที่บนผืนนาดังกล่าวเพื่อเลี้ยงแขกหรือที่มาร่วมงาน ดังจะเห็นได้จากพิธีแต่งงานของบ้านนางเฮีย ในเขตพื้นที่บ้านหม่อง จังหวัดเซินลา ซึ่งมีพิธีแต่งงานที่จัดบนตัวเรือนเป็นหลักตามประเพณีแต่เดิมมา บริเวณชานบ้านซึ่งยกสูงจากใต้ถุนยังเป็นที่ประกอบอาหารและต้อนรับคนในหมู่บ้าน และบริเวณศาลาประชาคมและผืนนาเบื้องล่างก็ได้ใช้สำหรับรองรับการจัดเลี้ยงเพิ่มเติมจากพื้นที่ตัวเรือนด้วย แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า พื้นที่ว่างใต้ถุนเรือนกลับไม่ได้ใช้สอยเพื่อรองรับกิจกรรมดังที่กล่าวมา แต่ใช้เพื่อจัดเก็บสิ่งของ

และอุปกรณ์ในการดำรงชีพหรือเลี้ยงสัตว์ (ในที่นี้คือ ไก่ และหมู) เท่านั้น และไม่ปรากฏว่ามีที่ว่างสาธารณะในลักษณะอื่นๆ แต่อย่างใด

ข้อสังเกตที่น่าสนใจจากการสำรวจภาคสนามในเขตพื้นที่บ้านกู่ ตำบลห้วยหลัก (ฮาดลือต) อำเภอมายเงิน จังหวัดเซินลา ประเทศเวียดนาม พบว่า ศาลาประชาคมได้ถูกวางตำแหน่งไว้ระหว่างสองหมู่บ้านที่อยู่ใกล้เคียงกันและมีการใช้งานร่วมกันด้วยเหตุผลทางด้านการปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งแต่เดิมไม่ปรากฏในวันธรรมของลาวโซ่ง ซึ่งส่วนใหญ่มีพื้นที่ศูนย์กลางของชุมชนในแต่ละหมู่บ้านแยกจากกันอย่างชัดเจน เว้นแต่เรือนผีหรือป่าเฒ่าของหมู่บ้านเท่านั้นที่ใช้ร่วมกันเป็นพื้นที่สาธารณะ

ภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนลาวโซ่ง จังหวัดเพชรบุรี

จากการสังเกตการณ์และสำรวจภาคสนามในเขต อบต. หนองปรัง อำเภอยะบอย พบว่า ชุมชนที่อยู่ใกล้ชิดกับบริเวณปากทางเข้าจากถนนเพชรเกษม ได้เปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมไปมาก อันเนื่องจากเป็นเส้นทางสัญจรหลักเข้าสู่พื้นที่ชุมชน แต่ก็ยังคงมีพื้นที่บ้านหนองเข้ หมู่ที่ 5 และหมู่ที่ 6 ซึ่งอยู่ห่างจากแนวถนนเพชรเกษมประมาณ 2 - 3 กิโลเมตร ยังคงสภาพภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนลาวโซ่งที่รายล้อมด้วยพื้นที่เกษตรกรรมไว้ได้มากที่สุด อย่างไรก็ตาม บ้านเรือนหลายหลังที่เริ่มชำรุดทรุดโทรมตามกาลเวลา ได้มีการปรับเปลี่ยนวัสดุหลังคาและฝาผนังไปบ้างแล้ว และบางส่วนที่มีจำนวนสมาชิกในบ้านเพิ่มมากขึ้น ก็ได้เริ่มปลูกสร้างเรือนขยายหรือเรือนหลังใหม่เพิ่มเติมเป็นเรือนครึ่งปูนครึ่งไม้ หรือผนังก่ออิฐฉาบปูน และใช้วัสดุก่อสร้างอาคารตามแบบอย่างสมัยใหม่ เป็นที่น่าสนใจว่าบางบ้านที่ครอบครัวเริ่มมีฐานะแล้ว ได้ปรับเปลี่ยนสภาพของรั้วโปร่งแบบเดิม เป็นรั้วสูงหรือรั้วทึบไปมากแล้ว บางบ้านเริ่มทำประตูรั้วมิดชิดแน่นหนา นอกจากนี้ยังพบว่ามีรูปแบบรั้วต้นมะขามที่ทาง อบต. ได้จัดทำขึ้นสำหรับบ้านที่อยู่ติดกับแนวขอบถนนคอนกรีต เพื่อให้เกิดความเรียบร้อยสวยงาม แตกต่างจากรั้วไม้รวกแบบดั้งเดิมที่ทำกันเองอย่างเรียบง่ายค่อยๆ ลดน้อยลงไป สาเหตุหนึ่งเนื่องจากแหล่งไม้รวกและไม่ไผ่ในการทำรั้วเดิมซึ่งหาได้บนภูเขาใกล้กับละแวกบ้าน ได้ถูกทางราชการประกาศห้ามมิให้เข้าไปใช้ประโยชน์ได้อย่างเสรีเช่นแต่ก่อน

การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนและที่ว่างสาธารณะของลาวโซ่ง

จากการสำรวจภาคสนามของผู้เขียนในเขต อบต. หนองปรัง จังหวัดเพชรบุรี ยังพบว่า นอกจากบริเวณวัดที่เป็นศูนย์กลางของกิจกรรมทางศาสนาแล้ว ในบางหมู่บ้านยังมีลานส่วนกลางของบ้าน ซึ่งใช้เป็นที่พักพิง ทำกิจกรรม หรือเป็นสถานที่นัดพบเพื่อแลกเปลี่ยนผลผลิตทางการเกษตร ดังเช่นที่บ้านหนองเข้ หมู่ที่ 5 และหมู่ที่ 6 ได้ใช้ศาลาขนาดเล็กบริเวณปากทางเข้าหมู่บ้านเป็นตลาดนัดพืชผักสวนครัว โดยมีชาวบ้านจำนวนหนึ่งนำพืชผักสวนครัวที่ตนปลูก มาขายให้แก่รถรับส่งในบริเวณทางเข้าของหมู่บ้าน ในช่วงเย็น ในขณะที่บ้านหนองจิก หมู่ที่ 1 และหมู่ที่ 2 ได้จัดตั้งศูนย์วัฒนธรรมและศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนขึ้นในบริเวณลานส่วนกลางของหมู่บ้านที่อยู่ติดกับแปลงที่นาของหมู่บ้านด้านทิศตะวันตก บางส่วนได้ปรับเป็นพื้นคอนกรีตเพื่อรองรับกิจกรรมสาธารณะของหมู่บ้าน และส่วนหนึ่งยังแบ่งอาณาเขตลานโล่งด้านทิศตะวันตกเป็นป่าเฒ่าสำหรับทำพิธีศพในบางโอกาสด้วย เช่นเดียวกันกับบ้านหนองปรัง หมู่ที่ 3 และหมู่ที่ 4 ได้ปรับเปลี่ยนพื้นที่ป่าเฒ่าเดิมซึ่งตั้งอยู่นอกเขตกลุ่มเรือน มาเป็นสถานที่ตั้งสำนักงานองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) และสถานีอนามัยประจำตำบล ซึ่งใช้ประโยชน์ลานโล่งบริเวณด้านหน้า อบต. เป็นสนามกีฬาและลานอเนกประสงค์ รายรอบไปด้วยอาคารสนับสนุน ได้แก่ โรงเรือนต่างๆ และ

ห้องน้ำสาธารณะ ในขณะที่ด้านหลังของ อบต. ยังคงจัดสรรพื้นที่โล่งด้านหลังอาคารสำนักงานส่วนหนึ่ง เพื่อใช้ประกอบพิธีศพเช่นเดียวกัน โดยมีพื้นที่ทุ่งนากว้างใหญ่และแนวเขตหมู่บ้านเป็นฉากหลัง

โลกทัศน์ลาวโซ่งในบริบทใหม่: ที่ว่างที่แปรเปลี่ยน ประเพณีที่เลือนหาย

ความพยายามของมนุษย์ที่จะสื่อสารกับอำนาจเหนือธรรมชาติซึ่งตนเชื่อว่าเป็นผู้บันดาลประโยชน์หรืออำนาจโทษต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ ทำให้เกิดสิ่งที่เรียกว่าพิธีกรรมซึ่งแตกต่างกันไปตามท้องถิ่น เมื่อพิธีกรรมได้รับถ่ายทอดและการปฏิบัติอย่างสืบเนื่องสม่ำเสมอจะก่อให้เกิดแบบแผนที่เรียกว่า ประเพณีร่วมกันของสังคม ในสังคมของชาวไททรงดำความเชื่อเรื่องผี และความเชื่อเรื่องขวัญ เป็นความเชื่อสำคัญที่มีผลต่อการดำรงชีวิต³¹ และก่อให้เกิดประเพณีต่างๆ เนื่องจากชาวลาวโซ่ง หันมานับถือศาสนาพุทธควบคู่ไปกับความเชื่อดั้งกล่าว ประกอบกับปัจจัยต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นสภาพแวดล้อม สภาพสังคมการปกครอง เทคโนโลยีที่เปลี่ยนไป ฯลฯ ทำให้ประเพณีถูกปรับเปลี่ยน บางประเพณีได้ลดบทบาทและความสำคัญลง บางประเพณีสูญหายไป (ดูตาราง 7-1) ส่งผลสู่การเปลี่ยนแปลงทางกายภาพและการใช้ที่ว่างซึ่งเกี่ยวเนื่องกับภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนไปด้วย ดังที่จะกล่าวถึงในบางส่วนต่อไป

ที่ว่างกับประเพณีเกี่ยวกับการบูชาผี

“ผี” ของชาวไททรงดำไม่ได้หมายถึงวิญญาณของผู้ตายแล้วเท่านั้น แต่จะหมายรวมทั้งสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติทั้งปวงและบรรพบุรุษ โดยผีที่อยู่บน “เมืองฟ้า” หรือ “เมืองแถว” มีอำนาจเหนือมนุษย์ทั้งปวง ดลให้เกิดได้ทั้งสิ่งที่ดีและร้ายแม่มนุษย์จะเรียกว่า “แถว” ทั้งนี้ชาวไททรงดำเชื่อว่าหากต้องการให้ดำรงชีวิตได้อย่างอยู่เย็นเป็นสุข มนุษย์จะต้องปฏิบัติตามให้ถูกต้องตามความประสงค์ของผีแถว และต้องแสดงความกตัญญูต่อบรรพบุรุษ โดยจัดให้มีพิธีกรรมที่เรียกว่า “เสน” หรือพิธีเซ่นไหว้ บูชาผี ในระดับครอบครัวจะมีพิธีเสนเรือนเพื่อบูชาบรรพบุรุษ แต่ในระดับหมู่บ้านและเมืองจะมีพิธี “เสนบ้าน” และ “เสนเมือง” เพื่อบูชาผีบ้านเมือง นอกจากนี้จะเป็นการบูชาบรรพบุรุษผู้บุกเบิกก่อตั้งเมือง อีกนัยหนึ่งยังเพื่อสร้างความเป็นสิริมงคลอยู่ดีกินดีอีกด้วย แต่เดิมในแคว้นสิบสองจุไทย ถิ่นฐานเก่าชาวไททรงดำ ยังมีทั้งพิธีเสนบ้าน เสนเมือง และเสนเรือน

พิธีเสนเมืองจะทำบริเวณที่เรียกว่า “ดงเสน” อยู่บริเวณศูนย์กลางของเมือง โดยทำควบคู่กับการบูชาผีดินและน้ำบริเวณ “วังเมือง” หรือ หนองน้ำใหญ่ของเมือง และบริเวณดอยใหญ่ที่เรียกว่า “ดาน” ซึ่งเป็นที่สถิตยของผีน้ำและผีประจำบ้านเมือง ส่วนพิธีเสนผีบ้านนั้น จะกระทำในบริเวณศูนย์กลางหมู่บ้าน ที่เรียกว่า “หอผีบ้าน” เป็นที่อยู่ของผีหัวหน้ากลุ่มผู้บุกเบิกหมู่บ้านคนแรกหรือ “เจ้าเสือ” ซึ่งจะมีลักษณะเป็นเสาปักเครื่องหมายของการตั้งถิ่นฐานของคนในหมู่บ้าน โดยมักจะมีต้นไม้ใหญ่อยู่ใกล้หอผีบ้านเรียกว่า “ดงเสือ”³² ปัจจุบันความเป็นแคว้นแคว้นภายใต้การปกครองตนเองล่มสลายไป การทำศึกสงครามอันยาวนาน และนโยบายการจัดการในระบบคอมมิวนิสต์ที่ห้ามปฏิบัติประเพณีอื่นที่มาร่วมกันในระดับบ้านเมือง จึงไม่มีการเสนเมืองมานานแล้ว เช่นเดียวกับการเสนบ้านที่เลิกรากันไป ชาวไทดำหันไปฉลองปีใหม่ในช่วงตรุษจีนหรือเดือนมกราคมเหมือนชาวเวียดนาม คงเหลือเพียงการเสนเรือนเท่านั้นที่ยังถือปฏิบัติกันอยู่³³ พื้นที่ในการประกอบพิธีกรรมต่างๆ แม้ยังมีร่องรอยให้เห็นได้อยู่แต่ก็ไม่ได้ใช้เป็นพื้นที่ประกอบพิธีกรรมอีกต่อไป

สำหรับการบูชาผีบรรพบุรุษที่ตำบลหนองปรัง อำเภอเขาย้อย เพชรบุรี นั้น ถนอม คงอัมมละมัย (2554 สัมภาษณ์ 29 มกราคม) กล่าวว่า ยังคงมีพิธีเสนเรือน และเสนบ้าน ซึ่งจะจัด ณ ศาลผีประจำบ้านหรือศาลปู่ตาที่สร้างขึ้นเพื่อรำลึกถึงบรรพบุรุษผู้มาบุกเบิกตั้งถิ่นฐานคนแรก แต่เดิมบริเวณรอบศาลปู่

ตาจะเป็นลานดินกว้าง รกร้าง เมื่อจะใช้พื้นที่จึงจะมีการถาง³⁴ ศาลเป็นเรือนไม้ขนาดเล็ก ไม่ได้เป็นเสาปักลงในดินเหมือนที่แคว้นสิบสองจุไทยในเวียดนาม แต่จากการสำรวจพบว่าศาลปู่ตาในตำบลหนองปรัง ส่วนใหญ่จะมีการเทพื้นลานด้วยคอนกรีต มีทั้งที่ศาลตั้งอยู่ศาลเดียวและ 2 ศาล และจะมีต้นไม้ใหญ่ให้ร่มเงาอยู่ใกล้บริเวณศาลเสมอ คล้ายคลึงกับดงเสื่อของหอยบ้านของไททรงดำในเวียดนาม ทั้งนี้ โดยทั่วไปศาลปู่ตามักตั้งอยู่บนที่ดอน บริเวณใกล้ปากทางเข้าหมู่บ้านเพื่อทำให้เกิดความเป็นส่วนตัว แต่ที่มีความแตกต่างจากพื้นที่อื่นๆ คือ บ้านหนองเข้ (หมู่ที่ 5 และหมู่ที่ 6) กลับพบป่าแหว่บริเวณถนนทางเข้าหมู่บ้านก่อนพบศาลปู่ตา ซึ่งจะต้องทำการศึกษาต่อไปว่าเป็นเพราะเหตุใด จากการสังเกตพบว่า พื้นที่ศาลปู่ตายังมีการใช้งานอเนกประสงค์มากยิ่งขึ้น เช่น ใช้เป็นพื้นที่ตากข้าว พื้นที่จอดรถ ฯลฯ และในบริเวณบ้านหนองปรัง (หมู่ที่ 3 และหมู่ที่ 4) มีการแบ่งพื้นที่ส่วนหนึ่งเป็นศูนย์คริสตจักรขนาดเล็ก จึงมีโอกาสนี้จะทำให้ความเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของศาลปู่ตาลดลง

ที่ว่างกับประเพณีเกี่ยวกับการอยู่ดีกินดี

ชาวลาวโซ่งในอดีต มีความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรมเกี่ยวกับความอยู่ดีของบ้านเมือง เพื่อให้มีความร่มเย็น อุดมสมบูรณ์ ปราศจากโรคภัยและภัยพิบัติ อย่างเช่นพิธีเสนเมือง และพิธีเสนบ้าน ในขณะเดียวกันบางประเพณีก็มีความเกี่ยวข้องกับการอยู่ดีกินดีในการทำอาชีพเกษตรกรรมโดยตรง อย่างเช่น พิธีนากก (ซึ่งคล้ายกับการทำนาแขกของชาวลาว หรือพิธีแรกนาขวัญของชาวไทย) พิธีเสนผืนน้ำ พิธีเลี้ยงผืนนา และพิธีเรียกขวัญข้าวขึ้นยุง อีกด้วย³⁵ จากการค้นคว้าของผู้เขียนพบว่า พิธีกรรมต่างๆ ได้ปรับเปลี่ยนไปตามบริบททางการปกครองและบริบททางสังคมวัฒนธรรมแตกต่างกันออกไป ดังที่กล่าวในตอนต้นว่า พิธีเสนเมืองของลาวโซ่ง ประเทศเวียดนาม ได้ยกเลิกไปตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503 เนื่องจากขัดต่อแนวคิดสังคมนิยมแบบคอมมิวนิสต์ ขณะที่พิธีเสนบ้านหรือหมู่บ้านที่ล้มเลิกไปในเวลาเดียวกันกับพิธีเสนเมือง ยังคงปรากฏให้เห็นในชุมชนชาวลาวโซ่ง จังหวัดเพชรบุรี อยู่บ้างในปัจจุบัน โดยมักทำในพื้นที่ศูนย์กลางของหมู่บ้าน แต่ด้วยกิจกรรมสาธารณะของหน่วยการปกครองส่วนท้องถิ่นที่เพิ่มมากขึ้น ก็ทำให้เกิดวัฒนธรรมการใช้งานที่ว่างสาธารณะในลักษณะใหม่ๆ เพิ่มขึ้นด้วย สังคมลาวโซ่งสมัยใหม่ได้เกิดพื้นที่สาธารณะทางการปกครองและวัฒนธรรมขึ้นมากกว่า 1 แห่งขึ้นไป อาทิ สำนักงาน อบต. วัดประจำหมู่บ้านและตำบล ศูนย์วัฒนธรรมชุมชน หรือแม้แต่โรงเรียน เป็นต้น

ภักทิยา ยิมเรวัต³⁶ ได้ให้ข้อสังเกตว่า พิธีกรรมอันสืบเนื่องมาจากประเพณีเกี่ยวกับการอยู่ดีกินดี และการเพาะปลูกต่างๆ เช่น พิธีนากก (พิธีแรกนาขวัญ) และพิธีเกี่ยวกับการเพาะปลูก ซึ่งเริ่มต้นตั้งแต่ระยะของการทำนา ได้หมดไปจากในดินแดนสิบสองจุไทยแล้ว และเริ่มมีการหวนรื้อฟื้นกลับคืนมา แต่ยังไม่เป็นรูปธรรมชัดเจนนัก ผู้เขียนยังพบข้อมูลที่น่าสนใจว่า ชุมชนลาวโซ่งหรือไทดำ จังหวัดเพชรบุรีนี้ เริ่มมีการทำเกษตรลดน้อยลงมาก และผลผลิตที่ได้จากจากการทำนาก็นำไปขายหรือส่งโรงสีแทบจะทั้งหมด³⁷ พิธีอื่นๆ ที่มีมาแต่ดั้งเดิมในชุมชนต้นกำเนิดของชาวลาวโซ่ง ซึ่งเคยกระทำกันทั้งในบริเวณแปลงนาและภายในเรือน อันได้แก่ พิธีเสนผืนน้ำเพื่อให้ น้ำทำอุดมสมบูรณ์ พิธีเลี้ยงผืนนาเพื่อให้คุ้มครองที่นาและให้ได้ผลผลิตที่ดี และพิธีเรียกขวัญข้าวขึ้นยุง เพื่อเรียกขวัญข้าวแม่โพสพจากที่นาให้มาสถิตอยู่ที่กะล่อมข้าวในบ้าน ฯลฯ มีแนวโน้มที่บางประเพณีดังกล่าวมาจะค่อยๆ หมดไปจากชุมชนลาวโซ่ง จังหวัดเพชรบุรี แม้ว่าที่ว่างของผืนนาจะยังไม่เปลี่ยนแปลงไปมากนัก แต่ก็ปรากฏชัดเจนว่าที่ว่างภายในยุงหรือกะล่อมสำหรับเก็บรักษาผลผลิต ไม่มีการใช้งานอย่างสิ้นเชิงเป็นเวลานานแล้ว คงเหลือเพียงแต่พื้นที่ด้านล่างของกะล่อมสำหรับเก็บรักษาอุปกรณ์และเครื่องจักรกลเกษตรเท่านั้น (ดูรูป 7-31)

ที่ว่างกับประเพณีเกี่ยวกับความตาย

พิธีศพของชาวไททรงดำเป็นประเพณีเกี่ยวกับชีวิต ที่ชาวไททรงดำยังคงรักษาไว้ได้สืบมาถึงยุคปัจจุบัน โดยการตายของชาวลาวโซ่งเหมือนเปลี่ยนที่อยู่อาศัยจากโลกมนุษย์ไปสู่โลกผี ที่ไม่ได้ต่างจากโลกมนุษย์เลย เพียงแต่อยู่คนละที่กัน ป่าแฮเปรียบเสมือนพื้นที่เชื่อมโยงคนตายสู่เมืองฟ้า สำหรับลาวโซ่งในเวียดนามงานศพที่จัดให้ผู้ตายจะใช้วิธีเผาศพเป็นส่วนใหญ่ แต่ก็มีชาวลาวโซ่งบ้างท้องถิ่นที่ใช้วิธีฝังศพหรืออาจใช้วิธีฝังศพผู้ตายไว้ก่อน แล้วต่อมาก็นำกระดูกมาใส่หม้อรวมกัน แล้วจึงฝังใหม่อีกครั้ง เป็นการฝัง 2 ครั้ง และไม่ว่าจะใช้การเผาแล้วฝังถ้ากระดูกหรือ ฝังศพ ก็จะมีการสร้างเรือนแฮไว้เหนือหลุมศพผู้ตายเพื่อใช้เป็นเรือนส่งวิญญาณของผู้ตาย³⁸ ทั้งนี้จากการได้เดินทางสำรวจป่าแฮในเวียดนามบริเวณบ้านกู่ตำบลฮัทลัก (ฮัทลือต) อำเภอมายเซิน จังหวัดเซินลา พบว่าพื้นที่ตั้งของป่าแฮจะอยู่ในบริเวณที่โล่งใกล้พื้นที่เกษตรกรรม ห่างจากกลุ่มบ้านอยู่บริเวณหัวบ้านแต่ก็ไม่ไกลเกินกว่าจะเดินถึงได้ ตั้งอยู่บนเนินเขาหรือที่ลาดเชิงเขาที่มีความชันไม่มาก พื้นที่ฝังศพหรือที่ตั้งเรือนแฮจะมีการแยกส่วนกันอย่างชัดเจนระหว่างชายและหญิง เรือนแฮจะมีขนาดใหญ่เมื่อเทียบกับเรือนแฮในประเทศไทย และจะใช้วัสดุที่ทำได้ในท้องถิ่น เช่น ไม้ไผ่ และทั้งอาจมุงด้วยกระเบื้อง โดยรูปแบบของเรือนแฮจะมีความคล้ายคลึงกับบ้านเรือนที่ชาวไททรงดำอาศัยอยู่ในปัจจุบัน (ดูรูป 7-26)

สำหรับในประเทศไทย ป่าแฮส่วนใหญ่จะตั้งอยู่ท้ายหมู่บ้าน ตามคติความเชื่อที่ห้ามสร้างเรือนทับป่าแฮ เพื่อสงวนรักษาพื้นที่ไว้³⁹ ตำแหน่งป่าแฮจะตั้งอยู่ห่างจากกลุ่มบ้านเรือนออกไปสักหน่อย แต่อยู่ในระยะเดินได้สะดวก ส่วนใหญ่จะตั้งอยู่สัมพันธ์กับทิศลมประจำถิ่นที่พัดมาจากทางทิศใต้โดยพิธีศพของชาวไททรงดำในไทยนั้นดั้งเดิมจะมีการทำพิธีสวดส่งวิญญาณผู้ตายสู่เมืองแถงที่เรือน ก่อนนำศพไปเผาที่ป่าแฮและทำพิธีส่งวิญญาณกลับไปยังเมืองแถง ซึ่งมีนัยยะสำคัญ 2 ประการ คือหมายถึงเมืองเทวดาและ/หรือเมืองฟ้าศูนย์กลางลาวโซ่งในดินแดนเวียดนามฝ่ายเหนือหรือสิบสองจุไทย ดินแดนของบรรพบุรุษที่จากมา หลังจากนั้นในวันรุ่งขึ้นจะทำพิธีเก็บกระดูกใส่ไหก่อนฝังไว้ในหลุมบริเวณที่เผาศพ และวางจองหรือแคร่ไม้ไผ่ พร้อมสร้างเรือนแฮครอบไว้อีกที⁴⁰ ทั้งนี้ในปัจจุบันยังคงมีพิธีศพดั้งเดิมดังที่กล่าวมา แต่จะมีพิธีของศาสนาพุทธมาเพิ่มเติมคือ ให้พระสงฆ์มาทำพิธีสวดศพในตอนกลางคืนและให้ลูกชายบวชให้ผู้ตาย โดยการเผาศพจะนิยมทำที่วัดเพราะสะดวกกว่า

การเปลี่ยนแปลงของป่าแฮใน ตำบลหนองปรัง จังหวัดเพชรบุรี

จากการศึกษา ป่าแฮในชุมชนลาวโซ่ง บ้านหนองจิก (หมู่ที่ 1 และหมู่ที่ 2) หนองปรัง (หมู่ที่ 3 และหมู่ที่ 4) หนองเข้ (หมู่ที่ 5 และหมู่ที่ 6) อบต.หนองปรัง จังหวัดเพชรบุรี มีลักษณะทางกายภาพ บทบาท และรูปแบบการใช้งานของป่าแฮได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างเห็นได้ชัด ในประเด็นต่างๆ ต่อไปนี้

- ลักษณะทางกายภาพ : ตำแหน่งที่ตั้งของป่าแฮอยู่ใกล้ชุมชนค่อนข้างมาก ตามปกติจะอยู่ในทิศตะวันตก อยู่ท้ายหมู่บ้าน แต่จากการสำรวจพื้นที่ตำบลหนองปรัง พบว่าป่าแฮส่วนใหญ่มีอยู่ใกล้กับทุ่งนาและเป็นที่น่าสังเกตว่าป่าแฮของบ้านหนองเข้ (หมู่ที่ 5 และหมู่ที่ 6) ตำบลหนองปรัง จะตั้งอยู่บริเวณริมถนนก่อนเข้าหมู่บ้านแทนที่จะอยู่ท้ายบ้าน จึงมีความเป็นไปได้ที่ป่าแฮในพื้นที่ดังกล่าวอาจเคยเป็นพื้นที่ต่อเนื่องกันกับพื้นที่ป่าแฮของบ้านหนองปรัง (หมู่ที่ 3 และหมู่ที่ 4) แต่ถูกแบ่งแยกพื้นที่จากการขยายตัวของชุมชน ซึ่งเป็นประเด็นที่น่าจะต้องทำการศึกษาต่อไปถึงเกณฑ์ในการเลือกพื้นที่ตั้งของป่าแฮ นอกจากนี้สภาพป่าแฮในพื้นที่ตำบลดังกล่าวมีสภาพไม่กรัง เข้าถึงได้ง่าย ขนาดของป่าแฮเล็กลงตลอดจนอยู่ใกล้สถานที่ราชการคือ อบต. และศูนย์วัฒนธรรม ซึ่งเห็นได้ชัดที่ บ้านหนองปรัง (หมู่ที่ 3 และหมู่ที่ 4) และบ้านหนองจิก (หมู่ที่ 1 และหมู่ที่ 2) ทั้งนี้ ขนาดเรือนแฮในพื้นที่ตำบลหนองปรังนี้จะมี

ขนาดเล็กลงเมื่อเปรียบเทียบกับเฮือนดั้งเดิม ดังตัวอย่างเฮือนแหว่ในจังหวัดเขินลา แคว้นสิบสองจุไทย (ดูรูป 7-26)

- บทบาท : ป่าแหว่กลายเป็นพื้นที่ส่งวิญญาณผู้ตายภายหลังจากการทำพิธีศพในวัด คือ เผาศพแล้วจึงนำกระดูกมาฝังในป่าแหว่เพื่อทำพิธีส่งวิญญาณ ไม่ได้มาเผาเชิงตะกอนที่ป่าแหว่เหมือนในอดีต และบางคนก็จะทำพิธีทั้งหมดรวมทั้งพิธีส่งวิญญาณที่วัด

- รูปแบบการใช้งาน : มีการใช้พื้นที่หลากหลายประโยชน์ใช้สอยมากยิ่งขึ้นคือ เป็นสถานที่ราชการ ศูนย์วัฒนธรรมหมู่บ้าน ศูนย์การเรียนรู้ รวมทั้งไม่ได้ใช้เพื่อการเผาศพอย่างสม่ำเสมอเหมือนในอดีต ทั้งนี้จากที่กล่าวมา ปัจจัยที่น่าจะมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของป่าแหว่ในประเด็นดังกล่าว ได้แก่ สภาพแวดล้อม คติความเชื่อ และโครงสร้างของชุมชน โดยสภาพแวดล้อมและโครงสร้างชุมชนจะมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงลักษณะทางกายภาพและรูปแบบ คือการขยายตัวของชุมชน ทำให้พื้นที่ป่าแหว่ลดลง มีการใช้งานแบบอเนกประสงค์ ทั้งเป็นสถานที่ราชการ ศูนย์เรียนรู้ ศูนย์วัฒนธรรม ฯลฯ การแบ่งแยกพื้นที่ส่วนที่ฝังศพของผู้หญิงและผู้ชายจึงทำได้ยาก และทำให้ตำแหน่งป่าแหว่อยู่ใกล้ชุมชน ส่วนคติความเชื่อจะมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงบทบาทและลักษณะทางกายภาพของป่าแหว่ เนื่องจากชาวลาวโซ่งเริ่มนับถือศาสนาพุทธมากขึ้น ทำให้การประกอบพิธีส่วนใหญ่จะทำได้ที่วัด ซึ่งรวมถึงการเผาศพจะเปลี่ยนจากป่าแหว่มาทำที่วัดแทน ป่าแหว่จึงมีนัยยะเป็นเพียงพื้นที่ส่งวิญญาณเท่านั้น บทบาทของป่าแหว่จึงลดลงอย่างเห็นได้ชัด (ดูรูป 7-27 รูป 7-28 และรูป 7-29)

ที่ว่างกับประเพณีการเลือกคู่ครอง

ถนอม คงยิ้มละมัย⁴¹ ได้กล่าวถึงพิธีหาคู่ของไททรงดำว่ามีไว้เพื่อเป็นเครื่องเตือนใจหนุ่มสาวไม่ให้ประพฤติดูหมิ่นหรือชิงสุกก่อนห่าม คนโซ่งถือว่าเรื่องเพศไม่ใช่เรื่องหยาบโลน ส่วนใหญ่ทำกันอย่างเปิดเผยตรงไปตรงมา แต่ก็ไม่ได้แสดงอะไรที่เป็นเรื่องลามกอนาจาร สาววัยรุ่นในแต่ละบ้านจะลงขวงมาทำการเรือนตามประเพณีที่ได้ถือนหรือลาน หมู่ในหมู่บ้านก็จะรวมกลุ่มแหว่เวียนเข้าไปพูดคุยกับสาวบ้านต่างๆ ในบริเวณนั้น เข้าบ้านนั้นออกบ้านนี้ ซึ่งก็ไม่ได้มีแค่กลุ่มเดียว บางครั้งก็เป็นหนุ่มต่างบ้านที่แหว่เวียนมาก็มีบ้าง แต่จะเป็นที่รู้กันว่าหากพูดคุยทำความรู้จักกับสาวคนไหนพอสมควรแล้ว ต้องเปิดโอกาสให้หนุ่มกลุ่มอื่นเข้าไปทำความรู้จักสาวนั้นด้วย เหมือนกับการทำตัวเป็นสุภาพบุรุษ แต่ก็จะไม่มีการแก่งแย่งหรือทะเลาะวิวาทกัน ซึ่งถือว่าเป็นความงดงามอย่างหนึ่งของโซ่ง ดังนั้น ที่ว่างใต้ถุนเรือนและลานบ้านซึ่งกระจายตัวอยู่ทั่วไปในหมู่บ้าน จึงเป็นที่ว่างที่สำคัญต่อประเพณีดังกล่าวอย่างมาก โดยนอกจากจะเป็นไปเพื่อประโยชน์ใช้สอยในชีวิตประจำวัน ในบางวาระโอกาสก็จะเป็นไปเพื่อการรักษาแบบแผนประเพณีที่สัมพันธ์กับที่ว่างนั้นด้วย ดังที่ภททิยา ยิมเรวัต⁴² ได้กล่าวถึงประเพณี “อินกอน” ซึ่งมีลักษณะการใช้ที่ว่างบริเวณลานบ้านว่า ก่อนจะแต่งงานนั้น ผู้ชายที่โตเป็นผู้บ่าวแล้วก็จะไปเที่ยวเล่นตามหมู่บ้านต่างๆ เพื่อหาคู่รัก เรียกว่า “ไปอิน” ตามธรรมเนียมไทยนั้นเมื่อหญิงสาวอายุได้ประมาณ 13 - 14 ปี ก็จะไปเข้าเป็นนางรำที่เรียกว่า “สาวแสด” ของหมู่บ้านหรือตำบล หรือจะเป็น “สาวซบ” ก็ได้ ยามที่หมู่บ้านมีงานมีการหญิงสาวเหล่านี้ก็จะมาพ้อนมาซบก็จะเป็นโอกาสที่สาว ๆ จะได้พบกับหนุ่ม ๆ สาวที่มาซบมาแสดนี้จะแต่งตัวสวยงาม เมื่อได้พบได้รู้จักกับผู้บ่าวที่มาอินก็จะมานั่งขวง (ลานบ้าน) ขับเพลงโต้ตอบเพื่อทำความรู้จักกัน

จากการสำรวจของผู้เขียนในเขตพื้นที่ อบต. เขาย้อย และ อบต. หนองปรัง พบว่าการใช้งานของพื้นที่ใต้ถุนเรือนได้ปรับเปลี่ยนจากวิถีเดิมค่อนข้างมาก ปัจจุบันส่วนครัวของบ้านซึ่งแต่เดิมอยู่บนตัวเรือนได้ถูกย้ายลงมายังชั้นล่างโดยจัดไว้ในพื้นที่ด้านหลังของใต้ถุนเรือน นอกจากนี้ยังพบว่าในเกือบทุกบ้าน แม้ว่าจะยังมีเค้าโครงของตัวเรือนเดิม แต่ก็ได้เพิ่มพื้นที่ใต้ถุนเรือนด้วยการแบ่งกันฝาห้องเพื่อใช้เป็น

ห้องนอนสำหรับสมาชิกในบ้านที่เพิ่มขึ้น อันเนื่องจากขาดแคลนทุนทรัพย์ในการปลูกเรือนหลังใหม่ พื้นที่บางส่วนถูกจัดวางส่วนพักผ่อน เช่น แคร่ เก้าอี้ ม้านั่ง และเครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ ส่วนต่อเนื่องไปยังกะล่อมหรือยุ้งข้าว ได้ปรับเปลี่ยนเป็นที่จอดรถจักรกลเกษตร รถขนส่ง หรือรถยนต์ ตามฐานะของบ้านนั้นๆ และทุกบ้านจะมีห้องน้ำห้องส้วมที่ถูกสุขลักษณะ ทั้งที่ใช้พื้นที่บางส่วนของใต้ถุนเรือน และที่แยกส่วนออกจากตัวเรือนหลักก็มีไม่น้อย (ดูรูป 7-31)

นอกจากนี้ ลักษณะของการปลูกสร้างเรือนสมัยใหม่ ที่ยกพื้นเรือนสูงจากสัดส่วนของเสาคอนกรีตสำเร็จรูป เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ระนาบเหนือศีรษะของบ้านลาวโซ่งสมัยใหม่ เปลี่ยนแปลงจากที่เคยเป็นพื้นยกพอพ้นศีรษะเพียงเล็กน้อย กลายเป็นระนาบที่สูงและโอโง่งขึ้น ทั้งยังพบว่าการปูพื้นชั้นบนด้วยพื้นไม้เข้ลั่นหรือตีชนชิดแทนการปูฟากหรือพื้นไม้เว้นร่องแบบเดิม ทำให้เกิดข้อสันนิษฐานว่า ประเพณี “ลัว่งสาว” (ซึ่งเป็นการที่ชายหนุ่มจะใช้ไม้ลัว่งสาว ขนาดพอดีท่อนแขน ด้านหนึ่งจะมีปลายแหลม เอาไว้สอดตามช่องฝาบ้าน ช่องพื้น หรือฟากเรือน เพื่อให้สัญญาณบอกสาวที่ไม่สะดวกลงขวงหรือกำลังพักอยู่บนเรือนได้ทราบ) ก็ไม่อาจทำได้อย่างสะดวกอีกต่อไป เนื่องจากระดับท้องพื้นชั้นบนที่สูงขึ้นมาก และไม่มีช่องฝาบ้าน ช่องพื้นหรือฟากเรือน ในลักษณะเดิมเหลืออยู่ (ดูรูป 7-32)

อีกประการหนึ่งคือ ด้วยค่านิยมในการปลูกสร้างเรือนที่มีรั้วรอบขอบชิดเป็นส่วนตัวมากยิ่งขึ้น กลายเป็นนัยยะที่บ่งบอกลักษณะของการอนุญาตและไม่อนุญาตให้เข้าถึงพื้นที่ขวงหรือลานบ้านนั้นๆ สังเกตได้จากหลายๆ กลุ่มเรือน ในเขต อบต. เข้าย้อย และ อบต. หนองปรัง มีการแบ่งกันอาณาเขตและบริเวณบ้านด้วยรั้วที่มีประตูทางเข้าที่มิดชิดและทำขึ้นจากวัสดุก่อสร้างสมัยใหม่ สะท้อนลักษณะการใช้ชีวิตที่มีความเป็นปัจเจกมากยิ่งขึ้น พื้นที่ขวงหรือลานบ้านที่ใช้ตากผลผลิตทางการเกษตร เช่น ข้าว ได้ลดบทบาทลงและหันไปใช้ที่สาธารณะที่มีบริเวณกว้าง เช่น ลานตากข้าวของเอกชน ลานอเนกประสงค์ของ อบต. หรือแม้แต่ลานโดยรอบบริเวณศาลปู่ตาแทน และการละเล่นต่างๆ ในประเพณีลาวโซ่งที่เคยปฏิบัติในบริเวณลานบ้าน นิยมไปใช้พื้นที่อเนกประสงค์ส่วนกลางของชุมชน ได้แก่ องค์การบริหารส่วนตำบล หรือศูนย์วัฒนธรรม ซึ่งมักเป็นไปเพื่อการสาธิตหรือแสดงความงดงามทางวัฒนธรรมแก่บุคคลภายนอกตามวาระโอกาส แม้ว่าจะยังพบการใช้งานพื้นที่ขวงหรือลานบ้านปรากฏให้เห็นบ้าง แต่ก็ เป็นไปเพื่อวัตถุประสงค์อื่นๆ ในบริบทใหม่ด้วย โดยเฉพาะประเพณีทางพระพุทธศาสนา เช่น การทำพิธีขึ้นบ้านใหม่ การทำขวัญนาคก่อนอุปสมบท เป็นต้น

จากการศึกษาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างประเพณีกับการใช้ที่ว่างดังกล่าว ทำให้มีความเป็นไปได้ว่า รูปแบบวิถีชีวิตอันเนื่องมาจากการปรับตัวในบริบทใหม่ มีอิทธิพลต่อรูปแบบการใช้ที่ว่างใต้ถุนเรือน กลุ่มเรือน และลานบ้าน ส่งผลให้ประเพณีในการเลือกคูครองของชาวลาวโซ่งซึ่งใช้ที่ว่างใต้ถุนเรือน กลุ่มเรือน และลานบ้าน เริ่มจางหายไป ข้อสังเกตหนึ่งนอกเหนือจากปัจจัยด้านกายภาพที่เปลี่ยนแปลงแล้ว วิถีการดำรงชีพในบริบทใหม่โดยเฉพาะช่วงวัยรุ่นและวัยทำงาน ที่ค่อยๆ เปลี่ยนแปลงจากอาชีพเกษตรกรรม ไปสู่แหล่งงานภาคอุตสาหกรรมหรืออาชีพอื่นๆ เป็นปัจจัยทางสังคมที่ผลักดันให้ประเพณีการเลือกคูครองลดบทบาทและความสำคัญลง และส่งผลต่อเนื่องไปยังรูปแบบการใช้ที่ว่างใต้ถุนเรือนและลานบ้านที่แปรเปลี่ยนไปพร้อมๆ กันด้วย

สรุปผลการศึกษา

จากการศึกษารูปแบบการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชน โดยเฉพาะกรณีของป่าแหว่ พบว่าสภาพแวดล้อมและโครงสร้างชุมชน จะมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงลักษณะทางกายภาพและรูปแบบการใช้งานมากที่สุด เมื่อเปรียบเทียบในทั้ง 3 ปัจจัย โดยโครงสร้างชุมชนน่าจะมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมากกว่าสภาพแวดล้อม ส่วนคติความเชื่อจะมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงบทบาทและลักษณะทางกายภาพของป่าแหว่มากที่สุด กล่าวคือ มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงบทบาทความสำคัญของป่าแหว่ และเมื่อบทบาทของป่าแหว่ลดลง จึงส่งผลกระทบต่อลักษณะทางกายภาพคือ ทำให้ป่าแหว่มีขนาดเล็กลงไปด้วย สำหรับศาลผีประจำหมู่บ้านหรือศาลปู่ตานั้นมีการใช้พื้นที่นอกประสงค์มากยิ่งขึ้น ทั้งเป็นพื้นที่ตากข้าว พื้นที่จอดรถ มีการแบ่งพื้นที่สำหรับเป็นพื้นที่ทางศาสนาอื่นเช่นเป็นศูนย์คริสตจักรขนาดเล็ก จึงมีโอกาที่จะทำให้ความเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของศาลปู่ตาลดลง

นอกจากนี้การเปลี่ยนแปลงรูปแบบของการปลูกสร้างเรือน และประโยชน์ใช้สอยที่เพิ่มมากขึ้นของพื้นที่ได้ถุนเรือนเพื่อกิจกรรมอื่นๆ รวมถึงรูปแบบการดำรงชีวิตในสังคมชนบทสมัยใหม่ที่มีความเจริญในด้านต่างๆ มากยิ่งขึ้น ปฏิสัมพันธ์ระหว่างชายและหญิงลาวโซ่งก็ได้ต้องการที่ว่างใต้ถุนเรือนและลานบ้านเพื่อการพบปะทำความคุ้นเคยในประเพณีการเลือกคู่ครองตามแบบแผนดั้งเดิมอีกต่อไป

ด้วยเหตุนี้ สามารถสรุปผลในเบื้องต้นได้ว่า สภาพแวดล้อม คติความเชื่อ และโครงสร้างของชุมชน มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชน ทั้งในด้านลักษณะทางกายภาพ บทบาท และรูปแบบการใช้งาน โดย สภาพแวดล้อมและโครงสร้างชุมชนจะมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงลักษณะทางกายภาพและรูปแบบการใช้งานมากที่สุด ส่วนคติความเชื่อจะมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงบทบาทและลักษณะทางกายภาพของภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนมากที่สุด ทั้งนี้ แนวโน้มในอนาคตหากไม่มีการควบคุมการขยายตัวของชุมชนและโครงสร้างชุมชน หรือการส่งเสริมให้คนในชุมชนและภาครัฐเห็นคุณค่าของภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชน ก็มีแนวโน้มสูงที่ภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนบางส่วนจะลดความสำคัญลงและเลือนหายไป

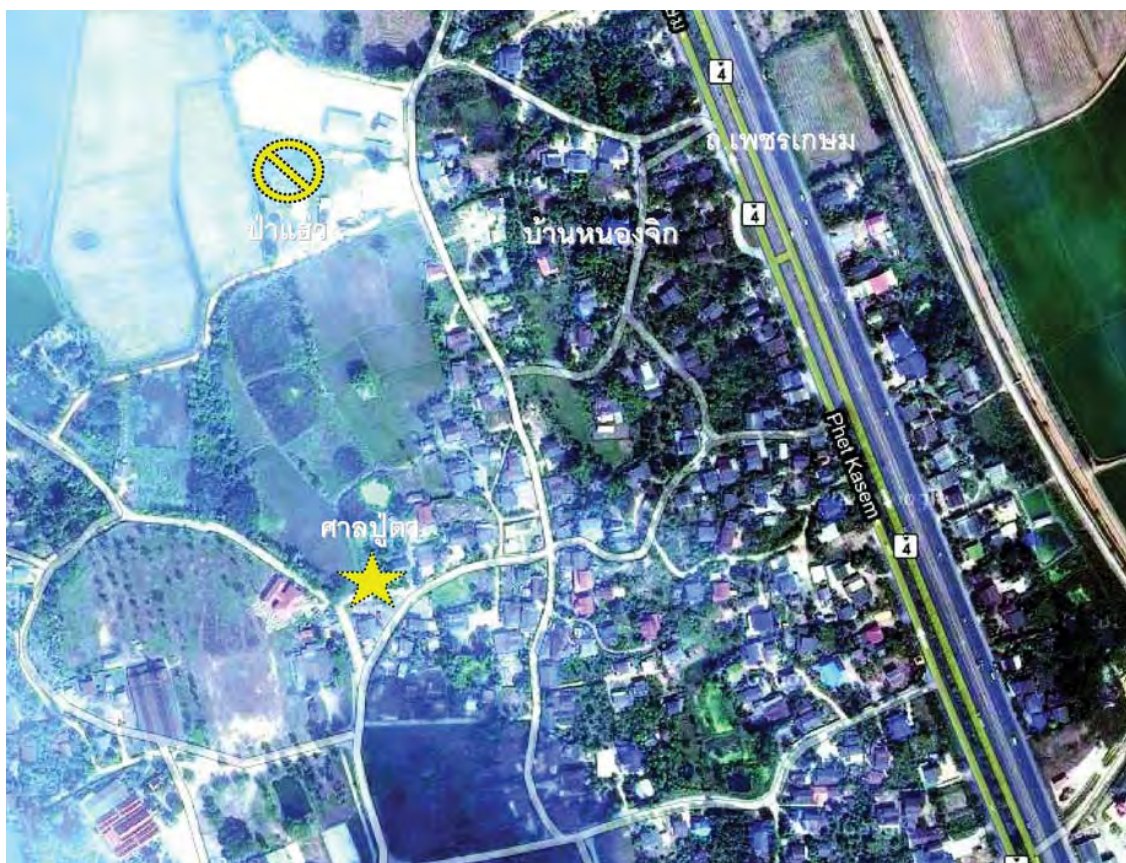
รูป 7-24 ภูมิประเทศกับสภาพบ้านเรือนและการตั้งถิ่นฐานของชาวไทดำ ประเทศเวียดนาม

รูป 7-25 ทิวทัศน์ทุ่งนาเมื่อมองจากบริเวณทางเข้าบ้านหนองเข้ ต.หนองปรัง อ.เขาย้อย จ.เพชรบุรี

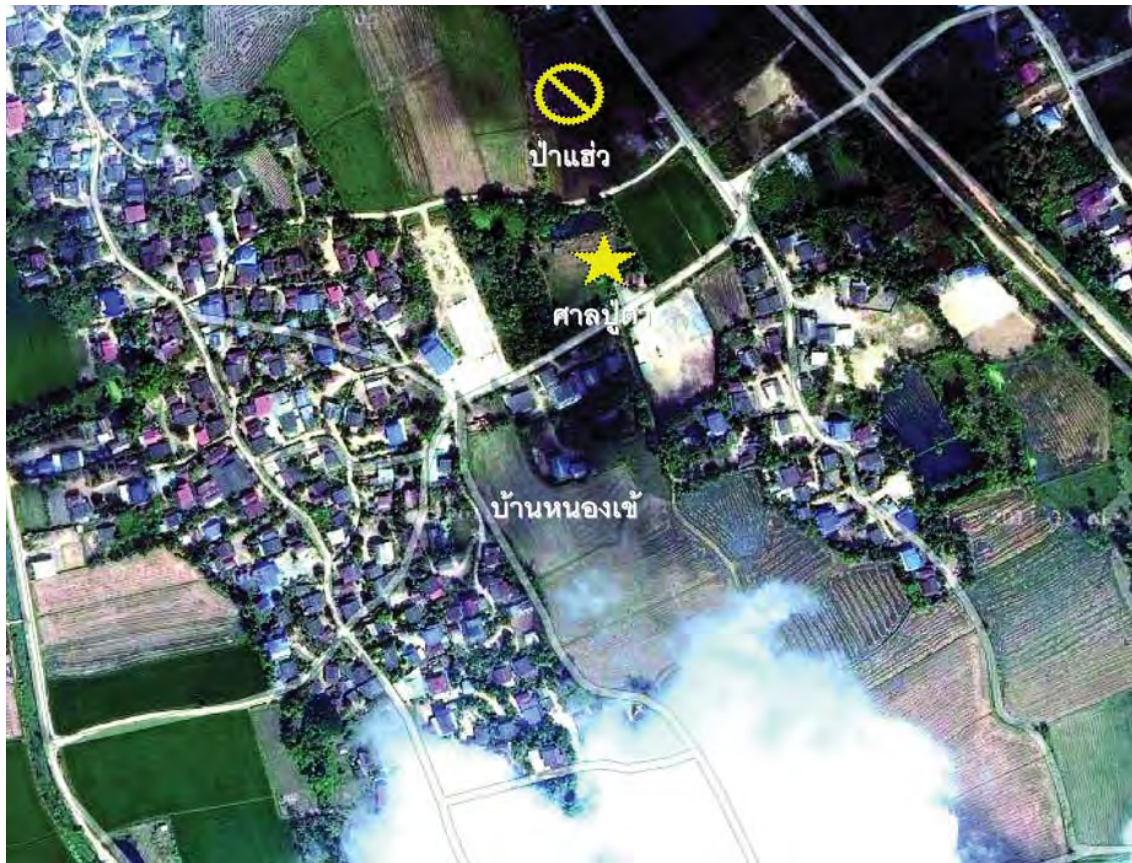
รูป 7-26 ป่าแหว่ บริเวณบ้านกู่ ตำบลลือหลัก (ฮ้างลือต) อำเภอมายเงิน จังหวัดเซินลา (ซ้าย) และป่าแหว่ บ้านหนองปรัง (หมู่ที่ 3 และหมู่ที่ 4) ต.หนองปรัง อ.เขาย้อย จ.เพชรบุรี (ขวา)

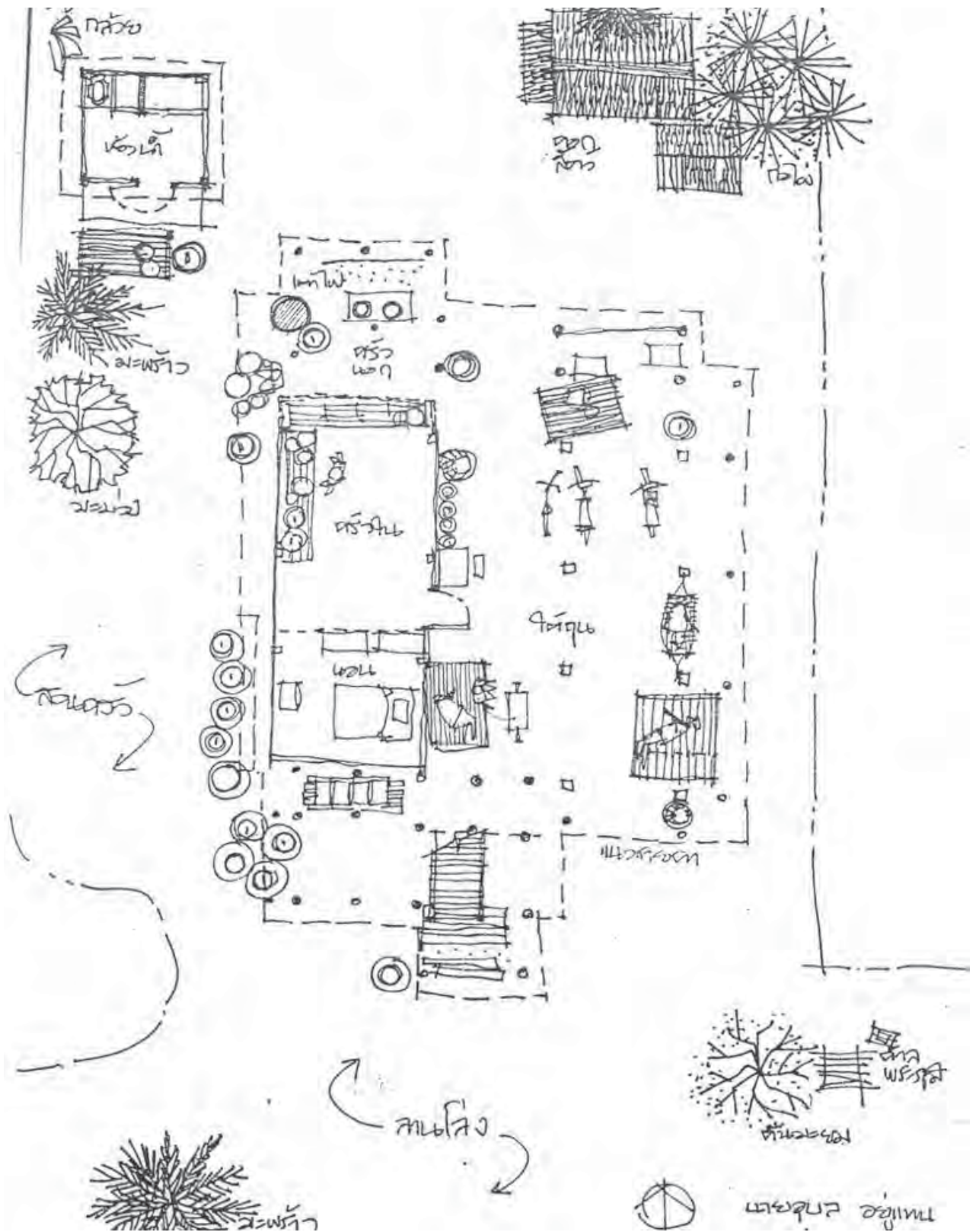
รูป 7-27 ตำแหน่งศาลปู่ตาและป่าแหว่ บ้านหนองจิก (หมู่ที่ 1 และหมู่ที่ 2) ต.หนองปรัง อ.เขาย้อย จ.เพชรบุรี

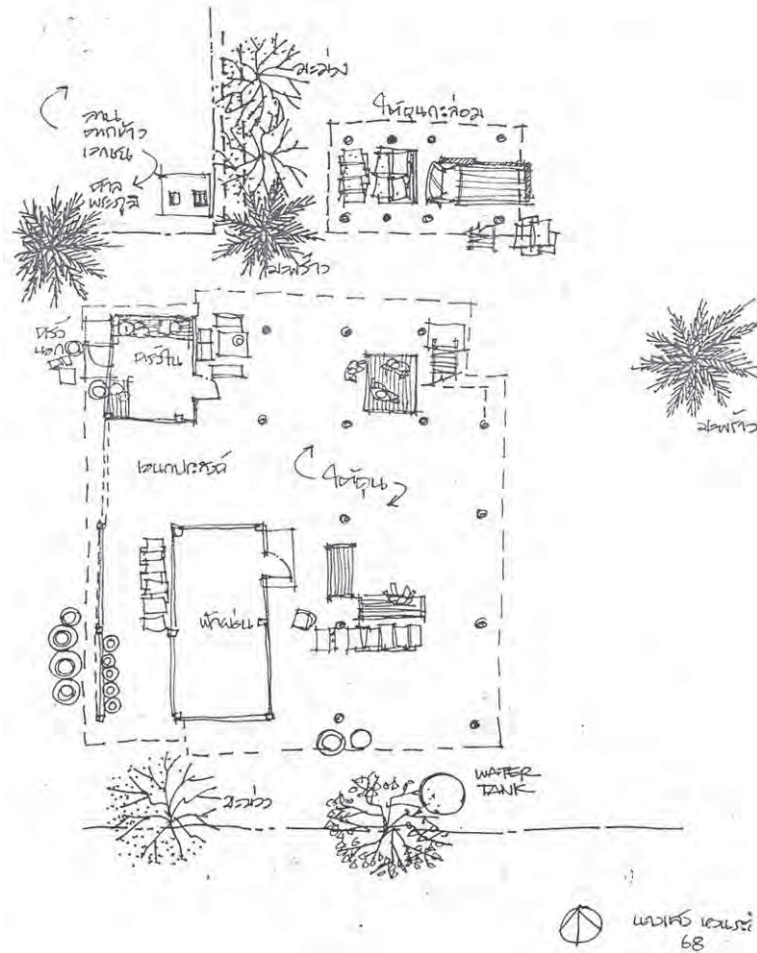
รูป 7-28 ตำแหน่งศาลปู่ตาและป่าแหว บ้านหนองปรือ (หมู่ที่ 3 และหมู่ที่ 4) ต.หนองปรือ อ.เขาย้อย จ.เพชรบุรี

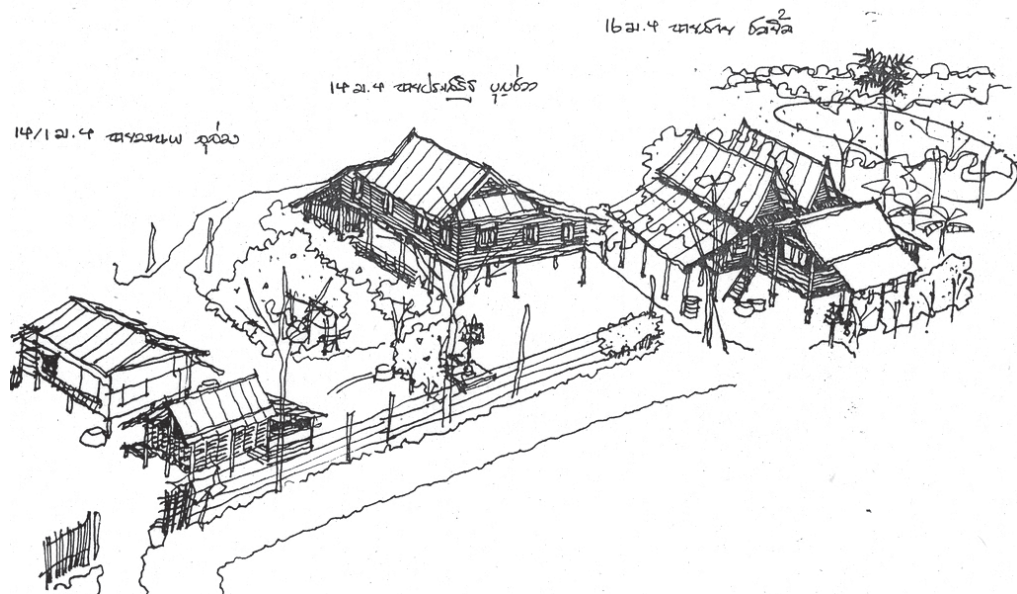
รูป 7-29 ตำแหน่งศาลปู่ตาและป่าแหว บ้านหนองแช่ (หมู่ที่ 5 และหมู่ที่ 6) ต.หนองปรือ อ.เขาย้อย จ.เพชรบุรี

รูป 7-30 แผนผังใช้ที่ว่างใต้ถุนเรือน บ้านนายอุบล อยู่แทน เลขที่ 77/4 บ้านหนองแซ่ หมู่ที่ 6
 ที่มา : จากการสำรวจภาคสนาม โดย นายศรุตี โพธิ์ไทร วันที่ 9 ก.พ. 54

รูป 7-31 ผังการใช้ที่ว่างใต้ถุนเรือน บ้านนางแสง หวนระลึก เลขที่ 68 บ้านหนองเข้ หมู่ที่ 6
ที่มา : จากการสำรวจภาคสนาม โดย นายศุทธิ โพธิ์ไทร วันที่ 9 ก.พ. 54

รูป 7-32 กลุ่มเรือนบ้านนายสาย ขมยืม นายประเสริฐ บุญช่วง และนายมานพ ลุล่วง บ้านหนองปรัง หมู่ที่ 4
ที่มา : จากการสำรวจภาคสนาม โดย นายจตุพล อังศุเวช วันที่ 9 ก.พ. 54

ตัวอย่างประเพณีและพิธีกรรมกับการใช้ที่ว่างของชาวไทดำในพื้นที่ศึกษา

ชื่อประเพณี หรือพิธี	ประเภทของพิธีกรรม	ลักษณะแบบแผน		พื้นที่ศึกษา		รูปแบบของการใช้ที่ว่าง					สถานะ			ปัจจัยที่ส่งผลต่อ ลักษณะแบบแผนและสถานะ
		ดั้งเดิม	เกิดขึ้นใหม่	เวียดนาม	จ.เพชรบุรี	ในเรือน	กลุ่มเรือน	บ้าน	ที่ศักดิ์สิทธิ์	สาธารณะ	ยกเลิก	ยังคงอยู่	ปรับเปลี่ยน	
เล่นเมือง	การนับถือผีบรรพบุรุษ	●		●					●	●	●			ระบบการปกครอง
เล่นบ้าน	การนับถือผีบรรพบุรุษ	●		●	●				●	●		●	●	ระบบการปกครอง
เล่นเวียง	การนับถือผีบรรพบุรุษ	●		●	●	●						●		คติความเชื่อดั้งเดิม
สัญญาณเวียง	การนับถือผีบรรพบุรุษ	●		●	●	●						●		คติความเชื่อดั้งเดิม
เล่นปากคอง	การนับถือผีบรรพบุรุษ	●		●	●	●						●		คติความเชื่อดั้งเดิม
เล่นผีน้อยจ้อย	การนับถือผีบรรพบุรุษ	●		●	●	●						●		คติความเชื่อดั้งเดิม
สังฆารกีนเจียง	การนับถือผีบรรพบุรุษ	●	●	●						●		●	●	คติความเชื่อดั้งเดิม/การปกครอง
คอกไม้บาน	อาชีพการงานที่ดี	●		●		●	●	●		●		●		คติความเชื่อดั้งเดิม
เล่นผีน้า	อาชีพการงานที่ดี	●		●				●				●	●	ระบบการเกษตร
เล่นผีน้า	อาชีพการงานที่ดี	●		●	●			●				●		คติความเชื่อดั้งเดิม
เล่นผีน้า	อาชีพการงานที่ดี	●		●	●			●				●	●	ระบบการเกษตร
เสียงขลุ่ยยาว	อาชีพการงานที่ดี	●		●	●	●	●	●						คติความเชื่อดั้งเดิม
เล่นแก้วกระหว่านเสื้อ	การรักษาอาการเจ็บไข้	●		●	●	●								คติความเชื่อดั้งเดิม
ตามเรือแก้ว	การรักษาอาการเจ็บไข้	●		●	●	●								คติความเชื่อดั้งเดิม
เล่นผี	การรักษาอาการเจ็บไข้	●		●	●	●								คติความเชื่อดั้งเดิม
เล่นสว่านทอด	การรักษาอาการเจ็บไข้	●		●	●	●								คติความเชื่อดั้งเดิม
เล่นอานปาง	ดื่มและไสยศาสตร์	●		●	●	●								คติความเชื่อดั้งเดิม
เล่นรับเต/ต้มค	ดื่มและไสยศาสตร์	●		●	●	●								คติความเชื่อดั้งเดิม
ทวนจิต	วิญญาณชีวิต	●		●	●	●								คติความเชื่อดั้งเดิม
ขวัญเคื่องเด็ก	วิญญาณชีวิต	●		●	●	●								คติความเชื่อดั้งเดิม
ลงดวง	วิญญาณชีวิต	●		●		●	●					●	●	วิถีชีวิตดำเนินไป
ล้างสว	วิญญาณชีวิต	●		●		●	●					●	●	วิถีชีวิตดำเนินไป
อินทอนเล่นลูกข่าง	วิญญาณชีวิต	●		●	●		●			●		●	●	ระบบการเกษตร
แต่งงานกินคอง	วิญญาณชีวิต	●		●	●	●	●					●	●	คติความเชื่อดั้งเดิม
แห้วเรือนหลังพิธีศพ	วิญญาณชีวิต	●		●	●	●						●		คติความเชื่อดั้งเดิม
พิธีศพ	วิญญาณชีวิต	●		●	●	●	●			●		●	●	โครงสร้างชุมชนจากศาสนา
ไหว้ลานมรดกข้าว	คติพระพุทธศาสนา		●		●					●		●	●	คติความเชื่อในบริบทใหม่
บุญข้าวสาลีขาวหลาม	คติพระพุทธศาสนา		●		●					●		●	●	คติความเชื่อในบริบทใหม่
บุญสารท	คติพระพุทธศาสนา		●		●					●		●	●	คติความเชื่อในบริบทใหม่
สงกรานต์	คติพระพุทธศาสนา		●		●		●			●		●	●	คติความเชื่อในบริบทใหม่
บุญเข้าเ็น	คติพระพุทธศาสนา		●		●		●			●		●	●	คติความเชื่อในบริบทใหม่

ที่มา: จากการวิเคราะห์ของผู้เขียน

● คือ สัญลักษณ์แทนการปรากฏของประเพณี

ตาราง 7-1 ตัวอย่างประเพณีและพิธีกรรมกับการใช้ที่ว่างของชาวไทดำ ประเทศเวียดนาม และชาวลาวโซ่ง จ. เพชรบุรี (การแปรเปลี่ยนของที่ว่างและปัจจัยที่ส่งผลต่อลักษณะแบบแผนและสถานะของประเพณีและพิธีกรรม แสดงเน้นด้วยแถบสีเหลือง)

ตอนที่ 5

วัสดุก่อสร้างและความแปรเปลี่ยนในเรือนลาวโซ่ง

เรือนลาวโซ่งแบบดั้งเดิมในเมืองเพชรบุรี

จากการสำรวจเราสามารถพบเรือนพื้นถิ่นที่มีรูปแบบเรือนแบบดั้งเดิมได้เพียงหลังเดียว ที่บ้านแม่ประจันต์ ตำบลวังไคร้ อำเภอยาง จ. เพชรบุรี ที่พบเห็นเรือนแบบดั้งเดิมส่วนใหญ่เป็นเรือนสาธิต ที่เกิดจากความต้องการที่จะอนุรักษ์วัฒนธรรมของชาวลาวโซ่งไว้ ซึ่งจะพบเห็นได้หลายแห่งของชุมชนไทดำในจังหวัดเพชรบุรี นอกนั้นเหลือเพียงร่องรอยขององค์ประกอบและวัสดุบางส่วนของเรือนที่ถูกนำมาประยุกต์ใช้กับรูปลักษณะของเรือนที่มีอยู่ในปัจจุบัน อย่างเช่น ส่วนผนังหรือฝาเรือนที่ทำมาจากไม้ไผ่สานที่ยังพบบ้างได้บ้าง บ้านเรือนของชาวโซ่งแบบดั้งเดิมนั้นจะมีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติได้ดีโดยแสดงออกให้เห็นจากลักษณะทางกายภาพของตัวเรือน โดยมีลักษณะเด่นที่รูปทรงของหลังคาทรงโค้งรูปกระดองเต่า มุงด้วยหญ้าคายาวลงมาเกือบถึงพื้น ทำหน้าที่เพื่อกันลมฝน และภูมิอากาศที่หนาวเย็น ตัวเรือนยกใต้ถุนสูง บนจั่วของหลังคาจะมี ขอกูด ลักษณะคล้ายเขาควยโง้งเข้าหากันประดับไว้ ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ที่ยังพบเห็นในเรือนของชาวลาวโซ่ง

รูป 7-33 (ซ้าย) เรือนลาวโซ่ง เพชรบุรี ภาพโดย: ฟรินซิส จิต ที่มา: สมุดภาพรัชกาลที่ 4

รูป 7-34 (ขวา) เรือนลาวโซ่งที่เหลืออยู่ บ้านแม่ประจันต์ ต.วังไคร้ อ.ท่ายาง จ.เพชรบุรี ภาพโดย: วีระ อินพันทั้ง

เรือนพื้นถิ่นลาวโซ่งเป็นเรือนที่มีระบบการก่อสร้างแบบผสมผสานระหว่างเรือนเครื่องสับและเรือนเครื่องผูก โดยโครงสร้างสำหรับการรับน้ำหนักทั้ง เสา และคานเป็นเครื่องมือโดยมีการเข้าไม้แบบเรือนเครื่องสับทั่วไป ส่วนโครงหลังคาเป็นโครงไม้ไผ่มัดด้วยตอกหวาย และใช้วิธีการสานที่เป็นภูมิปัญญาพื้นถิ่นมาประยุกต์กับการทำฝาเรือน โดยเรือนแบบดั้งเดิมมักสร้างด้วยวัสดุที่หาง่ายในท้องถิ่น เช่น ไม้ไผ่ หญ้าแฝก หญ้าคา และต้นไม้ที่หาได้ตามท้องถิ่น

1. ต่อม่อ เป็นเสาด้านเดียวกับเสาบ้านปักลงในดินโดยไม่ต้องมีส่วนใดรองรับเป็นฐานเลย คงใช้เสาดั้งบนดินโดยตรง

2. เสา ใช้ไม้เนื้อแข็งซึ่งเป็นต้นไม้มัดต้นนำมาตากให้ได้รูปร่างและความยาวตามต้องการ ส่วนที่ปลายเสาจะเป็นง่ามของต้นไม้มัด เพื่อเป็นโครงสร้างรองรับการวางรอด

3. รอด ภาษาโซ่ง เรียกว่า ขาง จะใช้ไม้ทั้งต้นเช่นเดียวกันวางพาดระหว่างง่ามเสา โดยวางพาดให้ยื่นออกจากเสาข้างละไม่เกิน 2 เมตร บ้านบางหลังมีรอดพาดระหว่างง่ามเสาก่อนแล้วพาดตงบนรอดอีกทีหนึ่ง

4. ฝักมะขาม หรือเรียกว่า ปิง ใช้ไม้จริงทำเป็นรูปโค้งรองรับพื้นตรงบริเวณเสา
5. พื้น ส่วนใหญ่จะใช้ฟากสับโดยฟากนี้จะทำจากลำไม้ไผ่ขนาดใหญ่ผ่าให้เป็นซีกเรียงกัน พื้นฟากดังกล่าวนี้จะมีไม้จริงวางขวางบนรอตก่อน บางบ้านจะใช้ไม้กระดานทำเป็นพื้นบ้านโดยวางบนรอตได้เลย
6. ฝา ใช้ไม้ไผ่ขัดแตะหรือฟากสับเช่นเดียวกับพื้นบ้าน ฝานี้จะทำไม่สูงถึงหลังคา และมีลักษณะ เอนออกจากตอนบนทำให้อากาศถ่ายเทได้สะดวก บ้านโชนแบบดั้งเดิมจะไม่มีหน้าต่าง
7. ช่อ ทำด้วยไม้จริงฉากให้แบนยึดด้วยหัวเทียนยอดเสา
8. ตั้ง ทำด้วยไม้แบนเหลื่อมหรือไม้จริงกลมแล้วเสี้ยนส่วนปลายที่จะต่อกับช่อให้แบนเพื่อสวมกับรูที่เจาะไว้ได้ ปลายตั้งส่วนที่รับอกโก่บากเป็นรูปโค้งและมีรูสำหรับร้อยหวายเพื่อยึดอกโก่ติดกับตั้ง
9. อกโก่ ใช้ไม้จริงกลมยึดติดกับตั้ง
10. แปะหัวเสา ทำด้วยไม้จริงกลม เรียกว่า “ไม้ข่มหัวช่อ” ใช้เป็นอะเส
11. จันทัน ใช้ไม้จริงกลมวางพาดอกโก่กับอะเส แล้วยึดด้วยหวายหรือตอก
12. แปะลาน ทางด้านสกัด เรียกว่า “กวางคู้บ” ทางด้านยาว เรียกว่า “ฮาง” ทำด้วยไม้รวกมัดรวมกันยึดติดกับจันทันด้วยหวายหรือตอก
13. กลอน หรือเรียกว่า “กลอนลิง” ทำด้วยไม้รวก
14. หลังคา มุงด้วยหญ้าหรือแฝก ลักษณะของหลังคาสูงชันคลุมตัวบ้านทุกด้านและเลยพื้นลงมา ส่วนของหลังคาที่ยื่นลงมาค้ำหรือท้าวแขนจากปลายรอตที่ยื่นออกมา ครอบหลังคาทำด้วยหญ้าหรือแฝกทั้งต้นโค้งทับแป เรียกว่า “หญ้าหลบแป” ส่วนยอดของหลังคาคือส่วนอกโก่ เรียกว่า “แป” และมีไม้แนบทำด้วยไม้ไผ่ทับหญ้าไว้ยาวตลอดหลังคาแล้วมัดด้วยหวายหรือตอก ยอดจั่วทั้ง 2 ด้าน มีไม้จริงแกะสลักเป็นรูปโค้งงอลักษณะคล้ายเขากวาง เรียกว่า ขอกุด
15. บันลม ทำด้วยไม้ไผ่กลมบางบ้านใช้ไม้จริง
16. บันใด หรือเรียกว่า “ชั้นไหล” ทำด้วยไม้จริงอาจเป็นไม้ทั้งต้นหรือไม้กระดาน บางบ้านอาจใช้ไม้ไผ่วางพาด
17. ห้องหัวท้ายบ้าน เป็นห้องที่สกัดทั้งสองห้องโดยปรกติบ้านแบบดั้งเดิมจะกั้นบ้านบริเวณหัวท้ายด้วยฝาขัดแตะออกเป็น 3 ห้อง คือห้องบริเวณหัวบ้านหรือนอกชาน ตอนขึ้นมาจากบันใดจะใช้เป็นที่รับแขกผู้มาเยือน ห้องกลางเป็นห้องใหญ่มีครัวไฟและเป็นที่อยู่อาศัย ห้องท้ายบ้านเป็นห้องท้ายสุด เรียกว่า “กว๊าน” ลดพื้นลงไปเล็กน้อยมีลักษณะโค้งมนทั้งฝาและหลังคาเหมือนกระโจม ห้องนี้ใช้เป็นห้องผีเรือน

สิ่งก่อสร้างที่อยู่คู่กับเรือนของลาวโชนคือ “ยั้งข้าว” เพราะถือเป็นสิ่งจำเป็นและมีความสำคัญต่อชีวิตความเป็นอยู่อย่างมาก ทั้งนี้เนื่องจากอาชีพหลักของลาวโชนตั้งแต่อดีตกาลได้แก่การทำนา ยั้งข้าวซึ่งเป็นที่เก็บข้าวเปลือกจึงเปรียบเสมือนชีวิตของพวกเขา ดังนั้นจะพบว่ายั้งข้าวของลาวโชนบางบ้านจะมีขนาดใหญ่เกือบเท่าตัวบ้าน และสร้างให้มีความแข็งแรงและทนทานกว่าที่อยู่อาศัยเสียอีก โดยเสายั้งข้าวจะใช้ต้นไม้มที่มีง่ามและใช้ต้นเสาแทนคานาวางบนง่ามเสาด้วยซึ่งดูลักษณะแล้วแข็งแรงทนทานมากและจะสร้างอยู่ไม่ไกลจากตัวบ้านหรือบางบ้านจะสร้างติดกับตัวบ้านแล้วทอดสะพานเชื่อมถึงกันได้ นอกจากนี้ยังสังเกตพบว่ายั้งข้าวจะมีได้สูงมากโดยพื้นยั้งข้าวสูงกว่าพื้นบ้านเรือนที่อยู่อาศัย หรือสูงเสมอเท่าพื้นบ้านแต่จะไม่สร้างให้ต่ำกว่าเป็นอันตราย เพราะถือว่าข้าวเป็นแม่โพสพมีบุญคุณที่ทำให้ทุกชีวิตดำรงอยู่ได้ดังนั้นจึงต้องสร้างไว้ในที่สูง แม้ว่าในปัจจุบันมีเทคโนโลยีสมัยใหม่ได้แก่ เครื่องจักรนวดข้าว โดยจะนำไปนวดข้าวในทุ่งนาแล้วนำข้าวเปลือกบรรจุกระสอบส่งโรงสีข้าวโดยไม่ต้องใช้แรงงานคนและสัตว์นวดข้าวในบริเวณ

บ้านดังแต่ก่อน ไม่จำเป็นต้องขนข้าวที่ลานนวดไปเก็บไว้ในยุ้งข้าวอีกต่อไปแล้วก็ตาม ลาวโพงก็จะไม่รื้อยุ้งข้าวหรือนำไม้มาใช้ประโยชน์อย่างอื่นแต่จะใช้ประโยชน์ในด้านอื่นแทน เช่น เก็บอุปกรณ์การเกษตร เก็บผลผลิตการเกษตรอื่นๆ เป็นต้น

รูป 7-35 (ซ้าย) เสา
รูป 7-38 (ซ้าย) พื้นเรือน
รูป 7-41 (ซ้าย) ตั้ว

รูป 7-36 (กลาง) รอด หรือ ขาง
รูป 7-39 (กลาง) ฝาเรือน
รูป 7-42 (กลาง) ออกไก่

รูป 7-37 (ขวา) ฝักมะขาม หรือ ปิง
รูป 7-40 (ขวา) ชื้อ
รูป 7-43 (ขวา) แปหัวเสา

รูป 7-44 (ซ้าย) จันทัน
รูป 7-47 (ซ้าย) หลังคา

รูป 7-45 (กลาง) แปลาน หรือ ฮาง
รูป 7-48 (กลาง) ปั่นลม หรือ ขอกุด

รูป 7-46 (ขวา) กลอน หรือ กลอนลิง
รูป 7-49 (ขวา) บันได

ลักษณะวัสดุพิเศษที่พบในยั้งข้าวคือวัสดุผนังที่มีการนำฟาที่ได้จากการสานไม้ไผ่นำมาเคลือบด้วยวัสดุที่มีส่วนผสมของ ดินท้องถิ่น มูลควาย และแกลบ เพื่อป้องกันความชื้นภายนอกเรือนที่มีผลกับข้าวเปลือกภายในยั้งข้าว ซึ่งเป็นภูมิปัญญาที่พบเห็นได้ในเรือนพื้นถิ่นที่เมืองหลวงพระบางที่มีการใช้ลักษณะของส่วนผสมที่คล้ายคลึงกัน คือ ดิน หนัควาย แกลบ หรือฟาง ในการเพิ่มประสิทธิภาพของผนังเรือนให้มีความคงทนถาวรขึ้น

รูป 7-50 ยุงข้าวลาวโซ่ง อำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี

เรือนลาวโซ่งปัจจุบันในเมืองเพชรบุรี

ในระยะแรกของการตั้งถิ่นฐานในไทย ลาวโซ่งปลูกเรือนทรงกระดองเต่าเป็นที่อยู่อาศัย อันเป็นวัฒนธรรมการปลูกสร้างเดียวกับในบ้านเกิดเมืองนอนที่สิบสองจุไท และยังคงเป็นเช่นนี้ต่อมาอีกช่วงเวลาหนึ่ง ล่วงมาถึงศตวรรษที่ 25 หรือราวทศวรรษที่ 2450 ลาวโซ่งจึงหันมารับเอาเรือนทรงไทยเข้าไปปลูกเป็นที่อยู่ของตน ราวช่วงทศวรรษที่ 2500 ลาวโซ่งเปลี่ยนมาปลูกเรือนทรงปั้นหยาและมนิลา กันก่อนที่จะหันมานิยมปลูกเรือนทรงบังกะโล่ตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา (วีระ อินพันทัง 2553 การกลายรูปในเรือนลาวโซ่ง)

รูป 7-51 การกลายรูปของเรือนลาวโซ่ง ภาพโดย : วีระ อินพันทัง

จากการปรับปรุงสภาพบ้านเรือนดั้งเดิมของชาวไทดำให้กลมกลืนกับสภาพแวดล้อม และวัฒนธรรมไทยมาเป็นระยะๆ จนถึงราวทศวรรษ 2450 ลาวโซ่งจึงได้หันมารับเอารูปแบบเรือนแบบไทย และได้เปลี่ยนเป็นเรือนที่สร้างจากไม้จริง ฝาผนังเป็นฝาปะกน ใต้ถุนสูงมีนอกชาน กันห้องทึบ ที่ตัวเรือนมีครัวขวางไว้ที่หัวสัดของชานบ้านด้านหนึ่ง ต่อมาชาวบ้านรอบด้านให้ยาคลุมลงมาเกือบเสมอฟื้นบ้าน ทำให้ผนังเดียวสามารถเจาะหน้าต่างได้เพียงช่องเล็กๆ หรือไม่ก็ตีฝาเป็นซี่ลูกกรง ดังนั้นภายในตัวบ้านจึงมีพื้นที่เรือนกว้างออกไปด้านข้าง ไว้สำหรับเป็นที่นอนสำหรับคนในครอบครัวได้เพิ่มขึ้นอีก และมีพื้นที่เหมาะสมในการทำพิธีการต่างๆ ที่กลางบ้าน ส่วนใต้ถุนบ้านก็ยังคงสูงและทำเป็นที่ทำกิจกรรมต่างๆ เช่น

ทอผ้า ตำข้าว สีข้าว และเก็บเครื่องใช้ในการทำนา พร้อมทั้งมีการเลี้ยงหมูไว้ไถ่ถุน ซึ่งหมูที่เลี้ยงไว้นี้ใช้ในพิธีเสนเรือน 1-2 ตัวเท่านั้น

แบบบ้านของลาวโซ่งปัจจุบันยังคงลักษณะการใช้สอยพื้นที่คล้ายคลึงแบบเดิม และยังคงห้องผีเรือนไว้ แต่เปลี่ยนหลังคาให้เป็นทรงจั่วแหลมแบบบ้านชาวนาไทย มีการลากปีกนกออกมายาวเสมอชายคาบ้าน มุงด้วยกระเบื้อง หรือสังกะสี ฝาผนังบ้านสูงขึ้นกว่าเดิม อาจสร้างด้วยปูนแทนไม้ในส่วนโครงสร้างพื้น เสาในชั้นล่าง และส่วนครัว ห้องน้ำในชั้นบน

สำหรับยุงข้าวที่ชาวลาวโซ่งสร้างคู่กับเรือนนั้น ปัจจุบันข้าวเปลือกไม่ได้้นำเก็บไว้ที่ยุงข้าวแล้ว เพราะมีนวดข้าวเปลือกด้วยเครื่องจักร และบรรจุลงกระสอบที่ทุ่งนาเลย ซึ่งสะดวกในการขนบรรทุกไปยังโรงสีมากกว่า ยุงข้าวจึงค่อยๆหมดความสำคัญลง

ผลของการศึกษานบ้านของลาวโซ่งในปัจจุบันปรากฏดังนี้

1. ลักษณะบ้าน

1.1 **รูปทรง** บ้านส่วนใหญ่เป็นแบบทรงไทยประยุกต์ จะแตกต่างกันด้วยรูปทรงของหลังคาที่มีลักษณะที่เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา จากหลังคาทรงกระดองเต่า มาเป็นทรงหลังคาไทย หลังคาทรงปั้นหยา และทรงบังกะโล ตามลำดับ

1.2 **ประเภทของบ้าน** บ้านจะปลูกในลักษณะเป็นบ้านประเภทถาวร พบบ้านในลักษณะชั่วคราวแบบลักษณะเรือนพื้นดินดินน้อยลง หรืออาจเป็นเรือนที่ไม่ได้ใช้งานแล้ว เช่น ยุงข้าว เหตุจากความมั่นคงในสถานะทางสังคมของชาวลาวโซ่งที่เพิ่มขึ้น ไม่ต้องโยกย้ายถิ่นฐานอย่างเช่นสมัยก่อน

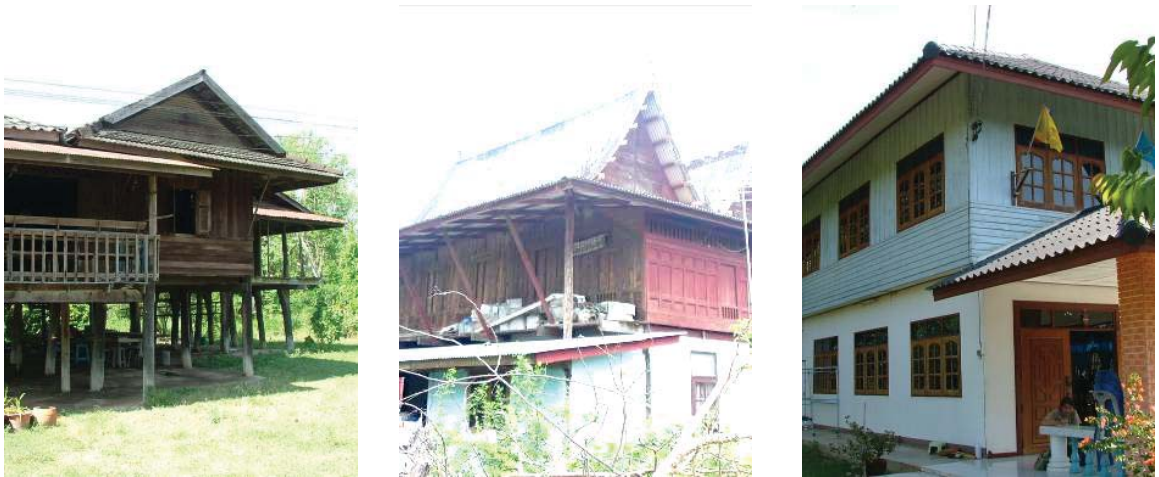
1.3 **จำนวนชั้นของบ้าน** เป็นบ้านชั้นเดียวได้ถุนสูง มีจำนวนไม่มากนักที่เป็นบ้านชั้นเดียวติดพื้นซึ่งโดยมากเป็นบ้านสร้างใหม่ และชั้นเดียวได้ถุนเตี้ย อีกลักษณะหนึ่งพบคือเป็นบ้านสองชั้นติดพื้นดินซึ่งเป็นลักษณะของการต่อเติมบ้านเก่า

จากการศึกษาลักษณะของบ้านพบว่าส่วนใหญ่เป็นบ้านทรงไทยประยุกต์เหมือนบ้านคนไทยในชนบททั่วไป โดยเป็นบ้านชั้นเดียวได้ถุนสูงและสร้างเป็นประเภทถาวร ทั้งนี้เพราะลาวโซ่งเหล่านี้จะไม่มีการอพยพย้ายถิ่นไปหาที่อยู่อาศัยใหม่ ดังนั้นจึงสร้างบ้านที่คงทนถาวรต่อการอยู่อาศัย นอกจากนี้ลักษณะของบ้านเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติในเขตร้อนชื้นทั่วไปที่มีฝนตกชุกเพราะบ้านได้ถุนสูงป้องกันน้ำท่วมและสัตว์เลื้อยคลาน อากาศถ่ายเทได้สะดวก ได้ถุนบ้านยังใช้ประโยชน์ในด้านต่างๆ เช่น เป็นที่พักผ่อน เก็บผลผลิตทางการเกษตร เก็บเครื่องมือการเกษตร คอกสัตว์ และใช้เป็นทำงานในเวลาว่างจากการประกอบอาชีพหลักของแต่ละครอบครัวด้วย

2. วัสดุที่ใช้ในการสร้างบ้าน

สามารถแบ่งแยกได้เป็น 2 ลักษณะ คือ วัสดุธรรมชาติที่มีในท้องถิ่นซึ่งเป็นวัสดุที่ใช้ส่วนใหญ่ และวัสดุก่อสร้างอุตสาหกรรมที่มีใช้กันแพร่หลาย โดยมีรายละเอียดดังนี้

2.1 **วัสดุโครงสร้าง** โครงสร้างที่พบเห็นส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นเรือนเก่า มีระบบการก่อสร้างเป็นแบบเรือนเครื่องสับและในเรือนที่มีการประยุกต์จะมีการผสมผสานระหว่างโครงสร้างที่เป็นไม้กับเสาคอนกรีตสำเร็จรูปที่หาได้ทั่วไปตามท้องตลาด ส่วนบ้านสมัยใหม่ส่วนใหญ่จะเป็นโครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็กหล่อในที่

รูป 7-52 เรือนเก่าโครงสร้างไม้ เรือนประยุกต์โครงสร้างไม้ผสมคอนกรีต และเรือนสมัยใหม่โครงสร้างคอนกรีต
เรือนลาวโซ่ง อำเภอยาย้อย

2.1.1 โครงสร้างอาคารเก่า อายุตั้งแต่ 30-50 ปีเป็นต้นไป มักใช้วัสดุที่หาได้ตามท้องถิ่น เช่น ไม้ และไม้ไผ่ เป็นโครงสร้างหลัก ในการก่อสร้างอาคารโดยรวม แต่ในปัจจุบันจะพบเห็นร่องรอยของการต่อเติมอาคาร โดยใช้เสาที่เป็นต้นไม้อเล็ก ๆ เข้ามาเสริมอาคาร

2.1.2 โครงสร้างอาคารประยุกต์จากอาคารพื้นถิ่นผสมผสานกับรูปแบบสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น เมืองเพชรบุรี อายุตั้งแต่ 20-30 ปีขึ้นไป โครงสร้างเป็นระบบเสาคานโดยมีการผสมผสานวัสดุก่อสร้างระหว่างไม้และคอนกรีต โดยจะพบอาคารที่มีเสาคอนกรีตเป็นส่วนของเสาชั้นล่างเสียเป็นส่วนใหญ่ ในบางหลังยังพบเสาที่เป็นเสาไม้ไผ่มาใช้ร่วมด้วยในส่วนของเสารับหลังคาส่วนต่อเติมส่วนชายคาหรือพื้นชาน

- เสาไม้ไผ่ โครงสร้างเสาไม้ไผ่เป็นวัสดุพื้นถิ่นที่เป็นโครงสร้างของเรือนพื้นถิ่นไทยดั้งเดิม แต่ในปัจจุบันพบเห็นได้น้อยและมักใช้กับส่วนต่อขยาย หรือแนวเสริมโครงสร้างพื้นเนื่องจากเป็นวัสดุที่หาได้ในละแวกหมู่บ้านและทุ่งนา

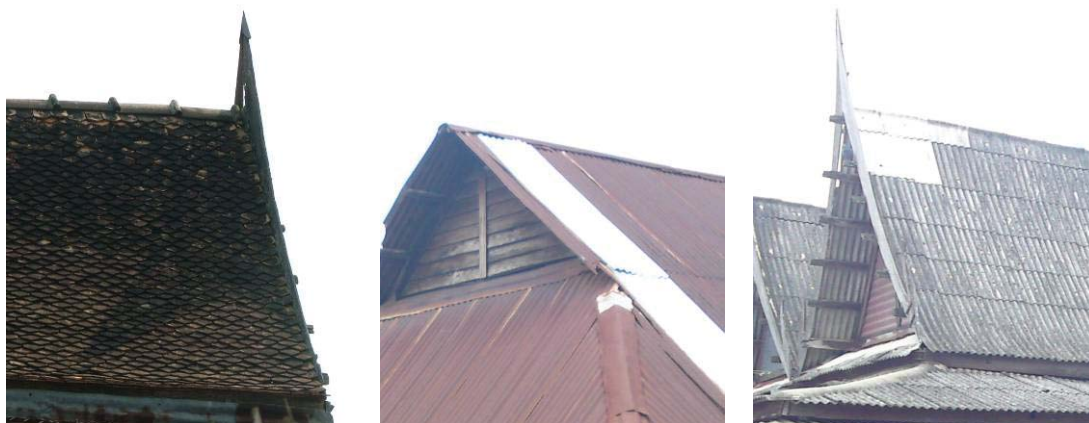
- เสาไม้กลม โครงสร้างเสาไม้พบเห็นได้ใน 2 ลักษณะ คือเสากลมและเสาเหลี่ยม ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 30 เซนติเมตร

- เสาต้นไม้อเล็ก เป็นโครงสร้างส่วนต่อเติมหรือใช้เป็นโครงสร้างของการซ่อมบำรุงส่วนพื้นของอาคาร

- เสาคอนกรีตสำเร็จรูป เสาคอนกรีตสำเร็จรูปถูกนำมาแทนเสาไม้เพราะมีราคาถูกกว่าและคงทน ซื้อมาแล้วใช้ได้เลย

- เสา คสล.หล่อในที่ โครงสร้างเสาคานแบบนี้มักพบกับบ้านใหม่ที่สร้างติดกับพื้นดิน

2.2 วัสดุผนังหลังคา ลักษณะหลังคาส่วนใหญ่เป็นหลังคาน้ำจั่วที่ใช้วัสดุต่างกัน โดยมีวิวัฒนาการตามช่วงเวลาที่มีสัมพันธ์กับวิวัฒนาการของวัสดุก่อสร้าง แต่มักเป็นวัสดุที่ใช้กันแพร่หลายกันทั่วไปในท้องถิ่นจากกระเบื้องดินเผา มาเป็นสังกะสี และกระเบื้องลอน โดยบ้านสร้างใหม่มักใช้กระเบื้องซีแพคโมเนีย

รูป 7-53 หลังคาเรือนลาวโซ่ง อำเภอยาย้อย จังหวัดเพชรบุรี

2.3 วัสดุผนัง วัสดุเดิมเป็น ไม้ไผ่ ไม้รวก มีการใช้ฝาไหล ซึ่งสามารถปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับสภาพภูมิอากาศ และลายสานให้เหมาะกับการใช้งานที่แตกต่างกัน วัสดุที่พบเห็นส่วนใหญ่ประกอบไปด้วย ไม้ฝาปะกน ไม้ฝาระแนงไม้ วัสดุต่อเติม ได้แก่ ไม้ฝา สังกะสีและยิปซัม วัสดุใหม่ ได้แก่ เหล็กดัด อีฐบล็อก ผนังก่ออิฐมวลเบาเรียบ และ วัสดุผนังทั้งใหม่และเก่าที่นำมาใช้นั้น อาจเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยและเทคโนโลยี ต่างถูกนำมาใช้ในเงื่อนไขของการปกป้องจากสภาวะแวดล้อมพื้นฐาน เช่น การระบายอากาศ เพราะเรือนส่วนใหญ่ของชาวบ้านมักไม่ติดเครื่องปรับอากาศ ส่วนวัสดุบางอย่างที่พบเห็นนำมาใช้ประโยชน์เพื่อความปลอดภัย เช่น เหล็กดัด และมุ้งลวดเพื่อป้องกันแมลง

รูป 7-54 ผนังเรือนลาวโซ่ง อำเภอยาย้อย จังหวัดเพชรบุรี

2.3 วัสดุพื้น วัสดุพื้นโดยส่วนใหญ่ยังเป็นวัสดุธรรมชาติ เช่น ไม้แผ่นทั้งที่เป็นไม้เนื้อแข็ง และ ไม้เนื้ออ่อนหรือไม้ไผ่ในส่วนต่อเติมชั่วคราว ซึ่งอาจสับเนื่องจากโครงสร้างของบ้านทั่วไปยังมีระบบ โครงสร้างที่เป็นโครงไม้ โดยมีการแบ่งใช้เป็น 2 ลักษณะ คือ แบบตึชิตติดกัน ซึ่งใช้กับพื้นภายในตัวเรือน และแบบตีเว้นร่อง ใช้กับพื้นที่ที่ต้องการการระบายอากาศ และระบายน้ำได้ดี เช่น ส่วนครัว และชานบ้าน โดยพบการใช้พื้นคอนกรีตเสริมเหล็กในเรือนเดิมบ้าง แต่ส่วนใหญ่เป็นส่วนต่อเติมพื้นครัว และพื้นห้องน้ำ

รูป 7-55 พื้นเรือนลาวโซ่ง อำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี

2.4 รั้วบ้าน บ้านโดยส่วนใหญ่ไม่มีรั้วล้อมรอบ มีบางบ้านที่มีรั้วบ้านก็จะเป็นแบบชั่วคราวโดยการปลูกต้นไม้ให้เป็นแนวเพื่อเป็นการเขตของบริเวณบ้าน อาจมีการใช้ไม้ไผ่ ไม้รวก ขัดแตะหรือกั้นเป็นรั้วเตี้ยๆ บางบ้านอาจจะใช้กิ่งไม้หักมาวางพาดกันเป็นแนวเพื่อกันอาณาเขตเท่านั้น ส่วนบ้านที่มีรั้วแบบถาวรมีไม่มากนัก ส่วนใหญ่จะเป็นบ้านที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดีหรือบ้านที่เป็นร้านค้าในหมู่บ้าน โดยจะทำรั้วด้วยไม้เนื้อแข็ง สังกะสี อิฐบล็อก ลวดหนาม เป็นต้น

รูป 7-56 รั้ว เรือนลาวโซ่ง อำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี

บทสรุป

หากกล่าวโดยสรุปเพื่อให้เห็นภาพของความแปรเปลี่ยนการใช้วัสดุในการก่อสร้างในเรือนลาวโซ่งนั้น เป็นความแปรเปลี่ยนในเชิงการมีวิวัฒนาการที่สอดคล้องสัมพันธ์กับ สภาพแวดล้อมทางกายภาพ ความเปลี่ยนแปลงของสภาวะทางสังคม และความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีการก่อสร้าง

ในอดีตชาวลาโซ่งมีความเป็นอยู่สัมพันธ์กับระบบนิเวศทางธรรมชาติอย่างกลมกลืน วิถีชีวิตที่เกิดจากการพึ่งพาธรรมชาติ ปรากฏชัดสืบเนื่องไปยังความเชื่อและวัฒนธรรมความเป็นอยู่ ระบบเศรษฐกิจที่มาจากผลผลิตทางการเกษตร และภูมิปัญญาการเพาะปลูกที่พึ่งพาฟ้าฝน ดังนั้นธรรมชาติจึงเป็นกลไกสำคัญในการดำรงชีวิตของชาวลาโซ่ง เช่นเดียวกับภูมิปัญญาในการสร้างเรือน ที่ตำแหน่งที่ตั้งต้องสอดคล้องกับลักษณะทางภูมิศาสตร์ รูปลักษณ์ของเรือนต้องตอบสนองการใช้สอย และสัมพันธ์กับสภาพดินฟ้าอากาศ วัสดุที่นำมาใช้ประกอบเรือนต้องเหมาะสมกับวิธีการก่อสร้าง และภูมิปัญญาที่สามารถสร้างขึ้นจากฝีมือแรงงานของสมาชิกภายในครัวเรือน เป็นวัสดุธรรมชาติที่สามารถหยิบยืมจากสภาพแวดล้อมรอบข้าง จึงส่งผลให้วัสดุในการสร้างเรือนสะท้อนความเป็นถิ่นที่ได้อย่างชัดเจน

ในปัจจุบันแม้ว่าการดำรงวัฒนธรรม ประเพณี และความเชื่อชาวลาโซ่งจะยังคงแสดงออกให้เห็นผ่านลักษณะการใช้สอยพื้นที่ภายในตัวเรือนที่ยึดถือแบบแผนเดิมไว้ แต่รูปลักษณ์ และเปลือกนอกของเรือนแสดงออกถึงการปรับตัวให้มีความกลมกลืนกับสังคมของคนหมู่มาก โดยในปัจจุบันมีเทคโนโลยีเป็นกลไกสำคัญในการเปลี่ยนแปลงวิธีการก่อสร้าง และการเลือกใช้วัสดุในการก่อสร้างเรือน วัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างส่วนใหญ่เป็นวัสดุอุตสาหกรรมที่มีความสะดวกในการจัดหา และสามารถทดแทนวัสดุธรรมชาติที่ใช้กันมาแต่เดิมซึ่งนับวันจะหาได้ยาก และมีราคาแพง ซึ่งการเลือกวัสดุอุตสาหกรรมที่ถือว่าเป็นวัสดุที่ทันสมัยนั้น ยังสามารถแสดงออกถึงสถานะทางสังคม ที่ถือเป็นค่านิยมของสภาวะสังคมในปัจจุบัน

ตอนที่ 6

ภูมิปัญญาสร้างสรรค์เครื่องมือเครื่องใช้เนื่องในประเพณี พิธีกรรม ของชาวลาวโซ่ง ความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมของชาวลาวโซ่ง

ภูมิลำเนาของชาวลาวโซ่งแต่เดิมที่แคว้นสิบสองจุไทยนั้น มีลักษณะฐานเป็นทิวเทือกเขาสูงใหญ่สอดรับกับที่ราบเชิงเขาซึ่งมีลำน้ำไหลผ่านเพื่อเอื้อต่อวิถีชีวิตแบบเกษตรกรรม ทำนา คล้ายคลึงกับรูปแบบวิถีชีวิตของชาวไทยที่ประกอบการเกษตร ทำสวน ไร่ นา สัมพันธ์กับธรรมชาติ ต่างกันตรงที่ภูมิประเทศของไทยนั้นเป็นที่ราบเสียเป็นส่วนใหญ่ ด้วยความที่กิจวัตรและการดำรงชีวิตผูกติดอยู่กับวิถีชีวิตกับธรรมชาตินี้เอง ทำให้ชาวลาวโซ่งนับถือหรือมีความเชื่อเรื่อง “ผี” และ “ขวัญ” มาแต่ดั้งเดิม แถน หรือ ผีฟ้า เปรียบได้กับเทวดาของชาวโซ่งสามารถกำหนดเรื่องราวร้ายดีให้เกิดขึ้นได้ นอกจากแถนหรือผีฟ้าแล้ว ความเชื่อชาวลาวโซ่งยังเชื่อในผีที่มีความสำคัญใกล้ชิดกับตน คือ ผีบรรพบุรุษ ซึ่งเรียกว่า ผีเฮือน หรือ ผีเรือน คือผีของ ปู่ ย่า ตา ยาย ที่ได้ถึงแก่กรรมและทำการอัญเชิญมาอยู่บนเรือนในส่วนที่เรียกว่า “กะล่อห้อง” หรือ ห้องผี หากแต่ผู้ใดที่เสียชีวิตไปอย่างไม่ปกติ คือ ตายโหง ก็จะมีการละเว้นที่จะอัญเชิญมาอยู่บนเรือน โดยเรือนของชาวโซ่งจะมีห้องที่จัดสรรพื้นที่เว้นว่างไว้มุมหนึ่งของบ้าน เป็นพื้นที่ที่มีฝาปิดห้องและทางเข้าออกเพื่อการประกอบพิธีเช่นไหว้ขอมาต่างๆ กับผีเรือน และนอกจากความเชื่อเรื่องผีฟ้าหรือแถนและผีเรือนแล้ว ชาวลาวโซ่งยังนับถือผีบ้านผีเมืองว่าคอยปกป้องรักษาคุ้มครองบ้านเมืองให้ร่มเย็นอีกด้วย

รูป 7-57 : ภาพสถานที่ตั้งชาวลาวโซ่ง เดียนเบียนฟู ประเทศเวียดนาม
ที่มา : ภาพถ่ายโดย รศ.ดร. วีระ อินพันทัง

นอกเหนือจากความเชื่อในเรื่องของผี ชาวลาวโซ่งยังมีการยึดถือในเรื่องของลำดับชั้นจากการที่สังคมของชาวลาวโซ่งนั้นเป็นสังคมแบบชนชั้นมาแต่ดั้งเดิม ในกลุ่มชนหรือสังคมเดียวกันของชาวลาวโซ่งจึงมองออกเป็น “ผู้ท้าว” และ “ผู้น้อย” เชื่อมโยงกับความเชื่อในเรื่องของผีของชาวลาวโซ่ง ซึ่งยังแบ่งได้เป็น ผีผู้ท้าว หรือ ผีผู้ตัว และผีผู้น้อย อีกด้วย หากจะมองในภาพกว้างอีกสักหน่อยลำดับชั้นและความสำคัญก็ยังคงแฝงอยู่ในความสำคัญเรื่องผีของชาวโซ่งจากที่กล่าวมา คือ นอกเหนือจากผีผู้น้อย และ

ผีผู้ท้าวแล้ว ลำดับความสัมพันธ์กับผีเฮือน คือ ผีบรรพบุรุษ กับผีบ้านผีเมือง ไปจนถึงผีฟ้า (เทวดา) และ แถน ก็ยังสะท้อนให้เห็นความเชื่อและความสำคัญในเรื่องลำดับชั้นนี้ได้อย่างชัดเจน

ระบบชนชั้นในสังคมไทดำเป็นกลไกช่วยให้ผู้คนอยู่ร่วมกันโดยสันติ ยอมรับบทบาทและสถานภาพซึ่งกันและกัน ความจริงแล้วระบบชนชั้นในสังคมไทดำนั้น คลายความเข้มข้นลงตั้งแต่ถูกवादต่อต้านเข้ามาในฐานะเชลยสงคราม และระบบชนชั้นในสังคมไทดำได้หมดไปอย่างเป็นทางการนานมาแล้ว นับตั้งแต่การเลิกระบบไพร่ในสมัยรัชกาลที่ 5 แต่ร่องรอยความต่ำต้อยยังดำรงอยู่ต่อมา เป็นต้นว่าผู้ที่สืบเชื้อสายมาจากตระกูลท้าว “ลอคัว” ยังได้รับการยอมรับนับถือจากสังคม ต้องทำพิธีปาดตงทุกรอบ 5 วัน ต่อครั้ง ขณะที่ชนชั้นผู้น้อยทำพิธีนี้ 10 วันต่อครั้ง ลักษณะเฉพาะของชาวไทดำอีกประการหนึ่งคือความเป็นสังคมเครือญาติอันแน่นแฟ้น ให้ความสำคัญกับการสืบเชื้อสายทางฝ่ายพ่อ และถือลำดับอาวุโสเป็นสิ่งสำคัญ (สมิตร ปิติพัฒน์ และคณะ, 2521: 22)

จากระบบความเชื่ออันแข็งแกร่งดั้งเดิมของชาวลาวโซ่ง เห็นจะผ่อนคลายลงไปตามกาลและบริบทถิ่นที่ตั้ง เมื่อพวกโซ่งได้เคลื่อนย้ายมาอยู่ที่เมืองเพชรบุรี อันเป็นพื้นที่ที่มีทิวเขาสลับกับที่ราบ มีลำน้ำเพชรบุรีไหลผ่านมาหล่อเลี้ยงคล้ายคลึงกับภูมิลำเนาแต่ดั้งเดิม ก่อนจะเคลื่อนย้ายขยายตัวไปก่อตั้งชุมชนในจังหวัดต่างๆในแถบราบลุ่มแม่น้ำภาคกลางของไทย แม้บริบทนิเวศวัฒนธรรมโดยรอบจะเปลี่ยนไปเช่นใด เรายังคงพบเห็นและรับรู้ได้ถึงระบบความเชื่อและการปฏิบัติของชาวลาวโซ่งที่ยังคงสืบสานผ่านมาจนถึงปัจจุบัน ยังผลให้เราเข้าใจได้ถึงความสำคัญในโลกทัศน์ของชาวลาวโซ่ง ที่ให้ความสำคัญในลำดับชั้นและความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันระหว่างโลกนี้และผู้ที่ล่วงลับ ความเชื่อหลักในเรื่องผีและการเคารพนับถือลำดับชั้นต่าง ๆ นี้เอง ก่อให้เกิดขนบ ประเพณีและระเบียบปฏิบัติต่างๆของชาวลาวโซ่งที่สอดคล้องกันกับวิถีชีวิต กิจกรรมตลอดจนหลักการประเพณีและการอยู่ร่วมกัน ส่งผลต่อปัจจุบันและการดำรงชีวิต

ความเป็นผู้คนในสังคมเกษตรกรรม ยังผลให้การประกอบประเพณีพิธีกรรมของไทดำสัมพันธ์กับช่วงเวลาแห่งการเพาะปลูก สำหรับพิธีปาดตง เสนเรือน เสนบ้าน ฯลฯ นั้นสืบเนื่องมาจากการนับถือผีเป็นสรณะ ส่วนประเพณีสงกรานต์ ทำบุญสารท ทำบุญกฐิน ฯลฯ คือประเพณีแบบอย่างชาวพุทธที่รับอิทธิพลมาจากคนไทย ประเพณีพิธีกรรมของไทดำจึงเป็นการสานคติชนแบบผีและพุทธเข้าด้วยกัน แม้แต่ในพิธีกรรมเดียวกันก็อาจเห็นสายธารความเชื่อทั้งสองกระแสไหลมาบรรจบกันได้ (วีระ อินพันทัง และคณะ, 2548: 5)

จากเนื้อหาที่ได้ยกมาข้างต้นทำให้เรารู้และเข้าใจได้ว่าปัจจุบันนี้มีการผสมผสานระหว่างกรอบประเพณีของชาวลาวโซ่งและคติความเชื่อทางพุทธศาสนาของสังคมไทย บนพื้นฐานนิเวศวัฒนธรรมของสังคมเกษตร ซึ่งจะขอลำถึงประเพณีที่ผูกสัมพันธ์กับระบบความเชื่อในเรื่อง “ผี” ที่เป็นรากฐานดั้งเดิมของชาวลาวโซ่ง สะท้อนออกมาในพิธีกรรมกับการสร้างสรรค์เครื่องมือเครื่องใช้ ทั้งเพื่อบูชาการไหว้สอยและเพื่อบูชาตามความเชื่อต่างๆ

ประเพณีและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องผี

ประเพณีและพิธีกรรมของชาวลาวโซ่งนั้นมีความเกี่ยวข้องกับชีวิตตั้งแต่เกิดจนตายอยู่มากร โดยอาจทำการจำแนกได้เป็น 2 ลักษณะ คือ ประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิต และประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการละเล่น โดยในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ได้ให้ความสำคัญกับรูปแบบของประเพณีและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตเป็นหลัก โดยมองถึงความสัมพันธ์ของรูปแบบประเพณีพิธีกรรมกับการสืบสานสร้างสรรค์รูปทรงของเครื่องมือเครื่องใช้

ในส่วนของการประเพณีการเล่นที่ผูกสัมพันธ์กับแนวคิดเรื่องผีที่เห็นจะมีได้ชัดก็คือ ประเพณีลงขวง หรือ ลงขวงแ้วสาว ที่เป็นช่วงเวลาที่ยาวเว้นจากการทำนาในช่วงเดือน 5 ของกลุ่มชาวลาวโซ่ง “ขวง” หมายถึงลานนัดพบของคนหนุ่มสาว ซึ่งจะมีแคร่ตั้งไว้อยู่บริเวณใต้ถุนบ้านเพื่อให้สาวชาวโซ่งมานั่งรวมตัวกันในตอนเย็นเมื่อว่างจากการงานอื่นๆแล้ว เพื่อมาช่วยกันทำงานฝีมือต่างๆ ซึ่งโดยทั่วไปแล้วจะเป็นงานฝีมือที่เกี่ยวกับงานผ้าเสียเป็นส่วนใหญ่ เช่น กรอผ้า ปั่นผ้า ปักหมอน เป็นต้น เนื่องจากฝ่ายหญิงชาวลาวโซ่งมักจะยังคงทำเครื่องแต่งกายใช้กันเองอยู่ ส่วนหนุ่มๆในหมู่บ้านเดียวกันหรืออาจรวมกันมาจากหมู่บ้านอื่น ก็จะเดินเที่ยวตามขวงต่างๆเพื่อเข้าไปทำความรู้จักและนัดสนทนากันกับสาวชาวโซ่งบนเรือนตามความยินยอมพร้อมใจเมื่อขวงเลิกแล้ว ประเพณีลงขวงนี้มีได้มีอะไรเกินเลย เมื่อพูดคุยกันเสร็จก็จะแยกย้ายเพื่อเป็นการทำความรู้จักกันระหว่างหนุ่มสาว เนื่องจากชาวโซ่งนั้นยึดถือในเรื่องกระทำความผิดจึงกลายเป็นกุศโลบายที่ก่อให้เกิดเป็นภูมิปัญญาควบคุมความประพฤติระหว่างชายหญิง ดังจะเห็นแฝงอยู่ในประเพณีและพิธีกรรมต่างๆของชาวลาวโซ่งเอง อีกนัยหนึ่งประเพณีลงขวงนี้มีเพื่อการก่อให้เกิดการผลิตข้าวของเครื่องใช้ต่างๆ ยามว่างจากกิจกรรมหลัก นับเป็นความชาญฉลาดในการจัดการการอยู่ร่วมกันในชุมชนให้เกิดผลดี ทั้งความสามัคคีช่วยเหลือเกื้อกูล การให้เกียรติและเคารพซึ่งกัน รวมถึงการได้มาซึ่งผลผลิตตลอดจนผลิตภัณฑ์ เครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ

ในส่วนของการประเพณีและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตนั้นมีตั้งแต่ช่วงแรกเกิดของชาวโซ่ง ซึ่งรายละเอียดใจความของแต่ละพิธีกรรมนั้นจะกล่าวเชื่อมโยงสัมพันธ์กับเนื้อหาของการสร้างสรรคเครื่องมือเครื่องใช้ในอีกส่วนหนึ่งของบทความ แต่โดยเบื้องต้นอาจมองความสัมพันธ์ระหว่างประเพณีพิธีกรรมตามช่วงวิถีชีวิตได้เป็นเนื้อหาหลักดังนี้

ประเพณีการเกิด : ก่อนคลอดมีการเซ่นไหว้ผีเรือนเรียกว่า “วานขวัญผีเรือน” กระทำโดยหมอขวัญเป็นผู้ทำพิธี ภายหลังการคลอดผู้เป็นแม่จะอยู่ไฟเป็นระยะเวลา 1 เดือน เรียกว่า “อยู่กำเดียน” ในระยะ 3 วันแรกที่นั่งอยู่หน้าเตาตลอดจะเรียกว่า “อยู่กำไฟ” หลังจากออกกำไฟ จะทำการเซ่นสู่ขวัญให้ดูแลเด็กที่เกิดใหม่ โดยการจัดเตรียมสิ่งต่างๆใส่ “พานขวัญ” (สำหรับ) เพื่อทำพิธีสู่ขวัญ

ประเพณีบวช : ประเพณีการบวชของชาวโซ่งนี้เกิดขึ้นภายหลังจากการที่ได้รับเอาวัฒนธรรมและคติทางพุทธศาสนาเข้ามาผสมผสานเกิดเป็นประเพณีที่สำคัญ พิธีกรรมต่างๆ จึงไม่ต่างกับทางพุทธศานามากนัก เว้นแต่เพียงการบอกกล่าวกับผีเรือนในกะล่อห้อง แสดงถึงความเชื่อเรื่องผีของชาวโซ่ง และการเคารพต่อบรรพบุรุษ

ประเพณีงานแต่ง : หรือเรียก “พิธีแต่งงาน, กินดองใหญ่” มี 4 ขั้นตอนหลัก สอง คือ ขั้นตอนการหมั้น มีการจัดขันหมะ หรือ ขันหมาก ที่เรียกว่าขบวนขันหมากอย่างไทยเพื่อกับมาสู่ขอ, สู่ คือ การที่ฝ่ายชายไปเยี่ยมเยียนหญิงที่หมั้นหมายไว้เป็นระยะ, ส่ง คือการส่งตัวเจ้าสาวในพิธีแต่งงาน และ สา คือช่วงเวลาที่บ้านบ่าวรับใช้ครอบครัวเจ้าสาว ขั้นตอนนี้จะมีหรือไม่มีก็ตามแต่ตกลงกัน

ประเพณีขึ้นบ้านใหม่ : หรือขึ้นเฮือนใหม่ นิยมทำกันในเดือน 6 และเดือน 12 โดยแต่ละบ้านจะเลือกวันที่ไม่ตรงกับพิธีทำ “ปาดตง” หรือวันไหว้ผีเรือน เจ้าของบ้านจะสวมเสื้อฮี คือเสื้อคลุมยาวถึงเข่าที่ชาวลาวโซ่งสวมใส่ในงานพิธีสำคัญ และเตรียมข้าวของเครื่องใช้ต่างๆ เพื่อทำพิธี “เลาผีเฮือน” คือเชิญผีเรือนขึ้นบ้านใหม่ แล้วนั่งข้าวก่อไฟบนเตาหิน 3 ก้อน แสดงถึงการเริ่มต้นดำรงชีวิตใหม่ เรียกว่า “พิธีจีไฟให้ข้าว”

ประเพณีงานศพ : แต่เดิมเมื่อมีใครตายในหมู่บ้านชาวโซ่ง จะมีการยิงปืนขึ้นฟ้า 3 นัด เป็นการบอกกล่าวแก่ชาวบ้าน ทุกคนจะหยุดทำงานจนกว่าจะนำศพไปเผา ถือว่าเป็นวันร้ายไม่เหมาะแก่การทำสิ่งใดที่เป็นมงคล แม้แต่การทำมาหาเลี้ยงชีพ แต่จากการสัมภาษณ์ชาวลาวโซ่งที่ อำเภอบางเลน

จังหวัดนครปฐม เชื่อว่าเป็นกุศโลบายที่ให้ทุกคนมาลงแรงช่วยกันจัดงาน ทำเสาหลวง เพื่อส่งสิ่งทดแทนข้าวของเครื่องใช้ และ สร้าง “เรือนแฮ่ว” เรือนจำลองที่ให้ผู้ตายอยู่หลังจากทำการอภิธรรมเผาศพ และนำเอ้ากระดูกฝังไว้ที่ “ป่าแฮ่ว” หรือป่าช้า เมื่อครบ 7 วัน เขย (ผู้ทำพิธี) จะเชิญวิญญาณผู้ตายกลับเรือนเป็นผีเฮือนที่กะล่อห้อง เว้นแต่ผู้ตายไม่ดี ไม่ปกติหรือตายโหงก็จะไม่ทำพิธีเชิญขึ้นเรือน

รูป 7-58 : เรือนแฮ่วในพิธีศพของชาวลาวโซ่ง
หมู่บ้านเกาะแรด อ.บางเลน จ.นครปฐม
ที่มา : ภาพถ่ายโดย รศ.ดร. วีระ อินพันทั้ง

ประเพณีเสน : เป็นประเพณีเกี่ยวข้องกับการเซ่นไหว้ผีต่างๆ ที่เห็นเป็นสำคัญได้แก่ พิธีเสนเรือน เสนเพื่อรักษาอาการเจ็บป่วย หรือเสนเพื่อรับวิชาคาถาอาคม ผู้ทำพิธีเรียกว่า “หมอสเณ” หรือ “หมอมด” เป็นที่ยอมรับในกลุ่มชาวลาวโซ่ง เนื่องจากหมอสเณจะได้รับการถ่ายทอดวิชาจากบรรพบุรุษของตน

“พิธีเสนเรือน” หรือ “เสนเฮือน” เป็นพิธีใหญ่นิยมทำกันปีละครั้งเพื่อเซ่นไหว้ผีเรือนหรือผีบรรพบุรุษ ละเว้นก็แต่ในช่วงเดือน 9 และเดือน 10 ที่จะไม่มีการเสนเรือน เพราะชาวโซ่งมีความเชื่อว่าผีเรือนกลับไปเฝ้าถนหรือผีฟ้าจะไม่เกิดผลใดๆ เสนเรือนเป็นพิธีที่ชาวลาวโซ่งแสดงออกถึงความกตัญญูระลึกถึงพระคุณบรรพบุรุษที่ล่วงลับ ตลอดจนปรารภนาให้ผีเฮือนนั้นปกป้องคุ้มครองลูกหลาน มีการจัดชุดหมากพลู และ “แตงปานเผื่อน” คือการจัดภาชนะใส่อาหารต่างๆ ไว้เพื่อเซ่นไหว้

เครื่องมือเครื่องใช้

ก่อนที่จะลงไปถึงรายละเอียดเนื้อหาของเครื่องมือเครื่องใช้ที่เกี่ยวข้องกับประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ ของชาวลาวโซ่ง ดังที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น คงต้องทำความเข้าใจในเรื่องเครื่องมือเครื่องใช้ให้เสียก่อน

หากจะกล่าวถึงคำว่า “เครื่องมือเครื่องใช้” อาจให้ความรู้สึกใกล้ชิดสนิทสนมกับวิถีชีวิตและกิจวัตรประจำวัน เป็นสิ่งธรรมดาและคุ้นเคยในมุมมองที่แตกต่างกันไปตามแต่ละบุคคล นอกเหนือจากการรองรับรูปแบบการใช้สอยในลักษณะต่างๆ กันแล้ว เครื่องมือเครื่องใช้ยังเป็นเสมือนภาพสะท้อนการดำเนินชีวิตและกิจกรรมต่างๆ บอกเล่าได้ถึงลักษณะทางวัฒนธรรมที่แตกต่างกันไปตามแต่ละถิ่นฐานที่ตั้งของชุมชนและความเชื่อ ความจำเป็นต่างๆ ที่ส่งผลให้เกิดการสร้างสรรคข้าวของเครื่องมือเครื่องใช้นั้นได้หล่อหลอมให้เกิดภูมิปัญญาและการคิดประดิษฐ์เป็นงานศิลปหัตถกรรมต่างๆ เครื่องมือเครื่องใช้จึงมิได้เป็นเพียงสิ่งซึ่งรองรับลักษณะทางกายภาพที่จับต้องได้เพียงเท่านั้น หากศึกษาไปในรายละเอียดการก่อเกิดลักษณะรูปแบบเครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ ก็ยังสามารถเรียนรู้และทำความเข้าใจได้ถึงเรื่องราวเนื้อหาเชิงนามธรรมทางความคิดที่แฝงอยู่ในสิ่งต่างๆ เหล่านั้น

ในเนื้อหาของการศึกษาและนัยของ “เครื่องมือเครื่องใช้” ในบทความนี้จึงเน้นไปที่เครื่องมือเครื่องใช้ที่มีความเกี่ยวเนื่องกับมิติทางความเชื่อที่แฝงอยู่ในประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ ของชาวลาวโซ่ง ที่มีบทบาทหน้าที่มากกว่าการรองรับความจำเป็นของการใช้สอยเพียงเพื่อเลี้ยงชีพ แต่เป็นเครื่องมือเครื่องใช้ที่ช่วยดำรงรักษาไว้ซึ่งขนบ แบบแผนของการปฏิบัติตัวอยู่ร่วมกันของกลุ่มชนชาวลาวโซ่ง กลุ่มชาติพันธุ์ไท - ลาว กลุ่มหนึ่งที่อาศัยอยู่ในบริบทใหญ่อย่างผืนแผ่นดินไทย คำว่า “เครื่องมือเครื่องใช้” เมื่อมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกับระบบความเชื่อและการประกอบพิธีกรรมตามประเพณีต่างๆ แล้วนั้นจึงมีความหมายไปในทาง “ศิลปหัตถกรรม” เสียมากกว่า

ความหมายและความเข้าใจในคำว่า “เครื่องมือเครื่องใช้” กับ “ศิลปหัตถกรรม” นั้นอาจมีความต่างกันอยู่บ้าง เครื่องมือเครื่องใช้ คือสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อรองรับความจำเป็นในการใช้สอยตามวัตถุประสงค์ต่างๆ กันไป คล้ายคลึงกับคำว่า “หัตถกรรม” (Crafts) คือ การทำด้วยมือ หรืองานฝีมือต่างๆ ซึ่งเกิดจากผู้สร้างสรรค์หรือช่างผู้ชำนาญ อาจเกิดจากฝีมือช่างเพียงคนเดียวหรือมากกว่าหนึ่งคนก็ได้ โดยลักษณะของหัตถกรรมนั้นสามารถจำแนกได้หลากหลายประเภท เช่น การจักสาน, การแกะสลัก, การปั้น เป็นต้น จะสังเกตได้ว่า หากทำความเข้าใจตามการอธิบายข้างต้นแล้ว อาจนิยามคำว่า “เครื่องมือเครื่องใช้” ที่สร้างสรรค์ขึ้นด้วยมือเพื่อรองรับวัตถุประสงค์ใดก็ตาม ว่า “งานหัตถกรรม” ส่วนคำว่า “ศิลปหัตถกรรม” (Art & Crafts) นั้น อาจแยกได้เป็นสองส่วน คือ ศิลปะ + หัตถกรรม คงกินความที่เฉพาะเจาะจงลงลึกไปถึงงานหัตถกรรมที่มีความงามตามแบบศิลปะ ก่อให้เกิดความพึงพอใจต่อผู้ใช้และผู้พบเห็น ไม่ว่าความงามนั้นจะเกิดจากความวิจิตรบรรจงหรืองามจากความเรียบง่ายตามแบบพื้นบ้านก็ตาม นอกจากนี้เครื่องมือเครื่องใช้ที่มีความเป็นศิลปหัตถกรรมนั้นยังมีส่วนสัมพันธ์อย่างมากในการพัฒนาวัฒนธรรม ประเพณี ตามกาลเวลาที่เปลี่ยนแปลงไป กรอบการศึกษาจึงเน้นไปที่เครื่องมือเครื่องใช้ที่มีความเป็น “ศิลปหัตถกรรม” ที่เกี่ยวเนื่องกับประเพณีและพิธีกรรมของชาวลาวโซ่งเป็นสำคัญ

ภูมิปัญญาในการสร้างเครื่องมือเครื่องใช้ของชาวลาวโซ่ง

เนื่องจากเครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ ของชาวลาวโซ่งนั้นเกิดจากความต้องการที่สรรค์สร้างมาเพื่อรองรับกิจกรรมและการใช้สอยตลอดจนเพื่อใช้เป็นสัญลักษณ์วัตถุทางใจที่รองรับความเชื่อต่างๆ รูปแบบและวิธีการสรรค์สร้างศิลปหัตถกรรม เครื่องมือเครื่องใช้จึงซึมซับสอดประสานอยู่ร่วมกับวิถีการดำเนินชีวิตของชาวโซ่งอย่างกลมกลืน โดยอาจแบ่งได้ 2 ลักษณะใหญ่ ตามเนื้อหาทางวัสดุ คือ ประเภทงานผ้า และประเภทงานไม้ ซึ่งมีความสอดคล้องกับหน้าที่ฝ่ายหญิงและฝ่ายชายของชาวลาวโซ่งอีกด้วย

ประเภทงานผ้า

งานที่เกี่ยวข้องกับผ้านั้น ฝ่ายหญิงชาวลาวโซ่งมีการเรียนรู้ถ่ายทอดกันมาตั้งแต่ครั้งยังอยู่ที่เมืองแกลง จนปัจจุบันก็ยังคงสามารถพบเห็นหญิงชาวลาวโซ่งสวมใส่และใช้ผ้าตามแบบลาวโซ่งอยู่คล้ายแต่เดิม ชาวลาวโซ่งนั้นมีการเพาะปลูกหม่อนเพื่อเลี้ยงไหมและทำการย้อมครามสีดำเข้ม ปัจจุบันเปลี่ยนมาใช้ด้ายที่ผลิตจากโรงงานเสียเป็นส่วนใหญ่แต่ก็ยังคงมีการเลี้ยงไหมให้เห็นอยู่บ้าง ส่วนการทอผ้าเป็นผืนนั้นผู้หญิงลาวโซ่งนิยมทำกันเอง หญิงชาวลาวโซ่งฝึกทอผ้ากันภายในครัวเรือน เราจึงมักจะพบเห็นที่ทอผ้าของชาวโซ่งตั้งอยู่บริเวณใต้ถุนบ้านแทบทุกหลัง เมื่อยามว่างก็จะนั่งทอผ้าเก็บไว้เป็นผืนยาวเพื่อเตรียมไว้ใช้ในกาลต่างๆ เช่น พิธีแต่งงาน พิธีศพ และพิธีเสนต่างๆ

ที่เก็บผ้าของชาวโซ่งเรียกว่า “ขมุก” หรือ “สมุก” มีไว้ใส่ผ้าที่ทอเสร็จแล้ว หรือไว้เก็บเสื้อผ้าเครื่องแต่งกายต่างๆ มีหน้าตาคล้ายกล่องสี่เหลี่ยมมีฝาปิด สานด้วยไม้ไผ่ลายสอง วางไว้บนชื่อบ้าน ปัจจุบันขมุกที่พบเห็นก็ไม่ได้ทำหน้าที่ดังเดิมอีกต่อไป คงมีไว้เพื่อเก็บข้าวของเครื่องใช้เล็กน้อยต่างๆ เนื่องจากมีตู้เสื้อผ้ามาทดแทนเสียแทบทุกครัวเรือน

นอกจากงานผ้าทอต่างๆ แล้ว หญิงลาวโซ่งยังนิยมเย็บปักถักร้อยจากด้ายที่มีสีส้น หรือนำผ้าเศษชิ้นเล็กมาเย็บติดต่อกันเป็นลวดลายดอกต่างๆ มากมาย เช่น ลายดอกจัน ดอกแปด และอาจเย็บเป็นแถบเพื่อเป็นชายขอบของเสื้อผ้า เครื่องใช้ต่างๆ รวมไปถึงการทำข้าวของประดับเพื่อใช้ในพิธีต่างๆ ทั้งงานบุญและงานร้าย เช่น การประดับเสาหลวง ที่ทำเพื่ออุทิศให้ผู้ตายในพิธีศพ ซึ่งหน้าที่ประดับประดางานผ้าต่างๆ เหล่านี้จะตกเป็นของฝ่ายหญิงลาวโซ่งที่มารวมตัวช่วยกัน สีที่ชาวโซ่งนิยมใช้ในการเย็บปัก คือ สีแดง เลือดหมู สีแดง สีส้ม สีเขียว สีขาว เพื่อตัดกับสีดำเข้มของผ้าย้อมครามนั่นเอง

รูป 7-59 : ฝ่ายหญิงกำลังประดับประดาผ้าสีต่างๆ เพื่อใช้ประกอบพิธีศพของชาวลาวโซ่ง

ที่มา : ภาพถ่ายจากการสำรวจ, หมู่บ้านเกาะแรด อ.บางเลน จ.นครปฐม

ประเภทงานไม้

ชาวลาวโซ่งนั้นผูกสัมพันธ์ใกล้ชิดกับธรรมชาติมานาน แม้แต่ปัจจุบันนี้เรายังคงเห็นภาพกลุ่มเรือนของชาวโซ่ง หรือ ไทดำในเวียดนาม เรียงตัวอยู่ตามเชิงเขาทำเกษตรกรรมรับกับลำน้ำที่เตียนเปียนฟู ความสัมพันธ์กับบริบทที่ตั้งลักษณะนี้เองทำให้ชาวลาวโซ่งเรียนรู้ที่จะใช้ธรรมชาติรอบตัวรวมถึงสิ่งที่พบเห็นได้มากมายอย่าง “ไม้” มาเป็นวัสดุสร้างสรรค์เครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ

อาจแบ่งเครื่องมือเครื่องใช้ที่ทำจากไม้ของชาวลาวโซ่งได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ คล้ายการจำแนกเครื่องมือเครื่องใช้ทั่วไปที่ทำจากไม้ คือ เครื่องมือเครื่องใช้ที่ทำจากไม้ไผ่ มีองค์ประกอบทั้งหมดหรือวัสดุส่วนใหญ่ทำมาจากไม้ไผ่ ทั้งส่วนของการขึ้นโครงและการถักสานเป็นพื้นผิวต่างๆ งานจักสานของโซ่งนั้นลึกซึ้ง มีระเบียบกฎเกณฑ์และหน้าที่เฉพาะทุกชิ้น ใจจงรัก (2519: 78 - 84) กล่าวว่า “งานจักสานของโซ่งเป็นงานศิลปะที่น่าสนใจอย่างยิ่ง เพราะเป็นงานศิลปะพื้นบ้านที่มีความแตกต่างในหลักเกณฑ์ของศิลปะพื้นบ้านทั่วไป (ชนิดของวัสดุอย่างอื่น) อย่างเห็นได้ชัด งานจักสานของโซ่งนี้มีกฎเกณฑ์ ระเบียบแบบแผนในการทำอย่างเคร่งครัด ไม่ใช่จะทำอย่างไรก็ได้ จะสานอย่างไรหรือจะจบลงแค่ไหน โดยไม่มีหลักเกณฑ์ก็ทำได้ ...”

อีกประเภทหนึ่ง คือ เครื่องใช้ที่ทำจากไม้ที่ได้จากส่วนต่างๆ ของต้นไม้ใหญ่ เกิดจากความจำเป็นของการใช้สอยที่ไม้ไผ่นั้นไม่สามารถรองรับได้ เช่น ขนาด ความแข็งแรง และการรับน้ำหนักต่างๆ ส่วนมากเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ที่ต้องการความทนทานรับน้ำหนักและแรงได้มากจากการใช้งาน เช่น ครก กระเดื่อง หรือ ม้อง ที่ใช้ตำข้าวเปลือกข้าวสาร, ชันหะ ชันหะมาก หรือ เชี่ยนหะมาก เป็นกะบะกลองไม้มี 4 ขา ใช้บรรจุมะกอก พลุ บุหรี่ ไว้รับแขก เป็นต้น

เหตุที่ต้องบอกเล่าถึงลักษณะของงานทั้ง 2 ประเภทนั้น เพื่อบรรยายให้เห็นความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันระหว่างเนื้อหาของงานทั้งสองที่ผสมผสานกันเป็นหนึ่งในวิถีของชาวลาวโซ่งที่ไม่สามารถแยกออกจากกันได้ ทั้งชายและหญิง หรือเครื่องมือเครื่องใช้ที่เป็นงานไม้และงานผ้า ทั้งสองส่วนทำหน้าที่ร่วมกันในทุกๆ เรื่องราวของชาวลาวโซ่ง หากจะยกตัวอย่างสักเล็กน้อยเพื่อให้เข้าใจมากขึ้น อย่างในการได้มาซึ่งผ้าทอต่างๆ เพื่อใช้ประกอบพิธีกรรมหรือทำเป็นเสื้อผ้าไว้สวมใส่ในงานบุญหรืองานแต่งก็ตามที ยังต้องใช้แรงชายชาวโซ่งในการหาไม้ขึ้นรูปเป็นก๊ทอผ้า หรือที่กรอด้ายต่างๆ หรือในทางกลับกันชายชาวลาวโซ่งก็ใช้เสื้อผ้า ที่นอน หมอน มุ้ง ที่หญิงชาวโซ่งทำขึ้นด้วยความประณีต เพราะกลุ่มชาวลาวโซ่งนั้นนิยมที่จะสวมใส่เครื่องแต่งกายและทำเครื่องใช้ไม้สอยต่างๆเอง อีกตัวอย่างหนึ่ง คือ ในพิธีศพของชาวลาวโซ่งที่ทั้งฝ่ายหญิงชายนั้นต่างมีหน้าที่ของตนในการรวมใจกันสร้างสรรค์สิ่งต่างๆที่จำเป็นในพิธี หญิงชายชาวโซ่งทั้งหมู่บ้านจะหยุดการงานเพื่อมารวมตัวกันที่บ้านของผู้ที่มีพิธีศพ ชายชาวโซ่งจะแต่งเตรียมไม้ไผ่ให้ได้ขนาด หาไม้ตัดขึ้นรูปเป็นเสาหลวง ส่วนฝ่ายหญิงก็จะจับรวบรวมตัวกันเตรียมด้ายสีและผืนผ้าเล็กใหญ่ไว้ประดับ ส่งผลให้เกิดความสัมพันธ์และหน้าที่ของแต่ละฝ่ายที่ท้ายที่สุดนั้นต้องร้อยเรียงกันเป็นเอกภาพ

รูป 7-60 : การทอผ้าของหญิงชาวลาวโซ่ง เพื่อใช้สอยตามวัตถุประสงค์ต่างๆ
ที่มา : ภาพถ่ายโดย อ.พัฒนปกรณ์ สีสภาพฤทธิ์

รูป 7-61 ฝ่ายชายกำลังจัดเตรียมเครื่องใช้ประกอบพิธีศพของชาวลาวโซ่ง
ที่มา : ภาพถ่ายจากการสำรวจ, หมู่บ้านเกาะแรต อ.บางเลน จ.นครปฐม

จากที่ได้จำแนกเนื้อหาเรื่องราวต่างๆ และบรรยายถึงรูปแบบมุมมอง วิถีชีวิต ตลอดจนหลักการปฏิบัติตนโดยสังเขปของชาวลาวโซ่งผ่านลักษณะของเครื่องมือเครื่องใช้ทั้ง 2 ประเภท ทำให้เราเข้าใจถึงวัฒนธรรมกับภูมิปัญญาที่แฝงอยู่ในกลุ่มชาวลาวโซ่งได้เป็นอย่างดี นอกเหนือจากส่วนนี้จะได้อธิบายถึงรายละเอียดของเครื่องมือเครื่องใช้ในประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ

เครื่องมือเครื่องใช้ที่เกี่ยวข้องกับประเพณีและพิธีกรรมของชาวลาวโซ่ง

ภูมิปัญญาในการสร้างสรรค์เครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ ของชาวลาวโซ่งนั้น ก่อให้เกิดความสัมพันธ์โดยตรงกับระบบนิเวศวัฒนธรรมของท้องถิ่นขึ้น ดังนั้น เครื่องมือเครื่องใช้ของชาวโซ่งคงมีที่แตกต่างกันไปบ้างตามแต่บริบทและสังคมแวดล้อมจะเป็นตัวกำหนด โดยทั่วไปเครื่องมือเครื่องใช้ของพวกโซ่งนั้นจะมีวัตถุประสงค์เพื่อรองรับการใช้งานตามกิจกรรมทำมาหาเลี้ยงชีพและดำเนินชีวิตเสียเป็นส่วนใหญ่ เช่น เครื่องมือที่ใช้ประกอบการเกษตรกรรม ทำนา จับสัตว์หรืออำนวยความสะดวกในการอยู่อาศัย เช่น ขะหมุก ใช้ใส่ผ้าทอของชาวโซ่ง, ตีบม่อน ใช้เป็นที่เลี้ยงตัวไหม , กระจาด เป็นภาชนะใส่ของใช้ทั่วไป, กะเหล็บ ภาชนะจักสานไว้ใส่ผักหรือพืชเพาะปลูก, โห้ ภาชนะทรงกระบอกเตี้ย สำหรับใส่เศษผ้า และเครื่องเย็บปักถักร้อยต่างๆ เป็นต้น

ส่วนที่มีความเกี่ยวข้องกับประเพณีและพิธีกรรมตามความเชื่อของชาวโซ่งนั้น อาจมองเครื่องมือเครื่องใช้ที่เกี่ยวข้องออกได้เป็นสองกลุ่มใหญ่

กลุ่มแรก คือ เครื่องมือเครื่องใช้ตามปกติที่พวกโซ่งนั้นใช้สอยอยู่โดยทั่วไปในชีวิตประจำวัน แล้วสามารถนำมาใช้ได้ในพิธีกรรมตามประเพณีต่างๆ เช่น กระจาดใส่ของ, ขันหะมะ หรือเขียนหมาก

กระจาด

ใช้เป็นภาชนะใส่ของ ลักษณะกลมแบนทำด้วยไม้ไผ่สานลายพิกุล หลึงชาวโซ่งใช้ใส่ของใช้ทั่วไปหรือใส่ของหาบไปงานพิธีต่างๆ

รูป 7-62 กระจาด ชาวโซ่งใส่ของใช้ต่างๆ ทั้งในชีวิตประจำวันและในงานพิธี
ที่มา : ภาพถ่ายจากการสำรวจ, หมู่บ้านเกาะแรด อ.บางเลน จ.นครปฐม

กะเหล็บ

เป็นภาชนะจักสานที่มีเอกลักษณ์ของชาวลาวโซ่ง ทำด้วยตอกขนาดเล็ก นำมาสานกันด้วยความประณีต มีขนาดและรูปทรงต่างๆกันตามแต่ผู้สร้างจะรังสรรค์ ทรงคล้ายโอ่งดินเผาแต่มีกันเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาดเล็กส่วนความกว้างมากกว่าความสูงจะมีลักษณะคล้ายผลจันทน์ เมื่อถึงคราวงานแต่งงานชายชาวโซ่งจะสานกะเหล็บให้ฝ่ายหญิงใช้สะพายใส่หมากพลูในพิธี เพื่อเป็นการแสดงฝีมืออดฝายหญิงและสื่อความหมายในทางว่าตนสามารถและเหมาะสมที่จะเป็นหัวหน้าครอบครัว ส่วนในชีวิตประจำวันหญิงชาวโซ่งก็สามารถใช้ใส่ผักและพืชผลจากการเพาะปลูกได้อีกด้วย

รูป 7-63 : กะเหล็บ

ที่มา : ภาพถ่ายโดย อ.อดิสร ศรีเสาวนันท

ขันหะ

ขันหะ ขันหะมาก หรือเขียนหะมาก โดยทั่วไปใช้ในชีวิตปกติประจำวันของชาวโซ่ง คือใช้สำหรับบรรจุ หมากพลู และบุหรี ไว้รับแขกที่บ้าน ตั้งไว้ที่ระเบียงยามที่แขกไปใครมาก็สามารถเชิญชวนกันกินหมากและมวนบุหรีสูบ ส่วนในงานประเพณีต่างๆ ยังคงสามารถนำเขียนหะมากมาใช้เพื่อจัดใส่ข้าวของต่างๆ เช่น การจัดขันหะมากเพื่อมา “ส่ง” หรือสู่ขอหญิงสาวชาวโซ่งของฝ่ายชาย อีกทั้งยังอาจใช้จัดเตรียมข้าวของในพิธีเสนต่างๆก็พอทำได้ ขันหะ หรือขันหะมากจึงเป็นของใช้ติดเรือนของชาวโซ่งที่สำคัญอันหนึ่ง

ลักษณะเป็นกล่องหรือกะบะสี่เหลี่ยม มี 4 ขา ขนาดจัตุรัส กว้างประมาณ 27 เซนติเมตร สูงประมาณ 20 เซนติเมตร 287 ภายในใช้แผ่นไม้กันเป็นช่องๆ 3 - 4 ช่อง บางช่องมีฝาหรือลิ้นชักปิดเพื่อกันชื้นหรือรักษากลิ่นของยาสูบ

รูป 7-64 : ชันหมาะ

ที่มา : ภาพถ่ายโดย อ.อดิศร ศรีเสาวนันทน์

กลุ่มที่สอง คือ เครื่องมือเครื่องใช้ที่มีความเฉพาะทำขึ้นเพื่อใช้ประกอบพิธีกรรม มีความเกี่ยวข้องกับประเพณีโดยตรง ทั้งใช้สอยเพื่อการประกอบพิธีกรรมหนึ่งใดโดยเฉพาะเท่านั้น หรืออาจเพื่อวัตถุประสงค์เฉพาะหนึ่งๆ เช่น การแต่งปานเช่นไหว้ แต่สามารถนำไปใช้ได้ในพิธีกรรมต่างๆ กัน

ปาน

ปาน หรือ พาน คือภาชนะสำหรับใส่เครื่องเช่นไหว้ผีเรือนและเทวดา มีรูปร่างลักษณะเป็น ถาดกลม มีขาเป็นขอบทึบทรงสูง ดูลักษณะภายนอกเป็นรูปทรงกระบอกสานด้วยไม้ไผ่ขัดกันเป็นตาหกเหลี่ยมคล้ายตาชะลอม ความกว้าง 70 - 80 เซนติเมตร สูง 35 - 50 เซนติเมตร มีขอบทั้งด้านบนและด้านล่างของพาน ลักษณะคล้ายโตกของชาวไทยภาคเหนือ หรือพาน เพราะมีขาสูง ทำให้กันพานนั้นไม่ติดพื้น เป็นการชูส่วนที่จัดวางแต่งเครื่องเช่นต่างๆให้สูงขึ้น

“ปานเพื่อน” เป็นภาชนะไว้ใส่อาหารในพิธีเช่นไหว้ผีเรือน ลักษณะกลมยกพื้นสูง 20 - 25 เซนติเมตร ด้านข้างมีลวดลายจากการจักสาน เมื่อใดที่พูดว่า แต่งปานเพื่อน หมายถึงการแต่งสำหรับเพื่อ เช่นไหว้ผี

“ปานขวัญ” ใช้ในพิธีเช่นไหว้ในพิธีเรียกขวัญ และแต่งงาน

ชาวลาวโซ่งนั้นมีการจัดพิธีไหว้ผีเรือนและเช่นไหว้ผีในพิธีต่างๆ อยู่เป็นประจำ ดังนั้นปานจึงเป็นเครื่องใช้ประจำบ้านที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมและความเชื่อเรื่องผีของชาวโซ่ง ที่จะไม่นำมาใช้นอกเหนือจากการเช่นไหว้โดยเด็ดขาด โดยเฉพาะปานเพื่อนที่เช่นไหว้ผีบรรพบุรุษ ในพิธีจะมีการยกปานเพื่อนของญาติพี่น้องร่วมผิอย่างพร้อมเพรียงกันเพื่อเคารพเช่นไหว้ผีเรือนของกลุ่มเครือญาติตน

เสื่อฮี

สำหรับเสื่อฮีนี้มีทั้งของชายและหญิง เป็นเสื่อยาวคลุมถึงเข่าของชาวลาวโซ่ง ใช้สอยในงานพิธีสำคัญ เช่น งานศพ งานแต่ง หรือเสนเรือน มีลักษณะที่ต่างกันไปตามเล็กน้อยตามแต่ว่าเป็นของฝ่ายชาย

หรือหญิง “เสื่อฮิชาย” ตัวเสื่อคลุมยาวถึงเข่า ผ่าหน้าป้ายทับไปทางซ้าย มีกระดุมดินที่หน้าอก ส่วนเสื่อฮิของฝ่ายหญิงนั้นเรียก “เสื่อฮิ(หญิง)” เป็นเสื่อสวมศีรษะคอวี ตกแต่งด้วยผ้าไหมสีต่างๆ ในพิธีศพมีการนำเสื่อฮิมาคลุมโรงศพ โดยกลับด้านที่เป็นลายปักออกไว้ทางด้านนอก

รูป 7-65 การใช้เสื่อฮิคลุมโรงศพ ความเชื่อตามพิธีกรรมของชาวลาวโซ่ง
ที่มา : ภาพถ่ายจากการสำรวจ, หมู่บ้านเกาะแรด อ.บางเลน จ.นครปฐม

ใต้

เครื่องจักสานขนาดเล็ก เป็นสัญลักษณ์แทนขวัญของเด็กชายหญิงที่เกิดใหม่ สานเลียนแบบข้าวของเครื่องใช้ต่างๆ ขนาดสูงประมาณ 2 นิ้ว มี พัด กระพ้อ ธนู หรือหน้าไม้ และถุงผ้า ทั้ง 4 ชิ้น ผูกเชือกห้อยรวมกับปลายไม้ไผ่ยาวสัก 1 คืบ เป็นพวงเดียว ปักไว้ที่ข้างฝาหรือชื่อบ้าน ตามความเชื่อของชาวโซ่งที่ว่าเด็กเกิดใหม่ทุกคนนั้นจะมีสิ่งเร้นลับคอยดูแล คนที่มีชีวิตคือคนที่มีขวัญสมบูรณ์ ขวัญจึงเป็นสิ่งที่ต้องมีติดตัวตลอดไป จึงมีพิธีการเช่นสู่ขวัญ และทำ “ใต้” เพื่อเป็นการบูชาขวัญให้เด็กชาวลาวโซ่งที่เกิดใหม่

เสาหลวง

เป็นเสาสูงสัก 2 เมตร ที่ทำขึ้นด้วยท่อนไม้ขนาดไม่ใหญ่ไม่เล็ก ไม่ใช่เพื่อประโยชน์ใช้สอย หากแต่เพื่ออุทิศให้แก่ผู้ตายในพิธีศพ ตามที่ชาวโซ่งเชื่อว่าการปฏิบัติต่อผู้มีพระคุณ ผู้มีพระคุณนั้นจะทำให้คุณสนองตอบกลับมาให้

ดังที่เกริ่นข้างต้นว่าเมื่อใดที่มีคนในหมู่บ้านชาวโซ่งเสียชีวิต ชาวโซ่งทั้งชายหญิงจะละจากการงาน และมาลงแรงช่วยกันทำเสาหลวงนี้ ไม่มีการขายหรือทำเตรียมไว้แต่อย่างใด แม้จะไม่มีควมประณีตเรียบร้อยมากนักด้วยระยะเวลาจำกัด แต่แฝงไว้ซึ่งภูมิปัญญามากมายของชาวโซ่ง ฝ่ายชายจะ

เตรียมท่อนไม้และถากเปลือกออกตกแต่งเป็นเสาชนาดประมาณสูง 2 เมตร ด้วยมีดพร้าที่ติดตัวมาเป็นของคู่กาย ตรงส่วนปลายหัวเสา หากผู้ตายเป็นชายก็จะเป็นตัวหงส์ แต่หากเป็นหญิงก็จะเป็นหัวปลี ดอกไม้ หรือดอกบัวตูม รอบเสาทำเป็นบ่วงกลมกว้างประมาณ 1 เมตร ส่วนฝ่ายหญิงจะเตรียมธงผ้ารวมถึงสิ่งของเสื้อผ้า จัดด้ายสีตามราวไว้ประดับประดาทำปีกหงส์ ชาวโซ่งถือว่าผู้ที่ตายจะได้ไปอยู่ที่เมืองแถง คนมีความดีนั้นตายแล้วจะไปอยู่กับเทวดาบนเมืองฟ้า เสาหลวงจึงถือเป็นสิ่งอำนวยความสะดวกให้ผีเดินทางไปเมืองฟ้าเมืองสวรรค์อย่างสะดวกสบาย นอกจากนี้ยังมีการทำเรือนแฉ่วเพื่ออุทิศแก่ผู้ตายอีกด้วย

เครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ ที่ยกมานี้เป็นเพียงส่วนหนึ่งของข้าวของเครื่องใช้ต่างๆ ของชาวลาวโซ่งที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นทางตรงหรือสัมพันธ์กันในมิติของการใช้สอยทางอ้อม ก็ยังผลสะท้อนถึงภูมิปัญญาและบอกเล่าเรื่องราววิถีชีวิตของชาวลาวโซ่งได้เป็นอย่างดี เห็นได้ถึงความสัมพันธ์กลมกลืนกันระหว่างการดำเนินชีวิตตามกิจวัตรประจำวันกับประเพณีและพิธีกรรมตามความเชื่อ ที่เคารพนับถือผี และให้ความสำคัญกับลำดับชั้น ของสิ่งใดใช้ร่วมกันได้ และของสิ่งใดที่ไม่สามารถใช้ร่วมกันได้ ทั้งที่ใช้ในระหว่างการดำเนินชีวิตประจำวันกับที่ใช้ในการประกอบพิธี และระหว่าง “คน” กับ “ผี”

ตัวอย่างหนึ่งที่สามารถช่วยในการอธิบายให้เข้าใจได้คือ พิธีการยกปานผืนของญาติพี่น้องร่วมผีเดียวกันในการเสนเรือน “ปาน” หรือ “พาน” ยังทำหน้าที่สะท้อนให้เห็นได้ถึงความสัมพันธ์ในหลายระดับ โดยการที่ต้องเป็นกลุ่มญาติพี่น้องที่ร่วมผีเดียวกันเท่านั้นจึงจะทำการยกปานผืนได้ แสดงให้เห็นความแตกต่างกันเองของกลุ่มเครือญาติของชาวลาวโซ่งที่ต่างผีกัน, ความต่างในระดับของรูปลักษณ์ปานที่มีฐานรองรับของเช่นไหวยกสูงสักนิดหน่อย ประกอบกับการยกปานขึ้นเหนือหัวโดยพร้อมเพรียงกันของกลุ่มเครือญาติ ทำให้เห็นถึงลำดับความสัมพันธ์ระหว่างคนเป็นและผีของชาวลาวโซ่งได้เป็นอย่างดี อีกทั้งการที่ “ปาน” นั้นไม่สามารถนำไปใช้เพื่อการอื่นในชีวิตประจำวันของพวกเขาได้ คงยืนยันถึงความเชื่อและความเคารพนับถือผีที่สะท้อนผ่านเครื่องมือเครื่องใช้ได้เป็นอย่างดี

ทั้งในปัจจุบันนี้ จากการลงไปทำการศึกษาในชุมชนชาวโซ่งในแถบลุ่มน้ำภาคกลางอย่างจังหวัดเพชรบุรี นครปฐม และสมุทรสาคร ก็ยังพบได้ว่าชาวลาวโซ่งนั้นยังคงรักษาขนบประเพณีต่างๆ ที่เป็นแก่นในเรื่องของบูชายันได้ไว้อย่างมั่นคง แม้จะเกิดการโยกย้ายถ่ายเททางวัฒนธรรมตามบริบทแวดล้อมของสังคมไทยที่เป็นชาวพุทธ ก็ยังผลให้เห็นถึงการดำรงไว้ซึ่งสาระหลักทางความคิดที่สะท้อนเป็นภูมิปัญญาในการสรรค์สร้างเครื่องมือเครื่องใช้ที่ปรับเปลี่ยนไปในนิเวศวัฒนธรรมที่ใหญ่กว่าอย่างสังคมไทย กลายเป็นรูปแบบนิเวศวัฒนธรรมใหม่ที่เกิดจากการผสมผสานหักทอของวัฒนธรรม ไทย - ไทย ได้อย่างกลมกลืน “...เมื่อคนทั้งสาม คือ ปู่ลาบเซิง ขุนเด็ก และขุนคาน ขึ้นไปถึงเมืองสวรรค์ พระยาแถน คือ เทพเจ้าองค์ใหญ่ ก็กรุณาให้ที่อยู่อย่างสบาย แต่พวกนี้ไม่เคยอยู่บนสวรรค์ ก็ไม่รู้ว่าทำอะไร จะหาอะไรเหมือนพวกเทวดา เขาก็ทำไม่ได้ แทนที่จะมีความสุข ก็กลับเบื่อหน่าย พวกกันไปเฝ้าพระยาแถน ทูลว่า “ข้อยนี้อยู่เมืองบนบ่แก้ว แล่นเมืองฟ้าบ่เป็น” ขออนุญาตกลับลงไปอยู่เมืองมนุษย์อย่างเดิม พระยาแถนก็อนุญาตให้กลับ...” (มนตรี ศรีบุษรา, 2522)

สรุป

“ผู้ไทดำ” แต่เดิมมีภูมิลำเนาอยู่ที่เมืองแกลง แคว้นสิบสองจุไทย เมื่อได้เคลื่อนย้ายผ่านเมืองหลวงพระบางผ่านมาถึงยังที่ราบลุ่มน้ำภาคกลางของไทยเข้าสู่เมืองเพชรบุรีจากการกวาดต้อนด้วยการศึกสงคราม แลเห็นมีฐานฐานพื้นที่เนินเขาและลำน้ำอุดมคล้ายคลึงกับนิเวศน์เดิมที่คุ้นเคย จึงได้ลงหลักปักฐานเป็นที่รู้จักในชื่อ “ลาวโซ่ง” กลุ่มชาติพันธุ์ไท - ลาว กลุ่มหนึ่งที่ปรับตัวอยู่ร่วมกับนิเวศวัฒนธรรมใหม่ คลายคติความเชื่อแต่เดิมไปบ้างเพื่อผสมผสานรับเอาสังคมพุทธศาสนาของชาวไทย แต่ยังดำรงไว้ซึ่งความศรัทธาใน “ແລນ” ผีฟ้าเทวดาที่คอยปกป้องรักษาพวกพ้องลาวโซ่งที่มีสังคมอันแน่นแฟ้นใกล้ชิดสนิทสนมในระบบเครือญาติ แม้ในปัจจุบันนี้จะมีบ้างที่เริ่มกระจัดกระจายแยกย้ายไปเพื่อทำมาหาเลี้ยงชีพหรือสร้างครอบครัวใหม่ในแบบสังคมปัจจุบัน แต่เมื่อถึงกาลงานบุญเสนใหญ่ ก็มีได้ห่างหายไปจากชุมชนชาวโซ่งแต่เดิมที่จากมา ระบบความคิดที่ใกล้ชิดสนิทสนมนี้เองได้ถ่ายทอดภูมิปัญญาของชาวโซ่งผ่านวิถีการดำรงชีวิตทั้งในตัวเรือน หรือ “เฮือน” ของชาวโซ่ง และการใช้ชีวิตตามกิจวัตรประจำวันแบบสังคมเกษตรกรรมที่ดำเนินไปอยู่ทุกเมื่อเชื่อวัน ถ่ายทอด เรียนรู้ ซึมซับรูปแบบวิถีและคติของโซ่งจาก “ผู้ท้าว” สู่ “ผู้น้อย”

เครื่องมือเครื่องใช้ของพวกโซ่งนั้นผูกสัมพันธ์กับรูปแบบวิถีชีวิตและนิเวศวัฒนธรรมตามธรรมชาติที่สัมพันธ์กับ “ผืน” เป็นอย่างมาก โดยเฉพาะภูมิปัญญาสร้างสรรค์เครื่องมือเครื่องใช้ที่เกี่ยวข้องกับประเพณีและพิธีกรรมด้วยแล้ว ยิ่งเป็นสิ่งสะท้อนให้เห็น ภูมิ และ ปัญญา อันชาญฉลาดในการอยู่ร่วมกันของคนในสังคมชาวโซ่งกับธรรมชาติและเชื่อได้อย่างมีดุลยภาพ ผ่านประเพณีและพิธีกรรมเพื่อแสดงความเคารพและศรัทธาให้ “ผืน” คอยจุนเจือช่วยเหลือปกป้องรักษาและนำพาแต่สิ่งที่ดีให้กับชาวลาวโซ่ง

ไม่ใช่เพียงภูมิปัญญาในการผลิตเครื่องมือเครื่องใช้ที่ถ่ายทอดผ่านกันมาเพียงเท่านั้น แลแฝงซึ่งคติและกุศโลบายในการเป็นอยู่ร่วมกันในหมู่ชาวโซ่ง ทั้ง ผู้ท้าว กับ ผู้น้อย และ ชาย กับ หญิง ก่อให้เกิดเครื่องมือเครื่องใช้ที่เป็นศิลปหัตถกรรมที่มีคุณค่างดงามทั้งทางรูปลักษณ์และทางจิตใจ

ตอนที่ 7

การเปลี่ยนแปลงในเครื่องใช้ เครื่องจักสานในการดำรงชีวิตของชาวลาวโซ่ง วิถีชีวิต และการสร้างสรรค์เครื่องใช้ เครื่องจักสานของชาวลาวโซ่ง

วิถีชีวิตของชาวลาวโซ่ง

การตั้งถิ่นฐานของชาวลาวโซ่งแต่ดั้งเดิมนั้น มักเลือกดำรงชีวิตอยู่ในที่ราบใกล้แหล่งน้ำเป็นสำคัญ เราสามารถสังเกตเห็นลักษณะอันนี้ได้เด่นชัดจากกลุ่มของเรือนชาวลาวโซ่งใน จังหวัดเดียนเบียน ประเทศเวียดนาม ซึ่งจะมีลักษณะคือ หมู่บ้านจะเรียงตัวกันเป็นแนวยาว กระจายอยู่ตามเชิงเนินเขา มีเส้นทางเดินเล็กๆ เชื่อมต่อกันระหว่างบ้านแต่ละหลัง แต่ละหมู่บ้านจะมีเส้นทางหลัก หนึ่ง ถึงสองเส้น เชื่อมออกมายังถนนใหญ่ที่อยู่ฝั่งตรงกันข้าม ด้านหน้าของหมู่บ้านจะเป็นที่ราบผืนใหญ่สำหรับทำนาข้าว ซึ่งคั่นอยู่ระหว่างถนนใหญ่ กับตัวหมู่บ้าน ที่ราบลุ่มนี้มักจะมีลำน้ำธรรมชาติไหลผ่านขนานไปกับตัวหมู่บ้าน ชาวลาวโซ่งรู้จักวิธีการนำน้ำมาใช้ในการทำนา และในครัวเรือนเป็นอย่างดี ที่นาผืนใหญ่จะถูกแบ่งเป็นแปลงย่อยๆ ด้วยคันดินแน่นหนา มีเครือข่ายของคูน้ำเล็กๆ วังเชื่อมโยงทั่วตลอดถึงกัน การเลือกตั้งถิ่นฐานในชัยภูมิดังกล่าวเกิดจากการหาเลี้ยงชีพโดยการทำนาซึ่งเป็นอาชีพหลักที่สำคัญของชาวลาวโซ่งไม่ว่าจะดำรงชีวิตอยู่ในบริบทของวัฒนธรรมไหน

รูป 7-66 หมู่บ้านชาวลาวโซ่งที่อยู่ร่วมกับนาข้าว
ในจังหวัดเดียนเบียน ประเทศเวียดนาม

รูป 7-67 งานฝีมือจักสานเป็นงานของผู้ชาย ในรูปผู้ชาย
ชาวลาวโซ่ง บ้านเกาะแรต จังหวัดนครปฐม
กำลังช่วยกันในพิธีงานศพ

จากการสัมภาษณ์ ชื่นชม เพชรแอ ชาวไทยเชื้อสายลาวโซ่ง ที่บ้านเกาะแรต จ.นครปฐม ถึงการทำนาแบบดั้งเดิมของชาวลาวโซ่ง ทำให้ทราบว่าเดิมนั้นชาวลาวโซ่งทำนาตามฤดูกาลกันปีละ 1 ครั้ง ในการทำนาจะใช้เมล็ดพันธุ์ข้าวหนัก ใช้เวลาตั้งแต่เริ่มต้นปลูกเพาะต้นกล้า ราวต้นเดือนสิบสอง ไปจนถึงเก็บช่วงเกี่ยวข้าวราวๆ เดือนสาม รวมเวลาประมาณ 4 เดือน ช่วงเวลาที่ว่างเว้นจากการทำนา ก็จะใช้เวลาว่างสำหรับจัดทำข้าวของเครื่องใช้ที่จำเป็น โดยมีการแบ่งหน้าที่กันชัดเจนระหว่างชาย หญิง ฝ่ายหญิงนั้นจะรับหน้าที่ในการเลี้ยงไหม ปั่นด้ายทอผ้า ตัดเย็บเครื่องนุ่งห่ม ส่วนงานหัตถกรรมเครื่องใช้ เครื่องจักสานมักทำโดยผู้ชาย (มณีรัตน์ ท้วมเจริญ, 2524, หน้า 65) แต่เดิมนั้นงานฝีมือเหล่านี้ไม่มีการซื้อขาย แต่ละคนอาจจะมีความชำนาญที่แตกต่างกัน ใครมีความถนัดเครื่องใช้ชิ้นไหนก็

ทำขึ้น แล้วจึงนำมาแลกเปลี่ยนกัน ช่วงเวลาในการทำเครื่องใช้เครื่องจักสานของชาวลาวโซ่งจึงมีความสัมพันธ์กับ วิถีชีวิตการทำนาข้าวมาแต่ดั้งเดิม

การเลี้ยงชีพโดยนาข้าว

ชาวลาวโซ่งหาเลี้ยงชีพด้วยการปลูกข้าวเป็นหลัก อันเป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของกลุ่มชาติพันธุ์ลาวโซ่ง ทั้งในถิ่นฐานดั้งเดิม คือจังหวัดเขินลา จังหวัดเดียนเบียน ประเทศเวียดนาม หรือ ที่กระจายอยู่ในตามภาคกลาง และตะวันตกของประเทศไทย ดังนั้นจึงเครื่องมือ เครื่องใช้ ที่เกี่ยวกับการทำนาข้าวโดยตรง และต่อเนื่องไปยังการดำรงชีวิตที่เกี่ยวกับข้าวในด้านอื่นๆอีกด้วย

กระบวนการทำนาข้าวแบบดั้งเดิม ที่เกี่ยวข้องกับเครื่องมือ เครื่องใช้ นั้นเริ่มตั้งแต่ การเริ่มเตรียมดินซึ่งต้องใช้แรงงานของวัวหรือควายไถ และหมัก ให้ดินนั้นมีความร่วนซุย อุ่มน้ำ เหมาะแก่การทำนาดำ เครื่องใช้ที่สำคัญในขั้นตอนนี้ได้แก่ คันไถวัว คันไถควาย คราด ซึ่งทำจากไม้เนื้อแข็งที่มีความทนทาน หลังจากดำนาแล้ว จึงปล่อยให้ข้าวเจริญเติบโตจนถึงเวลาออกรวงสุกพร้อมเก็บเกี่ยว การเกี่ยวข้าวแต่เดิมนั้นใช้การลงแรงช่วยกันหลายๆครัวเรือน หรือที่เรียกว่า “เฮาแรง” หรือ “ลงแขก” ที่เรารู้จักกัน เมื่อถึงเวลาที่ข้าวสุกเต็มที่พร้อมสำหรับเก็บเกี่ยวจึงใช้ ไม้ลำ เป็นไม้ยาวประมาณ 3-4 เมตรนาบให้ข้าวล้มเพื่อที่จะใช้เคียวเกี่ยวได้ง่าย การเกี่ยวข้าวต้องทำตั้งแต่เช้ามีดในตอนที่ยังมีน้ำค้างอยู่ บางครั้งเมื่อถึงฤดูเกี่ยวข้าวแล้ว น้ำในนายังมีมากก็ต้องใช้การพายเรือออกไปเพื่อเกี่ยวข้าวกลับมา

เมื่อเกี่ยวข้าวมาได้แล้วจึงเอามาวางกองไว้รอบๆเสา เพื่อให้วัวหรือ ควายซึ่งผูกจูงไว้กับเสาตรงกลาง เดินวนย่ำข้าวไปเป็นวงกลมเพื่อแยกเอาส่วนที่เป็นข้าวเปลือกออกจากฟางข้าว การนวดข้าวนี้จะต้องระวังไม่ให้มูลของวัวควายถ่ายลงไปปะปนกับข้าว ดังนั้นจึงต้องมีคนถือกระบุงคอยจ้องสังเกตกริยาอาการของวัวควายเพื่อรองรับมูลเอาไว้ เมื่อได้ข้าวที่เป็นเมล็ดมาแล้วจึง นำไปสีโดยเครื่องสีข้าวเพื่อแยกเปลือกออกมา แล้วจึงนำไปตากกับครกกระต๋อง ถ้าอยากให้ข้าวมีสีขาวมากขึ้น ก็เพิ่มจำนวนรอบของการตำเข้าไป หลังจากนั้นจึงเอาข้าวสารที่ยังมีเปลือกผสมอยู่มาผัดโดยใช้กระดังผัดข้าว หรือที่ชาวลาวโซ่งเรียกว่า เสิง สะบัดเอาเปลือกข้าวซึ่งมีน้ำหนักเบากว่าให้ปลิวแยกออกจากเมล็ดข้าว การผัดข้าวนี้ต่อมาได้พัฒนาเป็นเครื่องกลไกอย่างง่ายที่เรียกว่าเครื่องสีผัด โดยใช้แรงลมในการแยกเอาเปลือกข้าว และเมล็ดลีบออกจากข้าวสาร ขั้นตอนสุดท้ายก็คือการเก็บข้าวใส่กระบุง แล้วจึงนำไปเก็บไว้ในยุ้งข้าวประจำของแต่ละบ้านต่อไป

ที่กล่าวมาเป็นเพียงคำอธิบายโดยย่อของกระบวนการทำนาข้าวแบบดั้งเดิม ตั้งแต่เริ่มจนกระทั่งได้เป็นเมล็ดข้าวออกมา จะเห็นได้ว่าแต่ละขั้นตอนนั้นต้องการเครื่องมือมาใช้สอยอย่างหลากหลาย ผู้สร้างสรรค์เครื่องใช้จึงต้องมีความเข้าใจในธรรมชาติการใช้งานแต่ละขั้นตอนที่ต่างกัน ทั้งการเลือกนำวัสดุมาใช้เพื่อให้มีความแข็งแรงสำหรับการทำงานที่ต้องการความทนทาน หรือการสร้างเครื่องใช้ที่มีน้ำหนักเบาเหมาะสมต่อการยกแบก ต้องมีความเข้าใจในกริยาของการใช้สอย เช่น กระดังผัดข้าว หรือเสิง ต้องมีขนาดกว้างพอที่จะยกถือเพื่อสะบัดได้ และมีความแบนราบเพื่อให้เปลือกข้าวปลิวแยกออกไปโดยง่าย เป็นต้น

ไม้ไผ่ และการจักสาน

ลักษณะธรรมชาติของไม้ไผ่นั้นเป็นลำยาว ภายในมีรูกลวง เมื่อยังเป็นลำสามารถรับน้ำหนักได้ดีจึงมักนำมาทำเป็นโครงสร้างของเรือนเครื่องผูก หรือใช้ประโยชน์จากช่องกลวงภายในได้ เมื่อนำมาทาบ ตอก ให้เป็นแผ่นแบนๆ หรือเป็นเส้นเล็กๆก็สามารถดัดโค้งเป็นรูปทรงต่างๆได้ และเมื่อนำมาขัดกัน สานเข้าด้วยกันเป็นเครื่องจักสาน ก็สามารถรับน้ำหนักได้ดี ทั้งในเวลาที่ไม่มีย้ำหนักใดมากดกระทำ ก็สามารถคืนตัว กลับมาเป็นรูปทรงได้ดังเดิม

เรือนของชาวไทยโซ่ง หรือที่เรียกกันว่า “กวังดู้บ” คำว่า “กวังดู้บ” นั้นใช้เรียกองค์ประกอบโครงสร้างบนหลังคาซึ่งเกิดจากการนำเอาหวาย หรือไม้ลวกลำเล็กๆ มาผู้รวมกันให้เป็นเกลียวขนาดประมาณแขนของผู้ใหญ่ เพื่อใช้ดัดโค้งรับน้ำหนักของส่วนหลังคาด้านสกัด ทำให้เกิดเป็นผืนหลังคาโค้งทรงกระดองเต่า ที่เป็นเอกลักษณ์ของเรือนโซ่งอย่างที่เรารู้จักกัน นอกจากหลังคาแล้ว พื้นเรือนนิยมใช้ไม้ฟาก (ไม้ไผ่ที่ทุบแผ่ให้แบนราบ) วางบนตงตามแนวขวางตัวเรือน (สมชาย นิลาธิ, 2521 หน้า69) เช่นเดียวกับผนังก็ใช้เป็นฝาไม้ไผ่เช่นกัน

โครงสร้างของพื้นผิวจักสานไม้ไผ่นั้นมีความแข็งแรง เหนียว และทนทานรับแรงดึงได้ดี จึงสามารถนำเอาไปประยุกต์ใช้เป็นโครงสร้างของสิ่งก่อสร้างอันหลากหลายได้ สะพานไม้ที่ข้ามลำห้วยเล็กๆ ทางเข้าหมู่บ้านชาวลาวโซ่ง เมืองเดียนเบียน มีการใช้ไม้ไผ่นำมาสานให้เป็นรูปทรงคล้ายกระบุงทรงสูง ก่อนบรรจุหินลงไปจนเต็ม ใช้แรงดึงที่ผิวไม้ไผ่สานทำให้หินที่อยู่ข้างในเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ทำหน้าที่เป็นเสาของสะพานได้อย่างน่าทึ่ง

ชาวลาวโซ่งสามารถใช้ไม้ไผ่สร้างสรรค์สร้างเป็นเครื่องใช้ได้เกือบจะทุกชนิด ตั้งแต่เครื่องเล่นเครื่องใช้สำหรับหุงข้าว เครื่องมือจับปลา ของใช้ติดตัว เครื่องใช้ในพิธีกรรม ไปจนถึงของที่ใหญ่ขึ้นอย่าง รั้วหวัดวิดน้ำเข้าสู่นาข้าว และเป็นองค์ประกอบของเรือนดังที่กล่าวไปแล้ว นอกจากเป็นเครื่องใช้แล้ว ยังนำเอาตอกไม้ไผ่มาขัดสานกันเป็นวงเล็กๆ แขนงไว้ตามเสาเรือนที่เรียกว่า เหลว หรือ เพื่อตะเหลว ใช้เป็นสัญลักษณ์ของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งที่ป้องกันเรื่องร้ายแรงต่างๆ

รูป 7-68 ฐานสะพานที่ทำจากการจักสาน พื้นสะพานก็เป็นไม้ไผ่เช่นกัน จ.เดียนเบียนฟู ประเทศเวียดนาม

รูป 7-69 เหลว หรือ ตะเหลว การสานแบบง่ายๆ ที่กลายเป็นเครื่องรางสำหรับป้องกันสิ่งร้าย จ.เซินลา ประเทศเวียดนาม

การสร้างสรรค์เครื่องใช้เครื่องจักสานของชาวลาวโซ่ง

เครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน ข้าวของเครื่องใช้ประเภทนี้ ได้แก่ เครื่องใช้ที่ใช้ภายในเรือน หรือ สะพายติดตัวสำหรับบรรจุของใช้ระหว่างเดินทาง ส่วนใหญ่จึงเป็นเครื่องจักสานที่ทำจากไม้ไผ่ หรือวัสดุ สานอื่นๆโดยมีหวายเป็นส่วนประกอบ เครื่องใช้สำคัญๆ ที่แสดงถึงเอกลักษณ์งานฝีมือของชาวโซ่ง ที่ยกมา มีดังนี้

- กระเหล็บ หรือเหล็บ เป็นเครื่องจักสานที่สำคัญของชาวลาวโซ่ง กระเหล็บที่พบในประเทศไทยมีลักษณะคือ มีส่วนฐานเป็นรูปเหลี่ยมผืนผ้า เริ่มสานด้วยตอกปิ่น(ตอกไม้ไผ่แบน) เป็นลายสอง สูงขึ้น จากฐานราว 20 เซนติเมตร แล้วจึงเริ่มเปลี่ยนมาใช้ตอกกลมเส้นเล็ก สานขัดกับตอกยี่นขึ้นเป็นทรงกลม คล้ายโอ่ง จนไปจบเป็นปากรูปกลมทางด้านบน เกือบขอบด้วยหวายสานลายประณีต สวยงาม กระเหล็บ นั้น ใช้สำหรับให้ผู้หญิงใส่ของใช้ส่วนตัว แต่จะทำขึ้นโดยฝ่ายชาย นอกจากใช้ใส่ของ เสื้อผ้าแล้ว กระเหล็บ ยังมีหน้าที่ทางสังคมอีก คือ ผู้ชายชาวโซ่งที่จะมาสู่ขอฝ่ายหญิงแต่งงานจะต้องสานกระเหล็บให้เป็นเพื่อใช้ในพิธี สำหรับใส่ขันหมาก และไว้ให้ฝ่ายหญิงสะพาย กระเหล็บจึงเป็นเครื่องจักสานที่เป็นสัญลักษณ์แสดง ถึงความพร้อมของผู้ชายชาวลาวโซ่ง ที่สามารถสร้างเครื่องใช้เครื่องจักสาน ขึ้นมาได้เอง มีความเป็นผู้นำที่ ดูแลครัวเรือน และครอบครัวได้

คุณค่าทางสังคม ที่สำคัญกว่าคุณค่าในด้านการใช้สอย ของเครื่องเรือน จึงเป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้การทำงานจักสานของชาวโซ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กระเหล็บ สืบทอดดำรงอยู่มาได้จนปัจจุบัน

- ขมุก เป็นภาชนะสานด้วยไม้ไผ่ทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีฝาปิดขนาดยาวราว 70-80 ซม. กว้าง ตั้งแต่ 35-40 ซม. สูงประมาณ 40 ซม.สานด้วยตอกปิ่นด้วยลายสองเฉียงทั้งลูก การจับขอบใช้การพับจับ ไม้มีวัสดุอื่นมาสานเกือบขอบ ด้านบนมักมีไม้กลมไขว้กันไว้สำหรับแขวน หรือหิ้ว ขมุกเป็นภาชนะที่มีพื้นผิว อ่อนจึงเหมาะใช้เก็บผ้าที่ทอเสร็จแล้วเป็นผืน มีน้ำหนักเบาจึงเก็บไว้บนเพดานบ้านโดยใช้ไม้ไผ่พาดกับข้อ บ้าน (นุกูล ชมพูนิช,2531 หน้า64)

- โเฮ้ เป็นภาชนะรูปทรงกระบอกสานด้วยไม้ไผ่ สำหรับใส่เศษผ้า เศษด้ายของผู้หญิง โเฮ้นั้น ใช้ในชีวิตประจำวันมากกว่าขมุก มักนิยมสานสลับเป็นลวดลายที่ฉิวทางด้านข้าง

รูป 7-70 : กระเหล็บ บ้านเกาะแรต นครปฐม

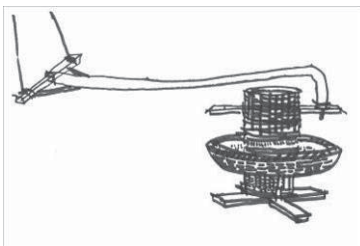
รูป 7-71 : ขมุก บ้านเกาะแรต นครปฐม

รูป 7-72 : โเฮ้ที่ยังใช้งานอยู่ บ้านเกาะแรต นครปฐม

รูป 7-73 ครกตำข้าวที่พิพิธภัณฑ์บ้านเกาะแรต

รูป 7-74 เครื่องสีข้าวโดยใช้แรงงานคน ภาพวาด
จากบ้านหนองจิก จ.เพชรบุรี

รูป 7-75 กระบุง ที่จังหวัดเขินลา ประเทศ
เวียดนาม สานด้วยลายสองทั้งใบ

เครื่องใช้ในการทำนาข้าว มีทั้งที่ทำจากไม้จริง และจากการจักสาน เครื่องใช้ส่วนใหญ่จะมีลักษณะคล้ายคลึงกับเครื่องมือทำนาที่พบได้ทั่วไป แต่อาจมีชื่อเรียก หรือลักษณะที่ผิดแผกออกไปบ้าง

- ไถวัว ชาวลาวโซ่งใช้ทั้งวัว และควายในการไถนา คันไถของควายนั้นจะมีขนาดสั้นกว่า และใช้ควายเพียงหนึ่งตัว ส่วนคันไถของวัวจะมีขนาดยาวกว่า คือยาว 4 ถึง 5 เมตร และใช้วัวสองตัวหรือที่เรียกว่า คันไถวัวคู่

การบังคับวัว หรือควายเดิน หรือที่เรียกว่าสนตะพายนั้น ก็แตกต่างกัน เพราะควายนั้นปกติจะมีแรงมากกว่า วัว จึงไถกดหน้าดินได้ลึกกว่า ส่วนวัวนั้นจะไถตื้นได้เร็วกว่า

- สีข้าว เป็นเครื่องกลอย่างง่ายที่ใช้แรงงานคนในการหมุนโมรอบในให้ดเปลือกข้าวให้หลุดออกจากเมล็ด ก่อนจะนำข้าวไปตำในครกให้ขาวขึ้นอีกขั้นตอนหนึ่ง สีข้าวนี้จะมีส่วนที่ห่อหุ้มอยู่ด้วยการจักสานอยู่ด้วย

- ครกตำข้าว ใช้ท่อนไม้ขนาดใหญ่เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 60-80 ซม. สูงราว 50-70 ซม. นำมาขุดลงไปจากขอบด้านบนประมาณครึ่งหนึ่งสำหรับใส่ข้าว ตัวสากเป็นไม้สอดด้ามยาวมีจุดหมุนที่กึ่งกลาง มีปลายด้านหนึ่งสำหรับใช้เหยียบเพื่อยกสากขึ้น

- กระบุง หรือบุง เป็นภาชนะสานด้วยไม้ไผ่เป็นทรงกระบอก มุมที่กันแต่ด้านล่างจะไว้หิ้วสุด เช่นผ้า หรือใช้ยางรถยนต์แปะติดเพื่อเพิ่มความคงทนแข็งแรง กระบุงจะไว้ใส่ข้าวสาร หรือของใช้อื่นๆ สิ่งที่แตกต่างกันจากกระบุงของคนไทยภาคกลางก็คือ จะสานขึ้นรูปโดยการขัดตอกเป็นลายสองไม่มีเส้นยืน (นุกูล ชมพูนิช, 2531 หน้า 59) กระบุงใส่ข้าวที่พบที่บ้านขาม จังหวัดเขินลา ประเทศเวียดนามมีลักษณะคล้ายคลึงกับที่พบในประเทศไทย

การเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิต และการปรับตัวในเครื่องใช้ เครื่องจักสานของชาวลาวโซ่ง

การทำนาสมัยใหม่

ทัศนคติต่อการทำนาของชาวลาวโซ่ง ในพื้นที่ภาคกลางของประเทศไทย ได้เปลี่ยนแปลงไปจากการทำนาข้าวเพื่อเลี้ยงชีพ โดยเมล็ดข้าวที่ได้มาจะเก็บใส่ไว้ในยุ้งข้าวเพื่อเก็บไว้ใช้บริโภคได้ตลอดรอบปี มาเป็นการทำนาเพื่อให้ได้ปริมาณผลผลิตครั้งละมากๆ สำหรับขายต่อ ผลผลิตข้าวที่ได้มาทั้งหมดมักจะขายออกไปอย่างรวดเร็วหลังจากการเก็บเกี่ยวไม่นาน โดยเหลือไว้เพียงบางส่วนเพื่อเป็นเมล็ดพันธุ์สำหรับการทำนาครั้งต่อไป

ในพื้นที่ๆมีน้ำตลอดปี อย่างเช่นบ้านเกาะแรต อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม ชาวไทยเชื้อสายโชนสามารถทำนาครั้งที่สองหรือมากกว่านั้น ที่เรียกกันว่านาปรัง ได้ตลอดปี พันธุ์ข้าวที่ใช้ก็มักจะเป็นข้าวเบาซึ่งเจริญเติบโต เก็บเกี่ยวได้รวดเร็ว แต่ในขณะเดียวกันก็ให้ผลผลิตได้น้อย

เมื่อต้องการประสิทธิภาพของการผลิตที่มากขึ้น ประกอบกับการเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีเครื่องทุ่นแรงที่ทำให้ชีวิตสะดวกสบายมากขึ้น ชาวลาวโชนเริ่มรับเอาเทคโนโลยีใหม่ๆในการทำนาข้าวมาใช้ จากการใช้วัว ควายไถนาเปลี่ยนแปลงไปเป็น รถไถ หรือที่เรียกว่า “ควายเหล็ก” ในบางบ้านเปลี่ยนแปลงจากการทำนาดำ มาเป็นนาหว่าน เพราะต้องการลดขั้นตอนการปลูกกล้า ดำนาลง เพื่อผลผลิตที่มากขึ้นทำให้ต้องมีการจ้างคนมาพ่นยาฆ่าแมลงชนิดต่างๆตามรอบการเจริญเติบโตของต้นข้าว เมื่อถึงเวลาเก็บเกี่ยวจากเดิมที่เคยมาเอาแรงช่วยกันหลายๆครัวเรือน ก็กลายเป็นการจ้างรถเกี่ยวข้าวมาเกี่ยวซึ่งประหยัดเวลา และแรงงานกว่าเดิมมาก แต่ก็เสียค่าใช้จ่ายในการจ้างมากขึ้นเช่นกัน ปัจจุบันนี้เริ่มมีการใช้เครื่องเกี่ยวข้าว และนวดข้าวไปพร้อมๆกันทำให้กระบวนการจากท้องนาไปสู่โรงสีข้าวยังใช้เวลารวดเร็วมากขึ้น ข้าวนั้นไม่จำเป็นต้องเก็บไว้ในยุ้งข้าวอีก โดยข้าวที่นวดแล้วหลังจากเก็บเกี่ยวก็จะตากไว้ที่ลานบ้านเพื่อรอให้คนมารับซื้อต่อ ทักษะคิดของชาวลาวโชนจึงเปลี่ยนแปลงจากการทำนาเพื่อสำหรับกินใช้ในครัวเรือน เปลี่ยนแปลงไปเป็นการขายผลผลิตของตนเพื่อนำเงินไปซื้อของสำหรับอุปโภคบริโภคแทน

ในช่วงเวลา 20-30 ปีที่ผ่านมาการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากวิธีการทำนาข้าวในในอ.เกาะแรต แบบของใหม่เข้ามาแทนที่ของเก่า จากการเกี่ยวข้าวโดยแรงงานคน และการ”เอาแรง”กันภายในชุมชน เปลี่ยนแปลงไปเป็นรถเกี่ยวข้าว จนมาเป็นรถเกี่ยว และนวดข้าวที่มีประสิทธิภาพ และรวดเร็วมากขึ้น การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในทุกขั้นตอน ค่อยๆมาแทนที่การใช้เครื่องมือแบบดั้งเดิม เราจึงมักเห็นได้ถุนของบ้านชาวลาวโชนเต็มไปด้วยเครื่องมือเครื่องใช้เกี่ยวกับการทำนาข้าว เช่น คันไถ คราดเหล็ก หัวหมู กระดัง หรือเครื่องสีผัดข้าว วางทิ้ง หรือแขวนเก็บไว้อย่างชำรุดทรุดโทรม ที่แสดงถึงการไม่ได้ถูกใช้มาช่วงระยะเวลาหนึ่งแล้ว เครื่องมือ เครื่องใช้บางประเภท ที่มีลักษณะเป็นภาชนะใช้งานได้หลากหลาย เช่น กระดัง หรือ กระบุงใส่ข้าว ก็ถูกปรับเปลี่ยนไปใช้งานอย่างอื่น เช่น ใส่ของไว้สำหรับตากแห้ง หรือเก็บสิ่งของ แต่ก็จะมีขนาดเล็กลงตามการใช้งานที่เปลี่ยนแปลงไป

นอกจากนี้เมื่อความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับนาข้าวน้อยลง ชาวนามีโอกาสลงไปสัมผัสกับท้องร่อง คุน้ำในนาไม่บ่อยครั้งอย่างแต่ก่อน โอกาสที่จะหยิบฉวยเครื่องมือจับปลา หรือสัตว์น้ำอื่นๆ ตัดมือลงไปใช้งานก็ยิ่งน้อยลงไป เครื่องมือเครื่องใช้ที่เกี่ยวกับการจับปลา เช่น ตะข้อง หรือหมวง สุ่ม กะเซอ หรือส่อน ก็ถูกเก็บไว้ให้ทรุดโทรม หรือบางชนิดก็หายไป ไม่สามารถสืบค้นถึงรูปลักษณะได้

ปริมาณการทำนาที่เปลี่ยนแปลงจากเดิมปีละหนึ่งครั้งมาเป็น สองครั้ง หรือมากกว่านั้นต่อปี ทำให้เวลาว่างของชาวลาวโชนซึ่งเคยมีหลังฤดูการเก็บเกี่ยวข้าวหายไป มีผลให้กิจกรรมการทำเครื่องเรือน เครื่องจักสาน ที่แต่ก่อนเคยทำกันมาในช่วงเวลานี้ ค่อยๆลดน้อยลงเรื่อยๆ และถึงแม้ว่าจะมีเวลาว่างมากขึ้นจากเครื่องมือ เครื่องใช้ในการทำนาที่สะดวกสบายขึ้น แต่ก็เป็นการใช้เวลาไปกับรูปแบบการใช้เวลาว่างตามวิถีชีวิตสมัยใหม่ เช่น การดูโทรทัศน์ เป็นต้น

ระบบสังคม และการศึกษา

ระบบการศึกษาในปัจจุบันทำให้เด็กเล็กๆต้องใช้เวลาอยู่กับโรงเรียนมากขึ้น ครั้นหนุ่มสาวขึ้นมาก็ต้องเดินทางเข้าไปศึกษาจากสถาบันศึกษาที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ศูนย์กลาง ครั้นจบการศึกษาเป็นผู้ใหญ่ขึ้นมาก็มักจะประกอบอาชีพตามที่ตนเล่าเรียนมามีชีวิตและครอบครัวอยู่ในเมือง เมื่อเป็นแบบนี้ใน

หมู่บ้านของชาวลาวโซ่ง เราจะเห็นคนอยู่สองช่วงวัยเป็นหลัก คือเด็กที่ยังเล็กอยู่ และผู้สูงอายุ หมู่สาวจะกลับมาเยี่ยมบ้านในวาระเทศกาล หรืองานประเพณีที่สำคัญๆ เท่านั้น

การขาดคนในวัยเรียนรู้ที่จะสืบทอดทักษะงานฝีมือ ทำให้ทักษะของงานประเภทนี้ขาดช่วงลง ทั้งงานฝีมือประเภทนี้เป็นการทำงานที่ต้องใช้ความอดทน และใช้เวลานานในการฝึกฝน อันต่างจากโลกทัศน์สมัยใหม่ที่เน้นการทำให้สำเร็จอย่างรวดเร็ว ยิ่งทำให้เป็นงานที่ไม่ได้รับความสนใจจากคนรุ่นใหม่ ผู้ที่ยังสามารถทำเครื่องจักสานได้มีเพียงผู้เฒ่าผู้แก่ของแต่ละชุมชนที่ทำขึ้นเพียงเพราะความผูกพัน และความรักในการสร้างสรรค์ และมีความภาคภูมิใจเมื่อมีคนเห็นคุณค่า สุดท้ายด้วยสำนึกที่ไม่ต้องการให้สิ่งเหล่านี้สูญหายไปกับการเปลี่ยนแปลงต่างๆ

วัสดุ และเครื่องใช้แบบใหม่

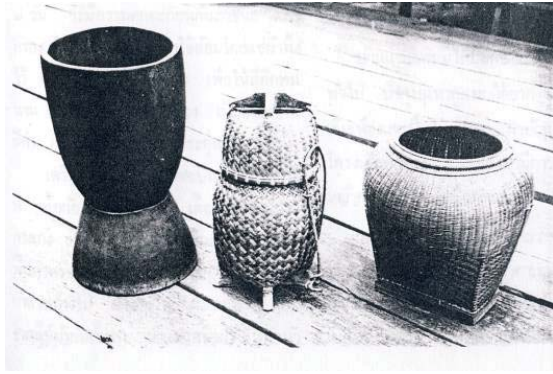
ไม้ไผ่ และหวาย ซึ่งเป็นวัตถุดิบที่สำคัญในการทำเครื่องจักสานของชาวลาวโซ่งนั้น เป็นพันธุ์ไม้ที่ขึ้นทั่วไปตามธรรมชาติในพื้นที่ราบ หรือริมแหล่งน้ำ เมื่อมีการแผ้วถางพื้นที่ป่าให้กลายเป็นพื้นที่ราบเพื่อการอยู่อาศัย และเป็นนาไ่มากขึ้น จำนวนไม้ไผ่ และหวายที่เคยขึ้นอยู่มากในแต่ละชุมชนเริ่มมีปริมาณลดลง ไม้ไผ่นั้นเป็นไม้ที่โตไว และขึ้นได้ง่ายจึงยังพอจะมีให้เห็นบ้าง แต่ก็ไม่สามารถหาไม้ที่คุณภาพดี เหมาะสมต่อการนำมาทำการจักสาน และเครื่องเรือนได้ง่ายอย่างแต่ก่อน ส่วนหวายตามธรรมชาตินั้นเป็นที่รู้กันว่ายากได้ยากโดยเฉพาะในพื้นที่ลุ่มภาคกลาง การใช้หวายนั้นจำเป็นจะต้องซื้อจากพื้นที่แหล่งปลูกเฉพาะ และมีราคาที่สูงมากกว่าแต่ก่อน

การทำเครื่องจักสานสำคัญ ของชาวลาวโซ่ง ทั้งกระเหล็บ หรือขมุก ซึ่งเป็นเครื่องจักสานที่นอกจากจะใช้งานตามหน้าที่แล้ว ยังต้องการความสวยงามซึ่งเกิดจากพื้นผิว และความแข็งแรงของวัสดุที่มาจากไม้ไผ่สีสุกซึ่งมีคุณภาพดี การจับขอบด้านบนของ กระเหล็บ หรือการทำห่วงคล้องของ หาบเข่งสำหรับรับน้ำหนักคานหาบจำเป็นต้องใช้หวายเส้นเล็กซึ่งมีความเหนียว และถักขึ้นอย่างประณีตเพื่อให้มีทั้งความทนทาน และความสวยงาม เมื่อวัสดุที่จำเป็นเหล่านี้ไม่สามารถหาได้ง่ายในท้องถิ่น ความไม่สะดวกในการต้องหาซื้อวัตถุดิบจากแหล่งที่อื่น ทั้งยังมีราคาสูงกว่าการใช้วัสดุที่หาได้ง่ายในธรรมชาติ ทำให้แรงจูงใจในการสร้างสรรค์เครื่องเรือนเครื่องจักสานนั้นน้อยลงกว่าครั้งแต่ก่อน

นอกจากเครื่องใช้ที่ทำจากไม้ไผ่แล้ว เครื่องใช้บางประเภทซึ่งทำจากไม้จริงเช่น ก่องข้าว และไผ่หนึ่งข้าวเหนียว ก็เป็นตัวอย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการขาดแคลนวัสดุตามธรรมชาติ เช่นกัน

ไผ่หนึ่งข้าวเหนียว ทำจากไม้ต้นนุ่น หรือต้นทองหลาง ทั้งขึ้นนำมาขูดให้กลวง เป็นทรงกระบอกตรงกลางโค้งป่องสูงราว 1 ฟุต(นุกุล ชมพูนิช,2531 หน้า65) ด้านล่างมีไม้ไผ่วางขัดกันสำหรับรองข้าวเหนียว เวลาใช้งานจึงเอาไผ่หนึ่งไม้นี้วางลงไปในหม้อต้มน้ำทางด้านล่าง เพื่อให้ไอน้ำร้อนระเหยขึ้นมาทำให้เมล็ดข้าวที่ห่ออยู่ในผ้าบางทางด้านบนสุก ไผ่หนึ่งข้าวนี้ ปัจจุบันนี้ไม่มีให้เห็นใช้ในชีวิตประจำวัน โดยพบเพียงในพิพิธภัณฑ์ที่เก็บรวบรวมข้าวของเครื่องใช้ของชาวลาวโซ่ง ที่บ้านหนองจิก อำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี จึงสันนิษฐานได้ว่าน่าจะเลิกใช้ไปนานแล้ว โดยอาจจะเปลี่ยนมาใช้หวดหนึ่งข้าวเหนียวแบบวัฒนธรรมไทยแทน

จากข้อนี้จะเห็นได้ว่า เครื่องใช้ซึ่งทำจากวัสดุไม้จริงทั้งขึ้นนำมาขูดแต่ง ซึ่งยังหาได้ยากกว่าวัตถุดิบจากไม้ไผ่ และหวาย เป็นสาเหตุให้เครื่องใช้ที่ทำจากไม้จริงของชาวโซ่งจึงยิ่งสูญหายไปจากชีวิตประจำวันได้เร็วกว่าเครื่องจักสานซึ่งยังพอที่จะหาวัตถุดิบตามธรรมชาติได้ แสดงให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับเครื่องใช้ซึ่งมีปัจจัยมาจากการขาดแคลนวัตถุดิบที่มาจากตามธรรมชาติได้ชัดขึ้น

รูป 7-76 ไหหนึ่งวางคู่กับแอบข้าวและกะหล่ำ
ที่ อ.ดอนมะเกลือ จ.สุพรรณบุรี
ที่มา : มณีรัตน์ ท้วมเจริญ, 2524 หน้า 68

รูป 7-77 ไหหนึ่งแบบเดียวกันที่ยังพบเห็นใช้กันทั่วไป
เมืองเซินลา ประเทศเวียดนาม

การผลิตเครื่องใช้สำเร็จรูปจากวัสดุสมัยใหม่ เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ความนิยมในการสร้างเครื่องใช้ขึ้นใช้เองลดน้อยลง ด้วยมีความสะดวกสบายมากกว่า เมื่อซื้อมาถึงก็สามารถใช้งานได้ทันที มีความแข็งแรง และทนทานเทียบเท่า หรืออาจจะมากกว่าวัสดุที่มาจากธรรมชาติ ตัวอย่างเครื่องใช้เหล่านี้ เช่น ตะกร้า หรือ กระบุงที่ทำจากพลาสติก เป็นต้น

นอกจากการเปลี่ยนแปลงแบบแผนที่ใช้ของเก่า จากเครื่องใช้ที่สำเร็จรูปจากวัสดุสมัยใหม่แล้วยังมีการนำเอาวัสดุสมัยใหม่มาปรับใช้ โดยใช้แทนการใช้ไม้ไผ่ และหวาย เช่นที่พบ ที่ชุมชนชาวลาวโซ่ง ที่บ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร มีการนำเอาเชือกมัดของพลาสติกมาสานเป็นกระบุงเก็บผลไม้ หรือที่จังหวัดเซินลา ประเทศเวียดนาม ก็ใช้เส้นพลาสติกมาสานแทนตั่งซึ่งทำจากไม้ไผ่ หรือการนำเอาใช้วัสดุแบบใหม่มาใช้เสริมลงไปในส่วนบางส่วนของเครื่องใช้ ที่ต้องการความแข็งแรงเป็นพิเศษ เช่นการเย็บมุมล่างของกะหล่ำ หรือเหล็บที่พบในเวียดนามด้วยเชือกไนล่อน หรือการเสริมขอบล่างของกระบุงด้วยยางรถยนต์เพื่อความทนทาน แทนการใช้หวายถักอย่างแต่ก่อน เป็นต้น

มีข้อสังเกตว่าวัสดุสมัยใหม่ที่มีมักจะนำมาใช้ร่วม หรือทดแทนวัสดุเดิมตามธรรมชาตินั้นมักจะใช้ในส่วนที่ต้องการความทนทานมากเป็นพิเศษ ซึ่งเป็นข้อจำกัดของวัสดุเดิมตามธรรมชาติ ขณะเดียวกันการใช้วัสดุสังเคราะห์เหล่านี้ก็มีข้อจำกัดในการสร้างรูปทรงของเครื่องจักสานแบบเดิมเช่นกัน โดยเฉพาะในเครื่องจักสานที่ต้องการมีการเปลี่ยนแปลงพื้นผิวโค้ง ที่เกิดจากการเหลาเส้นของตัวดอกไม้ไผ่ให้ไม่เท่ากัน เช่นปลายเรียวแหลม ตรงกลางกว้าง เป็นต้น

รูป 7-78 เปรียบเทียบตั้งสองตัว ซึ่งโครงเป็นไม้เหมือนกันแต่วัสดุที่ทำส่วนนั่งต่างกันอันหนึ่งเป็นไม้ไผ่ อีกอันหนึ่งเป็นสายรัดพลาสติก จังหวัดเซินลา ประเทศเวียดนาม

รูป 7-79 การใช้เชือกพลาสติกเสริมส่วนกันของกะหล่ำเพื่อเพิ่มความทนทาน จังหวัดเตียนเบียน ประเทศเวียดนาม

รูป 7-80 : เครื่องจักสานจากวัสดุธรรมชาติ (จนถึงพลาสติก)อยู่ร่วมกันกับเครื่องใช้ ที่เกิดขึ้นจากวัสดุแบบใหม่.บ้านแพ้ว จ.สมุทรสาคร

รูป 7-81 กระบุงสานที่ใช้สายรัดของพลาสติก แล้วยึดด้วยลวด มีความแข็งแรงมากกว่าวัสดุที่มาจากธรรมชาติ.บ้านแพ้ว จ.สมุทรสาคร

มีลักษณะที่น่าสนใจของการอยู่ร่วมกันระหว่าง เครื่องใช้ไม้สอยสำหรับหุงหาอาหารในครัวเรือน สมัยก่อน กับ อุปกรณ์หุงต้มสมัยใหม่ ที่อยู่รวมในเรือนหลังเดียวกันที่ บ้านขาม ตำบลหัวลา จังหวัดเขินลา ประเทศเวียดนาม โดยครัวไฟนั้นอยู่ในตำแหน่งเดิมตรงทางเข้าของชานด้านหลัง ส่วนครัวสมัยใหม่ ซึ่งแลเห็นได้ทั้งเตาแก๊ส และหม้อหุงข้าวไฟฟ้า นั้นอยู่ฝั่งเดียวกับฝั่งนอนของคนในบ้าน โดยอยู่ตรงข้ามกับครัวไฟเดิม ซึ่งในเรือนชาวลาวโซ่งแต่เดิมตำแหน่งนี้จะเป็นที่เก็บของใช้ภายในบ้าน โดยไม่ให้ครัวทำอาหารอยู่ด้านเดียวกับหัวนอนของคนในเรือน

เมื่อสอบถามจึงได้ใจความว่า ครัวเดิมนั้นยังจำเป็นต้องใช้เพราะเป็นความเคยชินในการประกอบอาหารบางประเภท และครัวสมัยใหม่นั้นมีขึ้นเพราะความสะดวกของวิถีชีวิตแบบใหม่ นอกจากเหตุผลดังกล่าวแล้วผู้วิจัยสันนิษฐานว่าเป็นการยากที่จะปรับเปลี่ยนเอาครัวไฟออกจากเรือนเดิมในทันที เพราะครัวไฟนั้นมีความต่อเนื่องกับพื้นเรือนอยู่ ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจึงเป็นไปอย่างประณีต ประนอมของการอยู่ร่วมกันของความเก่า และใหม่ของการใช้งานวัตถุประสงค์เดียวกัน

รูป 7-82 : ห้องครัวสมัยใหม่ในเรือนชาวลาวโซ่ง ในรูปจะเห็นหม้อหุงข้าว และเตาแก๊ส เมืองเขินลา ประเทศเวียดนาม

รูป 7-83 ครัวไฟแบบโบราณที่ยังคงใช้งานอยู่ที่เมืองเขินลา ประเทศเวียดนาม

ความแตกต่างของเครื่องใช้ เครื่องจักสานในเชิงบริบท

ดังที่รู้กันว่าชาวลาวโซ่งในประเทศไทยนั้น อพยพมาจากถิ่นฐานเดิมซึ่งอยู่ที่จังหวัดเดียนเบียน ประเทศเวียดนาม ดังนั้นการอ้างอิงความเป็นของดั้งเดิมต่างๆจึงนิยมเปรียบเทียบระหว่างการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิม กับในบริบทของพื้นที่ใหม่ อย่างไรก็ตามก็ยังมีตัวอย่างเปรียบเทียบเครื่องใช้บางอย่างหนึ่งซึ่งน่าสนใจระหว่างสองพื้นที่นี้ได้แก่ กระเหล็บ เครื่องใช้ที่เป็นดังเอกลักษณ์อันสำคัญของกลุ่มชาติพันธุ์ลาวโซ่ง

กระเหล็บที่พบในประเทศไทย ไม่ว่าจะเป็นที่ เพชรบุรี นครปฐม หรือสุพรรณบุรี มีรูปทรงสัณฐานแบบเดียวกันคือ ส่วนของฐานจะเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้าก้นราบ มีด้านยาวของส่วนฐานประมาณ 25-30 เซนติเมตร กว้างราว 10 เซนติเมตร โดยส่วนของฐานซึ่งสานเป็นลายสองเริ่มสูงขึ้นจะค่อยๆผายออกและเปลี่ยนลวดลายการสานกลายเป็นตอกเส้นกลมเป็นรูปทรงโค้ง จนกระทั่งถึงปากขอบของกระเหล็บที่จบด้วยเส้นหวายถักจะกลายเป็นขอบปากภาชนะรูปทรงกลมมีศูนย์กลางราว 30 เซนติเมตร ซึ่งแสดงออกถึงความต้องการความสะดวกในการหยิบของเข้าออกจากตัวกระเหล็บ ฐานที่แบนราบนั้นแสดงถึงความต้องการให้กระเหล็บนั้นตั้งอยู่ได้อย่างมั่นคงในเวลาดำเนินงาน ในขณะที่เมื่อสะพายแล้วส่วนโค้งของกระเหล็บจะยันเข้ากับสะโพกของผู้สะพายทำให้ไม่แนบเข้ากับลำตัวสนิททีเดียว จากภาพถ่ายของ ฤทัยใจจรงค์ ในปี 2519 ก็ยืนยันว่ารูปลักษณะของกระเหล็บที่พบในประเทศไทยมีลักษณะ ดังกล่าว

วิธีการสานกระเหล็บของชุมชนลาวโซ่งในบริบทของประเทศไทยนั้น ความประณีตเป็นพิเศษมากกว่า การสร้างสรรค์เครื่องใช้ขึ้นมาเพื่อใช้งานแต่เพียงอย่างเดียว ดังที่กล่าวไปแล้ว กระเหล็บ นั้นมีหน้าที่ทางสังคมคือเป็นเครื่องใช้ที่แสดงออกถึงความสามารถของฝ่ายชายในการทำงานจักสาน อันสื่อถึงความพร้อมในการเป็นหัวหน้าครอบครัว กระเหล็บนั้นสานขึ้นโดยผู้ชาย เพื่อให้ผู้หญิงชาวลาวโซ่งไว้ใส่ของเล็กๆน้อย เช่น เสื้อผ้า ผัก หรือเมล็ดพืช ในเวลาที่จะต้องสะพายออกไปเพื่อทำงานนอกบ้าน เครื่องจักสานชนิดนี้จึงทำหน้าที่เสมือนกระเป๋าสะพายของฝ่ายหญิง ซึ่งมีลักษณะเป็นส่วนหนึ่งของเครื่องแต่งกายของผู้หญิง ซึ่งต้องมีการแสดงออกทางความงาม และความประณีต เป็นสำคัญ

ส่วนกระเหล็บ หรือเหล็บที่พบส่วนใหญ่ใน จังหวัดเขินลา และจังหวัดเดียนเบียน ของเวียดนามนั้น มีลักษณะคล้ายกับกระเหล็บปากฟานที่พบในจังหวัดสุพรรณบุรี (แก้มนวล, 2537 หน้า 126) คือมีขนาดย่อมกว่ากระเหล็บปากกลมมาก ส่วนของฐานจะไม่ได้เป็นฐานสี่เหลี่ยมแบนราบแต่จะเกิดจากการจักตอกป็น แล้วพับจับจนกลายเป็นรูปทรงทางตั้งขึ้นมา การสานจะใช้ลายแบบเดียวกันทั้งภาชนะไม่มีการเปลี่ยนแปลงวิธีการสานเป็นสองลักษณะเหมือนกระเหล็บในประเทศไทย ลายการสานนั้นสานอย่างห่างๆเกิดเป็นช่องว่างที่ผิวของกระเหล็บชัดเจนซึ่งต่างจากทั้งกระเหล็บปากฟาน และกระเหล็บทั่วไปที่พบในประเทศไทยซึ่งมีลวดลายการสานที่แน่นหนาไม่มีช่องว่างให้เห็น ปากภาชนะทางด้านบนเป็นลักษณะโค้งสำหรับหยิบของเข้าออกได้สะดวก แต่จะโค้งเป็นลักษณะวงรีที่ด้านหนึ่งจะมีความโค้งน้อย จนเกือบจะเป็นเส้นตรงกว่าอีกด้านหนึ่งอย่างชัดเจน ที่มุมของฐานนั้นมีทั้งที่ใช้หวาย หรือเชือกไนลอนเส้นเล็กๆแทนหวายถักไว้เป็นมุมเพื่อเพิ่มความแข็งแรง งานฝีมือการสานนั้นไม่ได้เน้นไปที่ความประณีตบรรจง เป็นการสานขึ้นเพื่อเป็นภาชนะเพื่อรองรับการใช้งานเท่านั้น

การที่ฐานของกระเหล็บประเภทนี้ไม่ได้เป็นฐานแบนเรียบ แสดงออกถึงการใช้งานประจำที่ไม่ได้เน้นการตั้งวางกับพื้น ทั้งวิธีการเก็บก็ยังคงใช้การแขวนไว้กับผนังเรือนภายนอกบ้าน ประกอบกับด้านหนึ่งของกระเหล็บที่มีลักษณะแบนราบกว่าอีกด้านหนึ่งอัน เป็นการสานขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์ให้ใช้สะพายแนบกับลำตัว

จากการสำรวจหมู่บ้านต่างๆในจังหวัดเขินลา และจังหวัดเดียนเบียน ไม่พบกระเหล็บปากกลมที่สานด้วยตอกสองชนิดอย่างที่เป็นนิยมนานในประเทศไทย ขณะเดียวกันในประเทศไทยกระเหล็บปาก

ฟาน หรือกระหลับที่มีรูปทรงเหมือนที่พบในประเทศเวียดนามก็ไม่มีผู้เอ่ยถึงมากนัก จากเอกสารที่ค้นมาได้มีเพียงรูปถ่ายของกระหลับ ปากฟานที่พบที่จังหวัดสุพรรณบุรี และคำอธิบายว่า(เวบูลย์ ลี้สุวรรณ, 2553 หน้า 103) กระหลับปากฟานคือ “ภาชนะสำหรับใส่ผัก และสิ่งของต่างๆ สานด้วยตอก ปากกลม กลางป้องกันสอเป็นสี่เหลี่ยม เส้นผ่าศูนย์กลางปากประมาณ ๒๐ เซนติเมตร สูงประมาณ ๑๘ เซนติเมตร” ซึ่งถ้าพิจารณาตามคำอธิบาย ก็ยังพบว่าแตกต่างไปจากกระหลับที่พบส่วนใหญ่ในประเทศเวียดนามอยู่ดี

การเปรียบเทียบลักษณะดังกล่าวไม่ได้ต้องการจะสรุปว่าพัฒนาการของรูปแบบกระหลับจากที่ใดมาก่อนหลัง หรือพัฒนามาจากกันและกันแต่อย่างใด จากความแตกต่างทางรูปทรงของกระหลับทั้งสอง ผู้วิจัยสันนิษฐานว่ากระหลับทั้งสองประเภทนี้น่าจะมีอยู่แล้วแต่ดั้งเดิม แต่เหตุใดเมื่อกลุ่มชนเคลื่อนย้ายไปตั้งถิ่นฐานยังอีกที่หนึ่ง เหตุผลของการใช้งาน หรือการเลือกให้คุณค่าของกระหลับแต่ละแบบเป็นอย่างไร จึงทำให้หลงเหลือสืบทอดมาไม่เหมือนกัน

รูป 7-84 รูปทรงของกระหลับที่พบมากในประเทศไทย บ้านเกาะแรด จ.นครปฐม

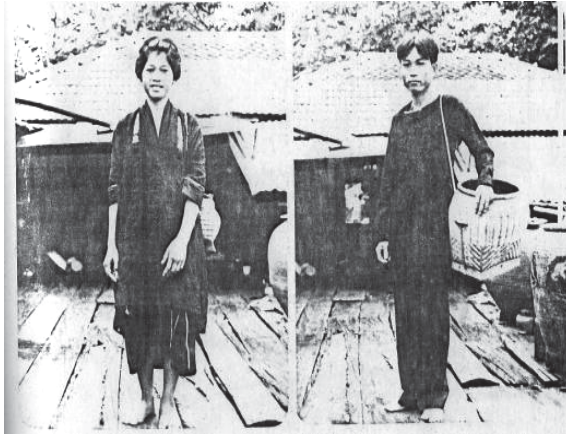
รูป 7-85 เหลือบ หรือกระหลับที่พบมากในเวียดนาม เมืองเซินลา ประเทศเวียดนาม

รูป 7-86 : ปากด้านบนของกระหลับเป็นรูปร่างกลม บ้านเกาะแรด จ.นครปฐม

รูป 7-87 : ด้านข้างของกระหลับจะแบนสำหรับสะพายแนบลำตัว เมืองเซินลา ประเทศเวียดนาม

รูป 7-88 การสะพายกะเหล็บของชาวลาวโซ่งใน
ประเทศไทย

ที่มา : สมชาย นิลอาธิ, 2521 หน้า 31

รูป 7-89 การสะพายกะเหล็บของชาวไทยดำ(ลาวโซ่ง)
ในเมืองเซินลา ประเทศเวียดนาม

ความประณีตบรรจงที่เกิดจากการสานกระเหล็บในบริบทของประเทศไทยนั้นน่าจะเกิดจากเครื่องเรือนที่ใช้เพื่อนำไปทำการแสดงออกทางสังคม การใช้งานที่ต้องตั้งวางอยู่ที่ใดที่หนึ่ง โดยสะพายออกไปภายนอกได้บ้าง สิ่งของที่บรรจุก็น่าจะเป็นของใช้ไม้สอยที่แห้ง เช่น เสื้อผ้า หรือของใช้จักจิกใกล้ตัว นอกจากนี้งานจักสานที่มีความประณีตซับซ้อน ย่อมสามารถแสดงออกถึงอัตลักษณ์อันหวงแหนของกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในบริบทของกลุ่มวัฒนธรรมไทยหลัก ประกอบกับแนวความคิดจากภายนอกการให้คุณค่าของเครื่องจักสานที่ประณีตงดงามไปในเชิงอนุรักษ์ ชื่นชม ทำให้รูปแบบของกระเหล็บ ดังกล่าวถูกหยิบเลือกขึ้นมาเป็นตัวแทนของ “กระเหล็บ” ที่พบมากในประเทศไทย

ส่วนกระเหล็บที่ใช้ในประเทศเวียดนาม ซึ่งลักษณะสังคมของชาวลาวโซ่งยังอยู่รวมกันเป็นกลุ่มชาติพันธุ์หลักในพื้นที่เดียวกันมาแต่ดั้งเดิม ดำรงชีวิตอย่างเรียบง่ายโดยการทำนาปลูกข้าว ดังนั้นเครื่องใช้ที่เกิดขึ้นจึงเกิดขึ้นตามหน้าที่ดั้งเดิมนั่นคือ เพื่อการใช้งานเป็นหลัก วิธีการสานที่สานเป็นลายต่างๆ อย่างหยาบๆ เว้นช่องว่างไว้สำหรับให้น้ำ และอากาศระบายเข้าออกได้อย่างสะดวก บ่งบอกถึงการใช้งานเพื่อเก็บสิ่งของที่มีความชื้นตลอดเวลาเช่น พืชผักที่ได้จากท้องไร่ท้องนา มากกว่าจะใช้สำหรับใส่ เสื้อผ้า หรือเมล็ดพืชขนาดเล็ก ด้านหนึ่งของกระเหล็บที่มีลักษณะแบนบอกให้ผู้สะพายทราบถึงด้านที่จะต้องหันเข้าหาข้างลำตัว การที่ด้านหนึ่งของกระเหล็บชนิดนี้แบนแสดงให้เห็นถึงความต้องการให้ภาชนะนี้แนบชิดกับลำตัว ไม่เกะกะขณะกำลังเดินทางขึ้นที่ชันตามถิ่นฐานที่อาศัย ส่วนฐานที่ไม่ราบแบนแสดงออกถึงการไม่ใช้งานโดยการตั้งวางไว้กับพื้นเป็นสำคัญ เมื่อสะพายกลับถึงบ้านก็เก็บรักษาโดยการเก็บไว้ที่ผนังด้านนอกนอกจากจะสะดวกหยิบใช้ก่อนเดินทางออกจากเรือนแล้ว ความชื้นเปียกของพืชผักที่บรรจุมาก็จะไม่เข้ามารบกวนพื้นเรือนอีกด้วย

นอกจากความแตกต่างทางลักษณะของกระเหล็บทั้งสองประเภท ซึ่งสะท้อนถึง การใช้งาน และการให้คุณค่าที่แตกต่างกันตามบริบทแล้ว ข้อสังเกตอีกอย่างหนึ่งก็คือ เครื่องจักสานที่มีอยู่ในพิพิธภัณฑ์ของชาวลาวโซ่งในประเทศไทย หรือที่พบทั้งหมดในจังหวัดทั้งสองของประเทศเวียดนามนั้น จะมีผิวเป็นสีดำ อันเกิดจากการแฉนวนไว้เหนือเตาไฟ ให้ความร้อนจากไฟไหม้จนไหม้กลายเป็นสีดำ อันเป็นวิธีการป้องกันเนื้อไม้ไฟจากตัวมอด แมลงต่างๆ สะท้อนให้เห็นถึงการให้คุณค่าในด้านการใช้งานในชีวิตประจำวัน

เป็นสำคัญ ส่วนเครื่องใช้เครื่องจักสานของชาวลาวโซ่งในประเทศไทย โดยเฉพาะที่สานขึ้นในยุคหลังนี้มักจะเคลือบผิวด้วยแลคเกอร์มัน เพื่อต้องการให้สีของไม้ไม่สีก่อนนั้นสวยงามคนทนอยู่เสมอ สะท้อนให้เห็นถึงการให้ความสำคัญกับการแสดงออกทางสังคมเป็นสำคัญ

ในภาพรวมนอกเหนือจากกระเหล็บแล้ว ข้าวของเครื่องใช้ประเภทอื่นที่มีทั้งในบริบทของประเทศไทยและเวียดนามก็จะมีความแตกต่าง ผิดแผกกันไปบ้าง ยกตัวอย่างเช่น ลวดลายการสานของพานหรือพานจะมีความแตกต่างกัน ในไทยนั้นมักนิยมจะสานกันเป็นลวดลายกระจายออกจากศูนย์กลาง โดยใช้ตอกเส้นเล็กสานกันเป็นเส้นถี่ ลวดลายของการสานก็จะมีการสลับเส้นตอกที่ย้อม และสีธรรมชาติให้เกิดเป็นจังหวะ ที่สวยงาม ส่วนพาน ที่พบส่วนใหญ่ในเวียดนามนั้นใช้การสานเป็นลายตะเหลวดด้วยตอกขนาดใหญ่ ที่ขอบพานด้านนอกจะยื่นออกไปเป็นขอบแบนๆ สานขัดด้วยเส้นหวาย หรือเชือกพลาสติกเพื่อความแข็งแรง โดยรวมแล้วงานฝีมือการสร้างเครื่องใช้เครื่องจักสานในประเทศไทยจะมีความละเอียดประณีต มากกว่างานจักสานที่พบในสองจังหวัดของประเทศเวียดนาม

บทสรุป

การปรับตัวที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงของเครื่องเรือนนั้นเกิดขึ้น ตามปัจจัยของวิถีชีวิตในด้านต่างๆ เช่น การเปลี่ยนแปลงของระบบการทำนา ระบบสังคมของชาวลาวโซ่ง การพัฒนาขึ้นของเทคโนโลยีในการผลิตเครื่องใช้แบบใหม่ๆ หรือวัสดุตามธรรมชาติที่ร่อยหรอลง เหล่านี้เป็นปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงในรูปแบบของเครื่องใช้ เครื่องจักสานของชาวลาวโซ่ง

การเปลี่ยนแปลงของเครื่องใช้เครื่องจักสานนั้น มีทั้งการถูกแทนที่ด้วยเครื่องใช้ที่ผลิตจากวัสดุสมัยใหม่ไปเลย การเปลี่ยนแปลงลักษณะนี้มักจะเกิดขึ้นกับเครื่องใช้ที่มีวัตถุประสงค์เฉพาะ เช่น การที่ไหหนึ่งข้าว ถูกแทนที่ด้วยหม้อหุงข้าวสมัยใหม่ หรือการใช้รถเกี่ยวข้าวมาทำหน้าที่แทนเคียว เป็นต้น การเปลี่ยนแปลงแบบนี้มักส่งผลให้เครื่องใช้เดิมนั้นสูญสิ้นหน้าที่ลง กลายเป็นสิ่งของที่อยู่ในพิพิธภัณฑ์ หรือค่อยๆ สูญหายไป

การเปลี่ยนแปลงอีกประเภทนั้น ถือเป็นการปรับเปลี่ยน มักจะเกิดขึ้นกับเครื่องใช้ เครื่องจักสานที่สามารถประยุกต์ใช้งานได้หลากหลาย เช่น ภาชนะใส่ของต่างๆ การปรับก็มีทั้งที่ใช้วัสดุสมัยใหม่แทนที่วัสดุตามธรรมชาติเดิม หรือวัสดุจากธรรมชาติยังคงเป็นหลัก แต่เสริมความแข็งแรง ทนทาน ตามตำแหน่งที่ต้องมีการเสียดสี หรือรับน้ำหนักสิ่งของที่บรรจุอยู่ภายใน การปรับเปลี่ยนลักษณะนี้ถือเป็นการต่อยอดภูมิปัญญาในการสร้างสรรค์เครื่องใช้ไม่สอย ขึ้นด้วยตัวเองของมนุษย์ให้พัฒนาต่อไป

ความเปลี่ยนแปลงอีกอย่างหนึ่งที่ไม่ใช่การเปลี่ยนแปลงรูปแบบ ได้แก่ หน้าที่ของเครื่องเรือนซึ่งแต่เดิมถูกสร้างสรรค์ขึ้นเพื่อการใช้งานตามวัตถุประสงค์ ได้กลายเป็นอัตลักษณ์ที่สำคัญอีกอย่างของชาวลาวโซ่งในประเทศไทย ทุกๆ ครั้งที่ทีมงานสำคัญเกี่ยวกับศิลปหัตถกรรม หรืองานประจำปี อย่างงานประจำปีของจังหวัดนครปฐม ชาวลาวโซ่งที่บ้านเกาะแรดจะนำเอาเครื่องจักสาน ซึ่งปกติจะเก็บเอาไว้มาจัดแสดงด้วยความภาคภูมิใจ เครื่องใช้ เครื่องจักสานอันมีลักษณะเฉพาะนี้ จึงเป็นสัญลักษณ์สำคัญอีกอย่างหนึ่งที่แสดงถึงการยังมีอยู่ของกลุ่มชาติพันธุ์ลาวโซ่งในบริบทใหญ่ของประเทศไทย

เชิงอรรถ

1. บังอร ปิยะพันธุ์. ลาวในกรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. 2541. หน้า 6.
2. เกรียงไกร เกิดศิริ. “ภูมิหลังการตั้งถิ่นฐานกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาวและการเคลื่อนย้ายสู่ประเทศไทย” ใน ไท-ลาว รายงานความก้าวหน้างานวิจัยในรอบปีที่ 1 โครงการวิจัย “การศึกษาแบบองค์รวมของการปรับตัวในบริบทใหญ่ที่แตกต่างของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาวในพื้นที่ลุ่มน้ำภาคกลางของประเทศไทย”, กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. 2553. หน้า 69.
3. อรศิริ ปาณินท์. ไท-ลาว รายงานความก้าวหน้างานวิจัยในรอบปีที่ 1 โครงการวิจัย “การศึกษาแบบองค์รวมของการปรับตัวในบริบทใหญ่ที่แตกต่างของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาวในพื้นที่ลุ่มน้ำภาคกลางของประเทศไทย”, กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. 2553. หน้า 127.
4. อรศิริ ปาณินท์ และคณะ. อ้างแล้ว. 2553. หน้า 112.
5. เฟื่องอ้าง. หน้า 112-113.
6. อรศิริ ปาณินท์. เรือนพื้นถิ่นไทพวนในประเทศไทย. นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2546. หน้า 192.
7. ต้นข้าว ปาณินท์ และคณะ. โครงการย่อยที่ 3: คติความเชื่อและระบบสังคมที่สัมพันธ์กับเรือนและการอยู่. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2547. หน้า 48.
8. เกรียงไกร เกิดศิริ. “ภูมิหลังการตั้งถิ่นฐานกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาวและการเคลื่อนย้ายสู่ประเทศไทย” ใน ไท-ลาว รายงานความก้าวหน้างานวิจัยในรอบปีที่ 1 โครงการวิจัย “การศึกษาแบบองค์รวมของการปรับตัวในบริบทใหญ่ที่แตกต่างของกลุ่มชาติพันธุ์ ไท-ลาว ในพื้นที่ลุ่มน้ำภาคกลางของประเทศไทย”, กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. 2553 หน้า 64-65
9. สุภาภรณ์ จินตามณีโรจน์. “ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นลุ่มแม่น้ำแม่กลอง:บ้านโป่ง-เจ็ดเสมียน”, ในลุ่มแม่น้ำแม่กลอง: ประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ “เครือญาติ” มอญ, กรุงเทพฯ: มติชน, 2547. หน้า 134
10. มีนักวิชาการหลายท่านได้ให้ข้อสังเกตดังกล่าวตรงกัน อาทิ สุภาภรณ์ จินตามณีโรจน์. อ้างแล้ว. หน้า 137. อร่าม กาฬภักดี และประภาศิต แบลนพิมาย. ประวัติความเป็นมาของคนไทยเชื้อสายลาวครั้งที่อาศัยอยู่ในตำบลบ่อกรู เทศบาลตำบลบ่อกรู จังหวัดสุพรรณบุรี. 2548. และองค์ บรรจุน. สยามหลากหลายเผ่าหลายพันธุ์. กรุงเทพฯ: มติชน, 2553. หน้า172.
11. วันดี พินิจวรสิน “บริบทและการปรับตัวของชาวลาวเวียง”, ใน ไท-ลาว: รายงานความก้าวหน้างานวิจัยในรอบปีที่ 1 โครงการวิจัย “การศึกษาแบบองค์รวมของการปรับตัวในบริบทใหญ่ที่แตกต่างของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว ในพื้นที่ลุ่มน้ำภาคกลางของประเทศไทย”, กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. 2553. หน้า 184.
12. อรศิริ ปาณินท์ และคณะ.ไท-ลาว: รายงานความก้าวหน้างานวิจัยในรอบปีที่ 1 โครงการวิจัย “การศึกษาแบบองค์รวมของการปรับตัวในบริบทใหญ่ที่แตกต่างของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาวในพื้นที่ลุ่ม น้ำภาคกลางของประเทศไทย”, กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. 2553. หน้า115-117.
13. วีระ อินพันทัง และคณะ. รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์: โลกของชาวไทดำ: ความสัมพันธ์ซึ่งกันระหว่างสภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัยของชาวไทดำในไทยในเวียดนาม. กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร. หน้า 125.

14. บังอร ปิยะพันธุ์. ลาวในกรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), 2541. หน้า 4. และ มยุรี ถาวรพัฒน์ และเอมอร เชาว์สวน. สารานุกรมกลุ่มชาติพันธุ์ ในประเทศไทย: ลาวครั้ง. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล. 2548.
15. ชันญู วงษ์วิภาค. ลาวครั้ง: การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นกับการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: ภาควิชามานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยศิลปากร. มปป. หน้า 11. อ้างใน วีรวัฒน์ วรายน. ความมีตัวตนของผีในวัฒนธรรมลาวครั้งที่สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมธรรมชาติและสภาพแวดล้อมสรรค์สร้างของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรบัณฑิต คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย. 2548. หน้า 15.
16. มยุรี และเอมอร. อ้างแล้ว. หน้า 7.
17. มีนิกวิชาการกล่าวถึงการใช้สีย้อมผ้าดังกล่าวหลายท่าน อาทิ Borg, VP. Textile Stories in Laos. มปป., Ock Pop Tok 2006, "Natural Dyes", in Ock Pop Tok: Textile gallery and weaving centre, Luang Prabang: Ock Pop Tok, 2006. และ องค์ บรรจุน. อ้างแล้ว. หน้า 177.
18. วรณัย พงศาชลกร "เมื่อผมไปเลี้ยง"ผี"กับลาวครั้ง...ที่บ้านโคก" 2550., มยุรี และเอมอร. อ้างแล้ว. หน้า 5. อร่าม กาฬภักดี. อ้างแล้ว. และองค์ บรรจุน. อ้างแล้ว. หน้า 170.
19. มยุรี และเอมอร. อ้างแล้ว. หน้า 8.
20. ขวลิตร สัยเจริญ และคณะ. รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์: ภูมิปัญญาในสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นประเภทที่อยู่อาศัยของจังหวัดเชียงใหม่และหลวงพระบาง. เชียงใหม่: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2549. หน้า 379.
21. เบญจพล ชะนะกุล. ตามหา...ลาวครั้ง ที่กุดจอก. ชัยนาท. สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดชัยนาท สถาปัตยกรรมจังหวัดชัยนาท กระทรวงวัฒนธรรม. มปป. หน้า 67.
22. ขวลิตร และคณะ. อ้างแล้ว. หน้า 389.
23. สุภาภรณ์ จินตามณีโรจน์. อ้างแล้ว. หน้า 136-137.
24. สุภาภรณ์ จินตามณีโรจน์. อ้างแล้ว. หน้า 137.
25. สัมภาษณ์อาจารย์วงศ์เดือน วันชัย: สรรวภาคสนาม จังหวัดเพชรบุรี, 21 มกราคม 2554.
26. สัมภาษณ์บ้านผู้ใหญ่บ้าน ผ.ญ. กำจร เพชรยวน คุณตาสะอาด เพชรรุน อายุ 80 ปี คุณตาสื่ออก เพชรแอน อายุ 80 ปี: สรรวภาคสนาม จังหวัดนครปฐม เมื่อวันที่ 24 กันยายน 2553 และสัมภาษณ์คุณยายประเทือง เพชรยวน อาจารย์สุมาลี เพชรทอง ที่ทำการศูนย์พัฒนาเด็กเล็กและศูนย์เรียนรู้วัฒนธรรมไทยทรงดำ: สรรวภาคสนาม จังหวัดนครปฐม เมื่อวันที่ 19 กุมภาพันธ์ 2554.
27. ศรีนัย สมันตรัฐ และคณะ. โครงการวิจัยย่อยที่ 6 ภูมิทัศน์วัฒนธรรมลุ่มน้ำเพชรบุรี ในรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์การศึกษาเพื่ออนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างลุ่มน้ำเพชรบุรี. กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. 2550. หน้า 2 – 4. ; คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร. แนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร. 2549. หน้า 18.
28. คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร. อ้างแล้ว. หน้า 15-35.
29. อรศิริ ปาณินท์ และคณะ. รายงานความก้าวหน้างานวิจัยในรอบปีที่ 1 การศึกษาแบบองค์รวมของการปรับตัวในบริบทที่ใหญ่ที่แตกต่างของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว ในพื้นที่ลุ่มน้ำภาคกลางของประเทศไทย. กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. 2553. หน้า 19.
30. คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร. อ้างแล้ว. หน้า 33.

31. สมคิด จิระทัศนกุล. คติ สัญลักษณ์ และความหมายของขุมประตู่-หน้าต่างในงานสถาปัตยกรรมไทย. กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร. 2546. หน้า 8. อ้างถึงใน ต้นข้าว ปาณินท์ และคณะ. คติความเชื่อและระบบสังคมซึ่งสัมพันธ์กับเรือนและการอยู่. กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร. 2548. หน้า 7.
32. ภัททิยา ยิมเรวัตร์. ประวัติศาสตร์สิบสองจุไท. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์. 2544. หน้า 113-114 และ 223-230. ; สุมิตร ปิติพัฒน์. ศาสนาและความเชื่อไทดำในสิบสองจุไท สาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม. กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. 2545. หน้า 50-54.
33. วีระ อินพันทั้ง และคณะ. รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โลกของชาวไทดำ: ความพันธ์ซึ่งกันระหว่างสภาพแวดล้อม ที่อยู่อาศัยของชาวไทดำในไทยกับในเวียดนาม. กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร. 2549. หน้า 151. ; ภัททิยา ยิมเรวัตร์. อ้างแล้ว. หน้า 230-257.
34. วีระ อินพันทั้ง และคณะ. อ้างแล้ว. หน้า 75.
35. ต้นข้าว ปาณินท์ และคณะ. อ้างแล้ว. หน้า 46-53. ; สุมิตร ปิติพัฒน์. อ้างแล้ว. หน้า 49-65.
36. ภัททิยา ยิมเรวัตร์. อ้างแล้ว. หน้า 256-257.
37. ต้นข้าว ปาณินท์ และคณะ. อ้างแล้ว. หน้า 53. ; ทอด ชมยัม. ชาวลาวโซ่ง บ้านหนองปรัง หมู่ที่ 3 ตำบลหนองปรัง อำเภอยะย้อยจังหวัดเพชรบุรี. สัมภาษณ์: 16 มกราคม 2554
38. ภัททิยา ยิมเรวัตร์. อ้างแล้ว. หน้า 246-256.
39. โชติมา จตุรงค์. เรือนไทดำ: กรณีศึกษา เพชรบุรี. วิทยานิพนธ์สาขาสถาปัตยกรรมศาสตร์มหาบัณฑิต. กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2540. หน้า 97. อ้างถึงใน วีระ อินพันทั้ง และคณะ. อ้างแล้ว. หน้า 77.
40. วีระ อินพันทั้ง และคณะ. อ้างแล้ว. หน้า 151 ; สุมิตร ปิติพัฒน์. อ้างแล้ว. หน้า 50-54.
41. ถนอม คงยัมละมัย. เจ้าของพิพิธภัณฑ์บ้านถนอม และชาวลาวโซ่ง บ้านหนองจิก หมู่ที่ 1 ตำบลหนองปรัง อำเภอยะย้อย จังหวัดเพชรบุรี. สัมภาษณ์: 29 มกราคม 2554
42. ภัททิยา ยิมเรวัตร์. อ้างแล้ว. หน้า 239-243.

บทที่ 8

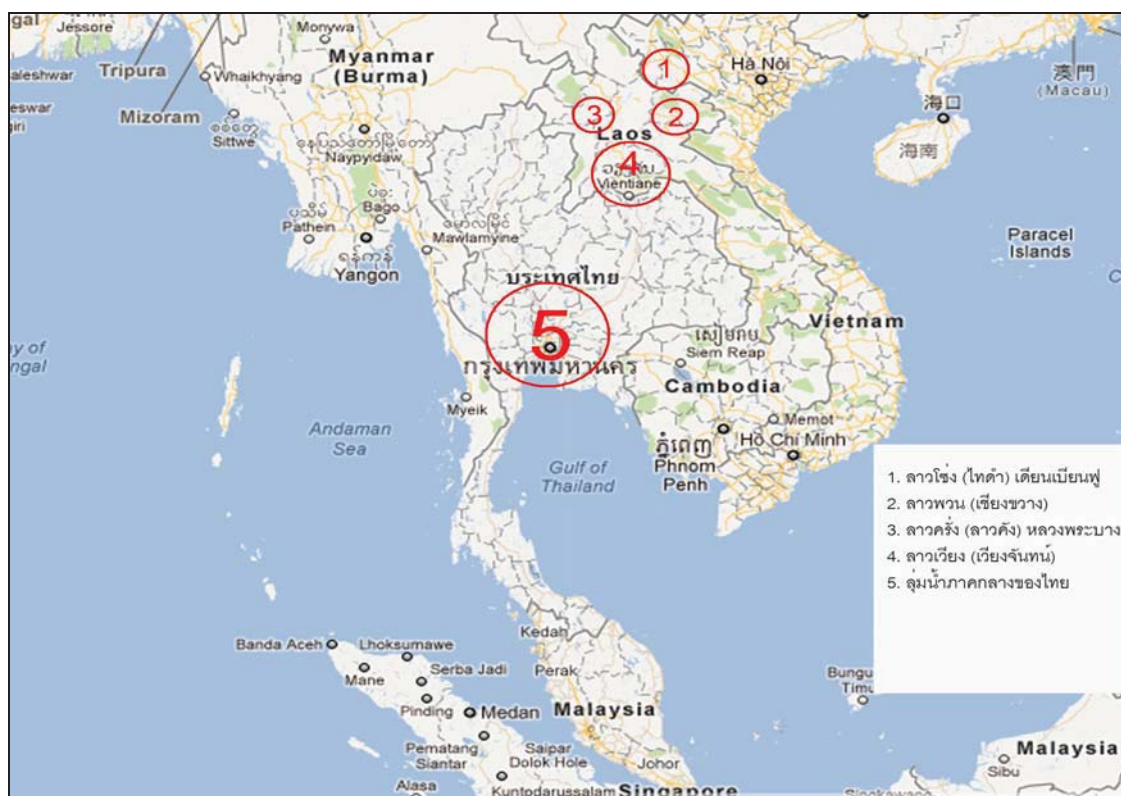
สรุปผลการวิจัย

บทนำ

จากการศึกษาภูมิหลังการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว และการเคลื่อนย้ายเข้าสู่ประเทศไทย โดยเฉพาะกลุ่มที่มาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ลุ่มน้ำภาคกลางของประเทศไทยและการศึกษาลงรายละเอียดเฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว 4 กลุ่ม คือ ลาวโซ่ง หรือไทดำที่ตั้งถิ่นฐานในอำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี มีถิ่นต้นกำเนิดในเตียนเบียนฟูและเซินลา ประเทศเวียดนาม พวน(ลาวพวนหรือไทพวน) ที่ตั้งถิ่นฐานในอำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี มีถิ่นต้นกำเนิดในแขวงเชียงขวาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ลาวเวียงที่ตั้งถิ่นฐานในอำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี และอำเภออุทอง จังหวัดสุพรรณบุรี มีถิ่นต้นกำเนิดในเมืองเวียงจันทน์ และลาวครั่ง (ลาวคั่ง/ลาวคัง) ที่ตั้งถิ่นฐานในอำเภอหันคา และอำเภอหนองมะโมง จังหวัดชัยนาท มีถิ่นต้นกำเนิดในเมืองหลวงพระบางและพื้นที่ใกล้เคียง ในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว โดยได้ศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างบริบทธรรมชาติ บริบทสังคมสร้างและวิถีชีวิตและความเปลี่ยนแปลง และปัจจัย ตลอดจนการปรับตัวของวิถีชีวิตในระบบนิเวศใหม่ การปรับตัวของวิถีชีวิตตามนโยบายเศรษฐกิจสังคมของภาครัฐ การปรับตัวและเปลี่ยนแปลงของผังกายภาพของหมู่บ้าน เรือน และภูมิปัญญาในการดำรงชีพในพื้นที่ใหม่โดยการศึกษาผ่านแบบบูรณาการ หรือการศึกษาแบบองค์รวม ซึ่งเชื่อมโยงปัจจัยประเด็นต่างๆ ที่สัมพันธ์กัน เพื่อสรุปคำตอบที่ค้นพบจากการปรับตัวและเปลี่ยนแปลงของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว ทั้ง 4 กลุ่ม

ข้อถกเถียงต้น

การสืบค้นจาก “กมชนเผ่า (2008)” ซึ่งอ้างใน เกรียงไกร เกิดศิริ (2553 : 47) ได้จำแนกกลุ่มชาติพันธุ์ลาวโดย เรียกเป็นชนชาติ 3 กลุ่ม คือ ชนชาติลาวลุ่ม หมายถึงคนลาวที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในเขตพื้นที่ราบต่ำ ประกอบด้วย 12 ชนเผ่าคือ ลาว พวน ลื้อ ไทดำ ไทแดง ไทขาว ไทเมี่ยง ไทเหนือ ไทยี่ ยั้ง และแซก **ชนชาติลาวเทิง** หมายถึงคนลาวที่ตั้งถิ่นฐานในเขตลาดภูเขา และที่ราบสูงชัน **ชนชาติลาวสูง** หมายถึงคนลาวที่ตั้งถิ่นฐานในเขตภูดอยที่สูงชัน ซึ่งจะเห็นได้ว่า การจำแนกกลุ่มชนเผ่า ตาม “กมชนเผ่า (2008)” กำหนดทั้งลาวโซ่ง (ไทดำ) พวน ลาวเวียงและลาวครั่ง (จัดอยู่ในกลุ่มลาว) อยู่ในชนชาติลาวลุ่ม ซึ่งจำแนกกลุ่มตามลักษณะของรูปพรรณสัณฐานของแหล่งที่ตั้งของกลุ่มชน แต่ในข้อเท็จจริงจากการสำรวจภาคสนาม ความหมายของเขตที่ราบต่ำตามรูปพรรณสัณฐานทางภูมิศาสตร์จริงๆ คือกลุ่มลาวเวียง (เวียงจันทน์) และลาวครั่ง (หลวงพระบาง) แต่เมื่อสืบค้นกลุ่มพวนในแขวงเชียงขวาง ได้พบว่า แขวงเชียงขวางมิได้มีลักษณะรูปพรรณสัณฐานของที่ราบต่ำเพียงอย่างเดียว แต่เป็นกลุ่มที่ตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ทางธรณีวิทยาที่เป็นทิวทัศน์ ที่มีทั้งพื้นที่ราบต่ำ และพื้นที่ภูเขา และลาดเนินเขาในแขวงเชียงขวางเดียวกันในทำนองเดียวกับ ลาวโซ่ง หรือไทดำ ในเตียนเบียนฟูและเซินลา ประเทศเวียดนาม ที่มีรูปพรรณสัณฐานทางธรณีวิทยาและระบบนิเวศที่ใช้เป็นทิวทัศน์เช่นเดียวกันคือมีทั้งพื้นที่ภูเขาสูง ที่ลาดเนินเขา ผสมผสานกับที่ราบต่ำในเขตลุ่มน้ำ ดังนั้นเพื่อให้เข้าใจในผลสรุปของการสืบค้นเข้าใจได้ชัดเจนขึ้น จึงได้แสดงตารางที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว ทั้ง 4 กลุ่ม กับระบบนิเวศและวิถีชีวิต โดยจำแนกให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่าง แหล่งที่ตั้งดั้งเดิม แหล่งที่ตั้งใหม่ในพื้นที่ลุ่มน้ำภาคกลาง ลักษณะทางธรณีวิทยาและระบบนิเวศของแต่ละพื้นที่การศึกษา และกลยุทธ์การปรับตัวแบบพื้นฐานของทั้ง 4 กลุ่มชาติพันธุ์ในวิถีชีวิตและวัฒนธรรม เพื่อนำไปสู่ผลสรุปของการศึกษาวิจัยต่อไป

รูป 8-1. แหล่งที่ตั้งของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาวทั้ง 4 กลุ่มที่เป็นกรณีศึกษาทั้งในลุ่มน้ำภาคกลางของไทย ในสปป.ลาวและในเวียดนาม
 ที่มา: ดัดแปลงจาก Google maps เข้าถึงเมื่อวันที่ 11 พฤษภาคม 2555

หมายเหตุ : พื้นที่ (5) ในลุ่มน้ำภาคกลางของประเทศไทย คือ
 จังหวัดชัยนาท (ลาวครั่ง) และ จังหวัดสุพรรณบุรีในลุ่มน้ำท่าจีน
 จังหวัดราชบุรี และจังหวัดสุพรรณบุรี (ลาวเวียง) ในลุ่มน้ำแม่กลองและลุ่มน้ำท่าจีน
 จังหวัดเพชรบุรี และ สมุทรสาคร (ลาวโซ่งหรือไทดำ) ในลุ่มน้ำเพชรบุรี และ
 ลุ่มน้ำท่าจีน

ตาราง 8-1 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ ระบบนิเวศ และวิถีชีวิต

ชื่อ กลุ่ม ชาติพันธุ์	แหล่งที่ตั้งดั้งเดิมและแหล่งที่ตั้ง ในกลุ่มน้ำภาคกลางของประเทศไทย	ลักษณะธรณีสัณฐานและระบบ นิเวศ	กลยุทธ์การปรับตัวของกลุ่มชาติ พันธุ์ไท-ลาว ในวิถีชีวิตและ วัฒนธรรม
ลาวโซ่ง (ไทดำ)	- เดียนเบียนฟูและเซินลา ประเทศเวียดนาม - บ้านเขาย้อย และบ้านหนองปร่ง อำเภอยะย้อย จังหวัดเพชรบุรี - บ้านหนองสองห้อง อำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร	- ภูเขาสูง ขาดแคลนทุ่งราบ มีที่ราบในหุบเขา และที่ราบริมแม่น้ำเล็กน้อย - ภูเขา เนินเขา และที่ราบระหว่างหุบเขา มีแหล่งน้ำจากแม่น้ำเพชรบุรี และลำน้ำสายรอง - พื้นที่ราบลุ่ม มีแหล่งน้ำธรรมชาติ และระบบจัดการน้ำจากภาครัฐที่อุดมสมบูรณ์	- ทำนาแบบขั้นบันได บนภูเขาและไหล่เขา อุดมด้วยภูมิปัญญาในการจัดการน้ำจากภูเขา - ทำนาบนพื้นราบ ทำไร่ในอดีตปลูกฝ้าย ทอผ้าย้อมคราม แต่ปัจจุบันเลิกทำแล้ว - เดิมทำนา ปัจจุบันพื้นที่ส่วนใหญ่เปลี่ยนเป็นสวนยกร่อง ปลูกพืชหลากหลาย เช่นเดียวกับชุมชนไทยที่อยู่รายรอบ
พ ว น (ล า ว พวน)	- เมืองปากและเมืองคูน แขวงเชียงขวาง สปป.ลาว - บ้านมะขามล้ม บ้านรางบัว/บ้านโคกโก อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี - บ้านวังรอ อำเภอบางบาล จังหวัดนครสวรรค์	- แบ่งเป็น 2 ประเภทคือ 1. ภูเขาและเนินเขาที่อุดมไปด้วยต้นแปก (ต้นสน) มีแหล่งน้ำธรรมชาติไหลผ่าน 2. ที่ราบลุ่มริมแม่น้ำ ที่รายล้อมด้วยเนินเขา และภูเขา - ที่ราบลุ่มริมแม่น้ำสุพรรณบุรีที่ประสบปัญหาน้ำหลากและน้ำท่วมทุกปี - ที่ราบลุ่ม มีระบบชลประทานของรัฐเข้าถึงพื้นที่	- ทำนาแบบขั้นบันได ส่วนใหญ่บนลาดเนินเขา โดยอาศัยภูมิปัญญาการผันน้ำทั้งจากที่ต่ำไปบนที่สูงกว่าและการผันน้ำจากภูเขา เลี้ยงปลาคัสต์ว์ เลี้ยงปลาในนา - ทำนาแบบนาดำปีละ 1 ครั้ง โดยอาศัยน้ำฝน เลี้ยงปลาคัสต์ว์บนลาดเนินเขา - เคยทำนาปี แต่ปัจจุบันปรับเป็นทำนาหว่านแบบนาปรัง ทำประมงน้ำจืด - เคยทำนาปี ปัจจุบันเปลี่ยนเป็นนาปรัง ทำไร่ นาสวนผสม
ลาวเวียง	- บ้านหัวห้า เมืองหาดทรายฟอง และบ้านดอนนูน เมืองเวียงจันทน์ - บ้านเลือก อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี	- ที่ราบลุ่มริมแม่น้ำโขง มีภาวน้ำล้นตลิ่งเป็นบางช่วงเวลา - ที่ราบลุ่มทางทิศตะวันออกของแม่น้ำแม่กลอง มีคลองวัดคงคาและคลองตากดไหลผ่าน	- ทำนา ทำสวน ประมง - ทำนา ทำสวน เลี้ยงปลาคัสต์ว์ ปัจจุบันภาครัฐส่งเสริมอุตสาหกรรมในพื้นที่ ทำให้คนบางส่วนมีอาชีพจ้างในภาคอุตสาหกรรม

ตารางแสดงความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ ระบบนิเวศ และวิถีชีวิต (ต่อ)

ชื่อ กลุ่มชาติพันธุ์	แหล่งที่ตั้งดั้งเดิมและแหล่งที่ตั้ง ในกลุ่มน้ำภาคกลางของประเทศไทย	ลักษณะธรณีสัณฐานและระบบนิเวศ	กลยุทธ์การปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว ในวิถีชีวิตและวัฒนธรรม
	- บ้าน จร้าเก่า อำเภอกู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี	- พื้นที่เป็นที่ดอน มีแหล่งน้ำและคูคลองธรรมชาติในพื้นที่	- ทำนา ทำสวน
ลาวครั่ง (ลาวคัง/ลาวคั่ง)	- หลวงพระบาง - บ้านกุดจอก อำเภอหนองมะโมง จังหวัดชัยนาท - บ้านเนินขาม อำเภอหันคา จังหวัดชัยนาท	- หมู่บ้านเกาะตัวอยู่สองฟากของแม่น้ำโขงที่ตลิ่งสูงชัน มีภูเขาป่าทึบ และที่ราบระหว่างหุบเขาเล็กน้อย - ที่ราบกว้างใหญ่ มีน้ำธรรมชาติผวนวกกับระบบชลประทานของรัฐ - พื้นที่ดอน ระบบการจัดการน้ำยังใช้ระบบน้ำฝนเป็นหลัก	- ทำนา ทำไร่ ค้าขาย และมีภูมิปัญญาสำคัญคือการทอผ้า (จกขิต มัดหมี่) ซึ่งเป็นอัตลักษณ์ของลาวครั่ง หรือลาวหลวงพระบาง - ทำนาได้ปีละ 2 ครั้ง มีช่างฝีมือในการทอผ้าที่มีพัฒนาการสูง เป็นผลิตภัณฑ์หัตถกรรมสำคัญของพื้นที่ - ทำนาปีละครั้ง อาศัยน้ำฝน ยังมีการสืบทอดภูมิปัญญาในการทอผ้าตามแบบแผนของผ้าจากหลวงพระบาง

การสืบค้นและวิเคราะห์เพื่อให้ได้มาซึ่งผลสรุปของการศึกษาแบบองค์รวมของการปรับตัวในบริบทใหญ่ที่แตกต่างของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว ในพื้นที่ลุ่มน้ำภาคกลางของประเทศไทยเพื่อตอบโจทย์หรือคำถามที่เกี่ยวกับการปรับตัวในบริบทที่มาตั้งถิ่นฐานใหม่ในเนื้อหาต่างๆ ดังนี้ คือ

การปรับตัวในระบบนิเวศ

ในบริบทของกลุ่มน้ำภาคกลาง ซึ่งมีความแตกต่างไปจากพื้นที่อีสาน และสปป.ลาวอย่างมากมาย ทำให้วิถีชีวิตและวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ลาวมีความแปรเปลี่ยนไปเป็นอย่างไร? เพราะเหตุใด?

การปรับตัวในวิถีชีวิตและระบบเศรษฐกิจ

ทรัพยากรทางชีวภาพในบริบทใหม่ทำให้เกิดการปรับตัวเพียงไร? ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิต และการดำรงชีพเพียงไร?

การปรับตัวของภูมิปัญญาพื้นถิ่น

ภูมิปัญญาดั้งเดิมในการดำรงชีพยังคงอยู่ในวิถีชีวิตหรือไม่? เพียงไร? มีความแปรเปลี่ยน หรือมีภูมิปัญญาใหม่เพื่อการปรับตัวให้วิถีชีวิตและระบบนิเวศมีความสมดุลหรือไม่? เพียงไร?

การปรับตัวทางกายภาพที่แสดงออกกับผังหมู่บ้านและเรือน

หมู่บ้านและเรือนไท-ลาว ในพื้นที่ลุ่มน้ำภาคกลาง มีความเหมือนหรือต่างไปจากหมู่บ้านและเรือนไท-ลาวในสปป.ลาวอย่างไร? เพราะเหตุใด?

การปรับตัวของเรือนและสภาพแวดล้อม

แนวโน้มในอนาคตของเรือน และชุมชนไท-ลาวในพื้นที่ลุ่มน้ำภาคกลางจะเป็นอย่างไร?

ตามกรอบของการสืบค้นการปรับตัวในบริบทใหญ่ที่แตกต่างของกลุ่มชาติพันธุ์ลาวทั้ง 4 กลุ่ม 5 ประเภทตามกล่าวข้างต้นนี้ แต่ละกลุ่มมีทั้งความเหมือนและความต่างในการปรับตัวเฉพาะกลุ่ม เนื่องจากอิทธิพลของสังคม วัฒนธรรมของกลุ่มชนที่รายรอบซึ่งมีทั้งไทยสยาม และกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ในพื้นที่ ในลักษณะพหุชาติพันธุ์ ดังนั้นนอกจากการปรับตัวตามกรอบทั้ง 5 แล้ว ยังพบว่าอิทธิพลจากภายในกลุ่มชาติพันธุ์เองก็มีอิทธิพลต่อการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตและความเชื่อในระดับหนึ่งด้วย ดังนั้นเนื้อหาในการวิเคราะห์รายละเอียดของบางกลุ่ม จำเป็นต้องมีกรอบนอกเหนือจากกรอบใหญ่ทั้ง 5 กรอบ คือ อิทธิพลจากภายในกลุ่มเองเพิ่มเข้ามาด้วย โดยเฉพาะกลุ่มลาวโซ่งและลาวครั่งซึ่งจะเสนอในรายละเอียดของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ต่อไป

ลาวโซ่ง

ลาวโซ่งหรือไทดำคือกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาวที่ปัจจุบันมีกลุ่มที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในแผ่นดินไทยร่วมกับชนอีกหลายหมู่เหล่า นับตั้งแต่ชนหมิ่นพัลลพจากสิบสองจุไทที่เป็นถิ่นฐานดั้งเดิม อพยพเข้ามาสู่แผ่นดินไทยเนื่องจากภัยสงครามตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรีจนถึงสมัยต้นรัตนโกสินทร์ เป็นเวลากว่า 200 ปี โดยมีหลักแหล่งที่ตั้งถิ่นฐานอย่างเข้มข้นในพื้นที่ลุ่มน้ำภาคกลาง

การที่ลาวโซ่งเข้ามาตั้งถิ่นฐานในแผ่นดินไทย หมายถึงการเผชิญกับสภาพใหม่สองสถานะ คือ สถานะไพร่ในทางสังคม และการเผชิญกับสภาพแวดล้อมของถิ่นฐานใหม่ในลุ่มน้ำภาคกลาง พร้อมกับการรายล้อมด้วยบริบททางวัฒนธรรมใหม่คือวัฒนธรรมไทย แต่อย่างไรก็ตามภายหลังการปฏิรูปการปกครองในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ระบบไพร่และทาสถูกยกเลิก ยังผลให้ลาวโซ่งทั้งหมดพ้นจากสถานะไพร่สู่ความเป็นไทแก่ตัว ไม่ต้องอยู่ใต้สังกัดของมูลนาย สามารถเลือกประกอบอาชีพได้โดยอิสระ และมีเสรีในการโยกย้ายถิ่นฐาน ทั้งมีสิทธิจับจองที่ดินว่างเปล่าเพื่อการอยู่อาศัยทำมาหากิน (วีระ อินพันทัง 2555 : 50)

การปรับตัวเนื่องจากปัจจัยภายใน

ปัจจัยภายในที่ผลักดันให้ลาวโซ่งต้องปรับตัว คือการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรลาวโซ่งตามลำดับระยะเวลาที่ยาวนานในการตั้งถิ่นฐานบนแผ่นดินไทย ประจวบกับการยกเลิกระบบไพร่ ระบบทาส ทำให้ตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 2440 เป็นต้นมา ภาพการปรับตัวด้านการตั้งถิ่นฐานของลาวโซ่งปรากฏชัดด้วยการขยายขยายโยกย้ายถิ่นฐานออกนอกเมืองเพชรบุรีอันเป็นถิ่นฐานแรกออกสู่จังหวัดอื่นๆ อย่างกว้างขวาง เพื่อเบี่ยงพื้นที่ป่าดงตั้งหลักแหล่งขยายที่ทำกินใหม่ๆ เรื่อยมา จนในปัจจุบันนอกเหนือจากเพชรบุรีแล้วยังมีถิ่นฐานลาวโซ่งกระจายตัวอยู่อีกหลายจังหวัด เช่น ราชบุรี สมุทรสาคร นครปฐม สุพรรณบุรี เป็นต้น (วีระ อินพันทัง 2555 : 53 – 54)

การปรับตัวเนื่องจากปัจจัยภายนอก

ระบบนิเวศ

ปัจจัยภายนอกด้านสภาพแวดล้อมของถิ่นฐานที่มีลักษณะเป็นที่ราบลุ่ม แม้มีความแตกต่างอย่างมากกับบ้านเกิดเมืองนอนที่สิบสองจุไท (เดียนเบียนฟู และเซินลาและพื้นที่เกี่ยวเนื่องในประเทศเวียดนาม) ซึ่งมีลักษณะเป็นภูเขาและเนินเขาใหญ่น้อยต่อเนื่องกัน และขาดแคลนทุ่งราบ อันเป็นเงื่อนไขให้บรรพบุรุษของลาวโซ่งต้องเลือกหุบเขาเป็นที่ตั้งถิ่นฐาน แต่ปัจจัยร่วมที่เหมือนกันของทั้งเวียดนามและไทยคือ เป็นดินแดนอันอุดมด้วยน้ำท่า เอื้ออาทรต่อการทำนาเป็นอย่างดี ทำให้ลาวโซ่งสามารถสืบทอดวิถีแห่งสังคมเกษตรกรรมบนผืนนาของแผ่นดินไทยได้โดยสะดวก แม้แต่ถิ่นฐานในจังหวัดต่างๆ ที่ลาวโซ่งขยับขยายไปปักหลักอยู่อาศัยล้วนอยู่ภายในเงื่อนไขของการเป็นแหล่งที่เอื้อต่อการทำนาทั้งสิ้น

วิถีชีวิตและระบบเศรษฐกิจของภาครัฐ

สังคมเกษตรกรรมเป็นวิถีชีวิตหลักของกลุ่มลาวโซ่ง ดังนั้นการทำนาปลูกแบบนาปีโดยอาศัยฝนปีละครั้ง เป็นวิถีชีวิตหลักของชาวลาวโซ่งในลุ่มน้ำภาคกลางมาตั้งแต่เริ่มแรกของการตั้งถิ่นฐานในภาคกลาง แต่ปัจจุบันมีระบบชลประทานของรัฐเข้ามาจุนเจือ ทำให้สามารถทำนาปีละ 2 ครั้ง หรือ 2 ปี 5 ครั้งได้

ในพื้นที่ที่ภาครัฐให้การสนับสนุนในด้านการจัดการน้ำอย่างเข้มข้น เช่นในจังหวัดสมุทรสาคร ได้ปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตเมื่อ 30 – 40 ปีที่ผ่านมา จากนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม เริ่มจากประมาณพ.ศ. 2510 (แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมฯ ฉบับที่ 2) เป็นต้นมา โดยการปรับเปลี่ยนจากสังคมเกษตรกรรมทำนา มาเป็นสังคมเกษตรกรรมแบบทำสวนยกร่อง เช่นเดียวกับคนไทยพื้นถิ่นในย่านนั้นปฏิบัติและได้ผลผลิตอย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วย ทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตจากชาวนาเป็นชาวนา ซึ่งมีการดำเนินชีวิตและระบบเศรษฐกิจที่ต่างกัน จากเกษตรกรรมเพื่อเลี้ยงชีพในครัวเรือนเป็นการผลิตเพื่อขาย หรือบางกลุ่มอยู่ในทั้งสองระบบ (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา : 2538)

ภูมิปัญญาพื้นถิ่นและความเชื่อ

การปรับตัวที่มีผลอย่างมากต่อวิถีชีวิตของลาวโซ่งปัจจุบันเกิดขึ้นเมื่อลาวโซ่งซึ่งแต่เดิมนับถือผีไม่มี การนับถือศาสนาใดๆ ในวิถีชีวิต และปัจจุบันกลุ่มลาวโซ่ง (ไทดำ) ในเวียดนามก็ยังปฏิบัติเช่นนี้อยู่ คือนับถือผีแต่อย่างเดียว แต่กลุ่มลาวโซ่งในประเทศไทยรับเอาวัฒนธรรมความเชื่อทางพุทธศาสนาเข้าไปเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ ขณะที่การนับถือผีอันเป็นความเชื่อเดิมก็ยังมีได้ละทิ้ง ทำให้ลาวโซ่งในไทยมีความเชื่อผสมผสานระหว่างพุทธและผี ประจักษ์พยานที่ยืนยันการเปลี่ยนแปลงนี้เห็นได้จากการมีวัดประจำชุมชน ไปพร้อมๆ กับการมีศาลผีในพื้นที่ชุมชน สำหรับชุมชนลาวโซ่งขนาดใหญ่ที่มีความเก่าแก่หลายแห่ง วัดประจำชุมชนได้รับการสถาปนาขึ้นก่อนพ.ศ. 2500 มาแล้ว ส่วนบนเรือนก็มีทั้งห้องผีดั้งเดิมและห้องพระของใหม่ควบคู่กัน และในปัจจุบันนอกจากรับความเชื่อทางพุทธแล้ว ยังเริ่มรับความเชื่อทางคริสต์ เริ่มมีโบสถ์คริสต์สร้างในหมู่บ้าน

การปรับตัวทางกายภาพที่แสดงออกในผังหมู่บ้านและเรือน

ภายในระบบการปกครองท้องถิ่นไทยที่แผ่คลุมถิ่นฐานลาวโซ่งในที่ราบลุ่มน้ำในภาคกลางทุกแห่ง ทำให้ชุมชนลาวโซ่งไม่ว่าจะเป็นระดับหมู่บ้านหรือตำบล ถูกลากโยงเข้าเป็นส่วนหนึ่งของระบบราชการ สิ่งให้เห็นได้อย่างชัดเจนเป็นรูปธรรมคือการปรากฏสถานที่ราชการขึ้นภายในชุมชน เช่น องค์การบริหารส่วนตำบล โรงพยาบาล โรงเรียน เป็นต้น สถานที่เหล่านี้ไม่เพียงแต่เป็นแหล่งบริการประชาชนเท่านั้น แต่ยังเป็นเสมือน

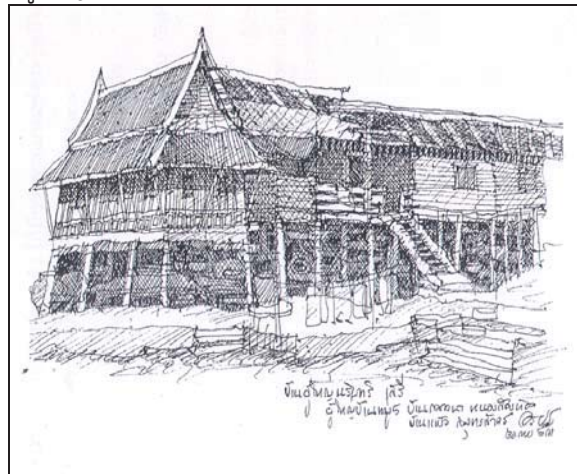
ประตูที่เปิดให้วัฒนธรรมไทย พรั่งพร้อมมูลาโช่ง ทั้งในด้านภาษา ประวัติศาสตร์ สังคม เศรษฐกิจ วิทยาการ และอื่นๆ

นอกจากลักษณะทางกายภาพของถิ่นฐานบ้านเรือนที่ปรับเปลี่ยนไปจนเกิดทวิลักษณ์ คือลักษณะผสมผสานที่มีทั้งความเป็นลาวโซ่งและความเป็นไทย คละปนอยู่ด้วยกันแล้ว ประเพณีและพิธีกรรมที่ต้องใช้พื้นที่ของชุมชนสะท้อนให้เห็นอิทธิพลจากวัฒนธรรมไทยพร้อมๆ กับการรักษาวัฒนธรรมของตนไว้จนมีทวิลักษณ์เช่นเดียวกัน ดังเช่นที่ปรากฏในพิธีงานศพเป็นต้น มีการผสมผสานประเพณีของพุทธคือ การสวดอภิธรรมบังสุกุล ซึ่งใช้ทั้งพื้นที่เรือนและพื้นที่ในวัดของหมู่บ้าน ผสมผสานกับประเพณีทางผีที่มีพิธีบอกทางนำวิญญาณของผู้ตายสู่สรวงสวรรค์ ซึ่งใช้ป่าแหว่ (ป่าช้า) ในชุมชน และสร้างเรือนแหว่ เพื่อเป็นที่อยู่หลังความตาย

การปรับตัวของเรือนและสภาพแวดล้อม

ในภาพรวมแล้วไม่เพียงแต่เปลี่ยนแปลงระดับชุมชนเท่านั้น การปรับเปลี่ยนลักษณะของเรือนอันเป็นที่อยู่อาศัย ยังสะท้อนให้เห็นการรับเอาวัฒนธรรมการปลูกสร้างบ้านเรือนไทยเข้าไปอย่างชัดเจน ชาวลาโวโซ่งรับเอาลักษณะเรือนทรงไทยเข้าไปปรับใช้ในการสร้างที่อยู่อาศัยแทนเรือนทรงกระตองเต้าอันเป็นแบบแผนแท้และดั้งเดิมของตนตั้งแต่ราวทศวรรษ 2450 (วีระ อินพันทัง 2555 : 189) เป็นต้นมา ต่อมาภายหลังก็ปรับเปลี่ยนเรื่อยมาคล้อยตามความนิยมของคนไทยไม่หยุดนิ่ง ซึ่งกลายเป็นเรือนทรงปั้นหยา มนิลา และเรือนทรงบังกะโลในปัจจุบัน ทั้งนี้ไม่ว่าเรือนจะปรับเปลี่ยนรูปลักษณ์ภายนอกไปอย่างไร ภายในเรือนยังคงมีพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ห้องผีเหมือนเช่นที่เป็นมาในครั้งบรรพบุรุษ

การปรับเปลี่ยนทั้งด้านสภาพแวดล้อมของถิ่นฐาน บ้านเรือนและวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ลาโวโซ่งโดยมีวัฒนธรรมไทยเป็นข้ออิทธิพลหลักนั้นสะท้อนการปรับตัวสู่บริบทใหญ่ ขณะเดียวกันชนหมู่นี้ยังคงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมบางอย่างของตนไว้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เกี่ยวเนื่องกับความเชื่อในการนับถือผี ซึ่งยังผลให้ชาวลาโวโซ่งเป็นกลุ่มชนผู้มีความโดดเด่นทางวัฒนธรรม พร้อมๆ กับสามารถดำเนินชีวิตอยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำภาคกลางของประเทศไทยได้อย่างผาสุก ไม่แปลกแยกจนชนหมู่นี้ใหญ่แต่ประการใด

รูป 8-2. เรือนลาโวโซ่งที่ตำบลเขาย้อย อำเภอยะหา จังหวัดเพชรบุรี (ซ้าย) และที่ตำบลหนองสองห้อง อำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร (ขวา)

ลาวพวน

พวน หรือลาวพวน หรือไทพวนเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว ซึ่งมีถิ่นฐานต้นกำเนิดในแขวงเชียงขวาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ชาวพวนได้โยกย้ายถิ่นฐานเข้ามาอยู่ในประเทศไทยหลายครั้งหลายครา ทั้งในยามปกติและยามมีศึกสงคราม ตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรีจนถึงต้นรัตนโกสินทร์ แต่กลุ่มใหญ่ซึ่งโยกย้ายมาเพราะศึกสงคราม เป็นกลุ่มที่เข้ามาในช่วงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ถิ่นฐานของชาวพวนในประเทศไทยกระจายตัวอยู่ในภาคตะวันออก ภาคตะวันตก ภาคกลาง ภาคเหนือและภาคอีสาน พื้นที่ที่มีชาวพวนตั้งถิ่นฐานเกาะตัวกันเป็นกลุ่มก้อนคือ ฉะเชิงเทรา นครนายก นครสวรรค์ เพชรบุรี ลพบุรี สุพรรณบุรี สุโขทัย ปราจีนบุรี และพิจิตร ซึ่งมีประชากรพวนประมาณ 10,000 – 20,000 คน ในแต่ละพื้นที่ (วีระพงศ์ มีสถาน 2539 : 9)

ในการศึกษานี้มีวัตถุประสงค์ที่จะศึกษาการปรับตัวของกลุ่มพวนในประเทศไทยที่โยกย้ายมาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ที่มีบริบทธรรมชาติและระบบนิเวศที่แตกต่างไปจากบริบทของถิ่นต้นกำเนิด จึงได้เลือกกรณีศึกษากลุ่มพวนในสุพรรณบุรี ซึ่งมีอายุของการตั้งถิ่นฐานประมาณ 200 ปี โดยเน้นกรณีศึกษาที่อำเภอบางปลาม้าและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง ชาวพวนที่เข้ามาอยู่ในไทยก็มีสถานะที่ต้องปรับตัวเช่นเดียวกับลาวโซ่ง คือการปรับตัวในสังคมร่วมกับวัฒนธรรมไทยซึ่งเป็นวัฒนธรรมหลักในพื้นที่ และบางกลุ่มยังต้องเผชิญกับบริบทธรรมชาติที่แตกต่างไปจากแหล่งต้นกำเนิดซึ่งเป็นพื้นที่ภูเขาสูง ลาดเนินเขา แต่บางกลุ่มที่มีถิ่นฐานในที่ราบลุ่มริมน้ำมาก่อนก็ไม่ต้องปรับตัวมากนัก เพียงแต่ทุกกลุ่มต้องเผชิญกับภาวะน้ำหลากและน้ำท่าล้นตลิ่งเป็นช่วงเวลานาน ซึ่งต้องปรับตัวให้อยู่กับบริบทใหม่ให้ได้ดีที่สุด

ชาวพวนในสุพรรณบุรียังอยู่ในวิถีเกษตรกรรม เช่นเดียวกับที่อยู่ในพื้นที่ต้นกำเนิด และมีสถานภาพเป็นเจ้าของที่ดินทำกินในอัตราเฉลี่ยครอบครัวละ 58.55 ไร่ และไร่ที่ทำกินเพียง 8% ของประชากรในพื้นที่ (พอพันธ์ อูยานนท์ 2546 : 12) จากการศึกษาภาคสนามโดยการสำรวจและสัมภาษณ์เชิงลึกแบบไม่กำหนดโครงสร้าง ได้สืบค้นได้ว่าบรรพบุรุษในช่วงแรกของการตั้งถิ่นฐานซึ่งเป็นช่วงเวลาย้อนหลังประมาณ 3 ช่วงอายุที่สามารถถ่ายทอดโดยมุขปาฐะได้ว่า รุ่น ปู่ เป็นรุ่นที่เผชิญกับความยากลำบากในการปรับตัวทั้งในด้านสังคมที่รายล้อมด้วยวัฒนธรรมไทยซึ่งแม้จะคล้ายคลึง แต่ก็มีแตกต่างและในระบบนิเวศที่แตกต่าง แต่รุ่นพ่อ และรุ่นปัจจุบันมีความคุ้นเคยกับสภาวะรอบด้านแล้ว ทำให้การดำรงชีวิตมีความแตกต่างกันน้อยลง และนิภาพความทุกข์ยากในการปรับตัวของบรรพบุรุษรุ่นปู่ ทวดไม่ออกแล้ว

การปรับตัวเนื่องจากปัจจัยภายใน

เป็นธรรมชาติของการเลือกที่ตั้งถิ่นฐานของทั้งคนไทยและไท-ลาว ที่จะเลือกที่ตั้งที่มีน้ำอุดมสมบูรณ์ก่อน ดังนั้นพื้นที่ที่เลือกตั้งถิ่นฐานเริ่มแรกคือพื้นที่ตำบลเก่าห้อง อำเภอบางปลาม้า อันเป็นที่ตั้งของตลาดเก่าห้อง และวัดลานคาในปัจจุบัน แต่เนื่องจากปริมาณของพื้นที่ทำกินบริเวณตำบลเก่าห้อง ซึ่งมีทั้งการค้าขาย และการเกษตรผสมผสานกัน เริ่มขาดแคลน กลุ่มพวนกลุ่มใหญ่จึงได้โยกย้ายจากตำบลเก่าห้อง ไปยังตำบลมะขามล้ม ระยะทางจากตำบลเก่าห้องไปตำบลมะขามล้มในปัจจุบันเพียง 30 นาทีโดยทางรถยนต์ แต่ในช่วงเวลาการย้ายถิ่นฐานประมาณ พ.ศ. 2380 (สัมภาษณ์ เรื่อง วงษ์พันธ์ 21 เมษายน 2544 และสุดา วงษ์พันธ์ 19 ธันวาคม 2552) เป็นการย้ายถิ่นแบบบุกป่าฝ่าดง เพราะพื้นที่ส่วนใหญ่ยังเป็นป่าการเดินทางทุกรันดารยิ่ง

การปรับตัวเนื่องจากปัจจัยภายนอก ระบบนิเวศ

จากถื่นต้นกำเนิดในแขวงเชียงขวาง ที่มีรูปพรรณสัณฐานของภูมิประเทศเป็นภูเขาสูงและลาดเนินเขาที่ค่อนข้างสูง ซึ่งต้องใช้ระบบการจัดการน้ำจากที่สูง และทำนาขั้นบันได ปัจจุบันชาวพวนบางปลาม้าไม่มีจินตภาพดังกล่าวที่ระลึกถึงได้แล้ว เพราะผ่านมา 3 ชั่วอายุคนแล้ว ดังนั้นการปรับตัวในระบบนิเวศของชาวพวนบางปลาม้าปัจจุบัน คือการปรับตัวกับภาวะน้ำหลากและน้ำท่าล้นตลิ่ง ซึ่งเป็นสภาวะเดียวกันกับที่คนไทยในลุ่มน้ำเดียวกันประสบ ดังนั้นจำเป็นต้องปรับให้ชีวิตอยู่รอดได้ในช่วงเวลาดังกล่าว โดยอาศัยความคุ้นเคยและภูมิปัญญาของคนไทยผนวกกับภูมิปัญญาดั้งเดิมของชาวพวนในที่ลุ่ม คือจำเป็นต้องมีวิถีชีวิตแบบสะเทินน้ำสะเทินบกเช่นเดียวกับคนไทย มีเรือพายลำเล็กๆ สำรองไว้เป็นการเตรียมรับสถานการณ์จากความผันแปรของธรรมชาติไว้อย่างรอบคอบและรัดกุม

วิถีชีวิตและระบบเศรษฐกิจของภาครัฐ

ในอดีตชาวพวนในกลุ่มน้ำภาคกลางทำนาปีละ 1 ครั้ง โดยอาศัยน้ำฝนเพื่อทำนาค้า และใช้ภูมิปัญญาดั้งเดิมในการแสวงหาและรักษาพันธุ์ข้าวที่ส่งสมมาแต่ครั้งบรรพบุรุษ (พอพันธ์ อูยานนท์ 2546 : 167) การทำนาปีทำให้วิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรยังคงเป็นวิถีชีวิตแบบดั้งเดิม ยังคงมีประเพณีและวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับข้าวอยู่มากมาย มีช่วงเวลาการทำจักสาน เครื่องมือประมง และทอผ้าไว้นุ่งห่มเช่นครั้งบรรพบุรุษ แต่เมื่อมีการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับต่างๆ เรื่อยมาโดยเฉพาะนโยบายการปฏิวัติเขียวเพื่อเร่งผลผลิตทางการเกษตร ตั้งแต่ พ.ศ. 2510 เป็นต้นมา ภาครัฐมีการพัฒนาระบบชลประทานเพื่อให้ชาวนาทำนาได้ปีละ 2 ครั้ง หรือ 2 ปี 5 ครั้ง ภูมิปัญญาการเลือกพันธุ์ข้าวที่เหมาะสมที่ถ่ายทอดจากบรรพบุรุษเริ่มเปลี่ยนไปตามคำแนะนำของภาครัฐ เพื่อใช้พันธุ์ข้าวที่ให้ผลผลิตสูงและปลูกระยะสั้น ต้องใช้ปุ๋ยเคมีเป็นตัวช่วย (พอพันธ์ อูยานนท์ 2546 : 169) ปรากฏการณ์เกี่ยวเนื่องกับนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของภูิรัฐนี้ ชาวพวนในพื้นที่บางปลาม้าต้องมีการปรับตัวและวิถีชีวิตหลายอย่าง ซึ่งมีทั้งสิ่งที่จางหายไปจากวิถีชีวิตแบบเกษตรกรรมดั้งเดิม และสิ่งที่เพิ่มมาในวิถีชีวิต ซึ่งให้ผลทั้งบวกและลบ

ภูมิปัญญาพื้นถิ่นและความเชื่อ

ชาวพวนในเชียงขวางและบางปลาม้ามีลักษณะร่วมในความเชื่อทางพุทธศาสนา ซึ่งเป็นรากเหง้าของวัฒนธรรมหลักเดียวกัน ดังนั้นเป็นความคล่องตัวที่ชาวพวนและไทยในพื้นที่เกี่ยวเนื่องจะมีวิถีชีวิตเกี่ยวกับศาสนาและความเชื่อที่เอื้อซึ่งกันและกัน ส่วนใหญ่ในชุมชนพวนบางปลาม้าจะมีวัดประจำหมู่บ้าน ซึ่งประกอบพิธีทางศาสนาและความเชื่อ เช่น วัดสุขเกษม (มะขามล้ม) วัดเนินเกษม (โคกโก) วัดโบสถ์ วัดลานคา ซึ่งชาวพวนจะมาพบปะทำบุญกันเป็นประจำ

ปัจจุบันวิถีความเชื่อทางศาสนาและประเพณีอาจเจือจางลงไปบ้าง แต่ชาวพวนนับเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาวที่ยังคงเคร่งครัดในงานบุญประเพณีเป็นอย่างมาก มีการธำรงไว้ซึ่งประเพณีร่วมกันอย่างเข้มข้ม อาทิ ประเพณีกำฟ้า สงกรานต์ กลู้น การทำบุญหลังบ้าน เป็นต้น นอกจากนี้แม้ชาวพวนทุกคนในประเทศไทยจะพูดภาษาไทยเป็นภาษาในการสื่อสาร แต่น่าสนใจมากที่ชาวพวนที่อายุเกิน 20 ปีขึ้นไป จะพูดภาษาพวนได้ และยังใช้ในการสื่อสารในครอบครัว

การปรับตัวทางกายภาพที่แสดงออกในผังหมู่บ้านและเรือน

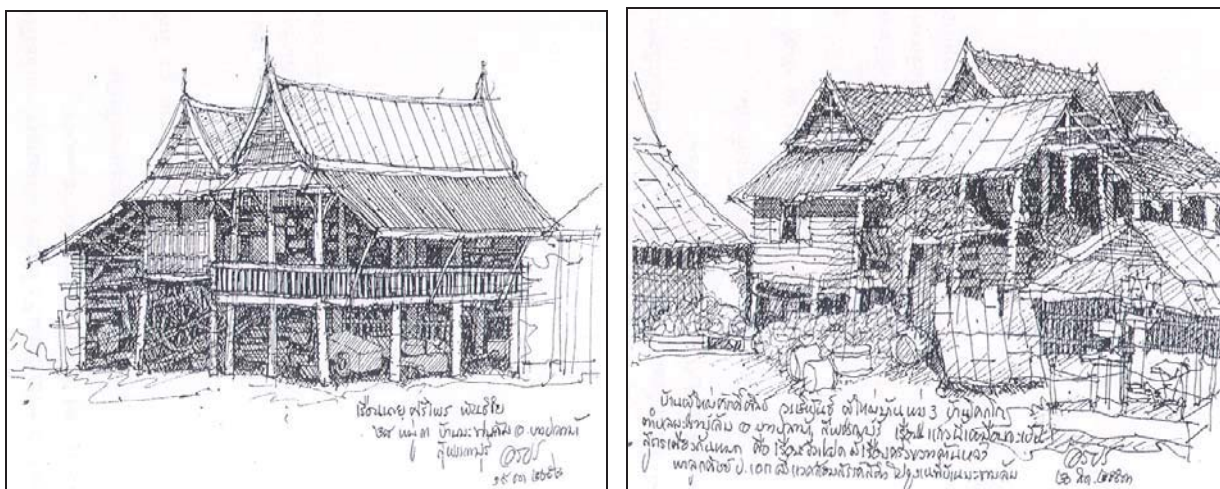
ระบบการเมืองการปกครองท้องถิ่นเป็นปัจจัยสำคัญในการปรับเปลี่ยนและเพิ่มเติมองค์ประกอบ และเปลี่ยนแปลงรูปพรรณสัณฐานของผังหมู่บ้าน ในปัจจุบันพบว่าหมู่บ้านเก่าเกิน 100 ปี และใหม่ 20 – 30 ปี จะมีองค์ประกอบพื้นฐานของหมู่บ้านเหมือนกัน มีองค์ประกอบที่ต่อเนื่องจากวิถีชีวิตดั้งเดิม เช่น วัด ศาล ศาลพระภูมิ กลุ่มเรือน และองค์ประกอบตามระบบการปกครองท้องถิ่นเพื่อการพัฒนา เช่น องค์การบริหารส่วนตำบล โรงเรียน ศูนย์เด็กเล็ก ศูนย์พัฒนาผลิตภัณฑ์ ห้องประชุม ที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน และในหมู่บ้านที่เน้นการผลิตข้าวอย่างเข้มข้นตามนโยบายของรัฐ จำเป็นต้องมีร้านค้าเกี่ยวกับเครื่องจักรขนาดเล็ก ร้านขายปุ๋ยและยาฆ่าศัตรูพืช บางหมู่บ้านทันสมัยมีอินเทอร์เน็ตให้บริการ ประโยชน์ใช้สอยทั้งดั้งเดิมและใหม่ต่างผนวกเข้ามาในผังหมู่บ้านพวน โดยมีข้อสังเกตว่า หมู่บ้านเก่าอายุเกิน 100 ปี จะมีผังผสมผสานระหว่างรูปแบบถนนรูปทรงอิสระในกลุ่มบ้านพักอาศัย และถนนรูปทรงตารางในพื้นที่ใช้สอยใหม่ ส่วนหมู่บ้านใหม่ อายุ 20 – 30 ปี รูปแบบของถนนภายในทั้งในกลุ่มเรือนและพื้นที่สาธารณะต่างก็เป็นแบบตารางทั้งสิ้น

การปรับตัวของเรือนและสภาพแวดล้อม

เรือนพวนในถิ่นต้นกำเนิดเป็นเรือนที่ไม่ปรากฏจริงให้เห็น เนื่องจากเมืองเชียงขวางในอดีตถูกทำลายด้วยอาวุธสงครามอย่างราบเรียบ ในช่วงสงครามเวียดนาม และสงครามอินโดจีน ผู้วิจัยได้สืบค้นจากเอกสารและสัมภาษณ์และร่างผังเรือนเปรียบเทียบกับเรือนที่ปรากฏในปัจจุบัน ซึ่งผลปรากฏว่ามีความต่างคือแม่เตาไฟของเรือนดั้งเดิมอยู่กลางโถงเรือน แต่แม่เตาไฟเรือนที่สำรวจในปัจจุบันอยู่ท้ายเรือน ซึ่งสันนิษฐานโดยกลุ่มวิจัยว่ามีแนวโน้มที่เรือนปัจจุบันซึ่งอายุเรือนประมาณ 35 – 40 ปี (เริ่มจากพ.ศ. 2518 ซึ่ง สปป.ลาวเปลี่ยนแปลงการปกครองล่าสุด และผู้คนย้อนกลับไปตั้งถิ่นฐาน) น่าจะได้รับอิทธิพลจากเรือนเวียงจันทน์ ซึ่งเป็นแหล่งพำนักระหว่างลี้ภัยสงคราม ส่วนเรือนพวนในบางปลาม้า ซึ่งรูปทรงเรือนได้รับเอารูปทรงของเรือนไทยแบบประเพณี คือ เรือนจั่วแฝดหลังคาทรงสูง มีหางและปั้นลมไปใช้ทำให้เป็นเอกภาพกับเรือนไทยในบริเวณเกี่ยวเนื่องอย่างมาก และเมื่อพิจารณาผังพื้นจะพบรูปแบบเดียวกันหมด คือ เรือนแฝดคลุมโถงโถง 1 หลัง และคลุมส่วนนอนเรียงแถวยาวตามโถง อีก 1 หลัง ปิดท้ายด้วยเรือนครัว ซึ่งเป็นระบบผังพื้นเดียวกับเรือนพวนเชียงขวางปัจจุบัน แต่รูปทรงต่างกัน

ความแปรเปลี่ยนของรูปทรงเรือนแปรไปตามอายุการสร้าง คือ 50 – 100 ปีขึ้นไป 30 – 50 ปี และต่ำกว่า 30 ปี ได้พบว่าผังพื้นเรือนคงที่ แต่รูปทรงเรือนเปลี่ยนจากจั่วแฝดทรงไทย เป็นจั่วแฝดความเอียงลาดต่ำลง และท้ายสุดเป็นจั่วเดี่ยว ซึ่งมีแนวโน้มว่าเรือนสร้างใหม่จะกลายรูปเป็นเรือนจั่วเดี่ยวในอนาคต

การปรับเปลี่ยนทั้งทางด้านสภาพแวดล้อมธรรมชาติ ทรัพยากรชีวภาพในพื้นที่ บ้านเรือน และวิถีชีวิตของชาวพวน เป็นการปรับเปลี่ยนและการปรับตัวสู่บริบทใหม่ ภายใต้วัฒนธรรมหลัก ซึ่งเป็นนามธรรมที่เป็นศาสนาและความเชื่อเดียวกัน แต่สภาพเรือนที่พบในปัจจุบันมีแนวโน้มว่าได้รับอิทธิพลสองแบบ คือ รับรูปทรงเรือนแบบไทยประเพณีจากบริบททางวัฒนธรรมของคนไทยซึ่งเป็นชนกลุ่มหลัก และรับอิทธิพลแผนผังเรือนจากเรือนเวียงจันทน์ ซึ่งเป็นที่พำนักลี้ภัยก่อนกลับไปตั้งถิ่นฐานในที่เดิมและย้ายถิ่นฐานเข้ามาในไทย

รูป 8-3 เรือนพวนที่บ้านมะขามล้ม (ซ้าย) และบ้านโคกโก (ขวา) ตำบลมะขามล้มอำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี

ลาวเวียง

ลาวเวียงเป็นกลุ่มชนที่มีเชื้อสายลาวเวียงจันทน์ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ย้ายถิ่นฐานมาพร้อมๆ กับชาวลาวกลุ่มอื่นๆ มายังประเทศไทยเมื่อครั้งยังเป็นดินแดนสยามในสมัยกรุงธนบุรีและสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ชาวลาวส่วนใหญ่มักถูกส่งมาอยู่ในพื้นที่บริเวณหัวเมืองชั้นในได้แก่ ลพบุรี สุพรรณบุรี สระบุรี อโยธยา ราชบุรี นครปฐม ฯลฯ ทั้งนี้เพื่อเป็นการป้องกันการหนีกลับเนื่องจากเมืองเหล่านี้อยู่ไกลจากบ้านเมืองลาว และเป็นหน้าด่านป้องกันข้าศึกแล้ว ยังเป็นผลต่อการเสริมสร้างความมั่นคงทั้งทางการเมืองและเศรษฐกิจโดยรวมของสยามประเทศ

การตั้งถิ่นฐานของลาวเวียงอยู่กันอย่างเป็นกลุ่มก้อนในพื้นที่ใกล้เคียงกับคนไทย โดยไม่สามารถโยกย้ายถิ่นฐานตามอำเภอใจได้ แต่เมื่อมีการเพิ่มปริมาณของชาวลาวเวียงมากขึ้น ที่ทำกินเริ่มไม่คล่องตัว ชาวลาวเวียงมักจะขยายชุมชนออกไปยังพื้นที่ใกล้เคียง การย้ายถิ่นเพื่อแสวงหาที่ทำกินใหม่เพิ่มเติมเริ่มทำได้คล่องตัวในปี พ.ศ. 2417 ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงโปรดให้ยกเลิกระบบไพร่ ทำให้ชาวลาวเวียงมีอิสระในการตั้งบ้านเรือนและทำมาหากิน

ชาวลาวเวียงในภาคกลางตั้งถิ่นฐานยาวนานกว่า 200 ปี และเป็นกลุ่มชนที่ไม่นิยมย้ายถิ่นไปอยู่ต่างเมือง หากแต่เป็นการขยายชุมชนออกไปในพื้นที่ใกล้เคียงและกว้างไกลออกไป ชุมชนลาวเวียงที่เลือกเป็นกรณีศึกษาคือพื้นที่ตำบลบ้านเลือก จังหวัดราชบุรี และตำบลจรัลเก่า จังหวัดสุพรรณบุรี ซึ่งเป็นกลุ่มที่ยังใช้ภาษาลาวในการสื่อสารในกลุ่มญาติและเพื่อนพ้อง ชุมชนที่เลือกสรรทั้งสองชุมชนตั้งอยู่บนที่ดอนและล้อมรอบด้วยพื้นที่ทำนา ความเปรียบต่างของทั้งสองชุมชนคือความแปรเปลี่ยนของวิถีชีวิตจากอิทธิพลของกระแสโลกาภิวัตน์และความเจริญของสังคม ในขณะที่บ้านจรัลเก่ายังคงอาชีพทำนา และมีวิถีชีวิตแบบบุพกาล แต่บ้านเลือกซึ่งเป็นพื้นที่ที่เริ่มมีความเป็นเมือง มีความเจริญทางวัตถุ ชาวบ้านส่วนใหญ่เลิกทำนา และหันไปทำอาชีพรับจ้างแทน ดังนั้นการสรุปผลของการศึกษาแบบองค์รวมเพื่อค้นหาการปรับตัวของวิถีชีวิตในระบบนิเวศใหม่ที่ต่างไปจากพื้นที่ต้นกำเนิดของกลุ่มลาวเวียงจากเมืองเวียงจันทน์สู่ลุ่มน้ำภาคกลางจึงปรากฏการปรับตัวที่ไม่เด่นชัดเท่ากลุ่มลาวโซ่งและพวน

การปรับตัวเนื่องจากปัจจัยภายใน

การปรับตัวเนื่องจากปัจจัยภายในของกลุ่มลาวเวียงไม่เด่นชัด เนื่องจากพื้นที่กลุ่มลาวเวียงตั้งถิ่นฐานในลุ่มน้ำภาคกลางส่วนใหญ่ เป็นพื้นที่ที่เริ่มกลายเป็นชุมชนเมือง ใกล้ศูนย์กลางความเจริญ วัฒนธรรมไทยและวัฒนธรรมแบบโลกาภิวัตน์เริ่มเข้ามาครอบงำ แต่อย่างไรก็ตามลักษณะเด่นของกลุ่มชนคือการไม่นิยมขยายตัวออกไปห่างไกล พอใจขยายตัวไปรอบๆ พื้นที่เดิม ทำให้ลักษณะสังคมและกิจกรรมต่างๆ ยังดำรงไว้ได้บางส่วน และยังพอใจในความเป็นลาวเวียง

การปรับตัวจากปัจจัยภายนอกในลักษณะความสัมพันธ์แบบองค์รวม

การปรับตัวจากปัจจัยภายนอกของกลุ่มลาวเวียง แยกวิเคราะห์เป็นประเด็นเหมือนลักษณะการวิเคราะห์สรุปของกลุ่มลาวโซ่งและลาวพวนเป็นไปได้อีก จากเหตุผลของความเจริญและการพัฒนาของภาครัฐที่ถ้าโถมเข้าสู่ตลอดเวลา ทำให้ต้องวิเคราะห์หาแบบบูรณาการเนื่องจากบางปัจจัยที่ก่อให้เกิดการปรับตัวกระทบไปยังปัจจัยอื่นที่ทำให้การปรับตัวของลาวเวียงต่อเนื่องเป็นลูกโซ่

ประเด็นของปัจจัยการเปลี่ยนแปลงทางนิเวศของลาวเวียงภาคกลางส่วนใหญ่เป็นผลจากการพัฒนาของภาครัฐ เพราะแต่เดิมอาชีพหลักตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษ คือการทำนา ทำไร่ ทำสวน และเลี้ยงสัตว์ (สภาองค์กรชุมชนตำบลบ้านเลื่อ 2552) และยังมีกรรมวิธีทำนาและนวดข้าวแบบบุพกาล คือทำนาปี ใช้วัวควายเป็นแรงงานหลัก มีการทำตลิ่งหรือคันนาในช่วงเวลาว่างนา คือปลูกหม่อน เลี้ยงไหม และทอผ้าใช้เองในครัวเรือน ความแปรเปลี่ยนต่างๆ ในชุมชน เริ่มจากการพัฒนาสาธารณูปโภคหลักของรัฐ คือการตัดถนนเพชรเกษม หรือทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 4 ในช่วงประมาณพ.ศ. 2493 ทำให้ชุมชนลาวเวียงมีบทบาทเพิ่มขึ้นทางการค้าขายและการคมนาคม ทางหลวงแผ่นดินเป็นอุปสรรคต่อการทำนาในพื้นที่ที่ถูกถนนตัดผ่านกลางที่ เพราะส่งผลต่อวัวควายซึ่งเป็นแรงงานหลัก และถนนยังกลายเป็นคันกันน้ำขนาดใหญ่ที่ทำให้เป็นอุปสรรคต่อการทำนา ทำให้การทำนาลดลง แม้ว่าจะมีโครงการจัดการน้ำชลประทานของกรมชลประทานมาเสริมใน พ.ศ. 2517 แล้วก็ตามก็ยังกระตุ้นให้มีการทำนาเพิ่มขึ้นได้อีก

ปัจจัยที่ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงต่อวิถีชีวิตชาวลาวเวียงในราชบุรีอย่างมาก คือนโยบายการพัฒนาประเทศอุตสาหกรรมใหม่ยุคนายกรัฐมนตรีนพพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ (พ.ศ. 2531 – 2534) โดยเฉพาะในช่วงภาวะเศรษฐกิจฟองสบู่แตก (พ.ศ. 2532 – 2533) มีนายทุนมากว่าร้อยที่ซื้อที่ดินในตำบลบ้านเลื่อและตำบลใกล้เคียง ทำให้ราคาที่ดินขายตัวสูงมาก ชาวบ้านส่วนใหญ่ขายที่ดินให้แก่นายทุน มีเพียงชาวบ้านส่วนน้อยที่ยังเก็บที่นาเอาไว้ แต่ปัจจุบันมักไม่ได้ทำเองแล้ว บ้างก็ทิ้งร้างไป บ้างก็ให้เช่าที่นา ในอัตราประมาณไร่ละ 500 บาทต่อไป

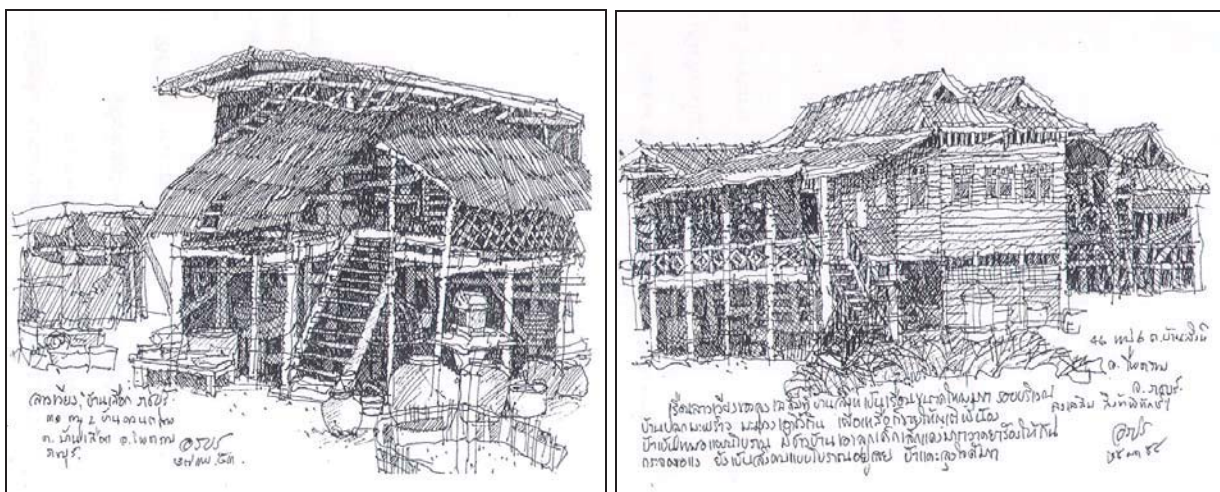
เมื่อทำนายน้อยลง และที่ดินถูกเปลี่ยน อาชีพทางการเกษตรเปลี่ยนแปลงจากการทำนาเป็นปลูกข้าวโพดพันธุ์พื้นเมือง และเลี้ยงสัตว์ประเภทโคนมสุกรและไก่ และเกิดอาชีพใหม่คือรับจ้างทั่วไป และทำตุ๊กตาผ้ากันอย่างเป็นล่ำเป็นสันในลักษณะผลิตภัณฑ์ OTOP ของพื้นที่ โดยได้รับการถ่ายทอดวิธีการมาจากชาวลาวเวียงบ้านสิงห์ที่อยู่ใกล้เคียง และนอกจากนี้ยังมีอาชีพรองคือรับราชการเป็นลูกจ้างตามโรงงานอุตสาหกรรมซึ่งเกิดขึ้นมากมายในพื้นที่ หรือประกอบธุรกิจส่วนตัว

การพัฒนาอุตสาหกรรมและสาธารณูปโภคเพื่อการคมนาคมขนส่งของภาคอุตสาหกรรมได้ส่งผลเป็นลูกโซ่ต่อระบบนิเวศ การปรับเปลี่ยนวิถีเกษตรกรรม การปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตจากเกษตรกรรมเข้าสู่ภาคการบริการและการค้า ส่งผลย้อนกลับไปยังการปรับเปลี่ยนผังและองค์ประกอบของผังชุมชน และหมู่บ้านเพื่อสนองความต้องการของกิจกรรมและการใช้สอยใหม่ ดังเช่นกรณีศึกษาของบ้านเลื่อ อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี แต่ในพื้นที่ที่ไม่จำเป็นต้องตอบสนองการพัฒนาด้านอุตสาหกรรม เช่น บ้านจรัญเก่า จังหวัดสุพรรณบุรี

ชาวลาวเวียงในพื้นที่ที่ยังดำรงไว้ซึ่งวิธีการดำรงชีพแบบบุพกาลไว้ได้เป็นส่วนใหญ่ พื้นที่หมู่บ้านและชุมชนยังคง ศาสดาบรรพบุรุษได้ต้นไม้ใหญ่ในหมู่บ้าน ซึ่งอาจมีชื่อเรียกหลายชื่อ อาทิเช่น “ศาลปู่ตา” “ศาลเจ้านาย” ที่ คุ่มครองหมู่บ้าน และอาจมี “ศาลปู่ท่ง” เพื่อคุ้มครองไร่นา และการทำการเกษตรของลูกหลานให้พ้นจากภัย ธรรมชาติ

เมื่อลักษณะของสภาพแวดล้อมต่างๆ ทั้งสภาพแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างอัน เนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตมีความแปรเปลี่ยนไป โดยเฉพาะเมื่อชาวลาวเวียงส่วนใหญ่เลิกทำนา ทำให้ความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมข้าวจางหายไปด้วยเนื่องจากเงื่อนไขของสภาพแวดล้อม และสังคมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ประเพณีบางอย่างที่เกิดขึ้นตามความแปรเปลี่ยนของวิถีชีวิต และสังคม เช่น ประเพณีการเกิด การตายเป็นดั้งเดิมจากหายไปสิ้น ประเพณีที่ยังคงอยู่เป็นเอกลักษณ์ของ การสืบทอดในหมู่ชาวลาวเวียงบ้านเล็ก คือ บุญข้าวจี่ สงกรานต์ สารทลาว และออกพรรษา สำหรับภาษาพูด ของลาวเวียงปัจจุบันสื่อสารกันได้เฉพาะในครอบครัวและกลุ่มผู้สูงอายุ ซึ่งสภาองค์กรชุมชนตำบลบ้านเล็ก กำลังพยายามฟื้นฟู เพื่อเป็นรากฐานของวัฒนธรรมลาวเวียง

สำหรับการปรับเปลี่ยนของเรือนและสภาพแวดล้อมของลาวเวียงได้พบว่าทั้งสองหมู่บ้านซึ่งมีอายุ การตั้งถิ่นฐานมากกว่าสองร้อยปี ภาพรวมของการเปลี่ยนแปลงในบ้านจรัเก่า และบ้านเล็ก แม้จะมีการ ปรับเปลี่ยนรูปทรงภายนอกไปตามกาลเวลา แต่ลักษณะทางสถาปัตยกรรมยังคงสืบทอดต่อกันมาเมื่อเทียบกับ บ้านเรือนในเขตพระนครหลวงเวียงจันทน์ เพราะในเขตพระนครเวียงจันทน์ซึ่งมีความเจริญมาก เรือนดั้งเดิมสูญ หายไปเกือบหมดสิ้น กลายรูปเป็นเรือนสมัยใหม่แบบเรือนบังกะโล่มากมาย พบเพียงที่บ้านหาดทรายฟอง และ บ้านดอนนูนที่ทางรัฐบาลลาวเก็บพื้นที่ไว้เป็นการอนุรักษ์เกษตรกรรม ทำให้เรือนพื้นถิ่นที่ยังก่อสร้างด้วยไม้ และ ท่างที่ของผังเรือนยังคงเค้าโครงของเรือนเวียงจันทน์ดั้งเดิม (โซฟี และปีแอร์ เคลมมอนด์ :มปป) สำหรับเรือนลาว เวียงที่บ้านเล็กและบ้านจรัเก่ามีการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องและมีความแตกต่างกันในแต่ละท้องถิ่น และ พบว่าที่บ้านเล็กมีความเปลี่ยนแปลงมากกว่าบ้านจรัเก่า เรือนที่อายุเกิน 100 ปีส่วนใหญ่เป็นหลังคาจั่วแฝด ส่วนเรือนอายุต่ำกว่า 60 ปี พบความหลากหลายในรูปทรงและรายละเอียดของอาคาร ผังเรือนของเรือนเก่าเกิน 100 ปี มีความคล้ายคลึงกับเรือนไทยภาคกลาง ในขณะนี้ผังเรือนกลุ่มอายุน้อย แม้จะมีการปรับเปลี่ยนแต่ยังคง รักษาแบบแผนดั้งเดิมของชุมชน และมีบางองค์ประกอบ เช่น หลังคาจั่วแฝดที่มีการลดหลั่นของโครงสร้าง ระเบียงคลุมด้วยหลังคาปีกนกเอียงด้านหน้าอาคาร และหิ้งพระ ซึ่งสอดคล้องกับเรือนพื้นถิ่นในเขตพระนคร หลวงเวียงจันทน์ แต่อย่างไรก็ตามบางองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมที่สืบทอดมาจากเมืองเวียงจันทน์มี แนวโน้มจะลบเลือนหายไปในอนาคต

รูป 8-4 เรือนลาวเวียงที่ตำบลบ้านเล็ก (ซ้าย) และบ้านสิงห์ (ขวา) อำเภอโพธารามจังหวัดราชบุรี

ลาวครั้ง (ลาวคัง)

“ลาวครั้ง” ที่เรียกขานกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาวที่มีถิ่นกำเนิดในพื้นที่หลวงพระบางที่คนไทยเรียกขานไม่ปรากฏหลักฐานถึงแหล่งต้นกำเนิดที่ชัดเจน และไม่เป็นที่รู้จักในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สมิง จงกะสิกิจ : มปป.) แต่ในประเทศไทยมักเรียกขานกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาวที่ใช้ภาษาลาวในสำเนียงหลวงพระบางว่า ลาวครั้ง (บัวริน วงศ์ศิริ 2548 : 119-137) หรือเรียกชื่อกลุ่มชาติพันธุ์ตามทรัพยากรฐานเศรษฐกิจของพื้นที่คือ (คัง หรือ คัง) ซึ่งหมายถึง “ชั้น” หรือชี้แจงแบบเดียวกับ “ครั้ง” ว่า “ลาวคัง” แต่อย่างไรก็ตามหากวิเคราะห์ตามภาษาและสำเนียงของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาวในประเทศไทยโดยเฉพาะที่ ตำบลกุดจอก อำเภอหนองมะโมง และตำบลเนินขาม อำเภอหันคา จังหวัดชัยนาท ซึ่งเป็นแหล่งที่ตั้งของชุมชนไท-ลาวที่มีอัตลักษณ์ของกลุ่มคือ ผ้าทอแบบที่มีลักษณะร่วมของ จก-ชิต-มัดหมี่ บนพื้นสีแดง ซึ่งเป็นลักษณะร่วมของผ้าทอของหลวงพระบาง ทำให้สันนิษฐานได้ว่ากลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว กลุ่มนี้มีถิ่นกำเนิดจากหลวงพระบางและใช้ภาษาพูดแบบลาวหลวงพระบาง แต่ทว่าไม่ว่าจะเป็นกลุ่มใดก็ตาม จากการจำแนกกลุ่มชนชาติของ “กมชนเผ่า” ในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ก็จำแนกทั้งคนลาวจากเวียงจันทน์ หรือหลวงพระบาง อยู่ในกลุ่มชนชาติ “ลาวลุ่ม” เช่นเดียวกัน ดังนั้นการสรุปเบื้องต้นในงานวิจัยนี้จึงสรุปการศึกษากลุ่ม ลาวครั้งหรือลาวคังในประเทศไทย โดยเฉพาะในพื้นที่ ตำบลกุดจอก อำเภอหนองมะโมง และตำบลเนินขาม อำเภอหันคา จังหวัดชัยนาท ซึ่งใช้เป็นกรณีศึกษาว่ามีถิ่นกำเนิดจากหลวงพระบางและบริเวณใกล้เคียง ดังนั้นในการศึกษาการปรับตัวในบริบทใหญ่ที่แตกต่างของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาวในพื้นที่ลุ่มน้ำภาคกลางของประเทศไทย จึงยกกรณีศึกษาเปรียบเทียบระหว่างลาวหลวงพระบาง และลาวครั้ง หรือลาวคัง จากกุดจอกและเนินขาม ในจังหวัดชัยนาท

บริบทธรรมชาติของหลวงพระบาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวนั้นมีที่ราบขนาดเล็กคู่ขนานกับแม่น้ำในที่ราบระหว่างหุบเขา ซึ่งเหมาะกับการทำนาขั้นบันไดและการทำนาข้าวไร่ การประมงและการจัดหาสินค้าป่า และการเป็นศูนย์กลางการค้า เป็นฐานเศรษฐกิจหลักมาแต่โบราณ ซึ่งแตกต่างกันอย่างมากกับบริบททางภูมิศาสตร์ของที่ราบลุ่มภาคกลางของประเทศไทยที่มีที่ราบอันกว้างใหญ่ไพศาล ที่โดยเปรียบเทียบแล้วมีแหล่งน้ำอุดมสมบูรณ์มากกว่า พื้นที่ราบในภาคอีสานซึ่งขาดแหล่งน้ำในฤดูแล้ง กล่าวได้ว่าระบบนิเวศทั้งสามพื้นที่นั้นแตกต่างกันโดยพื้นฐาน โดยเฉพาะลุ่มน้ำภาคกลางของไทยประสบปัญหาน้ำท่วมเป็นประจำทุกปี แต่อย่างไรก็ตามดูเหมือนกลุ่มไท-ลาวที่มาตั้งถิ่นฐานในลุ่มน้ำภาคกลางสามารถเรียนรู้และปรับตัวในระบบนิเวศใหม่อย่างสะดวก อย่างค่อยเป็นค่อยไป ค่อยเรียนรู้และปรับตัว และยังสามารถสืบสานและดำรงไว้ ซึ่งสัมภาระทางวัฒนธรรมที่หอบหิ้วมาจากแหล่งต้นกำเนิดได้อย่างน่าทึ่ง

การปรับตัวในระบบนิเวศใหม่

แต่เดิมชาวลาวหลวงพระบางซึ่งมีแหล่งที่ตั้งเป็นภูเขา ป่าทึบมีที่ว่างระหว่างหุบเขาเล็กน้อย เปลี่ยนมาอยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำภาคกลางของไทยซึ่งเป็นที่ราบกว้างใหญ่อุดมสมบูรณ์ ทำให้เกิดกลยุทธ์ในการปรับตัวจากวิถีชีวิตชาวประมง ค้าขาย ช่างฝีมือ และทำนาทำไร่ มาเป็นการทำนาดำ และเป็นช่างฝีมือทอผ้า แบบจก-ชิต-มัดหมี่ และมีพัฒนาการด้านผ้าซึ่งเป็นคำตอบทั้งมิติด้านประวัติศาสตร์พลัดถิ่น และคำตอบด้านเศรษฐกิจการเมืองการปกครอง ที่ภาครัฐของไทยให้ความสำคัญของ “ศิลปาชีพ” ซึ่งปัจจุบันมีผลทั้งบวกและลบกับชุมชนลาวครั้งในจังหวัดชัยนาท เพราะนอกจากจะพัฒนาระดับช่างฝีมือแล้ว ในอีกแง่หนึ่งชุมชนสองชุมชนกลายเป็นคู่แข่งกันเอง ซึ่งปัจจุบันยังไม่มีคำตอบว่าในอนาคตควรเป็นอย่างไร

วิถีชีวิตและระบบเศรษฐกิจ

ทรัพยากรทางชีวภาพในบริบทใหม่ทำให้เกิดการปรับตัวเพียงไร?

ปัจจุบัน “กุดจอก” สามารถช่วงชิงทรัพยากรจากภาครัฐได้ จากการปฏิบัติการที่ก้าวหน้าของอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่มีครบทุกด้าน ผ้า อาหาร ดนตรี และการแสดงนอกเหนือจากการเป็นชาวนา ลาวครั้งในกุดจอกใช้ต้นทุนทางสังคมเหล่านี้อย่างฉลาด ปฏิบัติการทางสังคมของชาวลาวครั้งในกุดจอกนอกจากจะมีความร่วมมือจากทางจังหวัดชัยนาทแล้ว ยังขยายไปวงการ “ภูมิภาค” และ “ระหว่างประเทศ” คือ สปป.ลาว แต่ “เนินขาม” เป็นพื้นที่ตอน ทำให้ไม่ได้านิสงส์จากระบบชลประทานของรัฐ การปรับตัวในระบบวิถีชีวิตไม่สามารถใช้เกษตรกรรมนำชีวิตได้ วิถีชีวิตจึงเน้นหนักไปในด้าน “ผ้าทอ” ซึ่งมีผู้ผลิตและสืบทอดหลายกิจการ และแม้ว่าชาวลาวครั้ง “เนินขาม” ไม่ได้มีสำเนียงพูดแบบลาวหลวงพระบางอันอาจถือเป็นต้นตอของการผลิตผ้าลาวครั้งที่พวกเขาดำรงอยู่ในชีวิตประจำวัน (ผ้าย้อมคราม) และต่อระบบเศรษฐกิจภายนอก ในขณะที่นาข้าวเป็นผลิตผลที่เป็นได้เพียงระดับยังชีพทำให้วิถีชีวิตแบบเกษตรกรรมดั้งเดิมโดยเฉพาะการทำนาปียังคงอยู่

ภูมิปัญญาใหม่ที่ปรากฏในบริบทใหม่เพื่อปรับตัวให้วิถีชีวิตสมดุล

ภูมิปัญญาใหม่ในบริบททั้งเกษตรกรรมและหัตถกรรมในปัจจุบันยังคงเป็นพลวัตไม่มีบทสรุปที่แน่นอน แต่อย่างไรก็ตามในขณะที่สังคมและเศรษฐกิจโดยรวมมีการขับเคลื่อนไปรวดเร็วมาก การปรับตัวให้สถานการณ์รอบด้านที่ไม่ใช่การปรับตัวด้านการเกษตรและการจัดการน้ำเพื่อการเกษตรเท่านั้น แต่การก้าวล้ำไปในกระแสโลกาภิวัตน์เป็นสิ่งจำเป็น ดังจะเห็นว่าภูมิปัญญาใหม่ของลาวครั้งโดยเฉพาะที่กุดจอกเริ่มด้วยการพัฒนาชุมชนในทุกๆ ด้านโดยความร่วมมือเป็นหมู่คณะโดยข้อตกลงร่วมกัน ดังกรณีศึกษาของผู้ใหญ่เก็บ นิวัฒนากร ศรีพรหมมาที่เริ่มที่บ้านกุดจอกเพื่อให้ชุมชนลาวครั้งของกุดจอกได้พัฒนาในลักษณะของ “Best Practice” การใช้ประสบการณ์ที่แลกเปลี่ยนเพื่อการพัฒนาไปข้างหน้าอย่างยั่งยืนร่วมกัน ซึ่งเป็นภูมิปัญญาใหม่ที่รองรับได้ถึงถึงการเปลี่ยนแปลงในโลกาภิวัตน์ และโดยเฉพาะในกลุ่มอาเซียน ซึ่งเป็นประเด็นที่นำศึกษาเป็นอย่างยิ่ง

การปรับตัวเพื่อให้ชีวิตสมดุลในปัจจุบันยังเป็นพลวัต เพราะจากการศึกษาย้อนหลังถึงความสัมพันธ์ระหว่างระบบนิเวศกับวิถีชีวิตโดยอาศัยมุขปาฐะ ได้ค้นพบว่าชุมชนลาวครั้งทั้งที่กุดจอก และเนินขามเคยมีระยะที่ความสมดุลลดลงจนใกล้เคียงกับขีดจำกัด (carrying capacity) และมีเสถียรภาพขึ้นในช่วงเวลาต่อมา แต่ตราบนานปัจจุบันยังคงเป็นพลวัตอยู่

การปรับตัวของหมู่บ้านและเรือน

หมู่บ้านในพื้นที่หลวงพระบางและบริเวณเกี่ยวเนื่อง เป็นหมู่บ้านระบบกระจุกตัวอันเนื่องมาจากความลาดชันสูง การเรียงตำแหน่งเรือนจึงเกิดจากการตอบรับการไหลของน้ำและพังทลายของดิน เมื่อมาตั้งถิ่นฐานในที่ราบที่ในอดีตมีศาลปู่ตา และมีพิธีกรรมผีทวด ผีเจ้านาย แต่ปัจจุบันน้ำหนักของสำคัญของศาลปู่ตา ลดน้อยลง พิธีกรรมเลือนหายไป ปรากฏศาลผีบรรพบุรุษ และศาลพระภูมิเช่นเดียวกับหมู่บ้านคนไทยในพื้นที่เกี่ยวเนื่อง เห็นได้ชัดว่ากระแสวัฒนธรรมหลักเป็นปัจจัยสำคัญในการปรับเปลี่ยน องค์ประกอบของหมู่บ้านปัจจุบันถูกรอบงำด้วยระบบการปกครองท้องถิ่น และการพัฒนา ทำให้เกิดองค์ประกอบทางสังคมและการปกครองในระบบเดียวกันหมด และปรากฏชัดเจนในผังหมู่บ้านปัจจุบัน

สำหรับเรือนพื้นถิ่นในพื้นที่ต้นกำเนิดและในพื้นที่ลุ่มน้ำภาคกลางปรากฏทั้งความเหมือนและความต่าง องค์ประกอบการใช้สอยทั้งสองพื้นที่เป็นระบบเดียวกัน ทำให้ผังเรือนอยู่ในระบบเดียวกัน คือมีส่วนในเรือนซึ่งเป็นโถงกลางต่อเนื่องกับส่วนนอน “ส้วม” ที่เรียงคู่ขนานไปกับโถงกลาง และปิดท้ายด้วยเรือนครัว การเข้าถึงส่วนในเรือนของหลวงพระบางจะเข้าถึงจากระเบียงข้าง แต่ของลาวครั้งในไทย เข้าถึงจากชานหน้าเรือน สำหรับ

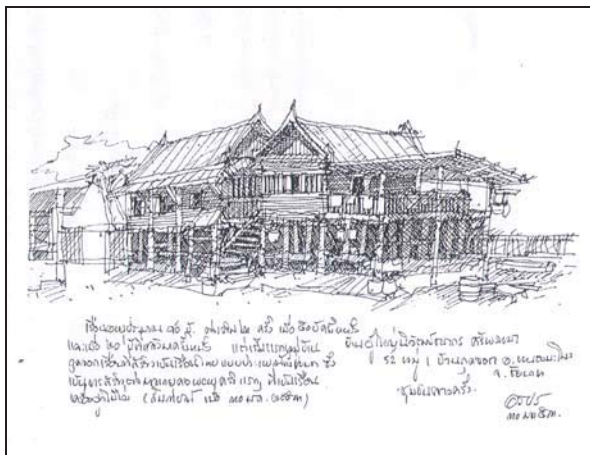
รูปลักษณะของเรือนนั้น เรือนดั้งเดิมแบบเรือนหลวงพระบางมีการใช้เทคโนโลยีการสร้างฝา แบบขัดแตะฉาบปูนขาว ขนาดของหน้าไม้มักขึ้นอยู่กับอัตราการเจริญเติบโตของต้นไม้ที่ขึ้นในระบบนิเวศ แต่รูปทรงเรือนลาวครั้งในกลุ่มน้ำภาคกลางของไทยถูกรอบำงด้วยวิถีไทย คือเรือนมีลักษณะรูปทรงเป็นเรือนแบบไทยเดิมมีตัวเหงา แต่ผังพื้นเป็นแบบเรือนลาว

แนวโน้มนานาตของชุมชนลาวครั้ง (ลาวคัง) ในพื้นที่ภาคกลาง

มีแนวโน้มนานาตจากอุตสาหกรรมทางวัฒนธรรมและนโยบายการท่องเที่ยว

กรณีบ้านกุดจอกเริ่มเปิดศูนย์วัฒนธรรมไทคัง (ลาวครั้ง) ประจำหมู่บ้านและเปิดการรับผลประโยชน์จากนโยบายการพัฒนาของจังหวัดได้อย่างเป็นผลสำเร็จ

กรณีบ้านเนินขามซึ่งวางตัวเป็นคู่แข่งกัน แม้ปัจจุบันจะไม่ได้ประโยชน์จากนโยบายการพัฒนา แต่ก็มีโอกาสต่อไปในอนาคต รวมถึงการมีฐานการผลิตผ้าย้อมคราม ที่ค่อยๆ สร้างตลาดของตนเองได้สำเร็จได้ในอนาคต

รูป 8-5 เรือนลาวครั้ง (ลาวคัง) ที่บ้านกุดจอก อำเภอนองมะโมง จังหวัดชัยนาท

สรุป

การศึกษาแบบองค์รวมของการปรับตัวในบริบทใหญ่ที่แตกต่างของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาวในพื้นที่ลุ่มน้ำภาคกลาง ซึ่งเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว 4 กลุ่ม ในพื้นที่ลุ่มน้ำท่าจีน ลุ่มน้ำแม่กลอง และลุ่มน้ำเพชรบุรี อันได้แก่ ลาวโซ่งในลุ่มน้ำเพชรบุรี ลาวพวนในลุ่มน้ำท่าจีน (แม่น้ำสุพรรณบุรี) ลาวเวียงในลุ่มน้ำแม่กลอง และลาวครั้ง (ลาวคัง) ในลุ่มน้ำท่าจีนได้พบการปรับตัวในช่วงระยะเวลาประมาณ 200 ปี ของการอพยพโยกย้ายถิ่นฐานเข้ามาในไทยทั้งในการปรับตัวในระบบนิเวศใหม่ ระบบเศรษฐกิจ ภูมิปัญญาและการดำรงชีพการปรับตัวทางกายภาพของหมู่บ้านและเรือน ซึ่งกลุ่มไท-ลาวทั้ง 4 กลุ่มมีบริบทใหม่และปัญหาในการปรับตัวต่างกันไป แต่ได้พบว่าไม่ว่าจะเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว กลุ่มใดก็ตาม ปัจจัยที่ก่อให้เกิดปัญหาที่ต้องปรับตัวกันเป็นวงจรต่อเนื่อง คือ นโยบายการพัฒนาของภาครัฐ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การพัฒนาสาธารณูปโภคและนโยบายด้านการเกษตรและอุตสาหกรรม โดยเฉพาะนโยบายเพิ่มผลผลิตข้าว หรือ “ปฏิวัติเขียว” ที่เริ่มมาตั้งแต่ประมาณพ.ศ. 2510 เป็นต้นมา การเพิ่มผลผลิตข้าวเพื่อส่งออก ทำให้เกิดปัจจัยเกี่ยวเนื่องมากมาย อาทิเช่น ระบบการจัดการน้ำในการชลประทาน การสร้างถนนซึ่งเป็นสาธารณูปโภคหลักเพื่อการขนส่ง เกิดอุตสาหกรรมปุ๋ยและยาฆ่าแมลง

ส่งเสริมอุตสาหกรรมการเกษตร **เปลี่ยนแปลงพันธุ์ข้าวซึ่งเป็นภูมิปัญญาเดิม** เป็นพันธุ์ข้าวใหม่ที่ให้ผลผลิตมาก และต้องใช้ปุ๋ยและยาฆ่าแมลงมากเป็นเงาตามตัว วิถีชีวิตของชาวนาที่ทำนาปีปรับเป็นนาปรัง เป็นการเปลี่ยนแปลงไปโดยสิ้นเชิง ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม รวมทั้งก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลง ซึ่งต้องปรับตัวในระบบนิเวศ **เศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง กลายเป็นเศรษฐกิจสองระบบ** (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา : 2541) **ภูมิปัญญาชาวบ้านในการเลือกสรรพันธุ์ข้าวซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของเศรษฐกิจชุมชนเปลี่ยนไปเป็นรับพันธุ์ข้าวจาก** หน่วยงานของรัฐ (พอฟันท์ อูยานนท์ 2546 : 140) **วัวควายหายไปจากนากลายเป็นรถไถ 2 ล้อ และสี่ล้อ (อัมมาร สยามวาลา 2533 : 72) ภูมิปัญญาเกี่ยวกับหัตถกรรมซึ่งใช้เวลาว่างจากนา จักสาน ทอผ้า หายไปหมด** เนื่องจากเวลาหายไปกับการปลูกข้าวและเตรียมดินปีละ 2 ครั้ง หรือ 2 ปี 5 ครั้ง (พอฟันท์ อูยานนท์ 2546 : 286) **ความสัมพันธ์เกื้อกูลในการลงแขกทำนาแบบบุพการีหายสาบสูญไป** (เอกวิทย์ ณ ถลาง 2540 : 327) **วัฒนธรรมเนื่องในวัฒนธรรมข้าวหายไป** เพราะไม่มีช่วงเวลาในการประกอบพิธีกรรม (อรศิริ ปาณินท์ : 2546)

นอกจากปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นเพราะการปรับเปลี่ยนนโยบายการเกษตรของภาครัฐที่เป็นผลกระทบโดยตรงแล้ว ยังปรากฏผลกระทบทางอ้อมที่เกิดแก่ชุมชนอีกมากมาย อาทิเช่น ข้อสรุปในการปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาวที่กำลังศึกษานี้ เช่น สภาพของผังหมู่บ้านเปลี่ยนแปลงไปตามกลไกที่เพิ่มเติมของนโยบาย สภาพไร่นาเปลี่ยนไป ลดปริมาณลงจากนโยบายการเพิ่มอุตสาหกรรม และอุตสาหกรรมการเกษตร และท้ายสุดเรือนพื้นถิ่นปรับเปลี่ยนไปตามวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลง เช่นจากสาเหตุของการจัดระบบชลประทานของภาครัฐ ทำให้ชาวนาหลายคนต้องเปลี่ยนเป็นชาวสวน หรือชาวนากลายเป็นผู้รับจ้างในระบบราชการ หรืออุตสาหกรรมพื้นที่เดิมในเรือนก็จำเป็นต้องแปรเปลี่ยนตามไปด้วย

ในกลุ่มไท-ลาวทั้ง 4 กลุ่มได้พบว่า **กลุ่มที่ยังคงธำรงอัตลักษณ์เดิมไว้ได้มากคือ ลาวโซ่ง และลาวพวน** ซึ่งได้รับผลกระทบการพัฒนาของภาครัฐน้อยกว่า **กลุ่มที่ปรับเปลี่ยนไปเกือบสิ้นเชิง คือกลุ่มลาวเวียง** ซึ่งได้รับอิทธิพลจากกระแสวัฒนธรรมหลักจากคนไทยในพื้นที่ทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมืองการปกครองและความเชื่อ ส่วนกลุ่มลาวครั่ง (ลาวคัง) จากชัยนาท เป็นกลุ่มที่พยายามใช้อัตลักษณ์ของผ้าทอเป็นตัวนำในการแสดงตัวตนทางวัฒนธรรมไปพร้อมๆ กัน กับวัฒนธรรมด้านอาหาร ดนตรี และการแสดงซึ่งขยายตัวได้ในระดับภูมิภาค และความเชื่อมโยงกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

แต่อย่างไรก็ตามจากการศึกษาวิจัยและการสำรวจภาคสนามและสัมภาษณ์เชิงลึกในทุกๆ แหล่งที่ตั้งที่เป็นกรณีศึกษา ผู้วิจัยมีความเห็นสรุปว่า แม้จะประสบกับกระแสโลกาภิวัตน์ที่ถาโถมเข้ามาสู่กลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว ทั้ง 4 กลุ่ม อย่างไรก็ตาม แม้จะมีความแปรเปลี่ยนทางรูปธรรมเกิดขึ้นในวิถีชีวิต การทำมาหากิน เศรษฐกิจและสังคม แต่สิ่งที่น่ายกย่องสำหรับกลุ่มไท-ลาว ทั้ง 4 กลุ่ม คือทุกกลุ่มรักษาลักษณะนามธรรมของกลุ่มอันได้แก่ ความเชื่อ ความเอื้ออาทร ความร่วมมือระหว่างกลุ่ม การธำรงลักษณะเฉพาะของกลุ่ม และการใช้ภาษาลาวในการสื่อสารไว้ได้อย่างน่าทึ่ง และน่าสนใจยิ่ง

ข้อเสนอแนะในการศึกษาต่อเนื่อง

จากการศึกษาการปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว ในลุ่มน้ำภาคกลางเพื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มไท-ลาว ในพื้นที่ต้นกำเนิดของคณะวิจัย ได้พบความน่าสนใจและความรู้ใหม่ที่แตกต่างไปจากการศึกษาที่ผ่านมา ทั้งการปรับตัวในระบบนิเวศและวิถีชีวิตในบริบทใหม่ที่แตกต่างไปจากพื้นที่ต้นกำเนิด และพื้นที่ภาคอีสานของไทย จากการศึกษานี้คณะวิจัยมีความเห็นว่า กลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาวในบริบทใหม่ของภาคใต้และภาคตะวันออก อาทิเช่น จังหวัดชลบุรี ประจวบคีรีขันธ์ ชุมพร และสุราษฎร์ธานี ซึ่งอยู่ท่ามกลางบริบทและวิถีชีวิตที่ต่างทั้งสภาพแวดล้อมธรรมชาติ และอนุวัฒนธรรมในพื้นที่ เป็นสิ่งท้าทายที่ชวนให้ศึกษาต่อไปอย่างต่อเนื่องอย่างยิ่ง

บรรณานุกรมบทที่ 8

กรวรรณ ชิวสันต์ และจิตินัดดา จินาจันทร์. ความสัมพันธ์ระหว่างล้านนา-ล้านช้าง การศึกษาเปรียบเทียบ

ประเพณี ๑๒ เดือน. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ๒๕๔๖.

ควอริช เวลส์ (แต่ง), กาญจนา สมเกียรติกุล และยุพา ชมจันทร์ (แปล).

การปกครองและการบริหารของไทยสมัยโบราณ. กรุงเทพฯ: โครงการตำราสังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์, ๒๕๑๙.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. **เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต.** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, ๒๕๔๗.

ทรงยศ วีระทวีมาศ. “เรือนพักอาศัยกลุ่มชาติพันธุ์ไทในอีสาน” ในรายงานความก้าวหน้ารอบปีที่ ๑ โครงการ

ภูมิปัญญา พัฒนาการและความสัมพันธ์ระหว่างกันของเรือนพื้นถิ่นไทย-ไท: คุณลักษณะของสถาปัตยกรรมสิ่งแวดล้อมในเรือนพื้นถิ่น. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร. ๒๕๓๖.

ธาดา สุทธิธรรม. รายงานการวิจัยเรื่องรูปแบบแผนผังชุมชนอีสานสายวัฒนธรรมไท. ขอนแก่น: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น. ๒๕๔๕.

ธิตี เสงี่ยม และคณะ. รายงานวิจัยเรื่องการพัฒนาหมู่บ้านพักอาศัยในชนบทอีสานแถบลุ่มน้ำชี.

ขอนแก่น: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น. ๒๕๓๕.

นพดล ตั้งสกุล. “การเปลี่ยนแปลงรูปแบบของอาคารพักอาศัยและปัจจัยทางสังคมที่เกี่ยวข้อง กรณีศึกษา

บ้านชาว อ.มัญจาคีรี จ.ขอนแก่น.” วารสารวิชาการคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์

มหาวิทยาลัยขอนแก่น. ขอนแก่น: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น. ๒๕๔๕. หน้า ๒๙-๓๗.

บังอร ปิยะพันธุ์. **ประวัติศาสตร์ของชุมชนชาวลาวในหัวเมืองชั้นในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น.** กรุงเทพฯ:

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร. ๒๕๒๙.

บังอร ปิยะพันธุ์. **ลาวในกรุงรัตนโกสินทร์.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. ๒๕๔๑.

มนู อุทุมเวช. **ประวัติศาสตร์ไทดำในประเทศไทย.** เพชรบุรี: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัย

ราชภัฏเพชรบุรี, ๒๕๔๗.

ยศ สันตสมบัติ. **อำนาจ พื้นที่ และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์: การเมืองวัฒนธรรมของรัฐบาลในสังคมไทย 1.**

กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร. ๒๕๕๑.

โยชิยุกิ มาซุฮารุ. **ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของราชอาณาจักรลาวล้านช้างสมัยคริสต์ศตวรรษที่ ๑๔-๑๗: จาก**

“รัฐการค้าภายในภาคพื้นทวีป” ไปสู่ “รัฐกึ่งเมืองท่า” กรุงเทพฯ: มติชน. ๒๕๔๖.

รัตนา จันทรเทว. “ประวัติศาสตร์ความเป็นมา และวัฒนธรรมภาษาในการตั้งชื่อของไทแมน”. วารสาร

สังคมลุ่มน้ำโขง. ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๓. กันยายน-ธันวาคม ๒๕๔๘.

วิจิต คลังบุญครอง และไพโรจน์ เพชรสังหาร. “**เรือนอีสาน**” ในสถาปัตยกรรมอีสาน. กรุงเทพฯ: เมฆาเพลส.

๒๕๓๐. หน้า ๕๙-๗๗.

วิโรฒ ศรีสุโร. “**เรือนไทยในภาคอีสาน**” ใน เรือนไทย. กรุงเทพฯ: ฉลองรัต. ๒๕๓๖. หน้า ๑๑๙-๑๕๖.

ศรีศักร วัลลิโภดม และสุจิตต์ วงษ์เทศ. **ไทยน้อย ไทยใหญ่ ไทยสยาม.** กรุงเทพฯ: มติชน. ๒๕๓๔. หน้า ๔-๕.

วีระ อินพันทังและคณะ. **โลกของชาวไทดำ: ความสัมพันธ์ซึ่งกันระหว่างสภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัยของชาวไท**

ดำในไทยกับในเวียดนาม. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๙.

วีระพงศ์ มีสถาน. **สารานุกรมกลุ่มชาติพันธุ์พวน.** กรุงเทพฯ: บริษัทสหธรรมิกการพิมพ์, ๒๕๓๙.

ศิริพร ณ ถลาง. **ชนชาติไทในนิทาน แลลอดแวนคติชน และวรรณกรรมพื้นบ้าน**. กรุงเทพฯ: มติชน. ๒๕๔๕.
หน้า ๓-๗.

ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร. **อำนาจ พื้นที่ และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์: การเมืองวัฒนธรรมของรัฐชาติใน
สังคมไทย 2**. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร. ๒๕๕๑.

สมชาย นิลอาธิ. **“เรือนอีสานและประเพณีการอยู่อาศัย”** ใน สถาปัตยกรรมอีสาน. กรุงเทพฯ: เมฆาเพลส.
๒๕๓๐. หน้า ๑๓๗-๑๔๐.

สุมิตร ปิติพัฒน์และเสมอชัย พูลสุวรรณ. **ลาวโซ่ง: พลวัตระบบวัฒนธรรมในสองศตวรรษ**. กรุงเทพฯ: คณะ
สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๐.

สุรัชย์ ศิริไกร. **การพัฒนาเศรษฐกิจและการเมืองลาว**. กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คบไฟ, ๒๕๔๘.

สุวิทย์ จิระมณี. **ศิลปสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นอีสานในวัฒนธรรมไทย-ลาว**. ชลบุรี: คณะศิลปกรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยบูรพา. ๒๕๔๕.

สุวิทย์ อิศาสวัสดิ์ และณรงค์ อุปัญญา. **“ครอบครัวกับการเปลี่ยนแปลง: กรณีชาติพันธุ์ผู้ไทย”** ใน **วัฒนธรรมกับ
การพัฒนาทางเลือกของสังคมไทย เล่มที่ ๒** ชนเผ่าอีสาน. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา.
๒๕๕๑.

อรศิริ ปาณินท์. **บ้านและหมู่บ้านพื้นถิ่น**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๙.

อรศิริ ปาณินท์. **เรือนพื้นถิ่นไทพวนในประเทศไทย**. นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๓.

คณะวิจัย

อรศิริ ปาณินท์

- ศาสตราจารย์ ระดับ 11
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
- Ms. (Tropical Architecture) Pratt Institute, N.Y., USA.
- สถาปัตยกรรมศาสตรดุษฎีบัณฑิต(กิตติมศักดิ์) มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
- ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต (กิตติมศักดิ์) สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น มหาวิทยาลัยศิลปากร
- สถาปัตยกรรมศาสตรดุษฎีบัณฑิต (กิตติมศักดิ์) มหาวิทยาลัยศรีปทุม

เกียรติคุณ

- รางวัลวิจัยดี สาขาศิลปะและศิลปะประยุกต์ (2541,2542) จากมหาวิทยาลัยศิลปากร
- รางวัลวิจัยดีเด่น สาขาศิลปะและศิลปะประยุกต์ (2543) จากมหาวิทยาลัยศิลปากร
- รางวัลผลงานวิจัยดีเยี่ยม สาขาปรัชญา (2545) จากสมาวิจัยแห่งชาติ
- เมธีวิจัยอาวุโส สกว.สาขาสถาปัตยกรรม (2545) จากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
- นักวิจัยดีเด่นแห่งชาติ สาขาปรัชญา (2547) จากสมาวิจัยแห่งชาติ
- พุทธศาสตราจารย์วิจัยดีเด่น พ.ศ.2552 จากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา (สกอ.) และมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

วีระ อินพันทัง

- รองศาสตราจารย์
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
- ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต (สิ่งแวดล้อมสรรค์สร้าง) มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
- สถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- สถาปัตยกรรมศาสตรบัณฑิต (เกียรตินิยม) มหาวิทยาลัยศิลปากร

เกียรติคุณ

- รางวัลผลงานสถาปัตยกรรมดีเด่น (2530) จากสมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์
- รางวัลวิจัยดีเยี่ยม สาขาปรัชญา (2538) จากสมาวิจัยแห่งชาติ
- แนวความคิดและผลงานออกแบบสถาปัตยกรรมได้รับการตีพิมพ์ในหนังสือ 581 ARCHITECTS IN THE WORLD (1998)

ทรงยศ วีระทวีมาศ

- ผู้ช่วยศาสตราจารย์
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
- Ph.D.(Architecture) University of York, UK
- ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม) มหาวิทยาลัยศิลปากร
- สถาปัตยกรรมศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยศิลปากร

นพดล ตั้งสกุล

- ผู้ช่วยศาสตราจารย์
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
- Ph.D.(Architecture), University of Florida, USA.
- M.Arch., University of Colorado at Denver, USA
- สถาปัตยกรรมศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยขอนแก่น

วีระ อาโนลัก

- อาจารย์
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุพรรณบุรี
- สถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต (การวางผังภาคและเมือง) สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง
- สถาปัตยกรรมศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยแห่งชาติลาว

เกรียงไกร เกิดศิริ

- อาจารย์
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
- Ph.D.Architectural Heritage Management and Tourism, Silpakorn University
- M.Arch. Heritage Management and Tourism, Silpakorn University
- อักษรศาสตรบัณฑิต(ภูมิศาสตร์-ประวัติศาสตร์) มหาวิทยาลัยศิลปากร
- Certificate in World Heritage Study, Deakin University, Australia

เกียรติคุณ

- รางวัลวิทยานิพนธ์ ดี (2553) จากสถาบันวิจัยแห่งชาติ
- รางวัลสารคดีรางวัลพิเศษ “นายอินทร์อวอร์ด” จากหนังสือเรื่อง เนปาล จักรวาลกลางอ้อมกอดของขุนเขา
- รางวัลชนะเลิศภาพยนตร์คอมพิวเตอร์ 3 มิติ ในศิลปากร computer art festival 2
- รางวัลชนะเลิศโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวเขตพระนคร
- รางวัลชนะเลิศระบบฐานข้อมูลเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว “กรุงเทพ :มหานครแห่งวัฒนธรรม” ในวาระครบรอบ 40 ปีการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย

ต้นข้าว ปาณินท์

- รองศาสตราจารย์
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
- DOCTOR OF PHILDSOPHY, UNIVERSITY OF PENNSYLVANIA, USA.
- MASTER OF SCIENCE, UNIVERSITY OF PENNSYLVANIA, USA.
- MASTER OF ARCHITECTURE, UNIVERSITY OF HOUSTON, USA.
- สถาปัตยกรรมศาสตรบัณฑิต (เกียรตินิยมอันดับ 1) มหาวิทยาลัยศิลปากร

เกียรติคุณ

- รางวัลวิทยานิพนธ์ ดี (2545) จากสภาวิจัยแห่งชาติ

วันดี พินิจวรสิน

- ผู้ช่วยศาสตราจารย์
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
- DOCTOR OF PHILOSOPHY, THE UNIVERSITY OF MELBOURNE, AUSTRALIA
- MASTER OF ARCHITECTURE, THE UNIVERSITY OF MICHIGAN, USA.
- สถาปัตยกรรมศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยศิลปากร

เกียรติคุณ

- รางวัลระดับชาติ บทความดีเยี่ยม (2553) จากสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

ศรันย์ สมันตรัฐ

- อาจารย์
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
- วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต (เทคโนโลยีที่เหมาะสมเพื่อการพัฒนาทรัพยากร)
มหาวิทยาลัยมหิดล
- สถาปัตยกรรมศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยศิลปากร
- กำลังศึกษาหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต (สิ่งแวดล้อมสรรค์สร้าง) มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

จตุพล อังศุเวช

- อาจารย์
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
- ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น) มหาวิทยาลัยศิลปากร
- สถาปัตยกรรมศาสตรบัณฑิต สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง

ศรุต โพธิ์ไทร

- อาจารย์
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
- สถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต (การออกแบบชุมชนเมือง) มหาวิทยาลัยศิลปากร
- สถาปัตยกรรมศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ชวาพร ศักดิ์ศรี

- อาจารย์
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
- ภูมิสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- สถาปัตยกรรมศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยรังสิต

พุดตาน จันทรางกูร

- อาจารย์
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
- MASTER OF LANDSCAPE ARCHITECTURE (MLA.), LOUISIANA STATE UNIVERSITY, USA.
- สถาปัตยกรรมศาสตรบัณฑิต สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหาร ลาดกระบัง

สุธิดา สัตยากร

- อาจารย์
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
- MASTER OF BUILT ENVIRONMENT (SUSTAINABLE DEVELOPMENT) UNIVERSITY OF NEW SOUTH WALES
- สถาปัตยกรรมศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

อดิศร ศรีเสาวนันท

- อาจารย์
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
- สถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศิลปากร
- สถาปัตยกรรมศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยศิลปากร

พัฒนปกรณ์ ลีลาฤทธิ์

- อาจารย์
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
- สถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศิลปากร
- สถาปัตยกรรมศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีปทุม

จิระศักดิ์ เกื้อสมบัติ

- อาจารย์
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
- สถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศิลปากร
- สถาปัตยกรรมศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยรังสิต

เจนยุทธ ล่อใจ

- อาจารย์
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
- สถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศิลปากร
- สถาปัตยกรรมศาสตรบัณฑิต (เกียรตินิยมอันดับ 2) มหาวิทยาลัยศิลปากร

นพดล จันทวีระ

- นักวิจัยอิสระ
- ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น) มหาวิทยาลัยศิลปากร
- ครุศาสตรอุตสาหกรรมบัณฑิต (สถาปัตยกรรม) สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง

ผู้ช่วยวิจัย

- นางสาวสุภาวดี เชื้อพรหมณ์ นิสิตหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต (สิ่งแวดล้อมสรรค์สร้าง) มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
- นายศุภชัย ชัยจันทร์ นิสิตหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต (สิ่งแวดล้อมสรรค์สร้าง) มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
- นายตุลชัย บ่อทรัพย์ นักวิจัยอิสระ : ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น) มหาวิทยาลัยศิลปากร
- นายกีก้อง เสือดี นักศึกษาหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น) มหาวิทยาลัยศิลปากร
- นายณัฏฐา สกุลงาม นักศึกษาหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น) มหาวิทยาลัยศิลปากร
- นายอิสระชัย บุรณอรรถน์ นักศึกษาหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น) มหาวิทยาลัยศิลปากร

